

ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემია
გერონტი გასვიანი

ათხაგუთი ისტორიული
საქათულოა

2011 წელი
ქ.თბილისი

ნიგნს ვუძღვნი ჩემს ვაჟიშვილებს - თორნიკე და ჯაბა გასვიანებს, ასევე ჩემს დეიდაშვილს - გელა ქალდანს, რომლებიც მოხალისედ იცავდნენ ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებასა და ღირსებას „აფხაზეთის ომში“ რუსი ოკუპანტებისა და აფსუა სეპარატისტების ხელყოფისაგან; თორნიკე და ჯაბა ბრძოლებში დაიჭრნენ, ხოლო გელა ქალდანი (სოხუმის უნივერსიტეტის უცხო ენათა კათედრის გამგე) თავისი კუთხის ახლობელ 29 ახალგაზრდასთან ერთად, გმირულად დაეცა ბრძოლის ველზე, 1993 წლის მარტში - სოხუმის მისადგომებთან, რომელსაც ვახტანგ გორგასალის სახელობის ორდენი ებოძა ჯილდოდ.

სამარადისო ხსოვნა და დიდება აფხაზეთის ომში დაღუპულ ვაჟკაცებს.

რედაქტორი - ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
ზურაბ რატიანი

რეცენზენტები: 1. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
დ.ჭუმბურიძე

2. ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი
ჯ.ლომაშვილი

ნიგნი მომზადებულია ცხუმ-აფხაზეთის მეცნიერებათა
აკადემიაში

ანოტაცია

ნაშრომში გაშუქებულია შავი ზღვის აღმოსავლეთ ტერიტორიაზე მობინადრე სხვადასხვა ტომთა და ჯგუფთა შერწყმის შედეგად აფხაზებისა და მათი სამეფოს ჩამოყალიბება შუა საუკუნეებში. როგორც წერილობითი წყაროები, ასევე მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლები, ქრისტიანული სამღვდელმთავრო კერების შემოქმედების შინაარსი, აგრეთვე ადგილობრივი ეთნონიმები, ტოპონიმები, ჰიდრონიმები და სხვა მოწმობენ, რომ „აფხაზები“ ქართველებია, ხოლო მათი სამეფო, თავისი ტერიტორიით, ენით, მართვა-გამგეობით, ყოფა-ცხოვრებით, განათლებით, დედაქალაქით და სხვა - საქართველო.

ნაშრომში განხილული და დადასტურებულია, რომ აწინდელი აფხაზების მოსახლე „აფსუები“ – ჩრდილო კავკასიიდან ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში XVII საუკუნიდან, როგორც აბაზების ნაწილი, რომელთაც „აფხაზები“ მხოლოდ იმიტომ ეწოდათ, რომ აფხაზეთში დასახლდნენ.

ნაშრომში გაანალიზებული და მხილებულია რუსეთის იმპერიული ბუნება და საქართველოსადმი მისი კოლონიზატორული დამოკიდებულება. რუსეთმა 1801 წელს „მფარველობის“ ნიღბით განახორციელა საქართველოს ფაქტობრივი ოკუპაცია და ანექსია, შემდეგ კი მის წინააღმდეგ ოთხჯერ მოაწყო სამხედრო ინტერვენცია: 1810 წელს, 1921 წელს, 1992-1993 წლებში და 2008 წელს, რომელთა შედეგად მოახდინა საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაცია

ნაშრომში გაშუქებული და დაგმობილია ფილოსოფოს-ათეისტის გ.როგავას ფსევდომეცნიერულ-ფალსიფიკატორული საქმიანობა, რომელმაც საძრახისი ათეისტობის შემდეგ სახელმძღვანელოდ გაიხადა სეპარატისტ აფსუათა ყველაზე რეაქციული ლოზუნგები: 1. ვითომ ქართველები ჩაგრავენ და ავინრობდნენ აფსუა-აფხაზებს; 2. თითქოს ქართველებმა ადრიდანვე მოამზადეს აფხაზეთის ომი; 3. ვითომ აფხაზები უხსოვარი დროიდან არიან აფხაზეთის აბორიგენები; 4. თითქოს აფხაზები არასოდეს ყოფილან ქართველები; 5. ვითომ აფსუა-აფხაზები XX საუკუნეში (ე.ი. საბჭოთა პერიოდში) ჩამოყალიბდნენ ერად და სხვ.

ყოველივე ამასთან, გ.როგავა აუგ კრინტს არ ძრავს რუსეთის აგრესიულ პოლიტიკაზე საქართველოსადმი.

შესავლის მაგიერ

პრობლემა თუ ვინ არიან ჩვენთვის საინტერესო აფხაზები, ქართველი ისტორიკოსების, ენათმეცნიერებისა და ეთნოგრაფების მიერ დამუშავებული და ფაქტობრივად გადაჭრილია, მაგრამ მისი საბოლოო შეთანხმება აფსუთა კლანური ინტერესების გამო მაინც ვერ მოხერხდა. მართალია, საქართველოს მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ მისი ორგანული ნაწილის აფხაზეთის კვლევა-ძიებაზე რუსეთის იმპერიის მიერ დადებული ტაბუ მოიხსნა, მაგრამ იმპერიის სახელმწიფო აპარატმა აფხაზეთის ანუ საქართველოსადმი ინტერესი როდი დაივიწყა, რომელმაც ბოლო დროს კიდევ უფრო გააშმაგა მთელი ძალები, რათა ხელიდან არ გაუშვას სტრატეგიულად და ეკონომიკურად მნიშვნელოვანი ქვეყანა - საქართველო, რომელიც ჩრდილოეთისა და სამხრეთის, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის გზაჯვარედინზე მდებარეობს და უშუალოდ აკონტროლებს შავ ზღვას და მის პირდაპირ კავშირებს დანარჩენ მსოფლიოსთან.

ფაქტია, რუსეთი ცდილობს რაღაც არ უნდა დაუჯდეს, არ დაკარგოს აფხაზეთის ფორპოსტები, მით უფრო მას შემდეგ, რაც მან ყირიმის ნახევარკუნძული დაკარგა უკრაინის მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვების გამო. ამ მიზნით რუსეთი ცდილობს სხვადასხვა - აბსურდული საბაბ-მიზეზით მტკიცედ დაეპატრონოს ჯერ აფხაზეთს და შემდეგ მთელ საქართველოს.

საერთოდ, თავისი იმპერიულ-კოლონიური ხასიათის გამო, რუსეთმა 1783 წელს დადებული გეორგიევსკის ხელშეკრულების (ტრაქტატის) შემდეგ საქართველოს წინააღმდეგ რამდენიმე რეპრესია და ინტერვენცია განახორციელა. მან ჯერ 1801 წელს გააუქმა საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფო, თავისი ატრიბუტებით: მართვა-გამგეობით, სახელმწიფო ენით, კანონებით, ეკლესიის ავტოკეფალიით და სხვ. შემდეგ რუსეთმა (რომელიც მეგობრად და მფარველად მოგვევლინა) საქართველოს წინააღმდეგ ოთხი შეიარაღებული ინტერვენცია განახორციელა: 1. 1810 წელს აფხაზეთი დაიპყრო; 2. 1921 წელს, როდესაც გაარუსულბოლშევიკა საქართველო და ის ფაქტიურ კოლონიად გაიხადა; 3. 1992-1993 წლებში, როდესაც „აფხაზეთის ომის“ ნამდვილი ორგანიზატორი იყო - თავისი ჯარებით და სარდლობით. ცხადია „აფხაზეთის ომის მოგებით რუსეთმა მისი ოკუპაცია და ანექსია მოახდინა; 4. რუსეთმა 2008 წლის აგვისტოში, ყოველ-

გვარი მიზეზ-საბაბის გარეშე, განახორციელა საქართველოს წინა-აღმდეგ მეოთხე ინტერვენცია, რომლის შედეგად დაასრულა მთელი აფხაზეთის (კერძოდ „საქართველოს იურისდიქციაში დარჩენილი „დალის“ - კოდორის ხეობაში) ოკუპაცია და ანექსია, ასევე საქართველოს შუაგულის „სამაჩაბლოს“ და ახალგორის. ამასთან, რუსეთი მსოფლიოში ერთადერთი ქვეყანაა, რომელიც ყოველწლიურად აბრკოლებს და ხელს უშლის 300 ათასამდე ქართველი ლტოლვილის დაბრუნებას თავის საკუთარ სახლში, აფხაზეთში.

რაც შეეხება კონკრეტულად აფხაზეთის ვინაობას, მიუხედავად რუსეთის სულთამხუთავე ცენზურა-რეჟიმისა, აფხაზეთზე ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში საქართველოს ისტორიოგრაფიის მამამთავარმა ივ.ჯავახიშვილმა განაცხადა, რომ აფხაზები და აფშილები ისეთივე ქართველები არიან, როგორიც სვანები, მეგრელები და ქართვები. ამასთან, აფხაზეთზე თავისი სიტყვა თქვა გამოჩენილმა ენათმეცნიერმა ნიკო მარმა, რომლის განმარტებით, „აფხაზეთის“ სახელწოდება მომდინარეობს „მასხ, ბასხ, მესხისაგან“ ანუ „აბასხ, მასხ, მესხისაგან“, რომ აფხაზი იგივე მესხის სინონიმია.

როგორც ჩანს, ასეთი თვალსაზრისი და განმარტება მიუღებელი აღმოჩნდა რუსეთის ოფიციალურ საზოგადოებას, ამიტომ ეტყობა ამის გავლენით ნ.მარი იძულებული გახდა ნაწილობრივ მაინც შეეცვალა თავისი მოსაზრება და ივ.ჯავახიშვილისადმიც ასევე მოეთხოვა (ასეთი დასკვნის საფუძველს გვაძლევს ის, რომ 1907 წელს რუს ისტორიკოსს ლ.ვორონოვს უკვე დაწერილი და გამოცემული ჰქონდა ბროშურა, რომლის სათაურია „აფხაზეთი საქართველო არ არის“, რაც ჩანს, ხელისუფლების ოფიციალური შეხედულება და დირექტივა იყო. აქედან გამომდინარე, ეტყობა ივ.ჯავახიშვილიც იძულებული გახდა „აფშილ-აფხაზები ქართველთა შტოა“, ნაწილობრივ მაინც გადაეკეთებინა „ქართველთა ნათესავად“.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ამის შემდეგ ოფიციალური შიშით თავს არავინ იდო აფხაზეთის ისტორიაზე მუშაობა, მაგრამ XX საუკუნის 50-იან წლებში, სახელდობრ 1954 წელს მაინც მოწმენდილ ცაზე მეხივით გავარდა საქმე - გამოვიდა დიდი მოამაგე მეცნიერის პავლე ინგოროყვას საეტიპო - ფუნდამენტური მონოგრაფია ანუ წიგნი „გიორგი მერჩულე“, რომელმაც არა მხოლოდ აფხაზეთ-მცოდნეობაში თქვა ახალი სიტყვა, არამედ გაამდიდრა მთელი ქართული ლიტერატურათმცოდნეობა და საფუძველი ჩაუყარა ახალი პერიოდის დასაწყისს ქართულ ისტორიოგრაფიაში. პავლე

ინგოროყვას ხსენებული მონოგრაფია იმდენად დიდი და მართალი აღმოჩნდა მეცნიერებაში, რომ რუსეთის ოფიციალური და აფსუა სეპარატისტები შეშფოთდნენ (ისიც იმ დროს, როდესაც გარდაცვლილი სტალინის პიროვნების ე.წ. კულტის დამუშავებით და მისი ხელმძღვანელობის დროს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაშვებული უმძიმესი დანაშაულობების ქართველებისადმი გადაბრალეობით, კბილებს ილესავდა რუსეთის მთელი ელიტა).

ცხადია, პ.ინგოროყვა და მისი მონოგრაფია დაიგმო და აიკრძალა, მაგრამ მიუხედავად დიდი და მრისხანე აუიოტაჟისა და პროტესტისა (ადიდებული მდინარეებივით რომ გადმოდიოდა კალაპოტიდან), ქართველმა ისტორიკოსებმა მაინც არ გაკმინდეს ხმა და არ დააჩლუნგეს თავისი იარაღი. ამაზე მეტყველებს დიდი მეცნიერის ნიკო ბერძენიშვილის მოღვაწეობის შედეგები 50-იანი წლების ბოლოსა და 60-იანი წლების დასაწყისში, ახალი დებულებებით რომ გაამდიდრა საქართველოს ისტორიოგრაფია. მისი აზრით: „აფხაზეთი საქართველოს ისეთივე ორგანული ნაწილია, როგორიც სამეგრელო, სვანეთი, აჭარა, ტაო-კლარჯეთი, გურია, სამცხე, ქართლი, კახეთი, ფშავ-ხევსურეთი, მთიულეთი, ჯავახეთი და სხვ.“.

ამასთან, ნ.ბერძენიშვილმა არა მხოლოდ დაადასტურა პ.ინგოროყვას დებულება შუასაუკუნეების აფხაზეთისა და აფხაზეთის ქართველურობაზე, არამედ ცხადჰყო აფხაზად წოდებული „აფსუების“ გვიან საშუალო საუკუნეებში მოსულობა ჩრდილო კავკასიიდან, ე.ი. აფსუათა არა აფხაზური აბორიგენობაც, მან დაამტკიცა, რომ „აფსუები თავისი განსახლებით, მეურნეობის სისტემით, ყოფა-ცხოვრებით, წეს-ჩვეულებებით, სოციალური სტრუქტურით, სულიერი რწმენით და სხვა კავკასიის მთიელებია“. აქედან გამომდინარე, აფსუებს, როგორც უცხო ხალხს (აბაზა-აბაზინებს) არავითარი კავშირი არა აქვთ ნამდვილ აფხაზებთან.

საერთოდ, აფხაზებზე მნიშვნელოვანი აზრები გამოთქვეს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრებმა - ი.ორბელმა და დ.ბაქრაძემ, ასევე საქართველოს აკადემიის წევრმა გიორგი ჩიტაიამ, აკად.ო.ჯაფარიძემ, თ.მიქელაძემ და სხვებმა.

მართალია, აფხაზეთზე მუშაობა ერთხანს შენელდა პ.ინგოროყვას მსგავსი რეპრესიების შიშით, მაგრამ მისი მეცნიერული იდეების დაცვას ბედავდნენ ისეთი დიდი მეცნიერები, როგორიც იყვნენ აკადემიკოსები: გიორგი ახვლედიანი, სიმონ ყაუხჩიშვილი, ასევე პროფესორი დ.კობიძე და სხვ.

აფხაზებზე და აფხაზეთზე განსაკუთრებული ფართო მასშტაბის კვლევა-ძიება მხოლოდ საქართველოს მიერ რუსეთის მარნუხებიდან განთავისუფლების შემდეგ მოხერხდა და გაიშალა.

ამ მხრივ განსაკუთრებული სამუშაო ჩაატარეს ისტორიკოსებმა: ჯ.გამახარიაშვილმა და ბ.გოგიაშვილმა, რომელთაც ფუნდამენტური გამოკვლევა - „აფხაზეთი საქართველოს ავტონომიური ოლქია“ (გამოაქვეყნეს რუსულად, 1997 წ.), რომელიც ყოველმხრივ გამორჩეული ნაშრომია, როგორც მდიდარი წყაროთმცოდნეობითა და ლიტერატურით, ასევე სწორი შეფასება-კომენტარებით და სხვა ღირსებების მხრივ.

აფხაზეთზე და მის ტერიტორიაზე მოხინაძრე მრავალრიცხოვან ტომებსა და ჯგუფებზე მნიშვნელოვანი ნაშრომები გამოაქვეყნეს - მ.ინაძემ, მ.ლორთქიფანიძემ, დ.ლეთოდიანმა, ს.ყაუხჩიშვილმა, თ.ყაუხჩიშვილმა, ნ.კეჭყემაძემ, თ.მიბჩუანმა, ბ.კუდავამ, ს.ლექიშვილმა, ზ.პაპასკირმა, ბ.ხორავამ, ს.ვარდოსანიძემ, ლ.ახალაძემ, ზ.რატიანმა, ასევე ენათმეცნერებმა თ.გვანცელაძემ, ა.ონიანმა, ასევე კალანდიამ, ვ.ზუხბაიამ და სხვ. აფხაზებსა და აფხაზეთზე არაერთი ნაშრომი გამოაქვეყნეს თვალსაჩინო აფხაზმა ისტორიკოსებმა: შ.ინალ-იფამ, ზ.ანჩაბაძემ, გ.ძიძარიამ, მ.გუნბამ, ს.ლაკობამ და სხვ., მაგრამ მათ, როგორც მიუღებელი მეთოდოლოგიისა და არაეთიკურ-ამკარა სუბიექტურობის გამო (თავისი რეალური ისტორიისაგან განდგომა ანუ დამალვის გამო), უარყოფით შეფასებას ვაძლევ და მხოლოდ ლიტერატურად თუ ვიყენებ ზოგადად.

აფხაზებსა და აფხაზეთს წინამდებარე მონოგრაფიის ავტორმა გ.გასვიანმა მრავალი ნაშრომი მიუძღვნა, მათ შორის: „ძველი და ახალი აფხაზები“ (თბ., 1998 წ.), რომელიც გაფართოებულად გამოიცა რუსულად 2000 წელს; „ქართველი ისტორიკოსები პავლე ინგოროყვას შეხედულებებზე“ (2003 წ.); „აფხაზეთი“ (თბ., 2004 წ.); „აფხაზეთის ომი“ (თბ., 2005 წ.); „აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია“ (თბ., 2008 წ.), ამასთან, თანაავტორი ვარ მონოგრაფიის „აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორიის“ (თბ., 2008 წ.) და სხვ.

შეიძლება ვთქვათ, რომ აფხაზებსა და აფხაზეთზე მრავალრიცხოვანი ლიტერატურა არსებობს, როგორც ქართულ, აგრეთვე უცხო ენებზე (ყველა მათგანის დასახელება შეუძლებელია).

წინამდებარე ნაშრომის პირველ თავში განხილულია აფხაზეთის ვინაობის პრობლემა, სახელდობრ: ჰენიოხების, სანიგების,

აბაზგების, კოლების, მესხების, კორაქსების, მისიმიანების, აფშილებისა და სხვათა ვინაობისა და სადაურობის საკითხები. დადასტურებულია, რომ ეს ტომები და ეთნიკური ჯგუფები აფხაზთა წინაპრები იყვნენ და შავი ზღვის აღმოსავლეთ ტერიტორიებზე ცხოვრობდნენ (ჯერ კოლხეთის სახელმწიფოს ფარგლებში, ხოლო შემდეგ ეგრისის სამეფოს), რომელთაგანაც როგორც ქართველური ანუ სვანურ-მეგრული ტომები და ჯგუფები შუა საუკუნეებში აფხაზებად ჩამოყალიბდნენ აბაზგებისა და მესხების მეთაურობით, თუმცა ლაზ-მეგრელები აფხაზეთის უმრავლესობას წარმოადგენდნენ.

ამავე თავში განმარტებულია, რომ ვინრო მნიშვნელობით „აფხაზეთი“ ეწოდებოდა ტერიტორიას ანაკოფიას („ახალ ათონსა“) და მდ.ზიფს („კაპოეტს“) შორის, ხოლო ფართო მნიშვნელობით ტერიტორიას - ლიხის ქედსა და ნიკოპსიას, ჭოროხსა და კავკასიის მთავარ ქედს შორის, რომელიც მთელ დასავლეთ საქართველოს შეადგენდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ თავის დროზე (უპირატესად მაჰმადიანურ სამყაროში „აფხაზი“ ქართულ ენაზე მოსაუბრე ხალხს ერქვა, რასაც სპარსული და არაბული წყაროები ადასტურებენ). ამავე თავში განხილულია აგრეთვე „აფხაზად“ წოდებული უმცირესობის „აფსუას“ ვინაობა და სადაურობაც. დადასტურებული და დადგენილია, რომ აფსუები XVII საუკუნემდე ჩრდილო კავკასიის (მდ.ყუბანისპირეთის) მცხოვრები აბაზი (აბაზა) იყვნენ და XVII საუკუნეში აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ, როგორც ადგილობრივთაგან ყოველმხრივ უცხო ხალხი, რომელთაც აფხაზეთში დასახლებისა და ცხოვრების გამო შემთხვევით „აფხაზები“ ეწოდებოდათ. აქვე დამტკიცებულია, რომ ნამდვილი და სწორი რაოდენობის მიხედვით აფსუები 30 ათას სულს არ აღემატებოდნენ, მაშინაც კი, როდესაც თურქეთში გაიხიზნენ (XIX ს. II ნახევრის 60-70-იან წლებში). სწორი სტატისტიკური მონაცემებით, ისინი აფხაზეთის მოსახლეობის 17 პროცენტს კი არა, ბოლო დროს 10 პროცენტს თუ შეადგენდნენ (სხვათა შორის, იმის გამო, რომ მათი რაოდენობა ცოტა იყო XIX ს. 86 და 97 წლებში რუსმა სტატისტიკოსებმა მათ მიუმატეს გალის რაიონის ქართველები ე.წ. „სამურზაყანოელები“, თუ არა სიყალბე – რა შუაშია სამურზაყანოელის ქართველის ანუ მეგრელის ეთნიკურად არა-ქართველ აფსუა-აფხაზად ცნობა. ასეთივე სიცრუეა აფხაზეთის 1989 წლის აღწერის მონაცემი აფხაზზე – 93 ათასი, როდესაც ამ მონაცემში 70 ათასამდე მეგრელი ანუ ქართველია ჩათვლილი).

ამავე თავში ყურადღება გამახვილებული იმაზე, რომ ჩამოთვლილი ტომები თავიანთ კვალს აჩენდნენ და ტოვებდნენ თავიანთ საცხოვრებელ ადილებზე, რომელთა ნაწილი დღემდე შემორჩა ეთნონიმების, ტოპონიმების, ჰიდრონიმების, ციხე-ქალაქების, ხიდებისა და სხვათა სახელის სახით. ეს სახელწოდებები აისახა აგრეთვე წერილობით წყაროებში, მაგალითად, „ძველი ლაზიკის“ სახელი ყირიმთან ახლოს, ასევე კოლების - იგივე კოლხების, „სოჩა-სონჩხთის“ (ჩერქეზულად სვანთა ქალაქის, ქართულად მცენარე სოჭის სახით). ასევე ანაკოფიაში „ივერიის მთის“ სახელწოდება. ასევე ჰენიოხ-სანიგთა ნამოსახლარზე შემორჩა სახელწოდება „გაგრა“ ანუ „კაკარი“, რაც სვანურად კაკალ-კაკალნარს ეწოდება, „მზიმთა“ - მზიან მთას, „ბზიფი“ - მცენარე ბზის დასაცურებელ ადგილს. ასევე უძველეს დროიდან შემოგვრჩა ქართული სახელწოდება „ბიჭვინტა“ ანუ ფიჭვნარი - „უღალი“ ძველ გაგრაში, ძნელად სავალი ადგილები, მდინარე ასევე „გურჯიპისი“ სახელი; გუდაუთის რაიონში: „ლიხნი“ და „ლუხუნი“, ასევე „ჯირხვა“, „მუგუჯირხვა“, „გარფი“, „ბარმიში“, „მიუსერა“, „ბაჩა“ და სხვა სვანური სახელწოდებები და ა.შ.

ამავე თავში ლაპარაკია აფხაზეთის მრავალ უძველეს ტოპონიმებზე, რომლებიც სვანურ, ლაზ-მეგრულ და საერთო ქართველური ენებით აიხსნება, ასევე ბევრი მდინარე-ლექეების, ციხე-კოშკების, ქედების, ხიდების, ხეობების სახელწოდებები და ა.შ.

ნაშრომის მეორე თავში განხილული და გარჩეულია „აფხაზთა სამეფოს“ არსი, და კუთვნილება. გარჩეულია აფხაზთა სამეფოს საზღვრები და შინაარსი, მისი ისტორიულ-ქართულობა. დასაბუთებულია, რომ შავი ზღვის აღმოსავლეთ მხარეში მობინადრე ქართველური ტომებისაგან მხოლოდ ქართველი ეთნოსი ანუ ხალხი უნდა წარმოშობილიყო და არა უცხო ვინმე. აქვე საუბარია იმაზე, თუ აფხაზთა სამეფო და მისი მობინადრე ქართველები ვინ იყვნენ: ენით, ტერიტორიით, სარწმუნეობით, ყოფაცხოვრებით, მმართველობით და პოლიტიკით, რომლის მაჩვენებელია ისიც, რომ მისი დედაქალაქი საქართველოს ერთ-ერთი კულტურულ-ეკონომიკურ-პოლიტიკურ-გეოგრაფიული ცენტრი იყო. ასევე ქართველები იყვნენ აფხაზთა მეფეები თავიანთი განათლებით, კულტურით, ენით, მართვა-გამგეობით, წარსულით და აწმყოთი, თავიანთი ისტორიულ-ქართული სახელებით და ტრადიციით. ამას ადასტურებს ქართულად დანერგილი ისტორია - „აფხაზ მეფეთა დივანი“.

აქვე საუბარია იმაზეც, რომ აფხაზ მეფეთა დინასტიაში ჩანაცვლებული ორი მეფეც - შავლიანები (IX ს. II ნახევარში) იოვანე და ადარნასე თავიანთი წარმომავლობით სვანები ანუ ქართველები იყვნენ, რასაც ისიც ამტკიცებს, რომ მათი სახელობის უნიკალური ხატი „შალიანია“ სვანეთის ყველაზე ცნობილ მონასტერში - კვირიკეში ანუ „შალიანში“ დღემდე დავანებული, რომელზეც განსაკუთრებული უფლებები აქვთ ყოფილ „აფხაზებს“ (შემდეგ სვანეთის მკვიდრ) შერშავაშიძეებს, რომლებიც გადმოცემით შავლიანების ჩამომავლად თვლიან თავს.

მესამე თავში გარჩეულია აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების სისტემა, რაც აფხაზთა ქართველობის ერთ-ერთი უტყუარი ნიშან-თვისებებია. ამ მრავალრიცხოვანი (100-ზე მეტი) ეკლესია-მონასტრების სისტემა და, რაც მთავარია, წარწერები და მათი შინაარსი იმისი უპირველესი საბუთია, რომ მათი მშენებელი და მფლობელი ადგილობრივი ხალხი, მაშასადამე ქართველები იყვნენ (ამ მხრივ ეკლესია-მონასტრები შეიძლება შევადაროთ ადგილობრივი მოსახლეობის ნაკვალევ ტოპონიმებსა და ჰიდრონიმებს).

ასევე აფხაზთა ქართველობის მაჩვენებელია მათი მთავარი სამღვდელმთავრო ქრისტიანული კერების: ბიჭვინტის, მოქვის, ბედიის, ილორის, დრანდის, ლიხნის და სხვ. შემონაქმედი საეკლესიო ხელნაწერები (კანონიკური ძეგლები, განჩინებები, წეს-ხები, ბეგარა-გადასახადთა სიები, მღვდელმსახურთა და მრევლის სიები და ა.შ.), რომლებშიც გამონაკლისის გარდა, მხოლოდ ქართველებია დაფიქსირებული. სხვათა შორის, ბიჭვინტის საკათალიკოსოს მიერ გამოცემულ 30-ზე მეტი საეკლესიო ძეგლში და საერთოდ საეკლესიო საბუთებში მთელ აფხაზეთში არსად ჩანს აფსუას და აფსუა-გვარსახელის ხსენება, რაც აგრეთვე იმისი მაჩვენებელია, რომ ისინი ადრე აქ არ ცხოვრობდნენ.

ყოველივე ეს, ერთხელ კიდევ ადასტურებს დოკუმენტურად, რომ გამოჩენილი მეცნიერის პავლე ინგოროყვას ნაშრომი „გიორგი მერჩულე“ და დასკვნები მართალი და სწორია იმ მხრივ, რომ აფსუები აფხაზეთის არამკვიდრი ტომი თუ ჯგუფია და აქ მხოლოდ XVII საუკუნეში გამოჩნდნენ, როგორც უცხო ეთნიკური ჯგუფი ანუ - აბაზები (მათი მოენე და მოძმე).

ნაშრომის მეოთხე თავში მოკლელაა განხილული რუსეთის იმპერიის არსი და ხასიათი, მისი კოლონიზატორულ-აგრესიული პოლიტიკა და დამოკიდებულება საქართველოსა და ქართველებსადმი. ამისი პირდაპირი მაჩვენებელია არა მხოლოდ რუსეთის

ცენტრალური ხელისუფლების გადანყვეტილებები, არამედ მისი „დუმის“ (სათათბიროს) დადგენილებები და კავკასიაში დანიშნული ადმინისტრაციის მოქმედება და მისი შედეგები, რომლის პირდაპირი გამოვლინება იყო სამხედრო-პოლიციური რეჟიმი, ქვეყნის კოლონიზაცია და რუსიფიკატორულ-ასიმილატორული პოლიტიკა, საბოლოო ჯამში „გათიშე და იბატონე“.

ამისი ერთი ტიპიური შტრიხია რუსეთის ძალადობრივი, ქედმაღლური და ირონიული დამოკიდებულება არარუსებისადმი, რომელთაც ჩვეულებრივ ხალხად კი არ მიიჩნევდნენ, არამედ „ტუზემცებად“ და „ინოროდცებად“. ამისი მაჩვენებელია რუსეთის 1909 წლის 6 თებერვლის „დუმის“ სხდომაზე დეპუტატი მარკოვის გამოსვლა: «Говорят, что я разряжаю своей речью туземцев, но как русский член Думы, я должен сказать инородцам: Благодействуйте, но только под русским знаменем; не надейтесь на автономные республики, их не будет, ибо русский великий, мошный, богатырский народ живет, жизнь его так могуча, что перед него ваши почтение мелкие жизни должны стушеваться (рукоплескания справа)» (газ. «Новости Кавказя», 1909, 6 февраля).

როგორ გავს ყველაფერი ეს დღევანდელი „დუმის“ დეპუტატების: ჟირონოვსკის, ზატულინის, ბაბურიჩისა და სხვათა გამოსვლებს, რომელთა შანტაჟი წალეკვითა და სამუდამო გადაშენებით ემუქრება საქართველოს.

შეურაცხყოფილური, ირონიული და ძალადობრივი დამოკიდებულებას საქართველოსადმი ხშირად ახლდა გაციმბირება, სახლ-კარიდან გაძევება, ეგზეკუცია და ომის გზით დარბევა ხშირად იყო „ტუზემცებისა და ინოროდცების“ ხვედრი. ასეთი იყო ქართველებისადმი რუსეთის დამოკიდებულება 1921 წელს, 1937 წელს, 1992-1993 წლებში და 2008 წელსაც, რაც რუსებმა საქართველოს დაატეხეს თავს სამხედრო ინტერვენციით.

აფხაზეთის შესაბამის საკითხებთან დაკავშირებით ნაშრომის ბოლო V თავში (დამატებაში) გაშუქებული და მხილებულია ზოგიერთი ქართველი ფალსიფიკატორ-რენეგატი მკვლევარი, მაგ., ათეისტ-ფილოსოფოს-„ისტორიკოსი“ გ.როგავა, რომელიც ცრუ მეცნიერულ საქმიანობასთან ერთად, გამოირჩევა ანტიქართული, ანტიპატრიოტული და გამცემლური საქმიანობით საქართველოს წინააღმდეგ, ასევე აფსუა-სეპარატისტული აპოლოგეტიკით და რუსული აგრესიულ პოლიტიკისადმი შემგუებლობით.

აფხაზთა პინაოზის საკითხისათვის

ქართლის სახელმწიფოებრიობა და ქართული კულტურა რომ ძველთაგანვე ანუ ადრე, საშუალო საუკუნეებიდანვე ღრმად აღწევს დასავლეთ საქართველოში, ამას მოწმობს აფხაზეთის ვითარებაც, სადაც საქართველოს გაერთიანებისათვის ბრძოლაში ებმება არა მხოლოდ პერიფერიული სამთავროს ხელისუფალი, არამედ ფეოდალთა წრე, რომელმაც VIII საუკუნის 70-იან წლებში დანარჩენ ეგრისს შეუერთა აფხაზეთის სამფლობელო ლეონის მეთაურობით. ამან კიდევ უფრო გააფართოვა საქართველოს სამოქმედო საზღვრები და ეგრისის ადგილზე საფუძველი დაუდო ახალი სამეფოს „აფხაზეთის“ წარმოქმნას და მის დედაქალაქად - ქუთაისის გადაქცევას.

ჩანს, აფხაზეთის წამყვანი საზოგადოება იმდენად იყო გათქვეფილი და ნიველირებული დანარჩენი საქართველოს ფეოდალურ წრეებთან, რომ ისინი უკვე აქტიურად იბრძვიან მთელი საქართველოს ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანებისათვის ანუ თვისებრივად ახალი სახელმწიფოს შექმნისათვის. აქედან გამომდინარე, ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რომ „აფხაზთა მეფეები“ IX-X საუკუნეებში ახალი ქართული ეკლესია-მონასტრების და საეპისკოპოსო კათედრების დამფუძნებლებად გვევლინებიან, რაც იმისი მოწმობაა, რომ საერთო ქართული ფეოდალური კულტურა - ქართული ენით, ქართული დამწერლობით და ქართული სოციალური წყობა-ურთიერთობით აფხაზეთისათვის შინაგან თვისობრივ-ორგანულ-ეროვნულ კულტურას შეადგენდა.

რა თქმა უნდა, აღნიშნული სახელწოდება - „აფხაზეთი“ პირობითია, მას ძველ დროში „ზღვისპირა ქვეყანა“ ეწოდებოდა, რომელიც სხვადასხვა ტომებისაგან შედგებოდა. მემატიანის ვარაუდით, ძველად (ალექსანდრობამდე) აფხაზეთი ანუ „ზღვისპირა ქუეყანა“ ეგრისში შემოდიოდა (რომელიც „ეგრისწყლიდან, ვიდრე მდინარედმე მცირისა ხაზარეთისა“ - ანუ მდ.ყუბანამდე აღწევდა, მაგრამ ის ბერძნებმა მიიტაცეს, ოღონდ შემდეგ ვახტანგ გორგასალმა მისი აღმოსავლეთ ნაწილი - ეგრისწყალსა და კლისურას შორის - უკან დაიბრუნა.¹

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ.1990, გვ. 588

სავარაუდოა, რომ აღნიშნული ნაწილი ვახტანგ გორგასალის დროს რაღაცით მაინც განსხვავდებოდა დანარჩენი ეგრისისაგან, მაგრამ დანარჩენ აფხაზეთზე, ადრეც და გვიანაც, ლაზები ბატონობდნენ, ოღონდ ახლა ბერძნების ხელში იყო და ამიტომ მასზე ეგრისის პოლიტიკური ძალა უკვე უშუალოდ არ ვრცელდებოდა. თუმცა ჩანს, ეს დანარჩენი აფხაზეთიც ერთგვაროვანი არ იყო. ეტყობა იქაც სხვადასხვა ტომები თუ ეთნიკური ჯგუფები ცხოვრობდნენ, მათ შორის ჰენიოხები, სანიგები, ზიქები, აბაზგები, კოლები, მესხები, კორაქსები (ანუ მისიმიანები), მელანქნები, კერკეტები, აფშილები და სხვ. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ აბაზგები („ავაზგები“ თუ „აბასკები“) იგივე აფხაზები იყვნენ (რომელთა თავდაპირველი ენობრივი და ეთნიკურ-გენეტიკური ვინაობა ქართველური უნდა ყოფილიყო (თუმცა ზოგიერთისთვის ეს ჯერ კიდევ სადაოა). შესაძლებელია, აფხაზები ანუ მათი წინაპრები მხოლოდ ერთ ნაწილს შეადგენდნენ კლისურას ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე „ზღვისპირა“ ქვეყნის, მაგრამ ჩანს დროთა ვითარებაში ეგრისი ძლიერდება და მეგრელ-ქართლელთა ღრმად შეღწევამ შავიზღვისპირა ქვეყანაში ისტორიკოსი ნ.ბერძენიშვილის თქმით - „ქართული ფეოდალური აფხაზეთი წარმოშვა ქუთაისით“.

თუ აქამდე ეგრის-აფხაზეთის დანარჩენი ტომები რომაულ-ბერძნულ კოლონიებს ანუ ნახევარკოლონიებს წარმოადგენდნენ და, რაც მთავარია, კულტურულ-ენობრივად და პოლიტიკურად ბერძენთა გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ, ამიერიდან ეს ტომები ფაქტობრივად ქართლისა და ქართული ენობრივ-კულტურულ-სახელმწიფოებრივ არიალში აღმოჩნდნენ, განსაკუთრებით ქართველური ტომები ეგრ-ლაზები, მესხები, მისიმიანები, აფშილები და სხვ. ასევე შესაძლებელია არა მონათესავე მცირერიცხოვანმა ტომებმა თუ ეთნიკურმა ჯგუფებმაც, რომელთა საერთო სახელწოდებად ახლა „აფხაზეთი“ იქცა (რომელიც თუ უფრო ადრე არა, ამიერიდან მაინც ქართველის სინონიმს წარმოადგენდა).

ქართველთა ცხოვრებაში VIII-IX საუკუნეებში მომხდარი ფენომენალური გარდატეხისა და გარდაქმნის შესახებ ნ.ბერძენიშვილი წერს, რომ თუ აღმოსავლეთ საქართველოში ყველა სხვა ქართველური ტომი ქართისა და ქართულის ჰეგემონობაში მოექცა, სამაგიეროდ დასავლეთ საქართველოში სხვანაირად წარიმართა საქმე, აქ წამყვანი მეგრელი (კოლხი, ეგრი) ტომის ირგვლივ კი არ გაერთიანდა ყველა დანარჩენი, არამედ ქართულში („ქართუ-

ში"), რომლის შედეგადაც საერთო ქართული ფეოდალური ერი თუ ეროვნება ჩამოყალიბდა, სადაც არავითარი მეგრული ფეოდალური ეროვნება არ ჩამოყალიბებულა, მითუმეტეს, ე.წ. „აფხაზი ერი“, რომელსაც ამისათვის არც კოლხური სახელმწიფოებრივი ტრადიცია გააჩნდა და არც სხვა რეალური საშუალება.¹ აქ ნ.ბერძენიშვილი მკვეთრად აკრიტიკებს ზ.ანჩაბაძის მოსაზრებას იმაზე, რომ მისი მტკიცებით, ვითომ „აფხაზური ფეოდალური ეროვნება ჩამოყალიბდა“. ნ.ბერძენიშვილის აზრით, ე.ი. „აფხაზს“ (ზ.ანჩაბაძის საპირისპიროდ) ეროვნებისათვის აუცილებელი ნიშნები არ გააჩნდა. „აფხაზთა ისტორიული სამეფო“ ყოვლად უარყოფს აფხაზურ ფეოდალური ეროვნების კონსოლიდაციას“ (მას არ გააჩნდა საკუთარი - მკვიდრი ტერიტორია, საკუთარი ეკონომიკა, ფსიქიკური წყობა, ენა, კულტურა და სხვ.).

აღსანიშნავია, რომ ნ.ბერძენიშვილი უნდა ცდებოდეს, როცა აფხაზების სარწმუნოებაზე მათ მიერ არაქრისტიანობის მიზეზზე მსჯელობს, რადგან ის აქ მკაფიოდ არ მიჯნავს ერთი მეორისაგან შუა საუკუნეების აფხაზს - ახალი აფხაზის ანუ აფსუასაგან. სწორედ ეს განაპირობებს ამ შეცდომას.² რა თქმა უნდა, გვიან საშუალო საუკუნეებში აფხაზეთში ჩამონოლილი ჩრდილოეთის მთიელები სულ სხვა ეთნიკური და სარწმუნოებრივი (წარმართი და ნანილობრივ ახლად გამაჰმადიანებული) ტერიტორიული ჯგუფია. ამდენად, პ.ინგოროყვა სწორი უნდა იყოს, როდესაც XVII საუკუნეში ის „ქართველი აფხაზების ახლებით შეცვლაზე, ანუ ძველი - ქართველი აფხაზების ახლით შეცვლაზე მსჯელობს.

ფეიქრობთ, აქ ბატონი ნიკო ამაოდ ცდილობს ქრისტიანობის შეცვლაზე (მისი სიტყვით, მეტამორფოზას შესახებ XVII ს.), ის მთიელების ჩამონოლას აფხაზეთში მოუფიქრებლად მიაწერს XIII საუკუნეს - მონგოლების დროიდან.

ჯერ ერთი, არსაიდან ჩანს ჩრდილო კავკასიიდან აფხაზეთში მთიელების ჩამონოლა XIII საუკუნიდან (ეს მოვლენა მთელ საქართველოში დასტურდება მხოლოდ საქართველოს პოლიტიკური დამლის დროიდან - დაახლოებით XV საუკუნის შემდეგ, მაგალითად, აფსუები, ოსები, დაღესტნელები და სხვ.). მეორეც, აფხაზეთში კავკასიანების (ვითომ „აფხაზეთში“ ჩამოსახლებაზე ზ.ანჩაბაძე, ინალ-იფა, წარმოიდგინეთ ენათმეცნიერი ქ.ლომთა-

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ. 1990, გვ. 592

² იქვე, გვ. 593

თიძე, გუმბა და სხვ. სულ სხვანაირად ხსნიან - ვითომ XIII-XV საუკუნეებში აფხაზეთში კი არა, არამედ აქედან გადასახლდნენ ჩრდილო კავკასიაში, რაც აგრეთვე არაფრით დასტურდება. ეს რომ მცდარია, ამისი ახსნა მარტივია.

აფსუების მოენე ხალხი აბაზები ოდითგანვე ცხოვრობდნენ სადღაც ე.წ. დიდ სათათრეთში, შემდეგ კასპიის ზღვის სანაპიროზე, მდ.ვოლგის შესართავის მარჯვენა მხარის სანაპიროზე, შემდეგ მდ. ყუბანის შუა წელში (იხ. იტალიელი კარტოგრაფი ჯ.გასტალდის რუკა - წარწერით „აფსუას რეგი“, 1561 წ.), უფრო გვიან ამავე მდინარის სათავეებში, როგორც ჩანს, სწორედ ეს ხალხი ჩამოსახლდა XVII საუკუნეში აფხაზეთში. გამოდის, რომ აფხაზები კი არ გადასახლდნენ ჩრდილო კავკასიაში, არამედ ჩრდილო კავკასიელი აფსუა-აბაზები ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში, რასაც ისიც ამტკიცებს, რომ ასეთ შემთხვევაში აფხაზები ჯერ ყუბანის სათავეებში უნდა დასახლებულიყვნენ, ხოლო შემდეგ შუაწელში. ეს კი აფსუა-აფხაზად წოდებულ ხალხს და მათ ისტორიკოსებს ხელს არ აძლევს, რადგან ამით მათი აფხაზობაც და მისი სამართალმემკვიდრეობაც არ დგინდება, პირიქით, ჩრდილოეთიდან მოსულობა მტკიცდება, თანაც XVI საუკუნის შემდეგ, რადგანაც XVI საუკუნის მეორე ნახევარში აფსუები ჯერ კიდევ ყუბანის შუა წელში აფხაზეთიდან საკმაოდ შორს ცხოვრობდნენ.

სხვათა შორის, ყუბანის სათავეებში ახლაც ცხოვრობენ აბაზები (დაახლოებით 6 ათასამდე სული), რომლებიც საუბრისას ამტკიცებენ, რომ აფხაზად წოდებული აფსუები თავიანთი განაყოფი ენისა და ჯიმის ხალხი არიან. ამიტომაც, შემთხვევითი არ არის აფსუების ნათესაობა ჩრდილო კავკასიელებთან - პირველ რიგში, თავის მოენე და ნათესავე აბაზებთან. აგრეთვე ადიღე-ჩერქეზებთან, რომელთა მეზობლადაც ისინი ხანგრძლივად ცხოვრობდნენ. ამისი მაჩვენებელია აგრეთვე აფხაზი აფსუების დიდი სურვილი ჩრდილო კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკაში გაერთიანებისა XX საუკუნის დასაწყისში, აგრეთვე აქტიური მხარდაჭერა რუსეთის წინააღმდეგ კავკასიის ომის დროს - XIX საუკუნის 30-50-იან წლებში.

აქედან გამომდინარე, ხსენებული ისტორიკოსები დილემაში აღმოჩნდნენ იმის მტკიცებისას, რომ ისინი ვითომ აფხაზეთის აბორიგენები არიან თავიდან ბოლომდე. თითქოს აფსუები არ ჩამოწოლილან, პირიქით, ვითომ XIII საუკუნიდან ჩრდილოეთში გადასახლდნენ და ამიტომ ცხოვრობენ ყუბანისპირეთში, ე.ი.

ჩრდილო კავკასიაში აბაზების გვერდით და ამიტომ თვლიან თავს აფხაზეთის სამართალმემკვიდრედ და აბორიგენად. ყოველივე ეს უთუოდ მეტყველებს იმაზე, რომ აფხაზად წოდებული აფსუები აბაზებია, რომლებიც ყუბანის შუანელიდან (ჩერქეზი ტომების დანოლით) ყუბანის სათავეებისკენ იქნენ გადაადგილებული და ცუდი პირობების გამო დროთა ვითარებაში, აფხაზეთში ჩამოწვეს.

როგორც ვხედავთ, საქმე ეხება აფსუების ენობრივ და გენეტიკურ ნათესაობას ყუბანისპირეთის აბაზებთან, რომელთა განაყოფიც ისინი არიან და არა ძველ-შუასაუკუნეების აფხაზები, რომელთანაც არავითარი კავშირი არ აქვთ. ამდენად, არაფერ შუაშია ჩრდილოეთიდან ჩამოსახლებული აფსუების (ე.წ. აფხაზ-თან ენობრივი და გენეტიკური ნათესაობა ძველ აფხაზებთან, არც აფსუების მიქცევა ქრისტიანობისაგან – მეტამორფოზა) რაიმე კავშირი აფხაზებთან, არც ბერძნული ენის უცხო ფაქტორი აფსუებისადმი, რადგან ქრისტიანობა თავდაპირველად ბერძნებს ეკუთვნოდათ, ხოლო მაჰმადიანობა - არაბებს, მაგრამ ამ ენების სხვა ენებისადმი უცხოურობის მიუხედავად, ორივე ისინი მრავალმა სხვა ენოვანმა ხალხმა აითვისა და შეისისხლხორცა. ასე იყვნენ „კავკასიანებიც“, რომელთა შორის, მიუხედავად უცხოურობისა, ზოგიერთმა ხალხმა ქრისტიანობა შეითვისა და ზოგიერთმა მაჰმადიანობა (რა თქმა უნდა, მეტნაკლები ხარისხითა და მასშტაბით).

ასევე ითქმის აფსუა-აფხაზებზე (კავკასიელ მთიელებზე), რომლებმაც ქრისტიანობა მხოლოდ ზოგადად და ზერელედ აღიქვეს (შესაძლებელია თავისი დაბალი საზოგადოებრივი დონის გამო), ხოლო, როგორც ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, ძველმა ანუ ნამდვილმა აფხაზებმა - ძირფესვიანად: „...აფხაზები კი საზოგადოებრივი განვითარების ხაზით, არაა საფიქრებელი, რომ დიდად დანიანურებული იყვნენ, ამ მხრივ აწინდელი აფხაზეთის ძველი მოსახლეობა ორი სხვადასხვა სახეობის ჩინს: პირველი ბარი, აღმოსავლეთი ეგრის წყალს ქვემოთი კელასურამდე, ძველიდანვე ქრისტიანული, ლაზების ძლიერი გავლენის ქვეშ მყოფი, გალაზების გზაზე მდგომი... როგორც V საუკუნიდანვე შემოსული (ნამზითვი) ქართულ-კულტურულ სამყაროში (ლეონტი). პროკოპის და ლეონტი - ჯუანშერის ცნობები აქ ერთიმეორეს ეთანხმებიან - მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პროკოპი კესარიელი აბაზგიაში მხოლოდ აწინდელი აფხაზეთის დასავლეთს - მთიანეთს ჰგულისხმობს და მას აღმოსავლეთი ბარად - აფსილიად ეგულება...

წარმოდგენით ეს ტომი (ქვეყანა) V საუკუნიდან ქართულ სამყაროში შედის (ლეონტი, ჯუანშერი), თუმცა მემკვიდრეობითა ცნობებით, აფშილეთს უკვე აფხაზეთი ეწოდება... ლაზთა გავლენა, როგორც ჩანს, აქ არ წყდება და ეს ეგრის წყალს ქვემოთი ქვეყანა მეგრულენოვანი ხდება კოდორამდე (ლამბერტი).¹

როგორც ვხედავთ, ნ.ბერძენიშვილი აქ მკაფიოდ და უყოყმანოდ განსაზღვრავს აფშილთა შედგომას თუ ყოფნას მეგრულ სამყაროში, ე.ი. აფშილთა ქართველობას მდ. კოდორამდე. ჩანს, შემდგომ დროში ეს ბედი მთელმა აბაზგებმა, სანიგებმა და სხვებმაც გაიზიარეს, თუმცა ჩვენთვის ნათელი არ არის, რატომაა ჩრდილო-დასავლეთი აფხაზეთი მთიანეთი, როდესაც ის არანაკლები ზღვისპირეთია (საერთოდ გაუგებარია აფხაზეთის გაყოფა ბარად და მთიანეთად როდესაც მთიანეთში ფაქტიურად მხოლოდ აფხაზეთის მოსახლეობის ერთი მცირე თემი - ფსხუ მდებარეობს). სამაგიეროდ, აღმოსავლეთ აფხაზეთში, რომელშიც დალი შედის, რასაკვირველია შეიძლება უფრო მთიანეთს მივაკუთვნოთ. ამ შემთხვევაში რითაა მასზე მეტი მთიანეთი, ჩრდილო-დასავლეთი აფხაზეთი, რომელიც ზღვისპირეთშია გაჭიმული?

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ მიუხედავად თავისი მცირერიცხოვნობისა და საზოგადოებრივი ჩამორჩენილობისა, აგრეთვე წარმართული სარწმუნოებისა, ასევე გვიან მოსულობისა აფსუებმა ქრისტიანობაც აითვისეს ნაწილობრივ მაინც მეგრელები-საგან, თუმცა ზერელედ და ზედაპირულად, ასევე არამყარად მაჰმადიანობაც, მაგრამ უფრო მეტ სიმპათიებს ისინი მაინც თურქ-ოსმალებისადმი ამჟღავნებდნენ, ვინემ რუსებისადმი.

აღნიშნული აფხაზები ანუ აბასები (სინამდვილეში აფსუ-აბაზები) მკედრებს არ მარხავდნენ მინაში, ხის ორეში დებდნენ და ხის ნვერზე ჰკიდებდნენ, მისიონერი ლამბერტი ერთიმეორეს უდარებს მეზობელ ალანებს, ყარაჩაელებს, ჯიქებს, ჩერქეზებს და სხვებს, რომლებიც „ქრისტიანებად ითვლებიანო“, მაგრამ კანონების გარეშე ცხოვრობენო და ნადირობას და ძარცვას მისდევენო. ლამბერტისავე თქმით, ამ ხალხებს სხვადასხვა ენა და დიალექტი აქვთ, რომლებიც ერთიმეორეს არ ჰგავსო.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, აკად. ნ.ბერძენიშვილი წერს: „ზემოთ მოყვანილი დაჟინებული მონმობანი იმის შესახებ, რომ აფხაზები აგრე ჰგვანან კავკასიის მთიელ

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ. 1990, გვ. 594

ხალხებს ყოფაში, სარწმუნოებით, რომ ისინი ციხეებსა და ქალაქებში არ ცხოვრობენ, რომ როგორც ჩანს, მეხორბლეობა ან სულ არა აქვთ, ან მეტად მცირე, რომ ისინი მეგრელებს არ ჰგვანან ყოფა-ცხოვრებით, - ყველაფერი ეს იმისი მონშობაა, რომ XVII საუკუნის აფხაზები მართლაც კავკასიანებია, საკმაოდ გვიან ჩამოსულნი ბარში, მათ ჯერ კიდევ ვერ აუთვისებიათ ბარი და მთიულურ ცხოვრებას განაგრძობენ, რა თქმა უნდა, ესენი არ არიან აბორიგენები, მათ ვერ შეუთვისებიათ ქრისტიანობა, ისევე, როგორც ვერ შეუთვისებიათ ფეოდალური მეურნეობა (ამ ყოვლად უხვსა და ნოყიერ ქვეყანაში. ასევე როგორც ვერ შეუთვისებიათ ფეოდალური სოციალური წყობა და გორაკებზე გვარებით (ერთი გვარის ხალხი) დასახლებულნი ცხოვრობენ... აფხაზები უმთავრესად მეჯოგეობას მისდევენ და არა მინისმოქმედებას".¹

აი რა წეს-წყობილების ეპოქას აკუთვნებს ჯერ კიდევ ყუბანში ცხოვრების დროს თავის ჭკუით თავადის სოციალურ ნოდებას - „აჩბას“ (ანჩაბაძესა) და „ჩაჩბას“ (შარვაშიძეს) „პროფესორ-აკადემიკოსად“ ნოდებული გ.როგავა, როდესაც „თავადი“ გეაროვნულ-წარმართული წყობილების კი არა, განვითარებული ფეოდალური წეს-წყობილების ზემო საფეხურის პირმშოა.²

მეორე მხრივ, ნ.ბერძენიშვილი გაკვირვებას გამოხატავს იმის გამო, რომ აფხაზეთში მომნიშვნელოვან საშუალო საუკუნეებში (VIII-XIII სს.) არის განვითარებული ფეოდალური წესწყობილება, საიდანაც ქრისტიანობა ვრცელდებოდა მთაში, ამას მონშობს აგრეთვე იმჟამინდელი აფხაზეთის არქიტექტურული ძეგლები, აგრეთვე ბერძნული და ქართული (იოანე საბანის ძე) წყაროები და აფხაზეთში XV საუკუნიდან გარკვეული გარდატეხა მოხდა. ზედიზედ უქმდება საეპისკოპოსოები, ქრება ქრისტიანობა და წარმართობა ისადგურებს. ნ.ბერძენიშვილი კითხულობს - რა უნდა ყოფილიყო ყოველივე ამისი მიზეზი? სავსებით სწორია იმაში, რომ ამისი მიზეზი ოსმალეთი არ არის. მართლაც, XV საუკუნეში ოსმალეთი არაფერ შუაშია აფხაზეთში, მას ხომ ჯერ მხოლოდ ნიადაგის მოსინჯვა თუ შეუძლია, რადგან ბიზანტია უშლის ხელს.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 613-614

² იხ. გ.როგავა. ნარკვევი აფხაზეთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ., 2007, გვ. 81-88.

ჩვენი აზრით, ნაადრევია საუბარი აფხაზეთში XV საუკუნეში აფსუების ჩამოწოლაზეც და მისი განარმართებაზე და დაცემაზეც, ამაზე არაფერს არც XV საუკუნის „მცნებაჲ სასჯულოჲ“ მეტყველებს. როგორც ჩანს, საქართველოში რელიგიური ვითარების ნაწილობრივ ცვლილება ჯერ თათარ-მონღოლთა ბატონობა და შუა აზიელი მტარვალთა თემურ ლენგის ამანოკებელი ლაშქრობები უნდა იყოს, რომლის შედეგად XV საუკუნის ბოლოს მაინც საქართველოს ერთიანი სახელმწიფო რამდენიმე სამეფო-სამთავროდ იშლება და, საბოლოოდ ამ სამეფო-სამთავროთა მიერ გაჩაღებული ძმამკვლელი ომი ძირფესვიანად ანგრევს საქართველოს ერთიანობას და ძლიერებას, რითაც თურქ-ოსმალეთიც სარგებლობს და ჩრდილო კავკასიის ტომებიც, ყიზილ-ბაშებიც და სხვებიც. ყველაფერი ეს თავს იყრის XVI საუკუნის ბოლოსა და განსაკუთრებით XVII საუკუნეში ქართველებს შორის ძმამკვლელ ომებში და თურქ-ოსმალთაში. ლეკიანობაში, ოსიანობაში, ჩეჩენ-ინგუშობაში, ჩერქეზ-აფსუობაში და სხვ., რითაც საქართველოს ყოფნა-არყოფნის საკითხი დადგა.

როგორც ვინაობა-წარმომავლობას, ასევე აფხაზეთში გვიან ჩამოსახლებასა და მცირერიცხოვნობას აფსუები მალავენ, ასევე იმასაც, რომ ისინი არასოდეს არ ყოფილან ქრისტიანები (გაურბიან თავის ისტორიას). საკითხავია, მათ რომ უძველესი დროიდანვე ეცხოვრათ აფხაზეთში, ისინი რომ ძველი ქრისტიანი აფხაზები ყოფილიყვნენ, რანაირად გაუქრებოდათ ისე საზოგადოებრივი მახსოვრობა, რომ ყველაფერი ეს დაევიწყებინათ და ამის შემდეგ თავიდან დაბრუნებოდნენ პირველყოფილურ წარმართობას - XVII საუკუნიდან ან თუნდაც ცოტა უფრო ადრიდან?! ამის გაურკვევლობიდანაც ჩანს, რომ აქ რაღაცა იმალება, იმალება ის, რომ ისინი არც ძველი აფხაზები არიან და არც მათი მემკვიდრე და გენეტიკური ნათესავი, რადგან სხვას, რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, აფხაზეთში არ არსებობს XVI საუკუნის ბოლომდე, აფსუების ნაკვაღევი ანუ ტოპონიმიკა, ჰიდრონიმიკა, ეთნონიმიკა, ასევე აფხაზეთში არ არსებობს მათი ციხე-სიმაგრე და, რაც მთავარია, მათი კუთვნილი ეკლესია-მონასტერი, როდესაც ძველი აფხაზეთის სოფლები და თემები მოფენილი იყო ქართულწარწერებიანი ეკლესიებით (რომელთა რიცხვი დაახლოებით 100-ს აჭარბებდა - ამაზე ქვემოთ)... როცა შედარებით მოკლე დროში XVII საუკუნიდან და შემდეგ აფხაზეთში უკვე გაჩნდა აფსუურად გადაკეთებული ან აფსუური ტოპონიმები, ჰიდრონიმები და სხვა?!

საკითხავია - ამის შემდეგ რა ჭკუამყოფელობით უნდა ამტკიცო, რომ აფსუები იგივე ძველი აფხაზები ან მათი მოენე და გენეტიკური ხალხია, როდესაც ისინი XVII საუკუნეშიც ქრისტიანულ ქვეყანაში წარმართები არიან.

აი როგორ გაუგებრობასა და აფსურდულ გარემოებას ქმნის ისტორიოგრაფიაში იმისი გაუმიჯნაობა და გაურკვეველობა, რომ ახალ პერიოდში აფხაზეთში ჩასახლებული აფსუა-აბაზები უცხო, სულ სხვა ენის, სარწმუნოების, ზნე-ჩვეულებისა და წარმოშობის ხალხია, რომლებიც გაუგებრობით ძველი აფხაზების მემკვიდრედაა მონათლული. ძველი აფხაზები თუ თავიდან - გენეტიკურად არა, VI-VII საუკუნეებიდან მაინც ქართული სამყაროს განუყოფელი ნაწილია, ანუ ფაქტობრივი ქართველებია (ასეთი აზრია დამკვიდრებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსების, ეთნოგრაფების, ენათმეცნიერების და ანთროპოლოგების მიერ, მათ შორის: ივ.ჯავახიშვილის, ნ.ბერძენიშვილის, პ.ინგოროყვას, ს.ყაუხჩიშვილის, გ.ჩიტაიას, გ.ახვლედიანის, თ.გამყრელიძის, მ.ლორთქიფანიძის, დ.მუსხელიშვილის, დ.კობიძის, ა.აფაქიძის, ო.ლორთქიფანიძის, თ.მიქელაძის, მ.აბდუშელიშვილისა და სხვათა მიერ).

ნ.ბერძენიშვილს შუა საუკუნეების აფხაზები, რომ ქართველებად მიაჩნია, ეს ჩანს მის ისტორიოგრაფიული ნააზრევიდან, აი რას წერს ის: „ჩვენ რომ მხოლოდ უცხოურ წყაროებს დავემყაროთ, სრულიად აუხსნელი დაგვრჩებოდა დასავლეთ საქართველოში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება VIII-IX საუკუნეებში რომ შეიქმნა და რომელიც ქართული („აფხაზთა მეფის“) სამეფოს წარმოქმნაში გამოიხატა... უცხოური წყაროები ცალი სიტყვითაც კი არ გვაცნობენ, რომ VIII საუკუნეში დასავლეთ საქართველოს უდიდესი ნაწილი გაქართვებული იყო... ქართული წყაროებით ის ჩანს, რომ აღმოსავლური და დასავლურ ქართული ტომების ეთნიკური შერწყმა დიდი ხანია მიმდინარეობდა და VIII საუკუნის მიწურულისათვის, ამ პროცესმა ისეთ საფეხურს მიაღწია, რომ იქ, ლაზიკაში, ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნა რეალურად შესაძლებელი გახდა... რა თქმა უნდა, იგულისხმება ფეოდალური სახელმწიფო მთელი დასავლეთ საქართველოს გამაერთიანებელი.¹

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ. 604-605

აფსუები რომ ქრისტიანები ყოფილიყვნენ ადრე თუნდაც აფხაზეთში და თუნდაც ჩრდილო კავკასიაში, ეს უცებ არ გაქრებოდა და უკვალოდ არ დაიკარგებოდა, მაგრამ მან, როგორც ახლად ჩამოსახლებულმა უცხო და წარმართმა ხალხმა შედარებით მოკლე დროში ვერ გააცნობიერა და აითვისა ქრისტიანული იდეოლოგია, რაც განაპირობა არა საერთოდ მთიელობამ, არამედ მისმა განვითარების დაბალმა დონემ და არა მაინცდამაინც მთამ ან ბარმა.

რაც შეეხება XV საუკუნის (1470-1474 წწ.) ძეგლს „მცნებაჲ სასჯულოის“, ეს მთელი დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო სამწყსოს ქრისტიანულ მრწამსა და მის გამრუდება-შერყევა-დამახინჯებას ასახავს და არა საკუთრივ - ვინრო მნიშვნელობით აფხაზეთს, ანუ მის პირველყოფილურ წარმართულ რელიგიას (რაზეც ძეგლში კრინტიც კი არაა დაძრული).

მიუხედავად არაერთგზის დახასიათებისა (მას სპეციალური გამოკვლევაც მიუძღვენიტ), აქაც ორიოდ სიტყვა გვსურს ვთქვათ ტექსტის შინაარსზე: მცნებაჲ სასჯულოჲ“ რომ მთელ დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთს ეხება ფართო მნიშვნელობით და აფხაზეთი რომ საქართველოა, ამას ნიშნავს ტექსტის ადგილი. პატრიარქი მიხაელის სიტყვები ანუ აზრი: „მოვინიე დიდსა მას ქრისტეს სამწყსოსა, მეზობელსა იერუსალიმისასა, საქართველოსა, ვითა სათანადო არს მეფეთა, დადიანთა, ათაბაგთა, ერისთავთა, ამილახორთა, დიდებულთა, აზნაურთა და ყოველთა ქრისტეს სჯულისა მოსავთა... აქვე ჩამოთვლილი არიან საქართველოს მეფე (ბაგრატ VI) და სხვა ხელისუფალი, აგრეთვე მღვდელმთავარი ცაიშელ-ბედიელი მთავარეპისკოპოზი იოვაკიმი, რომელთაც მოიკითხეს თუ რა ვითარება იყო ქრისტიანობის მხრივ ძველიდან - აქამდე, დადგინდა, რომ ჟამთა ვითარებაში სოფლისა სივერაგის გამო მრავალი წესი შეშლილა და გარდაქმნილა, კერძოდ, ლიხთამერსა, ოდიშსა, გურიასა, აფხაზეთსა და სხვაგან, რომ აფხაზეთში ქრისტიანობისაგან სრულიად მიდრეკილთა, ქრისტეს მცნებისაგან განშორებულთა მოსანანიებლად და მოსაქცევად ღონისძიებები განეხორციელებინათ, რათა ქრისტიანობისაგან განშორებული ყველა ურჩქმნილი ადამიანი კვლავ ქრისტიანობაზე მოექციათ. სწორედ ამ ღონისძიების გატარების მიზნით აფხაზეთის კათალიკოსად ცაიშელ-ბედიელი იქნა კურთხეული.¹

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი.დოლიძის გამო., 1970, გვ. 221-222

ყოველივე ამასაც რომ თავი დავანებოთ, განა ძეგლის ტექსტში მრავალგან არ არის ნათქვამი, რომ აფხაზეთში (რომელშიც ფართო მნიშვნელობით) მთელი დასავლეთ საქართველოზეა საუბარი: „ლიხთა ამერისა, ჭოროხსა აქათ, ოვსეთსა აქათ, ზღვასაჲ პონტოსა აქათ, სადაც, დიდისა ბიჭუნტისა სამ-ზღუარი მიაწევს“...

„ან მამანო! ქრისტეს საფლავისა მარჯვენა, ლიხთა ამერისა და აფხაზეთისა კათალიკოზი იოვაკიმ ქრისტიანობის სჯულისა მამაგრებლად და დამამტკიცებლად ვაკურთხეთ, სჯულისა და მერჯულეთა უფროს და უხუცესად ვაკურთხეთ მე, დიდისა და ცათა მობაძვისა ანტიოქიისა და იერუსალიმისა პატრიარქმან მიხაილ“.¹

ვინც მოცემული ძეგლის ტექსტს ოდნავ მაინც დააკვირდება, იმისათვის იოტისოდენა ეჭვიც შეუძლებელია იმაზე, რომ ეს ძეგლი მთელ დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანულ მდგომარეობას ასახავს (შესაძლებელია ზოგი რამ გამუქებული და გაზვიადებულია კანონმდებელთა მიერ) და არა დასავლეთ საქართველოს რომელიმე რეგიონს თუ კუთხეს, მით უფრო აფხაზეთს და აფსუებს - მათ წარმართობას, რადგან აფსუების ხსენება აფხაზეთში არსადაა ასახული და დადასტურებული XV საუკუნეში. პირიქით, ისინი ჯერ კიდევ ყუბანისპირეთში ბინადრობენ თავიანთი თანამოძმე აბაზეთთან ერთად. აღნიშნული ძეგლი რომ მთელ დასავლეთ საქართველოს ვითარებას ეხება ეს ნათელია თუნდაც მისიონერების არაერთი ცნობიდან, რომლებიც თვითმხილველი იყვნენ საქართველოს წესრიგის დარღვევის, სასტიკი არეულობის, ქვეყნის დაშლის, ძმათამკვლელი ომის გაჩაღების, ტყვეთა სყიდვის და ათასგვარი გადახვევის ქრისტიანული სჯულისაგან, ამორალური მოქმედების და ა.შ.

ეჭვი არაა იმაზე, რომ XV საუკუნეში ქრისტიანული მრწამსის დაქვეითება და გადასხვაფერება-გამრუდება მარტო აფხაზეთისათვის (ვიწრო მნიშვნელობით) არაა დამახასიათებელი, ეს მთელ დასავლეთ საქართველოს შეეხო, რასაც არაერთხელ აღნიშნავენ არაერთი მისიონერი (ასეთი მოვლენები აღმოსავლეთ საქართველოშიც განვითარდა, მაგრამ ეს მცხეთისა და სხვათა სამსჯელო იყო), რაც ქვეყანაში გამეფებულმა უკუღმართმა მოვლენებმა გამოიწვია, რაც მნიშვნელოვანწილად უცხო ქვეყნების შემოსე-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი.დოლიძის გამო., 1970, გვ. 223

ვებმა და ბატონობამ განაპირობა, რასაც ქვეყნის პოლიტიკური დაშლა და დაქუცმაცებაც მოჰყვა.

რაც შეეხება საკუთრივ აფხაზებს, ფართო მნიშვნელობით, აქ ქრისტიანობის მხრივ ნ.ბერძენიშვილის აზრით, სხვადასხვა სურათი გვაქვს, მაგალითად, აფშილები, რომლებიც „აფხაზთა სამეფოში“ შედიოდნენ (ეგრებთან ერთად) გაქრისტიანდნენ თავიდანვე, რაც შეეხება მათ ჩრდილო-დასავლეთ მეზობლებს აბასგებსა და სანიგებს, ისინი პროკოპი კესარიელის ცნობით, იუსტინიანე კეისრის დროს VI საუკუნეში გაქრისტიანდნენ, მაგრამ ნ.ბერძენიშვილის თქმით, ბერძნულ ენაზე აღმსარებლობა თითქოს მიუწოდომელი იყო მათთვის, რადგან კულტურულად ვერ გაბერძნულდნენ და ამიტომ უცხო ენაზე ქრისტიანობაც ვერ აითვისეს.¹

ვფიქრობთ, საქმის ასეთი ახსნა არ ეხება ძველ აფხაზებს, რომელთაც საერთო არ აქვთ აფსუებთან, რადგან ისინი მხოლოდ გვიან საშუალო საუკუნეებში გამოჩნდნენ აფხაზეთში. საქმის შეცდომით განსჯის მთავარი შეცდომა მხოლოდ ძველი და ახალი (აბაზგ-აფხაზების და აფსუა-აბაზების) ე.ი. აფხაზების გაუმიჯნაობაა, რომელთა ერთ ხალხად ჩათვლა გაუმართლებელია და შეცდომაა.

სხვა საქმეა ძველი აფხაზების წარმართობა. ცნობილია, რომ წარმართობა წინ უსწრებდა ქრისტიანულ სარწმუნოებას და მისი გადმონაშთები თავდაპირველად თითქმის ყველა ქრისტიანობის დასაწყისში და ზოგან შემდეგაც არსებობს - მეტნაკლებად. საგულისხმოა, რომ ასე იყო აფხაზეთშიც, რასაც შესაძლებელია XV საუკუნის დროსაც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ ვიმეორებთ, მას არავითარი კავშირი არ აქვს XVII ს-ში მოსულ აფსუებთან, რომლებიც წარმართები იყვნენ ჯერ ჩრდილო კავკასიაში (აბაზებთან, ასევე ადიღე-ჩერქეზებთან და სხვ.), ხოლო აფხაზეთში ჩამოსახლების შემდეგაც ასევე გააგრძელეს წარმართული საქმიანობა.

ამდენად, ვფიქრობთ, სწორი არ აღმოჩნდა დიდი მეცნიერის ნ.ბერძენიშვილის წინასწარული ანუ სახელდახელო მოსაზრება ჩრდილოეთიდან ჩამოწოლილი აფსუების ენობრივი და გენეტიკური ნათესაობის შესახებ ძველ ანუ დამხდურ აფხაზებთან, ასევე ვითომ აფხაზეთში ჩამოსახლებული აფსუების მიქცევა (მეტამორფოზა) ქრისტიანობისაგან, რისი დამადასტურებელი ბუნებაში არ არსებობს, რადგან აფხაზეთში აფსუები ჯერ არ ცხოვრობდნენ.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ.1990, გვ. 597

მიუხედავად ზოგიერთი ნაჩქარევი დებულებისა, ნ.ბერძენიშვილი სწორად მიგვანიშნებს აფსუების („ანინდელი აფხაზების“) მთიელობაზე, მათ საზოგადოებრივ ჩამორჩენილობაზე. ის წერს, რომ „აფხაზები საზოგადოებრივი განვითარების ხაზით საფიქრებელი არაა, რომ დიდად დანიანურებული იყვნენ (საუბარია ნამდვილ აფხაზებზე - გ.გ.), ამ მხრით ანინდელი აფხაზეთის ძველი მოსახლეობა ორი სხვადასხვა სახეობის ჩანს: პირველი ბარის, აღმოსავლეთი ეგრის წყალს ქვემოთი კელასურამდე, ძველიდანვე ქრისტიანული, ლაზების ძლიერი გავლენის ქვეშ მყოფი, გალაზების გზაზე მდგომი... როგორც V საუკუნიდანვე შემოსული (ნამზითვი) ქართულ კულტურულ სამყაროში (ლეონტი). პროკოპის და ლეონტი-ჯუანშერის ცნობები ერთიმეორეს ეთახმებიან მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პროკოპი აბაზგიაში მხოლოდ ანინდელი აფხაზეთის დასავლეთს - მთიანეთს ჰგულისხმობს და მას აღმოსავლეთი ბარად ეგულება. ქართული წყაროებით ეს ტომი (ქვეყანა) V საუკუნიდან ქართულ სამყაროში შედის (ლეონტი, ჯუანშერი), თუმცა მემატთანეთა ცნობებით, აფშილეთს უკვე აფხაზეთი ეწოდება... ლაზთა გავლენა, როგორც ჩანს, აქ არ წყდება და ეს ეგრის წყალს ქვემოთი ქვეყანა მეგრულენოვანი ხდება კოდორამდე (ლამბერტი).

როგორც ვხედავთ, ნ.ბერძენიშვილი აქ მკაფიოდ და ნათლად ამბობს, რომ V საუკუნიდან აფშილები ქართულ სამყაროში არიან შესული და შესისხლხორცებული მდ. კოდორამდე. როგორც ქვემოთაც ვნახავთ, უფრო მოგვიანებით ეს პროცესი კიდევ უფრო გაფართოვდა. ჩანს, აფსილები უკვე ქართულენოვანი გახდნენ და მათ ათვისებული აქვთ ქრისტიანულ-რელიგიური ტერმინოლოგია. ნაწილობრივ ასევე ითქმის XVI საუკუნის შემდეგ ჩამოსახლებულ აფსუებზე, რომელთაც ქართული ენა და ქრისტიანული ტერმინოლოგია მიიღეს (უმეტეს შემთხვევაში მეგრელებისაგან). მათ რომ უძველეს დროიდან ეცხოვრათ აფხაზეთში, ქრისტიანული რელიგიაც და ტოპონიმაც ქართულ ენაზე ექნებოდათ. ასე რომ, მათ აფსუური უცხო ენა ვერ დააბრკოლებდა ყოველივე ამის ცოდნაში, ისევე როგორც თავის დროზე ქართველები ვერ დააბრკოლა ბერძნულის უცხოობამ. ასე რომ, ამის თაობაზე საზოგადოებრივი მახსოვრობა არ გაქრებოდა.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ.1990, გვ. 594

ვფიქრობთ, აქ ერთხელ კიდევ შევახსენოთ მკითხველს ნ.ბერძენიშვილის ზოგიერთი დებულების უზუსტობაზე, რომლის მიზეზი დროის უკმარობა (სახელდახელო განსჯა იყო, როგორც ამას თვითონ გვაუწყებს). აკად.ნ.ბერძენიშვილმა სოხუმში – აფხაზეთის ენის, ლიტერატურის და ისტორიის კვლევით ინსტიტუტში მის დირექტორ პროფ.პ.რატიანთან საუბარში განაცხადა, რომ აფხაზეთის ისტორია ჯერ კიდევ 1950 წლის შეუსწავლელია და რასაც თვითონ აღნიშნავს, ყოველივე ეს წინასწარული და სახელდახელოა, მაგრამ თქვა, რომ გვაქვს ყველა საფუძველი, რომ ეს შესწავლილი და დაძლეული იქნებაო: „ეს ჩვენი ნამოწყება ნამდვილ მეცნიერულ შუქს შეიტანს საქართველოს ამ მხარის ისტორიულ შესწავლაში და სამუდამოდ დაფლეთს იმ ანტიმეცნიერულ ქსელს, რომელსაც ასე გულმოდგინედ თხზავდნენ ასზე მეტი წლის მანძილზე ცარიზმის მსახური კოლონიზატორები და მათი სხვა მიმყოლნი“. აქვე დიდი მეცნიერი პ.რატიანს მოახსენებდა, რომ ანგარიში განეოდა მის უდროობასა და მოუცვლელობას და მისი მოსაზრებანი „წინასწარულ და სახელდახელო პასუხად ჩაეთვალა“.

რა თქმა უნდა, აფხაზეთის ისტორიის შესწავლა მარტო სამუშაოს სირთულით არ შემოიფარგლებოდა, ის უდიდეს დაბრკოლებას აწყდებოდა რუსეთის ხელისუფლების მრუდე კოლონიზატორული პოლიტიკის გამო, რომელსაც სასტიკი ცენზურა უნდა გაეეღო. ამისი მაგალითი იყო თუნდაც პ.ინგოროყვას ფუძემდებლური ნაშრომის „გიორგი მერჩულეს“ გამოსვლა (1954 წ.), რომლის გამოცემის გამო არა მხოლოდ რუსმა კოლონიზატორებმა, არამედ აფხაზმა სეპარატისტებმაც უსაშველო ყვირილი და ვაი-ვაიში ატეხეს, რომლის შედეგად ქართველებს აეკრძალათ აფხაზეთის ისტორიაზე და სხვა საკითხებზე მუშაობა.

მიუხედავად ყველაფრისა, როცა საქმე საქართველოს ნამდვილ ისტორიას ეხება, მკვლევარმა შიში უნდა დატოვოს და თუთიყუშით არ უნდა იმეოროს ყალბი და ხელოვნურად მოჩამახული დებულებები სინამდვილეზე, თავის საცერში უნდა გაატაროს ყოველივე და ასე წარმოადგინოს სინამდვილე, რათა პირშერცხვენილი არ დარჩეს ქვეყნისა და მომავალი თაობის წინაშე.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III, თბ., 1966, გვ. 277

ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ფასეულია ნ.ბერძენიშვილის მსჯელობა XVII საუკუნის აფხაზეთზე, როცა არქანჯელო ლამბერტის ცნობებზე დაყრდნობით აღნიშნავს, რომ თურქები აფხაზებს „აბასას“ ეძახიან, რომელთაც უძებნებინებდას და სილამაზეს, ჯოგთა სიმრავლეს და დასძენს, რომ აფხაზები თევზს არ მიირთმევენ და კიბო ეზიზღებათ. ისინი ქალაქებსა და ციხე-სიმაგრეებში არ ცხოვრობენ, ერთი გვარის 10-20 ოჯახი იკრიბებიან და შემალლებულ ადგილზე რამდენიმე ქოხს („შალაშს“) აშენებენ, რომელსაც მაღალ ღობესა და ღრმა თხრილს შემოავლებენ. სახლში მორთულობა არ აქვთ, ერთიმეორეს ესხმიან თავს და დატყვევებულს მონებად ყიდიან, შეიარაღებული სძინავთ, რათა არავინ დაატყვევონ თავდასხმელებმა და არ გაყიდონ.

მისიონერის ამ ობიექტური ცნობების (რომელსაც სხვა კათოლიკე მისიონერებიც ადასტურებენ) საფუძველზე ნ.ბერძენიშვილი დაასკვნის, რომ XVII საუკუნის აფხაზები თავისთავადი ხალხია, კავკასიანებია, რომლებიც განსხვავებული ნყოფილების, რწმენისა და ხასიათის არიან, როგორც მესაქონლე (არამინის-მოქმედი). ცხადია, აქ საქმე აფსუებს ეხება, რომლებიც აფხაზეთის აბორიგენი კი არაა, ჩრდილოეთიდან ახლად მოსული კავკასიანები - მთიელები არიანო.

მომაბეზრებელი, უშინაარსო და ულოგიკოა გ.როგავას მსჯელობა (თუ ამას მსჯელობა შეიძლება ეწოდოს) აფხაზურ, სინამდვილეში აფსუურ ენაზე. ის შიზოფრენიული დაუინებით უარყოფს აკად.ნ.ბერძენიშვილის მტკიცებას აფხაზთა - ნამდვილ (ძველ) აფხაზთა - ქართველობას (ასევე გამოჩენილი სხვა ქართველი ისტორიკოსების ანალოგიურ მოსაზრებებს, ამაზე იხ. ქვემოთ) და აღნიშნავს, რომ აფხაზებს საკუთარი მშობლიური ენა ჰქონდათ (აქ იმეორებს ნ.ბერძენიშვილის ნათქვამს ნამდვილი აფხაზების და აფსუების ვითომ ერთ ენიანობაზე). გ.როგავა აქვე აღნიშნავს აფსუების ნათესაურ ურთიერთობას ჩრდილო კავკასიანებთან (რაც ბანალური ჭეშმარიტებაა). შემდეგ სვამს საკითხს: „თუ ძველი აფხაზები ქართველები იყვნენ, რატომ უნდა ჰქონოდათ მათ უფრო მჭიდრო ურთიერთობა“ კავკასიანებთან, ვიდრე ქართულ სამყაროსთან“... აქ გ.როგავა საქმეს თავისებურად ბლანდავს (ძველ აფხაზებს და აფსუებს ურევს ერთიმეორეში) და აღნიშნავს, რომ განა ამის შემდეგ „შესაძლებელია, რომ მეცნიერმა სერიოზულად ამტკიცოს - „ნ.ბერძენიშვილს ძველი

აფხაზები ქართველებად მიაჩნდაო".¹ ამის შემდეგ კი გ.როგავა მტკიცედ და შეუვალად ამტკიცებს:

„1. ძირძველი ანუ ისტორიული აფხაზი ეთნიკურად, „ნარმოშობით“, „ბუნებით“ არ იყო ქართველი.

2. აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად იმდენად იყო ქართველი XVII საუკუნემდე, რამდენადაც ის ქართული კულტურული სამყაროს შვილი იყო, მისი ორგანული ნაწილი, მისი ერთ-ერთი შემქმნელი და მატარებელი.

3. აფხაზური ქართულის მონათესავე ენა და აფსუურთან ერთად აბაზინურის დიალექტია.

4. ძირძველ აფხაზებს და აფსუებს ერთი, საერთო ენა ჰქონდათ.

5. ძველი აფხაზური ენა (XVII საუკუნემდე) და დღევანდელი აფხაზური ენა არსებითად ერთი და იგივეა“.²

ეს ხუთმუხლიანი აბდაუბდა დასკვნა, მხოლოდ იმიტომ მოვიტანეთ, რომ მკითხველმა ნახოს გ.როგავას „რკინისებური ლოგიკა“. ერთიც, გ.როგავას უნდა მოსთხოვო - რას ნიშნავს ძირძველი ანუ ისტორიული აფხაზი ეთნიკურად, „ნარმოშობით“ (?), და „ბუნებით“ არ იყო ქართველიო? ნუთუ ნარმოშობა სხვაა და „ბუნება“ სხვა?! ან კიდევ: აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად ქართული კულტურული სამყაროს შვილი იყო, მისი ორგანული ნაწილი?!

საკვირველია, რანაირად შეიძლება მცირერიცხოვანი ჯგუფი კულტურულ-ისტორიულად ქართველი იყოს, მისი ორგანული ნაწილი ანუ შვილი იყოს უამრავი საუკუნის მანძილზე და, ამის მიუხედავად ქართველი მაინც არ იყოს. ასევე რანაირად შეიძლება ეთნიკურად მცირერიცხოვანი უმცირესობა სხვა ხალხთან ერთად ცხოვრობდეს (კულტურულადაც ამ ხალხის შვილი ანუ ორგანული ნაწილი იყოს და არანაკლებ 2 ათასი წლის მანძილზე მასთან ერთად ცხოვრობდეს ერთ ტერიტორიაზე და ეთნიკურად მაინც სხვა იყოს?! რა არის ასეთი მუდმივმოქმედი „ეთნიკური ნარმოშობა“ („ორაბორიგენობა“), მით უფრო ანტროპოლოგები და გენეტიკოსები ასეთ „მუდმივმოქმედი“ და უცვლელი გენეტიკური საზოგადოების არსებობას უარყოფენ.

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 24.

² იქვე.

აქ არა მხოლოდ გ.როგავას უეცრობა და ურწმუნო თომაობა გვაკვირვებს, არამედ საშინელი ურცხვობაც, როცა მას უჭირს (სულ მუდამ კი უჭირს), რას არ კადრულობს და კისრულობს. ასე მოუვიდა მას ჩემთან კამათშიც ბუნებრივი ასიმილაციის პროცესის განსაზღვრისას, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ საზოგადოებრივი, „მცირერიცხოვანი ჯგუფები“, რომლებიც სხვა უმრავლესობასთან ცხოვრობს, საუკუნეების მანძილზე ასიმილაციას განიცდიან. გ.როგავამ აქ ჩვეული თაღლითობით მომანერა (ცილის დანამებაში ხომ დასპეცებულია) - თითქოს ჩვენ ვხმარობთ გამოთქმას „აფსუა ტომებს“ (რა ტომები თითებზე ჩამოსათვლელი ხალხია) ტყუილია, მაგრამ ეს მის სინდისზე იყოს (თუ სინდისი აქვს!) მაგრამ აი რა საშინელ უეცრობა-საკვირველებას მომანერს - ადგილის მიუთითებლად: „...სწორად არ მიგვაჩნია იმისი მტკიცება, რომ აფსუებმა, პროფ. გ.გასვიანის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ამ ჩამორჩენილმა უდამწერლობო და პრიმიტიული კულტურის მქონე ხალხმა ყოველმხრივ განვითარებული ყოფა-ცხოვრების მქონე ქართველ აფხაზებს“ ჩამოსვლისთანავე, ან რაღაც, მაქსიმუმ, ადამიანთა ერთი თაობის მანძილზე, დამხდურ ქართველ მოსახლეობას, თითქოსდა დაავიწყა თავისი საკუთარი ენა, გადააგვარეს სარწმუნოების მხრივ და გახადა წარმართები, მაშინ, განაგრძობს როგავა, როდესაც უნდა მომხდარიყო პირიქით.“¹ შემდეგ გ.როგავა გაკვირვებული მომანერს - ეს როგორ - სისხლსა და ხორცში გამჯდარ მშობლიურ ენას, ადათ-ნესს ასე ადვილად როგორ დაავიწყებ ხალხსო. ამის მაგალითად ასახელებს თურქთა ხელში ნამყოფ აჭარლებს, ფერეიდნელ ქართველებს და სხვ. ამაზე მეტი თაღლითობა რა შეიძლება ჩაედინა, ანუ გამოეგონა გ.როგავას, რომელიც თვითონ ჭრის და კერავს (როგორ ეტყობა მას, რომ მართლა ათეისტადაა დაბადებული!), თუმცა ციტატის ადგილის მითითება მაინც შეეშინდა (ეს არც ახლაა გვიან, მაგრამ რაა, ცერცვი აყარე კედელს, თვითონ ხომ ცერცვაძეა (როგო- როგავა სვანურად მსხვილ ცერცვს ეწოდება, რომელიც უხემ და ძნელად მოსანელებელ საჭმელად ითვლება).

„უმაღლესი ავტორიტეტის მქონე „აკადემიკოსმა“ გ.როგავამ მთელი თავისი ცოდნა ისტორიაში მაინც იმის მტკიცებას მოახმარა, რომ „თითქოს არავითარი ქართველი აფხაზი არ არსებობდა არასოდეს“, რომლის მიხედვით, ის ფაქტობრივად „ერთადერთი

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 33.

ავტორიტეტული ისტორიკოსია" საქართველოს ისტორიოგრაფიაში. ამ თვალსაზრისით ის მართლაც სამაგალითო გმირობას იჩენს სეპარატისტი აფხუების და მათი აპოლოგეტობის დაცვის საქმეში. ამისი მაგალითია გ.როგავას კრიტიკა ყველას, ვინც არ უნდა იყოს, მისთვის ავტორიტეტული ისტორიკოსი და ეთნოგრაფი (ვინც არ უნდა იყოს) არ არსებობს, ზემოაღნიშნულ დასკვნებთან ერთად, ის წერს, რომ ივ.ჯავახიშვილი, ს.ჯანაშია და ნ.ბერძენიშვილი და მათი სკოლის წარმომადგენლები (ყველა, ვინცაა სხვა?) ერთმნიშვნელოვნად მიიჩნევენ, რომ აფხაზებს იმთავითვე ჰქონდათ საკუთარი ენა (საკითხავია - ვინც იყვნენ ის აფხაზები, რომელთაც გაჩენისთანავე ანუ იმთავითვე ჰქონდათ საკუთარი ენა, რომლითაც ქართველური ტომებისაგან განსხვავდებოდნენ - საკითხავია ვინ იყვნენ ეს აფხაზები და ქართველური ტომები? - გ.გ.).

გ.როგავას მიაჩნია, რომ ეს ყველაფერი გარკვეული იყო ქართულ ისტორიოგრაფიაში მანამ, სანამ პ.ინგოროყვა არ დაიწყებდა მტკიცებას, რომ XVII საუკუნემდე ძველი აფხაზები ქართულ დიალექტზე მეტყველებდნენ, რომელთა წინაპრები მესხი ტომები იყვნენო (საინტერესოა საიდან მოჰყავს გ.როგავას ამდენი აფსუა და ამდენი მესხი ტომები?). „ასე მიაჩნდა თურმე ეს ნ.მარისაც. რომლის აზრით, მესხთა ეს ტომი „ქართულ დიალექტზე კი არ ლაპარაკობდა, არამედ ადგილობრივ ეგრისულ დიალექტზეო“ (საინტერესოა ეს „ადგილობრივ ეგრისულ დიალექტზე“ მოსაუბრე მესხთა ტომი როგორი ან რომელია, საკვირველია ისიც, თუ საიდან იცის ასე „ღრმად ენათმეცნიერული საკითხები“ ჩვენმა ფილოსოფოსმა და „აკადემიკოსმა ისტორიკოსმა“).

გ.როგავა კატეგორიულად უარყოფს მესხთა ტომის ქართულ ენაზე მეტყველებას (რასაც პ.ინგოროყვა და ნ.მარი ამტკიცებდნენ) და დაბეჯითებით აცხადებს, რომ ეს გაურკვეველიაო.¹

გ.როგავა კვლავ გაკვირვებასა და გაოცებას ვერ მალავს იმაზეც, რომ აფსილები, მისიმიანები და სანიგები ზოგიერთ მკვლევარს ქართველ ტომებად ანუ ქართველურ ენაზე მოსაუბრედ მიაჩნიაო, ისეთად, როგორიც იყვნენ ვთქვათ ქართველები, მეგრელები და სვანები... აქვე გაკვირვებული განაგრძობს, ასეთების აზრით, აფხაზები ქართველები იყვნენო წარმოშობით და

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 25-26

² იქვე

ენითო. ის კელავ გაკვირვებული წერს: ზოგიერთის აზრით დასაველეთ საქართველოს ქართული სახელმწიფო შექმნილია ქართველი ტომების მიერო, ამ ტომთა შორის ქართველი ტომია აფხაზებიო".¹

როგორც ვხედავთ, გ.როგავა ქვას-ქვაზე არ ტოვებს ქართული ისტორიოგრაფიაში. საკითხავია სად და ვისგან შეიძინა გ.როგავამ ქართული ისტორიოგრაფიის ასე „ღრმად ცოდნა“ ან ვისგან? ამ კითხვის პასუხს დიდი დაკვირვება არ სჭირდება - სოხუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში, რაც მთავარია აფსუა მასწავლებლებისა და რუსი კოლონიზატორებისაგან. მათგან მარჯვედ განვრთნილი გ.როგავა, არა მხოლოდ აფხაზებს და აქაურ ტომებს, ვთქვათ: ჰენიოხებს, სანიგებს, კოლებს, კორაქსებს მელანქლებს, მისიმიანებს, აფშილებს და თავისთავად აბაზგებს თელის არაქართველურ, უცხო ტომებად, არამედ არც ერთს აფხაზეთში ხსენებულ მესხებსაც, ის ასეთ შემთხვევაში, არამც თუ იმას ვერ უკვირდება, რომ ასეთნაირად აფხაზეთის სამეფო ქართული არაფრით გამოდის, არამედ იმასაც, რომ ასეთ შემთხვევაში აფხაზეთი უცხო ტომელების მიერაა შექმნილი, გამოჰყავს, რომ აფხაზთა მეფეები, - უცხო მეფეები, - ქართველთა დამპყრობელი და გამაერთიანებელი ანუ საქართველოს შემქმნელი არიან. დარწმუნებული ვართ, გ.როგავას არც უფიქრია იმაზე, რომ თუ ყველაფერი ისეა, როგორც ამას თვითონ იგონებს და თხზავს, მაშინ აფხაზეთის სამეფოს მართვა-გამგეობა ქართულ ენაზე კი არ წარმოებდა, ასევე კულტურა, სწავლა-განათლება და ა.შ., არამედ რომელიღაც უცხო, ანუ რაღაც X ენაზე. საკითხავია, თუ ყველაფერი ეს, რასაც გ.როგავა იჩემებს, რაც არ ახალია, ასე იყოს, რატომ „ამ უცხო ხალხმა“ თავისი სახელმწიფო არ შექმნა და სხვა ხალხს (ქართველებს) შეუქმნა სახელმწიფო!? დარწმუნებული ვართ ამ და ამგვარ უამრავ ლოგიკურ კითხვაზე გ.როგავა არ დაფიქრებულა (აქამდე მას თვალსაწიერი ვერ მოუწვდებოდა), თორემ ეს როგორ უნდა გაბედოს უბრალოდ!?

ამ შეთქმული ჩმახვის შემდეგ გ.როგავა შეუდგა იმ გამოჩენილი ქართველი მეცნიერების კრიტიკას, ვისაც საფუძვლიანი სიტყვა აქვს აფხაზეთსა და აფხაზებზე ნათქვამი, მაგალითად, პ.ინგოროყვას (თავისთავად), ს.ყაუხჩიშვილს, გ.ჩიტაიას, გ.ახვლედიანს, დ.კობიძეს, გ.გასვიანს, ჯ.გამახარიას და სხვებს, ვისაც ძველი ანუ ისტორიული აფხაზები ქართველებად ანუ ქართვე-

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 25-26.

ლური ტომების ჯამად, მათი შერწყმის შედეგად მიღებულ ხალხად მიაჩნია.

ამ მეცნიერებისადმი ერთ-ერთ ყველაზე უტიფარ ბრალდებად გ.როგავას მხრიდან მაინც ის მიგვაჩნია, რომ ის არაფერს აფხაზეთში ქართულად არ თვლის და მთავარი იერიში იმაზე მიაქვს, რომ „ძველი“ ანუ „ისტორიული აფხაზები“ ქართველებად მიაჩნია პროფ.ჯ.გამახარიასაცო, რომლის მტკიცებითაც ისინი მეტყველებდნენ შუასაუკუნეების მეგრულ ან სვანურ დიალექტზეო - არგუმენტი ეკითხება ის აღნიშნულ ავტორებს თავიანთი დებულებების დასასაბუთებლად, აფხაზები რომ ქართველები იყვნენ და ქართულ ენაზე მეტყველებდნენ, მათ ამის დასასაბუთებლად არავითარი არგუმენტი არ გააჩნიათო, რამდენადაც არავინ არაფერი იცისო, თუ როგორი იყო ზემოაღნიშნული დიალექტიო. სწორედ ამ გარემოებამ ათქმევინა აკადემიკოს მ.ლორთქიფანიძესო... რომ „სანამ ხელთ არ გვექნება სათანადო უტყუარი საბუთი ძველი აფხაზების სამეტყველო ენაზე, მათი ეთნიკური ვინაობის დადგენა ვერ მოხერხდებაო“.¹

ხედავთ გ.როგავას, რაკი მან არაფერი იცის და არ გაეგება, როგორ მიათრევს სხვასაც აფსუების ღრმა წუმპისაკენ - „აფხაზეთის ქართულ კუთვნილებაზე და აფხაზების ქართველობაზე, ქართველ ისტორიკოსებს არავითარი არგუმენტი არ გააჩნიათო - არავინ არაფერი არ იცისო“. გ.როგავა იმდენად მოხიბლეს აფსუა სეპარატისტებმა ან იმდენად დაამუნათეს და შეაშინეს, რომ ქართველ ისტორიკოსთა უამრავი ნაშრომ-ნაღვანი მონოგრაფია, წერილი და სტატია ცეცხლს მისცა და ქარს გაატანა, ან ლაფში ამოსვარა და უვარგის მაკულატურად გამოაცხადა (რამიც გ.როგავამ აკადემიკოსობასაც გამოკრა კბილი). ამ გამცემლურ საქმიანობაში მან მ.ლორთქიფანიძესაც გაკრა კბილი, ამასთან თითქოს ქართველ ისტორიკოსთა მიერ აფხაზების სამეტყველო ენად მეგრულობა და სვანურობა - ტყუილ მოგონებად მონათლა, ამიტომ, ვითომ მ.ლორთქიფანიძემ რომელიღაც სადოქტორო დისერტაციის დაცვაზე თქვა, რომ „სანამ ჩვენ ხელთ არ გვექნება სათანადო უტყუარი საბუთი აფხაზების სამეტყველო ენის რაობაზე, მათი ეთნიკური ვინაობის დადგენა ვერ მოხერხდებაო“.²

¹ გ.როგავა, დასახელებული ნარკვევი, გვ. 28.

² იქვე

ლმერთი ნუ მიწყენს და, სხვათა შორის, ქართული დამწერლობის კუთვნილების საკითხზე ან გარდაცვლილი პროფ. ო.მიქიაშვილიც ზუსტად ისეთივე წარმოდგენის იყო, როგორიც გ.როგავა. მან ძაძამიების მიერ მეგრული ენის ლექსიკონის განხილვის დროს პირდაპირ თქვა, რომ „ქართული დამწერლობა მეგრელებს და სვანებს არ ეკუთვნითო“. არ ვიცი ეს სოხუმის სკოლის დამსახურებაა თუ საერთოდ უკუღმართი აკვიატება, მაგრამ თუ ნათქვამს დაეუჯერებთ, რომ ეს დამწერლობა არცერთის არაა, მაშინ ალბად ასე უნდა ითქვას მეგრულზეც და სვანურზეც (ე.ი. ზეპირსიტყვიერებაზეც), მაშინ თავიანთი სტრუქტურით ისინი ქართველურები არიან და სხვა ხალხია, თორემ რა გამოდის ტყუილად უშრომიათ ევროპელ და ქართველ ენათმეცნიერებს. ევროპელმა ქართველოლოგებმა: როზენმა, ბოპმა, დეეტერსმა, გიულდენშტედტმა და სხვამ ხომ შესანიშნავად იცოდნენ სვანების და მეგრელების ქართველობა და თეორიაც შექმნეს. გულდასაწყვეტი და გასაკვირი მხოლოდ ისაა, რომ სპეციალობით ფილოლოგი (პროფესორი) ო.მიქიაშვილი სხვას უნდა ასწავლიდეს და ათვითცნობიერებდეს ამ საკითხებში და თვითონ გახდა სასწავლი და გასათვითცნობიერებელი.

ტყუილად არ ვთქვი გ.როგავაზე ღობე-ყორეს ედება მეთქი, ჩანს მას არ ნაუკითხია მ.ლორთქიფანიძის ნაშრომი „აფხაზები და აფხაზეთი“, თბ., 1990 წ., რომელიც რამდენიმე ენაზეა გამოცემული და რომელშიც ვკითხულობთ, რომ აფხაზ მეფეთა ეთნიკური კუთვნილება ცნობილი არ არისო... „მაგრამ ეს არ არის არსებითი, არსებითია ის, რომ აფხაზეთი სამეფო ენით, დამწერლობით, კულტურით, ლიტერატურით, სარწმუნოებით, პოლიტიკით, ქართული სახელმწიფო იყო, ხოლო მისი მეფეები, ამავე ნიშნებით ქართველები იყვნენ“. ალბად ისიც სათქმელია, რომ X-XI საუკუნეებში ზოგი სომეხი ისტორიკოსი, მაგალითად, იოანე დრასხანაკერტელი, ამ სახელმწიფოს „ეგრისს“ უწოდებს, მათ მეფეს - „ეგრისის მეფეს“, ხოლო მცხოვრებთ - „ეგრისელებს“.¹

მოდით და ამის შემდეგ ელაპარაკე ქოსატყუა გ.როგავას, რომელიც, როგორც აღვნიშნეთ, ყველაფერს კადრულობს და ჭორ-სიცრუეებზე აგებს თავის ნარკვევებს (აი „აკადემიკოსი“ მესმის), იქამდეც კი, რომ მის მიერ გადანერილი (რა თქმა უნდა მექანიკურად) სულ სანინაალმდეგოდ უნდა გაიგო. შორს რომ არ

¹ მ.ლორთქიფანიძე, აფხაზეთი და აფხაზები, გვ. 11.

ნავიდეთ, გარდა ენობრივი არგუმენტისა, აქ ხომ ჩანს, რომ მის მიერ აკვიატებულ „ეთნიკურ წარმომავლობას“ გადამწყვეტი მნიშვნელობა არა აქვს - ისიც ხანგრძლივი საუკუნეების შემდეგ, ისიც სათქმელია, რომ რა იცის გ.როგავამ, რა არის აფხაზი, ვინაა ის, მით უფრო მისი ეთნიკური წარმომავლობა ან რომელი ტომების (რამდენის) შენაჯვარია აფხაზი, როდის ენოდა მას აფხაზი და რატომ და ა.შ. რასაკვირველია, ამას ვერ გაიგებს და შეიცნობს საშუალო სკოლის ცოდნის მქონე დილეთანტი პირი, რომელიც მზადაა მეცნიერის რანგში წარმოგვიდგეს, წარმოუდგენელი სიცრუვის ქადაგების დროსაც კი.

სიმაღლედ რომ დავწეროთ, როგორ და რას გაარჩევს და გაარკვევს გ.როგავა აფხაზების ენობრივ ისტორიას, როდესაც მას პირდაპირი მითითება (დასახელება) არ აქვს არავისგან - აფხაზები ამა და ამ ენაზე მეტყველებდნენო. ის როგორ გაიაზრებს იმას, რომ ამ ენის ძეგლები ანუ ძველი ნაკვალევია და ნაშთებია აფხაზეთის ტოპონიმები, ჰიდრონიმები, ეკლესია-მონასტრების წარწერები, ასევე მატერიალური და სულიერი კულტურა, აფხაზეთში, სამეგრელოში და სვანეთში შექმნილი წერილობითი ძეგლები და ა.შ. რომელთა შესახებაც ტომებია დაწერილი და გამოქვეყნებული. განა ტოპონიმიკა და ჰიდრონიმიკა, რაც აფხაზეთში შემორჩა, როგორც დედამიწის დამწერლობა, აფხაზურ ენაზე არაა დაწერილი, რომელზეც ისინი იწოდებიან, ასევე ეკლესია-მონასტრების (დაახლოებით 120-მდე) წარწერები, მათი შემოქმედების კერებში შექმნილი საღვთო წიგნები თუ სხვადასხვა ნაწერები ქართულ ენაზე არაა შექმნილი, რომელზეც აფხაზეთის მკვიდრი მოსახლეობა მეტყველებდა (გამონაკლისის გარდა). ამდენად, ცნობილი მკვლევარი ჯ.გამახარიას ნათქვამში იმაზე, რომ აფხაზეთის მოსახლეობა სვანურ და მეგრულ ენაზე მეტყველებდნენო - რა არის გასაკვირი და საოცარი, განა თავის დროზე ასე არ იქნებოდა ჰენიოხების, სანიგების, აბასგების, კოლების, კორაქსების, მისიმიანების, აფშილების მხრივ და, რაც მთავარია, ლაზების დროს, როდესაც ტუაფსეს ახლო ტერიტორიაზე დღემდე შემოგვრჩა ლაზების ნაკვალევი - „ძველი ლაზიკა“. როგორ წარმოუდგენია გ.როგავას რატომ ენოდა ეს სახელწოდება ტერიტორიას, თუ იქ ლაზები არ ცხოვრობდნენ?! მკვლევარი ხომ იმისათვისაა საჭირო, რომ ეს საკითხები ამოიცნოს და გაარკვიოს, ყველაფერი ხომ დეტალურად არაა გარკვეული, რომ გ.როგავამ მექანიკურად და მოუფიქრებლად გადაინეროს. ყველაფერს რომ თავი დავან-

ბოთ, დიდ და საქვეყნოდ ცნობილ აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების სავანეებში შექმნილი საეკლესიო ძეგლებში (რომლებიც უამრავია) არ ჩანს, თუ ვინაა აფხაზეთში შემოქმედ-მნიგნობარი ქართველი, ბერძენი და სხვ. გ.როგავასათვის გაურკვეველია „აფხაზი“ და სხვა ვინმეც, ამიტომ, რა საჭიროა ყველაფრის ეჭქვეშ მოქცევა (ასეთი საძებარი ხომ თავის დროზე ან არ არსებული ლათინები იყვნენ, რომელთა ნაყოფი ლათინური უკვე ბოლომდეა ცნობილი, როგორც ძველი ცივილიზაციის ერთ-ერთი წარმომადგენლები (ასევე სად შეიძლება დაკარგულიყო „აფხაზურიც“, მით უფრო ის რომ სხვა – არაქართველი ყოფილიყო. ეჭვი არ გვაქვს, რომ აფხაზური ქართული ანუ ქართველური ენების ჯამი და შემოქმედების ნაყოფია, რომლის არსი ჩვენთვის ძირითადად ცნობილია (დონკიხოტობად მიმაჩნია აფხაზურის სახით, რალაც სასწაული ლათინურის ძებნა, ეს ამაოა და სხვა არაფერი, რომლის მხოლოდ „აკადემიკოს“ გ.როგავას სჯერა).

საკითხავია, მაინც სად წაანყდა გ.როგავა XVII საუკუნემდე აფსუებს, თუნდაც აფსუურს, თუ ისინი ძველი აფხაზები იყვნენ გენეტიკურად („მოძმე“) და მათი „მოენე“, სად ნახა მათი ნაკვალევი და დაწერილი „სამეფო დივანი“ - აფხაზ (ე.ი. „აფსუა“) მეფეთა სია თუ ცხოვრება რომ იყოს აღწერილი. ხომ საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ არც აფხაზეთის უამრავ ეკლესია-მონასტრებში, არც მათ მღვდელ-მსახურებში, არც მათი შემოქმედებით კერებში, არც ბეგარა-გადასახადთა ნუსხებში და არც საერთოდ მრევლში აფსუათა გვარ-სახელის ადამიანთა აფხაზეთში ჭაჭანება არსად ჩანს XVII საუკუნემდე (ვთქვათ ტერმინი აფსუა აფხაზად ჩავთვალებთ, გვარი და სახელი მაინც სად გაქრა?), არსად ჩანს იმიტომ, რომ ისინი ფიზიკურად არ არსებობდნენ აფხაზეთში და არ იყვნენ აფხაზთა არც მოძმე და არც მოენე.

ახლა გ.როგავას ვეკითხებით: ნუთუ ყველაფერი ეს აფხაზეთში: საუკუნეების მანძილზე შექმნილი ტოპონიმია, ჰიდრონიმია, ეკლესია-მონასტერთა წარწერები, მათი შემოქმედებით კერებში დაწერილი წერილობითი ძეგლები, საერთოდ მატერიალური კულტურის ძეგლები და სხვ. საკმარისი არგუმენტები არაა იმისათვის, რათა პირდაპირ ითქვას, რომ აფხაზი და აფხაზეთი ქართული ქვეყანა და ფენომენია, ოღონდ ამ არგუმენტებს საერთო არაფერი აქვთ XVII საუკუნიდან მოსულ აფსუებთან, რომლებიც არც თუ დიდი რაოდენობით XVI საუკუნის შემდეგ გამოჩნდნენ და თანდათანობით დაამჩნიეს კვალი აფხაზეთს, როგორც უმცირ-

რესობამ (ეს კვალი უფრო გამოჩნდა ტოპონიმში, ჰიდრონი-
მიკაში და ფიზიკურადაც), უპირატესად რუსეთის გამოჩენის
შემდეგ - კოლონიზატორული პოლიტიკის წყალობით - ჯერ გენო-
ციდის და შემდეგ კი წყალობის მეოხებით.

სიმაღლესი რომ ვთქვათ, როგორ გაარკვევს გ.როგავა აფხა-
ზების ენობრივ საკითხებს თუნდაც ზოგადად - არასპეციალისტის
დონეზე, როდესაც მას თავისი დედაენის ვინაობა ვერ შეუცვნი-
ა და გაურკვევია, მაგალითად ის, რომ წერს: ჩვენი აზრით „აფხა-
ზებს, ისევე როგორც მათ მეზობელ მეგრელებსა და სვანებს
თავიანთი დამწერლობა არ გააჩნიათ“.¹

აი ქართველი ისტორიკოსი და „აკადემიკოსი“ გ.როგავა!
მართალია მან ვერაფერი გაიგო ნამდვილი (ძველი აფხაზების)
ეთნიკურ ვინაობასა და ენობრივ ფენომენზე, მაგრამ რა ასეთი
გაუგებრობა დასჩემდა, რომ ვერც თავისი მშობლიური მეგრე-
ლებისა და ვერც სვანების ენობრიობა გაიგო, მით უფრო, რომ
„აკადემიკოსია“. ამ შემთხვევაში ჩვენც დავიბენით, ის აშორ-
დიობას და ჟვანიობას თამაშობს, თუ მართალია. ამ შემთხვევაშიც
საკითხავია - მარტო აფხაზობას ვერ იმეტებს ქართველობისათვის
თუ სამივეს აფხაზებს, მეგრელებს და სვანებსაც?! კაი ბატონო,
ეროვნული საკითხი არ იცის! თუ ეს ასეა კარგი - „აფხაზები არ
არიან ქართველები“, რომელთაც თავისი დამწერლობა XIX საუკუ-
ნის 60-იან წლებიდან შეიმუშავეს, მაგრამ რა უყოთ მეგრელებსა
და სვანებს, ისინი დარჩენ ქართველობის მიღმა, რაკი თავისი
საკუთარი დამწერლობა არ ჰქონიათ (ალბად ისესხეს, თორემ ეს
რა გამოვიდა). აი სადამდე მიდის თანამედროვე აშორდია
გ.როგავა, რაკი ის „ნამდვილი აკადემიკოსია, მას ყველაფერი
დაეჯერება“.

ერთიც საინტერესოა, როგორ უყურებს გ.როგავა დიდ გეო-
გრაფს ვახუშტი ბაგრატიონს მეგრულ ენასთან დაკავშირებით.
ვახუშტი წერს: „ენით არიან - დიდნი და წარჩინებულნი ქართულის
ენითა, არამედ აქუსთ თვისიცა ენა, წამხდარი ქართულივე,
ვითარცა: ღმერთი-ლორონთი, ჩემი - ჩქიმი; და აქუსთ ნიგი ქარ-
თულივე და არა სხუა“.²

ქრისტიანული ანუ ქართული ენით ხომ აქ წერია, რომ მეგ-
რელთა ენა (უპირველეს ყოვლისა დიდთა და წარჩინებულთა) არის

¹ გ.როგავა. რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, თბ., 2004, გვ.30

² ქართლის ცხოვრება, IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, თბ., 1973, გვ. 783.

წამხდარი (გადასხვაფერებული, გადაკეთებული) ქართული ენა (ანუ აქვთ თავისი ენა წამხდარი ქართულივე), ასევე აქვთ ქართული დამწერლობა (ანუ წიგნი ქართულივე და არა სხუა). ე.ი. მეგრელებს აქვთ ქართველური (ქართული) ზეპირსიტყვიერებაც და დამწერლობაც (წიგნი ქართულივე).

ახლა ვნახოთ როგორ ესმის ეს გ.როგავას ანუ როგორ გაიგო და როგორ თარგმნა ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ მეგრელთა დახასიათება ენობრივი თვალსაზრისით. მისი აზრით, ანუ გაგებით, მეგრელები „დიდნი და წარჩინებულნი ქართულის ენითა“, წიშნავს (ესე იგიო) იმასო, რომ მეგრელებმა „შესანიშნავად იციან ქართული ენაო“ (ეტყობა გ.როგავას თავისი ცოდნის შესახებ თქმა გამორჩა – სანყენია). ხატი, ჯვარი და ფიცი - სად წერია ეს აზრი გ.როგავამ რომ წარმოუდგინა აქაც მკითხველს!? როგორც ვხედავთ, ჩვენს „აკადემიკოსს“, როგორც ძალიან ხშირად აქაც უმტყუნა ცოდნამ, თორემ ასეთ უცნაურობას არ იტყოდა და დანერდა, მან არ იცის ისტორიკოსისთვის აუცილებელი საზოგადოებრივი კატეგორიების ანუ ფენების სახელწოდებები, როგორიცაა „დიდი“, „წარჩინებული“, „მაღალი“, „დანიშნულებული“, „პრივილეგირებული“ ანუ აზნაური, „დიდებული“, შემდეგ „თავადი“ და ა.შ. არ იცის, რა არის „წარჩინებული“ - გაბატონებულ ფეოდალური კლასიდან ყველაზე მაღლა მდგომი ფენა, რომელსაც დიდ სიმდიდრესთან ერთად, სახელმწიფო ხელისუფლებაც ეკუთვნის (ბოლო დროს საქართველოში თავადები და მათი თავები იყვნენ, ასევე სასულიერო სფეროში - მღვდელმთავრები, საეროში დიდი ვაჭრები, სამხედრო მეთაურები და სხვ. როგორც ვხედავთ, ჩვენმა ავტორმა ისტორიაში საყველპურო ისტორია შეიძლება იცის, მაგრამ დანარჩენი (ძირითადი საკითხები) მხოლოდ უნიჭო და უვიცი დილეტანტივით (რა გინდა, მან ხომ ისტორიასაც გამოკრა კბილი, ფილოსოფიასაც და, რაც მთავარია აკადემიკოსობას - რა ვთქვათ ასე ყურით მოთრეულ აკადემიკოსზე!?). რას ვერჩით ამორდიას, ის ხომ უფრო ბნელ დროს ცხოვრობდა და არც დოქტორი, არც პროფესორი და არც აკადემიკოსი არ იყო, სხვათა შორის, არც მეცნიერებათა კანდიდატი.

დაახლოებით ასევე ითქმის იმაზეც, რომ გ.როგავას აზრით (აფხაზებს რომ თავი დავანებოთ), მეგრელებს და სვანებს „თურმე საკუთარი დამწერლობა არ ჰქონიათ“ - საინტერესოა, აბა არაფერი დანერილა შუა საუკუნეებში „მეგრელისა“ და „სვანის“ მიერ ქართულად. რა ვთქვათ, ყველაფერ ამის დასაბუთებას ტომები

სჭირდება (ეს უჩემოდაც დასაბუთებულია და ჩვენ ნუ მოგვთხოვთ). აქ საინტერესოა ისიც, თუ როგორ და რა არგუმენტით გამოყო გ.როგავამ ქართულისაგან მისი დამწერლობა, თუკი ამ საკითხზე ჩვენი ავტორი ვახუშტი ბაგრატიონს იმონებდა, რატომ ასე არ დაიმონმა მასზე. აკი ვახუშტი მეგრელებზე წერს: „აქუსთ ნიგნი ქართულივე და არა სხუა“.¹ ეტყობა გ.როგავამ ეს ვერ გაიგო (თავსატყეხი გაუჩნდა), რომ ეს დამწერლობაზეა ნათქვამი, ე.ი. მეგრელებს ქართულივე დამწერლობა აქვთ და არა სხვაო, თორემ რა გამოდის - თუ ასე არა, მაშინ მეგრელები და სვანებიც ქართველები არ ყოფილან. ასე რომ არ იყოს, დამწერლობას ხომ ყველა ერთად არ იგონებს, როგორც ენას, მაგრამ ყველა ქართველს ეკუთვნის როგორც ზეპირსიტყვიერება, ამიტომ ვაკუთნებთ ყველა ქართველს ქართულ დამწერლობასაც - ყველა ატრიბუტით. ვფიქრობთ, ამისი ჩიჩინი როგავას არ უნდა სჭირდებოდეს ეროვნული საკითხის „უებრო“ სპეციალისტს, რომელიც თავისი ჭკუით აფხაზებს და აფხაზეთს გვაკარგინებს რუსებისა და რუსი ვორონოვის მსგავსად - „აფხაზეთი საქართველო არ არისო“ (ამისი მოდავე ის არც ახლა).

საინტერესოა გ.როგავა რა ნიაღვრეებს აკეთებს ასიმილაციაზე, როდესაც ჩვენ გვწამებს იმის თქმას, რომ თითქოს „ჩამორჩენილმა, უდამწერლობო და პრიმიტიული კულტურის მქონე ხალხმა (აფსუებზეა საუბარი - გ.გ.) ყოველმხრივ განვითარებული ყოფა-ცხოვრების მქონე ქართველ აფხაზებს“ ჩამოსვლისთანავე, ან რაღაც, „მაქსიმუმ ადამიანთა ერთი თაობის მანძილზე, დამხდურ ქართველ მოსახლეობას, თითქოსდა დაავიწყეს თავისი საკუთარი ენა, გადაავარეს სარწმუნოების მხრივ და გახადეს წარმართები, მაშინ როდესაც უნდა მომხდარიყო პირიქითო“.²

აქ, ამ უვიც მონაჩმახს გ.როგავა უკავშირებს ენათმეცნიერებას, თურმე „ენა სისხლსა და ხორცშია მთელი არსებით გამჯდარი და მას ადვილად ვერავინ დაავიწყებსო“. აი რამხელა სიახლე და გამოგონებაა, ხედავთ, „მარტო ამ გამოგონებაში ეკუთვნის მას ყველა სამეცნიერო ხარისხი და აკადემიკოსობაც კი“ - მადლობა ღმერთს „დამსახურებაც“ აუნაზღაურდა, ოღონდ მე რას მერჩის, რომელსაც ჩემდა სავალალოდ, რაღაც ნვლილი

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, თბ., 1973, გვ. 783.

² გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 35.

მაინც მიმიძღვის მის გახარისხებაში (მაინც ვფიქრობ, უკადრებელი ბრალდება მაინც არ უნდა იკადრო - ვითომ ვთქვი: „მაქსიმუმი ერთ თაობაში გაფსუეს ქართველები აფსუებმაო“ - ვფიქრობთ, რაც არ უნდა დაუმტკიცო გ.როგავას - სირცხვილის ოფლს მაინც ვერაფრით ავადენ შუბლიდან! სხვანაირად ამ სულელური აზრის თქმას ვერაფრით მომიგონებდა - „ასიმილაცია ერთი თაობის მანძილზეო“ - სასნაულია!?

ვფიქრობთ, აქ, მეტის თქმა მაინც არ ღირს ასიმილაციის პროცესზე, მაგრამ გვსურს მკითხველს შევახსენო, რაც როგავაზე ვთქვი ქართულის ცოდნასთან დაკავშირებით, რადგან ყველაფერიდან ჩანს ის, რომ ქართველებს ვერ იტანს აფსუებთან დაპირისპირების გამო, ოღონდ შენილბულად.

თუ აქამდე გ.როგავა აფსუებს ასე თუ ისე ანსხვავებდა (ის ხან წერს XIII საუკუნიდან მონღოლთა აზოვისპირზე გამოჩენიდან ჩამოსახლდნენ აფხაზეთშიო, ხან XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდანო და ა.შ.), მაგრამ უკვე XVIII საუკუნიდან მათ სულ არ ანსხვავებს აფხაზეთში დამხდური აფხაზებისაგან. ამის საფუძვლად იმონმებს იმას, რომ არც მოგზაურები და არც კათოლიკე მისიონერები არ ანსხვავებენ აფხაზებსო - რატომო, სვამს კითხვას: „იმიტომ, რომ ისინი მათ თვალში ეთნიკურად ერთ ხალხს წარმოადგენდნენო, სანინაალმდეგოს დაშვება არალოგიკურიო, მაშინ უნდა ვთქვათო, რომ არც ზემოთ მოხსენებული მისიონერები, არც ვახუშტი, არც ჯავახიშვილი, ჯანაშია, ბერძენიშვილი და სხვები არ იყვნენ ჩახედული აფხაზი ხალხის ისტორიაში და, სამწუხაროდ, ერთმანეთისაგან ვერ არჩევდნენ აფხაზსა და აფსუას. ეს ხომ, დასძენს გ.როგავა, რბილად რომ ვთქვათ, წარმოუდგენელიაო“.¹

გაიგეთ რაიმე პატივცემულო მკითხველო, გ.როგავას ნათქვამიდან, ხან ისე და ხან ასე, როგორც ანერეთელის პერსონაჟი მანასე იქცეოდა - ხან ისე და ხან ასეო, ასე ჩემო მანასეო. მტერს დაასვი ისარიო, თუ მწერალი არ გამოხვალ, წერას მაინც ისწავლიო. ოღონდ სამწუხარო ისაა, რომ დღევანდელი „ჩვენი მანასე“ „დოქტორიცაა“, „პროფესორიცაა“ და „აკადემიკოსიც“, მაგრამ სამწუხაროდ ვერც წერა-კითხვა ისწავლა.

თუ ეს ასეა, მაშინ თვითონ გ.როგავა რატომ ანსხვავებს აფსუებს დამხდური აფხაზებისაგან, რატომ ამბობს - ხან XIII

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 35.

საუკუნეში ჩამოვიდნენ ყუბანისპირეთიდანო, ხან XVII საუკუნის შუახანებიდანო და ა.შ. მან ვერაფრით გაიგო რომ მისიონერების ყოფნის დროს XVII საუკუნეში აფსუები თითქმის არ ჩანდნენ ასპარეზზე (სიმცირის გამოც და საზოგადოებრივ არენაზეც ანუ თვალსაჩინო შემოქმედებით ადგილებში – უბრალოდ ტყეებში სახლობდნენ, როგორც მესაქონლე ხალხი), შემდეგ კი როცა მომრავლდნენ კიდევაც გამოჩნდნენ და საქმეშიც ჩაერთვნენ – თავისი ტოპონიმები და ტერმინოლოგიაც გამოიტანეს ასპარეზზე, რუსეთსაც დაუპირისპირდნენ და აჯანყებაც მოაწყვეს, თურქეთშიც აღმოჩნდნენ და სხვაგანაც...

სიმართლე რომ ვთქვათ, უკვე იმდენად მომაბეზრებელია ასეთ ულოგიკოებზე საუბარი გ.როგავასთან, რომ გული შეიძლება აგერიოს კაცს, ამიტომ ამბობენ ასეთ მოსაუბრე და მოპაექრე ადამიანზე - "ელაპარაკე... ცერცვი აყარე კედელსაო".

ყოველივე ამის შემდეგ, საბოლოოდ შეიძლება დავასკვნათ, რომ:

1. გ.როგავას ორივე ნარკვევი - კომპილაცია („რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, 2004 წ. და „აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“- 2008 წ.), გამონაკლისი ადგილების გარდა, ორივე დანერგულია ისტორიის უცოდინარად და მექანიკურად, რომლებიც გამოირჩევიან სიყალბით, ფაქტებისა და მოვლენების დამახინჯებით და ფალსიფიკაციით, ასევე ანტიპატრიოტული - ანტიქართული სულისკვეთებით.

2. ნარკვევები, განსაკუთრებით „აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“ გამოირჩევა ანტიქართული და სეპარატისტული იდეებით, ფსიქიკურ-ფსიქოლოგიური ავადმყოფობით, რომელშიც თავიდან ბოლომდე გამოკვეთილია ქართველთა სანი-ნააღმდეგო სეპარატისტულ-კოლონიზატორული ტენდენციები, რომლის მიზანია ქართველთა გენოციდისა და ეთნონმენდის გამართლება, დაკანონება და აღიარება, ასევე აფხაზეთში ქართველთა ნაკვალევის (მატერიალური და სულიერი კვალის) ნაშლა და აფსუების კუთვნილებად გამოცხადება, აფხაზეთის ოკუპაცი-ანექსიის აღიარება, დივერსიული პასპორტიზაციის კანონიერი განხორციელება და სხვ.

3. ბოლო დროის მანძილზე გ.როგავამ უშუალოდ ქართველებს რომ ვერაფერი უშუალო ბრალდება ვერ უპოვა, ის საბჭოთა პერიოდის შუა ხანებზე გადავიდა და აფსუების ჩაგვრის, მაგალითად, სასკოლო რეფორმის მრუდედ და ძალადობით ჩატარება

მოიგონა: მან აფსუები აფხაზეთში საყოველთაოდ აბორიგენ (გაერცელებულ) მოვლენად წარმოადგინა და ქართველებიც აფსუებად გადააქცია. ფაქტია, ის წერს, რომ „აფხაზ ერში შემავალი ქართველი წარმოშობის ელემენტები (? - გ.გ.) უკვე აღარ არიან ქართველებიო და ჩვენ ამ ფაქტს თვალი უნდა გავუსწოროთო და შესაბამისი ზნეობრივი და პოლიტიკური დასკვნები უნდა გავაკეთოთ“ (დააკვირდით მკითხველო - ქართველების გააფსუება ზემოთ მე დამაბრალა (გ.გ.), ე.ი. თავის გამოგონილ ბოდვას ჩვენ თვალი უნდა გავუსწოროთ, თურმე - აი მისი მორალი!).

კიდევ უარესი, ამ საზიზღრობის და უმსგავსო მოსაზრების დასამტკიცებლად გ.როგავა კვლავ განაგრძობს: „ამიტომ დღეს მტკიცება იმის შესახებ, რომ თანამედროვე აფხაზი ერის შემადგენლობის 80 პროცენტი ქართველია და მხოლოდ 12-20%-ია აფხაზი, ჩვენი აზრით, სწორი არ უნდა იყოს (აი როგორ პრიმიტიულად ცდილობს გ.როგავა ჩემთვის დაბრალებული თავისი გიჟური აზრიდან გამოძვრეს - გ.გ.). როცა უკანასკნელი 1989 წლის აღწერით, აფხაზეთში სულ 93 ათასი „აფხაზი“ ცხოვრობს და ეს სულ მთელი აფხაზეთის მოსახლეობის 17%-მდე შეადგენს, მაგრამ ესეც ტყუილია - აფხაზეთის მთელი მოსახლეობა სულ მთლიანად უდრის - დაახლოებით 530 ათას სულს (ქართველი, სომეხი, აფსუა, უკრაინელი, ბერძენი, რუსი და სხვ.), ხოლო აფსუა 93 ათასიდან - 20-21 ათასს, დანარჩენი, როგორც დადგენილია, „აფხაზის“ გრაფაში 72% ქართველია, რომელიც სულ 53-ათასიდან 72%-ზე მეტია, რომელსაც აფხაზად წოდებულთა გრაფაში შეტანილი ქართველი უნდა დაემატოს)¹.

თუ მთლიანობაში აფსუას რაოდენობას დავაკვირდებით, ის სწორი დაანგარიშებით (მიმატების გარეშე) აფხაზეთის მთელი მოსახლეობის 10% თუ შეადგენს. ეს უკანასკნელი აღწერა, რომელშიც 93 ათასიდან 70 ათასზე მეტი ქართველი ურევია, იმიტომაა ჩათვლილი აფხაზად, რომ ისინი აფხაზეთის მკვიდრი ძველი ქართველი აფხაზებია, ისინი არაფერ შუაში არიან აფსუებთან, როგორც აფხაზეთის პირველ აღწერებში (XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ბოლოს „სამურზაყანოელები“), რომლებიც ქართველები იყვნენ, მაგრამ რუსმა სტატისტიკოსებმა ისინი ქარ-

¹ გ.გასვიანი, თ.გასვიანი, აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია, თბ., 2008.

თველებს გამოაკლეს და აფხაზებს - აფსუებს დაუმატეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ისინი აფხაზეთში შედიოდნენ - ცხადია ვიმეორებთ, ქართველები იყვნენ.¹

ამ მრუდე მონაცემების შემდეგ გ.როგავა უკვე გაშლილ ასპარეზზე წერს თამამად, თავის სულიერ და მანკიერ ეროვნულ ბრალდებას ქართველებზე, რომლებსაც მთლიანად წარმოვადგენთ: „ყოველივე ზემოაღნიშნულმა გარემოებებმა... საქართველოს ხელისუფლების მიერ დაშვებულმა შეცდომებმა XX საუკუნის 40-იან წლებში სწავლა-განათლების რუსულიდან ქართულ ენაზე ერთბაშად გადაყვანამ, თბილისიდან გაგზავნილი ქართული კადრების აფხაზეთის სტრუქტურებში ჩასმამ, კადრებისამ, რომლებიც არ იცნობდნენ აფხაზთა წეს-ჩვეულებებს, არ იცოდნენ აფხაზური ენა და არც ცდილობდნენ დაუფლებოდნენ მას, სათანადო ანგარიშს არ უწევდნენ აფხაზი მოსახლეობის მოთხოვნებს“. აკი აფხაზები ერთად იყვნენ ჩამოყალიბებული (აფხაზებს საქართველოში არ იცნობდნენ და თურმე რუსებმა ყველაფერი ზედმინევენიტ და ზეპირად იცოდნენ, სადა აფსუური ენა? - გ.გ.), ზედმეტი ადმინისტრირების პოლიტიკამ თბილისიდან (თურმე საქართველოს რესპუბლიკაში ქართული სწავლების არსებობა - ზედმეტი ადმინისტრირება იყო, ხოლო რუსული სამართლიანობა, ფუფუნება და მოფერება - გ.გ.), განსაზღვრა და შეამზადა ნიადაგი შემდეგი საბედისწერო მოვლენებისათვის, რომელსაც ორივე ერს - ქართველებსა და აფხაზებს - უდიდესი ტრაგედია მოუტანა“.²

მკითხველო! ხედავთ როდის დაუწყიათ თურმე ქართველებს აფსუების წინააღმდეგ ომისათვის მზადება (საკითხავია, ნუთუ ქართველებს არ მობეზრდათ გერმანიასთან ხუთწლიანი ომი, რომელმაც 200 ათასზე მეტი ჯარისკაცი და ოფიცერი შეინირა უშუალოდ და ამაზე მეტი მშვიდობიანი მოსახლეობა, და ახლა კვლავ ომი მოსდომნიათ!).

ქვეყნის ლალატი ანუ შენი ხალხის ასეთი ყბადაღებული დადანაშაულების მეტი რა შეიძლება მოუგონოს თავის ქვეყანას ამის მთქმელმა, ვინც გინდა იყოს (გინდა შინაური და გინდა გარეული). გ.როგავას რომ ოდნავ მაინც ეკითხებოდეს თავისი

¹ გ.გასვიანი, თ.გასვიანი, აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია, თბ., 2008.

² გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 61.

ცნობიერება, ქართველების დადანაშაულებას კი მაინც სტალინის მმართველობის შემდგომი ეტაპით დაიწყებდა (რასაც აგრეთვე პ.ინგოროყვას მიერ „გიორგი მერჩულეს“ გამოცემაც უკავშირდება), როდესაც კოლონიზატორმა ნ.ხრუშჩოვმა, სუსლოვმა და მათმა დამქაშებმა სტალინის პიროვნების კულტი და უზარმაზარი ბრალდება - ხალხისადმი ლალატი გამოუგონეს, ანუ როდესაც „პიროვნების კულტის“ საბაბით დანერილი დანაშაულობები ქართველებთან გააიგივეს, მათ გადააბრალეს ყოველი სიმახინჯე და შეთქმულება, ხალხის ხოცვა-ჟლეტა ომში და ზურგში. ჯობდა გ.როგავას ეს ბრალდებები გაემეორებინა ნოტარიალურად და უფრო „ლოგიკური“ ბრალდებები გამოუვიდოდა, ვინემ რუსული სასკოლო რეფორმის გატარება აფხაზეთში.

გინდა თუ არა, გ.როგავას საბრალდებულო დასმენა საქართველოსადმი მაინც ეროვნულ საკითხამდე მიდის - აფხაზები რუსული სწავლების შეცვლამ გააცოფა და გააშმაგაო. კი მაგრამ, ეს რა ერია, რომელიც თავის ენას კი არ ქომაგობს და იცავს, არამედ კოლონიზატორების, რომელსაც ფეხებზე ეკიდა შენი ენაც და ვისიც არ უნდა ყოფილიყო (აფსუას, კავკასიელის, შუა აზიელის, ბალტიისპირელის, უკრაინელის, სომეხის, აზერბაიჯანელისა და ა.შ.). გ.როგავამ არაფერი იცის იმაზე, რომ აფხაზეთში დანესებულმა რუსულმა და აფსუურმა სწავლებამ, 1940-იან წლებში გამოფიტა საშუალო სწავლება - ის ვერაფრით ვერ უზრუნველყოფდა თავის მოვალეობას, უმაღლესი სკოლების კონტიგენტისათვის აბიტურიენტების მომზადებას, მაგალითად, დაახლოებით 1946-1947 წწ. მასალით, საქართველოს ცეკამ თავის 1947 წლის სხდომაზე დაამტკიცა, რომ აფხაზეთის სკოლა დამთავრებულთაგან უმაღლესის დამთავრება 4-მა თუ 6-მა პირმა შესძლო, განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მომზადებაში არავითარი წვლილი არ შეჰქონდა აფსუურ ენას - თავისი პრიმიტიული ლექსიკური ფონდის მეტისმეტი სიმწირის გამო. მე უკან არ მიმაქვს გ.როგავას ბრალდება ჩემდამი - გ.გასვიანი აფსუებს „უდამწერლობო და პრიმიტიული კულტურის ხალხი უწოდაო“. დიახ - ტყუილ ქათინაურებს და ისტორიის შელამაზებას ალბად ზოგჯერ მწარე სიმართლის თქმა სჯობია, გ.როგავამ კი წეროს რომ მეტისმეტად განვითარებული დამწერლობა, ენა და კულტურა აქვთ აფსუებს, ის კი დაავიწყდა რასაც წერდა - „რელიგიური წიგნების თარგმნა სპეციალურ კომისიებს არ შეეძლოთ აფსუურის შეუსაბამობის თუ პრიმიტიულობის გამოვო, ანდა „აფსუებს

XX საუკუნემდე ჰქონდათ გვაროვნული წყობილება და წარმართული რელიგია" - ეს თურმე უფრო კარგი შეფასებაა - რასაც გ.როგავა ხშირად წერს.

ჯერ ერთი, აკი „აფსუები საბოლოო ჯამში, გ.როგავას მიხედვითაც XVII საუკუნეში გამოჩნდნენ აფხაზეთში გვაროვნული წყობილებითა და პირველყოფილი (წარმართული) რელიგიით". ისმის საკითხი, როდის მოასწრეს მათ გვაროვნული წყობილების პირობებში, რაღაც მოკლე ხნის მანძილზე, საბჭოთა წყობილების დროს, ქართველებთან მხარდამხარ ცხოვრება - მათთან ყოველმხრივ ენობრივი, ტერიტორიული, ფსიქიკური და კულტურული შერწყმა? აკი მართო ენობრივ-ნებაყოფლობით შერწყმას რამდენიმე საუკუნე სჭირდება, ახლა საერთო ფსიქიკური წყობის, წარმართული და ქრისტიანული რელიგიების შეერთება, ქართული ზნე-ჩვეულების, წარმოდგენების, ადათ-წესების, ტრადიციების შემუშავება და ა.შ. შერწყმა, საერთო ეკონომიკური წყობილების შექმნა - მესაქონლე გვაროვნული ხალხის შეცვლა მეხორბლე ხალხად... ამასთან, როდის მოასწრეს აფსუებმა ერთმანეთს შორის მყარი ერთობა (ისინიც ხომ მაინცდამაინც ერთ მონოლითურ მასას არ წარმოადგენდნენ გვაროვნულ წყობაში!). ყოველივე ეს, ხომ თითებიდან გამოწოვილი ზღაპრებია და არაფერი რეალობა. ისიც ხომ საკითხავია რა იქნა როგავას „სოციალისტური ერი აფხაზები" - სად გაქრნენ ისინი სოციალიზმით?

ანდა საიდან გამოაძვრინა გ.როგავამ აფსუების, აფხაზების და ქართველების ერთ ტერიტორიაზე ცხოვრება I საუკუნიდან, ვის გულისხმობს ის საკუთრივ აფხაზებში (ერთ ტერიტორიაზე), ასევე ქართველებში და აფსუებში „პირველ საუკუნიდან რომ ერთმანეთის მხარდამხარ ცხოვრობდნენ აფხაზეთში"? ან უძველეს აფხაზეთად რომელი ტერიტორია წარმოუდგენია მას?! აქ ისიც ჩანს, რომ გ.როგავას წარმოდგენა არა აქვს ვინ და რა ტომები ცხოვრობდნენ აფხაზეთში პირველ საუკუნიდან. ან რას არ წარმოადგენს ადამიანი - როდის იყო, რომ პირველყოფილი ადამიანი, გვაროვნულ წყობილებასა და წარმართობის პერიოდში, ყალიბდებიან ერებად (ეს, ვიმეორებ, რომ თითებიდანაა გამოწოვილი, ერი ხომ ერთსულოვანი ფენომენია, რომელიც იზიარებს ერთიმეორის ჭირსა და ლხინს. ის, ხომ ერთიანი ცოცხალი ორგანიზმით მასაა, ერთმანეთზე გადაბმული, სადაა ასეთი აფხაზი ერი.

აქაც კარგად ჩანს, რომ გ.როგავა აზრზე არაა რას ამბობს, იმეორებს სადღაც ყურმოკრულ რაღაცას და ატრიალებს სისუ-

ლელეს - ვითომ „აფხაზების ერთად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა საბჭოთა პერიოდში XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე“, თავისთვის ასეთი უცნობი ტერმინებით ჟონგლიორობს ისეთ რალაცაზე, რომელზედაც აგრეთვე წარმოდგენა არა აქვს (ამ შემთხვევაშიც სადაა „სოციალისტური აფხაზი ერი“?). ერთი აგვისნას ჩვენმა ფილოსოფოს-ათეისტმა „ისტორიკოსმა“ და „აკადემიკოსმა“ რას ნიშნავს „აფხაზების“, „აფსუების“ და „ქართველების“ ეთნოსუბსტრატი (რომელზეც ერი ყალიბდება) - ენას, ტერიტორიას, ეკონომიკას, ფსიქიკურ ნყოფას და კულტურას, რომელთა საფუძველზე - ჯამისაგან ყალიბდება ერი. იმას ხომ არა, როგორც ზოგიერთი ბოდავს, რომ აფსუებს ტელევიზია გაუხსნეს, უნივერსიტეტი შეუქმნეს და კიდევ რალაც-რალაცები და ამიტომ შეიქმნა აფხაზი ერი. XIX-XX საუკუნეებში როდის მოხდა ნეტა მათი ისტორიულად ჩამოყალიბება მყარ ერთობად, როდესაც მათზე (აფსუებზე) ლაპარაკი გაგრელებს, გალელებს და სოხუმელებს შავი ჭირივით სძულდათ, ახლაც რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის დროს დიდად არ სიამოვნებთ მაინცდამაინც ქართველები, საშინლად ცხარობენ „აფსუს“ ხსენებაზე ქართველების მიერ, რომლებიც აფხაზეთის აბსოლუტურ უმრავლესობას წარმოადგენდნენ (ჰა-ჰა სულ 20 ათასამდე აფსუა იყოს) - აი გ.როგავას აფსუა ერი, როდესაც მათი თანატოლი და უფრო დიდი რესურსების მქონე ეთნოსები არსად (პოსტკომუნისტურ სივრცეში - არც ჩრდილო კავკასიაში, არც ვოლგისპირეთში, არც ციმბირში და არც არსად) ერთად არაა ცნობილი და სახელდებული (აქ არ ვიმეორებ გ.როგავას ეროვნული ნიშნების ცალ-ცალკე დახასიათებას).

ვფიქრობთ, „აფსუა ერზე“ (სოციალისტური იყო ის, თუ ვირტუალური) საკმაოდ ვისაუბრეთ, მაგრამ შეიძლება ზედმეტი არ იყოს აქაც გავიხსენოთ: 1. სადაა ერის საერთო ნიშანი - ტერიტორია, რომელზეც აფსუა ერი (გნებათ გ.როგავას „აფხაზი“) ცხოვრობდა და ახლაც ცხოვრობს, როგორც მთელი მოსახლეობის უმრავლესობა?; 2. სადაა საერთო ენა, რომელზედაც აფსუების (თუნდაც აფხაზების) ინტელექტუალური ჯგუფები აზროვნებდა თუ იაზროვნებს; 3. სადაა საერთო ფსიქიკური ერთობა - ერთი რწმენა-განწყობა, როდესაც დღესაც აფხაზეთში ფსიქიკურ-ფსიქოლოგიურად სამ ხასიათს მაინც განასხვავებენ: ბზიფურს, შუა სოფლის და გალურს, რომლებიც ერთიმეორეს ეწინააღმდეგებიან;

4. სადაა საერთო-ეროვნული კულტურა, რომელიც აფსუების თუ „როგავას აფხაზების“ (არაქართველების) საკუთარი კულტურა იყო და არის?! ამ ნიშნების გარეშე რა ერი, რომელი ერი არსებობს. თუ ღრმად ჩაუკვირდებით საქმეს რეალურად, აფსუები თვითონ განიცდიან მომაკვდინებელ და გამაქრობელ ასიმილაციას რუსებისაგან და არა სხვა ვინმესაგან, მოაზროვნე აფსუა ინტელიგენცია ხომ ფაქტობრივად ახლაც გარუსებულია.

ასე რომ აფსუას (ე.წ. აფხაზის) ერად წარმოდგენით გ.როგავამ ფაქტობრივად პროვოკაციული და ცრუ გვირგვინით შემოსა სეპარატისტების სურვილები და ამბიციები - თითქოს ისინი აფხაზეთში პირველი საუკუნიდან ცხოვრობენ და სრულყოფილი და ერთ „ერად არიან ჩამოყალიბებული“, რაც იმისათვის სჭირდებათ, რომ ვითომ ისინი თავიდანვე საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი არიან და უფლება აქვთ სუვერენული და დამოუკიდებელი სახელმწიფო შექმნან (ვიმეორებთ, ისინი არ ფლობენ ტერიტორიას აფხაზეთში, სადაც მოსახლეობის მესამედი მაინც იქნებოდნენ, სინამდვილეში ხომ 10%-ს თუ შეადგენენ).

ყოველივე ზემოაღნიშნული კი იმას ნიშნავს, რომ გ.როგავამ თავისი გაცნობიერებული თუ გაუცნობიერებელი „თეორიით“ აფსუა სეპარატისტებს და მათი წინამძღოლ რუს კოლონიზატორებს საერთაშორისო არგუმენტები მისცა ეთნონმენდის შედეგად ლტოლვილად ქცეული აფხაზეთის მკვიდრი მოსახლეობის თავის სახლკარზე დაბრუნების დასაბრკოლებლად იმ საბაბით, რომ იქ ცხოვრობს ე.წ. აფხაზი ერი, რომელიც უფლებამოსილია თვითონ განაგოს და გადანყვიტოს აფხაზეთის საკითხი. აი სადამდე მივიდა ჩვენი „აკადემიკოსი“ თავისი უვიცობით, უგუნური და ყალბი მსოფლმხედველობით და მოქმედებით.

ასეთია „აკადემიკოს“ - თეორიკოსი გ.როგავას ემოციები და საკუთარი ამბიციები ეროვნულ-ფილოსოფიასა და ათეიზმში ანუ თვალმოკრული თეორიული წიაღსელები ეროვნულ აზროვნებაში, რომელიც შავი ჭირივით განსხვავდება და განირჩევა სიმართლისაგან ანუ რეალობისაგან.

ყველაფერი გასაგებია - გ.როგავას სძულს აფხაზეთის და საქართველოს ქართველობა და ასე უღმერთოდ ასმენს მტრებთან, მაგრამ რანაირად შეიძლება იმისი დამალვა, რომ ხრუშჩოვმა და სუსლოვმა ლამის ქართველები ციმბირისათვის გაიმეტა სტალინის სიძულვილით, თუ ის ყოველწლიურად არა, საქართველოს მოსახლეობის მიმართ 5-6 წელიწადში ერთ უზარმაზარ რეპრე-

სიებს მაინც აწყობდა სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, მაგალითად, 1956 წელს უამრავი ადამიანი (დაახლოებით 30 სული) დახოცა სტალინის ძეგლთან სანაპიროზე, ამათ გარდა ბევრს ციხე და გადასახლება მიუსაჯა. ასე განმეორდა 1970-1980-იან წლებშიც, როდესაც ლიხნის ამბების დროს 1989 წელს ქართველებზე აფხაზეთში ნადირობა გამოცხადდა, როდესაც აფსუებმა (რა თქმა უნდა, რუსეთთან შეთანხმებით) ქართველებს ფრონტი გაუხსნეს აფხაზეთში - 1992-1993 წლების ომი ფაქტობრივად ლიხნის პირდაპირი თუ ირიბი გაგრძელება იყო, რომელიც რუსეთის ხელისუფლებამ, მისმა სპეცსამსახურებმა, სამხედრო შტაბმა და არმიის გენერალიტეტმა დაგეგმა, ასევე აფსუა ხელისუფლებმა არძინბას მეთაურობით და ჩრდილო კავკასიის ბოევიკებმა (რომლის კონფედერატები შანიბოვის, სოსლანბეკოვის, ჩეჩენი ბანდიტი ბასაევის, ასევე დუდაევის და სხვათა მეთაურობით და მონაწილეობით.

რასაკვირველია, რუსეთის ბოროტების იმპერიის ძალებმა, რომლებიც განსაკუთრებით 1991 წლიდან, საქართველოს გამოყოფის გამო აგრესიულად, შეუბრალებლად შეუტიეს საქართველოს, რასაც 1993 წლის 27 სექტემბერს (ომის დაწყებიდან 1 წლისა და ერთი თვის შემდეგ) საქართველოს მწარე დამარცხება მოჰყვა, ხოლო რუსეთის სამხედრო ძალები „მშვიდობისდამცველთა“ სახელით აფხაზეთს დაეუფლნენ (მისი ფაქტობრივი და უშუალო ანექსია და ოკუპაცია განახორციელეს).

აი ამ შავზნელი საქმეების მიჩქმალვით და უხსენებლად, გ.როგავა საქართველოს ადანაშაულებს აფხაზეთის ომის დაწყებაში. ჯერ კიდევ შუა საბჭოთა პერიოდში, მაშინ როდესაც აფსუებისა და რუსების აუგზე კრინტს არ ძრავს, როცა რუსეთივე იყო ომის დამწყები, ინსპირატორი, ომის მწარმოებელიც, სამხედრო ტექნიკის მფლობელიც, საომარი მოქმედების გეგმების შემმუშავებელიც და საჰაერო-საზღვაო, ასევე სახმელეთო პროფესიონალური სამხედრო ძალების მფლობელიც და საერთოდ ომის სულიც და გულიც.

5. ერთ-ერთი უმძიმესი და გაუგონარი შეცდომა გ.როგავას დასკვნაა, ფაქტობრივად ანოტაცია და რეზიუმე, რომლებიც ყველაზე თვალსაჩინო ადგილზეა ნაშრომში წარმოდგენილი (დასაწყისში). აი ერთხელ კიდევ, როგორ წერს ამაზე გ.როგავა (მთლიანად და უცვლელად): „ნაშრომში სათანადო დოკუმენტებისა და ლიტერატურული წყაროების ანალიზის საფუძველზე გაკეთებუ-

ლია დასკვნა, რომ აფხაზები, როგორც გარკვეული ეთნიკური ერთეული, თანამედროვე აფხაზეთის (საქართველოს) ტერიტორიაზე, ქართველების მხარდამხარ, ცხოვრობდნენ ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან და ხასიათდებიან ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა ტერიტორიის, ენის, კულტურის, ყოფითი წეს-ჩვეულების და ტრადიციების ერთიანობა, აფხაზების ერთად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე".¹

თუ სეპარატისტებს და მათ ამფსონებს რაიმე სიყალბე გამოუგონიათ და შეუთხზავთ აქ, ამ ფაქტიურ რეზიუმე-ანოტაციაშია ყველა თავმოყრილი: ყბადაღებული „ორი აბორიგენობიდან“ დაწყებული, ეროვნული საკითხით დამთავრებული.

ინტენსიურმა კვლევა-ძიებამ საბოლოოდ დაგვარწმუნა, რომ აფხაზეთის ისტორიის სწორი გაშუქების ერთ-ერთი მთავარი ხელისშემშლელი მიზეზია ის, რომ მასზე მოსახლეობის საჭირო სტატისტიკა არ გაგვაჩნია. საქმე ისაა, რომ ამას გაურბიან და მალავენ აფხაზი (აფსუა) ისტორიკოსები, ხოლო ქართველი და გარედან მოსული მკვლევარებისათვის ამის დადგენა რთულია, ხანდისხან შეუძლებელიც, რადგან ვინაა აფსუა - ეს ხომ ყველაზე კარგად თვითონ აფსუებმა იციან და არა გარედან მოსულმა.

ხშირად შეცდომამდე მივყავართ აფსუას ვინაობის გაურკვევლობას (გაუმიჯნაობას). როგორც ცნობილია, ზუსტად არავინ იცის რამდენი აფსუა ჩამოსახლდა ყუბანიდან XVI საუკუნეში აფხაზეთში, მაგრამ ეს ყველაფერი არ არის. არ ვიცით რამდენი აფსუა ცხოვრობდა აფხაზეთში თუნდაც ერთი საუკუნის შემდეგ. მართალია, ამაზე პასუხი აქვს ნაწილობრივ გაცემული გამოჩენილ ეკონომისტს აკად. პაატა გუგუშვილს, რომელიც წერს, რომ XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისში სულ აფხაზეთში მთლინად 34 ათასამდე სული ცხოვრობდა (სხვა მკვლევარები ცოტა მეტ რაოდენობას ასახელებენ), მაგრამ აქ არაა გამიჯნული რამდენია ადგილობრივი (ე.ი. ძველი) და რამდენი მოსული აფსუა.

ახლა ავიღოთ აფხაზი მკვლევარები აჯუბა და ლაკობა, რომლებიც წერენ, რომ 1866 წლის შემდეგ აფხაზეთიდან თურქეთში 400-450 ათასამდე მუშაჯირი გადასახლდა (ზოგიერთი სტატისტიკით ამ დროს (ე.ი. საგლეხო რეფორმის დროს) აფხაზეთში 65 ათასამდე აფხაზი ცხოვრობდა. დავუშვათ ეს რიცხვი სწორია

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 4.

(თუმცა საეჭვოა ნახევარ საუკუნეში მოსახლეობის რაოდენობა გაორმაგებულიყო), ასეთ შემთხვევაში, საიდან შეეძლოთ აჯუბასა და ლაკობას თურქეთში გადასახლებულთა რაოდენობა 450 ათასამდე გაეზარდათ - ეს ხომ ფანტაზიაა და სხვა არაფერი, მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთში ქართველები ნაკლებად გადასახლდნენ (გალიდან თითქმის არავინ), თანაც დასახლებული არაა აფხაზთაგან რამდენი იყვნენ აფსუები და რამდენი ქართველი.

ამასთან, ამდენს არა, მაგრამ მაინც თურქეთში ბევრ გადასახლებულს ასახელებენ ისეთი სერიოზული მკვლევარები, როგორიც არიან გ.ძიძარია და შ.ინალ-იფა მაგალითად, 80 ათასიდან - 150 ათასამდე სულს, რაც აგრეთვე გაუგებარი და გაზვიადებულია, რადგან დასახლებული სტატისტიკით ამ რაოდენობის ნახევარიც კი არ ცხოვრობდა აფხაზეთში - დედაბუდიანადაც კი რომ გადასახლებულიყვნენ, ამდენი არაფრით იქნებოდნენ.

რა თქმა უნდა, საქმის ასეთი გაურკვეველობა ზუსტ კი არა, მიახლოებით ისტორიასაც კი ვერ ასახავს. ამისი მიზეზი - თავი და თავი კი არის ის, რომ აფხაზი ისტორიკოსები და სტატისტიკოსები მალავენ თავის ისტორიას, განგებ აზვიადებენ და ჩქმალავენ საქმეს. კიდევ მეტი, აფხაზმა მკვლევარებმა ყველაზე უკეთ იციან, რომ გალის მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ქართველი იყო (გამონაკლისის გარდა, მაგალითად, როცა გალის მოსახლეობა 40 ათას სულზე მეტი იყო, მას აფსუა 1000-მდე სულ თუ ერია), რადგან ეს ვითარება აფსუებმა კარგად იცოდნენ, მათ რუსეთის სტატისტიკოსებთან ხელიხელჩაკიდებული გალის მოსახლეობა ეთნიკური კუთვნილების მიხედვით კი არ აღწერეს, არამედ მფლობელის სახელით - „სამურზაყანოელი“, რათა იქაური ქართველები მეგრელები სხვა ქართველებისათვის გამოეკლოთ ბევრი ქართველი რომ არ გამოსულიყო და აფხაზებს მიუმატეს - ასეთი აღწერა ჩატარდა 1886 და 1897 წლებში. ასეთი თაღლითობის გზით, რა ისტორია შეიძლება დაინეროს - თუ არა ცრუ და გაზვიადებული. ვისაც სურს ნამდვილი ისტორია დაწეროს და წარმოადგინოს, მან მინიმუმ ორი პირობა მაინც უნდა შეასრულოს: გამიჯნოს აფხაზები და მოიმარჯვოს ნამდვილი სტატისტიკა.

კიდევ მეტი, აფხაზეთის მოსახლეობის სტატისტიკის კომბინაციას - განგებ აღრევას და მიჩქმალვას აქვს საქმე 1989 წლის სახელმწიფო აღწერის დროსაც, როცა აფხაზთა რაოდენობა 93

ათასი სული დასახელდა. მართალია, აქ ქართველები ცალკე არიან გამოყოფილი, მაგრამ მხოლოდ ის, ვინც გრაფაში ქართველად ასახელებს თავს, მაგრამ არა ისინიც, ვინც აფხაზს უწოდებს თავს, მაგრამ ქართველი ეროვნებისაა (აფსუების და მათი მფარველი კოლონიზატორების შიშით აფხაზეთიდან რომ არ გამოეყარათ) ამისი შიშით. ამ აღწერის მიხედვით კი 93 ათასი სულიდან 72 ათასამდე სული ქართველია - რაც ნათლად ჩანს აღრიცხულთა გვარ-სახელიდან. მოჩვენებითი სტატისტიკით კი ვითომ ყველა აფხაზი - აფსუაა. ე.ი. ნამდვილი სტატისტიკით 93 ათასი ე.წ. აფხაზიდან 20-21 ათასი სულ თუა აფსუა. საბოლოო ჯამში, აფხაზეთის მოსახლეობის 10-მდე პროცენტზე ვერ არის. სწორედ ამიტომ ჩაატარეს აფსუებმა და მათმა მფარველმა რუსმა კოლონიზატორებმა აფხაზეთის ქართველი მოსახლეობის ეთნონიმენდა და ამიტომ იდგამენ წელეზე ფეხებს რუსი კოლონიზატორ-ოკუპანტები, რათა 20 ათასამდე აფსუა იოლად გათქვიფონ რუსებში და გააქრონ, თუ მათ ქართველებს ჩამოიშორებენ და ფეხს არ დაადგმევიანებენ აფხაზეთის მინა-წყალზე, ფიქრობენ ასე დაიკანონებენ საბოლოოდ აფხაზეთს.

შესაძლებელია გ.როგავას მძიმე შეცდომების მცირე ნაწილი სხვისი ბრალითაცაა გამოწვეული, მაგალითად, აფხაზეთში XIII საუკუნიდან აფსუების მოსულობა, აფხაზეთში XV საუკუნეში აფსუების მიერ ქრისტიანობის გამრუდება და მისგან განდგომა ანუ განარმართება, აფსუებისა და დამხდური აფხაზების ენობრივი და გენეტიკური ნათესაობა და სხვ. მაგრამ ეს შეცდომებიც მის მიერ ისტორიის უცოდინარობის ბრალია, რადგან, როცა სხვის აზრებს ეყრდნობი, ყველაფერი თუთიყუშივით კი არ უნდა იმეორო მექანიკურად, არამედ საჭირო და აუცილებელია გაიაზრო ისინი და შემდეგ საკუთარი შეხედულებით გააშუქო (თუ ამის შესაძლებლობა გაქვს, სხვა საქმეა როცა თვითონ ამისი გაგება არ გაგაჩნია). ასე მოუვიდა მას, როცა დიდი მეცნიერი ნ.ბერძენიშვილის მიერ გააზრებულ და დადგენილ მოსაზრებებს კი არ დაეყრდნო, არამედ ისეთ ვარაუდებს, რომლებიც თვითონ (თავისი თქმით) მეცნიერს „სახელდახელოდ და წინასწარულ ვარაუდად მიაჩნდა - იხ. ნ.ბერძენიშვილის ნათქვამი 1950 წელს აფხაზეთში მონყობილი ექსპედიციის დროს - აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორ, პროფ. პ.რატიანთან). აქვე უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ სახელდახელო საუბარში ნათქვამი უზუსტო აზრები თვითონ ნ.ბერძენიშვილმა გამოასწორა

და დაბეჭდა XX საუკუნის 60-იან წლებში, როცა მისიონერების მოსაზრებების და სხვა წყაროების საფუძველზე XVII საუკუნის აფსუები დაახასიათა, როგორც „კავკასიანები“ (ჩრდილო კავკასიის მთიელები), როგორც „აფხაზეთის არა აბორიგენები, მესაქონლე და პრიმიტიული ყოფა-ცხოვრების მქონე ხალხი“.

აი ეს რომ ნაეკითხა და განესაჯა გ.როგავას, მით უმეტეს ნაეკითხა და გაეზიარებინა პ.ინგოროყვას კაპიტალური მონოგრაფია „გიორგი მერჩულე“ ბევრი შეცდომისა და კურიოზებისაგან იქნებოდა დაზღვეული. თუმცა ისიც შეიძლება თამამად განვაცხადოთ, რომ გ.როგავას დაშვებული შეცდომები უნებლიედ არ მოსვლია, მან ისინი შეგნებულად გაიზიარა, რადგან სხვა ხელს არ აძლევს აფსუა სეპარატისტებს, რადგან ასეთ შემთხვევაში მათ ხელი არ მიუწვდებათ არც აფხაზობის დაჩემებაზე და არც აფხაზეთის დაპატრონებაზე, მით უფრო ერად თავის გაცხადებაზე და საერთოდ სუვერენულ უფლებებზე. ამიტომ შემთხვევითი არაა გ.როგავას მიერ თავის ტეხვა იმაზე, რომ ვითომ აფსუები ძველი აფხაზებია და ვითომ ისინი არაუგვიანეს პირველი საუკუნიდან მაინც „ქართველების მხარდამხარ ცხოვრობდნენ აფხაზეთში“. მარტო ამ უკანასკნელი დებულების განსჯა იძლევა იმის საფუძველს, რომ გ.როგავას წარმოდგენა არ აქვს იმაზე, რომ ერთ ისეთ მცირე ტერიტორიაზე, როგორიც ძველი აფხაზეთი იყო, წარმოუდგენელია მრავალი ეთნოსის წარმოშობა, მით უფრო XVII საუკუნემდე, როცა აფხაზეთი ერთი ციდა მინანწყალი იყო. მათ მართლაც რომ ეცხოვრათ ერთიმეორის გვერდით – შეუძლებელია ერთიმეორეში არ შეზრდილიყვნენ ანუ ასიმილაცია არ განხორციელებულიყო. ამასთან იმისი მტკიცებაც უცნაურია, რომ XVII საუკუნეში აფხაზეთში მოსული (გვაროვნული წყობილებით და წარმართული სარწმუნოებით) აფსუები 2 თუ 3 საუკუნის მანძილზე (ისიც რუსეთის ხელში და საბჭოთა კავშირში) ერად ჩამოყალიბებულიყვნენ, როცა საამისო მაგალითი დაახლოებით 100-მდე საბჭოთა ეთნოსებს შორის საერთოდ არცერთი არ არსებობს. არ არსებობს იმიტომაც, რომ საბჭოთა რუსეთის იმპერია, ანუ რუსეთი თვითონ ნთქავდა (ასიმილაციას ეწეოდა) სხვა ეთნოსების და რალა მაინცდამაინც აფხაზების ერად ჩამოყალიბებაზე ზრუნავდა. გ.როგავას, როგორც ათეისტს (თავისი შემოქ-

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1966, III, გვ. 277-278.

მედების მთელ მანძილზე ქრისტიანული რჯულის, მორალის და ზნის უარყოფელს) ავინყდება ისიც, რომ თუკი მაინცდამაინც ახალი ერის ჩამოყალიბებას ეხება საბჭოთა კავშირში საქმე, მაშინ მას „სოციალისტურ ერზე“ უნდა ჰქონდეს ლაპარაკი. ამიტომ, დიდად დამსახურებულ ათეისტ გ.როგავას ვთხოვთ გვითხრას - რა იქნა, სად წავიდა მისი დახატული „სოციალისტური აფხაზი ერი“, ისე ხომ არ გაქრა, როგორც ახლა თავის სპეციალობას - ათეისტობას მაღავს, რადგან ეტყობა გაიგო, რომ ღვთისა და რჯულის გმობა, მორალისა და სინდის-ნამუსის უარყოფა მკრეხელობაა, უკვე ალბად ისიც გაიგო, რომ ღვთის მგმობელს არავინ არაფერს დაუჯერებს.

* * *

ორიოდე სიტყვა აფხაზეთის მთავართა შარვაშიძეთა გვარის ვინაობაზე. ჩვენს ისტორიოგრაფიაში შარვაშიძეთა ანუ შერვაშიძეთა გვარს არაერთი მკვლევარი შეეხო, რომელთა შორის არიან გამოჩენილი მეცნიერები: ივ.ჯავახიშვილი, ნ.მარი, მ.ბროსე, ნ.ბერძენიშვილი, ს.ჯანაშია, ო.ჭურლულია და სხვ.

ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველთაგანია გამოჩენილი მეცნიერი მ.ბროსე, რომლის აზრით, შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმოშობა დაკავშირებულია ხალხურ ტრადიციებთან, რომელიც თუ მეტი არა, ნაწილობრივ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას ემყარება, სახელდობრ იმას, რომ სახელოვანი მეფის ჯარმა 1123 თუ 1124 წელს სომეხთა ქალაქ ანისის ალების დროს შეიპყრო მისი ამირა აბულსოვარი და წამოიყვანა ტყვედ „რვა ძეთა მისთა თანა და მხევალთა და სძალთა და ნაგზავნა აფხაზეთად“.¹ ამ მოკლე ცნობის გარდა შარვაშიძეთა საგვარეულოს სადაურობა-ვინაობაზე საისტორიო წყაროებში თითქმის არაფერი მოგვეპოვება.

სხვათა შორის, ქალაქ ანისის ალებაზე ძუნწ ცნობას, მაგრამ საგულისხმოს იძლევა მოვლენების დროინდელი სომეხი ისტორიკოსი მხითარ აირივანეცი, რომელიც როგორც ანისის მკვიდრი ადასტურებს ნათქვამს ანისის ალებაზე და დამატებით გვამცნობს, რომ 1121 წელს დავით აღმაშენებელმა აიღო ქ.ანისი, რომელმაც შეიპყრო აბულსოვარი და ის, შვილთან ერთად გაგზავნა სევანეთში.² აქ არ შეიძლება არ ითქვას, რომ სომეხი ისტორიკოსი

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1955, გვ. 345.

² მხითარ აირივანეცი, ქრონოგრაფიული ისტორია, თბ., 1990, გვ. 79-80.

გარდა იმისა, რომ ადასტურებს ქ.ანისის აღებას (მხოლოდ დროშია მცირე განსხვავება) და მის ამაღლას დატყვევებას, ამატებს მისი გაგზავნის (ერთ შვილთან ერთად) ადგილს - სვანეთს (აფხაზეთის ნაცვლად), რაც შეიძლება მეტად საგულისხმოც იყოს, რადგან სვანეთში უხსოვარ დროიდან (ზუსტად არ ვიცით როდიდან) ცხოვრობენ შერვაშიძეები სვანეთის ერთ-ერთ თემში - მულახში. ამასთან, ისინი ითვლებიან სვანეთის მთავარ ტაძრის უდიდესი ხატის შალიანის წამლებად ქუთაისიდან და კვირიკეში დამფუძვნებლად - თუ ადრე არა X-XI საუკუნეებში მაინც, რაც უმნიშვნელოვანესი ცნობაა).¹

აღსანიშნავია ისიც, რომ სომეხთა სატახტო ქალაქ ანისის აღება მემამუიანეთა მიერ რამდენადმე განსხვავებულ დროში მოხდა, ოღონდ ქართველ ისტორიკოსთა: ნ.ასათიანის, ვ.გუჩუას, მ.ლორთქიფანიძის და შ.მესხიას მიერ დაწერილ საქართველოს ისტორიაში (VIII-IX კლასების საქართველოს ისტორიაში ასეთ თარიღად ცნობილია 1124 წელი.²

შარვაშიძეებთან დაკავშირებით მხ.აირივანეცის მსგავსი საყურადღებო ცნობა აქვს მეორე სომეხ ისტორიკოს მათე ურჰაელსაც (XII საუკუნის პირველი ნახევარი), ის თავის ისტორიაში - „ჟამთააღმწერლობა“ აღნიშნავს, რომ „1124 წელს ქართველთა მეფე დავითმა მოახდინა სპარსელთა ჯარების სასტიკი ჟლეტა, თითქმის 20 ათასი კაცი მოსპო და აიღო სომეხთა ქალაქი ანი, ხოლო მანუჩეს შვილები გააძევა ანიდან და თბილისს გააგზავნა“.³ ჩანს, რომ ანისის ამირა, რომელიც მეფე დავითის ჯარმა დაატყვევა, მანუჩეს ერთ-ერთი შვილია.

აღნიშნულ სომეხ მემამუიანეთა გარდა დავით მეფის მიერ ანისის აღებას ეხება დიდი სომეხი ისტორიკოსი ვარდანი, ის წერს: „იმ დროისათვის (ე.ი. ანისის დაპყრობის დროს - გ.გ.) ანისის ემირი მანუჩე აღარ იყო ცოცხალთა შორის და ქალაქს მისი შვილი აბულსაყარი მართავდა, ქალაჩუნა და მხდალი, რომელსაც უნდოდა ქალაქი ანისი მიეყიდა ყარსის ემირისათვის 60 ათას დინარად, მან ბრძანა ხლათიდან მიეტანათ დიდი და მძიმე ნალი და მიეკრათ ქრისტიანული ეკლესიის გუმბათზე. ამან ქრისტიანული მოსახლეობა დიდად აღაშფოთა, მათ თხოვეს დავით აღმაშენე-

¹ გ.გასვიანი, კრებული, სვანეთი ქართული კულტურის სავანე, თბ., 2008.

² საქართველოს ისტორია მე-8, მე-9 კლასებისათვის, თბ., 1988, გვ. 144.

³ საქართველო რუსთაველის ხანაში, თბ., 1964, გვ. 248

ბელს, გაენთავისუფლებინა ქალაქი. დავითმა უკან დაბრუნებისას თან წაიყვანა აბულსავარი თავისი შვილებით, რომლებიც უცხო-ობაში გარდაიცვალნენ".¹

როგორც ვარდან დიდის ცნობიდანაც ჩანს, ანისის ამირა აბულსავარი გარდაცვალებული ყოფილა აღმაშენებლის მიერ სომხეთის ქალაქ ანისის ალბამდე (ე.ი. 1123 თუ 1124 წლამდე), დაახლოებით 1118 წელს (შეადარეთ არაბული წიგნი „ტარიხ ბაბ ალვაბ“, რომლის მიხედვით XI საუკუნის შარვანშაჰთა დინასტიის წარმომადგენელთა შორის დასახელებულია მანუჩე ანუ მანუჩიხრ I და მანუჩიხრ II, ეს უკანასკნელი იყო დავით აღმაშენებლის სიძე, რომელსაც მისი უფროსი ქალიშვილი თამარი ჰყავდა ცოლად (დაახლოებით 1116 წლამდე). ჩანს, მანუჩიხრ II შარვანშაჰი ანუ შარვანშა და ანისის ამირა აბულსავარი რვა შვილით, რომლებიც დავითმა აფხაზეთში წაიყვანა ღვიძლი ბიძაშვილები იყვნენ. ერთ-ერთი ცნობა გვაუწყებს აგრეთვე, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ ანისში დატყვევებული 50 კაციანი ამალის ნაწილი სვანეთშიც იქნა დასახლებული (მხითარ აირივანეცი).

თუ ყოველივე ის, რასაც სომეხი მემკთიანეები და სხვა ცნობები გვთავაზობენ, საკვირველი არაფერი უნდა იყოს იმაში, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ ანისში დატყვევებულ შარვანშაჰის ამალას (ბენნი-შედადის შთამომავალ და სხვა წარმომადგენლებთან, კერძოდ, ამირა აბულსევარ II-სთან და სხვ.) რაიმე კავშირი ჰქონდეთ შარვაშიძის გვართან, თუმცა ეს პირდაპირი ხაზით არაფრიდან ჩანს; გარდა იმისა, რომ გვარი შარვაშიძე რაღაცით ჰგავს (გარეგნული ფორმით) შარვანშაჰ ტერმინს).

აქ მხოლოდ იმისი თქმა შეიძლება, რომ სანამ დამატებითი - რაიმე სარწმუნო ცნობა არ გვექნება შარვანშაჰ-შარვაშიძის იგივეობაზე ან მათ შორის გენეტიკურ კავშირზე, რაიმე გადაჭრით დასკვნაზე ლაპარაკი ძნელი ან შეუძლებელია, მიუხედავად იმისა, რომ დავით აღმაშენებლის მიერ ქალაქი ანისის დაპყრობასა და მისი მმართველი წრის დატყვევებაზე (დაახლოებით 1123 თუ 1124 წლებში) ჭეშმარიტება უნდა იყოს, ხოლო შარვანშაჰეთან-შარვაშიძეების კავშირი ზოგადად სავარაუდო.

აქ ჩვენ უფრო გვინტერესებს ჩვენი ოპონენტ-„ისტორიკოსის“, „ფილოსოფოსის“, „აკადემიკოსის“ თუ საზოგადოებრივი აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის გ.როგავას დამოკიდებულება

¹ ვარდან დიდი, საყოვლთაო ისტორია, მ., 1861, გვ. 146 (რუსულად)

შარვაშიძესა (გეარს) და შარვანშაშებს შორის ნათესაურ-გენეტიკური კავშირისა და ურთიერთობის თვალსაზრისით.

შეიძლება ითქვას, რომ ზემოთ ხსენებულ მემატიანეთა ცნობები და ისტორიული მომენტები გ.როგავას სწორად აქვს გადმოწერილი, ამ მხრივ პრეტენზია არ გვაქვს, ოღონდ მის მიერ სხვა საკითხების მისებურ განსჯა-გაანალიზების შესახებ გაოცებას ვერ ვმაღავთ, თუ რას ეხება და ნიშნავს მისებური განსჯა-კომენტარები და დასკვნები.

მივყვით მის მსჯელობას პირდაპირ, აი რას წერს ის გამოჩენილი მეცნიერი მ.ბროსესთან დაკავშირებით - „სწორედ ზემოაღნიშნული გარემოებანი და შეიძლება სხვა უტყუარი საბუთებიც უნდა ჰქონოდა მხედველობაში საქართველოს ისტორიის ისეთ მკვლევარს, როგორიც მარი ბროსე იყო, რომ შემდეგი დებულებები წამოეყენებინა: „დავით აღმაშენებელმა ქ.ანისის ალებისას დაატყვევა ბენნი-შედადის შთამომავალნი, ემირი აბულსევას II და წაიყვანა აფხაზეთში თავისი შვილებით, ისინი იქედან არ დაბრუნებულან და შეიქმნენ წინაპარნი შარვაშიძის გვარისა“.¹ ან კიდევ: „შარვაშიძე იყო შთამომავალი ბენნი-შედადის ოჯახისა, რომელიც ფლობდა ოდესლაც შირვანს და რომლის უმცროსი შტო ქ.ანში ბატონობდა. ერთი ანელი მთავართაგანი, რომელიც ერგო ტყვედ მეფე დავით აღმაშენებელს 1122 წელს, წამოყვანილ იქნა აფხაზეთში და იქიდან არ დაბრუნებულა თავის სამშობლოში“.² შემდეგ გ.როგავა დასძენს: „მ.ბროსეს მიერ აღნიშნული „ბენნი-შედადის დინასტია ცნობილი დინასტიაა იმ დროის აზერბაიჯანში“.³

ამ კომენტარების შემდეგ გ.როგავა დაასკვნის: „ასე რომ აკად.მ.ბროსეს მიერ მოტანილი ცნობების, კერძოდ, დავით მეფის მიერ ანისის აღება, მის მიერ ანისის ამირას აბულსევარ II-ის შირვანშაშთა ბენნი-შედადის დინასტიის ერთი შტოს წარმომადგენლის - დატყვევება და მისი აფხაზეთში ჩასახლება ისტორიული ფაქტებით დასაბუთებული უტყუარი ჭეშმარიტებაა. რა საფუძველზე შეიძლება ეჭვი შევიტანოთ ამ მიუყერძოებული მკვლევარის იმ დებულებაში, განაგრძობს გ.როგავა,

¹ მ.ბროსე, საქართველოს ისტორია, ნ. I, თბ., 1895 წ., გვ. 154

² იქვე, ნ. II, თბ., 1900, გვ. 167.

³ ზ. ბუნიატოვი, საქართველო და შირვანი XII ს. პირველ ნახევარში (რუსულად).

რომ შირვანშაჰთა ამ საგვარეულოს წარმომადგენლები „შეიქმნენ წინაპარნი შარვაშიძის გვარისა“, მით უფრო, რომ აკად. მ.ბროსე ისეთი მკლევარია, რომელიც „არ შეჩერებულა ქართული საისტორიო წყაროების გადმოცემასა და ფილოლოგიურ განმარტებაზე. ის უკრიტიკოდ არ იღებდა ისტორიულ წყაროებს, რომელთაც თარგმნიდა და გამოსცემდა... მისი კრიტიკა ეხებოდა დეტალებსა და ცალკეულ მხარეებს, ის ამოწმებდა და არკვევდა ნაწილებს, რათა უფრო მტკიცე გაეხადა მთელი... სწავლობდა რა ცალკეულ ფაქტებსა და მოვლენებს, უკანასკნელ შესაძლებლობამდე განიხილავდა მათ დანვრილებით (ნ.მარი, ხაზგასმა ჩვენია – გ.გ.)“.¹

როგორც ვხედავთ, შეუძლებელია მკვლევარ-მეცნიერის უფრო მაღალი დახასიათება და ქება, ვიდრე ამას გ.როგავა წერს მ.ბროსეზე - აკად.ნ.მარის ციტატის შემწეობით, ასევე შეუძლებელია უფრო ენერგიულად და დაბეჯითებით ამტკიცო შარვაშიძეთა გვარის წარმომავლობა შირვანშაჰებისაგან, ვიდრე ამას გ.როგავას დასკვნაში ვკითხულობთ, მაშინაც კი, ამ ფაქტის (ე.ი. შირვანშაჰებისაგან) შარვაშიძეთა წარმომავლობის დოკუმენტის წერილობით დასახელება რომ გვქონდეს, რაც სამწუხაროდ არ მოგვეპოვება.

ჩვენ არ გვაქვს პრეტენზია გ.როგავას დაჟინებულ და ენერგიულ ქება-დიდებაზე მკვლევარ მ.ბროსეს მიმართ (ის ამას ყოველმხრივ იმსახურებს), მკვლევარს უფლება აქვს თავისი თავით განსაჯოს სხვისი ქებაც და ძაგებაც, ოღონდ მკითხველი დამოუკიდებლობის რეალობისა და სამართლიანობის პრინციპებზე, მაგრამ პრეტენზია გვაქვს გ.როგავასადმი, რომელსაც ამ ღირსეული ქება-დიდების შემდეგ, ჩვენდა გასაოცრად, უკან მოაქვს თავისი ნათქვამი და სერიოზულად არჩევს ისეთ საკითხებს, „ჭეშმარიტებას“, რომელთა დიდ ნაწილს მეცნიერული არგუმენტაციის ღირებულება არ აქვთ შარვაშიძეების გვარის კავშირზე შირვანშაჰების დინასტიასთან ანუ მის წარმომადგენელ ბენიშედადის გვართან და საერთოდ სპარსულ წარმომავლობასთან.

კიდევ მეტი, გ.როგავა, რომელიც თავს დებს შარვაშიძეთა საგვარეულოს შირვანშაჰებთან ანუ ანისის მფლობელებიდან (ამირებისგან) წარმომავლობის მტკიცებაზე, არ ჩერდება წარმოდ-

¹ გ.როგავა. აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ., 2007, გვ. 85-86.

გენილ მსჯელობაზე და კვლავ ცდილობს ისეთი არგუმენტებიც წამოაყენოს შარვაშიძეთა სპარსულ თუ ანისის ამირებისგან წარმომავლობაზე, რომელთაც არამც თუ პირადპირი კავშირი არ აქვთ საქმესთან, არამედ საერთოდაც კი, ასეთია მაგალითად, ანისთან დაკავშირებული მეორეხარისხოვანი მოვლენები: „ასეთი გამოწველილით შესწავლისა და ობიექტური ანალიზის შედეგად, ჩვენ მიგვაჩნია, დასძენს გ.როგავა, სწორედ აკად.მ.ბროსეს აზრი შარვაშიძეთა საგვარეულოს წარმომშობის შესახებ - რა საფუძველზე უნდა შევიტანოთ ეჭვი ამ მსჯელობათა ჭეშმარიტებასა და დასკვნების სისწორეში? (აქ ჩვენი ავტორი იხსენებს ფილოსოფიურ დებულებასაც); ცნობილია რომ „ჭეშმარიტი წანამძღვრები განსაღზვრავენ დანასკვის ჭეშმარიტებას“.¹

ჩვენი ავტორი ამის შემდეგაც ნელეზე იდგამს ფეხებს, ოღონდ როგორმე მოგვაჩვენოს, რომ შარვაშიძეები მართლაც შარვანშაჰებიდან არიან წარმომშობილი და ამის გამაგრებისა და დამტკიცებისათვის იშველიებს სვანეთში შარვაშიძეების ცხოვრებას დღესაც, იმასაც, რომ მათ „მაჯვდიერი“ („შორეთელები“ ეწოდებათ) და აღნიშნავს იმასაც, რომ ისინი შორეთელებად იწოდებიან, აფხაზეთი კი ასეთი არ არის - ის საბოლოოდ კიდევ დასძენს, რომ „შარვაშიძეთა გვარის წარმომავლობას შირვანშაჰებისაგან აქვს საკმაოდ მტკიცე ისტორიული საფუძველი“.² ჩვენი მკვლევარი იმდენად გაიტაცა ამ საკითხებზე მსჯელობამ, რომ ის საიდანაც ამტკიცებს სვანეთის შერვაშიძეთა უთუო ნათესაურ კავშირს შარვანშაჰებთან და დასძენს, რომ ეს უკანასკნელნი გაქართველებულიც იქნებოდნენ და მომზადებულნიც მაღალი თანამდებობებისათვისო. საკითხავია, საიდან ჩანს (სად ნახა) გ.როგავა თავგამოდებით რომ ადასტურებს სვანეთის შერვაშიძეებსა და ანისის შარვანშაჰების მტკიცე ნათესაურ კავშირს, ანდა შარვანშაჰების ქართულის ცოდნა-არცოდნაზე რაიმე, რომლის დასადგენად ჩვენი ავტორი ლობე-ყორეს ედება. თუ ამას რაიმე საფუძველი შეიძლება ჰქონდეს, მას ერთხელ მაინც არ უნდა ეკითხა სვანი შერვაშიძეებისათვის - რაიმე ლეგენდა და გადმოცემა ხომ არ გაუგიათ ამაზე საერთოდ? მართალია, მან ამისათვის დრო ვერ იპოვა, მაგრამ ჩვენ კარგად ვიცით (ჩემი

¹ გ.როგავა. აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ., 2007, გვ. 85-86.

² იქვე

დედულები არიან და ხშირი ურთიერთობა მაქვს მათთან – გ.გ.), რომ მსგავსი არაფერი. მართალია, მონოგრაფიულად არა, მაგრამ სვანეთის შერვაშიძეთა ისტორია და გადმოცემები შესწავლილი და გამოქვეყნებულიც გვაქვს ექვთიმე თაყაიშვილის არქეოლოგიურ ექსპედიციასა (1910 წ.) და კვირიკესა და ივლიტას კალის თემის ეკლესია-მონასტერზე.¹ რომელშიც აღნიშნული გვაქვს სვანეთის შერვაშიძეების მიერ აფხაზეთის მეფეებთან კავშირი, კერძოდ, მათი მეშვეობით ქუთაისიდან სვანეთში „შავლიანთა“ ანუ „შალიანთა“ სახელობის ძვირფასი ხატის წასვენება სვანეთში და იქ კვირიკეს ანუ შალიანის ტაძრის აგება X-XI საუკუნეებში, აგრეთვე შერვაშიძეთა ლეგენდა-თქმულება მათი წარმომავლობა (მემკვიდრეობა) აფხაზეთის მეფე იოანე და ადარნესეს, ასე ვთქვათ, დინასტიიდან (IX საუკუნის 60-80-იანი წლები), რომელთა სახელსაც ატარებს კვირიკეს მთავარი ხატი (ბიზანტიური ხელობის), ასევე ნახევრად კვირიკეს ტაძარი „შალიანი“.² ამ საკითხს იმიტომ ვუთმობთ აქ ყურადღებას, რომ შარვაშიძე-შერვაშიძეებს ანისთან და შარვანშაჰებთან დაკავშირებით არავითარი თქმულება და გადმოცემა არ გააჩნიათ, მით უფრო ნათესაობა-წარმომავლობაზე, სხვა საკითხია აფხაზეთთან დაკავშირებით - ისინი თავს აფხაზებად და აფხაზთა მეფე შავლიანების მემკვიდრედ (ბუნებრივია, თავის დროზე მთელი დასავლეთ საქართველო აფხაზთა სამეფოდ იწოდებოდა და სვანეთი და სვანები – აფხაზებად).

ზემოაღნიშნული მსჯელობის ფონზე, უცნაურად გვეჩვენება, მით უფრო გ.როგავას სჯა-ბაასი დიდი მეცნიერის, აკად.ს. ჯანაშიას შეხედულებაზე, უპირველეს ყოვლისა „ჩაჩბაზე“ თუ „აჩბაზე“, კერძოდ შარვაშიძე-შერვაშიძეზე მთელი ყურადღების გადატანა. აი რას წერს გ.როგავა: „...ჩვენ სამართლიანად მიგვაჩნია აკად.ს.ჯანაშიას მოსაზრება იმის შესახებ, რომ გვარ-სახელი „შარვაშიძე“ დროთა განმავლობაში შეიძლება ქცეულიყო სამთავრო ტიტულად და მისი მატარებელნი გამხდარიყვნენ სხვა გვარის აფხაზი ფეოდალები: ჩაჩბა ანუ აჩბა, მით უფრო, არის ისტორიული დოკუმენტი,³ რომელშიც ნათ-

¹ ექ.თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში, 1910 წელს, პარიზი, 1937 წ.

² გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 87.

³ იქვე.

ლადაა ნათქვამი, რომ ერთიცა და მეორე გვარიც, აფხაზეთში ჩამოსახლდა ყუბანიდან (იგივე აზრი ნითელი ხაზივით გასდევს აფხაზურ ფოლკლორს, მასზე მეტყველებს აფხაზთა წარმართული პანთეონიც). ამ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ ჩინგის ხანის აზოვის მხარეში ლაშქრობამ ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც მდინარე ყუბანის სათავეებსა და სანაპიროზე ცხოვრობდა, აიძულა გადასულიყვნენ კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე. ამ დროს აფხაზეთში გადასახლდა ბევრი ყაბარდოელი და აბაძეხი. ყუბანიდან აქ ჩამოსახლებულთა შორის პირველობდნენ თავადები აჩა და ჩაჩა თავი შთამომავლობითა და სიმდიდრით ისინი მეტობდნენ აფხაზთა თავადებს...”¹

უპირველეს ყოვლისა, იმაზე, რომ თუ მეცნიერი ბროსეს მტკიცება შარვაშიძეთა შარვანშაჰობაზე უდავო და უეჭველი ჭეშმარიტებაა, წარაირადაა მაშინ აკად. ს.ჯანაშიას მტკიცება აფხაზი შარვაშიძის - იგივე ჩაჩბას შარვან შაჰებიდან წარმომავლობა ჭეშმარიტი აზრი იყოს, მით უფრო ერთი სამხრეთელია (სპარსელი თუ ანისელი), ხოლო მეორე აფსუა-აბაზი თუ „ადილე-ჩერქეზი“, ეს მოსაზრებები ხომ ერთიმეორეს გამორიცხავს? მეორეც, რანაირად შეიძლება გვაროვნული წყობილებასა და წარმართულ პირველყოფილური სარწმუნოების მქონე აფსუა-აბაზებს, აგრეთვე ადილე-ჩერქეზებს (ყაბარდოელებიც, აბაზეხებიც და ყუბანისპირელებიც ხომ იგივე ადილე-ჩერქეზების ნაწილია) თავადის სოციალური კატეგორია ჰქონოდათ ჩინგიზის (თათარ-მონღოლთა) ლაშქრობის დროს, როდესაც ამ დროს თავადი საქართველოშიც კი (კლასიკურ ფეოდალურ ქვეყანაში) არ იყო წარმომადგენელი XV საუკუნემდე (აკი რამდენიმე ხნის წინ ჩემდამი პასუხში გ.როგავა წერდა, რომ XIII-XIV საუკუნეებში თათარ-მონღოლთა შემოსევის დროს არსად მიწერილია, რომ აფსუები ჩამოწვენ აფხაზეთშიო, ტყუილა მნამებ ცილსო, ეს არ მიდასტურდებაო - აბა აქ საიდან წერს გ.როგავა ჩინგიზ-ყაენის დროს ყუბანისპირეთიდან ხალხის გამოქცევაზე აფხაზეთში, განა როდის იყო ეს დრო!? განა ყოველივე ამას სიცრუის, უტიფრობის და ურცხვობის მყრალი სუნი არ ასდის).

აქვე უნდა ვთქვათ ისიც, რომ ბოლო ციტატი სხვა მხრივაცაა დახუნძული ისტორიკოსისათვის შეუფერებელ, მით უფრო „აკადემიკოსისათვის“. სამარცხვინო უვიცობასთან. საერთოდ ხომ

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 87.

უმალესი სასწავლებელდამთავრებული ისტორიკოსისათვის აუცილებელია საზოგადოების სოციალური წოდების გამომხატველი კატეგორია - ფენების აღმნიშვნელი ტერმინოლოგიის ცოდნა, აუცილებელია იცოდეს - რა არის წერილობითი წყარო, დოკუმენტი, ფოლკლორი, წარმართული პანთეონი, ეთნოგრაფია და ა.შ. სამწუხაროდ ჩვენმა ავტორმა არც ეს ელემენტარული ტერმინოლოგია იცის, ამიტომ ის ხშირად რაღაც ყურმოკრულ ტერმინებს ხმარობს, მაგალითად, ის ფოლკლორული და წარმართული პანთეონის ჩანაწერებსაც დოკუმენტს უწოდებს ისეთ შემთხვევაშიც, როდესაც საქმე გვაქვს არამც თუ კონკრეტულ საგანთან, არამედ სრულიად ზოგად ვარაუდთან, მაგალითად, საქმე ეხება ყუბანის მხრიდან აფხაზეთში „ჩაჩბას“ თუ „აჩბას“ ჩამოსახლებას და მის რეალობას, აი რას წერს ამაზე ჩვენი ავტორი გ.როგავა: „...არის ისტორიული დოკუმენტი, რომელშიც ნათლადაა ნათქვამი, რომ ერთიკა და მეორე გვარიც, აფხაზეთში ჩამოსახლდა ყუბანიდან (იგივე აზრის ეს წითელ ხაზივით გასდევს აფხაზურ ფოლკლორს), მასზე მეტყველებს აფხაზთა წარმართული პანთეონიც). ამ დოკუმენტში ნათქვამია, განაგრძობს გ.როგავა, რომ ჩინგის ხანის აზოვის მხარეში ლაშქრობამ ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც მდინარე ყუბანის სათავეებსა და სანაპიროზე ცხოვრობდა, აიძულა გადასულიყვნენ კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე. ამ დროს აფხაზეთში გადასახლდა ბევრი ყაბარდოელი და აბაძეხი. ყუბანიდან აქ ჩამოსახლებულთა შორის პირველობდნენ თავადები აჩაა და ჩეჩაა, თავიანთი შთამომავლობითა და სიმდიდრით ისინი მეტობდნენ აფხაზთა თავადებს. ისარგებლეს რა ამ თავადთა შორის არსებული უთანხმოებით, მათ მიიმხრეს აფხაზები თავიანთ მხარეზე, დაუმორჩილეს თავიანთ ძალაუფლებას, ხელთ იგდეს მინების საუკეთესო ნაწილები, გახდნენ მემკვიდრეობით მათი მფლობელნი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელნი, მაგრამ თავიანთი ახალი სამშობლოს დაცვაში ერთმანეთის მოკავშირენი. ამ რიგად, ყუბანიდან აქ ჩამოსახლებულებმა აფხაზეთის ერთ ნაწილში შექმნეს განსაკუთრებული პოლიტიკური წყობილება და საშინაო ცხოვრების ახალი ფორმები“.¹

¹ გ.როგავა. დასახ. ნარკვევი, გვ. 87; ისტორიული ჩანაწერები კავკასიის მმართველობის შესახებ, ტ. 1, 1907, გვ. 100 (რუსულად).

მკითხველს ვთხოვ დაუკვირდეს ამ დომხალ ამონარიდს, არც თუ მოკლე ციტატის შინაარსს, რამდენ კურიოზულ და მძიმე ფაქტობრივ შეცდომას უშვებს „აკადემიკოსად“ წოდებული ჩვენი ავტორი გ.როგავა, როგორ აბლაბუდას და გაურკვეველ ქსელს ქარგავს და ქსოვს ის არა მხოლოდ აქ, არამედ საერთოდ თავის თხზულებებში (ფილოსოფიასა და ისტორიაში), როგორი წერის დილექტანტური მანერა აქვს და, რაც მთავარია, ვერ ერკვევა იმაში, რასაც წერს (უფრო სწორად სხვისგან იწერს) და თავს იწონებს, როგორც უმაღლესი სამეცნიერო ხარისხისა და წოდება-თანამდებობის პირი („უსამართლოდ სურთ ჩემი ავტორიტეტის შელახვა“).

ახლა მივყვეთ მოყვანილი თუ მოტანილი ამონარიდ-ციტატის შინაარსს:

მკითხველმა უკვე იხილა გ.როგავას კომენტარები მეცნიერ მ.ბროსეზე, რომლის გამოკვლევა შარვაშიძეების ვინაობაზე უმაღლეს დონეზე შეაფასა და დაასკვნა, რომ მისი სინამდვილის ასახვისა და დასკვნის ჭეშმარიტების საქმეში ანუ ჭეშმარიტებაში, მისი თქმით, მ.ბროსეს აზრებში ეჭვის შეტანაც კი შეუძლებელიაო... აქ კი რამდენიმე გვერდის შემდეგ ყველაფერი დაივიწყა (თუ დაავიწყდა) და თავიდანვე წერს, რომ „არის ისტორიული დოკუმენტიო, რომელშიც ნათლადაა ნათქვამიო, რომ ერთიცა და მეორე გვარიც, ე.ი. აჩაც და ჩაჩაც აფხაზეთში ჩამოსახლდა ყუბანიდანო“ (გ.როგავამ ეს არ იკმარა და უფრო დამაჯერებლობის მიზნით, ფრჩხილებში წერს, რომ „იგივე აზრი ნითელი „ხაზივით გასდევს აფხაზურ ფოლკლორსო), კიდევ მეტი, „მასზე მეტყველებს აფხაზთა წარმართული პანთეონიცო“.

აქ საქმე მხოლოდ გ.როგავას მიერ უკვე ნათქვამი ოინბაზობით და ტყუილებით („მე არსად არ ვწერო, რომ აფსუები აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ XIII საუკუნეშიო“, ამას გ.გასვიანი მომანერსო და ცილს მწამებსო“), ამით როდის ამოიწურება მოყვანილ ციტატა-ამონარიდში შეცდომები, მასში სხვა არა ერთი უკუღმართობა და შეცდომაცაა დაშვებული, მაგალითად, მისი თქმით, როცა მონღოლთა მარბიელი რაზმი აზოვისპირეთს მიადგა ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც მდ.ყუბანის სათავეებსა და სანაპიროზე ცხოვრობდაო, აიძულა კავკასიონის სამხრეთ კალთებზე გადასულიყვნენო: ჯერ ერთი, როდესაც მონღოლები აზოვისპირეთს მიადგნენ კავკასიონის ქედზე არავინ გადმოსულა, რადგან სად აზოვისპირეთი და სად მდ.ყუბანის სათა-

ვეები, რომლებიც ყარაჩი-ბალყარეთის მთებს და ყაბარდოს წვდება (ეტიყობა მდინარე ყუბანის სათავეები გ.როგავას მდინარის შავ ზღვასთან შეერთება ჰგონია). საერთოდ, აფსუა-აბაზები ყუბანის სათავეებში შუა წელიდან მხოლოდ XVI საუკუნეში ამოვიდნენ (იხ. იტალიელი კარტოგრაფი ჯ.გასტალდის რუკა), ასე შორს ყოფნის გამო ყაბარდოელები და სხვები რატომ გადმოვიდოდნენ კავკასიის ქედზე, მით უმეტეს, როცა XIII საუკუნეში დასახელებული ხალხები და არც „აჩა“ და არც „ჩაჩა“ არ გადმოსულან აფხაზეთში, რაც საერთოდ ლეგენდაა და გ.როგავას გარდა არავინ იცის რა კავშირი აქვს მას სინამდვილესთან, რომელიც ამ საქმისადმი მიძღვნილ ნარკვევში თავს დებს იმაზე, რომ „ჩაჩა“ ანისის შარვანშაჰთა შთამომავალია, უსათუოდ ანისიდანაო მოსული.

ამასთან, არანაკლები საზრახი ტყუილია მესამე - ვითომ მონღოლი ჩინგიზყანის ლაშქრობისას ყუბანისპირელი „თავადები“ - „აჩა“ და „ჩაჩა“ აფხაზეთში ჩამოსახლდნენო თავიანთი შთამომავლობითა და სიმდიდრით; მეოთხე - თითქოს ამაზე არსებობს ისტორიული დოკუმენტი, რომელშიც თითქოს ნათლად ნათქვამი, რომ „ჩაჩასა“ და „აჩბას“ გვარები აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ ყუბანიდანო (თითქოს ეს აზრი წითელი ხაზივით გასდევს აფხაზურ ფოლკლორს, ვითომც ამაზე მეტყველებს აფხაზთა წარმართული პანთეონიც).¹

საკითხავი და საინტერესოა - თუ ასეთი ნათელი ისტორიული დოკუმენტი არსებობს სადმე ბუნებაში, რატომ ეს ნათელი თუ ბნელი, ცისფერი თუ წითელი, თეთრი თუ შავი დოკუმენტი არ მოიჩანა და არ გადაუფინა გ.როგავამ მკითხველს თვალწინ ნაცრის თვალებში შეყრის ნაცვლად, რომელშიც ნათლად აჩვენებდა მართლაც სინამდვილეს!? რატომ ჰგონია გ.როგავას მკითხველი ისეთი ბრიყვი და მეიამიტი, რომ ის ვერ გაიგებს და გაარკვევს რა არის ისტორიული დოკუმენტი, მასში ასახულია სიმართლე თუ ტყუილი, თუ შეთხზული ზღაპარი, ან თუ მართლაც მასში დოკუმენტური ჭეშმარიტებაა ასახული, მაშინ მან რატომ იდო თავს, მ.ბროსესთან დაკავშირებით იმისი დადასტურება, რომ „ჩაჩა“ ანუ შარვანშიძე მართლაც ანისელი ბენნი-შედადის (შარვანშაჰის) შთამომავალიაო და ამაში საეჭვოც კი არაფერი! (სხვათა

¹ გ.როგავა. დასახ. ნარკვევი, გვ. 87; ისტორიული ჩანაწერები კავკასიის მმართველობის შესახებ, ტ. 1, 1907, გვ. 100

შორის, ვინც გ.როგავას დაენდობა, იმან არ შეიძლება დიდ ისტორიკოს ს.ჯანაშიას ნათქვამსაც დაუჯეროს შარვაშიძის შესახებ (უფრო სწორად, ვარაუდს), რომ „შარვაშიძე შეიძლებოდა ქცეულიყო სამთავრო ტიტულად“ (ე.ი. ისე, როგორც ჩიქოვანი წინა დადიანების -გ.გ.).სხვათა შორის, შარვაშიძეზე ნარკვევის ბოლოს გ.როგავა თითქმის სადღაც დაეჭვდა თავის ულოგიკობაში და აღნიშნავს, რომ „ზემოთ ნათქვამიდან ლოგიკურად გამომდინარეობს რომ უმართებულაა „ჩაჩბა“ გვარის გაიგივება შარვაშიძესთან“, რითაც კელავ ადასტურებს თავის ნაფიქრ-ნათქვამის უსუსურობას - ხან ისე და ხან ასე, რადგან აფხაზურ ფოლკლორს მართლაც ნითელ ზოლივით გასდევს, რომ „ჩაჩბა“ გვარზე წარმოდგენილი ლეგენდა-თქმულებები მართლაც შარვაშიძეზეა შეთხზული და არაფინ სხვაზე.

ასეა ეს ულოგიკო „აკადემიკოსო“ გ.როგავა, დიახ ასეა!

აქვე მცირე გადახვევა - რა არის დოკუმენტი, რომელიც ნათლად აგვიჩერს ისტორიულ მომენტს, ეპიზოდს თუ სხვა რაიმეს, მაგალითად, ქართველთა უძლეველ მეფე დავით IV აღმაშენებელზე (ნაწყვეტი XII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის მათე ურჰაეცის თხზულებიდან): „ა“ ხოლო ესე მეფე დავით იყო მამაცი და ძლიერი სპარსეთის წინააღმდეგ (მიმართული) ომებში, მან მრავალჯერ სძლია უცხოელთა ჯარები და დაამხო მთელი მათი ძლიერება. მრავალი და სახელოვანი მხარენი აიღო სპარსთაგან მახვილითა და ძალითა. აიღო თბილისი და დმანისი, აიღო შარვანი, შაქი და შამგორი, აიღო აგრეთვე სხვა მრავალი მხარეც.

იყო მეფე დავით წმინდა და სათნო, ყოვლად შემკული ღვთის მოსაუბრით და კეთილი სამართლიანობით. ის აღმოჩნდა მიმღები და მოყვარული სომეხთა ტომისა. მის გარშემო შემოიკრიბა სომეხთა გადარჩენილი ლაშქარი, მან ააშენა სომეხთა ქალაქი ქართველთა ქვეყანაში, განამტკიცა ეკლესიები და მონასტრები მრავლად, ხოლო ქალაქს სახელად უწოდა გორა (ანუ გორი). დიდის სიხარულით და აღფრთოვანებით ექცეოდა მას მთელი სომეხი ხალხი. (1124 წ. დავითმა) მონობისაგან გაანთავისუფლა (სომეხთა) სატახტო ქალაქი ანი, რომელიც 6 წელს იმყოფებოდა ტყვეობაში... იყო სიხარული ყოველი სომხის სახლში“. ¹ (სხვათა შორის, დავით აღმაშენებლის უძლეველ ჯარში ქართველთა რჩეულ ლაშქართან ერთად შედიოდა ყივჩაღთა ჯარი (15 ათასი რჩეული

¹ საქართველოს ისტორია 8/9 კლასების სახელმძღვანელო, გვ. 147.

კაცით), ალანთაგან – 500 კაცი, ხოლო ჯვაროსანთა („ფრანგთა“) – 100 კაცი - თურქთა 40 ათასიანი ჯარის წინააღმდეგ).

დავით მეფე აღმაშენებელის მიმართ მაღლიერების ნიშნად ერთ-ერთი სომხური საისტორიო წყარო პირდაპირ ამბობს, რომ „ანისი გაათავისუფლა დავით ქართველთა მეფემ, სომეხი ერის მფარველმა და მეგობარმა, 60 წლის მონობისაგან სატახტო ქალაქი სომხეთისა ანისი და მისი დიდებული, მეჩეთად ქცეული ტაძარი, დავითმა დიდი ზეობით კელავ აკურთხებინა ტაძარი და სიხარული გამეფდა სომეხთა მთელ სახლში“...

დავით IV დიდი და ძლიერი სახელმწიფოს მეფე გახდა, რომლის საზღვრები გადაჭიმული იყო „ნიკოფსიიდან (თანამედროვე ტუაფსედან) დარუბანდის (დერბენტის საზღვრამდე, და ოვსეთიდან (იგულისხმება ალანთა ქვეყანა) - არაგანამდე (სომხეთამდე)“¹.

აი რა არის ისტორიული დოკუმენტები, რომლებშიც აღწერილია ისტორიული სინამდვილე, ასეა ეს, დიახ, და არა ვარაუდები და ზღაპრები - დიახ და კიდევ დიახ! - ასეა ეს ბატონო „აკადემიკოსო“, კარგს იზამდი საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოდან მაინც გესწავლა რა არის დოკუმენტი.

როგორც ვხედავთ, სიტყვამ მოიტანა და უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენ ქართველებსა და სომხებს - ორ უძველეს მეზობელ ხალხებს გვაქვს ისტორიული წყაროებით (ე.ი. დოკუმენტებით განმტკიცებული) მეგობრობა და ძმობა, რომელიც დავიწყებას კი არა, განვითარებას მოითხოვს, რადგან ქვეყანა მხოლოდ სიყვარულს უშენებია, ხოლო მტრობას კი დაუწერევია, მითუმეტეს რომ ამას მოითხოვს ჩვენი საამაყო და უდიდესი მეფე დავით აღმაშენებლის სული და მაგალითი, ამას ლაღადებს და გვკარნახობს მეზობლობა და მეგობრობა.

რაც შეეხება ზოგადად შარვაშიძე-შერვაშიძეთა გვარეულობას, ის როგორც აფხაზეთის მკვიდრი შვილი, როგორც ჭეშმარიტი ქართველი გვარეულობა, თუ ბევრად ძველი დროიდან IX-X საუკუნიდან არა, XI საუკუნის დასაწყისიდან მაინც მომდინარეობს, რომელიც როგორც ქართლოსიანთა უშუალო შთამომავალი და მემკვიდრე XI საუკუნეშივეა სამეფო გვარეულობის დონემდე ამაღლებული და წარჩინებული. მის წარმომადგენლად

¹ საქართველოს ისტორია 8/9 კლასების სახელმძღვანელო, გვ. 144.

საქართველოს ისტორიაში („ქართლის ცხოვრებაში“) ჯერ კიდევ მოხსენიებულია ოთალო ჭაჭას ძე შარვაშიძე.

ამ მხრივ შარვაშიძე უთანაბრდება საქართველოს (ქართველ) გვარებს, როგორც არიან სვანეთის ვარდანიძეები, სამეგრელოს დადიანები, ასევე იმერეთის ჩხეიძეები, გურიელები, ჩიქოვანები, ერისთავები, ბარათაშვილები, მარუშიძე-მარუშიანი, ამანელიძე, ჩოლოყაშვილი და სხვ.

ასეთ თუ ისე შარვაშიძე ანუ შერვაშიძე ქართული ფეოდალური წყობილების უდავო ნაშიერია. ლეგენდა-თქმულებით (ტრადიციულად, როგორც ქართლის სხვა დიდებული ფეოდალები), ვითომ ქართველი წარჩინებული ფეოდალები უცხო ქვეყნებიდან, მაგალითად, ჩინეთიდან, ინდოეთიდან, პალესტინიდან და სხვ. არიან წარმოშობილი, როგორც ზეციერი და ბიბლიური გვარები. ამ თვალსაზრისით იხილავს ნ.ბერძენიშვილი ლეგენდარულ „ჩაჩას“ (ანუ შარვაშიძის წარმომავლობას და მას „ჩაჩის“ გავლენით სახელ ოჩამჩირესაც უკავშირებს, რასაც ის ზანური წარმომავლობისაქენ შეიძლება მიჰყავს (ისე, როგორც ქოროძე-ეგრისისკენ, დადიანი-სვანეთისკენ. ამ მხრივ ასეთივე მსგავსებაა მარუშიან-მარუშისძესთან ანუ მარშანიასთან, რომელთაც ბერძენიშვილის თქმით, საქართველოს პატრიოტობაში ვერავინ შეეცილება და რომლის წარმომავლობა (არაა გამორიცხული) ძირეულად დალი-ნებელდა ყოფილიყო.¹

სხვათა შორის, მარშანია-ნებელდის და შემდეგ მისიმიანეთის ანუ დალის მფლობელი თავადი იყო, XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ის „მარშან“ გვარს ატარებდა (მარლანია - „მარგან“-ის მსგავსად). შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ „მარშან“ სვანეთის მარუშიანები იყვნენ, რომელთაც „ჩუნჩერახის“ სახელო ეპყრათ თამარ მეფემდე და შემდეგაც (დიდ ხანს)². ისინი ასოცირდებიან მარუშისძეებთან ანუ ქართლის მთავრებთან, რომელთაც უდიდესი როლი შეასრულეს საქართველოს გაერთიანებაში. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მარუშიანი და ქართლის წამყვანი მარუშისძე ერთი და იგივე დიდებული გვარისანი არიან. მარუშიანის დიდებული გვარი რამდენიმეჯერაა დაფიქსირებული სვანეთის ეკლე-

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გვ. 607.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 29, 172...

სიათა წარწერებშიც.¹ ასე რომ, მარშანია ანუ მარშან-მარუშისძე ნამდვილი ძირძველი აფხაზ-ქართველი გვარია, რომელსაც არავითარი კავშირი არ აქვს აფსუასთან.

ნ.ბერძენიშვილის შეფასებით, ლეონტი მროველი ერთ სამყაროდ სთვლიდა კავკასიას, მით უფრო საქართველოს, რომლის სწორუფლებიანი წევრები იყვნენ შეროსის, ქართლოსის და ეგროსის ხედრი ქვეყნები - მათ შორის იყვნენ სვანეთი, აფხაზეთი და საქართველოს სხვა კუთხეები, „ყველა ესენი ხომ „ქართველები“ იყვნენ არა მარტო კონფესიური, არამედ ფეოდალური კულტურის მხრივაც, ბერძენიშვილის თქმით, ამ თვალსაზრისით, ამდენადვე, აქ არ შეიძლება სხვადასხვა ეროვნებაზე, როგორც ეთნოკულტურულ ცნებაზე საუბარი, როგორც ფეოდალური ქვეყანა. აფხაზეთი ისეთივე საქართველო იყო, როგორც ეგრისი და მეგრელი, როგორც შერეთი და შერი, როგორც ქართლი და ქართლელი... ამას ასე გრძნობდა იოანე მარუშის ძე ან ოთალო შარვაშისძე და ცოტნე დადიანი, კახაბერ გურიელი და ბექა ჯაყელი. ამას ასე გრძნობდნენ კობტასთავს შეთქმულნი და არვინ მათგანი სხვად არ გრძნობდა თავს, თუ არა საქართველოს შვილად: სხვა ერთიანი ფეოდალურ-კულტურული ერთეული „საქართველოში“ იმ დროს არ არსებობდა“.²

საკმარისია ნ.ბერძენიშვილის ამ აზრს (რასაც ბევრჯერ იმეორებს) დაუკვირდე და ისტორიკოსის თვალთა ჩაუკვირდე, რათა მიხვდე, რომ ის ფეოდალურ საქართველოში ერთ ეთნოკულტურულ ტომებად (და არა ერად) თვლიდა აფხაზს, სვანს, მეგრელს, შერს, ქართლელს, გურულს, აჭარელს, კახელს და ა.შ. (ე.ი. უარყოფდა ზ.ანჩაბაძის მტკიცებას „აფხაზი“ ეროვნების ჩამოყალიბების შესახებ („სხვა ეთნოკულტურული ერთეული აფხაზეთში ანუ ფეოდალურ საქართველოში არ არსებობდა“). ამდენად, ნ.ბერძენიშვილისათვის გ.როგავას იმისი დაბრალება, რომ მას თითქოს „არასოდეს და არსად არ უთქვამს და დაუნერიაო, რომ „ფეოდალური ხანის აფხაზები ქართველები იყვნენო“ - გაუგებრობაც არის და მკრეხელობაც (რასაც კვლავაც ვნახავთ ქვემოთ). ცხადია, საოცარი არ იქნებოდა გ.როგავა, რომ არ ეთანხმებოდეს ბერძენიშვილის მოსაზრებას - აფხაზების ქართვე-

¹ ექვთიმე თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937 წ.

² ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გვ. 608.

ლობის შესახებ (ისე როგორც აფსუა სეპარატისტები!), მაგრამ გასაკვირი იმისი უარყოფაა, რომ ნ.ბერძენიშვილი აფხაზების ქართველობას არ ამტკიცებსო, როცა მრავალგზის წერს, რომ „აფხაზები ისეთივე ქართველები არიან, როგორც ეგრი (მეგრელი), როგორც ქართლელი, სვანი“ და ა.შ. ე.ი. რასაც ერთგან კი არა, მრავალგან იმეორებს.¹

შარვაშიძე-შერვაშიძესთან დაკავშირებით (მის დიდებულ ისტორიაზე) გარკვეული მნიშვნელობა აქვს ლეგენდა-გადმოცემას აფხაზეთის მეფე შავლიანებთან (IX საუკუნის 60-80-იან წლებთან) დაკავშირებით, რომლის მემკვიდრედაც ლეგენდის თანახმად, შარვაშიძეები თვლიან თავს. ყოველ შემთხვევაში, თავს ვერ ვიდებთ ამ ლეგენდა-გადმოცემის რეალობაზე, მაგრამ ის კი უეჭველად სარწმუნოა, რომ აფხაზთა (დასავლეთ საქართველოს) რომელიღაც მეფემ ერთ-ერთ შარვაშიძეს ანდო საპასუხისმგებლო და საპატიო საქმე სვანეთში (კალის თემში) დაეფუძვნა ყველაზე ცნობილი კვირიკეს ტაძარი, სადაც აფხაზეთის სატახტო ქალაქ ქუთაისიდან შარვაშიძეს გადმოსვენებინეს ასევე უდიდესი და უძვირფასესი სინძინდე შალიანის (X შავლიანის) ხატი, ბერძნული მინანქრიანი წარმოშობის, რომელიც სახელზე მდ.ენგურის სათავეში კალის ერთ-ერთ შემალლებულ გორაკზე (სპეციალურად ამოჭრილი კლდისთავეზე) დაფუძნებულიყო სვანეთის უდიდესი სალოცავი კვირიკე (ერთ დროს კვირიკესა და ივლიტას მონასტრად წოდებული), რომელიც გამოჩენილმა მეცნიერ მოლვანემ ექვთ. თაყაიშვილმა საბერძნეთის დელფოს ტაძარს შეადარა.² საქმე ისაა, რომ ეს ლეგენდა გადმოცემის სინამდვილე დადასტურებულია (ხალხური გადმოცემა-მახსოვრობით და, რაც მთავარია ფაქტიურად - ამ ტაძარში ყველაზე საპატიო სახელი და ადგილი დღესაც შერვაშიძეთა წარმომადგენლებს აქვთ).

რაც შეეხება კონკრეტულად შერვაშიძეთა თუ შარვაშიძეთა გვარეულობას, როგორც აღვნიშნეთ, ისინი სამეფო - დინასტიურ გვარამდე ამალდნენ (ამ მხრივ მხოლოდ ბაგრატიონებია შეუდარებელი). სათქმელია ისიც, რომ გარდა შარვანშაჰური თუ შირვანშაჰური (სპარსული) წარმომავლობისა (ხალხური თქმულებისა), არსებობს თვითონ შერვაშიძეთა ლეგენდა-თქმულებაც,

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გვ. 608.

² ექვთიმე თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937 წ.

რომლის მიხედვით, თავდაპირველი შარვაშიძეები სამი ძმა იყვნენ: მეგრელი - შარაშია, სვანი - შავრეშინი და ქართლოსი (ქართლელი)-შარვაშიძე. ჩვენი წარმოდგენით, ყველაზე რეალური უნდა იყოს შარვაშიძის ქართლოსიანობა („ქართველობა“), ამაზე უნდა მეტყველებდეს ამ გვარის ფორმაც (აღნაგობა), ე.ი. ქართლოსიანობა, რაც შეეხება მეგრულ და სვანურ წარმომავლობას, ჩვენ ამას განვიხილავთ, როგორც დამატებით ნათესაურ არგუმენტს, რომლის თავდაპირველი ფორმა მეგრული ანუ სვანური ყოფილიყო ია, ან იანი, ეს დიდი სადაო არ უნდა იყოს. მით უფრო, არსებობს მსგავსი გვარები - მსგავსი ფორმით.

ჩვენ პირადად გამოვრიცხავთ შარვაშიძეთა (შერვაშიძეთა) შარვანშაპურ წარმომავლობას და აი რატომ: პირველ რიგში იმიტომ, რომ სპარსეთი ძლევამოსილი მაჰმადიანური სახელმწიფო იყო, რომელიც ვერ იტანდა ქრისტიანულ ქვეყნებს, რომლებთან პრესტიჟის დაცემა უდიდესი ლახვარი იყო მაჰმადიანებისათვის - ქრისტიანების სამსახურში შესვლა ხომ მომაკვდინებელი რისხვა იყო მათთვის, ამიტომ ღვთის შიშითა და რიდით, ისიც სპარსელი და შაჰის კარი, გამორიცხულია საქართველოს დანებებოდა და მის სამეფო სამსახური ეკისრა; მეორე, აკი ცნობების მიხედვით, დავით აღმაშენებელმა ანისის ალებისას 20 ათასი მაჰმადიანი განყვიტა, ამ თავზარდამცემი ხოცვა-ჟლეტის შემდეგ მაჰმადიანი, ვისაც ბრძოლაში სული შერჩა, ისიც შაჰის კარზე, როგორ იკისრებდა ქართველთა მხარეზე გადასვლას?! გ.როგავას ისე გამოჰყავს, რომ კიდევ უარესი ხოცვა-ჟლეტა რომ დაეტრიალებინა აღმაშენებელს ანისში, შარვანშაპთა წარმომადგენლები უფრო დიდი ხალისით გადავიდოდნენ ქართველ მეფეთა მხარეზე, რადგან ქორწინებითი კავშირი არსებობდა სპარსელთა და ქართველთა სამეფო დინასტიებს შორის. როდის იყო, რომ ასეთი რომანტიკულ ნიადაგზე წყდებოდა თანაცხოვრება და ურთიერთობა, ყოფნა-არყოფნა ქრისტიანებსა და მუსლიმანებს შორის. ამიტომ ყველაფერი, რასაც გ.როგავა იშველიებს შარვაშიძეთა (ნეტა სად ნახა მან შარვაშიძეებზე „შარვაშას“ სახელით ისტორიული დოკუმენტები?) შარვანშაპებიდან წარმომავლობაზე. მეტი რომ არ ვთქვათ, ყველაფერი ეს უკუღმა გადმოტრიალებული ლოგიკაა და სხვა არაფერი - სასარგებლო და ანგარიშგასანევი.

როდესაც ჩვენ ქართველი დიდებული ფეოდალის (ერისთავის თუ მთავრის) უცხოურ წარმომავლობას ვეხებით, არ შეიძლება ერთობ საყოველთაოდ გავრცელებული ქართული თქმულება-

გადმოცემა არ მოვიშველიოთ, რომლის მიხედვით გამოჩენილ და წარჩინებულ უძველეს ქართულ დიდებულ გვარებზე არსებობს საყოველთაოდ გავრცელებული ქართული ლეგენდა-გადმოცემები (რომლებიც „ქართლის ცხოვრებაშიცაა ასახული), რომლის მიხედვით ისინი, როგორც ბიბლიური წარმომავლობის გვარები ვითომ უცხო და უძველესი ქვეყნებიდან არიან საქართველოში „მოსული“ და გავრცელებული, მათ შორის ქართლში, აფხაზეთში და სხვაგან. თუმცა სინამდვილეში ხშირად ეს მხოლოდ ლეგენდა თქმულებაა და სინამდვილეს არ ასახავს, მაგრამ უეჭველია, რომ ეს თქმულება-გადმოცემები, უპირველეს ყოვლისა, მათი ბატონობის კანონიერების უზრუნველყოფას ემსახურებოდა. ის ემსახურებოდა ისეთი სახალხო წარმოდგენების შეგუებას ცხოვრებასთან, თითქოს ეს დიდებული და წარჩინებული გვარები ჩვეულებრივი წარმოშობის კი არ არიან, როგორც დანარჩენები, არამედ ღვთიური, ზეციური და ბიბლიური, რომლებიც უფალმა მოავლინა საქართველოში, ისეთი ქვეყნებიდან, როგორიცაა პალესტინა, ჩინეთი, ინდოეთი, ბაბილონი და ა.შ. მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, გამონაკლისის გარდა ეს ზღაპრული სახიათისა და დოკუმენტურად არ დასტურდება, მაგალითად, ისეთ გვარებზე, როგორიცაა: ქობულისძე, დონაური, ბალუაში, ლიპარიტისძე, მარუშისძე, კახაბერისძე, ბაკურისძე, აბულელი, ორბელიანი, ქაჩიბაძე, ვარდანისძე, მარუშისძე, გამრეკელი, ფარჯანიანი, ჯაყელი, ჩოლოყაშვილი, კორინთელი, შარვაშიძე, ჯავახიშვილი, დიასამიძე, ანდრონიკაშვილი, ამილახვარი, აბაშიძე, ციციშვილი, გელოვანი, დადიშქელიანი, ბარათაშვილი, ბედიელი, გოგორიშვილი, გურიელი, ყაფლანიშვილი, არიშიანი, ამირეჯიბი, მაჩაბელი, ლორთქიფანიძე, ჩხეიძე, ნიჟარაძე, ჩიქოვანი, ჯაფარიძე, ინასარიძე, ლაშიშვილი, ნაკაშიძე, ბერეჟიანი და სხვ. მრავალი.

ამდენად, გამონაკლისი ყველგან და ყველაფერში შეიძლება არსებობდეს, მაგრამ, როგორც ნესი, ლეგენდა-თქმულებები უმეტესწილად შეთხზულია და სინამდვილეს იშვიათად ასახავს, რაც ბუნებრივია შარვაშიძის შარვანშაჰურ წარმომავლობასაც ეხება.

როგორც აღვნიშნეთ, რაც შეეხება შარვაშიძის ანუ შერვაშიძის წარჩინებულ გვარს, რომელიც აფხაზეთში სამეფო გვარის დონემდე ამაღლდა, სხვა დიდებულ და წარჩინებული გვარების მსგავსად, მას აღმავლობაც და დაღმავლობაც ახასიათებდა, ის ისტორიული აფხაზეთის – საქართველოს ერთ-ერთი ორგანული

კუთხის სათავეში იჯდა და თავდადებით იცავდა და განაგებდა მას, ასე ვთქვათ, ისტორიულად მისი მფლობელი იყო, როგორც წარჩინებული ქართული გვარი. მართალია, საქართველოს სხვა დიდებული გვარების მსგავსად, მასაც საკუთარი კარიერა, ძალაუფლების მოხვეჭა და განდიდება ახასიათებდა მაშინაც, როდესაც მტრის გავლენით საქართველოს წინააღმდეგ იბრძოდა (მსგავსად დადიანისა, გურიელისა და ა.შ.).¹ მაგრამ ეს იყო ცალკეული ეპიზოდები და ძირითადად სამშობლოს დამცველთა სადარაჯოზე იდგა, და აუცილებელ შემთხვევაში, თავს სწირავდა მის დაცვას და კეთილდღეობისათვის ზრუნვაში. ამ თვალსაზრისით რად ღირს თუნდაც ხუტუნია შარვაშიძის სახელი, რომელმაც იშვიათი მამაცობა და გამირობა გამოავლინა თურქ-ოსმალების წინააღმდეგ საქართველოს წასახდენად გაჩაღებული ზრესილის ომში, სადაც ხუტუნია მგალითო გამირობა ჩაიდინა და სახელოვნად დაეცა ბრძოლის ველზე. ამ მხრივ მისი მაგალითი ჰგავს ცოტნე დადიანის საყოველთაო გამირობას მონღოლების წინააღმდეგ, ასევე რატომღაც ნაკლებად გახმაურებულ სვანთა მთავარ კონსტანტინე (მურზაყან) დადიშქელიანის საარაკო გამირობას რუსეთის იმპერიის კოლონიზატორული პოლიტიკის წინააღმდეგ ქუთაისში, როდესაც მის გენერალ-გუბერნატორს დავალებული ჰქონდა სვანეთის სამთავროს გაუქმება და მისი ქართული მმართველობის მოსპობა ანუ მმართველი დინასტიის სვანეთიდან გაძევება და გაქრობა, რაც ვერ აიტანა სვანეთის გამირმა მთავარმა კონსტანტინემ და მისი აბუჩად ამგდები გენერალ-გუბერნატორი გაგარიჩი, აგრეთვე მისი დამცველი ამაღა ხელჩართულ გამირულ ბრძოლაში ფიზიკურად გამოასალმა სიცოცხლეს (ჩვენდა სამწუხაროდ და სამარცხვინოდ დღემდე არაა დადგენილ-გამოკვლეული თუ სადაა უღმობლად დახვრეტილი კონსტანტინე დადიშქელიანის ნეშტი ქუთაისში დასაფლავებული, როდესაც მშობლიური ქვეყნის მიერ ასეთი, მე ვიტყვოდი, უმაგალითო გამირობა უყურადღებოდ არასოდეს უნდა რჩებოდეს).

უდიდესი მონივრებული ყურადღების ღირსია შარვაშიძეთა გვარის წარმომადგენელი, გამოჩენილი მამულიშვილი გიორგი შარვაშიძე - აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მიხეილ შარვაშიძის ვაჟიშვილის სახელი, რომელიც ი.ჭავჭავაძის, ა.ნერეთის და სხვა უდიდეს ქართველ მოღვაწეთა მეგობარი და თანატოლ

¹ ნ.ბერძენიშვილის დახასიათება ქელაიშ აჰმად ბეგზე და სხვ.

რიგებში მოიხსენიება, როგორც კალმოსანი მოღვაწე და მოამაგე. გ.შარვაშიძის როგორც დიდებული პიროვნების გასაცნობად ძალზე საინტერესოა ის მასალები, რომელშიც მკვეთრადაა ხაზგასმული მწერლისათვის დამახასიათებელი უმაღლესი მამული-შვილური თვისებები და ადამიანური ღირსებები, მაგალითად, გაზეთი „საქართველო“ (1918 წლის 22 თებერვალი) მის შესახებ წერდა: გ.შარვაშიძე იყო შეურიგებელი მონინალმდეგე რუსეთის მეფეების და მთავრობის. რუსეთის მეფემ ფლიგელ-ადიუტანტობა შეაძლია მას, მაგრამ მან არ მოისურვა კარიერა და უარი განუცხადა. ამიტომ რუსის წინანდელმა მთავრობამ მას თითქმის ყველა მამული ჩამოართვა და ის ისეთ სიღარიბეში გარდაიცვალა, რომ დასასაფლავებელი შეძლებაც კი არა დარჩენია რა.

ყველა ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს გ.შარვაშიძის ფართო ევროპულ განსწავლულობას, დახვეწილ ზრდილობას, პატიოსნებას, რაინდულ ბუნებას და დიდმამულიშვილობას. შალვა დადიანის შეფასებით, იგი ყოფილა უბინო ზრდილობის კაცი, ქართული პატიოსნებისა და კეთილშობილების ცოცხალი განსახიერება, რასაც გარეგნული მომხიბვლელობაც და არისტოკრატიზმიც ემატებოდა. ამის დასტურად შ.დადიანს ასეთი ფაქტი მოჰყავს: ცნობილ მხატვარ მიხაი ზიჩს ქუთაისში „ვეფხისტყაოსანის“ სცენარი სურათების დადგმის დროს, გიორგიც მიუწვევია მონაწილეობის მისაღებად, რადგან უცხოელ მხატვარს მის სახეში შინაგანი ქართული ზრდილობა და გარეგნული ჩვენებური პლასტიურობა უგრძვნია (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. 3 მარტი).

გ.შარვაშიძეზე ჩვენი სასიქადულო მწერალი გ.რობაქიძე (გივი გოლდმანის ფსევდონიმით) წერდა: „მთელი საუკუნეებია საჭირო, რომ ბიოლოგიურმა შერჩევამ ასეთი სრული ტიპი წარმოშვას. უბრალო მიმოხრაც მონმობს იმას, რომ მის გულში ასი წლობით ყოფილა შეუცნობილი ფიქრი ბიოლოგიური რჩეულობისა, არაფერში ეტყობა ძალდატანება“.¹

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია გ.შარვაშიძის მოსაზრებები საქართველო-აფხაზეთის ძმური ურთიერთობის პოპულარიზაციისა და მეურვეობის საქმეში. ის, როგორც ქართველი აფხაზი, თვალის ჩინივით უფრთხილდებოდა საქართველოს წარსულსა და აწმყოს აფხაზეთთან მჭიდრო კავშირში. მას ვერ წარმოედგინა აფხაზეთი საქართველოს და პირიქით საქართველო აფხაზეთის

¹ გაზ. „საქართველო“, 1918 წლის 1 მარტი

გარეშე, მიაჩნდა, რომ საქართველოს პრობლემის მოგვარება იმავდროულად აფხაზეთის პრობლემის გადაჭრას ნიშნავდა.

ამ თვალსაზრისით გიორგი შარვაშიძე ყოველნაირად ცდილობდა კოლონიზატორ რუსეთს საქართველო და აფხაზეთი ერთმანეთისათვის არ დაეცილებინა, არადა ხშირი იყო ამისი მცდელობა. მისი აზრით, რუსეთმა იცოდა, რომ მათი განცალკევებით ის უკეთ იბატონებდა აფხაზეთშიც და საქართველოშიც. პირველი მსოფლიო ომის დროს, როდესაც რუსეთის იმპერიამ აფხაზეთის დედასაქართველოსაგან მოწყვეტა გადანწყვიტა და ამ უკანასკნელის „ჩერნომორიის“ გუბერნიისადმი შეერთება, ასევე სოხუმის საეკლესიო ეპარქიის რუსეთის უმწინდეს სინოდში შეყვანა, გ.შარვაშიძის შემოთავაზებას საზღვარი არ ჰქონდა, რადგან ეს უდიდეს საფრთხეს უმზადებდა თავის მშობლიურ ქვეყანას. ამიტომ პროტესტის მიზით, აქტიურად ჩაება მის წინააღმდეგ სპეციალური კომისიის გამოსაყოფად. ამ კომისიის დელეგაციის შემადგენლობაში (მისი ცხოველი მონაწილეობით) შეყვანილი იქნენ თავისი ნათესავები (გამოჩენილი პიროვნებები) ალექსანდრე შარვაშიძე, ექიმი ვარლამ შარვაშიძე, აგრეთვე აფხაზი (აფსუა) ასტამურ ინალ-იფა, მელიტონ ემუხვარი და სხვა, რომელთაც დაევაღათ ჩამოსულიყვნენ თბილისში კავკასიის მეფისნაცვალთან.¹

აი ამ წერილის მცირე ნაწყვეტი: „1. მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება აქამდე მივიწყებულ სოხუმის ოლქს; 2. გაიხსნას აქ რაც შეიძლება მეტი სკოლები, უმთავრესად... პრაქტიკული ხასიათის; 3. გაყვანილ იქნას ახალი გზები და ძველი შესწორებული; 4. სწავლა სკოლებში სწარმოებდეს მშობლიურ ენაზე (ქართულად და აფხაზურად); 5. სოხუმის ოლქი გამოყოფილ იქნეს ცალკე გუბერნიად და არასგზით არ იქნეს შეერთებულ-მინერილი სხვა უცხო გუბერნიასთან (მაგალითად, შავი ზღვის); 6. თუ შეუძლებელი იქნება ცალკე გუბერნიად სოხუმის ოლქის გარდაქმნა და მაინცდამაინც იგი რომელიმე გუბერნიას უნდა შეუერთდეს, იმ შემთხვევაში სოხუმის ოლქი შეერთებული უნდა იქნეს ქუთაისის გუბერნიასთან; 7. რადგან სოხუმის ეპარქია, მთელი თავისი წარსულითა და აწმყოთი, შესისხლბორცებულია საქართველოს ეკლე-

¹ იხ. გ.შარვაშიძის თხოვნა-წერილი. გაზ., „საქართველო“, N 137-140, 1917 წ.

სიასთან, არასგზით არ უნდა იქნეს გამოყოფილი საქართველოს საეგზარქოსოსაგან".

ფაქტია, რომ დელეგაცია კავკასიის მეფისნაცვალს და საქართველოს ეგზარქოსს შეხვდნენ თბილისში, ამასთან დაკავშირებით „თეატრმა და ცხოვრებამ“ მომდევნო ნომერში გამოაქვეყნა რედაქციის მიმართვა აფხაზთა დეპუტაციის თხოვნაზე, რომელიც პირდაპირ გამოხატავდა საქართველოსა და აფხაზეთის - ძმების ერთიანობას მათ მომავალში: „ახლახან გაბედული ხმა ამოიღო ძველი საქართველოს მშვენებამ აფხაზეთმა და თავისი წარმომადგენლის ბაგით განაცხადა: მომეცით გზა განათლებული ცხოვრებისა და ნუ მწყვიტავთ დედა საქართველოს მკერდს, მე მისი ძუძუ მინოვია, იგი ჩემით საზრდოებულა; მასთან სიცოცხლე, მასთან, სიკვდილი მინდა! - ასე იყო ძველად, ასევე უნდა იყოს ახლაც... სალამი ჩვენი გულის ჩამონაწევეტ საკინძს - ჩვენს ძმებს აფხაზებს და გაუმარჯოს მათ პირველ ნაბიჯს.¹

დიდი მოაზროვნე მწერალ-პოეტი გ.შარვაშიძე, ლიტერატურულ მემკვიდრეობასთან ერთად, ღრმად გრძნობდა და განიცდიდა თავის სამშობლოს საქართველოს ისტორიის მაჯისცემას, ის წერდა „მართალია, ჩვენს სამშობლო ივერიას ყოველგვარი დიდი კულტურული განცდა გამოუვლია, მაგრამ ჩვენი წარსული ისეთს უამს გაშეშდა, რომ დაგვებნა ბუნებრივი ევოლუციის შარა და კანონი, დიად, ჩვენ შეგვიძლია თამამადაც ვთქვათ, რომ ილბალის უკუღმართობას რითიმე ხელი არ შეეშალა, ევროპის წინაც ვიქნებოდით ჩვენ დღეს; ვინაიდან, როდესაც ანდრია მოციქული აქ ქრისტეს მცნებას გვიქადაგებდა, მაშინ ევროპაში თვით დუკებსაც კამეჩის ტყავი ეცვათ ტანზე და ფეხშიშველად, შუბებით ხელში, ნადირობდნენ ტყეებში...

მას მერე, როგორც იყო, ომით, მუდამ დავიდარებით მოვიტანეთ ჩვენი კულტურის ცხოვრება თამარ დედოფლის დრომდე, რომელიც იყო ივერიის ოქროს ხანა!

შემდეგ კი უკუღმართად დატრიალდა ერის არსებობა, შემოსული მტრები არ გვაძლევდნენ საშველს და ხალხი დაიღალა, ნელ-ნელა ჩაქრა დიდებული გონებრივი და ქონებრივი რენტა ქვეყნისა და დაიშალა ცხოვრება თვით არსებობისა, ენა გაღარიბდა, ზნეობა ნაგვიხდა, ღონე-შეძლება დავკარგეთ, რაინდობა და პატიოსნება

¹ იხ. გ.შარვაშიძის თხოვნა-წერილი გაზ., „საქართველო“, N 137-140, 1917 წ.

განვაგდეთ და ბოლოს მოვალნიეთ იმ ხანაში, როცა კეთილდღეობას ვპოვნით ჯაშუშობაში და სამშობლოს მტრობაში!

ამ დროს, როდესაც შეგნებული ნაწილი, ივერთა დაკუნულ ხალხისა, ხელგულდაკრეფილი იდგა საფლავებზე თავის დავინყებულის, დამარხულის დიდებისა, დღეს უეცრად გაისმა ხმა სიმართლისა და თავისუფლებისა!

დაჰკრა საქართველომ ნალარა, დაჰკივლა ვაშა-ვაშა... მაგრამ მოისმის მეორე ხმა: ჩვენ არ გვსურს თავისუფლება, არ ვეძებთ ავტონომიას, ხალხი ქვეყნიერებისა ყველა ერთია, ჩვენ გვინდა მხოლოდ მუშა ხალხს მიეცეს სიკეთე-შეღავათი. ამისათვის საჭიროა მამულები ჩამოერთვას მებატონეებს და დაურიგდეს მინა მუშებს, ძირს წოდება და მიწათპატრონობა და სხვ...

აგრე, - სოფლურ ანგარიშზე ჩამოქვეითდა ბრწყინვალე მზე ერის განთავისუფლების, გამოცოცხლებისა!!

კაი და კეთილი, აღნიშნავს მგოსანი გ.შარვაშიძე, მაგრამ ეს ხომ მაინც სოციალიზმი არ იქნება? ეს იქნება ტყუილა წართმევა საკუთრებისა, გნებავთ დავამშვენოთ უფრო განათლებული ტერმინით: „ექსპროპიაცია“, მაგრამ მაინც ეს არ ვარგა...

„ხალხი უსათუოდ უნდა უზრუნველყოფილი იყოს ისე, რომ სიღარიბეს და გაჭირვებას არ განიცდიდეს, „ამისათვის უსათუოდ საჭიროა, განაგრძობს გ.შარვაშიძე, რომ სახელმწიფომ მიწათმფლობელს მიწის მუშისათვის, იმდენი მიწა დაათმობინოს, რამდენიც მისთვისაა საჭირო უღარიბოდ იცხოვროს: ე.ი. 1. ყოველი გლეხკაცის ოჯახს უნდა ჰქონდეს საკუთრებაში არანაკლებ 20-25 დღიური; 2. სამუშაო პირუტყვი; 3. სახლკარი, სუფთად და მაგრად ნაშენი; 4. ოჯახის სამკაული ყოველი, ორი ან სამი მეწველი ძროხა, ცხენი და უნაგირი“.

ამ გონიერი და ვიტყვდი ბრძნული აზრების (რომელიც სამშობლო საქართველოს ანუ ივერიის სიყვარულით არის გამსჭვალული, დიდი მგოსანი (ნაწილობრივ მაინც ისტორიკოსიც) წინასწარმეტყველურად დაასკვნის, რომ „პროლეტართა მესვეური ეგებ, გაიგებენ, აწი მაინც, რომ თეორიით ცხოვრება უნიადაგო ოცნებად ხდება“.

როგორც ვხედავთ, გ.შარვაშიძე (მწერალ-მგოსნობასთან ერთად) პოლიტიკურ მოაზროვნედაც რჩება, რომელსაც აწუხებს

¹ იხ. გ.შარვაშიძის თხოვნა-წერილი. გაზ., „საქართველო“, N 137-140, 1917 წ.

თავისი კუთხის აფხაზეთის და სამშობლო საქართველოს მოსახლეობის მომავალი ბედი და არა მხოლოდ პოეზია. ეს ჩანს იქიდანაც, რომ ის გულამოსკენილია ხშირად საქართველოს დაქსაქსულობით და დაჩაგრულობით რუსეთის ხელში და ამიტომ თავის დედა სამშობლოს სახელად ხშირად ძველ ტერმინს „ივერიას“ ხმარობს, რითაც ხაზს უსვამს ძველი საქართველოს ერთიანობას და ძლიერებას. ამასთან, როგორც ჩანს, გმობს საქართველოს მრავლად დაქსაქსვას ცალკეულ ნაკუნებად. ჩანს, ამისი გამოხატულობაა დიდი მოაზროვნის სულხან-საბა ორბელიანის გაკვირვებაც, როდესაც კუნძულ მალტაზე ოსმალთა ტყვეობიდან თავდახსნილი აფხაზისაგან ქართული საუბარი გაიგონა, მიუხედავად იმისა, რომ სულხან-საბამ იცის აფხაზის ქართველობა, ისევე, როგორც იმერელის, გურულის, მეგრელის, კახელის, მესხის, სვანის და ა.შ. ამით იმისი თქმაც გვსურს, რომ საქართველოს ისტორიის უცოდინარი ზოგიერთი ვაი მკვლევარი აფხაზეთის ტერმინის არსებობას, მის საქართველოსაგან გამოიჯვნის (არა-ქართველობის) ნიშნად მიიჩნევს, როდესაც ასეთი მოვლენა მხოლოდ ტერიტორიულ და კუთხურ განსხვავებას ასახავს და არა კულტურულ-ეროვნულს. ამისი მაგალითია კახელი, ფშაველი, ჯავახი, იმერელი, გურული, აჭარელი, ტაო-კლარჯი, მესხი, მეგრელი, რაჭველი, ლეჩხუმელი, სვანი და ა.შ. ყველა ესენი ერთად ხომ „სრულიად საქართველო“, „ივერია“, „იბერია“, „გიორგია“ და სხვ., რომლებიც სისხლით ნათესავთა საერთო სახელითაა შეკრული.

შარვაშიძეების ვინაობის (საზოგადოდ აფხაზობის) და კერძოდ გ.შარვაშიძის დაბასიათების და შეხედულების განსჯით, შორს რომ არ წავიდეთ, აღვნიშნავთ იმას, რომ ერთხელ რუსმა ჩინოვნიკმა შარვაშიძეთა ცნობილ წარმომადგენელს ალექსანდრეს საუბრისას „აბხაზსკი კნიაზი“ („აფხაზი თავადი“) უწოდა, შარვაშიძემ კი პროტესტის ნიშნად მყისვე მიუგო: „თქვენო კეთილშობილებავ! მე აფხაზი თავადი კი არ ვარ, არამედ ქართველი თავადიო“.¹

როგორც ზემოთ ვნახეთ, -აფხაზთა ერთ-ერთი საუკეთესო წარმომადგენლის გიორგი შარვაშიძის (აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის მემკვიდრის) ცნობიერების და რწმენის მიხედვით, აფხაზეთი მისი მშობლიური კუთხე თუ მხარეა, ხოლო დედა

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990.

სამშობლო-საქართველო ანუ ივერია, რასაც არა მხოლოდ თვითონ აფხაზეთის მფლობელთა საყოველთაოდ ცნობილი ნარმომადგენლები ადასტურებენ და ცნობენ, არამედ მრავალი სხვა ძველი ქართველი გამოჩენილი მოღვაწეებიც, მაგალითად: ი.ჭავჭავაძე, ა.წერეთელი, შ.დადიანი, ვ.შარვაშიძე, მ.ემუხვარი, ასტამურ ინალ-იფა და სხვ. ასევე საყოველთაოდ ცნობილი ისტორიკოსები: ივ.ჯავახიშვილი, ს.ჯანაშია, ნ.ბერძენიშვილი, გ.ჩიტაია და ა.შ.

გ.შარვაშიძის საზოგადოებრივი აზროვნების პორიზონტი რომ უსაზღვროდ დიდი იყო, ამას მეტყველებს მისი ფიქრი და ნუხილი მეფის მთავრობის ერთმანეთისაგან არ მოეწყვიტა საქართველო და აფხაზეთი (როგორც ახლა), არადა ამისი მცდელობა თავიდანვე იყო კოლონიზატორი რუსეთის იმპერიის მიერ. რუსეთის იმპერიამ ფრიადზე იცოდა განცალკევებულ და დაქუცმაცებულ საქართველოში უკეთესად იბატონებდა.

ამისი მაგალითია პირველი მსოფლიო ომის დროს მეფის მთავრობის მცდელობა სოხუმის ოლქის ჩერნომორიის გუბერნიისათვის შეერთების მცდელობაც, რითაც სოხუმის ეპარქია საქართველოს საეგზარქოსოს ნაცვლად რუსეთის უმნიშვნეს სინოდს დაქვემდებარებოდა პირდაპირ. ამ ავაზაკურმა განზრახვამ უსაზღვროდ ალაშფოთა გიორგი შარვაშიძე, რომლის თაოსნობით შედგა სპეციალური დელეგაცია, რომელშიც ალექსანდრე შარვაშიძე, ექიმი ვარლამ შარვაშიძე, ასტამურ ინალ-იფა, მელიტონ ემუხვარი სხვები შევიდნენ. მათ დაევალათ თბილისში ჩამოსულიყვნენ და მეფისნაცვლისთვის გიორგი შარვაშიძის მიერ შედგენილი თხოვნა წარედგინათ, რომელიც მეფისნაცვალს წარუდგინეს:

1. მიექცეს განსაკუთრებული ყურადღება აქამდე მივიწყებულ სოხუმის ოლქს; 2. გაიხსნას აქ რაც შეიძლება მეტი სკოლები, უმთავრესად პრაქტიკული ხასიათისა; 3. გაყვანილ იქნას ახალი გზები და შესწორებული ძველი; 4. სკოლებში სწავლა წარმოებდეს ქართულად და აფხაზურად; 5. სოხუმის ოლქი გამოყოფილ იქნეს ცალკე გუბერნიად და არასგზით არ იქნეს შეერთებული – მიწერილი სხვა უცხო გუბერნიასთან (მაგ., შავი ზღვის); 6. თუ შეუძლებელი იქნება ცალკე გუბერნიად სოხუმის ოლქი გარდაიქმნას... ის შეერთებულ იქნას ქუთაისის გუბერნიასთან; 7. სოხუმის ეპარქია, რადგან ის მთელი თავისი წარსულით და აწმყოთი, შესისხლხორცებულია საქართველოს ეკლესიასთან,

არასგზით არ უნდა იქნეს გამოყოფილი საქართველოს საეგზარქოსოსაგან".¹

მიუხედავად ზოგიერთი აფსუა-აფხაზის ტენდენციისა თუ შესაძლებელი იქნებოდა აფხაზეთი ცალკე ყოფილიყო, როგორც ადმინისტრაციული ერთეული, თუ არა - მოღვაწე აფხაზები სასტიკი წინააღმდეგი იყვნენ მის შავი ზღვის ან სხვა რომელიმე რუსულ გუბერნიასთან შეერთების, ამ შემთხვევაში არასგზით არ უნდა დაშვებულიყო აფხაზეთის ე.წ. ერთეულის და საეკლესიო ეპარქიის გამოყოფა საქართველოსაგან, რადგან „აფხაზეთი“ მთელი წარსულით და აწმყოთი შესისხლბორცებული იყო საქართველოსთანო".

შემთხვევით როდი ახასიათებენ გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეები შარვაშიძეთა ერთ-ერთ საუკეთესო წარმომადგენელს გ.შარვაშიძეს, როგორც გამოჩენილ ქართველ პიროვნებას, მაგალითად, შალვა დადიანის შეფასებით, ის იყო უბინო ზრდილობის კაცი, ქართული პატიოსნებისა და კეთილშობილების ცოცხალი განსახიერება, რასაც გარეგნული მომხიბვლელობაც და არისტოკრატიზმიც ემატებოდა. ასევე ცნობილი მხატვარი მიხაი ზიჩი ვეფხისტყაოსანის სცენიური სურათების გადაღების მონაწილეობის მიზნით მხატვარს ის მიუწვევია, როგორც შინაგანი ქართული ზრდილობისა და გარეგნული ქართული პლასტიურობის ნიმუშათ (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. 3 მარტი). ასევე უზადო გარეგნული და შინაგანი ერის ნიშნების მიხედვით გრიგოლ რობაქიძე მას ახასიათებს, როგორც ქართველს - იშვიათი მონაცემების პატრონს: „მთელი საუკუნეებია საჭირო, რომ ბიოლოგიურმა პერჩევამ ასეთი სრული ტიპი წარმოშვასო (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. 1 მარტი).

ვეხებით რა აფხაზთა ქართველურობას და მის დასტურს აფხაზთა დიდებული გვარის სახით და მის წარმომადგენლებს, გვსურს ზოგიერთი ანალოგიური ხელმოცარული ავტორის ურწმუნო თომობა დავახასიათო ე.წ. „რამდენიმე დარგის დოქტორის“ და „აკადემიკოსი“ გ.როგავას დახასიათება ნამდვილ აფხაზთა ქართველობის ხელაღებით უარყოფის გამო, რაც ურცხვობასთანაა (და არა რაიმე ცოდნასთან) დაკავშირებული. აი როგორ ახასიათებს გამოჩენილი მწერალი ი.ჭავჭავაძე გ.როგავას მსგავს

¹ გ.შარვაშიძე, ლირიკა, ეპოსი, დრამა, სიმონ ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით, თბ., 1985.

ბნელ ტიპაჟებს საზოგადოდ: „ქვეყანაზედ მრავალგვარი სულ-მდაბლობა და სალახანაობა, ხოლო ყველაზედ უარესი, ყველაზედ საზიზლარი, ყველაზედ ჩირქიანი, - ურცხვობაა. ქურდს, მაგალითად, ზოგჯერ ქურდობა ეპატივება, ავაზაკს-ავაზაკობა, ზოგჯერ მკვლელს კაცის კვლასაც კი შეუწოდებენ ხოლმე. ამისი არაერთი და ორი ადამიანის გულშემატკივრობას გამოიწვევს ხოლმე და ავკაცობის დამნაშავეისას ცოტად თუ ბევრად შესაწყნარებლად ჰხდის და ზოგჯერ სრულად მისატყვევებლადაც.

ურცხვობა - კი იმისთანა რამ არის, რომ არასოდეს ადამიანის გულს თავისკენ სიბრალულთ ვერ მოახედებს, იგი იმდენად მყრალია, იმდენად არამინიერი, იმდენად საზიზლარი, რომ კაცს, ურცხვობის მნახავს, ვერასგზით ვერ მოინადირებს და ვერ შეირიგებს. იგი მძოვრსა ჰგავს და რამდენადაც ახლო მიუხვალ უფრო ჰყარს, და თუ ხელიც ახელი, უფრო ისეთს სუნს ამოუშვებს, რომ ცხვირის დაცობა თუ უშველის ადამიანს, თორემ სხვა ვერაფერი.

ბინს ურცხვობისას საზღვარი არა აქვს, რაკი ერთხელ კაცმა ურცხვობისათვის პირი გაიხია, იმას აღარა დააყენებს - რა. თუნდა ათასი ალაყი გაუკეთო და ათასი ნალი გამოაბა. ნუ გგონიათ - კი, რომ ურცხვობა უღონო რამ იყოს, არა, იგი ძლიერია მარტო მით, რომ ურცხვობაა, და რაკი ურცხვობაა, იმის ხელთ ბარაქიანი ტყუილიც არის, ზორბა უნამუსობაც, სამარცხვინო სულელობაც, საზიზლარი ცილისნამებაც, ერთის სიტყვით - ყოველივე თავს ლაფგადასასხმელი უწმინდურობა ადამიანისა... ურცხვს და უნამუსო კაცს... დარდი არა აქვს: ოღონდ თავისი გაიტანოს და ყოველგვარ საძაგლობას ჰკადრულობს, ყოველგვარ უკადრის იარაღს ხელსა ჰკიდებს, რასაც უნდა ეკრძალებოდეს და ერიდებოდეს!

ყოველ ამით ურცხვი კაცი უფრო ღონიერია, უფრო შემძლებელია პატიოსან და მორცხვ კაცზედ, რომელიც მარტო შეუგინებელ და პატიოსანს ფარხმალს ჰკადრულობს სახმარებლად მტერთან და სხვა ყოველი სამართლიანად ეთაკილება, რომ გამარჯვებულნი იყოს, და თუნდა გამარჯვებულნი იყოს, სამარცხვინო გამარჯვებას პატიოსანი დამარცხება სჯობია, როგორც ნაძრახს სიცოცხლეს - სახელოვანი სიკვდილი".¹

¹ გ.შარვაშიძე, ლირიკა, ეპოსი, დრამა, სიმონ ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით, თბ., 1985.

როგორც ვხედავთ, ყველა პატიოსანი ადამიანისათვის მისაბადი, უდიდესი მოაზროვნე მწერალი ილია ჭავჭავაძე საზრახსა და საგმობ წერილში, არა მხოლოდ უმეცარ-უვიც და ურცხვ-უტიფარ ადამიანს უპირისპირდება, არამედ მედიდურ და ამპარტავანსაც, თალღითს და მატყუარასაც, მით უფრო უბედურობა ისაა, რომ ჩვენი გმირი „აკადემიკოსი“ გ.როგავა კიდევ უფრო მძიმე საქმეშია გახვეული და დადანაშაულებული, ესაა ღვთის მგმობელობა-ათეისტობა, ურჯულოება და უნამუსობა ანუ უღმერთობა, რომელსაც მორალსა და ზნეობას ვერ მოსთხოვთ, პირიქით თავისი ქვეყნის ღალატსა და დასმენაში, სეპარატისტების ქომაგობასა და მხარდაჭერაშია დადანაშაულებული, რომელიც საკუთარი სამშობლოსადმი დასმენასა და გამცემლობაში გამოიხატება (ვითომ „აფხაზეთის ომი ანუ ხოცვა-ჟლეტა ქართველების ანუ თბილისის დიქტატმა და უგნურებამ გამოიწვია...“), ე.ი. უარესი რა შეიძლება გამოიგონოს თავისი ერისა და ქვეყნის მიმართ ადამიანმა, რომელსაც არც ღმერთი სწამს, არც მორალი გააჩნია, არც ზნე და არც არაფერი სიკეთე-ურცხეობისა და უტიფრობის, უსინდისობისა და ყოველ ნაბიჯზე ტყუილების გარდა, რასაც სიცრუვე და უმეცრებაც, ასევე უღმერთობაც ახლავს. ამითაა სწორედ განპირობებული მისი მთელი მოქმედება, რაშიც, რა თქმა უნდა, მკითხველი თვალნათლივ დაინახავს და თვითონ დარწმუნდება ქვემოთაც (იხ. დამატება).

აფხაზთა სამეფო და აფხაზები

ცნობილია, რომ შავი ზღვის პონტოს სანაპიროზე უძველეს დროში კოლხეთის ანუ კოლხიდის სახელმწიფო შეიქმნა, რომლის ადგილზე შემდეგ ეგრისის ანუ „ლაზიკის“ სახელმწიფო წარმოიშვა, უფრო გვიან მის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში (შავი ზღვის სანაპიროზე) ჯერ „აფხაზთა“ სამთავრო, ხოლო შემდეგ მთელ ეგრისში „აფხაზთა სამეფო“ ჩამოყალიბდა.

ძნელია იმისი ზუსტი და გადაჭრით განსაზღვრა და იმაზე პასუხი თუ აწინდელ აფხაზეთის ტერიტორიაზე თავდაპირველად რომელი ეთნიკური ჯგუფები და ტომები ბინადრობდნენ, რადგან ჯერ კიდევ მათი კონკრეტული ეთნიკურ-გენეტიკური სახე და თავისთავადობა არ ჰქონდათ ჩამოყალიბებული და გამოკვეთილი. ამ ტომებიდან და ჯგუფებიდან ჩვენთვის ცნობილი არიან ჰენიოხები, კოლები, სანიგები, მელანქნელები, ზიქები, კერკეტები, კორაქსები, მესხები, აბასგები, აფშილები, მისიმინები და სხვ.

ძნელია ასევე ერთსახოვანი - ზუსტი პასუხი იმაზე თუ ვინ არიან ეთნიკურ-გენეტიკურად ჰენიოხები, სანიგები- მელანქნელები, ზიქები, კერკეტები, კორაქსები და სხვ. თუმცა ჩვენმა გამოჩენილმა და ცნობილმა ისტორიკოს-მკვლევარებმა, ენათმეცნიერებმა, არქეოლოგებმა და ეთნოგრაფებმა განსაზღვრეს, რომ ჩამოთვლილი ტომების და ჯგუფების აბსოლუტური უმრავლესობა კოლხურ-ქართული კულტურის მატარებელი ხალხი იყვნენ, მათ შორის ჰენიოხები (არ გამოირიცხება, რომ მათი მცირე ნაწილი ბერძნები იყვნენ), სანიგები, კოლები (შესაძლებელია იგივე კოლხები), მესხები, კორაქსები, აბაზგები, აფშილები, მისიმინები და სხვ.¹

¹ Г.А.Мелникшвили, К вопросу об этнической принадлежности населения древней Грузии, см. Очерки истории Грузии, т.I, Тб., 1989, с.182-183; О.М.Джапаридзе. Западнотрутинская культура, см. Очерки истории Грузии, I, стр.119-140. მინაძე, ანტიკური ხანის შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის საკითხისათვის, სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბე“, 1960, №2, გვ.145-162; Т.В.Гамкрелидзе. Вят.Вс.Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы, II, Тб.,с. 907-909;

როგორც ჩანს, ვერც ერთი ის ტომი თუ ჯგუფი, რომელიც აფხაზეთის უწინდელ მიწა-წყალზე მოიხსენიება ცალ-ცალკე ვერ ჩამოყალიბდა და ვერ გადაიქცა დამოუკიდებელ ეთნოსად, ყველა მათგანი ერთ საერთო აბაზგ-აფხაზ-მესხ გაერთიანებად ანუ ქართველთა შტოდ გადაიქცა, რომელშიც კარგად გამოირჩევა ლაზ-მეგრელთა, სვანთა და მესხთა ჯგუფები, საბოლოო ჯამში მათ საერთო სახელი „აფხაზი“ დაიმკვიდრეს დაახლოებით VI-VII საუკუნეებიდან (ეთნიკური პროცესები დაახლოებით მსგავსად წარიმართა მეზობელ ჩრდილო-კავკასიაშიც, სადაც ტომთა და ჯგუფთა მსგავსი სიმრავლე სუფევდა, მაგალითად, ადიღე-ჩერქეზეთში, სადაც აბაძეხები, შაფსულები, ნატუხაელები, ხეგაკები, მამხეგეველები, თემირგოველები, ჭემგუელები, ბესლენები და სხვა მცირე ტომები და ჯგუფები დაახლოებით 15-მდე რაოდენობით ცალ-ცალკე ვერ ჩამოყალიბდნენ დამოუკიდებელ ეთნოსებად და „ადიღე-ჩერქეზეთის“ სახელით გაერთიანდნენ). ასევე მოხდა დაღესტანშიც, სადაც რუთულები, ნახურები, დარგიელები, ლეგები, ავარები და სხვები - „დაღესტნელების“ სახელით გაერთიანდნენ. ამიტომ, ვფიქრობთ, კანონზომიერი უნდა იყოს აკად. ივ.ჯავახიშვილის პირველად გამოთქმული დებულება აფხაზ-აფშილების (მეგრელ-სვანების მსგავსად) ქართველთა შტოა, რადგან ამაზე მიუთითებს შუა საუკუნეთა აფხაზების ანუ ძველი აფხაზების მთელი ისტორია, რომელიც აგებული არის ერთად, როგორც გენეტიკურ-ეთნიკური, აგრეთვე კულტურულ-ისტორიულ-პოლიტიკური კუთვნილების თვალსაზრისით, ამაზე მეტყველებს დიდი ივანე ჯავახიშვილის პირვანდელი მოსაზრებაც, რომელიც ეფუძვნება „აფხაზთა“ სახელწოდებაში გაერთიანებული სვან-ლაზ-მეგრელთა და მესხთა სახელებს ანუ ჰენიოხ-სანიგთა-კოლხ-კორაქს-მისიმიან-აფშილ-მესხთა გაერთიანებულ სახელწოდებას - „აფხაზს“. რაზედაც მიუთითებს და მიგვანიშნებს იგივე დიდი ივანეს მიერ რუსული კონიუნქტურის ზემოქმედებით, თითქოს შემსუბუქებული და ნაწილობრივ „შეცვლილი“ გამონათქვამი ფორმა „აფხაზ-აფშილი ქართველთა მონათესავეა“. თუ ამ უკანასკნელ გამონათქვამს დავაკვირდებით „შტოსა“ და „ნათე-

დ.მუსხელიშვილი. საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, I, თბ., 1977, გვ.46; Ш.Инал-ипа. Абхазы, Сухуми, 1960; З.И.Анчабадзе. Очерки этнической истории Абхазского народа, Сухуми, 1976.

სავს" შორის არსებით განსხვავებას ვერ აღმოვაჩინეთ. ვიმეორებთ, რაკი რუსული იმპერიული პოლიტიკის შესაბამისად ერთიმეორეს არაფრით შეესაბამებოდა ქართველების, მეგრელების, სვანების, აჭარლების, აფხაზების, ინგილოების ერთიანობა, ამიტომ უაღრესად რთულ ვითარებაში, როდესაც რუსული პოლიტიკის საფუძველზე (რომლის იდეოლოგიები და პიონერები ლ.ვორონოვიც და ყუბანის მთავრობის ნევრი მ.ვორობიოვი იყვნენ - „აფხაზეთი საქართველო არაა“, 1907 წელი და „ქართველთა უსაფუძვლო პოტინი აფხაზეთისადმი“ 1919 წელი, აგრეთვე, როდესაც ბოლშევიკები „აფხაზებს“ დამოუკიდებელი რესპუბლიკის მინიჭებას ჰპირდებოდნენ, ივანე ჯავახიშვილი იძულებული გახდა ნაწილობრივ მაინც უკან დაეხია და ეთქვა, რომ „აფხაზები ქართველთა მონათესავე არიანო“. თუმცა ვიმეორებ, ეს არც ერთ შემთხვევაში არ ნიშნავს პირველად ნათქვამის არამც თუ „კატეგორიულ“ უარყოფას (როგორც ამას ზოგიერთი უმეცარი და საქმის უცოდინარი აცხადებს) საერთოდ, არამედ უარყოფასაც. ამასთან, ვინც „აფხაზთა“ შუა საუკუნეების ისტორიას, მათი მინა-წყლის სახელწოდებებს, ეკლესია-მონასტრებს, ციხე-სიმაგრეებს და ა.შ. იცნობს, იმიასათვის ნათელი და უდაოა, რომ ამ სახელწოდებათა შემქმნელი ისეთივე ქართველებია, როგორიც ქართვები, კახეები, ჯავახები, მესხები, აჭარლები, გურულები, იმერლები, რაჭა-ლეჩხუმლები, მეგრელები, სვანები და სხვ. (თუმცა, სხვანაირად მოაზროვნემ ჯიბრით თუ განგებ და წინაზრახულად ყბედი, თავისუფალია - რაც უნდა ის თქვას, რა აზრი აქვს მის ნათქვამს).

ძველი აფხაზები რომ ქართველური ტომებიდან მომდინარეობენ და ისინი ისტორიულად ქართველები რომ იყვნენ, ამაზე მეტყველებს XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის კონცეფციაც, რომლის მიხედვით, დასავლეთ საქართველო „ეგროსიანებია“ ანუ ეგროსის წილი ტომებია. აფხაზი რომ სხვა ეთნოსი ყოფილიყო, მაშინ მათ მროველი ეგროსიანებად არ მოიხსენიებდა (ეს ვითარება თავის დროზე კარგად შენიშნეს აკად.ნ.ბერძენიშვილმა და მ.ლორთქიფანიძემ).

რაც შეეხება „აფხაზთა სამეფოს“ ის, რომ უთუოდ და უეჭველად ქართული სახელმწიფო იყო, მთელი თავისი არსით ანუ ყოველმხრივ, ამას ადასტურებს ისიც, რომ მისი დედაქალაქი ქუთაისი იყო, როგორც ამბობენ: აფხაზთა სამეფო რომ ქართული სახელმწიფო არ ყოფილიყო მისი დედაქალაქი ქუთაისი კი არ გახდებოდა, რომელიც მთლიანად ქართველთა შიგ შუაგულში

მდებარეობდა და მათი კულტურის ცენტრი იყო უძველესი დროიდან, არამედ ანაკოფია იქნებოდა. ამასთან, ქართული ენის სიდიადემ და ყოვლისმომცველობამ საზოგადოების საერთო სულიერმა და კულტურულმა ცხოვრებამ განაპირობა აფხაზთა სამეფოს შექმნა თუ ადრე არა, IX საუკუნიდან მაინც, როდესაც მან ბერძნული სახელმწიფო ენა საბოლოოდ განდევნა დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფო საერთო და სასულიერო სფეროდან.

აი როგორ ახასიათებს აკად.მ.ლორთქიფანიძე: „აფხაზთა სამეფოს“, რომელმაც ორ საუკუნეზე მეტხანს იარსება (ვინრო თვალსაზრისით, მთელი საქართველოს ერთ სახელმწიფოდ გაერთიანებამდე: „...აფხაზთა სამეფო ენით, დამწერლობით, კულტურით, სარწმუნოებით, პოლიტიკით ქართული სახელმწიფო იყო, ხოლო მისი მეფეები, ამავე ნიშნებით - ქართველები. ალბათ, ისიც სათქმელია, რომ X-XI სს. ზოგი სომეხი ისტორიკოსი, მაგალითად, იოვანეს დრასხანაკერტელი, ამ სახელმწიფოს „ეგროსს“ უწოდებს, მათ მეფეს - „ეგრისის მეფეს“, ხოლო მის მცხოვრებთ - „ეგრისელებს“.¹ ამ თვალსაზრისით ამას შეიძლება დაემატოს ისიც, რომ აფხაზთა სამეფოს დინასტიაში IX საუკუნის 60-იან წლებში ცვლილებები (გადატრიალება) მოხდა და სამეფო ტახტი იოვანე შავლიანმა (868-881 წწ.) ჩაიგდო, რომელმაც მემკვიდრედ თავისი შვილი ადარნასე შავლიანი გამოაცხადა, ე.ი. 881-887 წლებში მიიღო აფხაზეთის მეფობა. აფხაზეთის სამეფო დინასტიის ვინაობის საკითხზე საინტერესოა ისიც, რომ შავლიანები XIX საუკუნემდე ზემო სვანეთის სოფ. იფარში ცხოვრობდნენ, რომელთა სახელობის უძვირფასესი ხატი - „შალიანი“ დღემდე ინახება სვანეთის კვირიკესა და ივლიტას მონასტერში.

როდესაც აკად.მ.ლორთქიფანიძე ქართველ მეფეთა ტიტულატურას ეხება, შემთხვევით როდი წერს: „ერთიანი საქართველოს მეფეების (და საერთოდ ქართველებისათვის) „აფხაზი“ ისეთივე ქართველი რომ არ ყოფილიყო, როგორც ქართლელი, კახი და სხვა, მაშინ ისინი ალბათ, შეეცდებოდნენ ცვლილების შეტანას საკუთარ ტიტულატურაში... მაგრამ „მეფე აფხაზთა“-ს საკითხი არ დამდგარა და არც შეიძლებოდა დამდგარიყო, რადგან

¹ მ.ლორთქიფანიძე. აფხაზები და აფხაზეთი, თბ., 1990, გვ. 11; ივანეს დრასხანაკერტცი, სომხეთის ისტორია, სომხური ტექსტი, ქართული თარგმანი და კომენტარები ე.ცაგარეიშვილისა, თბ., 1965, გვ. 38, 64, 109, 111, 119, 257.

„მეფე აფხაზთა“ დასავლეთ საქართველოს, დასავლეთ ქართველთა მეფობას ნიშნავდა“.¹

მ.ლორთქიფანიძის თქმით, „აფხაზეთი“ როგორც ქართველის, ისე ბიზანტიელისათვის, შეიძლება დავამატოთ - აგრეთვე სპარსელისათვის, არაბისათვის და ა.შ. საქართველოს ნიშნავდა. ეს ასეა ვახუშტი ბატონიშვილისათვისაც, რომელიც დასავლეთ საქართველოს ეგრისს, შემდეგ აფხაზეთს და ბოლოს იმერეთს უწოდებს (იხ. ქართლის ცხოვრება, ტ.IV).

რაც შეეხება ანინდელი აფხაზეთის ტერიტორიის უწინდელი კოლხეთის შემადგენლობაში ყოფნასა და აქ ქართველური ენების ფუნქციონირებას ადასტურებენ ანტიკური ეპოქის მემკვიდრეობითა ცნობები, მაგალითად, ჰეკატე მილეთელის ძვ.წ. VI ს., ჰერიოდოტეს ძვ.წ. V ს., სკილაქს კარიანდელის ძვ.წ. IV ს., სტრაბონის ძვ. და ახალი წელთაღრიცხვის მიჯნის, ფლავიუს არიანეს II ს. ახ.წ. და სხვ., ამ თვალსაზრისის მიხედვით, კოლხებით და მათი მონათესავე ქართველური ტომებით თუ ჯგუფებით იყო დასახლებული მთელი დასავლეთ საქართველოს მინა-წყალი ანინდელი აფხაზეთის ჩათვლით, რომელშიც კოლხებთან სოჩა-ტუაქსემდე მოიხსენიებიან მათი მონათესავე წვრილ-წვრილი ჯგუფები. კოლხების ასე შორს გავრცელებასთან დაკავშირებით მნიშვნელოვანია ფლავიუს არიანეს მიერ დასახლებული „ძველი ლაზიკა“, რომელიც სადღაც ტუაქსის ახლომახლო მდებარეობდა. ასევე კოლხების საბინადრო ადგილები ვრცელდებოდა სამხრეთისაკენ აფსარ-აფსაროსის ანუ ჭოროხის მიდამოებიდან - ტრაპიზონამდე (მთელი ამ მონაცემების ჩამოთვლა შორს ნაგვიყვანდა).

როგორც ცნობილია, ანინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოხსენიებული აფშილები (ახალი წელთაღრიცხვით I საუკუნე) და აბაზგები (ახალი წელთაღრიცხვით II საუკუნე) აფხაზი ისტორიკოსების მიერ (შ.ინალ-იფა, ზ.ანჩაბაძე, მ.გუნბა და სხვ.) მიჩნეული არიან არაქართველ ადგილობრივ ტომად (ხალხად), მაგრამ ოდინდელი ადიღე-ჩერქეზული ტომების მონათესავედ (შ.ინალ-იფა, ზ.ანჩაბაძე, მ.გუნბა და სხვ.), ხოლო ქართველი ისტორიკოსების, მაგალითად ივ.ჯავახიშვილის, გ.მელიქიშვილის, პ.ინგოროყვას, ს.ყაუხჩიშვილის, დ.მუსხელიშვილის, თ.მიქელაძის, მ.ინაძის, თ.მიბჩვანის და სხვათა მიერ ქართველური მოდგმის ტომებად.

¹ მ.ლორთქიფანიძე, აფხაზები და აფხაზეთი, თბ., 1990, გვ. 28

ბერძნული წყაროების მიხედვით და საერთოდ ეგრისის სამეფო ხომ კოლხეთის უშუალო მემკვიდრეა, მაგალითად, V საუკუნის ბიზანტიელი ანონიმი მემკვიდრეა, ასევე VI საუკუნის ისტორიკოსები პროკოპი კესარიელი, იოანე ლიდე, აგათია სქოლასტიკოსი და სხვ., ლაზებზე წერენ, რომ ისინი კოლხების მემკვიდრეებია (გავიხსენოთ ტუაპსეს მიდამოებში „ძველი ლაზიკა“), სხვანაირად რომ ვთქვათ, კოლხები - ლაზების (ე.ი. ეგრისელების) წინაპრებია. მაგალითად, პროკოპი პირდაპირ წერს: „კოლხიდა, რომელსაც ახლა ლაზიკა ეწოდება...“¹

აქ ზოგადად შეიძლება ისიც ითქვას, რომ ე.წ. აფხაზების (კონკრეტულად აფსუების) ჩრდილოეთიდან მოსულობის მოსაზრება ქართველ ისტორიკოსებამდე ბევრად ადრე გამოთქვას რუსმა ისტორიკოსებმა, მაგალითად, ვ.ტატიშჩევმა („რუსი ისტორიკოსების მამად“ წოდებულმა, რომელიც ყოველივეს თვითმხილველი იყო), აგრეთვე სამხედრო ისტორიკოსმა ა.დაჩკოვ-ტარასოვმა, რომელიც, წერს: „აფხაზები ყოველთვის როდი ცხოვრობდნენ იქ, სადაც ახლა ცხოვრობენ, მათი გადმოცემა და მრავალი ისტორიული მონაცემი და მათი ჩვეულებები უჩვენებენ, რომ ისინი აფხაზეთში მოვიდნენ ჩრდილოეთიდან, რომელთაც იქამდე შეავიწროვეს ქართველური ტომები, სანამდე ინგურს არ მიაღწენ“.²

ვფიქრობთ, აქ უადგილო არ უნდა იყოს იმისი თქმა, რომ „აფხაზის“ ნ.მარისეული ახსნა - „მესხ-მასხიდან მოდის, რომელიც მთლად ნათელი არ არის,³ მით უფრო „აფხაზთან“ თვით სახელწოდება „აფსუას“ მიტმასნება, რადგან ეს უკანასკნელი ტერმინი გვიან სამუალო საუკუნეებში გაჩნდა და არავითარი საფუძველი არ მოგვეპოვება მისი გასაიგივებლად აფხაზთან, გარდა ზეპირი ვარაუდის ანუ ულოგიკო ენათმეცნიერული შედარებისა. ასევე ითქმის აკად. ს.ყაუხჩიშვილის მიერ „აფხაზის“ („აფხაზ-აბხაზის“) ეტიმოლოგიურ ახსნაზე, რომელმაც ბერძნულთან შედარებისას ამოსავალ ფუძედ „აბაზხ“ მიიღო. მისი აზრით, ის გარემოება, რომ „აბასგ“-ის პარალელური ფორმა „აფხაზი“ გვაქვს, გვაფიქრებინებს, რომ „გ“ ყოფილა „ზ-ს“ მაგიერი: აბასგი - აბაზხი - აბხა-

¹ პროკოპი კესარიელი, გეორგიკა, II, 1936, ს.ყაუხჩიშვილის გამოცემა, გვ.47

² А.Н.Дьячков-Тарасов. Бзыбская Абхазия. Известия кавказского отдела Императорского Русского геогр. общ-ва, XVIII, Тифлис, 1905, с.65.

³ Н.Я.Марр. История термина «абхаз», КИАН, т. VI, 1912, с. 697-706.

ზიო".¹ ამ შემთხვევაში სამართლიანად მიგვაჩნია ენათმეცნიერ თ.გვანცელაძის მოსაზრება, რომელიც მაინცდამაინც არ ან ვერ იზიარებს „აფხაზი“ სახელწოდების ნ.მარისეულ და ს.ყაუხჩისეულ ახსნებს, მითუმეტეს „აფხაზი“ (ე.ი. აფსუა) ავტორების მიერ აფსუას გაიგივებას აფხაზთან. მან იტალიელი კარტოგრაფის ჯ.გასტალდის რუკაზე და სხვადასხვა მასალებზე დაყრდნობით სამართლიანად უარყო საქართველოში XVII საუკუნეში ჩამოსახლებული აფსუა-აბაზების არამც თუ აფხაზობა, არამედ მათი რაიმე კავშირი ძველ აფხაზებთან, რომლებიც ქართველები, ანუ ასე ვთქვათ, დროთა ვითარებაში გაქართველებული ხალხი იყო. მაგრამ დაშლილ-დასუსტებულ საქართველოში, ერთი მხრივ, აფსუები ჩამოიწვეს, ხოლო მეორე მხრივ, ოსები, ლეკები, ჩეჩნები (ქისტები), თურქმანები და ა.შ. სწორედ, აფსუების ჩამოსახლებისა და რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების კოლონიალური პოლიტიკის შედეგია აფხაზეთის ძირძველი ქართული მოსახლეობის ყოველმხრივ შევიწროება-გააფსუება-გაუცხოების მცდელობა, რომელმაც ასე მუხთლად იჩინა თავი ამ უკანასკნელ დროს.²

ამასთან, სწორი უნდა იყოს თ.გვანცელაძის აქვე ნათქვამი იმაზე, რომ აბაზა-ჩერქეზები (თავიანთი წერილ-წერილი ტომებით თუ ეთნოგრაფიული ჯგუფებით) კი არ არიან აფხაზები, როგორც ეს ზოგიერთ ახირებულ მკვლევარს ჰქონდა ამოჩემებული და როგორც ამას თანამედროვე აფხაზი მკვლევარები ირწმუნებიან, არამედ პირიქით - მათი აფსუები - აბაზებია (რომელთაც აფხაზობა დაიჩემეს). ასეთია ისტორიული სინამდვილე და ამისი უარყოფა მეცნიერულად შეუძლებელია.

სხვათა შორის, თურქი მოგზაური ევლია ჩელები, რომელმაც XVII საუკუნის 40-იან წლებში იმოგზაურა კავკასიაში, ნანილობრივ მაინც სწორია აფხაზთა დასახელებაში, როდესაც მათ „აბაზებს“ ეძახის, თუმცა სრულიად გაუგებარია მათი დაყოფა 25 ტომად³.

¹ ს.ყაუხჩიშვილი, „გიორგი მერჩულეს“ გარშემო, ნ. II, ჟ. „მნათობი“, 1957, 2, გვ. 124.

² თ.გვანცელაძე, აფხაზისა და მასთან დაკავშირებული ფუძეთა შესახებ, კრებული - საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ., 1992, გვ. 575.

³ ევლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი გ.ფუთურიძის გამოც. ნ. I., თბ., 1971, გვ. 93-107.

აღსანიშნავია, რომ კოლხეთის სამეფოს დაშლის შემდეგ დასავლეთ საქართველოში ასპარეზზე გამოდის ეგრისის ანუ „ლაზიკის“ სამეფო, რომელიც თავის დროზე აწინდელი აფხაზეთის ტერიტორიასაც აერთიანებდა, მაგრამ მალე მას რომის იმპერია იმორჩილებს და იერთებს, რომელთა შორის შავი ზღვის სანაპირო გარნიზონების ინსპექტირებაზე (კონტროლზე) წამოსული ფლავიუს არიანე „აბაზგებსა და აფშილებსაც“ ასახელებს, როგორც ჩანს, ახალი ნელთალრიცხვის II საუკუნის მეორე ნახევარში აფშილეთის უდიდესი ნაწილი (მდ.ლალიძგიდან – კოდორამდე) ეგრისის უშუალო შემადგენლობაში იყო გაერთიანებული, ხოლო დანარჩენი ნაწილი, აბაზგიასთან ერთად, ბერძნების ქვეშევრდომი იყო.

მიუხედავად ბევრი ფიქრისა, ჩვენთვის დღემდე შეუცნობელი და გაურკვეველია რის საფუძველზეა „აბაზგი“ („აბასკოი-აბასგი“) და „აფშილი“ („აბშილი“), ადიღურ-ჩერქეზული მოდგმის, არაქართველურ ტომად ჩათვლილი, ანუ „აფშილები არაქართველ „აფხაზებად“, ასევე „აფხაზები“ - „აბეშლად“. ვფიქრობთ, ყველაფერი ეს ტერმინთა ფონეტიკური კონფუგერაციიდან და, მაშასადამე, გარეგნული ნიშნებიდან მოდის ისევე, როგორც აბხაზი-აბისინიური ტერმინის მსგავსებიდან.

მითუმეტეს, ბერძნულ წყაროებში აფშილ-აბსილები ეგრისის შემადგენლობაში (ლაზებისადმი დაქვემდებარებულ) ტომად და მისიმიანების მონათესავედ არიან დასახელებული (აფშილები, როგორც მეგრული ტომი ხომ მართლაც მისიმიან-სევანთა ნათესებია). ცხუმიც ხომ ის ქალაქია, რომლის შემოგარენის მობინადრე ისინი იყვნენ, მათ ქართველი მემადტიანე ჯუანშერი VIII საუკუნის 30-იან წლებში მოიხსენიებს, არაბების - მურვან ყრუს ლაშქრობის დროს აფხაზეთში (ანაკოფიაში) - ქართლის ერისმთავრებთან - არჩილთან და მირთან ერთად, აგრეთვე აფსილთა 300 კაციანი რაზმის მეთაურ მარინთან (საფიქრებელია მირიანთან) ერთად.

* * *

რაც შეეხება „აფხაზებად“ წოდებულ აფსუებს, რომლებიც ყუბანისპირელი აბაზებია და XVII საუკუნეში ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში, ისინი სათანადო მონაცემების უქონლობის გამო დღემდე ვერ ჩამოყალიბდნენ ერად, აი რატომ:

ჯერ ერთი, მეტისმეტი სიმცირის გამო (თითქმის არც ერთ შემთხვევაში ისინი არ აჭარბებდნენ 30 ათას სულს, მაშინაც კი, როდესაც რუსეთმა აიძულა თურქეთში გახიზნულიყვნენ);

მეორე, ისინი ყველგან, სადაც კი ცხოვრობდნენ უმცირესობას წარმოადგენდნენ, არც საკუთარი სახელმწიფოებრიობა და არც არაფერი მსგავსი ადმინისტრაციული მმართველობა არ ჰქონიათ. ამასთან, არც კლასებად და სოციალურ ფენებად ყოფილან გამოკვეთილად დაყოფილი;

მესამე, სადაც კი ცხოვრობდნენ აფსუები, არსად დამოუკიდებელი მიწა-წყლის მეპატრონე არ ყოფილან, ყოველთვის ისეთ გარემო პირობებში იყვნენ, რომ სულ სხვებზე იყვნენ დამოკიდებული, ამიტომ მათ ერისათვის დამახასიათებელი ნიშნები ვერ ჩამოაყალიბეს, მაგალითად: საკუთარი ტერიტორია საერთოდ, ეკონომიკური წყობა, მყარი ფსიქიკური ერთობა, საბოლოო ჯამში მყარი ერის ნიშნები და, რაც მთავარია, საკუთარი კულტურა, ისინი ფაქტობრივად წარმართულ სარწმუნოებასა და გახანგრძლივებულ გვაროვნულ წყობილებაზე დარჩნენ (ასეთ ვითარებაში ისტორიულად ჩამოყალიბებულ მყარ ერთობაზე ლაპარაკი შეუძლებელია, ასევე ითქმის საკუთარი თავისთავადი მყარი ერთობის ჩამოყალიბებაზე და ა.შ.).

როდესაც აფსუების ეროვნულობაზე თუ არაეროვნულობაზე ვმსჯელობთ, არ შეიძლება მათ ჩრდილოელ თანამოძმეებზე არაფერი ვთქვათ, რომელთაც ზუსტად ისეთივე ვითარება ჰქონდათ, და დღესაც აქვთ, როგორიც აფსუებს, მაგალითად, ადიღე ჩერქეზეთში: შაფსულებს, ნატუხაელებს, აბადეხებს, თემირგოველებს, ჭემგუელებს, ხეგაკებს, მამხეგეველებს, ბესლენებს, აბაზებს და სხვ. ასევე ინგუშებს (ამ მხრივ ჩეჩნები თუ ერად ვერ გადაიქცნენ, ისინი, მილიონ სულამდე მაინც აღწევნ და მიწა-წყალიც საკუთარი აქვთ, სადაც აბსოლუტურ უმრავლესობას წარმოადგენენ). აფსუებივით მსგავსი ვითარებაა დაღესტანშიც, მაგალითად, რუთულები, ნახურები, ლეზგები, ავარები, დარგიელები, აგულები და სხვებიც ვერ გადაიქცნენ ერებად. პირდაპირ რომ ვთქვათ, მართალია ყველა ამ, ასე ვთქვათ, ტომებს თუ ხალხებს თავისთავადი ნიშნებიც გააჩნიათ, მაგრამ ნახევრად რუსულ სამყაროში (ნახევრად ასიმილირებული) აღმოჩნდნენ ენობრივად, კანონმდებლობით და კულტურულ-ეკონომიკურად. თუ დავახასიათებთ აფსუათა ენობრივ მხარეს, ვნახავთ რომ აფსუური „პატუა ენაა“ ანუ მხოლოდ „საოჯახო“ ენაა შეზღუდული

და ღარიბი ლექსიკით, რომელიც ვერავითარ შემთხვევაში ვერ აკმაყოფილებს და ასახავს თანამედროვე ეროვნულ მოთხოვნებს, ასე ვთქვათ, ეროვნული ნიშნის პირობებს. ასეთ ვითარებაში რის საფუძველზე შეიძლება აფსუებს ერი უნოდო, როდესაც მათი მოაზროვნე მასა ნახევრად მაინც რუსულ ყაიდაზეა გადასული, სხვა ნიშნებს რომ თავი დავანებოთ.

აი რა ისტორია აქვს აფსუურ-აბაზურ ენას აფხაზეთის სინამდვილეში, რომლის დამწერლობის შემუშავება პირველად XIX საუკუნის 60-იან წლებში სცადეს რუსმა სწავლულებმა უსლარმა და ბარტოლომეიმ. უშუალოდ უსლარმა 1862-1864 წლებში რუსული (კირილიცის) გრაფიკის საფუძველზე შეადგინა აბაზურ-აფსუური (ე.წ. „აფხაზური“) ანბანი, თუმცა მისმა ავტორმა კარგად იცოდა, რომ ამ ანბანის შექმნას და საერთოდ კავკასიური ენების დამწერლობის შემუშავებას (ანუ ბგერების ასახვასა და გადმოცემას) ბევრად უფრო შეესაბამებოდა ქართული დამწერლობა, თუმცა ეს უკანასკნელი პოლიტიკურად არასანდოდ იქნა მიჩნეული, რადგან „ტუზემცური“ ენა არასახელმწიფო ენად ითვლებოდა, რომლის ხმარება მხოლოდ დროებით შეიძლებოდა - „რუსულზე გარდამავალ ეტაპზე“.

მართალია, ე.წ. „აფხაზური“ დამწერლობა შეიქმნა, მაგრამ ის ფაქტობრივად გამოუყენებელი და უარგისი რჩებოდა. არა მხოლოდ ამ ანბანის შეუსაბამობის გამო ბგერებთან, არამედ აფსუურ-აბაზური ენის ლექსიკური ფონდის შეუსაბამობისა და სიმცირესი მარტივის გამოც. ამიტომ, ქრისტიანული რელიგიის გამავრცელებელი კომისია, რომელსაც სახარებები და სხვა ლიტერატურა უნდა ეთარგმნა აფსუურად, სასონარკვეთილი ჩიოდა, რომ ენობრივი ტერმინოლოგია ბავშვურ დონეზე დგასო და ვერ ხერხდება თარგმანების შესრულებათ. ამიტომ, აფსუური ანბანის ხელახალ შემუშავებას 1892 წელს ხელი მოკიდეს მღვდლის შვილმა (ანტიქართველმა) კ.მაჭავარიანმა და მისმა მოწაფე (შემდგომში აფხაზური ლიტერატურის ფუძემდებლად ცნობილმა) დ.გულიამ, რომელთაც რამდენადმე გააუმჯობესეს უსლარის მიერ შემუშავებული ანბანი, მაგრამ ყველა ხარვეზის გამოსწორება მაინც შეუძლებელი აღმოჩნდა მოცემული ენის თანამედროვეობასთან შეუსაბამისობის გამო.

შემდგომ გამოჩენილმა ენათმეცნიერმა ნიკო მარმაც სცადა აფსუური ანბანის ლათინური გრაფიკის საფუძველზე გარდაქმნა, მაგრამ ვერც ამან გაამართლა. ამის შემდეგ 1938 წელს დ.გულიამ

კვლავ სცადა გამოჩენილი ქართველი მეცნიერების აკაკი შანიძისა და სიმონ ჯანაშიას დახმარებით ახალი აფხაზური ანბანის შემუშავება ქართული გრაფიკის მეშვეობით, თუმცა საქმე არც ამით დამთავრდა - 1954 წელს აფხაზური ანბანი კვლავ რუსული გრაფიკის საფუძველზე გამოიცა, რაც სტალინის პიროვნების კულტის კრიტიკას და ქართველებისადმი ხრუშჩოვ-სუსლოვის და აფსუა სეპარატისტების ახირების ვითარებაში განხორციელდა, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლების ყველა დანაშაული და შეცდომა სტალინის მშობლიურ საქართველოს და ქართველებს მიენერა...

სხვათა შორის, აფსუური ენის სიღარიბე და შეუსაბამობა ცივილური ეპოქისადმი - ქართველებს გადაბრალდა. საქმე ისაა, რომ 1946-1947 წლებში აფხაზეთში ჩატარდა განათლებისა ანუ სასკოლო რეფორმა, როდესაც აფსუური („აფხაზური“) და რუსული სკოლების ნაწილი ქართულ სკოლებად გარდაიქმნა იმის გამო, რომ ის ვერ უზრუნველყოფდა უმაღლეს სასწავლებლებისათვის კონტიგენტის მომზადებას (იხ. საქართველოს ცეკას მოხსენება), რაც აფსუებმა მათი ენის ჩაგვრის მიზეზად და საბაზად მიიჩნიეს და ბრძოლა გამოუცხადეს ქართველებს - გეჩაგრავენო, რაც ხრუშჩოვმა და მისმა დამქაშებმა სიამოვნებით აიტაცეს და ყოველნაირად ავიწროებდნენ საქართველოს. ყოველივე ეს 1991 წლამდე - საქართველოს დამოუკიდებლობამდე და შემდეგ 1992-1993 წლების ომამდე და რუსეთის მიერ აფხაზეთის ოკუპაციიდან ექსიამდე გაგრძელდა (აფსუები ხომ ახლა კიდევ უფრო შეზღუდული არიან რუსული იმპერიის მიერ ყოველმხრივ).

ამასთან, საკითხი დგას, არის თუ არა აფსუების ენა მათი საზოგადოებრივ-საკომუნიკაციო აზროვნებისა და ურთიერთგაგებინების საშუალება? ვფიქრობთ, არა, არა იმიტომ, რომ აფსუები საზოგადოებრივად სხვა ენაზე მეტყველებენ, სხვა ენას სწავლობენ, სხვა ენაზე აქვთ საქმის წარმოება და სხვა ენაზე აზროვნებენ. ეს ენა რუსულია. მართალია, მათი საოჯახო ენა აფსუურია, მაგრამ ის მხოლოდ ვიწრო მასშტაბით, ასე ვთქვათ - შინაურებთან სასაუბრო - დაახლოებით, როგორც აფრიკული კლანების სამეტყველო საშუალება, ყველა დანარჩენ შემთხვევაში აფსუები უკვე ოფიციალურ რუსულ ენაზე მეტყველებენ. მით უფრო კარს გარეთ. იკითხავთ, რა ენაა ის ენა, რაც კარს გარეთ არ გამოგადგება, რომელზეც ვერც ლექციას წაიკითხავ, ვერც ვერაფერს დაწერ და ვერც იაზროვნებ და იდავებ, ასე ვთქვათ,

ვერც ვერაფერს უარყოფ და ვერც დაამტკიცებ, თუნდაც იმიტომ, რომ ტერმინოლოგია არ გაქვს ან არ გეყოფა. როდესაც ეროვნულ ენაზე ვსაუბრობთ, მასში მთელი ერის საზოგადოებრივი საკომუნიკაციო საშუალება იგულისხმება და არა ფიქტიური ენა, რომელიც ვერაფერს გარგებს და ვერაფერში გამოგადგება.

ახლა იმაზე - აქვთ თუ არა აფსუა-აფხაზებს საკუთარი ეროვნული კულტურა"! რა თქმა უნდა, რაღაც კულტურა აქვთ, მაგრამ რა დონის და მასშტაბისაა ის, საკუთარია თუ სხვისია (ამიტომ შემთხვევით არ ვისაუბრეთ ენის მასშტაბზე და დონეზე, ასეა აქაც). აფსუებს აქვთ მესაქონლეობის კულტურა, მაგრამ კულტურა ფართო სპექტრს მოიცავს - საოჯახო-საყოფაცხოვრებო - ვიწრო სფეროდან დანაყებული სახელმწიფო მასშტაბის საკაცობრიო სფერომდე. არა გვგონია ამ მხრივაც რიგზე გვექონდეს საქმე მეტისმეტად მცირე რაოდენობის აფსუებთან, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, თითებზე ჩამოსათვლელ მათ ინტელიგენციაში (ანუ ე.წ. ელიტაში) ხომ აფსუურ ენაზე მოაზროვნე პიროვნებას ვერსად წააწყდები, ამიტომ ასეთი ენის რა ეროვნულ კუთვნილებაზე შეიძლება საუბარი, როდესაც თვითონ საკუთრივ აფსუები, ფაქტობრივად აფხაზეთის მოსახლეობის 10 პროცენტსაც კი ვერ შეადგენენ. ამდენად, აფხაზეთის კულტურა ძირითადად იქ მოსახლე ძველისძველი აფხაზების (ქართველების) და არა აფსუების კულტურაა, რაზეც წინა თავებში და პარაგრაფებშია საუბარი.

ამდენად, რანაირად უნდა მივანეროთ აფხაზური კულტურა არ არსებულ ე.წ. „აფსუურ ერს“, როცა მათ კულტურის ისეთ სფეროებში, როგორიცაა: ხუროთმოძღვრება, მუსიკა..., მხატვრობა, ლიტერატურა, ფილოსოფია, ენათმეცნიერება, ისტორია, მათემატიკა, საბუნებისმეტყველო დარგები და ა.შ. სულ არ გააჩნიათ კადრები, ან ერთი ან ორი პიროვნება თუ ჰყავთ და ჰყავდათ ოდესმე.

მაშ რა რჩება, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთის ე.წ. აფხაზ-აფსუებს ერად შერაცხავ და ერის სტატუსს მიანიჭებ, მით უფრო, რანაირად შეიძლება მათი მყარ ერთობად (ერთ შეკრულ ეთნიკურ და სულიერ ხალხად) მონათვლა, როდესაც საერთო საზოგადოებრივი ფორმაციები და მისი საფეხურები (ფეოდალური და კაპიტალისტური) სულ არ გაუვლიათ, არ მოუპოვებიათ და შეუქმნიათ სულიერი, მორალური და ფსიქიკური ერთობა, არ შეუქმნიათ საერთო მატერიალური და სულიერი ფასეულობები. ამიტომაც,

რომ აფსუა ხელისუფლება სოხუმის, გულრიფშის და ოჩამჩირის მოსახლეობას ემუქრება - ვინც რუსულ თუ „აფსუურ“ პასპორტს არ აიღებს - მას აფხაზეთიდან გააძევენ, მით უფრო გალის მოსახლეობას, რომელიც რეპრესიების მსხვერპლია: ძარცვა-გლეჯა, ციხე, გატაცება, სახლკარის ანთება და ქვეყნიდან გაძევება მათი მუდმივი თანამგზავრი და ხვედრია, რაც თითქმის მუჰაჯირობის დროს გვაგონებს, როდესაც რუსეთისადმი წინააღმდეგობის გამო 1867 წელს აფხაზეთიდან თურქეთში გააძევა ეს 21 ათასამდე „აფხაზი“ (რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა აფსუა იყო), აგრეთვე თურქეთისადმი (1877-1878 წლების ომის დროს) მიმხრობის გამო, მათ რუსეთის ხელისუფლებამ სასჯელად „დამნაშავე ხალხის“ ბრალდება გამოუტანა და აუკრძალა შავი ზღვის ახლომახლო ცხოვრება. საკითხავია - ნუთუ ეს არის აფსუა-აფხაზთა მყარი ერთობა. აი ასეთი ფიქტიური ერის რეალურ არსებობას (რომელთა რაოდენობა ფაქტობრივად 20 ათას სულს არ აღემატება) გვთავაზობენ სეპარატისტები და მათი ლაქია აპოლოგეტები, მაგალითად, არც ისტორიკოსი და არც ფილოსოფოსი, სინამდვილეში ათეისტი გ.როგავა. ასეთია მისი იდეურ-თეორიული მომზადების საფუძვლები - ეროვნულ საკითხში ანუ აფსუების ერად მონათვლის საქმეში, რასაც ვერსად გაექცევა.

* * *

ფაქტია, რომ აწინდელი აფხაზეთის ანუ კოლხეთისა და შემდეგ ეგრისის სახელმწიფოების ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მობინადრე სხვადასხვა სახელწოდების ტომები და ჯგუფები თანდათან ერთიანდებიან (ითქვიფებიან ერთიმეორეში) VI-VIII საუკუნეებში „აფხაზთა“ სახელწოდებით.

როგორც ჩანს, ბიზანტია-ირანის იმპერიათა შორის ჭიდილში, მათი დაქვემდებარებაში მყოფი ეგრისიც დაიქანცა და დასუსტდა VI საუკუნეში, როდესაც მას გამოეყო აბაზგია და ბიზანტიის მხარეზე გადავიდა, ამას დაემატა არაბთა თავდასხმებიც ეგრისზე, როდესაც მისი ციხე-სიმაგრეები არაბებმა დაიკავეს, შექმნილი ვითარებით ისარგებლა აბაზგიამ, რომელთანაც გაერთიანდნენ სანიგები, მისიმიანები და აფშილები (მათ მიწა-წყლიანად) და ასე შექმნა წინაპირობა „აფხაზთა“ (ე.ი. აბაზგთა) სამთავროს შექმნისა. სწორედ, ეს გარემოება ჩანს ქართლის ცხოვრების ანასეულ ნუსხიდან, რომელშიაც მოთხრობილია, რომ ცხუმი, რომელიც აბაზგიის მთავარმა შეიერთა

(მურვან ყრუს ლაშქრობის პერიოდში) აფშილთა ქალაქია, რომლის შემდეგ ბიზანტიის მიერ ნებაზე მიშვებული, გაძლიერებული აბაზთა თუ აფხაზთა მთავარი ლეონი კიდევ უფრო შორს მიდის, ის დასუსტებული ბიზანტიისაგან (ნებაყოფილობით თუ ძალა-უნებლიედ) თავს ინთავისუფლებს მთლიანად.

ამდენად, საგულისხმოა, რომ ანინდელი აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ და ცენტრალურ ნაწილში სხვადასხვა ტომთა და ჯგუფთა გაერთიანება ნებაყოფლობით ხდება, რაც მათი მონათესაობის მაჩვენებელი უნდა იყოს. ამ ტომთა თუ ეთნოგრაფიულ ჯგუფთა ერთობას „აფხაზები“ ეწოდება, რომელშიც ქართველური: სვანურ-მისიმიანური, ლაზურ-მეგრულ-აფსილური და მესხური ტომების თუ ჯგუფების გაერთიანების გამო ქართველები იგულისხმება (ასე იგულისხმებოდა აფხაზში ქართველი არა მხოლოდ ქრისტიანულ სამყაროში, არამედ მაჰმადიანურშიც. იმას, რომ საკუთრივ აფხაზეთი და საერთოდ მთელი დასავლეთი საქართველო ქართული სამყაროა, განსაკუთრებით ნათლად ასაბუთებს შესაბამისი ქართული წარწერებიანი ქართული ელესიამონასტრების გავრცელება მთელ დასავლეთ საქართველოში (ყველა თემსა და სოფელში) სოჩამდე და უფრო შორს. ამ მხრივ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო კათედრები და მათი სიმრავლე, განსაკუთრებით ანინდელ აფხაზეთში (იხ. ზემოთ).

მართალია, თავდაპირველად დასავლეთ საქართველოს ეკლესია ბიზანტიის პოლიტიკური გავლენის ქვეშ იყო (კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს ემორჩილებოდა), მაგრამ შემდეგ ბერძნული კათედრების (გუდავის, ფოთის და სხვ.) ადგილზე აფხაზთა მეფეებმა, კონსტანტინეპოლისადმი დაქვემდებარების ნაცვლად, დამოუკიდებელი საეპისკოპოზოები დააარსეს. მაგალითად, მეფე გიორგი II-ის დროს (957-963 წწ.) მოქვის საეპისკოპოზო, შემდეგ ბაგრატი III-ის დროს (975-1014 წწ.) ბედიის (გუდავის ადგილზე) და სხვა, რომელთაც თავის ენაზე - ქართულად წარმართეს და გააძლიერეს ღვთისმსახურება, რაც ბერძნული გავლენისაგან სრულ განთავისუფლებას ნიშნავდა.¹

ცხადია, ასეთი საეკლესიო რეფორმები, ერთის მხრივ, საქართველოს ეკლესიის სრულ დამოუკიდებლობის მოპოვებას ნიშნავდა ბერძნულისაგან, მეორის მხრივ, აფხაზეთის ქართულო-

¹ პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 249.

ბასა და ქართულ ენაზე საქმისწარმოებისა და აღმსარებლობის განვითარებას.

ამდენად, საყოველთაოდ ამოქმედდა გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“ მოცემული ფორმულა: „...ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირიცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეინირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების, ხოლო კერიელეტისონ ბერძნულად ითქუმის“.¹

ლოგიკური იქნება თუ აქ გავიხსენებთ აკად.სიმონ ჯანაშიას ერთ დებულებას „აფხაზეთის სამეფოს ენობრივ კუთვნილებაზე, მართალია, სამწუხაროდ ს.ჯანაშიამ ახალგაზრდულ ასაკში (გარდაცვალების გამო) ვერ მოასწრო აფხაზეთის ისტორიის ფართო დამუშავება, მაგრამ მას რომ აფხაზეთის სამეფო ქართულ სახელმწიფოდ მიაჩნდა და მისი ხალხი - ქართველებად, ეს კარგად ჩანს მის მიერ გამოთქმული დებულებიდან: თუ უფრო ადრე არა, ქართულმა ენამ აფხაზთა სამეფოში გაბატონებული მდგომარეობა მოიპოვა, მან საბოლოოდ გამოდევნა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიიდან ბერძნული ენა და ქართული ხდება აქ - კულტურის, სამეფო კანცელარიისა და ეკლესიის ენად.“²

ამასთან, როდესაც აფხაზეთის ქართულობას ეხება, აკად. მ.ლორთქიფანიძე სრულიად სამართლიანად წერს: „აფხაზეთის სამეფოში დაიწერა ქართული ჰაგიოგრაფიული და ჰიმნოგრაფიული თხზულებები, იქ აფხაზთა მეფეების კარზე, ქართულად დაიწერა „მეფეთა დივანი“ - აფხაზეთის მეფეთა ისტორია, აქ აიგო ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლები, აფხაზთა სამეფო აქტიურად მონაწილეობდა იმ დიდ ეროვნულ ბრძოლაში, რომლის შედეგად შეიქმნა ერთიანი ქართული ფეოდალური სახელმწიფო“.³

როგორც აქ მოყვანილი მოსაზრებისა და საერთოდ აფხაზეთის (მთელი დასავლეთი საქართველოს) ხუროთმოძღვრული ძეგლების, ასევე ქართლის, კახეთის, ჰერეთის, ფშავ-ხევსურეთის, ჯავახეთის, ტაო-კლარჯეთის და სხვ. მატერიალური კულტურის ძეგლების საერთო ნიშნების შედარებას იმ უთუო დასკვნამდე მივყავართ, რომ ჯერ კიდევ ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს

¹ პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ. 1964, გვ. 290.

² ს.ჯანაშია, აფხაზთა სამეფოს ისტორიიდან, შრომები, II, თბ. 1952, გვ. 306.

³ მ.ლორთქიფანიძე, დასახელებული შრომა, გვ. 15-16.

შექმნამდე, ისინი საერთო-ზოგად ქართული შინაარსით და თვისებებით ხასიათდებოდნენ და ერთ საერთო კულტურას ავლენდნენ.

თავი რომ დავანებოთ ქრისტიანული და მაჰმადიანური სამყაროს ქვეყნების მოღვაწეთა მოსაზრებებს (მათ შორის საქართველოს თვითმხილველ მისიონერთა თხზულებებს), აფხაზეთის საქართველოდ მიჩნევას, როდესაც ანტიოქიის პატრიარქმა ეჭვექვეშ დააყენა ქართველთა ეკლესიის ავტოკეფალიის (ე.ი. თვითმწყემსობის) კანონიერება, გამოჩენილმა ქართველმა მოღვაწემ გიორგი მთანმინდელმა მსოფლიო პატრიარქს ქართული ეკლესიის თვითმწყემსობის უდავობა და კანონიერება იმით დაუსაბუთა, რომ საქართველოში იქადაგეს მოციქულებმა: ანდრია პირველწოდებულმა და სიმონ კანანელმა, რომელიც ჩვენს ქვეყანაში – აფხაზეთშია დამარხული: „ერთი ნმიდა ათორმეტთა მოციქულთაგანი, სიმონს ვიტყვი კანანელსა, ქუეყანასა ჩუენსა დამარხულ არს აფხაზეთს, რომელსა ნიკოფსი ეწოდების“.¹

ბოლოს და ბოლოს ისე წარიმართა VII-VIII საუკუნეებში მეტოქე იმპერიებს: ბიზანტიას, სპარსეთსა და არაბებს შორის ჭიდილი, რომ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობამ ერთგვარი შვება მიიღო თავიანთი თავის გადასარჩენად კონსოლიდაცია განეხორციელებინა, მოძალადე იმპერიათა ურთიერთბრძოლის შედეგად დასუსტების კვალობაზე დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთის წერილ-წერილი ჯგუფები ერთ საერთო ქართულ სახელმწიფოდ გადაიქცნენ, რომელსაც საერთო სახელწოდება „აფხაზეთი“ ეწოდა, რომელშიც აბაზგებთან ერთად, კოლები, სანიგები, მესხები, აფშილები, კორაქსები და მისიმიანები გაერთიანდნენ, რომლებიც ფაქტობრივად ლაზ, სვან და მესხ ჯგუფებს წარმოადგენდნენ.

როგორც აკად.მ.ლორთქიფანიძე წერს - ქართული წერილობითი წყაროების ცნობით (სხვა წყაროები არ არსებობს), ქართლის ერისმთავართა უკანასკნელმა წარმომადგენელმა არჩილმა თავისი გარდაცვლილი ძმის მირის ასული ცოლად შერთო აფხაზთა მთავარს ლეონს, რომელსაც ამასთან გადასცა ეგრისის სამეფო გვირგვინი, რითაც ლეონ აფხაზთა მთავარმა სიძობით - ე.ი. მემკვიდრეობით, მიიღო ეგრისის სამეფოს ხელისუფლება, რაც სიმბოლურად ე.ი. რეალურად ეგრის-აფხაზეთის გაერთიანებას

¹ ჯუანშერი, ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 243.

ნიშნავდა. „აღნიშნული გარემოება იძლევა საფუძველს თვალსაზრისისათვის, ნერს მ.ლორთქიფანიძე, რომ ეგრისისა და აფხაზეთის გაერთიანება დინასტიური, ნებაყოფლობითი აქტი იყო“.¹ შემდეგ აფხაზთა მთავარმა (VIII საუკუნის დასასრულს) გაინთავისუფლა თავი ბიზანტიის ვასალობისაგან და თავი აფხაზთა მეფედ გამოაცხადა. „მატიანე ქართლისაჲ“ ცნობით - „და იპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე“.²

აღსანიშნავია, რომ ქართველებს მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე თან სდევდა მუქარა, ძალადობა და შიშის აჩრდილი განადგურება-მოსპობისა, ასეთი პერიოდი იყო VII-VIII საუკუნეებიც, როდესაც კონსოლიდაციისა და საბოლოო ჩამოყალიბების პროცესში, ბიზანტიისა და სპარსეთის პარალელურად მათ თავს დაატყდა არაბობა - არაბთა უზარზმარი არმიის შემოსევა, მრისხანე მოძალადე - „მურვან ყრუდ“ ნოდებული სარდლის მეთაურობით. იმ დროს, როდესაც დასავლეთ საქართველოს შავი ზღვისპირეთის პატარ-პატარა ქართველური ტომები და ჯგუფები მესხ-აბაზგთა მეთაურობით თანდათან ერთიანდებოდნენ და ერთ ქვეყანად ყალიბდებოდნენ. როგორც ჩანს, არაბების უზარმაზარი არმიის შემოტევის დროს აღმოსავლეთ საქართველოს ანუ ქართლის მესვეურებმა შავი ზღვისპირეთში ანუ აბაზგიის დედაქალაქში - ანაკოფიაში იგულის ყველაზე საუკეთესო - უძლეველი თავშესაფარი ადგილი, მართლაც აქ ქართველთა მცირერიცხოვანმა ჯარმა უმაგალითო ბრძოლით მოიგერია და გააქცია მურვან ყრუს მრავალათასიანი დაუნდობელი არმია, მიუხედავად იმისა, რომ მძიმე ბრძოლაში დაიჭრა ქართლის ერთ-ერთი ერისმთავარი მირი (სტეფანოზისძე). სხვათა შორის, ამ უმაგალითო ბრძოლით აღფრთოვანებულმა ბიზანტიის კეისარმა კონსტანტინემ მირი და მისი ძმა არჩილი უმაღლესი ჯილდო მეფის გვირგვინების ნოდების ძღვენით დააჯილდოვა. მიუხედავად მძიმედ დაჭრისა, მირი გადარჩა, მაგრამ დასნეულდა და დიდხანს ვერ იცოცხლა. სიკვდილის წინ მან ქართლის ტახტი თავის ძმა - არჩილს უანდერძა.

ამასობაში არაბთა სახალიფოში შინაარეულობამ იფეთქა, რომლის შედეგად ის დასუსტდა და შედარებით ჩამოქვეითდა,

¹ მ.ლორთქიფანიძე, აფხაზეთი და აფხაზები; პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954, გვ. 189-218.

² ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 251; მ.ლორთქიფანიძე, აფხაზები და აფხაზეთი, გვ. 10

ამიტომ 744 წელს მურვან ყრუ იძულებული გახდა კავკასია დაეტოვებინა და თავის ქვეყანაში დაბრუნებულიყო.

სამაგიეროდ ქართლის მეფე არჩილ II-მ დიდი რეფორმები განახორციელა: განამტკიცა ქართლის სამეფო ხელისუფლება, გააძლიერა ჯარი, ამასთან ანტიოქიისაგან საეკლესიო დამოუკიდებლობა მოიპოვა, გაამაგრა ქვეყნის ციხე-სიმაგრეები და საზღვრები და სხვ. მაგრამ მიუხედავად ერთგვარი დასუსტებისა, არაბები მაინც არ ეშვებოდნენ კავკასიასა და ქართლს, ამიტომ არჩილ მეფემ მაინც ვერ იხსნა თავი არაბთა ბატონობისაგან, არაბთა ახალმა სარდალმა კასიმმა (მურვან ყრუს ნათესავმა) არჩილ მეორე შეიპყრო და ქრისტიანული რჯულის დაგმობა და უარყოფა უბრძანა, ამაზე მტკიცე უარის გამო მან ქართლის მეფე სიკვდილით დასაჯა.

როგორც საისტორიო წყაროებიდან ჩანს, VIII საუკუნის 30-იანი წლების შემდეგ საქართველოს ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი ეპოქალური მოვლენები მოხდა, რაც, პირველ რიგში, დასავლეთ საქართველოს შავიზღვისპირეთის ქართველური ტომებისა და ჯგუფების გაერთიანებაში გამოვლინდა, მეორეს მხრივ, ბიზანტიის გავლენისაგან თავისი განთავისუფლების მცდელობაში, ხოლო მესამე მხრივ, არაბთა ხალიფატის წინააღმდეგ სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლის გაჩაღების აუცილებლობაში. ეტყობა, ბიზანტიის ბატონობაში ყოფნის მწარე გამოცდილება იმდენად დიდი იყო, რომ ამან თვალნათლივ გახადა შავიზღვისპირეთის ქართველური ხალხების განკერძოებული ცხოვრების უარყოფითი შედეგები და პირადი განდიდების, ასევე ეგოიზმის დაძლევის აუცილებლობა, ასე ვთქვათ, გაერთიანების აუცილებლობა.

როგორც ჩანს, შავიზღვისპირეთის პატარ-პატარა ტომები სანიგები, ლაზები, მესხები, კოლები (ე.ი. კოლხები), აფსილები, მისიმიანები და სხვები აბაზგების ირგვლივ ირაზმებოდნენ.

ამასთან, განყენებულად არც ქართლის ხელისუფალთა მცდელობა მიმდინარეობდა. ის მონათესაობის პრინციპზე ხორციელდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველთა უფრო ფართო და მტკიცე გაერთიანების შექმნის მიზნით, რათა უფრო მჭიდრო კავშირები დამყარებულიყო აღმოსავლეთ და დასავლეთ ქართველებს შორის.

ფაქტი იყო, რომ ქართლის მეფე არჩილ II-ს მემკვიდრე ვაჟიშვილი არ ჰყავდა, მან თავისი გარდაცვლილი ძმის მირის ასული ცოლად შერთო აბაზგთა (ე.ი. აფხაზთა) მთავარ ლეონ I-ს,

რომელსაც თან ბიზანტიის კეისრის კონსტანტინეს მიერ ნაბოძები სამეფო გვირგვინიც უბოძა.

აი რაა ნათქვამი ლეონ II-სთან დაკავშირებით „მატიანე ქართლისში“: „ხოლო რაჟამს მიუძღურდეს ბერძენნი, გადადგა მათგან ერისთავი აფხაზთა, სახელით ლეონ, ძმისწული ლეონ ერისთავისა, რომლისად მიეცა სამკვიდროდ აფხაზეთი, ეს მეორე ლეონ ასულისწული იყო ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გადადგა ბერძენთ, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი ვიდრე ლიხამდე, სახელ იდგა მეფე აფხაზთა, რამეთუ მიცვალებულიყო იოვანე და დაბერებულიყო ჯუანშერ და შემდგომად ამისა, ჯუანშერიც მიიცვალა“¹.

ლეონ II-ის მიერ აფხაზთა მეფედ გამოცხადება მოხდა 786 წელს, რასაც წინ უსწრებდა მისი შეთანხმება ქართლის მეფესთან, აგრეთვე ბიზანტიის კეისართან და ხაზართა ხაკანთან, რომლებიც სისხლხორცეულად იყვნენ დაინტერესებული არაბთა წინააღმდეგ ერთიანი კოალიციის შექვრის შესახებ. ჩანს, ასეთი შეთანხმება ერთის მხრივ ეთნიკურ-ნათესაურ პრინციპებს ეყრდნობოდა, ხოლო მეორეს მხრივ მოკავშირეთა საერთო ინტერესებს - არაბებისაგან თავდაცვას.

ეტყობა, აფხაზეთის სათავეში ლეონიდების ჩადგომა ბიზანტიის კეისრის თანხმობის საფუძველზეც მოხდა, ამაზე მეტყველებს ლეონის სიტყვებიც მეფე არჩილისადმი: „მომცა მე კეისარმან ქვეყანა ესე მკვიდრობით კეთილად სიმხნითა თქუენითა, ხოლო ამიერითგან არს ესე მამულობით სამკვიდრებელ ჩემდა კლისურითგან, ვიდრე მდინარემდე დიდად ხაზარეთად, სადა წარწუდების წუერი კავკასიისა. შემრთე მეცა მონათა შენთა, თანა რომელმა ესე დღეს ღირს ყვენ შვილად და ძმად შენდა, არა მინდა ნაწილი შენგან, არამედ ჩემიცა ესე შენდავე იყოს“².

ყოველივე ეს ხომ იმაზე მეტყველებს, რომ „აფხაზთა სამეფოს“ შექმნა ბიზანტიის თანხმობით და ქართლის მეფის არჩილის თაოსნობა-უფროსობით განხორციელდა. რაც იმაზე მიუთითებს, რომ ქართლისა და აფხაზეთის მესვეურები შეთანხმდნენ ერთად ემოქმედათ, ამას მოყვა ლეონის მიერ თავისი სამფლობელოს გაფართოება სამხრეთ-აღმოსავლეთის საზღვრე-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 240, ტ. IV, გვ. 125.

² ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 251.

³ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 208-209.

ბის მიმართულებით, რაც ჩანს ეგრისის მესვეურების ნება-ყოფლობით მოხდა. ამიერიდან აფხაზეთის სამთავროს თუ ფაქტობრივად სამეფოს საზღვრები, რომელსაც ქართული ისტორიული წყაროები „აფხაზთა სამეფოს“ უწოდებენ, რომლის საზღვრები - ნიკოფსიიდან ჭოროხამდე გაფართოვდა, შემდეგ კი ლიხის ქედამდე, რომელმაც ეგრისის სახელწოდება „აფხაზთა“ სახელწოდებით ჩაანაცვლა, რაც მთელი დასავლეთ საქართველო მოიცავდა.

აფხაზეთი (ვინრო გაგებით), ლეონის სამემკვიდრეო მხარე იყო. ამასთან, მან არჩილის ნებასურვილით (სიძობის აქტით) ეგრისიც მემკვიდრეობით მიიღო (მაშასადამე, ორივე ქვეყანა „ხელთიპყრო“), ამასთან, ბიზანტიისაგან მათი პყრობის ნებართვაც მიიღო. ყოველივე ამის შემდეგ - „სახელ-იდვა აფხაზთა მეფის“.¹

* * *

იმდენად უმაგალითოა აფსუა სეპარატისტების უტიფარი და ურცხვი საქციელი, რომ მათ თავისთვის სრულიად უცხო მეფის ლეონ II-ის სახელობის ორდენიც კი დაანესეს იმ აფსუების ჯილდოდ, ვინც საქართველოს და ქართველების წინააღმდეგ ბრძოლაში გამოიჩინენ თავს, რაც არა მხოლოდ საკუთარი ისტორიის დაცინვა და სამასხროდ აგდებაა, არამედ გაუგონარი ფანტაზია და სიყალბეც.

ერთის მხრივ, შეუძლებლად მიგვაჩნია ის, რომ აფსუებმა (ისტორიკოსებმა მაინც) არ იციან და არ გაუგიათ ძველი ქართველი ისტორიკოსების გრიგოლ ხანძთელის, საბანისძის, გიორგი მერჩულეს, ჯუანშერის და სხვ. აგრეთვე ბიზანტიელი მწერლების: ჟამთა აღმწერლის, ფლავიუს არიანეს, პროკოპი კესარიელის, იოანე ლიდეს, აგათია სქოლასტიკოსის, V საუკუნის ანონიმის და სხვა მრავალთა ცნობები საქართველოს შესახებ ის, რომ ყოველივე საქართველოს ეხება. მეორეს მხრივ, იცოდნენ ყველაფერი ეს და მაინც შეგნებულად აყალბებდნენ ყველაფერ ამას, შებრუნებულად და მრუდედ წერო ყველაფერი ეს, რაოდენ საკვირველი და საოცარია. ყველაფერზე საკვირველი და საოცარი მაინც ისაა, რომ აფხაზი არ ხარ, არაფერი მასთან არ გაკავშირებს (უბრალოდ აფსუა-აბაზი იყო) და მაინც აფხაზობას ჩემულობ იმის გამო, რომ

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 251

გვიან საშუალო საუკუნეებში აფხაზეთში დასახლდი და შემთხვევით აფხაზად იწოდები.

აფხაზეთი და, ბუნებრივია, მისი სამეფო დინასტია, რომ ქართული იყო, ამის მაჩვენებლის დანახვა ერთი თვალის გადახედვითაც შესაძლებელია, მაგალითად, ქართულ ენაზე შედგენილ - „აფხაზ მეფეთა დივანში“ ანუ ისტორიაში, ჩამოთვლილი ყველა მეფის სახელი ტრადიციული ქართველი ანუ ქართულია, მაგალითად ლეონი, თეოდოსი, დემეტრე, გიორგი, იოანე, ადარნასე, ბაგრატ, კონსტანტინე და სხვ.

აფხაზეთის მეფეთა დინასტიის სქემა დაახლოებით ასე გამოიყურება:

1. ლეონ II (786-800 წ.).
2. თეოდოს I (800-825 წ.).
3. დემეტრე II (825-861 წ.).
4. გიორგი I აღწოფელი (861-868 წ.).
5. იოვანე შავლიანი (868-880 წ.).
6. ადარნასე შავლიანი (880-887 წ.).
7. ბაგრატ I (887-893 წ.).
8. კონსტანტინე (893-922 წ.).
9. გიორგი II (922-957 წ.).
10. ლეონ II (957-967 წ.).
11. დემეტრე III (967-975 წ.).
12. თეოდოს II (976-978 წ.).
13. ბაგრატ III (978-1014 წ.) - გაერთიანებული საქართველოს მეფე.

ქართველ ისტორიკოსთა საერთო მოსაზრებით აფხაზ მეფეთა დინასტია ტაო-კლარჯეთის ქართველ მეფეთა დინასტიის შტო იყო და ხშირად მასთან შეთანხმებულად და კეთილდამოკიდებულად მართავდა ქვეყანას.

როგორც ვნახეთ, სამი აგრესიული იმპერიის ურთიერთჭიდილში, რომელი ძალა დაიმონებდა საქართველოს, ეს პირდაპირ გამოიკვეთა არაბების სახით, რომელთაც ბიზანტიაც დაძლიეს და ყველაზე რეალური ძალა გახდნენ მთელი კავკასიის დამპყრობთა შორის, ამაზე ფიქრსა და ამის წინააღმდეგ ზრუნვაში ბიზანტიამ ბევრი რამ დაუთმო აფხაზთა, ტაო-კლარჯთა და ქართლის მესვეურებს, რომლებიც თავის მხრივ ერთიმეორესთან შეთანხმე-

ბით მართავდნენ თავთავის სამფლობელოებს. ჩანს, IX-X საუკუნეების მანძილზე თანდათან მომნიჭდა ქართველ მეფე-მთავართა აზრი იმაზე, რომ სამცქედრო-სასიცოცხლოდ აუცილებელი იყო მათი გაერთიანება, მით უფრო ამის სტიმულს იძლეოდა არაბთა შინაგანი წინააღმდეგობა და არეულობა ერთმანეთთან, აგრეთვე მათ წინააღმდეგ აზერბაიჯანში გაჩაღებული მოძრაობა და აჯანყებები, რომლებშიც სომხები და ქართველებიც მონაწილეობდნენ. არაბთა წინააღმდეგ თავდადებული ბრძოლის აუცილებლობა მოამწიფა სისასტიკით ცნობილმა არაბთა სარდლის ბულა თურქის ლაშქრობამ თბილისში 853 წლის 5 აგვისტოს, როდესაც მან ცეცხლს მისცა თბილისი და მისი მოსახლეობის ნაწილი გაჟლიტა. როდესაც ბულა თურქმა თბილისის ამირა საჰაკი სიკვდილით დასაჯა, შემდეგ მიზანში ქართლი ამოიღო, რომლის ერთ-ერთმა მთავარმა კოსტანტიმ უარი განაცხადა არაბებისადმი მორჩილებაზე და მაჰმადიანობის მიღებაზე, რისთვისაც – სიკვდილით დასაჯეს.

დამონებული ხალხების მედგარი წინააღმდეგობისა და შინაგანი დაპირისპირების გამო, დასუსტებული არაბთა სახალიფოს ჯარის უკანასკნელი ლაშქრობა საქართველოში 914 წელს განახორციელა სარდალმა აბულ-კასიმმა, რომელმაც აიღო საქართველოს ციხე-სიმაგრეები უჯარმა და ბოჭორმა, შემდეგ ააოხრა სამცხე და ჯავახეთი, მაგრამ მიუხედავად ამისა, არაბთა ბატონობა მთელ კავკასიაში დაეცა და გადავიარდა.

ამიერიდან საქართველოს ცხოვრება თანდათანობით გარდაქმნისა და განვითარების გზას დაადგა. მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა სოფლის მეურნეობაში და ეკონომიკაში საერთოდ, გამოცოცხლდა და განვითარდა საქალაქო ცხოვრება, ვითარდება ვაჭრობა და ხელოსნობა.

ქვეყნის შემდგომი განვითარება დღის წესრიგში აყენებდა ცალკეული ქართული სამეფო-სამთავროების ერთიან სახელმწიფოდ გაერთიანებას. ეს აუცილებელი იყო იმისათვის, რათა შეუფერხებელი ყოფილიყო ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეებს შორის ეკონომიკური, კულტურული და პოლიტიკური კავშირ-ურთიერთობა, ქვეყნის ინტერესები მოითხოვდა ქართველებს გაერთიანებული ძალით განევითარებინათ არა მხოლოდ ეკონომიკა და კულტურა, არამედ დაეცვათ ქვეყანა.

ამასთან, ქვეყნის გაერთიანებასა და ცენტრალიზაციას მოითხოვდა ცალკეული თვითნება ფეოდალთა მიმძლავრებისაგან

დაცულიყო და გადარჩენილიყო წერილი და საშუალო აზნაურები, თავისუფალი ვაჭარ-ხელოსნები და მოქალაქეები, რაც მთავარია, ქვეყნის თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცება.

ეჭვი არ არის, საქართველოს გაერთიანება-ცენტრალიზაციას ხელს უშლიდნენ უცხო იმპერიები არაბთა სახალიფო და ბიზანტია, თუ თავის დროზე არაბთა წინააღმდეგ საქართველოს რამდენადმე გაერთიანებას ხელს უწყობდა ბიზანტია, ახლა, როდესაც სახალიფო უკვე საშიში არ იყო, ბიზანტია უკვე პირველი იყო ამისი წინააღმდეგი, რადგან ამით თავისი გავლენისა და ბატონობის აღდგენისათვის ზრუნავდა.

ვერ ვიტყვით, რომ საქართველოს სამეფო-სამთავროებს ყოველთვის შეგნებული ჰქონდათ ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირის აუცილებლობა და ყოველთვის შეთანხმებულად მოქმედებდნენ. ამ მხრივ სიძლიერით ჯერ კახეთი გამოირჩეოდა, მაგრამ შემდეგ დასავლეთ საქართველო დანიშნულა, განსაკუთრებით დავით კურაპალატის დროს გაძლიერდა ბიზანტიის იმპერატორის მეურვეობით და აქტიური მხარდაჭერით. ტაო-კლარჯეთის ქართველთა სამეფო იმდენად გაძლიერდა X საუკუნის მეორე ნახევარში, რომ ის 12 ათასიანი ცხენოსანი ლაშქრით დაეხმარა ბარდა სკლიაროსის აჯანყების ჩასახშობად კეისარს 979 წელს თორნიკე ერისთავისა და ჯოჯიკის მეთაურობით, რისთვისაც დავით კურაპალატმა დიდი მინა-წყალი და სხვა წყალობა მიიღო საჩუქრად. ყოველივე ამან დავით III-ს დიდი სახელი მოუპოვა არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც.

ყველაფრიდან გამოჩნდა, რომ აღმავლობის გზაზე შემდგარი ტაო-კლარჯეთის, ასევე აფხაზეთისა და ქართლ-კახეთის გაერთიანება რეალური გახდა. ამ საქმეში მოთავეობა იკისრა ქართლის ერისთავმა იოანე მარუშისძემ, რომელმაც დავით III-ს შესთავაზა თავისი შვილიშვილი ბაგრატ III-ის გაერთიანებული საქართველოს სამეფო ტახტზე მეფედ დასმა. მართალია, ბაგრატი ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი იყო, მაგრამ სამი ტახტის მემკვიდრედ ითვლებოდა.

975 წელს დავით კურაპალატი ჯარით შევიდა ქართლში და დიდგვაროვან აზნაურებს ბაგრატიონისადმი მორჩილება უბრძანა, რომლის შემდეგ 978 წელს დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთა) ფეოდალთა ინიციატივით ბაგრატი ქუთაისში აკურთხეს მეფედ. 1001 წელს დავით კურაპალატის გარდაცვალების შემდეგ ბიზანტიამ კურაპალატის ტიტული ბაგრატს გადასცა.

1008-1010 წლებში ბაგრატ-აფხაზთა მეფემ ბრძოლით შეიერთა კახეთი და ჰერეთი, მალე კლარჯეთიც. მას მხოლოდ – მაჰმადიანების ხელში მყოფი თბილისი დარჩა. ასე იწოდა ბაგრატ III აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა“- ანუ ერთიანი საქართველოს მეფედ, რომლის საერთო დედაქალაქად ჯერჯერობით ქუთაისი რჩებოდა.

როგორც ვხედავთ, გაერთიანებული საქართველოს მეფეთა ტიტულში პირველ ადგილზე „აფხაზთა“ აღმოჩნდა, რადგან მეფეთა ტიტული დასავლეთ საქართველოს სახელიდან „აფხაზთა“ მომდინარეობდა ტრადიციით, ე.ი. „აფხაზეთი“ დასავლეთ ქართველთა აღმნიშვნელ სახელწოდებად დარჩა ტრადიციით (ბაგრატ III-ის გარდაცვალების - 1014 წლის შემდეგაც) - ერთიანი საქართველოს პოლიტიკურ დაშლამდე რამდენიმე სამეფოდ.

* * *

რაც შეეხება საკუთრივ აფხაზთა ეთნიკურ ვინაობას (ვინრო მნიშვნელობით), თუ ჩვენ ამას განვსჯით ყველაზე ვინრო - „აბაზგების“ (ანუ „აბასგების“) მასშტაბით, ძნელია მისი ზუსტი და გადაჭრით თქმა, თუ გენეტიკურად ვინ იყვნენ ისინი (ამისი პირდაპირი მაჩვენებელი არავითარი წერილობითი და პირველადი ანტროპოლოგიურ-ეთნოგრაფიული მონაცემები არ არსებობს), მაგრამ არსებობს არაერთი მასალა, სახელდობრ როგორც უცხოური (უპირატესად ბიზანტიური), ასევე ქართული, რომელთა მიხედვით კარგადაა ცნობილი, რომ კოლხეთის შემდეგ მისი მემკვიდრე ეგრისის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეში, ასე ვთქვათ, აწინდელი აფხაზეთის მიწა-წყლის ნაწილზე უძველეს დროში მრავალი, სხვადასხვა ტომი და ჯგუფი ცხოვრობდა, რომელთა შორის იყვნენ ჰენიოხები, სანიგები, აქელები, ზიგები, კოლები, კორაქსები, კერკეტები, მელანქლები, აბაზგები, აფშილები, მისიმიანები და სხვები, რომელთა საერთო სახელწოდება თუ უფრო ადრე არა, VI-VIII სს. „აფხაზი“ გახდა. სწორედ, ამ სახელწოდებაში თავმოყრილი (გაერთიანებული) ე.წ. პატარ-პატარა ტომების თუ ჯგუფების ზოგადი მონაცემებისა და მათი საბინადრო ადგილების ტოპონიმების ანალიზის საფუძველზე ვგებულობთ, რომ გამონაკლისის გარდა, ყველა ისინი კოლხურ-ეგრისული მოდგმისანი იყვნენ, მაშასადამე, ქართველური, რასაც არა მხოლოდ მათი უძველესი ენობრივი ნაკვალავი და ზოგადი კულტურის მაჩვენებელი გვიჩვენებს, არამედ შემდგომი ანტროპოლოგიური სურათიც.

როგორც გამოჩენილი მეცნიერი, ქართული ეთნოგრაფიული სკოლის ფუძემდებელი აკად.გიორგი ჩიტაია წერს, ჩვენი მეცნიერება ეთნოგენეზის საკითხში თავის ძირითად დებულებად (ამოსავლად) აღიარებს, რომ „ეთნოსი ისტორიული კატეგორიაა, რომ არც ერთი ეთნიკური წარმონაქმნი არ არის უცვლელი და ყველა თავისი ძირითადი თვისებებით ურყევი ერთობლიობა, არამედ ის, როგორც ყოველგვარი ისტორიული მოვლენა წარმოიშობა, ვითარდება და გადადის ახალ ერთობლიობაში, ამ პროცესში ეთნოსი განიცდის ტრანსფორმირებას და შერწყმული სახით ვლინდება. შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ საზოგადოებრივი განვითარების ცალკეულ ისტორიულ პერიოდს მისთვის დამახასიათებელი ეთნიკური წარმონაქმნი გააჩნია“.¹

თავისი შინაარსით ეთნოსის რაობას დაახლოებით ასევე განმარტავს ცნობილი ანტროპოლოგი, პროფ.ლ.ბითაძეც, რომლის მიხედვით - „ეთნოსი რთული და მრავალნახნაგოვანი ფენომენია, რომელიც ხანგრძლივი ისტორიული პროცესის შედეგად ყალიბდება. ეთნოსი წარმოიქმნება, ვითარდება, ზოგჯერ იშლება კიდევაც, ამიტომ შეუძლებელია დავეთანხმოთ მოსაზრებას, რომ რომელიმე ეთნოსს ჩვენამდე მოელნიოს თავდაპირველი, უცვლელი სახით. იცვლება არა მარტო ეთნოსისათვის დამახასიათებელი ენა, კულტურა და ა.შ., არამედ ცვლილებას განიცდის მისთვის დამახასიათებელი მორფოლოგიური ტიპიც, რაც აუცილებელს ხდის ეთნიკური ჯგუფის ანტროპოლოგიურ შესწავლას სივრცესა და დროში“.²

საგულისხმოა, რომ ეთნოსისათვის დამახასიათებელი გენეტიკური წარმომავლობა, სხვა დამახასიათებელ თვისებებს შორის, სახელდობრ ენობრივ, ფსიქიკურ, ეკონომიკურ და ყოფა-ცხოვრებით ნიშნებს შორის, ალბათ ყველაზე მყარია, მაგრამ ეჭვი არ არის იმაში, რომ შექმნილი პირობების შესაბამისად, ისიც იცვლება გარკვეულ კონკრეტულ ისტორიულ ეტაპზე, ვითარე-

¹ გიორგი ჩიტაია, შრომები, II, თბ., 200, გვ. 88, 113 (ხაზგ. ჩვენია - ავტ.).

² აფხაზების ანტროპოლოგიური ისტორია, ლ.ბითაძის რედ. თბ., 2008, გვ.7.

ბისდაკვალად, და ახალ თვისობრიობაში გადადის¹. აქედან გამომდინარე საზოგადოების განვითარებაში ისიც არ არის გადამწყვეტი.

იმავე აკადემიკოს გ.ჩიტაიას რომ დავესესხოთ, ეთნოგენეზის პრობლემის განსაზღვრა მოითხოვს, მასთან დაკავშირებული წყაროებისა და მონაცემების კომპლექსურ შესწავლა-ანალიზს, მაგალითად: ლინგვისტურ, არქეოლოგიურ, ეთნონიმიკურ, ანთროპოლოგიურ, ტოპონიმიკურ და სხვათა კვლევა-ძიებას.

ამ თვალსაზრისით გ.ჩიტაია დიდ შეფასებას აძლევს პ.ინგოროყვას მოსაზრებას ჩვენთვის საინტერესო პრობლემაზე - აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის შეფასების შესახებ, კერძოდ, ტოპონიმიკისა და ეთნონიმიკის მასალაზე დაყრდნობით, რომლის მიხედვით, პ.ინგოროყვას მიერ შემუშავებულ მოსაზრებებს, რომელთაც საყურადღებოს და მისაღებს უწოდებს, სახელდობრ: „აფხაზეთის მხარეები ძირეული ქართული ქვეყანაა, რომელიც ძველი დროიდანვე ქართველებით იყო დასახლებული. აფხაზეთის მხარეების მოსახლეობა ქართული იყო, როგორც ანტიკურ ხანაში, ისე საშუალო საუკუნეებში და კერძოდ, საშუალო საუკუნეთა იმ მონაკვეთზე, VIII საუკუნეში, როდესაც შეიქმნა დასავლეთ საქართველოს „აფხაზეთის სამეფო“.²

გ.ჩიტაიას აზრით, პ.ინგოროყვას სავსებით გადანყვეტილად მიაჩნია, რომ საკუთრივ აფხაზები, ანუ აბაზგები, იგივე მოსხები ანუ მესხები, რომლებიც ცხოვრობდნენ ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეების მზიმთისა და ბზიფის მდინარეთა ზემო წელში, მთიან ზოლში (იხ. კარტოგრამა), პ.ინგოროყვა წერს: „აქ საჭიროა აღვნიშნოთ ამასთანავე, რომ უძველეს ხანაში მესხთა ტომი, როგორც ირკვევა, ბევრად უფრო ფართოდ ყოფილა განსახლებული საქართველოს მიწა-წყალზე, ვიდრე შემდგომ პერიოდში. მესხებით ყოფილა დასახლებული არა მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო - შემდეგდროინდელი სამცხე და მისი მიმდგომი თემები, მესხების მოსახლეობა ყოფილა აგრეთვე შიდაქართლშიც, რისი მაჩვენებელია შიდაქართლის დედაქალაქის თვითსახელწოდება მცხეთა - სამცხე, მესხების მოსახლეობა ყოფილა აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, ფშავ-ხევსურეთში: როგორც ცნობილია, კავკასიის მთიულები - ავარები ფშავ-ხევსურებს

¹ გ.ჩიტაია. შრომები, II, გვ. 113.

² პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 188; გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 113.

„მოსოხის“ (ანუ „მოსოქი“-ს) სახელით იცნობენ. რაც შეეხება აფხაზეთს, აქ, როგორც ეს ზემოთაც მოვიხსენიეთ, ადგილი ჰქონია ისეთივე ტერიტორიულ თანამეზობლობას მესხური ტომისა ეგრისულ ტომებთან, როგორც ჩვენ გვაქვს სამხრეთ კოლხიდაში, სადაც ეგრისულ ტომებს მეგრელებსა და ჭანებს შორის სახლობს მესხური ტომის შტო (გურულები და ქობულელი – აჭარლები).¹

ვფიქრობ აქ უპრიანია ისიც ითქვას, რომ შემთხვევითი არ უნდა იყოს გამოჩენილი ენათმეცნიერის ნ.მარის მიერ „აფხაზი“ ტერმინის დაკავშირება „მესხ-მასხ-ბასხ“-თან, გამოდის, რომ სამი დიდი მეცნიერი ნ.მარი, პ.ინგოროყვა და გ.ჩიტაია საერთო თანხმობით აცხადებდნენ აფხაზეთში მესხების ცხოვრებას და მათი გავლენით „აფხაზი“ ტოპონიმის არსებობას.

კიდევ მეტი, ავარები (დალესტნური ტომი – გ.გ.) რომ ფშავესურებს უწოდებდნენ მოსოხს, ეს დიდ ივანე ჯავახიშვილს იმ უძველესი (შორეული) დროის გადმონაშთად მიაჩნდა, როდესაც „მოსოხი“ (ანუ მესხი) „ქართველთა ზოგადი სახელი“ იყო.² ესეც ხომ იმისი თანხმობაა, რომ ზემოაღნიშნული მართალი უნდა იყოს.

აქ გ.ჩიტაიას ნათქვამიდან - აფხაზი სახელწოდების მესხებთან დაკავშირების შესახებ ყველაზე საინტერესო ისაა, რომ ნ.მარი მარტო აფხაზის ლინგვისტურ ანალიზს არ დაჯერდა, არამედ, ის აფხაზეთში მესხების მისვლის მარშრუტსაც შეეხო (რომელიც აბასთუმნის ზეკარით მიემართებოდა) და ივარაუდა, რომ აბასთუმნის ეტიმოლოგია აბაზგების უბანს ანუ აბაზგების მიერ დაარსებულ ქალაქს უნდა ნიშნავდესო. ამ შემთხვევაში ვერც დავადასტურებთ და ვერც უარვყოფთ ნათქვამის სინამდვილეს, და მხოლოდ ამით დაკმაყოფილდებით.

გ.ჩიტაია ვერ კმაყოფილდება პ.ინგოროყვას ნათქვამის - მესხ-აბაზგების ერთიანობის ვარაუდის შესახებ და ვერც მათი ლოკალიზაციაზე აფხაზეთში, რაც დროსა და კონკრეტულ საცხოვრის ადგილს არ განსაზღვრავსო (თუმცა პ.ინგოროყვა მესხების ადგილს მზიმთასა და ბზიფის ზემო ნელზე მიუთითებს). გ.ჩიტაია აღნიშნავს, რომ ერთ დროს საქართველოს ხელისუფლებამ მესხები ხევის სასაზღვრო მხარეში დაასახლაო, მაგალითად, მოხევეებით და ამგვარი ცნობა აფხაზებზე არ მოგვე-

¹ პ.ინგოროყვა. გიორგი მერჩულე, გვ. 140; გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 113.

² ივ.ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, 1950, გვ. 61.

პოვებაო.¹ თუმცა პ.ინგოროყვა მესხების აფხაზეთში განსახლების დასახელებაზე ავტორების მაგალითად მიუთითებს ჰელანიკე მიტილენელს (ძვ. V ს.), ჰალეფატე აბიდოსელს (ძვ. V ს.) და სტრაბონს (ძვ. და ახ. წ. მიჯნა).

სხვათა შორის, გ.ჩიტაია რატომღაც ნაკლებ ანგარიშს უწევს ჰელანიკესა და ჰალეფატეს ფრაგმენტულ ცნობებს, ოღონდ მესხების აფხაზეთში განსახლებაზე მკვლევარები უფრო სარწმუნოდ მიიჩნევენ მითრიდატეს ომების ისტორიკოსთა ცნობებს, ლატიშევის რუსული თარგმანის მიხედვით, მოსხების (მესხების) მოსაზღვრედ დასახელებული არიან ჰენიოხები და კერკეტები.² არტემიდორე ჯერ ასახელებს ბატას, შემდეგ კერკეტების სანაპიროს 850 სტადიაზე, შემდეგ აქეელებს - 500 სტადიის მანძილზე, შემდეგ ჰენიოხებს - 1000 სტადიაზე, ბოლოს დიდ პიტიუნტს 360 სტადიაზე დიოსკურიამდე. მაგრამ მითრიდატე დიდის ომების აღმწერი ისტორიკოსები (რომელთაც მეტად დაეჯერებათ) პირველად ასახელებენ აქეელებს (ახეელებს), მათ შემდეგ ზიქებს, შემდეგ ჰენიოხებს („ინიოხებს“), შემდეგ კერკეტებს, მესხებს და კოლებს, აგრეთვე ფთიროფაგებს, სვანებს და კავკასიის სხვა წვრილ ტომებს.

ლატიშევის თარგმანთან ერთად, უფრო მეტი სიფრთხილისათვის მესხების აფხაზეთში განსახლებასთან დაკავშირებით, გ.ჩიტაიას მოჰყავს აკად.თ.ყაუხჩიშვილის თარგმანიც სტრაბონის თხზულებიდან, სადაც აღნიშნულია: „არტემიდორე ამბობს, რომ ბატადან კერკეტების სანაპირომდე, რომელზედაც არის ნავსაყუდლები და სოფლები, დაახლოებით - 850 სტადია, შემდეგ აქეელთა სანაპირო - 500 სტადია, მერე ჰენიოხთა სანაპირო - 1000 სტადია, ხოლო დიდი პიტიუნტისა - დიოსკურიამდე 360 სტადი, ხოლო მითრიდატეს ამბების აღმწერი, რომელთაც მეტად დაეჯერებათ, ამბობენ, რომ ჯერ არიან აქეელები, შემდეგ ზიგები, მერე ჰენიოხები, კელავ კერკეტები, მოსხები, კოლხები, შემდეგ ამათ ზემოთ ფთიროფაგები, სვანები და კავკასიის სხვა პატარა ტომები“.³

ჩვენს ერთგვარ გაკვირვებას იწვევს ის გარემოება, რომ მიუხედავად რამდენიმე ძველი ავტორის მიერ პირდაპირი მოხ-

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 114.

² ლატიშევი, SC, I, გვ. 135.

³ თ.ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, თბ., 1957, გვ. 120.

სენებისა, მესხების განსახლება აფხაზეთის ტერიტორიაზე რატომღაც საეჭვოდ და სადაოდაა მიჩნეული ზოგიერთი თანამედროვე მკვლევარის მიერ, რაც არსებითად მხოლოდ იმაზეა დაფუძნებული, რომ ისინი რამდენიმე ადგილზე მცხოვრებად არიან დასახლებული. მაგალითად, თ.ყაუხჩიშვილი მესხებთან დაკავშირებით (როცა სტრაბონი მათ შავი ზღვის სანაპიროზე ასახელებს - კერკეტების, ჰენიოხების და კოლხების მეზობლად) თავის კომენტარში აღნიშნავს, რომ არტემიდორეს ცნობით მესხები ზღვისპირეთში არიან დასახლებული, როცა მათი ქვეყანა სხვაგანაა და სამ ნაწილადაა გაყოფილი, მისი ერთი ნაწილი კოლხეთშია, მეორე - იბერიაში, ხოლო მესამე არმენიაში. შემდეგი დროის მესხების ქვეყანა კი მესხეთია, სადაც ლევკოთეას სამლოცველოა.

მართალია, ქალბატონი თ.ყაუხჩიშვილი ფაქტს აღნიშნავს და არ დავობს აფხაზეთში მესხების განსახლების შესახებ, მაგრამ ვინც ამაზე დავობს ამის არგუმენტად ვერაფრით გამოდგება ის, რომ ისინი სხვაგანაც სამჯერ არიან მოხსენიებული, რადგან ასეთ შემთხვევაში მეორე და მესამე ადგილზეც არ უნად იყვნენ ნახსენები. ამდენად, და აგრეთვე, ძვ.წელთაღრიცხვით, ასევე მითრიდატეს ომების ავტორების (მაგ., არტემიდორეს) მიერ მესხების მოხსენიება კერკეტების, ჰენიოხების, კოლხებისა და სხვათა გვერდით. აფხაზეთში არავითარ ეჭვს არ ბადებს თავისთავად მესხების მოხსენება ორგან თუ სამგან (სხვადასხვა ადგილზე), რაც არავითარ შემთხვევაში არ გამოორიცხავს მეოთხე თუ კიდევ სხვაგან მათ განსახლებას, მით უფრო, რომ აფხაზეთის მინა-წყალზე გარდა ქართველური (მეგრულ-სვანური) ტოპონიმებისა, საერთო ქართული ტოპონიმებიც საკმარისად გვხვდება, მაგალითად, ბიჭვინტა, ბზიფი, იმერხევი, კოლხიდა, იფნარი, მუნუს წყალი და უამრავი სხვა მიგვითითებს იმაზე, რომ აფხაზეთის მოსახლეობის უდიდესი და წარმართველი მასა ქართული და ქართველური მოსახლეობა იყო, რომ საეჭვო არაფერია აქ მესხების განსახლების შესახებ ზღვისპირეთსა და მთისწინეთში, რადგან თუ მესხების არა, აბა სხვა ვისი ნაკვალევია აფხაზეთში ამდენი საერთო ქართული ტოპონიმი! (გ.ჩიტაია მიუღებლად თვლის შეხედულებას მესხების ანუ აფხაზების მთიულობაზე. ამ მხრივ ის იზიარებს არტემიდორეს და სტრაბონის ცნობებს მესხების - შავ ზღვისპირეთში

¹ თ.ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, თბ., 1957, გვ. 258.

ცხოვრების შესახებ, იმასაც, რომ კერკეტები მესხებს ესაზღვრებოდნენ ჩრდილოეთის მხრიდან (თუმცა მან კარგად იცის, რომ მესხების ისტორიული მხარეა ჭოროხის და მტკვრის ზემო წელის აუზი - გურია-აჭარის მთის სამხრეთი).

სხვათა შორის, გ.ჩიტაია ეხება რ.ვეინჰოლდის და დ.ტრეიდეს გერმანულ ნაშრომს (1953 წ.), რომლის ეთნოგრაფიულ რუკაზე მესხები ნაჩვენებია ჭოროხის აუზსა და მტკვრის სათავეებში, ხოლო შავი ზღვის სანაპირო ზოლში: სინდები, აქეელები, კერკეტები, ზიგები, ჰენიოხები და კოლხები ნაჩვენებია (სადაც მესხები არ ჩანან). აქ გ.ჩიტაია მტკიცედ არ იზიარებს მესხების აფხაზეთში ცხოვრებას და პ.ინგოროყვას მოსაზრებას იმაზე, რომ თითქოს სტრაბონი აფხაზებს მხოლოდ „მოსოხის“ სახელწოდებით იცნობს (პ.ინგოროყვას აზრით).¹

მიუხედავად ამისა, გ.ჩიტაია წერს: „ამით არ ირღვევა პ.ინგოროყვას ძირითადი დებულება ისევე, როგორც არ იხსნება საკითხი აფხაზების ქართული წარმოშობის შესახებ მანამდის, სანამ მართებულია დებულება იმის შესახებ, რომ კოლხური ტომები ქართველებია, შეუძლებელია აფხაზების არა ქართველობაზე ლაპარაკი“.²

არ შეიძლება აქვე კვლავ მოკლედ არ შევახსენოთ მკითხველს აკად.ნ.მარის მოსაზრება მესხებზე, რომლის მიხედვითაც „აფხაზები“ ხომ მესხური ტომია“, რომელთა ენა ვითომ ჩერქეზულ-ადიღეური წარმომავლობისაა!“³

რასაკვირველია, აკად.გ.ჩიტაია, ნ.მართან ერთად, აფხაზთა ვინაობაზე მსჯელობისას ეხება სხვა მკვლევარების მოსაზრებებსაც, მაგალითად, არნ.ჩიქობავას,⁴ ლ.ბლაიხმტაინერისა⁵ და სხვ. რაც შეეხება ნ.მარს, ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ტერმინი „აფხაზი“ მისი აზრით - „მესხ, მასხ, ბასხთანაა“ დაკავშირებული, ე.ი. მესხური წარმოშობისაა (თუმცა ჩვენთვის ნ.მარის „აფხაზის“ ეტიმოლოგიური ახსნა ნათელი და უდავო გასაზიარებელი შეიძლება არაა). ამ შემთხვევაში ჩვენ იმისი თქმა გვსურს, რომ თუ ნ.მარს „აფხაზი“ მესხური წარმომავლობის ტერმინად მიაჩნდა (რაც

¹ გ.ჩიტაიას, შრომები, II, გვ. 116; პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 137.

² გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 116 (ხაზგასმა ჩვენი - ავტორი).

³ Март Н.Я. Племенный состав населения Кавказа. ПМб., 1920.

⁴ არნ.ჩიქობავა, ზოგადი ენათმეცნიერება, შესავალი, თბ., 1953.

⁵ Bleichsteiner R. Die Kaukasier, RV, B, VIII, BRE, 1928.

ფაქტია), მაშინ რატომ ედავებოდა ის დიდ ივანე ჯავახიშვილს იმაზე, რომ „აფხაზები და აფშილები ქართველთა შტოა“ - გაუგებარია, მით უფრო, თუ მას „აფხაზები“ მესხურ ტომად მი-აჩნდა. ამიტომ ვთვლით ივ.ჯავახიშვილისადმი ნ.მარის დავას - კონიუნქტურის გამოხატულებად, რადგან ზოგჯერ ის ამას არ ერიდებოდა მეცნიერული პრინციპის უარსაყოფადაც კი.

საინტერესოა გ.ჩიტაიას მიერ აფხაზების წარმომავლობაზე სხვადასხვა შეხედულების განზოგადოება, სახელდობრ მათი სამ-ხრეთიდან (ანატოლიიდან) მოსულობაზე ძე.ნ. პირველ ათასწლეუ-ლებში, ასევე აფხაზების ჩრდილო კავკასიიდან მოსულობაზე პირველ საუკუნეში (კისლინგი), აგრეთვე აფხაზების კიმერიელებ-თან მოსულობას და სხვ. მაგალითად, გ.ჩიტაია ეხება ა.ნამიტოკის მოსაზრებას აფხაზების აზო-მედეზისაგან წარმომავლობას, რომ-ლებიც თითქოს ჯერ ჩერქეზეთში მოვიდნენ თრაკიიდან, ხოლო შემდეგ აფხაზეთში.

ამ მხრივ საინტერესოა ი.გიულდენშტედტის მოსაზრება (რომელმაც თავისი მოგზაურობის დროს - XVIII ს. საქართვე-ლოში „აფხაზურ-გერმანული ვოკაბულარიც“ შეადგინა). მისი აზრით, „აფხაზური ანუ აბაზური და ჩერქეზული ენების დედა ერთია“, ოღონდ ესენი (ე.ი. ერთი მხრივ, აფხაზურ-აბაზური, ხოლო მეორის მხრივ ჩერქეზული ენები) იმდენად განსხვავებული დიალექტებია, რომ ნათესაობის ნიშნების დაძებნა ჭირსო“.¹

ეჭვი არ არის, რომ ი.გიულდენშტედტი თავისი დროის ე.წ. აფხაზებზე ანუ აფსუებზე მსჯელობს (რომლებზეც „ვოკაბულა-რიც“ შეადგინა), აფსუები ხომ მართლაცაა ყუბანისპირელი აბაზების განაყოფი და მოენე არიან. აქ ნიშანდობლივია არა მხო-ლოდ ის ჭეშმარიტება, რომ აფსუები (ე.წ. აფხაზები) და აბაზები ერთი გენეტიკური ხალხია, არამედ ისიც, რომ აბაზებსა (მაშა-სადამე აფსუებს) და ადიღე-ჩერქეზებს შორის ნათესაობის კვალის დაძებნაც კი ჭირსო (რასაც აბაზების ვინაობის მკვლევარი ენათმეცნიერი გენეკოც ადასტურებს). ეს კი იმისი მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ჩერქეზები და აბაზები სხვადასხვა წარმოშობის ხალხებია და მათ მხოლოდ მეზობლობის შედეგად შეძენილი ნათესაობა თუ ახასიათებთ.

¹ J.Guldenstadt, Reise durch Russians. B.I., გვ. 464.

როგორც ჩანს, აკად.გ.ჩიტაია ძირითადად სწორად და მარტულად გადმოგვცემს აფხაზებისა და აფხაზეთის ისტორიას, რომელზეც წერს: „აფხაზთა ჩამომავლობის შესახებ აქ ზოგიერთი შეხედულება მოვიყვანეთ და სქემატური გადმოცემით დავეკმაყოფილდით, თუმცა უადგილო არ იქნებოდა მათი დებულებების საბუთიანობა გავეჩიოთ, ყოველ შემთხვევაში ზემოთ დასახელებული შეხედულებების მიხედვით ცხადია, რომ აფხაზები რთული შედგენილობის ხალხია, რომელშიც არაერთი ეთნიკური ფენაა შერწყმული, კერძოდ აფხაზური ენის შესახებ ჩვენ გვაგონდება ნ.მარის მიერ ლექციის დროს გამოთქმული შედარება, რომ აფხაზური იმ ნაფქავს ჰგავს, რომელშიც დაფქვის დროს ერთიმეორეში შერეული იყო სხვადასხვა მარცვლეული: ქერი, ხორბალი, შვრია, ასლი და სხვ. ასეთი ნაირსახის ეთნიკურ შედგენილობიდან საჭიროა მისი შემდგენელი როგორც სუბსტრატული, ისევე სხვა ფენების გამოყოფა, რაც ცხადია ადვილი საქმე არ არის“.¹

სწორედ, ამ უდაო ჭეშმარიტების გამო, აღვნიშნეთ ზემოთ - არაერთხელ, რომ აფხაზების ისტორიის სწორი გაშუქებისათვის აუცილებელია მათი შედგენილობის გამიჯვნა და ამდაგვარად გარკვევა იმისი, თუ სახელდობრ ვინ არიან ისინი, თუ ამ მიმართულებით მათ უძველეს ფენებს ვერ დავადგენთ, ის მაინც უნდა შევძლოთ, რომ ერთიმეორისაგან გავმიჯნოთ და გავარჩიოთ არც თუ ისე შორეული ეპოქის პატარ-პატარა ფენები თუ ჯგუფები, სახელდობრ ნამდვილი ანუ შუა საუკუნეების აფხაზები და 3-4 საუკუნის წინ აფხაზებად მონათლული აფსუა-აბაზები, რომლებიც ადიღე-ჩერქეზების გვერდით - ყუბანის შუა ნელში ბინადრობდნენ დაახლოებით 4-5 საუკუნის წინ, მაგრამ არც იქაური მკვიდრი ჩანან (როგორც გიულდენშტედტი შენიშნავდა, ჩერქეზებისა და აბაზების ნათესაობის ნიშნების დაძებნა შეუძლებელი აღმოჩნდაო).

ამასთან, ენათმეცნიერისათვის არც იმისი დადგენა უნდა იყოს რთული, რომ აფხაზეთში გვიან საშუალო საუკუნეებში დამკვიდრებულ აფსუებში, მით უფრო ბზიფის მხარეში ადიღე-ჩერქეზთა ფენაც უნდა ერიოს, რადგან აფხაზებს ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან ემეზობლებოდნენ ჯიქები, უბიხები, ნატუხაელები და შაფსულები, რომლებიც ადიღურ-ჩერქეზული ტომები

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 117.

იყვნენ და არა მხოლოდ ტერიტორიულად ემეზობლებოდნენ აფსუებს, არამედ როგორც დიაჩკოვ-ტარასოვიც წერს ეტმასნე-ბოდნენ და ერეოდნენ კიდევაც ერთიმეორეში XVIII საუკუნის ბოლომდე. მითუმეტეს არავითარ სირთულეს არ წარმოადგენს აწინდელ აფხაზებში ნამდვილი აფხაზის ანუ შუა საუკუნეების ქართველი აფხაზების გამორჩევა აფსუასაგან თუნდაც გვარი-შვილობის მიხედვით.

ფაქტია, რომ აწინდელი ე.წ. აფხაზები ხშირად მალავენ თავის ჩრდილოურ წარმომავლობას, მაგრამ მათმა ჩრდილოელმა თანამოძმე აბაზებმა მშვენიერად იციან (მით უფრო თვითონ) რომ ისინი აფსუა აბაზებია და თავის ქვეყანას „აფსნე“-ს ეძახიან. ამასთან, რუსი მემატიანები მათ „ოზების“ სახელით იცნობენ, რასაც ქართველსაც ეძახიან), ხოლო ზოგიც იმ თვით სახელით, რასაც თავისთავს უწოდებენ - აფსუა (როდესაც მათ სჭირდებათ, ერთიმეორეს ეკითხებიან საიდუმლოდ - „ვარა აფსუა“).

რაც შეეხება ადილე-ჩერქეზები აფსუებს „აბასას“ უწოდებენ, რაც აფსუას სინონიმი. აფსუას ასევე უწოდებენ თურქ-ოსმა-ლებიც.

ი.გულდენშტედტი მაინცდამაინც სწორად ვერ გაერკვა აფხაზების მთელ ისტორიაში და მათი განსაზღვრის საზღვრებში. მისი აზრით, „აბასა“ სამ ნაწილად იყოფოდა: სამხრეთ-დასავ-ლეთის (ე.ი. შავი ზღვისპირეთის), ჩრდილო-დასავლეთისა (ე.ი. ყუბანისპირეთის) და ჩრდილო-აღმოსავლეთის (ე.ი. ყუბანის სათავეების და მისი მიმდებარე მთიანი ხეობების ანუ სადაც აბაზები ცხოვრობენ დღესაც).¹

ი.გულდენშტედტის არაზუსტმა განსაზღვრამ აფხაზეთის საზღვრებისა და აფხაზის ცნების საქმეში არაერთი მკვლევარი თუ რიგითი ავტორი შეიყვანა შეცდომაში. ეტყობა ეს განსაზღვრა მან რეალური ეთნიკური საზღვრების მიხედვით კი არ დაადგინა, არამედ ენობრივი თვალსაზრისით, იმის მიხედვით თუ სად იყო ეს აფსუური ანუ აბაზურ ენაზე მოსაუბრე ხალხი გავრცელებული. ამიტომ მას ისე გამოუვიდა, რომ აფსუები და მთიელი აბაზები (აშხარელები და ტაპანტელები, რომლებიც ჩრდილოეთში ცხოვ-რობენ) ყველა „აფხაზებია“, როდესაც აფხაზები მხოლოდ შავი ზღვისპირეთში მოსახლე ქვეყნის ხალხია და არც ერთ შემთ-

¹ ი.გულდენშტედტი, დასახელებული შრომა, გვ. 465; იხ. აგრეთვე ჯ.გასტალდის 1561 წ. რუკა.

ხევებაში ჩრდილოეთში ანუ ყუბანისპირეთში და მის მიმდებარე ხეობებში, სადაც აბაზები ცხოვრობენ, მაგრამ ისინი კატეგორიულად უარყოფენ თავიანთ აფხაზობას, რადგან ისტორიულად აბაზები ეწოდებოდათ და აფხაზეთში არ უცხოვრიათ.

რაც შეეხება XIX საუკუნის 20-იან წლებში მოგზაურ-მკვლევარ მინას მედიჩი-ბუიშკიანს, ის შედარებით კარგად ჩანს გათვითცნობიერებული აფხაზებად წოდებული აფსუების ისტორიასა და ვინაობაში, რომელიც წერს: „რამდენადაც იმათი (მეგრელების) ზნე-ჩვეულება და მორთულობა ემსგავსება აბასურს, ზოგიერთი მათ ერთ ხალხად მიიჩნევს - ყველა გურჯთან ერთად, მაგრამ გურჯები და მეგრელები - ქართველი ქრისტიანებია, რომლებიც თუმცა სხვადასხვა ტომია, ერთ ხალხად ითვლებიან“.¹ მისივე აზრით: „აბასი სკვითური ტომია, როგორც ჩანს, დიდი სათათრეთიდან მოსული და აქ დასახლებული, ისინი ცხოვრობდნენ რა მეგრელების მეზობლად, მათ ჟამთაგანმავლობაში მიიღეს ქრისტიანობა და შეერივნენ მეგრელებს შავი ზღვის სანაპიროზე, შემდგომ მათ (აბასებმა) დატოვეს ქრისტიანობა და ხის თაყვანისმცემლები შეიქმნენ...“

აქ საინტერესოა ის, რომ ბუიშკიანმა იცის ე.წ. აბასების (აფსუა-აბაზების მოსულობა აფხაზეთში დიდი სათათრეთიდან, როგორც სკვითების), არამკვიდრ აფხაზობაზე ნამიტოკიც ამახვილებს ყურადღებას და ისიც წერს, რომ ისინი წარმართები - მცენარე-ხის თაყვანისმცემლები იყვნენ, მაგრამ აფსუები ქრისტიანები არასოდეს ყოფილან, ისინი, ვინც ქრისტიანები იყვნენ VI საუკუნიდან სულ სხვა ტომი - ქართველური აბაზგები, თუ მცირე ხალხი იყვნენო.

როგორც გ.ჩიტაია აფხაზ ეთნოსთან დაკავშირებით აღნიშნავს, მეტად მნიშვნელოვანია XIX საუკუნის გერმანელი მკვლევარის გ.გარიფეს მიერ მიკვლეული წმ.გრიგორის ცხოვრების არაბულ ვერსიაში მოცემული აზრი, რომლის მიხედვით „აფხაზი“ განმარტებულია, როგორც „ლაზი“.² რაც სინამდვილეს უნდა ასახავდეს და მეტად საყურადღებოა აფხაზის ქართველობასთან დაკავშირებით.

ამ მნიშვნელოვან დებულებასთან დაკავშირებით აკად. გ.ჩიტაია პირდაპირ წერს, „რომ აფხაზები, საკუთრივ ძველი

¹ ციტირებულია გ.ჩიტაიას გამოკვლევის მიხედვით, შრომები, II, გვ. 118.

² გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 118.

აფხაზები განსხვავდებიან აბასა-აფსუასაგან, რომ ეს უკანასკნელი მთის იქიდან მოსული ტომია, ხოლო საკუთრივ აფხაზები - ადგილობრივი ძველი მოსახლეობაა, თუ ერთი მათგანი სკვითური ჩამომავლობისაა, მეორე კოლხურ-ქართული მოდგმისაა".¹

როგორც ვხედავთ, მეცნიერის აზრით, ძველი აფხაზები (ე.ი. აბასგები) კოლხურ-ქართული წარმომავლობის არიან, რაც ჩვენი აზრით, უდავო ჭეშმარიტებაა, ხოლო ე.წ. აფხაზები, ანუ აფსუები სკვითური წარმომავლობის და ჩრდილოეთიდან მოსულია, თუმცა შეცდომა უნდა იყოს ის, რომ „აფსილები“ - „აფსუად“ არიან მიჩნეული და, მაშასადამე, ჩრდილოეთიდან მოსულად შეცდომითაა ჩათვლილი. აღსანიშნავია, რომ როდესაც ეს გ.ჩიტაიამ განსაჯა, მაშინ აფსილები ჩრდილოეთიდან მოსულად იყო ცნობილი, თუმცა მას შემდეგ აფსილებზე საკმაო კვლევა-ძიება ჩატარდა და ვითარება შეიცვალა, აფსილები ამჟამად მეგრულ ტომადაა ჩათვლილი, რაც დამაჯერებლად და დასაბუთებული.

გ.ჩიტაია ყურადღებას ამახვილებს ი.გიულდენშტედტის მიერ აბასების ეთნოგრაფიულ დახასიათებაზეც, იმაზე, რომ მისი დაკვირვებით, აბასები ყოფის მიხედვით ჩერქეზებს ემსგავსებიან - იმათგვარად იცვამენ და იმაზეც, რომ მათი საცხოვრებელი სახლები, როგორც ჩერქეზებისა, მსუბუქი ნაგებობანია - წინელისაგან მონხული კედლებითაა აგებული, ასევე მათ მთავარ საქმიანობაზეც, რაც მესაქონლე-მეჯოგეობაზეა აგებული, იმაზეც, რომ აბასების მემინდვრეობა მხოლოდ ღომის მოყვანით განისაზღვრება, რომ ისინი ახალ თესლს, პურსა და ქერს მთის მაღალ ზოლში თუ თესავენ მცირე რაოდენობით.²

როგორც აღვნიშნეთ, „აბასებს“ არა მხოლოდ ი.გიულდენშტედტი ამსგავსებს ყოფა-ცხოვრებით (ჩაცმულობით, სახლის ტიპით და მეურნეობით და ა.შ.) ადიღე-ჩერქეზებს, არამედ საქართველო-აფხაზეთის მცოდნე მისიონერები და მრავალი მკვლევარი. რაც, რასაკვირველია არაერთი გარემოებითაა გამონეული: ჯერ იმით, რომ აფსუები აფხაზეთში ჩამოსახლებამდე ჩერქეზების გვერდით ცხოვრობდნენ ყუბანისპირეთში, სადაც უეჭველია ერთიმეორისაგან სესხულობდნენ ცხოვრების ნესებს და საცხოვრებლების ტიპებს; მეორეც, აფსუები თუ შერეულად არა

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 119 (ხაზგასმა ავტორებისა).

² ი.გიულდენშტედტი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 464; გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 119.

აფხაზეთშიც ემეზობლებოდნენ ადიღე-ჩერქეზებს შავი ზღვის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში, მაგალითად, გაგრა-ადლერ-სოჩის მხარეში. ამიტომ ბუნებრივია მათი ტრადიციული ყოფა-ცხოვრება ერთიმეორესაც ემსგავსებოდა, როგორც საქმიანობით, აგრეთვე ყოფა-ცხოვრების წესებითაც. სხვა საქმეა მემინდვრეობის მხრივ, ფაქტია, რომ აფსუები მესაქონლე ხალხი იყო და არა მინათ-მოქმედი, პრომელსაც იშვიათად თუ ენეოდნენ, ოღონდ აქ გაუგებრობას იწვევს იმ გამონაკლისის ხსენება, როდესაც ისინი რაღაცას თესავდნენ - ვითომ „მთის მაღალ ზოლში“ - თუ ერთ პატარა უბანს - ფსხუს არ მივიღებთ მხედველობაში, გაუგებარია სადაა ეს „მთამაღალი“, ისეთი ადგილი სამხრეთში, სადაც აფსუები ხნავდნენ და თესავდნენ, ჩვენთვის უცნობია და ამას რატომ-ღაც გაურკვეველად იჩემებს ზოგიერთი მკვლევარი.

აკად.გ.ჩიტაია შესანიშნავად ერკვევა იმაშიც, რომ აფხაზები წარმოშობის მხრივ სხვადასხვა ჯგუფებისაგან შედგენილად არიან მიჩნეული და ახლაც ასე არიან ცნობილი, მათ შორის, ძველი და ახალი აფხაზებისაგან, ისიც რომ ძველი აფხაზები ქართველები (უპირატესად ლაზები) არიან, ხოლო ახლები XVII საუკუნიდან მოსული აფსუა-აბაზები, რომლებიც ყუბანისპირეთიდან მოვიდნენ და აფხაზებად იწოდნენ იმის გამო, რომ აფხაზეთში დასახლდნენ (რამდენიმე მკვლევარი იმასაც აღნიშნავს, რომ ისინი „დიდი სათათრეთიდან არიან მოსული ჩრდილო კავკასიაშიც, ხოლო შემდეგ ნაწილი აფხაზეთში“). თუ უფრო შორს წავალთ, შეიძლება იმ ვარაუდის გამოთქმაც, რომ ყუბანისპირა აფსუა-აბაზები შესაძლებელია დიუბუა დე მონპერეს მიერ პლინიუს უფროსის ცნობების საფუძველზე პირველ საუკუნეში მოხსენიებული „აბზოებია“, რომლებიც დიუბუას რუკის მიხედვით, კასპიის ზღვის სანაპიროზე ვოლგის შესართავთან ბინადრობდნენ, როგორც მომთაბარე ხალხი.

ზემოაღნიშნული შეხედულებებისა და საკუთარი მოსაზრებების განხილვის შემდეგ, აკად.გ.ჩიტაია დასძენს, რომ „ამის შემდეგ ბუნებრივად იბადება საკითხი - საკუთრივ აფხაზების ანუ ძველი აფხაზების ეთნიკური ვინაობის შესახებ: ამ კითხვაზე, აღნიშნავს ის, კარგად პასუხობს პ.ინგოროყვას მონოგრაფიის ის ნაწილი, რომელშიც საგანგებოდაა განხილული ადგილობრივი ტოპონიმია, რომელთა დიდი უმეტესობა აქ მოტანილი სახელები ქართული წარმოშობილობისა და ამდენად მათი შემოქმედი მოსახლეობა ქართველებია. საგულისხმო

და საყურადღებო, რომ ტოპონიმიკურ სახელებს შორის ეთნიკური სახელებიც დასტურდება, კერძოდ, ისეთები, როგორიცაა „ძველი ლაზიკა“ და „გურჯიპსი“, რაც ლაზს და ქართველების მდინარეს აღნიშნავს.¹ აქ ძველი ქართული ფენის არსებობაზე მიუთითებს როგორც არქეოლოგიური და ანთროპოლოგიური მონაცემები, ისევე ხალხის ყოფაში შემონახული მატერიალური კულტურის ძეგლები და მათი ტერმინოლოგია.²

როგორც ვხედავთ, გამოჩენილი ეთნოგრაფი გ.ჩიტაია როგორც სამამულო წყაროებისა და მეცნიერული მონაპოვრების, აგრეთვე მრავალრიცხოვანი უცხოური წყაროებისა და ლიტერატურის სკურპულოზური ანალიზის საფუძველზე ადასტურებს და ანვითარებს ივანე ჯავახიშვილის, პავლე ინგოროყვას, ნიკო ბერძენიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, დიმიტრი ბაქრაძის, მარიკა ლორთქიფანიძის, გიორგი ახვლედიანის, სიმონ ყაუხჩიშვილის, ალექსანდრე ონიანის, თამაზ გამყრელიძის და სხვათა შეხედულებებს, რომ ძველი აფხაზები ანუ შუა „საუკუნეების აფხაზები ქართველები იყვნენ, ანუ „აფხაზთა სამეფო“ თავისი ეთნიკური შემადგენლობით, ენით, დამწერლობით, კულტურით, სარწმუნოებით, ეკონომიკით, ფსიქიკური წყობით, ზნე-ჩვეულებით, ყოფა-ცხოვრებით, პოლიტიკით, სამეფო დინასტიით და სხვა ნამდვილი ანუ ჭეშმარიტი ქართული სახელმწიფო იყო.

აკად.გ.ჩიტაია თავის გამოკვლევაში - აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნიკური ჩამომავლობის შესახებ - ყურადღებას აქცევს ე.წ. აფხაზური (აფსუური) ენის ბზიფურ დიალექტში შესულ ქართულ ფენას (ე.ი. ნასესხობას), რომელიც ენათმეცნიერთა, ისტორიკოსთა, ეთნოგრაფთა და სხვა სპეციალისტთა დაკვირვებით, მრავლადაა გვიან საშუალო საუკუნეებში აფხაზეთში ჩამოსახლებულ აფსუათა ენაში. ამ მხრივ მეცნიერი ასახელებს აკად.ს.ჯანაშიას მიერ შედგენილ აფხაზურ-ქართულ ლექსიკონში მოცემულ ტერმინ „ასაფეჟ“-ს, რაც ნავს ანუ კონკილს ეწოდება ძველი ქართულით. მისი თქმით, ეს სიტყვა შედგება **სა** და **ბიჟი**//**ბიჟგ**-ისაგან, რაც ქართულ სა-ბიჟგ-ს შეესატყვისება. მისივე თქმით, მეგრულში კონკილა აღინიშნება ტერმინით „კოკი-

¹ Namitok A., დასახელებული ნაშრომი, გვ. 14.

² გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 119.

ნია, ქესადგუმე და ოხო-ბიჯი".¹ გ.ჩიტაიასვე სიტყვებით, აფხაზურის ბზიფურ დიალექტში მძლავრი ქართული ფენა აქვს დამონებული პ.ჭარაიას, ს.ჯანაშიას და ქ.ლომთათიძეს. გ.ჩიტაიას მსჯელობაში აქ ყურადღებას იპყრობს ისიც, რომ მისი აზრით, ამ ტერმინის მაგვარი პრეფიქსებისა და დაბოლოების მქონე სიტყვების ფენა სვანურშიც მოწმდება, რაც აგრეთვე გონებამახვილური დაკვირვებაა. საქმე ისაა, რომ ზემოაღნიშნული კონკიას ერთ-ერთი სახელწოდება „ბიჯგ“ სიტყვა-სიტყვითაა დღესაც შემონახული სვანურში, რაც „ადგილზე გაქვავებას“ ნიშნავს: დავისას გაჯიუტებული ადამიანი იტყვის ხოლმე: „ერთ ბიჯგსაც“ არ გადავდგამო (არ დავიძვრებო, „ერთი ნაბიჯსაც არ გადავდგამო“). დასახელებული ტერმინი და სხვა მრავალი, ერთის მხრივ, იმას ადასტურებს, რომ ქართული, მეგრული და სვანური, საბოლოო ჯამში, ერთი სრულფასოვანი ენაა, ანუ სხვანაირად რომ ვთქვათ, ისინი - ერთი საერთო ძირიდან მომდინარეობენ და ერთ სამყაროს ქმნიან; მეორეს მხრივ, მოცემული მაგალითი (სხვა მრავალთან ერთად) იმისი მოწმობაა, რომ როცა აფსუები (ე.წ. „აფხაზები“) გუდაუთაში გამოჩნდნენ, მათ იქ დახვდათ ქართველების (სვან-მეგრელების) უძველესი ძირები და მძლავრი გადმონაშთები არა მხოლოდ ენობრივ-ლექსიკური ფენის მოქმედი ტოპონიმების სახით, არამედ, რაც მთავარია, ცოცხალი, ე.ი. ლაზი მოსახლეობის სახით. თავი რომ დავანებოთ ლაზ-მეგრელებს (რომელთაც ვერ დაყოფ), გუდაუთა - გაგრაში, სადაც XVII საუკუნის შემდეგ აფსუურის ბზიფური „დიალექტი“ გაჩნდა და მათი მთავარი თავდაპირველი ბუდეა. როგორც არაერთხელ ითქვა მრავალრიცხოვანი სვანური ტოპონიმი მოქმედებს და მათ შორის დასახლებები: გაგრა, ზეგანი, ლიხნი ანუ ლუხუნი, ჯირხვა, მუგუჯირხვა, გარფი, ჟაბნა, მიუსერა, მამიჯირხვა, ბაჩა, ახუნა, ბგარდვანი, ჰაქფშირა, ჭვიშარხუ, აულიცა, ააცი, აჩირხა და სხვ. (სოფლების სახელები).

აფხაზეთში სვანთა განსახლებასთან დაკავშირებით საინტერესო ცოცხალი საუბრის მომსწრე ვართ 1951 წელს სოფ. ოთხარაში, როდესაც იქ სტიქიური მოვლენების გამო სვანეთის სოფ.ხალდედან, ვიჩნაშიდან, ხედან და ლალხორიდან 40-მდე კომლის ჩასახლება მიმდინარეობდა, ამ დროს ოთხარის სასოფლო

¹ იხ.Кипшидзе И. Граматики менгрельского (иверского) языка, Петербург, 1914

საბჭოს ეზოში შეკრებილ აფხაზთა ჯგუფში ერთმა ხნიერმა მამაკაცმა აიბამ, შეკრებილ ჯგუფს მიმართ ნახევრად რუსულ ენაზე: „ხედავთ ხალხნო, რა საკვირველება რამ ხდება, როგორ დაუბრუნდნენ სვანები თავის უძველეს საცხოვრებელ ადგილსო, რაშიც სხვებიც ჩაებნენ და ისაუბრეს, მაგრამ ნათქვამი ცნობად მიიღეს და არც ერთი წინააღმდეგი არ წასულა ჩასახლებულების მიღებაზე. დამსახურების აბსოლუტური უმრავლესობა შემდეგაც კეთილდამოკიდებულებას ავლენდნენ ჩასახლებულთა მიმართ.

აფსუების ენობრივ ფენომენზე საუბრისას გ.ჩიტაია ეხება აგრეთვე ამიან მარცელინის (359 წ.) ცნობას – მეზრდოლთა გასამხნეებლად სარმატების მიერ გამოთქმულ შეძახილს (სიტყვას) „მარჰა“-ს, რომლის შესატყვისი ჩერქეზულად „მარჯა“, ხოლო აფხაზურად (ე.ი. აფსუურ-აბაზურად) ასევე „მარჯა“ ყოფილა. მეცნიერს მიაჩნია, რომ ხსენებულ სიტყვებს ქართულად „გამარჯობა და მარჯვენა“ (შესაძლებელია „მარდიც“) შეესაბამება (გ.ჩიტაიას მიუღებლად მიაჩნია მეცნიერ ე.ბენვენისტის მიერ სარმატული შეძახილის „მარჰას“ გაიგივება ფაჰლაურ და სპარსულ „მაჰრკასთან“, რომელიც სიკვდილს აღნიშნავს). ამით გ.ჩიტაიას სურს აღნიშნოს, რომ აფხაზურ (აფსუურ) ენაში სამი ფენა გამოიყოფა: პროტო ჩერქეზული, პროტო ქართული (ძველი ქართული) და აბასური¹ (როგორც ჩანს, აქ „აბასურში“ ბატონი გიორგი საკუთრივ აფსუურ - აბაზურს გულისხმობს).

რა შეიძლება ჩვენს მხრივ, როგორც არაენათმეცნიერი სპეციალისტის მიერ ითქვას: გადაჭრით შეუძლებელია თავს ვიდოთ ნათქვამის დადასტურება თუ უარყოფა, მაგრამ არაერთი სპეციალისტის მოსაზრებებზე დაყრდნობით, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ადიღურ-ჩერქეზულ და ქართულ თუ ქართველურ ენებს (ზოგადად კავკასიურ ენებს შორის), მით უფრო, აფხაზურ (აფსუურ-აბაზურ) და ქართულ ენებს შორის მართლაც არსებობს ალბათ ენობრივი პარალელები (ამაზე ზემოთაც საკმაო ბევრი საუბარია, სახელდობრ რელიგიურ, სოციალურ, ტოპონიმიკურ და სხვა სფეროებში).

ამდენად, გასაკვირი და საოცარი არაფერია იმ რეალობის დაფიქსირებაში, რომ „მარჰა“ და „მარჯა“ საერთო იყოს ჩერქეზულსა და ქართულში, მით უფრო, აფხაზურსა და ქართულში, რომელთაც თუ ადრე ნაკლები, XVII საუკუნიდან მაინც უშუალო

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 120.

(მჭიდრო) კონტაქტი აქვთ ერთიმეორესთან, მითუმეტეს ქართულ ენასთან, რომელიც გამოირჩევა როგორც ყოველმხრივ ჩამოყალიბებული (შეიძლება საყოველთაო) ძველი ენა, რომელსაც მდიდარი და ფართო ლექსიკური ფონდი გააჩნია.

რაც შეეხება ჩერქეზულ-აფსუურ და ქართულ პარალელებს „მარჰას“ და „მარჯას“ ეტიმოლოგიურ შედარება-ახსნას, მისაღები მიგვაჩნია, ასევე სწორია გ.ჩიტაიას მიერ იმისი მინიშნებაც, რომ ჩერქეზულთან და აფსუურთან შეხვედრები და პარალელები სვანურშიც მოწმდება. ამას მოწმობს ტერმინების „მარჰასა“ და „მარჯ“-ის სვანურ ენაში ცოცხლად არსებობა, რაღაც ნაწილობრივ ერთი თუ ორი ბგერის ცვლილებით, მაგალითად, „მერჰა“ ეწოდება რაღაც ზებუნებრივ გამთენებელ-სინათლის მომცემ ძალას („ლმერთს“), რომელიც ქვეყნიერებას უთენებს - ე.ი. ათენებს - „მერჰე ლერბეთ“ - „გამთენებელი ღმერთი“. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ისიც, რომ ამ მარჰასადმი ანუ „რიჰასადმი“ (გათენება-ალიონისადმი) სოფ. უშგულში მიძღვნილია სიმღერა არანაკლები, ვიდრე „ლილეა“, რაც გამთენებელ (სინათლის მომცემ) ღვთისადმი მიძღვნილ ვედრებას გამოხატავს. რაც შეეხება „მარჯს“, ის სვანურში „მარჯვ“-მარჯვეს სახით გვხვდება, რაც „მარჯვეს“ ასევე „მარდს“ გამოხატავს - ყოველგვარი ცვლილების გარეშე.

როგორც ვხედავთ, აფხაზურისა და აფსუურის მკვეთრი გაუმიჯნაობისა (თუმცა სხვა მკვლევარებთან შედარებით აკად. გ.ჩიტაია ზოგჯერ მაინც მიჰნავს აფსუებს), აქაც გამორჩეულია გ.ჩიტაიას კვლევა-ძიების სისწორე და ფართო მასშტაბი. თუმცა ძნელია იმისი დადასტურება თუ ხსენებული ტერმინები სარმატულად, ჩერქეზულად, აფსუურად და ქართულად (მათ შორის მეგრულად და სვანურად) მართლა გამოხატავენ თუ არა ერთ საერთო აზრს და ერთიმეორის პარალელები არიან, ე.ი. ნასესხობები თუ შემთხვევითი დამთხვევები არიან.

აღნიშნული მაგალითებისა და სხვა მონაცემების საფუძველზე აკად.გ.ჩიტაია მხარს უჭერს პ.ინგოროყვას მიერ ფუნდამენტურ ნაშრომში - „გიორგი მერჩულე“ - განვითარებულ (უფრო ზუსტად დასაბუთებულ) მოსაზრებას „აფხაზების“ (ე.ი. აფსუების) ჩრდილოეთიდან ანუ ყუბანისპირეთიდან მოსულობას XVII საუკუნესა და მომდევნო ხანაში: „ჩვენ გვგონია, რომ პ.ინგოროყვას

მოსაზრება აბასების ანუ აფსუების ჩრდილოეთიდან მოსვლის შესახებ აფხაზეთში სინამდვილეს უნდა შეეფერებოდეს“.¹

პ.ინგოროყვას მიერ გამოთქმული მოსაზრების დასადასტურებლად გ.ჩიტაია იშველიებს საყოველთაო უდაო მოვლენას „კავკასიის ხალხთა მთიდან - ბარში და ბარიდან მთაში“ პერმანენტულად გადაადგილება-გადასახლების შესახებ. ამ თვალსაზრისის დასამტკიცებლად ასახელებს ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ დასახელებული ქსნის ხეობის მაგალითს: „...ხოლო რაოდენნი ოსნი დავსწერეთ ამ ადგილთა შინა, პირველად სახლებულან ქართველნი გლეხნი, შემდგომად მეპატრონეთა მათთაგან გადმოსახლებულან ოსნი, და ქართველნი ბართა შინა ჩამოსულან, ვინაიდგან მტერთაგან ბარსა შინა კაცნი შემცირებულან“.²

როგორც ვხედავთ, მთიდან-ბარში და პირიქით - ბარიდან მთაში გადასახლებას ვახუშტი არამშვიდობიან პერიოდს უკავშირებს, მაგრამ გ.ჩიტაიას თქმით, ამ მოვლენას უწყვეტი ხასიათი ჰქონია არა მხოლოდ არამშვიდობიან-ომიანობის გამო, არამედ მშვიდობიანობის პერიოდშიც, ასე ვთქვათ, ხანგრძლივად - სამეურნეო ვითარების გამოც, რადგან არაინტენსიური მეურნეობა მთაში ვერ ასაზრდოებს ნაჭარბ მოსახლეობას (სარჩოსაბადებელი პროდუქტის ლიმიტირებულობის გამო), ამიტომ როდესაც მთის მოსახლეობის გამრავლება ლიმიტირებულ ნორმას აჭარბებს, ნამეტი იძულებულია არსებობისათვის ბარში გადასახლდეს, რაც უმეტეს შემთხვევაში თანდათანობით გაუონვის ხასიათს ატარებს (ხანდახან კი მსხვილი გადასახლებისაც), რომლის მაგალითებსაც გ.ჩიტაია მრავლად ასახელებს და ასაბუთებს. მეცნიერი იმასაც დასძენს, რომ ამგვარი პროცესის გამოხატულება გვაქვს აბასების (ე.ი.) აფსუების მხრივ აფხაზეთშიც, სადაც ჩრდილო კავკასიის მთიანეთიდან პერიოდულად მოედინებოდა არსებობას მოკლებული ხალხი, როგორც ქართლში და სხვაგანაც.

დაბოლოს, აკად.გ.ჩიტაია აფხაზეთში აფსუების („აბასების“) ჩრდილოეთიდან (ჩერქეზეთიდან ანუ ყუბანისპირეთიდან) ჩამოსახლებაზე გამოთქმულ თეორიულ მოსაზრებებს ამაგრებს და ასაბუთებს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის 1953 წლის

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 120-121.

² ვახუშტი ბაგრატიონი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბ., 1941, გვ. 104; გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 121.

ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დროს მოპოვებული ცოცხალი მასალებით - გუდაუთის მოსახლეობის გვარების მაგალითზე, რომელთა ნაწილს, ჯერ კიდევ, მახსოვრობით ჰქონდა შემონახული ჩერქეზეთიდან ფსხუში (სადაც აფსუებს ინალყუბას საფლავი და თავდაპირველი სახატე ჰქონდათ) და იქიდან ზღვის-პირეთში ჩამოსახლდნენ.

მეცნიერულად მნიშვნელოვანი ღირებულებებისაა აქვე, გ.ჩიტაიას ნაშრომების II ტომში გამოქვეყნებული ქვეთავი - „ქართულ-აფხაზური ეთნოგრაფიული პარალელების“ შესახებ, რომელშიც აკად.გ.ჩიტაია ეხება აფხაზი მეცნიერ-მკვლევარის შ.ინალ-იფას წიგნს: „აფხაზები, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევები“, სოხუმი, 1960 წ. (რუსულად).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, გ.ჩიტაია ზოგადად ბევრ საერთოს ხედავს აფხაზებსა და ქართველებს შორის, იმ თვალსაზრისით, რომ ის ძველ აფხაზებში (ანუ შუა საუკუნეების აფხაზებში) ქართველებს ხედავს, ხოლო ახალ აფხაზებში - აფსუებს. ამ მიმართულებით საინტერესოა გ.ჩიტაიას და პროფ.მ.გეგეშიძის მიერ შ.ინალ-იფას ნაშრომის ფრთხილი, რბილი და მორიდებული შეფასება (რადგან ეს რეცენზია დაიწერა XX საუკუნის 60-იან წლებში, როდესაც ქართულ-აფხაზური ურთიერთობა გამწვავებული იყო, ავად მოსაგონარი ხრუშოვის და სუსლოვის ქართველთაგანად პოლიტიკის გამო, ამიტომ ეს რეცენზია, ცნობილი გარემოების გამო, არც გამოქვეყნებულა).

საინტერესოა, რომ გ.ჩიტაია და მისი თანაავტორები აფსუებს ანუ „აფხაზებს“ (რომელთა რაოდენობა აფხაზეთის ნახევარ მილიონზე მეტი მოსახლეობიდან დაახლოებით 93 ათასი სულია დაანგარიშებული, მაგრამ აქედან 72 ათასზე მეტი ქართველ-მეგრელია, აქედან გამომდინარე აფსუათა რაოდენობა 21 ათასსაც ძლივს აღწევს (ე.ი. აფსუები მთელი აფხაზეთის მოსახლეობის 8-10 პროცენტს თუ შეადგენდნენ) აფსუებს ანთროპოლოგები დასაყდნით ქართველებთან (მეგრელებთან და აჭარლებთან) ახლომდგომ ანთროპოლოგიურ ტიპად მიიჩნევენ, რომლებიც, მართალია, ენობრივად ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელებთან (პირველ რიგში აბაზებთან, შემდეგ ადიღე-ჩერქეზებთან) დგანან, მაგრამ კულტურულ-ისტორიულად უკვე XX საუკუნეში ქართველებს ემსგავსებოდნენ, თუმცა მიაჩნიათ, რომ მათ კულტურაში მომთაბარულ-

მეჯოგური კულტურული ფენაც მძლავრად იყო წარმოდგენილი.¹ იგივე მეცნიერების აზრით: ქართველებთან კულტურულ, სოციალურ და პოლიტიკურმა თანაცხოვრებამ, მჭიდრო ურთიერთობამ აფსუები ქართველებს იმდენად დაუახლოვა, რომ გაჩნდა ორივე ხალხის ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი მრავალი საერთო თვისება, რაც მოსალოდნელია შემდგომ კიდევ უფრო გაღრმავდეს,² მაგრამ ყველაფერი ეს პირიქით მოხდა რუსეთის იმპერიულ-აგრესიული მოქმედებით, რამაც არა მხოლოდ გზა გადაუღობა აფსუებისა და ქართველების უფრო დაახლოებას და თანაცხოვრებას საერთო ინტერესების სასარგებლოდ, არამედ ურთიერთს დაუპირისპირა და შეაჯახა ისინი სამკედრო-სასიცოცხლოდ, რითაც რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ ერთხელ კიდევ დაადასტურა თავისი პოლიტიკის ურყევი ერთგულება - „დაყავი და იბატონე“.

მეორეს მხრივ, აკად.გ.ჩიტაია და პროფ.მ.გეგეშიძე პროფ. შ.ინალ-იფას დასახელებულ წიგნზე აღნიშნავენ, რომ სამწუხაროდ ის, როგორც სხვა თვისტომის მკვლევარი ობიექტურობას არ იჩენს აფსუა-ქართველთა ურთიერთობის ისტორიის ობიექტურ გაშუქებაში, რომ სამწუხაროდ შ.ინალ-იფას წიგნში არ არის ყურადღება გამახვილებული იმ დადებითი ტენდენციების ობიექტურ ასახვაზე, რაც აფსუა-ქართველთა ყოფით დაახლოებას შეუწყობდა ხელს და წერს იმაზე თითქოს პენიოხები მათი წინაპრები არიან და თითქოს მათი მეზღვაურები განთქმული აფსუა მეზღვაურები იყვნენ, რომელთაც საუკეთესო „კამარები“ ეკუთვნოდათ. კიდევ მეტი, შ.ინალ-იფა თვალს ხუჭავს (არ ამხელს) იმაზე არაფერს, რომ „სახელწოდება „აფხაზი“ ისტორიულად ყოველთვის როდი ნიშნავდა აფსუას, რომ აფხაზი აღნიშნავდა ლაზსა და ქართველს“ (შ.ინალ-იფას წიგნი, გვ. 216).³

აი რას წერს აფხაზზე (ე.ი. აფსუაზე) შ.ინალ-იფა თავის წიგნის ბოლოსიტყვაობაში: „აფხაზეთი, რომელიც მდებარეობს კავკასიის მთვარი ქედის სამხრეთ-დასავლეთ კალთებზე და რომელიც უძველესი დროიდან დასახლებულია აფხაზებით - ქართველებსა და ადიღე-ჩერქეზების ჯგუფების დამაკავშირებელი რგოლია, რამაც ღრმა ასახვა ჰპოვა აფხაზი ხალხის

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 130.

² იქვე.

³ იქვე.

ენობრივ, ანთროპოლოგიურ კლასიფიკაციაში, მატერიალურ და სულიერ კულტურაში. ამასთან, როგორც ცნობილია აფხაზეთის ეთნოგრაფიულ-ისტორიულ შედარებითი შესწავლა განსაკუთრებულ მეცნიერულ ინტერესს წარმოადგენს, რომელიც შორს სცილდება საკუთრივ აფხაზეთის ეთნოგრაფიულ შესწავლას. აფხაზეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული შეუსწავლელობამ (დაუმუშავებლობამ) საშუალება არ მისცა ავტორს თავის კვლევაში ჩაერთო მონათესავე ხალხების ყოფის მასალები".¹

რა თქმა უნდა, მიზეზი სულ სხვა რამეა, სახელდობრ ის, რომ შ.ინალ-იფამ თავის ნაშრომებში ქართველებს ადგილი არ დაუტოვა არც აფხაზეთის მინა-წყალზე და არც „აფხაზის“ ცნებაში. სწორედ ამიტომ არ ეხება ის ქართველებს. როგორც ნათქვამია - „შუბს ხალთაში ვერ დამალავ“, ამას იოლად მიხვდნენ გ.ჩიტაია და მ.გეგეშიძე. ამიტომ წერენ: „როგორც ვხედავთ, ავტორი (შ.ინალ-იფა) აღნიშნული ვითარების მიზეზად აფხაზეთის ეთნოგრაფიის საკითხების ჯეროვნად დაუმუშავებლობას მიიჩნევს, ასევე წიგნის სპეციალურ ხასიათსაც - შემზღუდველ გარემოებად თვლის. ჩვენ ავტორს ამაში მხოლოდ ნაწილობრივ ვეთანხმებით (წერენ რეცენზენტები), მაგრამ რაც უკვე გაკეთებულია (და ამაში ამხ. შ.ინალ-იფას მნიშვნელოვანი დამსახურება მიუძღვის), იმის სათანადოდ ჩვენება ნამდვილად შეიძლებოდა. რაც შეეხება წიგნის ხასიათს („ნარკვევები“), არც ეს გვეჩვენება არსებით შეფერხებად“.²

რეცენზენტები გ.ჩიტაია და მ.გეგეშიძე ასევე სინანულით შეახსენებენ შ.ინალ-იფას, რომ ის არაერთხელ მონაწილეობდა ქართულ ეთნოგრაფიულ ექსპედიციებში და კარგად ერკვევა აფხაზეთის ვითარებაში. მაგალითად, კოდორის, ბზიფისა და განსაკუთრებით სამურზაყანოს ცოდნაში, სახელდობრ ქართველებისა და აფხაზეთის ერთობლივ მატერიალურ და სულიერ კულტურაში, მაგრამ, როგორც რეცენზენტები მიიჩნევენ, სამწუხაროდ ვერც ამან ჰპოვა შ.ინალ-იფას შემოქმედებაში ასახვა. მართალია, რეცენზენტები მას ერიდებიან და პირდაპირ არ უკიჟინებენ აფსუებისადმი ქართული კულტურის კეთილმყოფელ და ყოვლისმომცველი ზეგავლენის უგულვებელყოფის თაობაზე, მაგრამ რეცენზენტებს ეს ფაქტობრივად შ.ინალ-იფას შეგნებული

¹ გ.ჩიტაია, შრომები, II, გვ. 131ბ

² იქვე.

და ტენდენციური მოქმედებად მიაჩნიათ და სხვა არაფრად, რაც საყოველთაოდ დამახასიათებელი მოვლენაა აფსუა მკვლევარებისათვის.

ამ თვალსაზრისით ძნელია ერთიმეორისაგან განასხვავო გამოჩენილი აფხაზი მკვლევარ-მეცნიერები შ.ინალ-იფა და ზ.ანჩაბაძე აფხაზეთისა და აფხაზეთის თეორიულ გაანალიზება-განზოგადოებაში. ორივე მათგანი „აფხაზეთსა“ და „აფხაზებს“ წარმოგვიდგენენ ერთ ქვეყნად და ერთ ხალხად - უძველესი დროიდან დღემდე, ყოველგვარი გამიჯვნის გარეშე, ვითომ „აფხაზეთი უძველესი დროიდან აქობამდე ერთი ხალხის ქვეყანა იყო თავისი ამჟამინდელი ფართობით და საზღვრებით“, ვითომ ეს ეთნოსი იყო და არის ხალხი, რომელსაც ერქვა და ახლაც ჰქვია „აფხაზი“. აფსუა მკვლევარები არამც თუ „აფხაზში“ ქართველს არ გულისხმობენ, არამედ აფხაზსა და აფსუასაც არ ანსხვავებენ, ან სულ არ ახსენებენ „აფსუას“, ან მხოლოდ აფხაზის სინონიმად (ისინი ხშირად გაურბიან აფსუას ჩრდილოეთიდან მოსულობის ხსენებასაც, ან თუ მაინცდამაინც საქმეს, მათ ჩრდილოეთში ცხოვრებას ეხებიან, მაშინ იმგვარ კონტექსტში, რომ „ისინი, როგორც აფხაზები ვითომ XIII-XIV საუკუნეებში გადასახლდნენ ჩრდილო კავკასიაში, ანუ ყუბანის მხარეში“. როცა მკვლევართა სხვა ნაწილი პირიქით, მათ ჩრდილო კავკასიიდან XIII-XV საუკუნეებში მოსულად, მესამე ნაწილი მათ XVIII საუკუნეში ჩრდილოეთიდან მოსულად თელის აფხაზეთში. ხსენებული ავტორები, ან მალავენ იმას, რომ აფსუები - აბაზებია, ან აბაზასაც სამხრეთიდან წასულ აფხაზებად ნათლავენ.

აღნიშნულთან ერთად, შ.ინალ-იფასა და ზ.ანჩაბაძეს ერთმანეთთან საერთო აქვთ იმ მხრივაც, რომ ვინც კი უძველეს დროიდან აწინდელი აფხაზეთის მიწა-წყალზე გაჭაჭანდა (გამოჩნდა): ჰენიოხები, აქელები, ზიქები, კერკეტები, კოლები, სანიგები, მელანქნელები, აბაზგები, კორაქსები, აფშილები, მისიმიანები და სხვები, ყველანი არაქართველი აფხაზები და მათი წინაპრები არიან, ისინი აქ საერთოდ არ მოიხსენიებენ არამც თუ ქართველებს, არამედ მათთვის არაქართველად ცნობილ სვანებსა და მეგრელებსაც, აგრეთვე მესხებს. კიდევ მეტი, არამც თუ აფსილების აფხაზობაზე გამოთქვამენ ეჭვს, არამედ სულ არ ახსენებენ მათ ლაზ-მეგრელობას, ასევე მისიმიანებსაც - სვანებად კი არ წარმოადგენენ, არამედ არაქართველ აფხაზებად. მეორე მხრივ, ისიც აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად ასეთი განსხვავებული

თეორიული წარმოდგენებისა და წიაღსვლებისა, გამოჩენილი მეცნიერები შ.ინალ-იფა და ზ.ანჩაბაძე არამც თუ არ უფრო-ხილდებოდნენ და ერიდებოდნენ ქართველებთან კეთილდამოკიდებულების გაფუჭებას, არამედ (მით უფრო ზ.ანჩაბაძე) ისინი ერთგვარ ცოცხალ და მყარ ხიდს წარმოადგენდნენ აფხაზებსა და ქართველებს შორის მეგობრობის ყოველმხრივი განვითარების, სიყვარულითა და თვალისჩინივით უფროხილდებოდნენ მას.

ამასთან, მიუხედავად იმისა, რომ ე.წ. ახალ „აფხაზებსა“ და ქართველებს შორის ჯოჯოხეთური საშინელება დატრიალდა 1992-1993 წლების ომის სახით (მესამე ძალის ანუ რუსეთის მეშვეობით), შეუძლებელია არ აღინიშნოს რომ 3-4 საუკუნის მანძილზე ერთ სახელმწიფოში თანაცხოვრებისა და უწყვეტი კულტურულ-ეკონომიკურ-პოლიტიკური ურთიერთობის შედეგად, რაც ხშირად ნათესაურ კავშირებში გადადიოდა, მათ ყოფაცხოვრების მრავალ სფეროში ბევრი საერთო ნეს-ჩვეულება, ზნე და ხასიათი შეუმუშავდათ, რამაც თავისი გამოსახულება ჰპოვა არა მხოლოდ ზნესა და ხასიათში, ყოფასა და ტრადიციაში, კულტურასა და ენაში, არამედ ანთროპოლოგიასა და წარმოდგინეთ გენეტიკაშიც.

* * *

ამ თვალსაზრისით ამ ბოლო დროს საინტერესო გამოკვლევა განახორციელეს ანტროპოლოგის (ლ.ბითაძის ხელმძღვანელობით, შ.ლალიაშვილის), ფილოსოფოსის (თ.ჯაშაშვილის) და ისტორიკოსის (გ.გასვნიანის) ჯგუფმა, რომელთაც თავის გამოკვლევა-მონოგრაფიაში გააშუქეს აფხაზეთის ანთროპოლოგიური ისტორია (თბილისი, 2008 წ., გვ. 309). ამ გამოკვლევაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ეთნოსი რთული და მრავალნახნაგოვანი ფენომენია, რომელიც წმინდა წყლის ეთნიკურ-გენეტიკურ პროცესებთან ერთად: ენას, კულტურას, ფსიქიკურ წყობას და სხვა ნიშნებსაც შეიცავს და მისი დადგენას სხვადასხვა სფეროს სპეციალისტების ერთობლივი და ხანგრძლივი კომპლექსური კვლევა-ძიება ესაჭიროება, რადგან ეთნოსის ჩამოყალიბება, რომელიც უძველეს პერიოდში იწყება ხანგრძლივ დროს მოიცავს. ქართველ ანტროპოლოგებს (მ.აბდუშელიშვილი, გ.ჯანბერიძე, ლ.ბითაძე და სხვ.) მიაჩნიათ, რომ კავკასიის ხალხების ანთროპოლოგიური პროცესების შესწავლა ენეოლით-ბრინჯაოს ეპოქიდან უნდა

დაიწყოს, რადგან უფრო ადრინდელი მონაცემების მოპოვება შეუძლებელია.

ანთროპოლოგებს მიაჩნიათ, რომ მიუხედავად მემკვიდრეობითი ხასიათისა, ანთროპოლოგიური მონაცემები იცვლება სხვადასხვა ტიპის და ჯიშის ხალხთა შერევის შედეგად, აგრეთვე გეოგრაფიული გარემოსა და პირობების შესაბამისად, ამასთან, ენა და კულტურა შეიძლება გავრცელდეს ამა თუ იმ ეთნოსში მათი მატარებლის გარეშეც.

კონკრეტულად რომ ვთქვათ, ლ.ბითაძის მოსაზრებით: „ანთროპოლოგიურად აფხაზები ერთ-ერთი კარგად შესწავლილი ეთნიკური ჯგუფია კავკასიაში, მაგალითად, შესწავლილია: მათი სომატოლოგია (ვ.ბუნაკი, გ.ჯანბერიძე, მ.აბდუშელიშვილი, ა.ვორონოვი, ლ.ბითაძე, პ.კვიცინია და სხვ.); კრანოლოგია (ა.ბოგდანოვი, მ.აბდუშელიშვილი, ვ.ალექსევი და სხვ.); სისხლის გენეტიკური მარკერები (ა.ვორონოვი, ე.რობერტი, ფერნელი და სხვ.); დერმატოგლიფიკა (ი.ლაღარია, გ.პიტი, ვ.ასლანიშვილი და სხვ.); ოდონტოლოგია (რ.კოჩიევი, ვაშაევა, ვ.ქაშიბაძე, გ.აკისიანოვა და სხვ.); ფიზიკური განვითარება (პ.კვიცინია, ე.მიკლაშევსკაია და სხვ.). ლ.ბითაძისავე განცხადებით, „მიუხედავად აფხაზების ყველა მონაცემის თანამედროვე ანთროპოლოგიური შესწავლისა, საკითხები, რომლებიც ეხება მათი ანთროპოლოგიური ტიპისადმი კუთვნილებას და წარმომავლობას, დღემდე სადისკუსიო რჩება“.

ზემოაღნიშნული გამოკვლევის მიხედვით: „გუდაუთის აფხაზები მორფოლოგიურ მსგავსებას ავლენენ გალის, ნალენჯიხის, ჩხორონყუს, სენაკის, ჭიათურის, საჩხერის, ოზურგეთის, ჩოხატაურის, ონის, ბალსზემო სვანეთის მოსახლეობასთან“.

აფხაზები, მეგრელები, გურულები, სვანები მსგავსებათა უახლოეს ჯგუფში ერთიანდებიან; აჭარლები, იმერლები, ლაზები - მეორე ჯგუფში, ხოლო ჩერქეზები, ყარაჩაელები, რაჭველები, ადიღები - მესამეში. ეს ფაქტი კიდევ ერთხელ ადასტურებს ქართულ სამყაროსთან აფხაზების არა მხოლოდ მჭიდრო კულტურულ, არამედ მორფოლოგიურ და გენეტიკურ კავშირებსაც“.²

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, თბ., 2008, გვ. 277.

² იქვე, გვ. 275 (ხაზგასმა ავტორებისა).

თუ ჩვენ უფრო ადრინდელ გამოკვლევებს შევხებით, მაგალითად, ვ.ბუნაკს (1946 წ.), ის „აფხაზების ანთროპოლოგიურ ტიპს განიხილავდა კავკასიური რასის ქვედა – რაიონული ტიპის ვოკალურ ვარიანტად“.¹

რაც შეეხება გამოჩენილ ქართველ ანთროპოლოგებს: მ.აბდუშელიშვილს და გ.ჯანბერიძეს, ისინი მიუხედავად ფიზიკური ტიპის თავისებურებისა, აფხაზებს კოლხური ტიპის შავი-ზღვისპირულ ვარიანტში განიხილავდნენ.² რაც განპირობებულია იმ ნიშნების ჯამით, რომელიც ადიღურ-ჩერქეზულ ჯგუფებს ახასიათებთ: ცხვირის წვეტი პორიზონტალური ან ანეული, თვალის ვიწრო ჭრილი, თვალის ზედა ქუთუთოს მაღალი პროცენტი, შავი თვალების დაბალი, ხოლო ღია ფერის თვალების საშუალოზე მაღალი პროცენტი, ცხვირის ხრტილოვანი პროფილი სწორი, ძვლოვანი პროფილი სუსტად გამოხატული, თავის გრძივი დიამეტრი საშუალო ან საშუალოზე მაღალი, თავის მაჩვენებელი დაბალი, სახის ფიზიონომიური სიმაღლე საშუალო ან საშუალოზე მაღალი, ვიწრო შუბლი, წვერის სუსტი ზრდა, თმების ღია ფერი“.³

რაც შეეხება - „კოლხური ტიპის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშნებია: „ვიწრო სახე, ღია თვალისფერის მაღალი პროცენტი, ღია თმები, პორიზონტალური ან ანეული ცხვირის წვეტი, ცხვირის მაღალი უნაგირი, მაღალი ცხვირის განივი პროფილი, დაბალი ცხვირის სიმაღლე, სქელი ტუჩები და მკერდზე თმიანი საფარველის განვითარება, სხეულის სიმაღლე საშუალოზე მეტი“.⁴

აღნიშნულიდან კარგად ჩანს, რომ ადიღურ და კოლხურ ტიპებს შორის ზოგიერთი ნიშანი ერთნაირია. მ.აბდუშელიშვილი, რომელმაც კოლხური ტიპი გამოყო, ამ უკანასკნელს ორად ყოფს: შავიზღვისპირულ და დასავლურ ქართულ ვარიანტად, რომელთა

¹ Бунак В.В. Антропологический состав населения Кавказа. Вестник Гос. Музея Грузии, 1946, т. XIII с. 89-109.

² მ.აბდუშელიშვილი. მასალები კავკასიის ანთროპოლოგიისათვის. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ექსპერიმენტული მორფოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, 1955, ტ. V, გვ. 327-392; გ.ჯანბერიძე, აფხაზების ანთროპოლოგიური ურთიერთობა ქართველურ და ჩრდილო კავკასიურ ეთნიკურ ჯგუფებთან, ხელნაწერი, იხ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის განყ. ფონდში.

³ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, თბ., 2008, გვ. 277.

⁴ იქვე, გვ.277-278

შორის განსხვავება აღინიშნება თავისა და სახის სიმაღლის (მაღალია დასავლეთქართულ ვარიანტში), ტუჩების სისქის (მაღალია შავიზღვისპირულ ვარიანტში), თვალის ნაპრალის სიგანის (დიდია დასავლეთქართულ ვარიანტში), ცხვირის განივი პროფილის (დაბალია შავიზღვისპირულ ვარიანტში, ცხვირის ხრტილოვანი პროფილის (მაღალია გამოდრეკილი ფორმები დასავლეთქართულ ვარიანტში), ცხვირის წვეტის მდებარეობის -სნორი ან დაშვებული მხედვით და სხვ.

კოლხური ტიპის შავიზღვისპირული ვარიანტი ადიღეურ ტიპთან მეტ მსგავსებას ავლენს, ვიდრე დასავლურქართული ვარიანტი, ხოლო დასავლურ ქართული – იბერიულთან.¹

ლ.ბითაძის აზრით (რაც საერთოა), კავკასიის მოსახლეობა (რა თქმა უნდა, მკვიდრზეა საუბარი) ზოგადად (გარკვეულ დონეზე) ძალიან ახლო მორფოლოგიური იერით ხასიათდება, რაც ადრეულ ეპოქიდან მომდინარეობს, ოღონდ სხვადასხვა ისტორიულ, გენეტიკურ თუ ეკოლოგიურ პირობებთან შემდგომმა ადაპტაციამ მორფოლოგიური ტიპის დიფერენციაცია მოახდინა. მიუხედავად მოსახლეობის განსხვავებულობისა, ა.ჯავახიშვილის მიერ (1923 წ.) აღნიშნული „კავკასიური მოდგმა“, რომელსაც დღეს „კავკასიურ ნაციონალურ სახე“-ს უწოდებენ, რითაც კავკასიელთა ერთობლიობას გამოხატავენ (თუმცა ეს თავისთავად სადაოცაა).²

რაც შეეხება გამოჩენილ ანთროპოლოგ ვ.ალექსეეს, ის ადიღებს, აბაზებს, აფხაზებს, ყაბარდოელებს და აჭარლების უმეტეს ნაწილს (ვფიქრობთ, აქ მხოლოდ მუჰაჯირობის დროს მოხვედრილ აფხაზებზე არაა საუბარი, რადგან ისინი არც თუ ისე ბევრი იყვნენ) პონტოურ (ე.ი. შავიზღვისპირულ) პოპულაციათა ჯგუფში იხილავს.³

როგორც ჩანს, აფხაზი ანთროპოლოგი პ.კვიცინია წინააღმდეგია აფხაზების კოლხურ ტიპში გაერთიანების (აფხაზი ანუ აფსუა ისტორიკოსები კი თავს დებენ იმის მტკიცებაზე, რომ აფხაზები, მათ შორის აფსუებიც, კოლხეთის უძველესი მკვიდრი მოსახლეობაა). მისი აზრით, აფხაზები ბალკანო-კავკასიური

¹ Абдушлишвили М.Г. Антропология древнего и современного населения Грузии. Тб., 1964, с. 67.

² ლ.ბითაძე, აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 278.

³ Алексев В.П. Происхождение народов Кавказа. Краниологическое исследование. М., 1974.

რასის ადილური ტიპის ლოკალური ვარიანტია, რომლის მორფოლოგიური ჩამოყალიბება უძველესი აფხაზეთის ტერიტორიაზე განხორციელდა. პ.კეიციანის ვითომ ასეთი დასკვნის საფუძველს აძლევს შედარებითი მორფოლოგიური და პალეოანთროპოლოგიური მასალა. თუმცა, როგორც ლ.ბითაძე წერს, მის ასეთ დასკვნას ეწინააღმდეგება თავისივე ნაშრომის პირველივე გვერდზე გადმოცემული აზრი, რომელშიც ნათქვამია: გარდა აფხაზების თანამედროვე სერიისა, რომელიც არაერთგზის იყო შესწავლილი სხვადასხვა მკვლევართა მიერ - «Другие какие-либо серии черепов из Абхазии в антропологическом изучении абхазов до сих пор не рассматривались».¹

საინტერესოა ვის გულისხმობს აქ პ.კეიციანია აფხაზებში - ძველ შუასაუკუნეების - ნამდვილ აფხაზებს თუ აფსუებს, რომლებიც თვითმარქვია აფხაზებია და აფხაზეთში 3-4 საუკუნე ცხოვრობენ!" თუ ძველ აფხაზებს ეხება საქმე, მაშინ მ.აბდუშელი-შვილის, გ.ჯამბერიძისა და ვ.ალექსევის დასკვნა სწორი და ზედგამოჭრილია, რადგან შუა საუკუნეების აფხაზები მართლაც ლაზ-მეგრელები, სვანები და მესხებია და, მაშასადამე, აფხაზეთის მიწა-წყალზე მორფოლოგიურად ჩამოყალიბებული ქართველებია (ე.ი. მორფოლოგიურად, პალეოანთროპოლოგიურად, კულტურულად, ენობრივად და ყოველმხრივ). თუ „აფხაზებში“ აფსუები იგულისხმება, მაშინ შეიძლება ხსენებული დასკვნა საეჭვო იყოს, რადგან საკითხავია იმ დროში (დაახლოებით 3-4 საუკუნე), რაც აფსუები საქართველოში ანუ აფხაზეთში ცხოვრობენ - სადავოა მათ მოესწროთ მორფოლოგიურად და სხვა მხრივ ქართველ ტიპებად ჩამოყალიბება (ასე.ე.თქვათ, ასიმილაცია). აი ამ ეჭვების განსაქარველად საჭიროა საკვლევი მასალების მკაცრი გამიჯვნა ეთნიკური ნიშნით - ქართველია ის თუ აფსუა (როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ, აფსუები ამას მალავენ, საქმე იქამდე მივიდა, რომ უკვე ამას ნამდვილი აფხაზებიც მალავენ - ქართველია ის თუ ვინ არის). ყოველ შემთხვევაში, როდესაც აფხაზებისა და ქართველების ანთროპოლოგიური მონაცემები მიახლოვებით ერთიმეორეს ემთხვევა, აქ შეიძლება ორი ვარიანტი ვიგულისხმოთ: პირველი, შეიძლება 3-4 საუკუნე საკმარისი გახდა იმისათვის, რომ ისინი ერთიმეორეს შეერწყენ და ერთიმეორეს დაუახლოვდნენ

¹ Квициния П.К. Антропологическая характеристика в кн. Абхазы, 2007, М., с. 39-48; ლ.ბითაძე, აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 279.

(ენობრივი განსხვავება ამას ხელს არ უშლის), მეორე, შესაძლებელია საკვლევად აღებული აფსუათა მასალები იმდენად მცირეა, რომ ამან დიდი ზეგავლენა ვერ იქონია, მით უფრო, რომ 1989 წლის (უკანასკნელი აღწერით) 930 ათასი „აფხაზიდან“ „აფსუას“ რაოდენობა 20-21 ათას სულს არ ჭარბობს. ე.ი. ამ რაოდენობამ გადამწყვეტი როლი ვერ შეასრულა და ამიტომ ვერ უჩვენა „აფხაზების“ მნიშვნელოვანი განსხვავება ქართველებისაგან. ამასთან, საგულისხმოა ისიც, რომ ერთიმეორის მსგავსებაში თავისთავად თავის როლს ასრულებს ისიც, რომ კავკასიის ხალხების მონაცემები („კავკასიური სახე“) მიახლოებით ერთიმეორეს ჩამოგავს. ყოველივე აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, გასაკვირი არაფერია იმაში, რომ ბევრი რამით ერთიმეორეს ედრება და ჰგავს „აფხაზთა“ და „ქართველთა“ ანთროპოლოგიური მონაცემები.

სწორედ ესაა მხედველობაში მიღებული, როცა ხსენებული ანთროპოლოგიური ისტორიის გამოკვლევის ერთ-ერთ დასკვნაში წერია: „აფხაზების ეთნოგენეზის საკითხი განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს რამდენიმე ფაქტორის გამო, სპეციალისტების აზრით, თანამედროვე აფხაზების ენა იბერიულ-კავკასიურ ენათა აფხაზურ-ადიღურ ჯგუფს მიეკუთვნება, ხოლო მრავალსაუკუნოვანი ისტორიული თანაცხოვრება, მჭიდრო კულტურულ-პოლიტიკური და ეკონომიკური კავშირები მათ XVII საუკუნიდან საქართველოსთან და ქართველებთან აკავშირებთ. ამიტომ აფხაზთა მორფოლოგიური ტიპის თავისებურების გარკვევა უპრიანია დასავლეთ კავკასიაში განსახლებული თანამედროვე ეთნიკური ჯგუფების ფონზე“.¹

ამავე თვალსაზრისით გ.ჯანბერიძის აზრით (1963 წ.), ანთროპოლოგიური მონაცემები მოწმობენ აფხაზების ისტორიულ კავშირებს, მეტწილად ქართულ ეთნიკურ სამყაროსთან, ვიდრე ადიღურთან.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა გ.ალექსევის აზრი, მას მიაჩნია, რომ ალბათ აფხაზების (საუბარია თანამედროვე აფხაზებზე, ე.ი. აფსუებზე – გ.გ.) შესვლა ადიღთა ენობრივ ოჯახში შედარებით გვიან მოხდა, ყოველ შემთხვევაში ის მეორეული მოვლენაა მათი ეთნიკურ ისტორიაში, თუმცა აფხაზთა კრანოლოგიური მასალები ამ საკითხის საბოლოო გადაჭრის საშუა-

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 279.

ლებას არ იძლევა, რადგან დასავლეთ საქართველოს ქართველ ჯგუფებთან მეგრელებთან და იმერლებთან დაკავშირებით ასეთი მასალები არ მოგვეპოვება.¹

აქაც მკაფიოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ არა მხოლოდ ქართულ ისტორიოგრაფიაში, არამედ მით უფრო უცხო ავტორების მიერ სულ არაა გამოიყენებული ანუ დიფერენცირებული თუ ვინ იგულისხმება აფხაზებში - ქართველები თუ აფსუები (ე.წ. აფხაზები), რაც ხშირად ბევრ გაურკვევლობას იწვევს. ამიტომ, თავისთავად უნდა ვიგულისხმოთ, რომ უცხოელი ავტორები, მით უფრო რუსები „აფხაზებში“ არაქართველებს ანუ აფსუებს გულისხმობენ.

საინტერესოა ქართველი მკვლევარ-ანთროპოლოგ ი.ლადა-რიას დასკვნა აფხაზების დერმატოგლიფიკის თვალსაზრისით. ის აღნიშნავს, რომ „აფხაზურ-ადიღურ ხალხებს შორის დიდი მსგავსება არ ვლინდება... დასავლეთ კავკასიის ყოველი პოპულაცია ხასიათდება ნიშანთა შეფარდების თავისებურებებით; აფხაზების სამ ტერიტორიალურ ჯგუფებს შორის განსხვავებები ნიშანთა ჯამის მიხედვით დაახლოებით ერთნაირია; ოჩამჩირისა და გაგრის აფხაზებს ამორებს მეტი დისტანციები; აფხაზების გაერთიანებული ჯგუფი ნიშანთა კომპლექსით ყველაზე ახლოს დგას აჭარლებთან და ყველაზე დაშორებული არიან სვანებისაგან“.²

მეტად საინტერესოა აგრეთვე აფსუათა (ე.წ. აფხაზთა) სხვადასხვა ჯგუფების გენეტიკური შედარება ერთმანეთთან და დახასიათება, რომელიც ეკუთვნის ავტორთა ჯგუფს ა.ვორონოვს, ს.დალაქიშვილს და სხვებს (მათ მიერ შესწავლილ იქნა ოჩამჩირის (თხინის, ჭლოუს, მოქვის, გვადას, ჯგერდას, ათარას) და გუდაუთის (ააცის, დურიფშის და კალდახვარის) სოფლების მოსახლეობის სისხლის ჯგუფები, შრატის ცილები და ერიტროციტარული ფერმენტები, რომლის მიზანი იყო გენეტიკური თავისებურების კავშირის გარკვევა პოპულაციებში, რომლებიც გამოირჩევიან მაღალი დღეგრძელობით, ასევე შესწავლილი ინდივიდების ერთგვაროვნების დადგენა და განსაზღვრა. მკვლევართა მიერ ყოველწყვილ პოპულაციას შორის გამოთვლილი გენეტიკური დისტანციების საფუძველზე, გამოთქმული იქნა მოსაზრება, რომ ყველა ეს მონაცემი გვაძლევს საფუძველს

¹ ვ.ალექსევი, დასახელებული შრომა, გვ. 194 (რუსულად).

² Ладария И.П. К изучению дерматоглифики населения Западного Кавказа. Сов. этнография, 1975, № 4, 126.

ვთქვათ, რომ აბჟუისა და ბზიფის აფხაზები დგანან სუბპოპულაციის განცალკევების საზღვარზე, ამასთან უეჭველია რომ აბჟუას ოჩამჩირის რაიონის აფხაზები მეტად ერთგვაროვანია".¹

აქ განსაკუთრებით საინტერესო ისაა, რომ თუ აბჟუის აფხაზები ერთგვაროვნების მაღალ მაჩვენებლებს ავლენენ, სამაგიეროდ ისინი ბზიფის აფხაზებთან იმაზე მეტად არიან დაცილებული, ვიდრე საერთოდ აფხაზები - ქართველებთან.

მოცემულ ნაშრომში ყურადღებაა გამახვილებული იმაზე, რომ აფხაზეთის ტერიტორიაზე ძველად განსახლებული იყო მრავალი ტომი და იმაზე, რომ აფხაზეთში არაერთგზის ჰქონდა ადგილი ჩრდილო კავკასიელების ჩამოსახლებას.

როგორც კომპონენტურმა, ასევე დისკრიმენტულმა ანალიზმა აჩვენა, აფხაზები და აჭარლები მეტად გვანან ერთიმეორეს და უმნიშვნელოდ განსხვავდებიან სამეგრელოს მოსახლეობისაგან.

კვლევა-ძიებით დადგინდა, რომ თანამედროვე აფხაზების (ე.ი. მეგრელების, რომლებიც თავს ძველ აფხაზებად თვლიან და აფსუების, რომლებიც თავს ასევე აფხაზებად თვლიან) სომატოლოგიური (კეფალომეტრული და კეფალოსკოპური ნიშნებით), დერმატოგლიფიკური (აღწერილობითი და რაოდენობრივი ნიშნები) სისხლის იზოანტიგენური და კრანოლოგიური (25 ძირითადი ნიშნით და 9 ინდექსით), როგორც პოლიმორფული ჯგუფის, რომელთა შიდაპოპულაციური და პოპულაციებს შორის ცვალებადობა არ გამოდის ერთი ეთნიკური ჯგუფისათვის დამახასიათებელი ფარგლებიდან (ლ.ბითაძე, შ.ლალიაშვილი, თ.ჯამაშვილი).²

ამ კვლევა-ძიებით განისაზღვრა მეცნიერთა ჯგუფის ის მნიშვნელოვანი დასკვნა, რომ „მიუხედავად აშკარად განსხვავებული გვარებისა (ფორმით ლაზურ-მეგრულ-ქართული, ადიღურ-ჩერქეზული და აფსუურ-აბაზური) გვიანდელ აფხაზებში არ შეინიშნება მნიშვნელოვანი შიდა დიფერენციულობა. როგორც ჩანს, ჩრდილოკავკასიელების გადმოსახლების (ძირითადად XVI ს.) შედეგად მოხდა მოსახლეობის შერწყმა (ასიმილაცია) იმდენად ორგანულად, რომ მოსულისა და დამხდურის

¹ Воронов А.А., Далакишвили С.М., Саламатина Н.В., Феррел Р.Ц., Генетическая характеристика абхазов, В кн. Абхазское долгожительство. М., 1987, გვ. 134.

² აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 282.

თავისებურება, ე.ი. თვითმყოფადობა გაქრა. შესაძლოა ანთროპოლოგიურად ეს არადიფერენციულობა კავკასიის აბორიგენი მოსახლეობის საერთო სუბსტრატის მიზეზია, რომელიც აკად. მ.აბდუშელიშვილის აზრით, საერთო იყო ძვ.წ. III ათასწლეულში მაინც.¹

თუ ეს დასკვნა ობიექტურ მონაცემებს ემყარება და საეჭვო არაფერია, მაშინ ისიც უნდა ვირწმუნოთ, რომ ამისათვის აფხაზეთში საკმარისი აღმოჩნდა 3-4 საუკუნე, რათა, აფსუების ეთნიკური შერწყმა ანუ ასიმილაცია განხორციელებულიყო, როგორც ჩანს, ამისი ნიშნები და დადასტურება იყო ისიც, რომ აფსუების გვარები XIX საუკუნის 30-50-იან წლებში, თავისი ფორმით, უკვე მეგრულ-ქართული იყო და მეგრული თითქმის ყველა აფსუამ იცოდა (ამასთან აფსუები თავის პატუა ენასაც ინარჩუნებდნენ, როგორც საოჯახო საკომუნიკაციო საშუალებას).

რაც შეეხება აფხაზების მორფოლოგიურ ტიპს (განურჩევლად იმისა, ვინც „აფხაზად“ იწოდებოდა ქართველი იყო ის თუ აფსუა), რომლის ანალიზსაც ეძღვნება მოცემული წიგნი „აფხაზების ანთროპოლოგიის ისტორიის“ II-V თავები (ლ.ბითაძე, თ.ჯაშაშვილი, შ.ლალიაშვილი), ასახავს ოჩამჩირეს, გუდაუთას და გაგრის აფხაზთა მორფოლოგიურ მონაცემებს, რომელთა მორფოლოგიური დისტანციები ძალზე მცირეა, ხოლო შესაბამისად ახლო მდგომი (დისტანციები მხოლოდ 01-0,21-ის ფარგლებში იცვლება).

მაშასადამე, ოჩამჩირეს, გუდაუთას და გაგრის აფხაზების მორფოლოგიური მონაცემები იმდენად ახლო დგას დასავლეთ საქართველოს რიგ ეთნოგრაფიული ჯგუფების შესაბამის მონაცემებთან, რომ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელების მონაცემებთან შედარებით დისტანციები ორჯერ ნაკლებია. მაგალითად, ოჩამჩირის აფხაზების პოპულაციების წრე ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელებთან 25-ს შეადგენს, გუდაუთის აფხაზებთან 12-ს, ხოლო გაგრის აფხაზებთან – 14 პოპულაციას. აღსანიშნავია, რომ სამივე აფხაზურ ჯგუფს აკავშირებს მსგავსება ჩოხატაურელ გურულებთან და ვანელ იმერლებთან. ამასთან, ოჩამჩირისა და გუდაუთის აფხაზების უახლოესთა შორის არიან სენაკის მეგრელები და ბალსქვემო (სადადიშქელიანოს) სვანები, აგრეთვე ოჩამჩირე-გაგრის აფხაზების უახლოეს წრეში არიან გალისა და

¹ Абдушлишвили М.Г. Антропология древнего и современного населения Грузии. Тб., 1964; აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 282.

ჩხოროწყუს მეგრელები, ოზურგეთის გურულები, ხულოსა და ქედის აჭარლები, ამბროლაურის რაჭველები. გუდაუთა-გაგრის აფხაზებისათვის ასეთი ჯგუფები არიან: ზუგდიდის მეგრელები, ხელვაჩაურის ლაზები, ქობულეთის აჭარლები. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ მხოლოდ ოჩამჩირის აფხაზების უახლოესთა შორის აღმოჩნდნენ ჩრდილო კავკასიელები, მაგალითად, შაფსულები და აბაძეხები (ადილები), ტაპანტა-აბაზები და ყაბარდო-ჩერქეზები. ამასთან აღსანიშნავია ისიც, რომ გუდაუთელი აფხაზები ქართველურ ჯგუფებთან შედარებით ორჯერ მეტი დისტანციით არიან დაშორებული ბალყარელებთან.¹

სათქმელია ისიც, რომ ოჩამჩირის, გუდაუთისა და გაგრის აფხაზების ჯგუფების პოპულაცია, ყველა კომპონენტის ველში, ყოველთვის ქართველების ეთნოგრაფიული ჯგუფების უშუალო სიახლოვეშია განლაგებული.²

აღსანიშნავია ისიც, რომ ზოგჯერ გაკვირვებასაც კი იწვევს ანთროპოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგები, რომლებიც აფხაზებისა და ქართველების მონაცემების დიდ სიახლოვეს ავლენს, მაგალითად, აღწერილობითი დერმატოგლიფიკური ნიშნები აფხაზებს და სამხრეთ დასავლეთ-კავკასიის მოსახლეობას შორის მეტ მსგავსებას ავლენს ქართველ ეთნოგრაფიულ ჯგუფებთან, ვიდრე ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელებთან (ვისი თანამოძმეებადაც ისინი ითვლებიან ისტორიულად). კიდევ მეტი, „ეს ნრე საკმაოდ დიდია: ოზურგეთისა და ჩხოროწყუს გურულები, ზუგდიდის მეგრელები, ბაღდათის იმერლები, ლენტეხის სვანები, ბათუმისა და ხულოს აჭარლები, მთის რაჭველები, ლეჩხუმელები (იხ. თავი IV, ცხრ. № 19, ნახ. № 2, 3). აფსუებთან ასეთ მსგავსებას არ ავლენენ მათ ენაზე მოლაპარაკე აბაზებიც კი, რომლებიც ადიღე-ჩერქეზეთში ბინადრობენ. ამ აფსუებს ზოგიერთ ქართულ ჯგუფთან გაცილებით მეტი მსგავსება აკავშირებს, ვიდრე საშუალოდ თვითონ აფხაზთა სამ პოპულაციას შორის. გამოთვლილი მსგავსების საშუალო კოეფიციენტები და გენეტიკური დისტანციები აფხაზებისა და ქართველების ცალკეულ ეთნოგრაფიულ ჯგუფებს შორის და აფხაზებსა და ჩრდილო კავკასიელებს შორის შემდეგ სურათს ქმნის: „საშუალო აფხაზური მსგავსების კოეფიციენტი $\gamma=0,9979$, ხოლო გენეტიკური დისტანცია $d=0,0021$ –ს უდრის, აფხა-

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 283.

² იქვე, გვ. 283

ზებსა და გურულებს შორის, იგივე მაჩვენებლები $\gamma=0,9977$, $d=0,0023$; მეგრელებთან და ლეჩხუმელებთან $\gamma=0,9965$, $d=0,0035$; სვანებთან $\gamma=0,9963$, $d=0,0073$; აჭარლებთან $\gamma=0,9962$, $d=0,0038$; იმერლებთან $\gamma=0,9959$, $d=0,0041$; რაჭველებთან $\gamma=0,9951$, $d=0,0049$; ლაზებთან $\gamma=0,9931$, $d=0,0069$. ე.ი. მათ საშუალოდ ქართველებთან აკავშირებთ მსგავსების დონე¹.

ამავე კვლევა-ძიებით, მსგავსების კოეფიციენტები აფხაზებსა და ჩრდილო კავკასიურ ჯგუფებს შორის უფრო დაბალია, ხოლო გენეტიკური დისტანციები უფრო მაღალი, რაც ნათლად ჩანს აფხაზების მაჩვენებლების მიმართებაში აბაზებთან $\gamma=0,9275$, $d=0,0725$; ადილებთან $\gamma=0,9173$, $d=0,0827$; ჩერქეზებთან $\gamma=0,9157$, $d=0,0843$; ბალყარებთან $\gamma=0,9149$, $d=0,0851$; ყაბარდოელებთან $\gamma=0,9112$, $d=0,0888$; და ყარაჩაელებთან $\gamma=0,9088$, $d=0,0912$;²

აღსანიშნავია, რომ საშუალოზე დაბალი დისტანცია ოჩამჩირის აფხაზებს აკავშირებთ ზუგდიდის მეგრელებთან, ლაზებთან, ოზურგეთის გურულებთან, ხულოსა და ქედას აჭარლებთან, ბალსქვემო სვანებთან და ბაღდათის იმერლებთან. პოპულაციათა ეს წრე გაგრის აფხაზებისათვის უფრო ნაკლებია, მათთვისაც უახლოესი ზუგდიდის მეგრელებია, თერჯოლის იმერლები და ბალსქვემო სვანების პოპულაციებია. ამ დონეზე გაგრის მოსახლეობას გუდაუთის მოსახლეობასთან არც ერთი საერთო მორფოლოგიური დისტანცია არ აკავშირებს.³

საინტერესოა, რომ აბაზების კავშირი გამოვლინდა ბათუმის ($d=0,027714$), ხულოს ($d=0,040465$), ქედას ($d=0,034968$), აჭარლებთან, ლეჩხუმელებთან ($d=0,041622$ და ადილეს ჭემგუებთან ($d=0,039114$). აფხაზებსა და ბალსხემო სვანებს ($d=0,23088$), ჭიათურისა ($d=0,16977$) და ზესტაფონის ($d=0,20077$) იმერლებს შორის განსხვავება ბევრად ნაკლებია, ვიდრე ბალსხემო და ქვემო სვანებს შორის არსებული დისტანციისა ($d=0,26369$). „ეს მონაცემები ზოგადად გვაძლევენ მნიშვნელოვანი განზოგადოებული დასკვნის გამოტანის საშუალებას, რომ აბაზები მაღალ დონეზე ავლენენ გენეტიკურ კავშირებს არა მხოლოდ ადილებთან,

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 283-284.

² იქვე, გვ. 284.

³ იქვე გვ. 286

არამედ ზოგიერთ ქართულ ჯგუფებთანაც, რაც მათ კავკასი-
ელობას ადასტურებს“.¹

როგორც ვხედავთ, ეს შორს მიმავალი დასკვნა შესაძ-
ლებელია. იმ მხრივ სწორია, რომ მუდმივი არაფერია და ყვე-
ლაფერი წარმოიშობა, არსებობს და ბოლოს ქრება, ე.ი. ყველა-
ფერი დროსა და სივრცეში უნდა განვიხილოთ, იმ თვალ-
საზრისით, რომ ესა თუ ის მოვლენა პირობებისა და მიზეზებით
გარემოსა და ირგვლივ არსებული ცოცხალი სამყაროს ზემოქ-
მედებით - ხანგრძლივი დროის პერიოდში საფუძვლიანად
გარდაიქმნება და ახალ თვისობრიობაში გადადის, ძველი კი
უკვალოდ არ ქრება, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს ისიც ქრება
ალბათ. ასე შეიძლება ვიმსჯელოთ ნებისმიერ ეთნოსზე, მაგრამ
წარმოუდგენელია ასე ვიმსჯელოთ პატარა ეთნოსზე, მაგა-
ლითად, აბაზებზე ანუ აფსუათა წინაპრებზე, რომელთაც მაინც-
დამაინც თვალსაჩინო კვალი არ გაუვლიათ კავკასიაში, რომელიც,
როგორც დედამიწის ზოგიერთი მხარე, მოსახლეობის საოცარი
ცვლილებებით ხასიათდებოდა ეპოქათა სიგრძეზე. ამიტომ,
წარმოუდგენელია ამ ეთნოსზე ჩვენელთაღრიცხვის დასაწყისზეც
ვიმსჯელოთ, რადგან ამისი არც რაიმე წყარო გაგვაჩნია და არც
ანტროპოლოგიურ-გენეტიკური მონაცემები გვაქვს. ამიტომ,
ყოველივე ეს მხოლოდ ზოგადი ვარაუდის სფეროში რჩება.

სხვა საქმეა, როგორც აბაზებზე, თავისთავად ასევე აფსუ-
ებზე მსჯელობა ბოლო 3-4 თუ რამდენიმე საუკუნით მეტი ხნის
მანძილზე. თუ ჩვენს მონაცემებს ანუ ჩვენს ანთროპოლოგიურ
მეთოდს რაიმე დაეჯერება. ეტყობა, რომ აფსუა-აბაზებმა ამ ხნის
მანძილზე მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადეს, როგორც
ყველა მათ შესაძარმა მუდმივად მოძრავი დედამიწის მცირე
ეთნოსმა. ჩანს, ეს ცვლილებები იმდენად შესაძლებელია თუნ-
დაც 3-4 საუკუნეში, რომ ისინი ძირიან-ფესვიანად შეიცვალენ
და ახალ თვისობრიობაში გადავიდნენ, რაც ეტყობა უფრო
გეოგრაფიულმა გარემო-პირობებმა განსაზღვრა.

როგორც ჩვენი ანთროპოლოგების განცხადებიდან ჩანს,
დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობა პირველადაა შესწავლილი მათ
მიერ დერმატოგლიფიკური რაოდენობრივი და აღწერილობითი
ნიშნების საფუძველზე, რომელმაც საფუძველი მოგვცა ინფორმა-
ციის შეჯერების ანუ იმისი გარკვევის საშუალება, თუ რომელი

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 286.

ნიშანთა სისტემა უფრო ადეკვატურად ასახავს პოპულაციებს შორის უძველეს კავშირებს. სპეციალისტების დაკვირვებით, რაოდენობრივი ნიშნების მიხედვით, აფხაზების სამივე პოპულაცია ერთ სუბკლასტერში გაერთიანდა, ხოლო აღწერილობითი ნიშნების მიხედვით - სამში. უახლოეს პოპულაციათა წრეს პირველ შემთხვევაში აფხაზებთან ერთად: ლაზები, ზუგდიდის, სენაკის, გალის მეგრელები, ბალსქევმო და ქვემო სვანები და ბათუმის აჭარლები ქმნიან. აღწერილობითი ნიშნების მიხედვით კი ქართველებთან ერთად - დასავლეთ ჩრდილოკავკასიური პოპულაციები აღმოჩნდნენ, თანაც პირველ დონეზე ოჩამჩირის აფხაზები, ოზურგეთის გურულები ერთიანდებიან და მეორეზე - ზუგდიდის მეგრელები, ზესტაფონის იმერლები და აბაზები, რომელთაც უერთდებიან გუდაუთის აფხაზები და ქვემო სვანები, შემდეგ კი ჩერქეზებთან ერთიანდება; გაგრის აფხაზების უახლოესთა წრე მთლიანად ქართულია: ხულოს, ბათუმის, ს.ლორჯომის აჭარლები და სამტრედიის იმერლები.¹

ანთროპოლოგების - ლ.ბითაძის, თ.ჯაშაშვილის და შ.ლალი-აშვილის დაკვირვებით, აღწერილობითი ნიშნების მსგავსების კოეფიციენტების კლასტერული და კომპენტენტური ანალიზით მიღებული შედეგები იდენტურია ისევე, როგორც რაოდენობრივი ნიშნების გენეტიკური დისტანციების კლასტერული და კომპონენტური ანალიზით გამოვლენილი ჯგუფების ურთიერთგენეტიკური კავშირები... ამასთან, „ერთი და იგივე ხელის ანაბეჭდებზე ორი სხვადასხვა სისტემის შესწავლის შედეგად მიღებული შედეგი არ არის განსხვავებული, რადგან ის აფიქსირებს დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობაში არსებულ საერთო ფენას, რომელიც უძველესია, მიუხედავად იმისა, რომ თანამედროვე აფხაზებში სხვადასხვა წარმომავლობის გვარებია გავრცელებული“.²

ლ.ბითაძის თქმით, მისი ჯგუფის მიერ „იზოანტიგენების საფუძველზე გამოთვლილია აფხაზების მსგავსების კოეფიციენტები და გენეტიკური დისტანციები (თავი V, ცხრილი № 5). აფხაზების პოპულაციებიდან მეტად თავისებური გუდაუთის მოსახლეობაა, რომელიც უფრო დაბალ დონეზე და ორ პოპულაციასთან ახდენს მსგავსებას. მსგავსების კოეფიციენტი ოზურგეთის გურულებთან (0,9948) და საჩხერის იმერლებთან (0,9917)

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 286.

² იქვე.

უფრო მაღალია, ვიდრე ოჩამჩირისა (0,9644) და გაგრის (0,9773) აფხაზებთან. თავის მხრივ, გაგრის აფხაზებს უფრო ახლო მსგავსება აკავშირებს ვანისა (0,9954) და სამტრედიის (0,9938) იმერლებთან, ვიდრე ოჩამჩირის აფხაზებთან (0,9937)... აღსანიშნავია, რომ 0,9900 და უფრო მაღალ დონეზე გუდაუთის აფხაზები არ ავლენს საერთო ელემენტებს სისხლის ჯგუფების (ABO, Rh №№ P) მიხედვით, როდესაც ოჩამჩირის აფხაზები ავლენს საერთო ელემენტებს კოშებაბლის ადილებთან (0,9962) და ხაბეზის ჩერქეზებთან (0,9927), ხოლო გაგრის აფხაზები იგივე ჯგუფებთან 0,9934 და 0,9933 დონეზე შესაბამისად. ამ ფაქტით, რა თქმა უნდა, აფხაზებისათვის უახლოესია ქართველების სხვადასხვა ტერიტორიული ჯგუფები... აღმოჩნდა, რომ კოშებაბლის ადილებს ყველაზე მაღალი მსგავსება აკავშირებს ოჩამჩირის აფხაზებთან და ბათუმის აჭარლებთან (0,9961), შემდეგ მათი მსგავსების კოეფიციენტები სხვა ჯგუფებთან თანდათანობით მცირდება...¹

აფხაზების ანთროპოლოგიური გამოკვლევის ავტორები ლ.ბითაძე, თ.ჯაშაშვილი და შ.ლალიაშვილი ფიქრობენ, რომ „ზოგიერთი მათი ოპონენტისათვის მიუღებელი იქნება მათ მიერ გაცხადებული შედეგები, რადგან მათი აზრით, თანამედროვე აფხაზებს (აფსუებს) არაფერი საერთო არ აქვთ ძველ აფხაზებთან“.²

მიუხედავად იმისა, რომ მოცემული გამოკვლევის პირველი თავის (ისტორიის ნაწილის) ავტორი ვართ, ბუნებრივია, ანთროპოლოგიური გამოკვლევის ზოგიერთი შედეგი ჩვენც გვაკვირვებს, რადგან საქართველოში დასახლებამდე აფსუები მართლაც სხვა ჯიშისა და ჯილაგის ეთნიკურ ჯგუფად იყვნენ მიჩნეული - თავისი მოენე აბაზებთან ერთად (ზოგიერთი მკვლევარი მათ სკვითებად მიიჩნევს, ზოგიერთი ადილე-ჩერქეზების მონათესავედ, ზოგიერთიც დიდი სათათრეთიდან მოსულად, ზოგიერთი აბისინიელების, ეთიოპიელების და ეგვიპტელების ჩამომავლად და ა.შ.). ამდენად, მათ გენეტიკურ-ანთროპოლოგიურად, თავისთავად ენობრივად და სხვა საერთო არ უნდა ჰქონოდათ ქართველებთან. მაგრამ, თუ დასაჯერებელია, რომ საქართველოში დასახლების შედეგად აფსუების გენეტიკურ-ანთროპოლოგიური კოდი ისე შეიცვალა 3-4 საუკუნის მანძილზე (თუნდაც

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 287-288.

² იქვე, გვ. 289 (ხაზგასმა ჩემია - გ.გ.).

უფრო დიდი ხნის მანძილზე), რომ ისინი იმდენად დაუახლოვდნენ ქართველებს, რომ თავისი თანამოძმე აბაზებზე უფრო ახლო მათთან არიან (ქართული ანდაზისა არ იყოს - „ხარი ხართან რომ დააბა ან ფერს იცვლის ან ზნესაო“), მაშინ ამ მონაცემების სანინაალმდეგო არ უნდა გქონდეს. მით უფრო, რომ აფსუები კულტურულად, ზნე-ჩვეულებით, სოციალურ-ეკონომიკურად, ენობრივად, ფსიქიკურად, ტერიტორიულ-ბუნებრივად, ქორნი-ნებით და სხვ., მართლაც დაუახლოვდნენ ქართველებს და, რომ მათი თანამოძმეები გახდნენ. ისე გამოდის, რომ, ამ ორი ხალხის წინააღმდეგობისა და მტრობის მთავარ მიზეზად (ძირითადად) მხოლოდ პოლიტიკური სფერო რჩება). ეტყობა, რომ აფსუებთან ეთნიკური უცხოობით გამოწვეული უთანხმოება და წინააღმდეგობა კი არ გვექონია, არამედ მხოლოდ ისეთივე, როგორიც ფაქტობრივად ადრე გვექონდა ქართველ აფხაზებთან (უპირატესად მეგრელებთან), რომლებიც ჯერ კიდევ საქართველოს პოლიტიკური დამლა-დაქუცმაცების დროს ფსიქოლოგიურად გაუცხოვდნენ და თავს არაქართველებად თვლიდნენ (თუმცა ამის მიუხედავად, ქართველი-ქართველს ებრძოდა, მაგალითად, ქართლელი-კახელს, იმერელი-გურულს, მეგრელი-იმერელს, აფხაზი-მეგრელს (მეგრელი-მეგრელს) და პირიქით: კახელი-ქართლელს, გურული-იმერელს-მეგრელს, მეგრელი-აფხაზს და ა.შ.

გამოდის, რომ ჩვენ უდიდესი შეცდომები გვაქვს დაშვებული სახელმწიფოებრივ მართვა-გამგეობაში ანუ პოლიტიკაში, რაც ვერ გავაგებინეთ არა მხოლოდ აფსუებს, რომლებიც უცხო და შორეული ხალხი გვეგონა, რომ ჩვენ ახლობელი და მონათესავე ხალხი ვყოფილვართ, არამედ იმ აფხაზებსაც (უპირატესად ქართველ მეგრელებს ვგულისხმობ), ვინც გენეტიკურად ნამდვილი აფხაზები არიან, მაგრამ თავს არაქართველ აფხაზებად მიიჩნევენ. შესაძლებელია ასეთი მსჯელობა, ერთის მხრივ, უცნაურად გამოიყურება, მაგრამ ზემოაღნიშნულ ანთროპოლოგიურ-გენეტიკური გამოკვლევების შედეგებთან ეს პირდაპირ პროპორციულია და ფაქტად რჩება. აქედან ის დასკვნა შეიძლება გამოვიტანოთ, რომ ეთნიკურ წარმომავლობას გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ აქვს ეთნოსის ცხოვრებაში, ასევე ენასაც. ე.ი. გადამწყვეტი როლი ეკუთვნის კულტურულ-ისტორიულ ფენომენს.

საერთო ანთროპოლოგიური გამოკვლევის დასკვნაში ლ.ბითაძე წერს, რომ თანამედროვე ანთროპოლოგიურ გამო-

კვლევებში ხშირად მიმართავენ სხვადასხვა გვარების გავრცელების არეალის ანალიზს, რადგან დადგენილია გარკვეული პარალელები პოპულაციების ისტორიულ და გენეტიკურ მსგავსებას შორის. მაგალითად, ეთნიკური ჯგუფების ჩამოყალიბების რეკონსტრუქციისას იყენებენ მრავალ წყაროს: არქეოლოგიურ, ანთროპოლოგიურ, ეთნოგრაფიულ, ლინგვისტურ, ისტორიულ, ასეთივე წყაროდ იყენებენ აგრეთვე გვარებს (როგორც სპეციფიკური ანთროპოლოგიური ინდიკატორების შესაძლო ნიშნებს), რომლის მატარებელია ესა თუ ის ეთნოსი.¹

წინამდებარე ნაშრომის პირველ თავში მოყვანილია აფხაზეთში გავრცელებული გვარების ძირითადი სია 1989 წლის – უკანასკნელი აღწერის მიხედვით, რომელიც სულ მთლიანად დაახლოებით 528 გვარს შეადგენს (405 ქართულს და 123 აფსუურს). რა თქმა უნდა, მას არ შეიძლება ჰქონდეს უნაკლოების პრეტენზია, რადგან, ჯერ ერთი, ის ერთი აღწერის მიხედვითაა შედგენილი და ნაჩვენები და არა იმის მიხედვით, თუ რა გვარები ცხოვრობდნენ აფხაზეთში ათაღან და ბაბაღან დანყებულ უკანასკნელ დრომდე, რადგან ასეთი აღწერები ინდივიდუალურ პიროვნებებს არ შეუძლიათ, ეს სახელმწიფოსაც უჭირს, როცა მას აწარმოებს, რადგან ეს ბევრ სიძნელესთანაა დაკავშირებული, მნიშვნელოვან სახსრებს რომ თავი დავანებოთ. მეორეც, რადგან გვარებიც მუდმივად უცვლელი და სამარადისო ფენომენი კი არ არიან, არამედ ისინიც ცვლილებებს განიცდიან, ასე ვთქვათ, ძველების მცირე ნაწილი გადაშენებას განიცდის, ხოლო (სხვაგან წასვლის ან უბრალოდ არსებობის შეწყვეტის გამო), ან ახლად წარმოიშობიან (აბა, ვინმემ დაიტრაბახოს იმისი თქმა, რომ აფხაზეთის ომის შედეგად ზუსტად რამდენი „აფხაზი“ გვარი დარჩა აფხაზეთში). ამიტომ, როცა გვარებზეა ლაპარაკი, მთავარი ის კი არაა, რომ აფთიაქის სასწორზე აწონო მათი რაოდენობა, არამედ მთავარია მათი დინამიკა, თანაფარდობა და წარმომავლობა ზოგადად და არა ის, თუ რამდენით მეტია თუ ნაკლებია ის ახლა (როცა ეს რაოდენობრივი თვალსაზრისით გჭირდება, რა თქმა უნდა, ამასაც მნიშვნელობა აქვს).

როგორც მკითხველი ხედავს, ამ შემთხვევაში გვარები ჩვენ გვაინტერესებდა მათი წარმომავლობის თვალსაზრისით – ვინაა აფხაზეთის მკვიდრი, ნამდვილი აფხაზი და ვინაა მოსული ანუ

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 289.

თვითმარქვია აფხაზი. ამ თვალსაზრისით (როგორც ბევრი სხვა მოსაზრებაც) საინტერესოა თვითონ „აფხაზი“ (უფრო სწორად „აფსუა“) ისტორიკოსების აზრებიც, რომლებიც ასე გაურბიან თავის ნამდვილი ისტორიის ხსენებას და გაშუქებას. მაგალითად, იუ.არგუნი და მისი თანამოსაზრეები, რომელთა მიხედვით აფხაზეთში დასახელებულია 600-ზე მეტი „აფხაზური“ გვარი,¹ სამაგიეროდ, ქართველი ისტორიკოსები, მაგალითად, პროფ. თ.მიბჩუანი, ჯ.გამახარია, ბ.გოგია და სხვა ასახელებენ 500-მდე,² ხოლო ჩვენ (გ.გასვიანი) და თ.გასვიანი „აფხაზურ“ გვარად - 528-ს.³

ჩვენ აქ ვერ გამოუდგებით აფხაზი ისტორიკოსების ცნობების რეალობის გარჩევას, თუნდაც მუჰაჯირობაზე, როდესაც თითქოს ყველა აფსუა ისე აზვიადებს რუსეთის მიერ თურქეთში გაძევებული აფხაზი მუჰაჯირების რაოდენობას (400 ათასიდან 450 ათასამდე), რომ ამდენი ადამიანის ერთდროული ცხოვრება აფხაზეთში კომმარულ სიზმარშია, კი არავის მოელანდება (მუჰაჯირობის დროს აფხაზეთში სულ ყველა ჯურის ადამიანი - დედაბუდიანად - დაახლოებით 70 ათას სულამდე თუ ცხოვრობდა. ამით, რა თქმა უნდა, იმის თქმა სულ არ გვინდა, რომ რეალურად გაძევებული 20-22 ათასი ცოტა იყო, ისედაც მცირერიცხოვანი აფსუებისადმი, რაც რუსეთის მხრივ აშკარა გენოციდის მოწყობას ნიშნავდა.

ამასთან, როდესაც ჩვენ აფხაზეთის მოსახლეობის ვინაობას ვეხებით, ანგარიშს ვუწევთ იმას, თუ რეალურად ვინ არიან აფხაზეთის მოსახლე მკვიდრი (აბორიგენი) გვარები და მოსულები არა თანამედროვე რუსი კოლონიზატორების იმპერიული თვალსაზრისით, არამედ რეალურად. ვინც ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ ცხრილს (სიას) დააკვირდება, არა გვგონია იმას გაუჭირდეს იმ ელემენტარული რაობის გაგება - თუ რა სისტემის, ვინაობის და შინაარსის არიან დასახელებული გვარები - ქართული თუ აფსუური (ვინც ქართული ანბანი იცის, იმისათვის რა სირთულეა იმისი გაგება, რომ „აფხაზად“ სახელდებულ გვართა დიდ ნაწილს ქართული ეტიმოლოგიური შინაარსი აქვს, რომელიც თავისთავად

¹ Аргун Ю., Павленко А., Спицина Н., Семейно-родовая система и брачные ареалы. В кн. «Абхазское долгожительство», М. 1987, გვ. 71

² Гамахария Д., Гогия Б., Абхазия - историческая область Грузии, Тб., 1997.

³ გ.გასვიანი, თ.გასვიანი, აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია, თბ., 2008.

მიუთითებს და გამოხატავს ქართველობას. სწორედ, ამის მიხედვით ვაჯგუფებთ და ვყოფთ აფხაზურ გვარებს და არა იმის შესაბამისად, თუ როგორი სურვილი აქვთ კოლონიზატორებს და მათი ამჟამინდელი მდგომარეობა აფსუა სეპარატისტებს (საინტერესოა როცა „აფხაზი“ ისტორიკოსები თავის ისტორიაზე მსჯელობენ, რატომ ივინყებენ თავის აფსუა-აბაზობას და ამის მიხედვით აჯგუფებენ ამ გვარების ვინაობას და არა სინამდვილის მიხედვით. რატომ და სად გაქრა მათ მახსოვრობიდან და ცნობიერებიდან თავიანთი მამა-პაპური წარმომავლობა და ვინაობა).

რა თქმა უნდა, შემთხვევით არ ვაჯგუფებთ (თ.მიბჩუანი, გ.გასვიანი, თ.გასვიანი) „აფხაზად“ და „აფსუად“ წარმოდგენილ გვარებს თავიანთი ნიშნების საფუძველზე - 80 პროცენტს ქართული წარმომავლობისად, 12-13 პროცენტს ჩრდილ კავკასიურ ანუ აფსუა-აბაზურად და დანარჩენს სხვადასხვა - თურქულ, ადიღე-ჩერქეზულ, რუსულ და სხვ. ჩვენს მიერ პირველ თავში მოყვანილი გვარების სიიდან ჩანს, რომ შინაარსის მიხედვით ანუ ეტიმოლოგიურად აფხაზების უმეტესობა ძველია და ქართული, რაც დღემდე შემოგვრჩა, ზოგიერთმა აფსუურ-ქართულმა გვარმა თანაცხოვრების (XV!!-XX სს.) და ასიმილაციის გამო ცვლილებები განიცადა, ასე ვთქვათ გაქართველდა ან გააფსუვდა (მაგალითად: აგერბა აფსუურად მეგრელს ნიშნავს. ასევე ჭანია - ჭანს ნიშნავს - ჭანბა გახდა, ერისთავი - არისთავა, მარშან (მარუშიანი) - ამარშან, მარლანია - მან, ინალიშვილი - ინალ-იფა“ შესაძლებელია დროთა ვითარებაში არაერთი გვარი გაქრა, ან ზოგიერთმა სახე შეიცვალა და ა.შ.).

ამასთან, როგორც მოცემული კოლექტიური ნაშრომის პირველი თავის ავტორს მსურს განვაცხადო, რომ აჯობებდა ანთროპოლოგიური კვლევა აფხაზეთის გვარებზე ისეთდაგვარი დალაგებით (აფსუურის ცალკე გამიჯვნით) წარმართულიყო, როგორც ეს პირველ თავშია მოცემული, მაგრამ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა, რადგან ასეთგვარად (ე.ი. ეთნიკური პრინციპით) გამოყოფილი გვარები არასაკმარისი აღმოჩნდა კვლევის ჩასატარებლად, ხოლო ახლის მოპოვება მოკლე დროის მანძილზე, რაც არ უნდა დიდი სახსრები გაგაჩნდეს, შეუძლებელია, რადგან მათ შერჩევას და მოპოვებას ხანგრძლივი დრო სჭირდება, თორემ ცალკე გამოყოფილი აფსუათა გვარების კვლევის შედეგები, ქართველებთან სიახლოვის თუ სიმორის თვალსაზრისით, ნაკლებ საეჭვო იქნებოდა.

მიუხედავად ამისა, სწორი უნდა იყოს ცნობილი მკვლევარი ლ.ბითაძის დასკვნა, რომ გვარების რაოდენობის ცვალებადობა დროში იძლევა მსჯელობის საშუალებას პოპულაციებში გენეტიკური შემადგენლობის შეცვლის თაობაზე, რომელიც შესაძლოა გამოწვეულია გენთა დრეიფით და მიგრაციული პროცესების ერთობლივი მოქმედებით. გვარების დინამიკის ანალიზი აფხაზეთის ტერიტორიაზე (XVI ს.) მოითხოვს შემდგომ კვლევას, ხოლო დღევანდელი ჩვენი ამოცანაა, არსებული გვარების ფონზე, შევაფასოთ ანთროპოლოგიური კვლევა-ძიებით მიღებული შედეგები.¹

უნდა ითქვას ისიც, რომ მოცემულ ანთროპოლოგიურ ნაშრომში ჩართული იქნა დასავლეთ კავკასიის მოსახლეობის ფონზე: სომატოლოგიურ სფეროში: 302 ინდივიდი ანუ 142 გვარი (არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ „აფხაზად“, სახელდებულ გვართაგან დაახლოებით 72-75 პროცენტამდე ქართული წარმომავლობისაა, რასაც ადასტურებს ისიც, რომ აფხაზეთის გარდა „აფხაზ“ გვარებად წარმოდგენილი გვარები განსახლებულია საქართველოს სხვადასხვა რაიონებშიც, უპირატესად სამეგრელოში).

ოჩამჩირის მოსახლეობიდან, სომატოლოგიურ კვლევაში: აბუხბა-4, აგერბა, აგუმავა, აირამბა, ამიჩბა-7, ამიჯბა, ამდჟიბა, აძინბა(არძინბა)-3, არშბა, აშუბა-8, აჩბა, მარგანჯია, ბასარი-3, ბალაფში-3, ბებია-3, ბზეკალი, გამგია, გვარანძია, გოჯუა, გოლანძია, დარსალია, ესებუა, ვოუბა, ზუხბა-2, კაკალია-3, კასლანდია-2, კეკელია, ქეცბა-2, ყოლბაია, კორსაია, კოლონია-5, კუტალანდია, ლაგვილავა, ლაკაშია, ლადჟიბა, ლასურია, ლაცუშბა, მარშანია, მიქაია - 2, მიქავა, ოსია, საქანია, ტვიძბა, შარმათ, შელია, შლარბა, ჩაჩავა - 2, ჩეგია - 2, ჭკადუა, ჭოლოკია, ჩუხუა, წვინარია-2, ჯონჯოლია-2.

დერმატოგლიფიკურ კვლევაში: აბრანძია, აგერბა, აკბა, ამიჩბა, არლანია, არლუნი, არჩებია, ასლანძია, აფხაზავა, აშბა, არშბა, ბაზბა, ბაგაიტე, ბებია, ბჟანია, ბულავა, გამისონია, გოგია, გოგოხია, გონანძია, დელბა, ვარდანია, ზუხბა, ივანბა, კავაზი-2, კასპანძია, კაცბა, კვარაცხელია, კვარჩია, კვიცინია, კენტაბა-2, კირკინაძე, კოლონია-3, კუჩუბერია, ყოლბაია, ლადარია, ლოგუა-2, მანია, მიქავა, მექვაბია, ოსია, პშელია, სანლულია, სანჩულია, სანძავა-2, საქანია, ტაბარუა, ტაპაშ, ტაბალუა, ტარბა (თარბა), ტორლუა (თორლუა?), ფალავანიძე, ფაჩულია, ფირცხალავა,

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 290.

ფერიზა, ქიშმარია, შანავა, შონია, ჩაჩავა, ჩერქეზია, ჩიკორია, ცირბა, ცვიმბა, ძველაია, ნულაია, ჭავჭავაძე, ჭეჟია.

გუდაუთიდან - სომატოლოგიაში: ავიზბა (ავიძბა"), ავიცბა, ავრჯბა, ანქვაბი, არსალია, აპბა, არძინბა, ახბა-3, ბაგბა, ბაზბა, ბენია, ბუტბა, გაბნია, ვიცბა, გუმბა-3, გურძმავა, გენბა, დაურობი, დბარი-2, დვამბა, ზუხბა, იტარბა, კაპბა, კონჯარია, კირკინია, კვანჭელია, კოვე, ლადარია-2, მუშბა-2, პაპბა, სალარია-2, სერ-გუში, სმირი, ტარკილი-3, ყვარელია, შამბა-3, ჩამაგუა-5, ჩიჩბა-3, ცარგუში-3, ციხჩა, ძკუია, ხაკბა-3, ხალვაში, ხალია, ხეცია, ხურანოვი, ჭანტურია, ჯენია-7.¹

დერმატოგლიფიკაში: აბაშიძე, აბგაჯავა-4, აგუშავა, ადშბა, ავიძბა, ანქვაბი, არკუჯი, აჯბა-5, ბაგბა, ბაზბა-2, გინანში, გუბლია, გულარია-3, გუნბა, დეებია, ვოუბა, კაიმარი, კანში, კანშიმანი, კვარაცხელია-2, კვარჩია (კვარჭია?), კირკინაძე-2, კოვე, ყოლბაია, ლადარია, მუშბა-2, ორჩუკბა, ოტირბა, სულიკაძე, ფაცია, შამბა-2, ჩამაგუა-4, ჩიჩბა, ჩხებუღია-2, ციბა, ცუშბა, ხაგბა-8, ხაკბა, ხალია, ჯინჯოლია.

გაგრიდან - სომატოლოგიაში: ალშუშდბა, ტიბა, ატირბა, შხარავა, ბარშიცი, გამბა, ბენია-2, ბიგვა, ბიჩბა, გაბლია, გუტარბა, გიცბა, დბარი - 3, ვიზბა, ვიცბა, კატანი, კანჯარია-3, კუპალბა, კუტარბა-2, კეცია, კიტია, კოკოსკირი, მარკოლია, პაპბა, პენია, ტარბა, ფსარდია, ჯაჯაია, ქიცბა, შარმათავა-2, შარტავა, ძაძმა, ხაგუში, ხუცია, ხიშბა, ჯანჯღავა.

დერმატოგლიფიკაში: აბლაჟავა, აგრბა, არისთავა, არლანი, ახვლედიანი, ბალათელია, ბარციცი, ბგანბა, ბენია, ბეია, გაბლია, გიზარლავა, გეზარდავა, გრივაპში, გუბაზ, დვირენჯიპა, დემერჯიბა, ვოზბა-2, ზვამბაია, იპაპხა, კაიტანი, კეცია-2, კოკოსკერია-4, კუტარბა, მუკბა-2, პაპხა-2, სალარია, სერგეგია, სიჭინავა-3, ტარბა (თარბა?), უკუა, პსარია, ქირია, შამბა, ჩაჩავა, ციმცბა-2, ციპცბა, ძუაპშიპა (ძიაპშიპა?), ნკუია, ჭითანავა, ჭყონია, ხაგუში, ხაშიგი, ხეცია, ხიშბა-4, ჯღანჯღია".²

„ნაშრომის სომატოლოგიურ და დერმატოგლიფიკურ ნაწილში აფხაზების სამივე პოპულაცია წარმოდგენილია 277 გვარით, რაც მოიცავს თანამედროვე აფხაზებში გავრცელებული გვარების 46,2%-ს.

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 292.

² იქვე, გვ. 293

ოჩამჩირის აფხაზებში სომატოლოგიური სისტემით შესწავლილთა გვარების - 62,3% და დერმატოგლიფიკური სისტემით კი გვარების - 72,5% ქართულია.

გუდაუთის აფხაზებში სომატოლოგიური სისტემით შესწავლილი გვარების - 39,2% და დერმატოგლიფიკური სისტემით შესწავლილთა - 43,2% ქართულია.

ხოლო გაგრის აფხაზებში სომატოლოგიური სისტემით შესწავლილთა - 50,0% და დერმატოგლიფიკური სისტემით შესწავლილთა - 57,8% ქართული გვარებია¹.

როგორც ვხედავთ, ანთროპოლოგიურად გამოსაკვლევთა შორის „აფხაზებში“ ნახევარზე მეტი ქართული გვარებია აღებული. რა თქმა უნდა, დამაჯერებლობისათვის უფრო აჯობებდა გამოსაკვლევად მხოლოდ აფხაზებად წოდებული აფსუები აღებულიყო, მაგრამ ფაქტი ჯიუტია - საქმე ძალაუნებურად ასე წარიმართა. თუმცა მიუხედავად იმისა, რომ საშუალო საუკუნეების აფხაზები ქართველები იყვნენ და დღევანდელი „აფხაზების“ უდიდესი ნაწილიც ქართული წარმომავლობის გვარებს ატარებენ (უპირატესად ლაზურ-მეგრულს), კაცმა არ იცის თვითონ ეს გვარები ვის აკუთვნებენ თავის-თავს - ქართველებს თუ არაქართველებს, რასაც, მიუხედავად წარმომავლობისა და კუთვნილებისა, შეიძლება გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდეს, რადგან ხშირად რწმენა და პოლიტიკა გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს, ვიდრე გენეტიკურ-ისტორიული წარმომავლობა.

სხვათა შორის, თავისი კვლევა-ძიების საფუძველზე მიღებული მსგავსი შედეგებით სარწმუნოდაა მიჩნეული გ.ჯანბერიძის ნაშრომი „აფხაზების ანთროპოლოგიური ურთიერთობა ქართველურ და ჩრდილო-კავკასიურ ეთნიკურ ჯგუფებთან“ (ხელნაწერი ინახება ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ანთროპოლოგიური განყოფილების ფონდში), რომლის მიხედვით - ტაქსონომიურად მეტად მაღალი ნიშნებით (სხეულის სიმაღლე, შუბლის უმცირესი სიგანე, ყვრიმალთაშორის დიამეტრი, სახის მორფოლოგიური სიმაღლე, ცხვირის სიგანე, თავის მაჩვენებელი, შუბლქვედა ყბის მაჩვენებელი, თვალის ზემო ნაოჭი, თვალების მუქი ფერის პროცენტი, სახის პროფილი, ცხვირის ხრტილოვანი ნაწილის პროფილი, ცხვირის გამოდრეკილი ფორმების პროცენტი, ზემო ტუჩის პროფილი). ავტორმა შეისწავლა აფხაზები - აფხა-

¹ აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 293 (ხაზგასაჩენია).

ზური და ქართული გვარებით და შეადარა ერთმანეთს, რომლის მიხედვით ამ ჯგუფებს შორის განსხვავება არ აღინიშნება, რითაც, როგორც ავტორი წერს, ამონურულია ყველა მეთოდი და საშუალება ქართველებსა (ე.ი. მეგრელებსა) და აფხაზებს შორის არსებული განსხვავებული ელემენტის აღმოჩენისათვის¹.

როგორც ვხედავთ, აფხაზებად ნოდებული ქართული გვარები, უპირველეს ყოვლისა - უპირატესად მეგრული გვარის ფორმითაა წარმოდგენილი და ქართველებთან უახლოესი ანთროპოლოგიური ახლობლობაც, პირველ რიგში, „აფხაზებთან“ მათ ეხება (აღებული პროცენტი მაინც), რაც იმაზეც მეტყველებს, რომ შუა საუკუნეების ძირძველი აფხაზები (სვანებთან ერთად) მეგრელაზები იყვნენ, ამასთან. აფხაზთა მთელი წრე რომ ზოგადქართულთანაა ახლო, როგორც ჩანს, ამას განაპირობებს (ადილეჩერქეზების მსგავსად) კავკასიელობაც, ანუ უძველესი სუბსტრატის არსებობა - „კავკასიური სახე“, რაც ძველისძელია იმდენად, რომ წინ უსწრებს მათ ეთნოსად ჩამოყალიბებას ერთნაირ ტერიტორიულ და ეკოლოგიურ სივრცეში და დიდხანს ინარჩუნებს თავს.

აქ ისიც უნდა დავამატოთ, რომ არამც თუ აღწერის დროს (1989 წ.), არამედ აფხაზად ნოდებული „აფსური“ და ნამდვილი აფხაზური (ე.ი. ქართული) აფხაზეთში ლიტერატურულად არაა ზუსტად განსაზღვრული, ამიტომ ზოგჯერ ერთი და იგივე გვარი სხვადასხვა ფორმითაა გადმოცემული (ე.ი. სხვადასხვა ბგერა-მარცვლებით, რაც ზოგჯერ ქართულშიც იჩენს თავს), მაგრამ ამის გასწორებას ვერც ერთი მკვლევარ-ინდივიდი თავს ვერ იდებს.

ამდენად, დასახელებული ანთროპოლოგიური მონაცემებით „აფხაზების“ ანთროპოლოგიური იერი ქართველების სხვადასხვა ჯგუფების საერთო იერის ახლომდგომია, რაც დროთა განმავლობაში მათი ერთმანეთთან დაახლოებას ადასტურებს.

რომ არ არსებობდეს აფხაზეთის ისტორიული ნყაროები, ეთნონიმები, ტოპონიმ-ჰიდრონიმები, ქართულწარწერებიანი ხუროთმოძღვრული ძეგლები და სხვა რიგის მონაცემები, აფხაზეთის სხვადასხვა მორფოლოგიურ ნიშანთა სისტემით მიღებული შედეგებითაც ვლინდება, რომ „აფხაზები“ (უპირველეს ყოვლისა,

¹ გ.ჯანბერიძე, აფხაზების ანთროპოლოგიური ურთიერთობა ქართველურ და ჩრდილოკავკასიურ ეთნიკურ ჯგუფებთან, 1960, ხელნაწ. გვ.21; ლ.ბითაძე, აფხაზების ანთროპოლოგიური ისტორია, გვ. 293.

ძველი აფხაზები) ქართველების უახლოესი ნათესავი ანუ ერთ-ერთი შტოა. როგორც ჩვენი ანთროპოლოგები ირწმუნებიან, შესასწავლად აღებული „აფხაზების“ რომელიმე ჯგუფები შორს არ დგანან ქართველ აფხაზებსაგან, ე.ი. მათ შორის მკვეთრი განსხვავება არ შეინიშნება. რაც ეტყობა 3-4 საუკუნის მანძილზე ერთნაირმა გეოგრაფიულმა გარემომ, საერთო სამეურნეო-ეკონომიკურმა პირობებმა, საერთო კულტურამ, ერთად ცხოვრებამ, ერთმანეთთან ქორწინებით - ნათესაობრივი კავშირურთიერთობამ და სხვამ განაპირობა, რამაც აფსუები (საგულისხმოა ადიღე-ჩერქეზთა ზოგიერთი სხვა ჯგუფიც) ისე დაახლოვა ქართველებთან, როგორც თავის დროზე სანიგები, აფშილები, აბასგები, კოლები, კორაქსები, მისიმიანები და სხვები (რასაც, პირველ რიგში, დერმატოგლიფიკური მონაცემებიც მეტყველებენ).

ყოველივე ეს, ადასტურებს, რომ აფხაზები და ქართველები ანთროპოლოგიურად ერთი და იგივე სამყაროს, ერთი ერის სხვადასხვა სახელებია - ერთი ტერიტორიის, ერთი ყოფა-ცხოვრების, ერთი სამეურნეო ყოფის, ერთი კულტურის, ერთი ფსიქიკური ცნობიერების და ერთი ქვეყნისა და ერის ორგანული ნაწილებია, რომელთაც მხოლოდ პირადი მე, ეგოისტური მეობა, უხეში ძალა და უბადრუკი პოლიტიკა ყოფს ერთიმეორისაგან.

მართალია, ჩვენს თვალწინ აფხაზეთში ხელოვნურად მოწყობილი კონფლიქტი და ხოცვა-ჟლეტა შავ ლაქად დარჩება და იოლად ვერ ნაიშლება ჩვენს ცნობიერებასა და მახსოვრობაში, მაგრამ მისი უმძიმესი შედეგების უმოქმედოდ და უმკურნალოდ დატოვება ალბათ ასევე, მეორე მძიმე დანაშაული იქნება, რასაც არც მომავალი თაობა გვაპატიებს და არც ისტორია.

ყველა ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, რაც არაერთხელ გაგვიცხადებია და დაგვინერია მიუხედავად იმისა, რომ დღევანდელი აფხაზების ნაწილი - აფსუები არააბორიგენები არიან, მათ აფხაზეთში ცხოვრების ისეთივე უფლება აქვთ, როგორიც ნამდვილ აფხაზებს და საერთოდ ქართველებს, არავის არ აქვს უფლება (როგორც ეს თვითმპყრობელურმა რუსეთმა ჩაიდინა აფსუებისადმი XIX საუკუნის ბოლო პერიოდში თურქ-ოსმალეებისადმი 1877-1878 წლების ომში მიმხრობის გამო) აუკრძალოს მათ აფხაზეთში ცხოვრება, რადგან ამას ეწინააღმდეგება ადამიანთა უფლებების საერთაშორისო ნორმები და დეკლარაცია, რასაც საქართველოს სახელმწიფო ითვალისწინებს და მხარს უჭერს.

თავი III

1. აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრები

აფხაზეთისა და აფხაზეთის ქართული სამყაროსა და საქართველოსადმი კუთვნილების ერთ-ერთი მთავარი საყოველთაო და უტყუარი მონიშნაა აფხაზეთის მინა-წყალზე, ყველა სოფელსა და თემში აშენებული და მოქმედი უძველესი ქართული ეკლესია-მონასტრები, რომელთა საერთო რაოდენობა თავის დროზე 100-ზე მეტს უდრიდა. ამ ეკლესია-მონასტერთა შორის XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში აღირიცხა:

სოხუმში - ერთი საკათედრო ტაძარი, ერთი არქიერეის, ერთი სასაფლაოს და ერთი ც პოლკის; **გაგრის უბანში** - რამდენიმე ეკლესიის ნანგრევი, ბიჭვინტის ღვთისმშობლის საყდარი და რამდენიმე ეკლესიის ნანგრევი;

გუდაუთის უბანში: 1. ბაკლანოვკის, 2. გუდაუთის, 3. ზვანდ-რიფშის, 4. ბარმიშის, 5. პეტრე-პავლეს, 6. დურიფშის, 7. ჯირხვის, 8. მუგუძირხვას, 9. ოთხარის, 10. კალდახეარის, 11. აჭანდარის, 12. ლიხნის, 13. ბლაბურხვის, 14. აბგარხუკის, 15. პილენკოვის, 16. ანუხვის, 17. ბაგიქითის, 18. ბომბორის, 19. კულანურხვის, 20. ახალი ათონის-ორი, 21. რეუტის, 22. ხვაპის;

გუმისტის უბანში: 1. მერხეულის, 2. აბუაკვარის, 3. ფშაფი-დრანდის, 4. აკაფა-კელასურის, 5. ნიკოლაევის, 6. ბირცხის, 7. ანდრევსკის, 8. გიორგიევსკის, 9. კონსტანტინევსკის, 10. მარ-ლინსკის, 11. ალექსანდროვსკის, 12. პავლოვსკის, 13. ეკატერინოვსკის, 14. ოლგინსკის, 15. მიხაილოვსკის, 16. აჯარის, 17. ვლადიმეროვსკის;

კოდორისა და სამურზაყანოს უბნებში: 1. ათარის, 2. შუა-წყლის, 3. ცხენისწყლის, 4. ტამიშის, 5. ბესლახუბის, 6. არადუს, 7. სანავარდოს, 8. კვიტოულის, 9. ჯგერდის, 10. ეშკუტის, 11. მოქ-ვის, 12. ოჩამჩირის, 13. ჭლოუს, 14. გუმის, 15. პირველი გიორ-გიევსკის, 16. ტყვარჩელის, 17. კინდლის, 18. ფოქეშის, 19. მუხუ-რის, 20. ნარჩეს, 21. ოხურეის, 22. ჩხორთოლის, 23. პირველი გუდავას, 24. ილორის, 25. პირველი ოქუმის, 26. მეორე ოქუმის, 27. რეჩხის, 28. ზემო ცხირის, 29. დიხაზურგას, 30. პირველი საბერიოს, 31. მეორე საბერიოს, 32. მესამე საბერიოს, 33. ფაფი-ჭონის, 34. ბარგების, 35. შეშელეთის, 36. ხუმუშქურის, 37. პირ-

ველი გალის, 38. მეორე გალის, 39. პირველი თავილონის, 40. მეორე თავილონის, 41. ნაბაკევის, 42. ცხირის, 43. ქვემო ბარგების, 44. რეპის, 45. ნაჭკადოუს, 46. პირველი ოტობაიას, 47. მეორე ოტობაიას, 48. პირველი ჭიბურხინჯის, 49. მეორე ჭიბურხინჯის, 50. მეორე ბედიის¹.

როგორც ვხედავთ, აფხაზეთის ყველა მნიშვნელოვან სოფელსა და თემში, მცირე გამონაკლისის გარდა, ქართული ეკლესია (საყდარი, ტაძარი და მონასტერი) იდგა, რომელთა ნაწილი აფსუების მოსვლის შემდეგაც მოქმედებდა, ნაწილიც ჟამთა სიავის თუ ოსმალთა ან სხვა მომხდურთა ზემოქმედების: ზოგიერთი ეკლესიის მრევლი განყდა, სხვებზე გაიქცა, ან გაყიდვის და ეკლესიის უპატრონოდ დარჩენის გამო. დროთა ვითარებაში ეკლესიის ნაწილი ხანთა ხანდაზმულობის გამოც ნანგრევებად გადაიქცა.

ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა დასახელების რუსული სახელწოდების ეკლესია XIX საუკუნის მეორე ნახევარშია აფხაზეთის კოლონიზაციის შედეგად შექმნილი, ხოლო აფსუური სახელწოდებები ასევე ახალია - აფსუათა გვიან ჩამოსახლების შედეგად. ისიც უნდა დავძინოთ, რომ მალარიის ეპიდემიისა და გარემო-კლიმატის შეუგუებლობის გამო აფხაზეთის რუსული ახალშენების უმრავლესობა გადაშენდა და მათი სახელწოდებებიც დარჩა. მთავარი მაინც ისაა, რომ აფხაზეთში ამდენი ეკლესია-მონასტრის აშენება ყველა მის კუთხე-კუთხულში, უეჭველად იმისი მოწმობაა, რომ ადგილზე მათ მრავალრიცხოვანი მრევლი და თაყვანისმცემელი ჰყავდათ ქრისტიანი მოსახლეობის სახით, სხვანაირად გამორიცხულია ასე მრავალრიცხოვანი ეკლესიის დაფუძნება. ამდენად, საკითხი იმის შესახებ, თუ ვინ იყო ეს მოსახლეობა? პასუხი ლოგიკურია — ქართველები, რომელთა ენაზეც ეს ეკლესია იყო წარწერებითა და ფრესკებით, ასევე დიდძალი ქონებით შემკული. ამასთან სხვა უცხო ვინმე აქ არსაიდან ჩანს. ამიტომ, გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ ეს ეკლესია-მონასტრები და საერთოდ კულტურის ძეგლები თავიანთი წარწერებით და მდიდრული გაფორმებით აფხაზეთის მოსახლეობის რწმენისა და ეთნიკური ვინაობის ერთ-

¹ Дж.Гамахария, Б.Гогия. Абхазия историческая область Грузии. Тб., 1997, стр. 377-379.

ერთი უტყუარი და მყარი მაჩვენებელია, მოსახლეობის ხანგრძლივი და მყარი ცხოვრების ნაკვალებია.

აქვე უნდა ვთქვათ ისიც, რომ გვიან საუკუნეებში აფხაზეთში მკვეთრად შეწყდა საეკლესიო მშენებლობა არა მხოლოდ თურქ-ოსმალთა ზეგავლენით, არამედ ჩანს აფსუებისა და ადილე-ჩერქეზების ჩამონოლის გამოც, რასაც თავისთავად ქრისტიანული მრევლის კატასტროფული შემცირება და დარჩენილ ქრისტიანთა გადაგვარება ანუ რჯულის შეცვლაც ახლდა. აქ უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ თავისი პოლიტიკის გასატარებლად რუსეთმა აფხაზეთში არა მხოლოდ ქართული ქრისტიანობის გადასხვაფერება და ახლის გატარება მოინადინა, არამედ ახალ ათონში ქართული ნაეკლესიარების ადგილზე თავისი სამონასტრო კომპლექსის შექმნაც, რომელიც საქართველოსა და მთელ ამიერკავკასიაში რუსიფიკაციის დასაყრდენად გამოიყენა, რისთვისაც მნიშვნელოვანი კაპიტალი დახარჯა.

მიგვაჩნია, რომ აფხაზეთთან დაკავშირებით აქ აუცილებელია მოკლე ისტორიული ექსკურსი, რადგან არაპროფესიონალი მკითხველისათვის ამის გარეშე შესაძლებელია ბევრი რამ გაუგებარი დარჩეს.

ძველი ანუ შუა საუკუნეების აფხაზები, როგორც ქართველთა მცირე ჯგუფი აბაზგების და სხვათა სახით, ჩვენს წელთ აღრიცხვით პირველივე საუკუნიდან ეზიარენ ქრისტიანულ რჯულს, რომელიც IV საუკუნის პირველ ნახევარში სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადდა.

დადგენილია, რომ ანინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე და უფრო შორს ჩრდილო-დასავლეთით (დაახლოებით ტუაპსენიკოფსიამდე და მდ.ყუბანამდე) ძველ დროში სხვადასხვა მცირერიცხოვანი ტომები ცხოვრობდნენ, მათ შორის: ლაზები, კოლები, ჰენიოხები, სანიგები, ჯიქები, მესხები, კორაქსები, მისიმიანები, აფშილები, კერკეტები, აბაზგები და სხვ. ისიც დადგენილია, რომ აბაზგები („აბასგი, ავაზგი, აბასკოი“ ფლავიუს არიანე; II ს.) ბერძნული სახელწოდება იგივე ქართული აფხაზის შესატყვისია (აკადემიკოსი თამაზ გამყრელიძე), რომელშიც V-VI საუკუნეებიდან მის ირგვლივ მცხოვრები თითქმის ყველა ქართველური ტომის სახელი გაერთიანდა (ასე ვთქვათ, აფხაზში შთაინთქა, რის შემდეგ ის ეგრისისა და მთელი დასავლეთ საქართველოს საერთო სამეფოს სახელად გადაიქცა.

რაც შეეხება ქრისტიანულ რელიგიას, მის პირველ მქადაგებლებად აფხაზეთსა და მთელ საქართველოში ითვლებიან ნინო კაბადოკიელი, ანდრია პირველწოდებული და სიმონ კანანელი. ბიზანტიელი მწერლის ეპიფანე კონსტანტინეპოლისის ცნობით, ანდრია მოციქულმა ქრისტიანობა იქადაგა სებასტოპოლისში, რასაც ინოკენტიც ადასტურებს თავის საეკლესიო ისტორიაში. ქართული და ბიზანტიური წყაროების მიხედვით, ანდრია და სიმონ მოციქულები დასავლეთ საქართველოში საქადაგებლად პირველი საუკუნის შუახანებში ჩამოდიან და დიდ წარმატებას აღწევენ ქართველთა ქრისტიანობაზე მოქცევის საქმეში. ცნობილია, რომ აფხაზეთში მოსახლე აბასგები ქრისტეს მოყვარე ხალხი იყვნენ, ხოლო დიოსკურიაში (იგივე სებასტოპოლში), სადაც აფსილები, ლაზები და სვანები ცხოვრობდნენ IV საუკუნეში საეპისკოპოსო კათედრა არსებობდა, ასევე საეპისკოპოსო იყო დაფუძნებული ბიჭვინტაში, რომლის ეპისკოპოსი სტრატოფილე (როგორც ჩანს ბერძენი) 325 წელს ნიკეის ქრისტიანთა პირველ მსოფლიო კრებას ესწრებოდა.

აფხაზთა ოფიციალურ მოქცევას ქრისტიანობაზე უკავშირებენ ვინმე ევნუქ (საჭურისს) ევფრატას სახელსაც, რომელიც თითქოს ბიზანტიის იმპერატორის სახელით მოქმედებდა. ბიზანტიური წყაროების მიხედვით, ბიჭვინტაში (პიტიუნტში) 536 წელს აგებულ იქნა ღვთისმშობლის სახელობის საყდარი, ხოლო შემდეგ 541 წელს კონსტანტინეპოლის პატრიარქმა ბიჭვინტაში დააარსა საარქიეპისკოპოსო კათედრა, რომელიც შემდგომ მთელი დასავლეთ საქართველოს საერთო საპატრიარქოს ცენტრი გახდა. თუ ადრე დასავლეთ საქართველო მცხეთის საკათალიკოსოს ექვემდებარებოდა, VI საუკუნიდან აფხაზეთის ეკლესია კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოს უშუალო დაქვემდებარებაში მოექცა.

აფხაზეთის სამეფოს შექმნის (VIII ს.) შემდეგ ამ ბიჭვინტაში აფხაზეთის კათალიკოსი დაჯდა, ხოლო საქართველოს ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ (XV-XVI სს.) აფხაზეთის კათალიკოს-პატრიარქი.

რაკი ჩვენ ვისაუბრეთ ქრისტიანობასა და აფხაზეთის ქრისტიანულ ეკლესიებზე, საზოგადოდ საკითხი დგას - ვის ეკუთვნოდა ეს ეკლესიები და ვინ იყო ამ ეკლესიების მფლობელი ხალხი ზოგადად და კერძოდ?

ამ შეკითხვაზე ფორმალური პასუხი ადვილია - აბაზგები ანუ აფხაზები, მაგრამ ვინ იყვნენ ეს აბაზგ-აფხაზები ეთნიკურად,

ამაზე ცალსახა პასუხი რთულია და ღრმა დაკვირვებას მოითხოვს მითუმეტეს, რომ „აფხაზის“ ცნებაში ჩვენ არამც და არამც არ უნდა ვიგულისხმოთ მხოლოდ ერთადერთი მცირერიცხოვანი აბაზგთა ტომი, რომლის საბინადრო ადგილი მხოლოდ ახალ ათონს (ანაკოფიასა) და მდ.ბზიფს შორის იყო. მიუხედავად იმისა, რომ თავდაპირველ აფხაზში - აბაზგს ვგულისხმობთ, მთელი აფხაზეთის მასშტაბით მხოლოდ მას გადამწყვეტი როლის შესრულება არ შეეძლო, რადგან ის ჯერ კიდევ არ იყო ნამდვილ ეთნოსად ჩამოყალიბებული, თუნდაც თავისი მცირერიცხოვნობის, ენობრივი შეზღუდულობის, კულტურულ-ტერიტორიული სიფიქროვისა და სხვა გარემოებათა გამო. რადგან მის გარშემო არსებული ტომები, მაგალითად: ჰენიოხთა ნაშთები, სანიგები, მესხები, კოლები, კორაქსები, აფშილები და მისიმიანები (რომლებშიც მკვლევართა: ი.ორბელის, გ.მელიქიშვილის, მ.ინაძის, თ.მიქელაძის და სხვათა აზრით ლაზ-მეგრელები, სვანები და მესხები ბევრად უფრო მასშტაბურად იგულისხმებიან, ვიდრე თუნდაც აბაზგები და სხვ.).

როგორც ირკვევა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც რომმა და ბიზანტიამ დაიპყრო და დაიქვემდებარა შავი ზღვის ის სანაპირო მხარე, სადაც ჩამოთვლილი სხვადასხვა ტომები და ეთნიკური ჯგუფები ცხოვრობდნენ, თანდათან გაერთიანდნენ ერთი მეორესა და რომი-ბიზანტიის გარშემო - ერთი ტომობრივი ტერიტორიული ცნების „აფხაზის“ სახელით, რომლის სამეცყველო ენა უკვე ლაზურ-მეგრული, და, რაც მთავარია, საერთო ქართული იყო (ფაქტობრივად ბერძნულიც, რადგან IX საუკუნემდე ის ოფიციალური სახელმწიფო ენა იყო). უკვე VI-VII საუკუნეებში „აფხაზის“ სახით ჩვენ საქმე გვაქვს შედარებით ჩამოყალიბებულ და კონსოლიდირებულ ქართველურ ეთნიკურ მასასთან (ჯერ კიდევ სვანური და მეგრული ენებით), ამ უკანასკნელის პრიმატით, რადგან უმრავლესობას უკვე ლაზები შეადგენდნენ, რომელთაც იქვე გვერდს უმაგრებდა ეგრისის ანუ „ლაზიკის“ სამეფო.

ამდენად, როცა საქმე „აფხაზს“ ეხება, მის ენასთან დაკავშირებით მკვლევარ-ისტორიკოსთა ნაწილი რატომღაც დილემის წინაშე დგება - თუ აფხაზეთის სახით რა ენასთან გვაქვს საქმე. ეს მკვლევარები ფიქრობენ, რომ „რა ენაზე მეტყველებდნენ ძველი აფხაზები, ჩვენ არ ვიცით“, ზოგიერთი იმასაც აცხადებს, რომ „რაკი ეს ენა არ ვიცით, ვერც ვერასოდეს განვსაზღვრავთ აფხაზთა ეთნიკურ ვინაობასო“. კიდევ მეტი, ზოგიერთი იქამდეც კი

მიდის, რომ არ მიჯნავს აფხაზებს და მიაჩნია, რომ მათი ენა დასაბამიდან დღემდე აფსუურია. რა თქმა უნდა, ასეთთა შორის, პირველ რიგში, არიან აფსუა ისტორიკოსები და ენათმეცნიერები და მათი ამჟღადი ვინმე-ვინმეები, რომლებიც მექანიკურად იმეორებენ და საგულდაგულოდ მალავენ აფსუების ჩამომავლობასა და ისტორიას, რათა არ დადგინდეს მათი შემთხვევითი აფხაზობა და აფხაზეთში გვიანმოსულობა, რითაც შესაძლოა საფრთხე შეექმნას მათ პრეტენზიას აფხაზეთის აბორიგენობა-მკვიდრობის შესახებ, ანუ აფხაზეთის სამართალმემკვიდრეობას.

საკითხს რომ არ ჩამოვშორდეთ და შორს არ წავიდეთ, ხაზგასმით უნდა დავასკვნათ, რომ აფხაზთა ქრისტიანობისა და აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების ქსელის სახით ჩვენ საქმე გვაქვს ქართველთა ერთ-ერთი შტოს აფხაზების ქრისტიანობასა და მათი ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრების ქართულ შინაარსთან. ვისაც ამ დებულების ზოგადთეორიული სინამდვილე აინტერესებს ან რაიმე ეეჭვება, ურჩევთ ნაიკითხოს და გააცნობიეროს თავდადებულ „აფხაზ“ მოღვაწეთა: დ.გულიას („აფხაზეთის ისტორია“, ტ. 1, ტიფლისი, 1925 წ. - რუსულად) და ს.ბასარიას („აფხაზეთი - გეოგრაფიული, ეთნოგრაფიული და ეკონომიკური თვალსაზრისით“, სოხუმი, 1923 წ. - რუსულად) ნაშრომები, სადაც ნახავთ, რომ ხსენებული სწავლული ავტორები „აფხაზებს“ არასოდეს მიიჩნევენ ნამდვილ, ორთოდოქს ქრისტიანებად (ასევე ნამდვილ მაჰმადიანებად).

ამასთან, მათ იციან რომ ახალ ე.წ. აფხაზებს - აფსუები („აფსნი“ და „აფსნე“) ეწოდებათ, მაგრამ ნამდვილ და არანამდვილ აფხაზებს მკვეთრად არ მიჯნავენ ერთიმეორისაგან.

აქედან გამომდინარე, შეუძლებელია ხსენებულ ავტორებს არ სცოდნოდათ, რომ აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრები (გამონაკლისი ბერძნულის გარდა) ქართულია, მაგრამ თავიანთ ნაშრომებში ამაზე არაფერს წერენ. თუმცა დ.გულიამ თავის უკანასკნელ „აღსარებაში“ (ჩემი წიგნის - აფხაზეთის „ისტორიის შესახებ“) 1951 წელს, წერს, რომ „აფხაზები იგივე ქართველებია“, რომ „აფხაზეთის ფეოდალური ხანის მატერიალური კულტურა - ქართულია და ა.შ. ამასთან, დ.გულიას ბოლო „აღსარებაში“ პირდაპირ და დაუფარავადაა აღიარებული, რომ „მის მიერ დაწერილი აფხაზეთის ისტორია მეთოდოლოგიურად და ფაქტობრივად ყალბი და მცდარია“, რადგან ჩანს ნაშრომი თავიდან ბოლომდე დაწერილია

ცარიზმის მოხელეთა დაკვეთით, ამიტომ ეს ნაშრომი ხელოვნური და ფალსიფიცირებულია.

როგორც ჩვენამდე შემორჩენილი ეკლესიებიდანაც ჩანს, აფხაზეთში ქართული ეკლესია-მონასტრების მშენებლობამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბი მიიღო აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბების შედეგად, კერძოდ IX საუკუნიდან, როდესაც ბერძნული სახელმწიფო ენის შეზღუდვისა და გაუქმების შედეგად საყოველთაო ხასიათი მიიღო ქართულმა ენამ, ქართულ ენაზე აღმსარებლობამ და სწავლებამ. თუ უწინდელი ეკლესია-მონასტრები ასე თუ ისე შეზღუდული და შევიწროებული იყვნენ ბიზანტიურ-ბერძნული გავლენით, ამიერიდან ბევრად მძლავრად შლის ფრთებს ქართული ეროვნული ხუროთმოძღვრების სტილი, ძეგლების ეპიგრაფიკული და ფრესკული შემკობა და საერთო სასულიერო მისია, რომელშიც მთელი საზოგადოებრიობა ჩაერთო.

თავი რომ დავანებოთ განვითარებულ ფეოდალურ ხანაში (IX-XV სს.) აშენებულ ცენტრალურ საკათალიკოსო და საეპისკოპოსო ტაძრებს, მათ შორის ადრეფეოდალური ხანის ბიჭვინტის საყდარს, საკმარისია დავასახელოთ ლიხნის, მოქვის, დრანდის, ილორის, ბედიისა და სხვა საყდარ-ეკლესიები, რათა ღრმად დავრწმუნდეთ, რომ აფხაზეთის ყოველ კუთხე-კუთხულში ეკლესია იყო აშენებული და შემკობილი მდიდრულად, როგორც არქიტექტურულად და ეპიგრაფიკულად, ასევე ფრესკულ-მონუმენტური მხატვრობით, რომელთა მიახლოებითი რიცხვი 100-ზე მეტი იყო (მათ შორის ნახევარზე მეტი ქართული წარწერებითაა ცნობილი). ყველაფერი ეს ხომ იმისი პირდაპირი და უტყუარი მოწმობაა, რომ აფხაზეთი ქართული მხარე იყო, ხოლო აფხაზები ქართველები.

როდესაც საუბარია ამ ეკლესია-მონასტრებზე, ზოგიერთი აფსუა ისტორიკოსი მათ თავის თავს, ანუ აფსუას ე.წ. აფხაზს აკუთვნებს ისე, რომ არც ქართველს ახსენებს და არც ნამდვილ აფხაზს. თვალებს ხუჭავს იმაზე, თუ ეს ეკლესია რა ენობრივი წარწერებით, რა ფრესკული და ქტიტორული წარწერებით ან მხატვრობით და ხუროთმოძღვრული იერიითაა გაფორმებული. ზოგიერთი მათგანი იმასაც კი იმიზეზებს, რომ რაკი აფსუებს დამწერლობა არ გააჩნდათ, ამიტომ არ მოიხსენებიან მასში აფსუებიო. კი მაგრამ ამ შემთხვევაში რატომ არ აგონდებათ სამეგრე-

¹ Д.Гулиа. О моей книге, «История Абхазии», «Сухуми», 1951.

ლოსა და სვანეთის ეკლესიები, რომლებშიც მრავალი მეგრელი და სვანია მოხსენიებული ეკლესიათა ქართულ წარწერებში და ფრესკულ მხატვრობაში?

არა გვგონია ობიექტურად მოაზროვნე ადამიანმა, რომელიც ოდნავ მაინც ჩახედულია საქმეში, უარყოს აფხაზეთის ეკლესიამონასტერთა ქართულობა (მით უფრო ქართულ წარწერებიანი), როდესაც გამოჩენილი ისტორიკოსები, არქეოლოგ-ხელოვნებათმცოდნეები, მაგალითად, დ.ბაქრაძე, გრ.უვაროვა, გ.ჩუბინაშვილი, პ.კუფტინი, შ.ამირანაშვილი, ვ.ბერიძე, ა.ხანანაშვილი, კ.ვლადიმეროვი, რ.შმერლინგი და სხვ. ამტკიცებენ, რომ აფხაზეთის ეს ძეგლები და საერთო კულტურისა და ხელოვნების ძეგლები (მცირე გამოწვევის გარდა) ქართულია.

სწორედ ამაზე წერს არქეოლოგი რ.ხვისტანი, რომლის აზრით: „ზოგიერთი ავტორი, წარსულშიც და დღესაც, საქართველოსთან დამაკავშირებელი ისტორიულ-კულტურული ძირებისა და კავშირების იგნორირებითა და გაყალბებით ამკვიდრებს მცდარ, ტენდენციურ აზრს აფხაზეთის ისტორიის, ხელოვნების, კერძოდ კი ხუროთმოძღვრების განვითარების საკუთარი, დამოუკიდებელი გზის არსებობის შესახებ. აღნიშნული ავტორები აფხაზეთის ადრე შუასაუკუნეების და გარდამავალი ხანის ეკლესიების თავისებურ ნიშნებს, ქართული პარალელების, შეგნებული გვერდის ავლით, აღმოსავლურ-ბიზანტიური საეკლესიო ხუროთმოძღვრების „აფხაზურ-ალანური სკოლის“, ან „აფხაზური ხუროთმოძღვრების“ თავისებურებად თვლის, რაც ყოველგვარ მეცნიერულ საფუძველს მოკლებულია“¹.

სწორია რ.ხვისტანი იმაში, რომ საქართველოს მოძულე მკვლევარები იუ.ვორონოვი, ს.ლაკობა და მათი მსგავსები ანგარიშს არ უწევენ არც არქიტექტურას, არც წარწერების შინაარსს, არც მის კუთვნილებასა და მისიას და ისე ყალბად მსჯელობენ ძეგლებზე, როგორც მოესურვებათ. ისინი ლაპარაკობენ ბიზან-

¹ რ.ხვისტანი. მასალები საქართველოს ქრისტიანული არქეოლოგიისათვის. თბ., 2009, გვ.56 (იხ. მის მიერ დამონმებული ვ.ფაჩულია, ოქროს საწმისის ქვეყანაში, მოსკოვი, 1963 (რუსულად), აგრეთვე ლ.ხრუპკოვა. ადრეფეოდალური აფხაზეთის სკულპტურა, მოსკოვი, 1980 (რუსულად); იუ.ვორონოვი. აფხაზეთის არქიტექტურული ძეგლების სამყაროში. მოსკოვი, 1978 (რუსულად); აფხაზეთის ისტორია ს.ლაკობას რედაქტორობით, სოხუმი, 1991).

ტიის გავლენაზე, როცა ბიზანტიის გავლენიდან რამდენიმე საუკუნის შემდეგ აშენდნენ და თვალებს ხუჭავენ აღორძინებულ საქართველოზე, რომლის ორგანული ნაწილიც აფხაზეთია. საკითხავია ვინ იყვნენ ის აფხაზები, რომლებიც ქრისტიანულ მრავალრიცხოვან ძეგლებს აშენებდნენ თუ არა ქართველები? არა გვგონია აქამდე მივიდეს საქმეში ჩახედული ავტორი, რომელსაც წარმოდგენა აქვს ისტორიაზე. შეუძლებელია აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების აშენება დააბრალო ხალხს, რომელიც არა-ქრისტიანი და წარმართი დარჩა XX საუკუნემდე.

აი რას ამბობს აკად.ნ.ბერძენიშვილი იმ ხანაზე, რომელსაც დაემთხვა აფსუების ცხოვრება საქართველოში და თურქ-ოსმალთა ბატონობის გაძლიერება აფხაზეთში: „მთელი აფხაზეთი რომ სანთლით მოიხილოთ იქ ვერ იპოვით ერთ უმნიშვნელო ძეგლსაც კი, რომლის წარმოშობა ამ ქვეყანაში ოსმალთა ბატონობის ხანას უკავშირდებოდეს... დაცემა ეკონომიკური, დაქვეითება კულტურული, - ესაა ის, რაც თან მოჰქონდა აფხაზეთში ოსმალებს (ისევე როგორც ყველგან, სადაც კი ეს ბარბაროსი გაბატონებას ახერხებდა). მოქვი, ანაკოფია, ბეღია, ლიხნი, ბიჭვინტა თუ სხვა ხომ ქართველ მოძმეებთან უმჭიდროეს თანამშრომლობაში შექმნილი ძეგლებია და ამ ისტორიული თანამშრომლობის მონაგებია, ეს ხომ ქართული ფეოდალიზმია „მეფით“, „თავადით“, „აზნაურით“, ქართული ჩვევებით, ეთიკით, ქრისტიანობით, ენით და ძლიერი აღმავალი შემოქმედებით, ქართული ფეოდალური კულტურით. ყველაფერი ეს უნდა უარყოფილი იქნეს და ქელაიშ აჰმედ ბეგმა უნდა იდიდოს... ეს ხომ საკუთარი კულტურული თავის უარყოფაა...“¹

უკეთესად ვერ იტყვი, თუ არა ქართული აფხაზეთი და აღორძინებული ფეოდალური სახელმწიფოს ძალა და შემოქმედება - რატომ არაფერი შეიქმნა საქართველოს სახელმწიფოს პოლიტიკური დაშლის და აფხაზეთის დამოუკიდებლობის შემდეგ აფხაზეთში, როდესაც იქ აფსუები ჩამოწვეს და ასპარეზზე გამოვიდნენ.

საქმე და მისი შინაარსი კი იმაში მდგომარეობს, რომ ფალსიფიკატორები შეგნებულად არ მიჯნავენ აფსუებს ნამდვილი აფხაზებისაგან, რადგან მაშინ პირდაპირ და გამჭირვალედ გა-

¹ ნ.ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბ., 1966, გვ. 286.

მოჩნდება, რომ შუა საუკუნეების აფხაზები ქართველები იყვნენ, რომელთანაც არავითარი კავშირები არ აქვთ XVI საუკუნის შემდეგ აფხაზეთში ჩამოსახლებულ აფსუებს, რომლებიც აბაზე-ბის ანუ უცხო ტომისა და ჯილაგის მემკვიდრე ხალხია, ანუ ყუბანისპირეთიდან XVI საუკუნის შემდეგ აფხაზეთში ჩამოსახლებული და ამის შემდეგ იწოდნენ „აფხაზად“.

საკითხი ასე დგას... ვინ აშენებდნენ და ვინ პატრონობდნენ ხსენებულ ეკლესიებს, ბოლოს და ბოლოს ვინ მზრუნველობდნენ მათზე. სამწუხაროდ, დროთა ხანგრძლივობისა და ჟამთა სიავის გამო, ამ ეკლესიათა მშენებლებზე ბევრი არაფერი ვიცით (ასე ვთქვათ ცნობები ნაკლებად შემოგვრჩა), მაგრამ, როგორც წესი, ეკლესიას აშენებდა, ან სოფელი თუ თემი საერთო ძალით, ან სოციალურად და ქონებრივად დანიშნურებული დიდებული ან საეკლესიო უწყება და დაინტერესებული პირი (ხელისუფლება უფრო ცენტრალურ-სამღვდელმთავრო ეკლესიათა მშენებლობას აწარმოებდა). ამ მხრივ არაერთი საბუთი შემოგვრჩა ეკლესიათა განმარტებელთა და შემამკობელთა შესახებ.

შორს რომ არ წავიდეთ აფხაზეთის საერთო კუთვნილების ეკლესია-მონასტრებს, რომ მთელ მოსახლეობასთან ერთად, ხელისუფლები (მეფე მთავრები, თავად-აზნაურები) და სამღვდელოება აშენებდა და დროთა ვითარებაში კიდევაც ანახლებდა. ამაზე საკმაოდ ბევრი წერილობითი „შენიშვნა“, „ნიგნი“ და „სიგელი“ მოგვეპოვება.

ამისი მაგალითია თუნდაც ქვეყნისათვის უმძიმეს დროს 1616-1639 წლებში ბიჭვინტისადმი მალაქია კათალიკოსის „შენიშვნების ნიგნი“.

აქ ჩამოთვლილია ბიჭვინტისადმი შეწირული „სამი კვამლი კაცი (გლეხი) და საყდრის შესამკობი დიდძალი ძვირფასი ჯვარ-ხატი და სხვა ნივთები“.¹

შემდეგ ჩამოთვლილია ბიჭვინტისადმი მალაქია კათალიკოსის მიერ შეწირული სოფლები და ადგილები: „ხაუჟელს სასახლე აოხრებული იყო და მომცრო ადგილი იყო და გარშემოთ სხვისი ადგილები იყო და ჩემის თეთრითა მიყიდია და გამიშეტებია და სასახლე ამიშენებია და ქვითკირის საყდარი და ქვითკირისა

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი.დოლიძის გამოც., თბ., 1970, გვ. 498-504.

ჯიხური ამიშენებია, დარბაზი დამიდგამს; და ორი მოსახლე კაცი ჩემის თეთრით მიყიდია და დამისახლებია და ჯოგი დამიყენებია“.¹

„ამას გარეთ თილითს სასახლე გამიკეთებია, საყდრისათვის სამრეკლო ამიშენებია და ქვითკირის მარანი ამიშენებია. ზედა კარგი სახლი დამიდგამს და ტახტი ამიშენებია. ერთი კუამლი კაცი ჯიქია გურიიდალმან მიმიყვანია, მებოსტნეთ დამისახლებია და ჯოგი დამიყენებია, მეორე კუამლი კაცი სურებული გურიიდალმან მიმიყვანია და დამისახლებია“².

აქვე (წყალობის ნიგნში) ნათქვამია: „ამას გარდა ოდიშს, სადაც მე მოვინდომე, ლალიძგას, ანაკრიას, ფოთს, ჭალადიდს, წყალიგზას, ველისკარს, ეკალს, საქუჩულორიოს, ჩუენი გამორჩეული მეთევზენი და სხუა კაცები ოცდაათი მოსახლე დადიანმან პატრონმა ლეონ მისდა სადღეგრძელოდ მისის სულისათვის შესწირა...“³

ცხადია, ბიჭვინტას საკუთრივ აფხაზეთის, გარდა დიდძალი მამულები და გლეხები ეკუთვნოდა სამეგრელოში, გურიიში, იმერეთსა და რაჭა-ლეჩხუმში, რომელთაც საღვთო საქმედ იყენებდა მთელ სამწყსოში.

შემდეგ ნათქვამია: „ამას გარეთ ლალიძგას სასახლე არ იყო ბატონის დადიანისა, ძველი გაოხრებული სასახლე იყო და ჩვენცა შევეხვეწეთ და ვსთხოვეთ და თვითან ხატსა შესწირა და ჩვენცა დაგვამაღლა, მივჰყევით ხელი, დაუწყეთ შენება საყდარი გაგვიკეთებია, დარბაზი და ჯიხური ჩემის თეთრითა მიყიდია და დგამს და გარდამიჭედინებია. აგრეთვე ბელლები, მარანი და რაც სახლები არის ან საყანე, ან საკრეფი მამული და ჭურები, ყველა ჩემის თეთრით მიყიდია. ერთი მოსახლე ბატონმან დედოფალმან მიბოძა და სამი მოსახლე ჩემი საკუთარი კაცები მიმიყვანია და დამისახლებია... ლორის ჯოგი დამიყენებია...“

ამას გარეთ ილორს ჩხოხოძისაგან ერთი პარტახი მიყიდია და ადგილი წინამძღვრისაგანცა მიყიდია და ერთი კუამლი კაცი მიმიყვანია იქ მეთევზედ და დამისახლებია.

ამას გარეთ სუბეიშს სასახლე გამიკეთებია, საყდარი დამიდგამს, დიდი დარბაზი და ჯიხური დამიდგამს და გარდამიჭედინებია, საყანები მიყიდია და ორი კუამლი კაცი ჩემის თეთრითა

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი.დოლიძის გამოც., თბ. 1970, გვ. 500

² იქვე.

³ იქვე, გვ. 501

მიყიდია და დამისახლება, და ხარისა და ზროხის და ცხენისა ჯოგი დამიყენებია.

ამას გარეთ ხოირს სოფელი იყო და სასახლე არ იყო. მერმე ჩემის თეთრითა სასახლე ადგილი ვიყიდე მეგრელებისაგან და დარბაზი ვიყიდე და დავადგმეინე და გარდავაჭედინე და რაც სახლები დგას, ყველა ჩემის თეთრითა მიყიდია და სხუა საყდრები, საკრეფი მამულები და ჭურები მიყიდია და შემიმატებია, მოსახლეები დამისახლება და ზროხები დამიყენებია.

ამის გარეთ ნაუნაურს ერთი დიდი სახლი ამიშენებია და გარდამიჭედინებია და ზროხის ჯოგი დამიყენებია და საყანეები ოსათს ჩემის ძმისაგან მიშოვნია და შემიმატებია.

ამას გარეთ ხიბულას საყდრის იარაღისათვის ციხე საღართ გამიკეთებია, შიგან ორი კვამლი კაცი დამისახლება, საყდარი სახლი და ჩარდახი დამიდგამს და ერთი სასახლეთ ისე გამიკეთებია¹.

როგორც ჩანს, მალაქია კათალიკოსი მდიდარი, ღვთისმოსავი; ქველმოქმედი იყო და ცდილობდა ეკლესიები, მისი მღვდელმსახურები და მთელი მრევლი იარაღის ძალითაც დაეცვა.

ხსენებული კათალიკოსი მარტო თქმულით არ შემოიფარგლა და ბიჭვინტას სხვა შემოწირულობებიც განუმტკიცა: მისთვის საქუჩულორიოს ბატონ დადიანს ერთი სასახლე და ოთხი კომლი გლეხი უწყალობია, რაც აგრეთვე კათალიკოსს ეკლესიისათვის დაუმტკიცებია.

„ამას გარეთ ბატონმან დადიანმან ბატონის ლიპარტიანის სულისათვის ხუთი კვამლი კაცი, ზოგი იქვე და ზოგი სხუაგან ხატსა შესწირა და მე მიბოძა და მე შემიმატებია და ჭყონდიდელისა აფაქიძისაგანცა საკრეფი მამულები მიშოვნია და შემიმატებია, იმ ადგილს ძველის ლიპარტიანებისაგანცა ქონდა ხატსა შეწირული კაცები და ან ჩვენ კარგი სასახლე გავვიკეთებია“².

ამასთან, მალაქია კათალიკოზმა ბატონი ლიპარტიანთან შეთანხმებით ბიჭვინტის საყდარს შესწირა ნაგვაზაურში ორი კომლი გლეხი, ასევე ჭილაძე ლომკაცს საკანონოში შეაწირინა ბიჭვინტისადმი ორი კომლი გლეხი, აგრეთვე რევანოზ ჭილაძეს ერთი კომლი.

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 501-502.

² იქვე, გვ. 502

ყოველივე ამასთან მალაქია კათალიკოსს (ერისკაცობაში მამია გურიელის ძმას) ბიჭვინტის ღვთისმშობლის საყდრისათვის გლეხები და სხვადასხვა ქონება შეუწირია იმერეთში, გურიასა და სხვაგან¹.

ამისი მაგალითია თუნდაც ეფთვიში საყვარელიძე კათალიკოსის მიერ ბიჭვინტისადმი შეწირულობა 1600 წლის ახლო: ერთი ოქროს ხატი, ერთი ოქროს ჯვარი მოთვალმარგალიტული, ბარძიმი ოქროსა მოთვალმარგალიტული, ერთი ოთხთავი ოქროთი მოჭედილი მოთვალმარგალიტული, ოქროთი მოჭედილი ყავარჯენი, ერთი ოქროს ომფორი, ბისონი ოქროქსოვილი... გვირგვინი ოქროს, ოქროს მოთვალმარგალიტული ხატი, რამდენიმე ბისონი ოქროქსოვილი, ოქროსა და ვერცხლის ფეშხუმი, ოქროს კონდაკი... ოქროს დოსტაქანი... ცხენის ჯოგი, ზროხის ჯოგი, კამბეშის ჯოგი და სხვ.²

სხვა შეწირულობათა საბუთში ნათქვამია, რომ ბიჭვინტის ღვთისმშობლის ეკლესიისათვის (1611-1616 წწ.) დიდი ქონება შეუწირავთ ლევან დადიანსა და გიორგი ლიპარტიანს, მაგალითად: ჭალამონასტერი და მამულები,³ რაც კათალიკოსმა აგრეთვე განაახლა.

ქართველ ხელისუფალთა, მღვდელმთავართა, დიდებულთა, თავად-აზნაურთა და ყველა მორწმუნე შეძლებულ პირთა მხრივ აფხაზეთის საყდარ-ეკლესია-მონასტრებისადმი, მათი აშენება-განახლებისადმი ზრუნვა და პატრონობა საყოველთაო ხასიათს ატარებდა საქართველოში, სახელდობრ დასავლეთ საქართველოში. ამაზე მიუთითებს საეკლესიო დოკუმენტი - „აფხაზეთის საკათალიკოზო გამოსავალი მოსაკრებლობის დავთარიც“, რომელიც 1621 წელსაა შედგენილი. ამ დავთარში მხოლოდ ბარის რაჭაში ბიჭვინტას 21 გლეხის კომლი ეკუთვნდა, რომელთა საერთო ვალდებულება შეადგენდა 97 კოდი პური, 31 კოდი ქერი, 175 კასრი ღვინო, 81 საკლავი, 97 ქათამი, ასევე განსაზღვრული ერბო, ხაჭო, კვერცხი, მარილი, შეშა, თივა და სხვ.⁴

ასეთივე ვალდებული გლეხები ჰყავდა ბიჭვინტას ჩხარში (9 კომლი), ნავენახევს (16 კომლი), ფანცხანაყევში, მათხოჯში,

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 502-503

² იქვე, გვ. 386-387.

³ იქვე, გვ. 394

⁴ იქვე, გვ. 397-399

ხონში, ჯიქთუბანში, ნაგეაზავში, საქუჩულორიოში, ნაჟანელში, ხოირში, სუბეში, თილითში, ხაუჟელში, ტყავრუში, ჭალაში, ოცხანაში და სხვაგან, რომელთა რაოდენობა დაახლოებით 450-ზე მეტ კომლს უდრიდა.¹

დაახლოებით ასეთივე შინაარსისაა 1678-1696 წწ. შედგენილი „აფხაზეთის საკათალიკოზო სამწყსოს მეკომურთა აღწერის“ დავთარი, რომელშიც ჩამოთვლილია: გელათში, ბუეთში (?), სორმონში, რიონში, ჭოლევში, ნაბოსლევში, ბარში, ჩხარში, ობჩაში, ჯიმისტარში, ბაკისუბანში, მესხეთში, ფარცხანაყანევში, მათხოჯში, ჯიქთუბანში, ანგაში, ხოსტიბელში, ოხომირაში, საჩხეურში, ჩუნეთში და სხვაგან მოსახლე გლეხები (მათ შორის ორი კომლი აზნაურიშვილი), რომელთა ჯამია 287 კომლი.²

ასეთივე შინაარსისაა აგრეთვე 1712 წელს შედგენილი აფხაზეთის კათალიკოს გრიგოლ ლორთქიფანიძის სახელით დანერგილი „ბიჭვინტისადმი შეწირულების წიგნი“, რომელშიც დასახელებულია თუ რამდენიმე გლეხის კომლი და ქონება შესწირა კათალიკოსმა ბიჭვინტის ღრმთისმშობლის საყდარს სხვადასხვა თემსა თუ სოფელში, მათ შორის ხორგაში, ხობში და სხვაგან, რომელთა შორის ერია „თათრისაგან დახსნილი“ ადამიანებიც. სხვათა შორის, აქ ნათქვამია: „ნაჟანეს სოფელი აფხაზს აეყარა, სამოცი მოსახლე კაცი ნეფსაძე კათოლიკოზს ყვაპუ შარვაშიძისათვის მიებარებინა... კათოლიკოზი ეცადა და ჩვენც

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 397-436.

² იქვე, 613-614.

• აფხაზეთის მთავრები საქართველოს სამეფო-სამთავროებად დაშლის შედეგად ჯერ ოდიშის ნაწილს საბედიანოსა და ცხუმს (ყოფილ საერისთაოს) ეუფლებიან, შემდეგ უფრო შორს მიდიან მდ.კოდორიდან მდ. ენგურამდე. საბოლოო ჯამში XVII ს. ბოლოს აფხაზეთის მთავრის ზეგნაყ შარვაშიძის შვილებმა: როსტომმა, ჯიქეშიამ და ყვაპუმ აფხაზეთის მინა-წყალი სამ ნაწილად გაიყვეს: როსტომს ერგო ბზიფსა და კოდორს შორის ტერიტორია, ჯიქეშიას – კოდორსა და ლალიძგას შორის, ხოლო ყვაპუს – ლალიძგასა და ენგურს შორის, რომელსაც ყვაპუს მემკვიდრის მურზაყანის სახელის მიხედვით – „სამურზაყანო“ ეწოდა. ამის პარარელურად სამურზაყანოში დასახლდნენ აფხაზეთის სამთავროს თავად-აზნაურები (და მათი გლეხები): ანჩაბაძეები, ემხვარები, ინალიშვილები, მარლანიები, ზვანბაიები, ლაკერბაიები, აკირტავეები და სხვ. (დაახლოებით 1100 სული), რომელთა ნაწილი ქართველები იყვნენ, ნაწილიც გაქართველებული აფსუები. მიუხედავად

ვეცადეთ, მაგრამ ვერ ამოვიყვანეთ. შარვაშიძე რუსს მოკვდა... მეტი აღარ იყო, შეიდი მოსახლე კაცი წამოვიყვანე მათის ყოვლისფრითა: ღრუბელაია ამახსნელი და მისი სახლიკაცი ელიშია ხუხა და მისი ძმები კოდია, ზუმილა, ჯგუბურია, სუბუქია, ბიგვაჟა და უჩაია და ერთი მოჯალაბე. სხუა კიდევე ელიშახუ ნანაის შვილი წარმანია და ხუცობავა... ყველა ფასით ამოვიყვანე, ზოგი ხიბულას დავასახლე და ზოგი ხობს".¹

ჩამოთვლილთა გარდა, კათალიკოზმა გრიგოლ ლორთქიფანიძემ ბიჭვინტას შესწირა ათეულობით კომლი იმერეთის, გურიისა და სამეგრელოს მხარეში (ზოგი ძველად კუთვნილი, ზოგიც ახალი), რომელთაც ჟამთა სიავის გამო მხოლოდ სანთლის გადახდა დაევაღათ.

აქ საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ ის, რომ მიუხედავად ოსმალების და ყიზილბაშების ხანგრძლივი შემოსევებისა და ძარცვა-გლეჯისა, ასევე ჩრდილო კავკასიელი ტომების დაღესტნელების, ჩეჩნების, ოსების და ადიღე-ჩერქეზების ამანოკებელი ლაშქრობებისა და მიწა-წყალის დატაცებისა, აგრეთვე ქართველებს შორის გაჩაღებული ძმათამკვლელი ომისა, საქართველოში XIX საუკუნემდე არასოდეს შეწყვეტილა ეკლესია-მონასტრებისადმი ხელისუფალთა, გაბატონებულ ნოღებათა, რიგით ხალხთა და მღვდელ-მსახურთა მხრივ თაყვანისცემა და ზრუნვა.

რაც მთავარია, ისიც საგანგებოდ უნდა ითქვას, რომ თუ აფსუები (ე.წ. „აფხაზები“) მართლაც წამდვილი აფხაზები და ქრისტიანები, ანუ შუა საუკუნეების აფხაზების მემკვიდრეები არიან, როგორც ამას ზოგიერთი ხელმოცარული მკვლევარი და პოლიტიკოსები ირწმუნებიან, მაშინ როგორ მოხდა, რომ ბიჭვინტის, ლიხნის, მოქვის, დრანდის, ილორის, ბედიის ან აფხაზეთის სხვა მრავალრიცხოვან ეკლესია-მონასტრის დოკუმენტურ-წერილობით წყაროებში არსად აისახა ეს, ან ეკლესია-მონასტერთა მღვდელ-მსახურებს და ბერ-მონაზონთა შორის, აგრეთვე მათ ათეულობით მსახურ ყმა-გლეხთა შორის მაინც რატომ არსაიდან გამოჩნდა ერთი და ორი აფსუა მაინც, მით უფრო, რომ ისინი XVI საუკუნის შემდეგ ხომ ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში. როგორ, რა

აფხაზეთის მიერ პერიოდული მიტაციებისა ე.წ. „სამურზაყანო“ ბოლო საუკუნეებში უპირატესად და დიანების ხელში იყო. ისიც ფაქტია, რომ ეს მხარე ბოლომდე დარჩა მეგრულ-ქართულ ეთნიკურ სამყაროდ.

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 670

გზით და რა ძალით შეიძლება იმისი უარყოფა, რომ აფსუები არასოდეს ყოფილან შუა საუკუნეების აფხაზების მემკვიდრე, როგორც რჯულით, ასევე ეთნიკურად, აგრეთვე ენობრივად. გადაჭრით ვამბობთ, რომ აფსუების ნამდვილი აფხაზობა ისეთივე მოგონილი სიცრუეა, როგორიც მათი კოლხობა, ჰენიოხობა, აბისინიელობა, ეთიოპიელობა, ეგვიპტელობა და ა.შ.¹

აქვე უნდა დავძინოთ ისიც, რომ აფსუათა არაქრისტიანულ სჯულსა და მრწამსზე მეტყველებს ისიც, რომ ისინი თევზეულს არ მიირთმევენ (კიბო ეზიზღებათ, არ იციან თევზეულის სხვადასხვა სახელწოდებები), როდესაც ბიჭვინტის და სხვა ეკლესიასაყდრების ბეგარა-გადასახადებში თევზიც შედის, როდესაც მათ მეთევზეთა ჯგუფებიც ჰყავთ და ა.შ.

თუ ჩვენ ყურადღებით დავაკვირდებით, XVII-XVIII საუკუნეების ქართული სამართლის ძეგლებს, მაგალითად: „შენირულობის ნიგნი კათალიკოს ეფთვიმი საყვარელიძისა ბიჭვინტისადმი“ (1600 წ. ახლო); „აფხაზეთის საკათალიკოზო გამოსავალი მოსაკრებლობის დავთარი“ (1621 წ.); „შეუვალობის ნიგნი ვამეყ დადიანისა აფხაზეთის კათალიკოს სვიმეონ ჩხეტიძისადმი“ (1664 წ.); „აფხაზეთის საკათალიკოზო გამოსავალი მოსაკრებლობის დავთარი“ (1621 წ.); „შენირულების ნიგნი მალაქია კათალიკოზისა ბიჭვინტისადმი“ (1616-1639 წწ.); „საკანონოს მირთმევის ნიგნი ვამეყ დადიანისა კათალიკოს ზაქარიასადმი“ (1657-1660 წწ.); „შენირულობის ნიგნი კათალიკოს გრიგოლ ლორთქიფანიძისა ბიჭვინტისადმი“ (1705 წ., 1706 წ. და 1712 წ. - ექვსი სიგელი); „შენირულობის ნიგნი ბესარიონ კათალიკოზისა ბიჭვინტისადმი“ (1742-1769 წწ. - ორი სიგელი); „შენირულობის ნიგნი იოსებ კათალიკოზისა ბიჭვინტისადმი“ (1770 წ. და 1774 წ. - ორი სიგელი); „წყალობის ნიგნი დოსითეოს ქუთათელისა ბიჭვინტის ყმებისადმი“ (1810 წ.) და სხვ.² რომლებშიც კარგად დავინახავთ, რომ არა მხოლოდ მშვიდობიანობის პერიოდში, არამედ მტრების (მათ შორის თურქ-ოსმალების) მუდმივი შემოსევებისა და ბატონობის პერიოდშიც საქართველოს და სახელდობრ აფხაზეთის მთავარ

¹ იხ.გ.გასვიანი და თ.გასვიანი. აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია, თბ., 2008, გვ. 173-256.

² ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი.დოლიძის გამოც., თბ., 1965, გვ. 176, 223, 225; ტ. III, თბ., 1970, გვ. 386-387, 397-436, გვ. 497-503, 534-535, 640-641, 645-652, 668-6767, 718-734, 765-799, 880-882.

ეკლესია-მონასტრებს მეტ-ნაკლები ინტენსიობით არ შეუწყვეტიან ქრისტიანულ-ალმსარებლობითი და ეროვნულ-შემოქმედებითი საქმიანობა.

ამდენად, ბიჭვინტისა და მთელი აფხაზეთის ქრისტიანული კერების ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ძეგლები და მათი ამსახველი წერილობითი წყაროები გვიჩვენებენ, რომ ისინი ქართველთა კუთვნილება არიან და არც ერთ შემთხვევაში არ ამჟღავნებენ აფსუათა მღვდელ-მსახურთა, ყმა-გლეხთა და მრევლის, ასე ვთქვათ, გვარ-ჩამომავლობის არსებობას საშუალო საუკუნეების აფხაზეთში და შემდეგაც - საერთოდ არც ერთ შემთხვევაში არ ჩანს აფსუათა რაიმე მონაწილეობა ქრისტიანულ-ეკლესიურ ცხოვრებაში, როცა ყოველ მათგანში უწყვეტად ჩანან ქართველები.

სამართლიანობა მოითხოვს იმის თქმასაც, რომ XVII-XVIII საუკუნეებში, როცა მთელ საქართველოში ძმათამკვლელი ომი იყო გაჩაღებული, დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ აფხაზეთში გამოკვეთილად არ ჩანს აფსუების რაიმე აქტიობა, მართალია, აფხაზის სახელით საქმე გვაქვს საქართველოს ერთ-ერთი კუთხის აფხაზეთის მოსახლეობასთან, რომელშიც თითქოს აფსუაც იგულისხმება XVII საუკუნიდან, აფხაზი, რომელიც დაპირისპირებული იყო დადიანის სამფლობელო სამეგრელოსთან ანუ ოდიშთან, მაგრამ „აფხაზში“ იგულისხმება ქართველი ანუ მეგრელი ანუ შუა საუკუნეების მემკვიდრე ლაზი, რომელიც აფხაზეთის მკვიდრი მოსახლეობა იყო და არა სხვა ვინმე, როგორც ჩანს, ძველი აფხაზეთის დანარჩენი მკვიდრი სვანი, აფშილი, სანიგი, აბაზგი, მესხი, კორაქსი, კოლი თუ სხვა ყველა ლაზშია უკვე შთანთქმული (შერწყმული) და გათქვეფილი. ამდენად, აფხაზის სახელით ახლა საქმე გვაქვს ლაზთან ანუ იგივე ქართველთან. ამდენად ფაქტია, ახლა (XVI ს.) აფხაზეთში საქმე გვაქვს ქართველ-აფხაზთან ისე, როგორც კახეთში - კახელ ქართველთან, ქართლში - ქართლელ ქართველთან, გურიაში - გურულ ქართველთან, სვანეთში - სვან ქართველთან, სამეგრელოში - მეგრულ ქართველთან, აჭარაში - აჭარულ ქართველთან და ა.შ. თუმცა, მიუხედავად ეთნიკური, ტომობრივი თუ ეროვნული კუთვნილებისა, ახლა ყველანი ერთიმეორეს დაუპირისპირდნენ, ძალლი პატრონს ვერ ცნობდა, ძმათამკვლელი შინაფეოდალური ომის ასპარეზად მთელი საქართველო გადაიქცა. ამიტომ, ჟამთასიავის გამო დაიკარგა ძმობა, ეთნიკური ნათესაობა, ერთიანობა, აფხაზეთშიც აფხაზსა და მეგრელს

შორის, ანუ მეგრელსა და მეგრელს შორის, როგორც მეგრელსა და იმერელს შორის, გურულსა და იმერელს შორის, ქართველსა და ქართლელს შორის, ასევე ქართლელსა და კახელს შორის, საბოლოოდ კი ქართველსა და ქართველს შორის დაუნდობელი შუღლი და მტრობა გაჩაღდა.

იმის დასაწახვად, თუ რამდენად გამწვავდა დასავლეთ საქართველოში პოლიტიკური ვითარება და თვითონ ქართველებს ანუ დადიანებსა და შარვაშიძეებს (ამდენად აფხაზებსა და მეგრელებს ანუ სამეგრელოსა და აფხაზეთის ლაზებს) შორის ურთიერთობა, საკმარისია დავასახელოთ ბიჭვინტის სამწყსოს სოფელი ნაჟანულის დაახლოებით 60 კომლის ბედი. XVII საუკუნის ბოლო მეოთხედში ბიჭვინტის ღვთისმშობლის საყდრის 60 კომლიანი სოფელი გალში რამდენიმეჯერ დაარბიეს და ააწიოკეს აფხაზებმა, რაც ყვაპუ შარვაშიძის მფლობელობის დროს მისი სრული გადაშენებით დამთავრდა. ამის თაობაზე კათალიკოს გრიგოლ ღორთქიფანიძის ბიჭვინტისადმი 1712 წელს შეწირულობის წიგნში ვკითხულობთ: „ნაჟანევს სოფელი აფხაზს აეყარა, სამოცი მოსახლე კაცი ნეფსაძე კათოლიკოსს ყვაპუ შარვაშიძისათვის მიებარებინა... ის კათოლიკოზი ეცადა და ჩვენც ვეცადეთ, მაგრამ ვერ ამოვიყვანეთ, შარვაშიძე რუხს მოკვდა... მეტი აღარ იყო, შვიდი მოსახლე კაცი წამოვიყვანე მათის ყოვლისფრითა; ღრუბელაია ამახსნელი და მისი სახლისკაცი ელიშია ხუხა და მისი ძმები კოდია, ზუმილა ჯგუბურია, სუბუქია, ბიგევა და უჩაია და ერთი მოჯალაბე. სხვა კიდევ ელიშახუ ნანაის შვილი წარმანია და ხუცობავა პაპი ენგურიდალმა ყველა ფასით ამოვიყვანე. ზოგი ხობულას დავასახლე და ზოგი ხობს“.¹

ამავე სოფელზე იგივე კათალიკოს გრიგოლ ღორთქიფანიძის 1700 წელს ბიჭვინტისადმი შეწირულების სიგელში წერია: „...ნაჟანევს სოფელი საკათალიკოზო ნემსაძე კათალიკოზის ხელშიდ აფხაზისაგან აყრილიყო, ყვაპუ შარვაშიძეს სხვა დაეყიდა და ექუსი მოსახლე კაცი ყავდა. ის კათალიკოზიც ბევრს ედავა და ჩუენც, მაგრამ არც მას და არც ჩუენ პასუხი მოგუცა. რომ შარვაშიძე მოკუდა, მივედით ჩუენ და ნიშანიც მართებული ავიღეთ და ექუსი მოსახლე კაცის მეტი აღარ იყო და ის წამოვიყვანეთ მისის ყოვლისფრითა...“²

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 670.

² იქვე, გვ. 647 (ხაზგასმა ჩემია).

მარტო აღნიშნულით როდი შემოიფარგლება XVII-XVIII საუკუნეებში აფხაზეთსა და აგრეთვე სამეგრელო-იმერეთ-გურია-აჭარაში აყრილი და გადაშენებული სოფლები, რომელთა მოსახლეობა (ვინც არ განყდა) ტყვედ მიჰყავდათ თურქ-ოსმალებს ან სავაჭრო ბაზრებიდან უმოწყალოდ მიედინებოდა აზიისაკენ. ამ პერიოდს დაემთხვა აფხაზეთში ეკლესია-მონასტერთა მღვდელ-მსახურების ხოცვა-ჟლეტაც, მიუხედავად იმისა, რომ მათი უმრავლესობა უკვე გამოდევნილი და გარიდებული იყო თავისი სამოღვაწეო ადგილიდან (იმერეთ-გურია-სამეგრელოში და სხვაგან აფარებდა თავს, მღვდელმთავრები ქუთაისიდან ანუ გელათიდან მართავდნენ მათ), XVII საუკუნის 80-იან წლებში 100-მდე მღვდელ-მსახური იქნა ერთდროულად დახოცილი.

ვერ ვიტყვით, რომ ამ და ამგვარ უბედურებას მხოლოდ ერთი ვინრო გვარ-ტომობრივი ანუ ეთნიკური საფუძველი გააჩნდა, პირველ რიგში ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოებრივ-საზოგადოებრივი საფუძვლების და ფსიქიკურ-კულტურული ერთიანობის მოშლის მიზეზი იყვნენ თათარ-მონღოლთა ურდოები, მათი ლაშქრობები და გაბატონება, რომლის ყველაზე ულმობელი დაგვირგვინება შუა აზიელი მტარვალის თემურ-ლენგის რვაგზის შემოსევა იყო. ასეთივე მისიის გაგრძელება იყო - ერთის მხრივ ყიზილბაშური ირანის შემოსევები და მეორეს მხრივ - თურქ-ოსმალების შემოსევები და ბატონობა. სხვადასხვა ჯურის და ჯილაგის იმპერიათა უწყვეტმა შემოსევებმა და დაუნდობელმა ჭიდილმა საქართველო რამდენიმე ნაწილად გახლიჩა და დააუძლურა, რასაც ბუნებრივად მოჰყვა ჩრდილო მეზობელ ტომთა ძარცვა-გლეჯა - საქართველოს სიმდიდრეთა დატაცება და მინაწყლის ნაწილის დაპატრონება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში დაღესტნელებისა და ოსების, ასევე აფსუა-აბაზებისა და ადიღე-ჩერქეზების მიერ. ამ უკუღმართ პროცესს თითქოს ბუნებრივად დაერთო ქართველთა შორის ურთიერთ რბევა და ხოცვა-ჟლეტა.

ამიტომ, დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ აფხაზეთში გაჩაღებულ საუკუნოვან უკუღმართობას მხოლოდ თურქ-ოსმალებს ან აფსუა-ჩერქეზებს, ან შარვაშიძე-დადიანთა დინასტიების ტერიტორიულ-კლანურ პრეტენზიებსა და ემოციებს ვერ დააბრალებთ. ამაში თავ-თავისი წვლილი მიუძღვოდა ყველა გადაგვარებულს, ოღონდ ქრისტიანებისა და ქრისტიანული კერების განადგურებასა და ძირფესვიან ამოძირკვაში გადამწყვეტი მაინც თურქ-

ოსმალები და მათი მიმყოლი გამაჰმადიანებული მმართველები ანუ ბეგები, ფაშები და მათი მსგავსი მოხელეები იყვნენ.

როდესაც გამოჩენილი მეცნიერი ნიკო ბერძენიშვილი XVI-XVIII საუკუნეების პოლიტიკურ ვითარებას აფასებს, ამბობს, რომ ამაზე ისტორიკოსისთვის პასუხი ისე ძნელი არაა, რამდენადაც ამ პასუხით არასპეციალისტის დარწმუნება: „საქმე ისაა, რომ ისტორიულ-კულტურული ერთობა „აფხაზეთთან“ ათეულ საუკუნეთა განმავლობაში აგრე ორგანული და ინტენსიური, უკუღმართ ისტორიულ მოვლენათა მიზეზით გვიანფეოდალური საქართველოს ძნელბედობის ხანაში თანდათან შესუსტდა, მტაცებელმა ოსმალეთმა ამ მოვლენებს განსაკუთრებით ძლიერად შეუწყო ხელი. მთლიანი საქართველოს სიმტკიცის გასატეხად ოსმალეთმა ერთ-ერთი დასაყრდენი სწორედ ჯიქეთ-აფხაზეთში დაიგულა. ასეთივე დასაყრდენები გაიჩინა მან სამცხე-საათაბაგოში, ქვემო გურიაში. ამიერიდან სოხუმში, ახალციხეში, ბათომში ეწყობოდა საქართველოს წახდენა-გადაშენების ოსმალური გეგმები. ახალციხისა და სოხუმის ფაშები თუ ბათომის მუტესარიფები იყვნენ ოსმალეთის აგრესიის მოწინავე დროშის მეთაურები, ქართული ქრისტიანობის გაქრობა, ქართული წყობილების მოშლა და მის ნაცვლად მაჰმადიანობისა და თურქობის დანერგვა, ქვეყნის დაცლა ყოველივე დოვლათისაგან და მისი გადაქცევა ტყვის მსყიდველთა ველურ ბუნებად, - ასეთი იყო ოსმალეთის „სახელმწიფოებრივი შემოქმედების“ მიზნები მის მიერ დაპყრობილ ამ ქართულ ქვეყნებში“.¹

რასაკვირველია, როგორც ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, ოსმალეთის ერთგული მსახური - ბეგად წოდებული შარვაშიძეების მეთაურობით იდევნებოდა და იგმობოდა აფხაზეთში არა მხოლოდ საქართველოს საერთო სახელმწიფოებრიობა და პოლიტიკური ერთიანობა, არამედ ყოველივე ის, რაც საერთო ჰქონდა აფხაზეთსა და აფხაზს ქართველთან, მათ შორის ქართული კულტურა, რა თქმა უნდა, ქრისტიანობა და მისი კერები ეკლესია-მონასტრები. საუბედუროდ ამ საქმეში ძალაუვნებურად ჩართული იყო კუთხის მთელი მოსახლეობა, როგორც არც თუ შორეულ დროში მოსული აფსუა - აბაზები, აგრეთვე მეზობელი ჯიქები და ადიღეჩერქეზები. აგრეთვე ადგილობრივი აფხაზები ანუ ქართველები (ძირითადად ლაზ-მეგრელები), რომლებიც საქართველოს დაშლა-დაქუცმაცების შედეგად უკვე გაუცხოებული და განკერძოებული

¹ ნ.ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ. 280.

იყვნენ ნათესაური ერთიანობისა და ქართული ქრისტიანული ცნობიერებისაგან. სამწუხაროდ, ჩვენ ზუსტად არ ვიცით არამც თუ თავდაპირველად (XVII ს.), რამდენი აფსუა ჩამოსახლდა ჩრდილოეთიდან აფხაზეთში, არამედ აქ XIX საუკუნეშიც რამდენი ცხოვრობდა, ჩვენთვის ცნობილია, რომ XIX საუკუნის დასაწყისში სულ მთელ აფხაზეთში გამოჩენილი მეცნიერის პაატა გუგუშვილის ანგარიშით დაახლოებით 30-35 ათასი სული ცხოვრობდა, ხოლო ამავე საუკუნის 60-იან წლებში მთლიანად 65 ათასამდე, რომელთაგანაც აფსუები დაახლოებით (ვარაუდით) მესამედს თუ შეადგენდნენ (სიცრუეა აფსუა ავტორების ცნობები - ვითომ XIX საუკუნეში აფხაზეთიდან თურქეთში 80 ათასი და 450 ათასამდე აფსუა (ე.წ. „აფხაზი“) გადასახლდა (გ.ძიძარია, ლაკობა, აჯუბა და სხვ.), როდესაც რუსეთის ძალით თურქეთში მუჰაჯირობის დროს 20 ათასი აფსუა თუ გადასახლდა (რომლებთან ერთად იყვნენ ქართველი აფხაზებიც, ოღონდ გალიდან ანუ „სამურზაყანოდან“ თითქმის არავინ).

თუ ჩვენ განვაზოგადოებთ აფხაზეთისა და აფხაზთა ბედის ისტორიას XVII-XVIII საუკუნეებში და შემდგომი დროის - XX საუკუნის ბოლომდე, ვნახავთ, რომ მაინცდამაინც დიდი განსხვავება არ ჩანს, აი რას წერს ამაზე ჩვენი სახელოვანი მეცნიერი, იგივე ნ.ბერძენიშვილი: „მაგრამ არც XIX საუკუნე იყო საქართველოსათვის ამ მხრივ ნიავეკეთილი. ცარიზმის აგენტი კოლონიზატორებისათვის არ იყო ხელსაყრელი და სასურველი ქართველი ერის ჩამოყალიბება, საქართველოს ეროვნული გამთლიანება არ ეთანხმებოდა კოლონიზატორთა მიზნებს და ცარიზმიც ღონეს არ ზოგავდა აღდგენა-გაერთიანების გზაზე შემდგარი საქართველოს ძალების დაშლისათვის. ცარიზმის აგენტ-კოლონიზატორები არაქართველებად აცხადებდნენ აფხაზებს, ქვემო გურულებს (ქობულეთელებს), მესხებს, კლარჯებს, შავშებს, აჭარლებს, აღმოსავლეთ კახელებს (ინგილოებს). მეგრელებს, სვანებს... ამ მზაკვრული მიზნის სამსახურად იყო ამოძრავებული ძლიერი აპარატი - ადმინისტრაციული თუ „კულტურულ-მეცნიერული“. ამ გზით უნდა შემზადებულიყო პირობები ქართველი ერის მოსაშლელად, მის გასაქრობად... აი, ამ უკუღმართობათა შედეგია, რომ ჩვენ დღეს მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების, მესხების (შავშ-კლარჯ-ტაოელთა), ლაზების,

აჭარლების, ქობულეთელების და ინგილოების ქართველობისა...¹

როგორც ვხედავთ, ნ.ბერძენიშვილი ქართველთა ერთიანობის მომლასა და გაქრობის, ასევე აფხაზების, მესხების, აჭარლების, მეგრელების, სვანებისა და სხვათა არაქართველებად ცნობაში (თურქ-ოსმალებთან ერთად) ადანაშაულებს რუს კოლონიზატორებსა და შოვინისტებსაც, რაც დღესავით ნათელია, მაგრამ ამას პირდაპირ აცხადებენ არა მხოლოდ ჩვენი მტრები - სეპარატისტი აფსუების და რუსების სახით, არამედ მათი აპოლოტეგი - ე.წ. ისტორიკოსი გივი როგავაც, რომელიც არა მხოლოდ იმას ადასტურებს, რომ „აფხაზები არასოდეს ქართველები არ ყოფილან“, არამედ იმასაც გადაჭრით ამბობს, რომ „დამწერლობა აფხაზებივით არც მეგრელებს და არც სვანებს ჰქონდათ“. კიდევ მეტი, როგავა ცდილობს დაამტკიცოს, რომ „ნ.ბერძენიშვილს არსად და არასოდეს უთქვამსო, რომ შუა საუკუნეების აფხაზები ქართველები იყვნენო“. საკითხავია - ნ.ბერძენიშვილი რომ ხაზგასმით წერს ცარიზმის აგენტ-კოლონიზატორებზე: არაქართველებად აცხადებდნენო აფხაზებს, ქობულეთელებს, მესხებს, აჭარლებს და ა.შ. და ამის წინააღმდეგ რომ ირწმუნება: „აი ამ უკუღმართობათა შედეგიაო, რომ ჩვენ დღეს მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების... ქართველობისაო“ - რას ნიშნავს ეს, თუ არა აფხაზების (საუბარია ნამდვილ აფხაზებზე და არა აფსუებზე!) ქართველობას!

კვლავ საკითხავია - ბერძენიშვილის მრავალჯერ ნათქვამს, რომ - აფხაზები ისეთივე ქართველებია, როგორიც ქართვები, კახელები, გურულები, მესხები, სვანები, მეგრელები და ა.შ. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, რას ნიშნავს, „ახლა მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების ქართველობისაო?! პირდაპირ რომ ვთქვათ, რა ტვინნაღრძობი და ჭკუანაკლული უნდა იყოს ადამიანი, რომ ეს ვერ გაიგოს და ამაზე დავობდეს, რომ ბერძენიშვილს არასოდეს უთქვამს აფხაზების ქართველობაო.²

საოცარი ფაქტია, რომ ყოველმხრივ ახდა და ზუსტად განხორციელდა დიდი მეცნიერის ნიკო ბერძენიშვილის წინასწარ-

¹ ნ.ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ. 280-281 (ხაზგასმა ჩვენია - გ.გ.).

² გ.როგავა. აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ., 2007, გვ. 14, 24

მეტყველება მეფის და საბჭოთა რუსეთის იმპერიის ზნისა და ხასიათის შესახებ, იმაზე, რომ რუსეთის ადმინისტრაციული მმართველობისათვის, მთელი თავისი კულტურულ-მეცნიერული და აგენტ-კოლონიზატორული აპარატით, ხელსაყრელი და მისაღები არ იყო საქართველოს ერთიანობა და ძლიერება, რომ რუსეთი ხილულად და უხილავად ძალღონეს არ ზოგავდა საქართველოს დაშლა- დაქუცმაცებისათვის გუბერნიებად, ავტონომიებად და ოლქებად, ასევე ქართველების დაყოფა-გასათიშად ტომობრივი დროის არაქართველებად: ქართველად, კახელებად, მესხებად, ჯავახებად, იმერლებად, გურულებად, აჭარლებად, მეგრელებად, სვანებად და ა.შ.

ამიტომ, მნიშვნელობა არა აქვს რუსეთი ტოტალიტარულია თუ პოლიტიკური, ცარისტულია თუ ვითომ დემოკრატიული, თეთრია თუ წითელი, კაპიტალისტურია თუ რესპუბლიკური, კომუნისტურია თუ საბჭოთა, მისი მიზანია ხელიდან არ გაუსხლტეს საქართველო, ყველა საშუალებით ცდილობს: ძალით თუ სიცრუვით, მოსყიდვით თუ დატყვევებით, ტანკებით თუ თვითმფრინავებით, ხიშტებით თუ ტყვიებით საქართველო იყოს მისთვის მუდმივი კოლონია, საჯიჯგნი და სარჩო-საბადებელი, სამოთხე და დროისატარებელი, ციხე-სიმაგრე და სტრატეგიული ტერიტორია. ამიტომ, ვერა და ვერ ეგუება რუსეთი საქართველოს დაკარგვას და დამოუკიდებლობას, ამიტომ დაატრიალა რუსეთმა თავისი ჯოჯოხეთური სახელმწიფო მანქანა: ჯერ 1992-1993 წლებში აფხაზეთის ომი მოაწყო საქართველოს წინააღმდეგ, ქართველების ხოცვა-ჟლეტისა (გენოციდისა) და აფხაზეთის ეთნოწმენდის შემდეგ რუსეთმა აფსუების უხილავი პასპორტიზაცია განახორციელა, ასევე მაგრამ შედარებით ნაკლები მსხვერპლით განახორციელა საქართველოს შუაგულის ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ (შიდა ქართლის ანუ სამაჩაბლოს) ხელში ჩაგდება და ოსების რუსული დივერსიული პასპორტიზაცია, რასაც 2008 წლის აგვისტოში მოჰყვა რუსეთის ხილული და დაუშალავი აგრესიული ინტერვენცია საქართველოს წინააღმდეგ კვლავ აფხაზეთში (რასაც საქართველოს იურისდიქციაში მყოფი დაღის ანუ ზემო აფხაზეთის ოკუპაციაც მოჰყვა) და საქართველოს შუაგულში, რაც ასევე ახალ-ახალი ქართული ტერიტორიების ანექსიითა და ოკუპაციით დამთავრდა.

მიუხედავად მთელი მსოფლიოს მშვიდობისმოყვარე პრაგრესიული ძალების (მათ შორის გაეროს, უშიშროების საბჭოს,

ევროპის კავშირის, ეუთოს და სხვა ორგანიზაციების) შეშფოთებისა და ძალისხმევისა, რუსეთი კვლავაც აგრძელებს საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილის ოკუპაციასა და ანექსიას და უკანდახევას არ აპირებს. ყველაფრიდან ჩანს, რომ რუსეთი კვლავაც აპირებს საქართველოს წინააღმდეგ აგრესიულ ინტერვენციას, რათა მთლიანად დაიპყროს საქართველო და მისი მეზობელი მხარეთა ქვეყნები და აღადგინოს საბჭოთა კავშირის ძველი საზღვრები.

მხოლოდ თქმულით და ველური სამხედრო ძალადობით როდი შემოიფარგლება რუსეთის იმპერიის მოქმედება საქართველოს წინააღმდეგ, რაკი ის თავის-თავს წარმოგვიდგენს საქართველოს ფიზიკურ და სულიერ გადამრჩენად, თავის თავს უფლებამოსილად აცხადებს ახლაც, მხოლოდ თვითონ აქვს უფლება საქართველო წარმართოს ისე, როგორც მას უნდა, თუ არა გაქრობა-გადაშენებით ემუქრება. დაუმორჩილებლობის გამო რუსეთის ხელისუფლება გარდა მძლავრი სამხედრო ძალისა, საქართველოს წინააღმდეგ იყენებს სპეცსამსახურებს, პოლიციურ აპარატს, დიდძალ ფინანსებს, მოსყიდვას, პროპაგანდა-აგიტაციას, რათა ქართველებისადმი ზიზლით და შურისძიებით განამსჭვალოს არა მხოლოდ აფსუა-აფხაზები და ოსები, არამედ სხვა მეზობელი ხალხებიც. ასეთი მეთოდებით და ხერხებით, ურთიერთშულისა და სიძულვილის დანერგვით რუსეთი უმღვრევს წყალს და ერთიმეორეს უსისინებს არა მხოლოდ კავკასიის სხვადასხვა ხალხებს, ბალტიისპირელებს, პოლონელებს, უკრაინელებს, შუა აზიელებს და სხვებს, ასეთი გზითა და საშუალებით რუსეთი ახერხებდა და კვლავაც ახერხებს თავისი იმპერიული იდეალების განხორციელებას - "დაყავი და იბატონე".

2. აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების წარწერები და მათი კუთვნილება

აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ძეგლები ანუ ეკლესია-მონასტრები და ციხე-სიმაგრეები და სხვა მხოლოდ ზოგადი დახასიათებით (ინტუიციით) როდია ქართული კუთვნილება. ამ თვალსაზრისით მთავარია მათი დოკუმენტური წარწერები, რომლებშიც ხშირადაა ასახული ძეგლის კუთვნილება, მისი დამკვეთი, მშენებელი, შემამკობელი, დანიშნულება, დრო, ადგილი და ა.შ.,

რაც პასპორტივით უჩვენებს მის კუთვნილება-ვინაობას, დანიშნულებას, დროსა და სივრცეს.

ამასთან, საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ ქვეყნის უმაღლესი მოხელე მეფეს, მთავარს თუ სხვას ევალეობდა თავისი საგამგებლო მოსახლეობის ფიზიკური ცხოვრების უზრუნველყოფა, არამედ მღვდელმთავართან ერთად ხალხის მორალურ-ზნეობრივი ანუ სულიერი ცხოვრების მოწყობა და წარმართვაც. სწორედ ამისი ერთ-ერთი მაგალითია აფხაზეთთან დაკავშირებული დემეტრე მეფის მოწოდება გამოჩენილი სასულიერო მოღვაწის გრიგოლ ხანძთელისადმი: „წმინდაო მამაო, აჰა იქმნა ნადიერებაჲ ნებისა შენისაო, არამედ უფალ მას ყავ ნებაიცა გულისა ჩემისაჲ, რამეთუ მაქვს სულისა ჩემისა მონასტრისა ახლად შენებაჲ. აწ ბრძანე და მოგიხილნეთ მრავალნი ადგილნი აფხაზეთისანი და, სადაც სინმინდემან შენმან ინებოს, მონასტრად აღვაშენოთ ადგილი იგი“ (გიორგი მერჩულე, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება).¹

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, აფხაზეთის სამეფოში (მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანების შემდეგ) მრავალი ეკლესია-მონასტერი აშენდა, რაც თავისთავად მეტყველებს აქ ქართული ქრისტიანული რწმენის საყოველთაო ხასიათზე, რასაც ასევე ადასტურებს ქრისტიანობისათვის თავდადებული აბო თბილელის აფხაზეთის ხილვისადმი მიძღვნილი საბანისძის სიტყვებიც: „მან იხილა ქუეყანა საესე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვიდრად იპოვების საზღვართ ამათთა“ (საბანისძე).

უდავოა, რომ ეკლესია-მონასტერთა მშენებლობა აფხაზეთში ქრისტიანობის გავრცელებიდან დაიწყო, მაგრამ მან განსაკუთრებულ მასშტაბს მხოლოდ IX საუკუნიდან მიაღწია, როდესაც ბერძნულმა აღმსარებლობამ სახელმწიფო ენაზე დრო მოჰამა და მთელ საქართველოში ქართული ენა გაბატონდა (როგორც სასულიერო, აგრეთვე საერო სფეროში). ამან ბიძიგი მისცა ქართულ სასულიერო-მართლმადიდებელ აღმსარებლობას და რასაკვირველია საეკლესიო-სამონასტრო მშენებლობასაც. თუმცა ეს არაფერ შუაშია აფხაზეთთან, რადგან ისინი არც ძველი აფხაზები არიან და არც მათი ხსენებაა სადმე აფხაზეთში, რადგან არც

¹ პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954

აფხაზეთში მკვიდრობდნენ, არც ქრისტიანები იყვნენ (ყუბანის-პირეთამდე, „დიდ სათათრეთში“ ცხოვრობდნენ).

ფაქტები მეტყველებენ, რომ აფხაზეთი, როგორც ძირძველი საქართველო საეკლესიო მშენებლობით არაფრით ჩამორჩებოდა საქართველოს სხვა კუთხეებს. თამამად შეიძლება ითქვას ისიც, რომ აფხაზეთი VIII-XV საუკუნეებში საქართველოს ერთ-ერთი განვითარებული ფეოდალური მხარე იყო და თავის ქართული ენით, განათლებით, კულტურით, პოლიტიკით, სასულიერო და საერო ძეგლებით ისეთივე საქართველო იყო, როგორიც სამეგრელო, იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, გურია, სვანეთი, ქართლი, კახეთი, ჯავახეთი და ა.შ. უნდა ითქვას ისიც, რომ აფხაზეთის განვითარება არ დაჩიხულა იქამდე, სანამ აქ არ გაბატონდა ოსმალეთი და აქ არ ჩამოწვენ ნარმართი აფსუები, რომლის შემდეგაც აფხაზეთმა სოციალურ-კულტურული დეგრადაციაც განიცადა და ქრისტიანობაც სულს ლაფავდა, რასაც ისლამური რელიგიის მოძალება და ერთგვარი გავრცელებაც მოჰყვა.

ისტორიული აფხაზების ქართველობაზე და მათ საქართველოსადმი კუთვნილებაზე აფხაზეთის მრავალი ეკლესიამონასტერი და საერო ძეგლები მეტყველებენ, მათ შორის გაგრის, სადაც საისტორიო წყაროების მიხედვით, უძველეს დროში ჰენიოხები და სანიგები ბინადრობდნენ, რომლებიც სპეციალისტთა (ი.ორბელი, გ.მელიქიშვილი, მ.ინაძე და სხვ.) აზრით, სვანები და ლაზები ანუ ქართველური ტომები ცხოვრობდნენ.

ცნობილია, რომ უძველეს დროში ბერძენმა და რომაელმა კოლონისტებმა გაგრაში თავისი სიმაგრეები ააშენეს და სავაჭრო ფაქტორიები დააფუძვნეს. აქ მცხოვრებთა შორის ბერძენი გეოგრაფოსი კლავდიოს პტოლემეაიოსი სვანო-კოლხებს მოიხსენიებს ჩვენს წელთაღრიცხვის II საუკუნეში. ასევე სომხური გეოგრაფიის ცნობით, პიტიუნტის დასავლეთით VII საუკუნეში სუანებია დასახელებული (გარშაქებისა და კუტების მეზობლად).

ნიშანდობლივია, რომ XIV საუკუნის ქართული წყაროს მიხედვით გაგრის სიმაგრეებს, რომელთა ნაშთებმა დღემდე მოაღწიეს „გაგარი“ და „ულაღი“ ეწოდებათ.¹

ეჭვი არ არის, რომ „გაგარი“, იგივე „კაკარი“ სვანური სახელწოდებაა და „კაკარი“-დან ანუ „გაკარიდან“ მომდინარეობს,

¹ თ. ჟორდანია. ქრონიკები და სხვა მასალები, საქართველოს ისტორიისა, III, თბ., გვ. 199.

რაც კაკლის ხეებიან ადგილს ეწოდება („გაკ“ - კაკალი). ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს ისიც, რომ სვანურში მცენარეულის სახელწოდებები: „ლუმრა“ (ნაძვი), „თეკრა“ (თელა), „ჯირხვა“ (მუხა), „უახვრა“ (არყის ხე), „იფრა“ (იფანი), „ცხუმრა“ (რცხილა) და ა.შ. ფართოდაა გავრცელებული ტოპონიმებში.

მიუხედავად გაგრის სახელწოდების ქართულ-სვანური შინაარსისა, აფსუებმა ის თავის კუთვნილებად მონათლეს (მნიშვნელობას არ დაგიდევნენ) და „გაგრაპსტა“ შეარქვეს, რაც არც ერთ სხვა ჩარჩოში არ თავსდება, გარდა ქართულისა.

ასევე ქართულია გაგრის სიმაგრის სახელწოდება „ულალი“, რომელიც ძველი ქართულია და სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, ის „რთულ რელიფიან, ძნელად სავალ ადგილს ეწოდება“, რაც გაგრის გეოგრაფიულ მდებარეობაზე მიუთითებს.

ყოველივე ესეც იმაზე მეტყველებს, რომ გაგრა და მისი მიდამოები ქართველთა: სვან-ლაზთა ანუ ჰენიოხ-სანიგთა ანუ ქართველური ხალხის უძველესი საბინადრო ადგილია.

სხვათა შორის, გაგრაში გვიან დრომდე შემორჩა ტლანქად ნაგები ქართული სამნავიანი ბაზილიკური ეკლესია, რომელიც VI-VII საუკუნეებით თარიღდება და XIX საუკუნეშია აღდგენილი.

აღსანიშნავია, რომ გაგრის ჩრდილო-დასავლეთით (ანინდელ დაბა განთიადში) ზღვის სანაპიროზე შემორჩა სალოცავის (სამნავიანი ბაზილიკის) ნანგრევები, რომელიც აგებული ყოფილა კირქვის კვადრებით, აგრეთვე ბრტყელი აგურით. შემორჩენილი ნაშთების მიხედვით ამ ბაზილიკური ეკლესიის აშენების დროს, რომელსაც სპეციალისტები VI-VII საუკუნეებით ათარიღებენ. ფიქრობენ, რომ ეს ეკლესია ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანე I-მა აუგო აბაზგებს (აფხაზთა წინაპრებს), რომლებიც ისტორიაში „ქრისტეს მოყვარე“ ტომად არიან ცნობილი (ყოველ შემთხვევაში ცნობის მიხედვით აბაზგები VI საუკუნის შუახანებში მოინათლენ). ეკლესიის ნანგრევების ფრაგმენტზე შენიშნულია ბერძნული წარწერა, რომელზეც „აბაზგთა“ გამოსახული. ყოველ შემთხვევაში, სადავო არაა, რომ აბაზგები ქრისტიანები იყვნენ ანუ ნამდვილი აფხაზების წინაპრები. აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ ბიზანტიის საერთო გავლენა აფხაზებზე ანუ ქართველებზე განსაკუთრებით ადრეულ ხანაში უდავოა, მით უფრო IX საუკუნემდე, როდესაც აქ საეკლესიო ენა ბერძნული იყო, რაც თავისთავად აისახა არა მხოლოდ წირვა-ლოცვის წარმოებაზე, არამედ მთელ საეკლესიო ცხოვრების სტილზე და ეკლესიის ხუროთმოძღვრებასა და ფორ-

მაზეც, სანამ ქართული ხუროთმოძღვრება საბოლოოდ ჩამოყალიბდებოდა, როგორც დამოუკიდებელი ეროვნული მიმართულება.

გაგრის რაიონში სხვა - არაერთი ხუროთმოძღვრული ძეგლის ნაშთებიცაა შემორჩენილი, მათ შორისაა სოფ. ბზიფის მარჯვენა მხარეზე მდებარე რამდენიმე საგუშაგო კოშკი, რომლის ქვითკირის ნანგრევებთან ერთად აქვე ვხვდებით IX-X საუკუნეების გალავნიანი ეკლესიის ნაშთებს, აგრეთვე სხვა რიგის ქვითკირის (ციხის) ნაშთებს. ყველა მათგანი კვითკირისაა და ქართული ნაგებობათა ნაშთებია (გამორიცხულია მათი აფსუურთან კავშირი, რადგან მომთაბარე მესაქონლე აფსუებისათვის ამდაგვარი რამ არაა დამახასიათებელი. მიუხედავად ამისა, აფსუა სწავლულებს არა ერთი ცრუ თქმულება-ლეგენდა აქვთ აღნიშნული ნანგრევების მათი წინაპრებისადმი კუთვნილებაზე. თითქოს ბზიფის ხეობის თავში „რინა“ აბაზი ქალის სახელია, ვითომ ბზიფიც აბაზურ-ჩერქეზული ჰიდრონიმია და წყალს ეწოდება. ეს რომ სიცრუეა და „ბზიფი“ რომ მცენარე „ბზიდან“ მომდინარეობს; ეს თავის დროზე დაასაბუთეს პ.ინგოროყვამ და აკად.გ.ახვლედიანმა. აღნიშნულ მეცნიერთა მოსაზრებას მხარს უჭერს იტალიური რუკის მონაცემი, რომელშიაც მდ.ბზიფის შავ ზღვასთან შეერთების ადგილზე ყურეს - „ბზების ყურე“ ეწოდება, რადგან აქედან უცხოეთში მდინარით დაცურებული ბზის მასალა გაჰქონდათ. ამასთან, ძნელია იმის დაბეჯითებით თქმა, რომ ბზიფის ზემო ნელში მდებარე ტბის სახელი ქართულია, მაგრამ საგულისხმოა, რომ რაკი მის ირგვლივ მდებარე სახელწოდებები ქართულია, ისიც ასევე ქართული უნდა იყოს. ამის მტკიცების და ვარაუდის შესაძლებლობას იძლევა ის, რომ ეს ტბა ცას უკავშირდება. აღსანიშნავია, რომ მის მეზობლად მდებარე მთას და გადასასვლელს - „ავათხარა“, ხოლო მაღალ მთას - „ცაგერკერი“ ეწოდება. ეს უკანასკნელი ეკლიანი ბალახის სვანური სახელწოდებაა „ცაგ“-დან („ცაგარ“ - მრავლობითში) უნდა მომდინარეობდეს (შეად. დაბა ცაგერს, ცაგარეიშვილს და სხვ.).

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ გაგრის ციხე-სიმაგრე არაერთხელ განახლებულა ფეოდალურ ხანაშიც, რომლის ახლად აღდგენილ ციხე-სიმაგრეში 1830 წელს მეფის რუსეთს თავისი სამხედრო ნაწილი დაუბანაკებია. გაგრა 1901 წელს გრაფმა ოლდენბურგმა შეისყიდა და იქ კლიმატური სადგური ააშენა. ამ საბაბით რუსეთი (როგორც ადლერ-სოჩას), ასევე არაფრით

ეშვებოდა მას და ბოლო დრომდე ისაკუთრებდა (როგორც ჩანს, ისტორია ამ შემთხვევაშიც მეორდება - რუსეთი ამჟამად კიდევ უფრო აგრესიულად და თავხედურად იჩემებს მთელ აფხაზეთს, საიდანაც ფეხის მოცლას არ აპირებს).

აფხაზეთის მთავარი და წამყვანი ქართული საეკლესიო კერა, ბიჭვინტა, რომელიც აფხაზეთის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში მდებარეობს. ის საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი ქრისტიანული კერაა, რომლის თავდაპირველი დამაარსებელი ქართველებთან ერთად ბერძნებიც იყვნენ. მართალია, ბიჭვინტის სახელწოდება ქართულია და ფიჭვნარი კორომიდან (ფიჭვიდან) მომდინარეობს და ბერძნულ სახელწოდება „პიტეუს“ ესადაგება, მაგრამ მისი ქართული კუთვნილება სადავო არ შეიძლება იყოს.

ბიჭვინტას და მის კეთილშენ ტაძარს ვახუშტი ასე ასახელებს: „...მუნის წყლის და სავლით არის ბიჭვინტას ეკლესია დიდი, დიდშენი, კეთილ ფრიად, გუმბათიანი, ზღვის კიდესა ზედა, ეს ალაშენა იუსტინიანე კეისარმან შემკობითა დიდითა, პირველ იყო საეპისკოპოზო, ჟამსა აფხაზთა მეფეთა იქმნა საკათალიკოზოდ, და ან არს საყდარი აფხაზთა კათალიკოზისა, არამედ ან ხუცის ამარად, ვინაითგან აფხაზნი არლარა მონებენ რჯულსა და სარწმუნოებასა...“¹

როგორც ვხედავთ, ბიჭვინტის კერა დროთა ვითარებაში საქართველოს არამდგრადი ვითარების გამო მნიშვნელოვან ცვლილებებს განიცდიდა. ის ვახუშტის მოღვაწეობის დროს წარმართი აფსუებისა და საერთოდ აფხაზობა-არეულობის გამო ფაქტობრივად წყვეტს შემოქმედებას, როგორც საეკლესიო ცენტრი თურქოსმალთა შემოსევების გამო, აგრეთვე აფხაზეთის მთავრების შარვაშიძეთა (შერვაშიძეთა) პოლიტიკური (ქრისტიანული მრწამსის) მერყეობის გამო.

საგულისხმოა, რომ ბიჭვინტის ქრისტიანული კერის საფუძვლის ჩაყრაში აქტიურად იყვნენ ჩართული ბერძნები, მაგრამ მისი შემოქმედებით-ქრისტიანულ კერად გადაქცევა ძირითადად მას შემდეგ გაძლიერდა და მძლავრ კერად გადაიქცა, რაც ბერძნული გავლენა მისი სახელმწიფო ენის ბატონობა დაეცა IX-X საუკუნეებში.

უნდა ითქვას, რომ დიდი გეოგრაფ-ისტორიკოსი ე.ბატონიშვილი ცდება, როდესაც ბიჭვინტის ტაძრის აგებას იუსტინიანე

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, თბ., 1973, გვ. 784-785

კეისარს მიანერს, რადგან ის XI საუკუნეში საქართველოს გაერთიანების შემდეგ საქართველოს ოქროს ხანაში იქნა აშენებული და გაფართოებული. ასევე არასწორი უნდა იყოს ბიჭვინტის ნიკოფსიასთან გაიგივება (როგორც ჩანს, ეს ცდუნება განაპირობა ლეგენდამ ბიჭვინტაში სიმონ კანანელის დასაფლავება-თქმულებამ).

ბიჭვინტას განსაკუთრებული როლის შესრულება დაეკისრა აფხაზეთის სამეფოს შექმნიდან, როდესაც, მართალია სამეფოს დედაქალაქი ქუთაისი გახდა, მაგრამ ბიჭვინტა ჯერ კიდევ მთავარ საეკლესიო ცენტრად დარჩა, მან გელათთან ერთად, გადამწყვეტი როლი შეასრულა მთელი დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანული მრწამსის საყოველთაო განვითარებასა და ქრისტიანულ-მნიგნობრივი მუშაობის გაშლაში. ის როგორც ეროვნული კერა, გზადაგზა აწვითარებდა და ავრცელებდა ქრისტიანულ-კანონიკური შინაარსის ძეგლებსა და ღირეექტივებს, ებრძოდა ქრისტიანული დოგმების დამახინჯებას, მისგან რაიმე გადახვევას, ყოველნაირად ახალისებდა ქრისტიანულ მართლმადიდებლობას.

აფხაზეთის ქართულ საკათალიკოზოში არსებობდა შემდეგი ეპარქიები: სებასტოპოლისის ანუ ცხუმის, დრანდის ანუ ცხუბენის, მოქვის, ბედიის, ნიფურის, ანაკლიის, ცაიშის, მარტვილის, ტყვარჩელის, ჭელიშის, ჯაკვის, შემოქმედის, ჯუმათის, ცაგერის, ნიკორწმინდის, ხონის, გაენათის, ქუთაისის, ე.ი. მთელი დასავლეთ საქართველოს წამყვანი ეკლესია-მონასტრები.

მართალია, დროთა ვითარებაში აფხაზეთის კათალიკოსს ქუთათელიც და მნიგნობართუხუცესი ჭყონდიდელიც ემეტოქებოდნენ, მაგრამ ის მცხეთის კათალიკოსის შემდეგ მთავარ ფიგურად რჩებოდა საერთოდ და მეფეთა კურთხევის საქმეში (მეფისათვის გვირგვინით შემოსვაში). აფხაზეთის კათალიკოსმა დიდი როლი შეასრულა დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) ეკლესიის გამიჯვნაში კონსტანტინეპოლისაგან და ქრისტიანული სარწმუნოების ეროვნულ ნიადაგზე განვითარებაში. ამიერიდან, ხელისუფლებამ ბერძნულის ნაცვლად საქართველოს ეროვნული კათედრები დააფუძნა, რომელთაც რელიგიურის გარდა დიდი როლი შეასრულეს საქართველოს ეროვნულ გაერთიანება-გამთლიანების საქმეში. მიუხედავად ზოგიერთი შეზღუდვისა, მაგალითად, მეფისათვის გვირგვინის დადგმაში აღმოსავლეთ საქარ-

თველოს კათალიკოს-პატრიარქთან ერთად ქუთათელს გადაეცა, ასევე სამეფო ნიშნების შენახვა.

მიუხედავად ამგვარი ცვლილებისა, აფხაზეთის საკათალიკოსო არ გაუქმებულა საქართველოს პოლიტიკური ერთიანობის პირობებშიც. აღსანიშნავია, რომ XV საუკუნის 70-იან წლებამდე აფხაზეთის კათალიკოსად ცნობილია რამდენიმე პიროვნება, მათ შორის: XII საუკუნეში მოღვაწე ნიკოლოზ ბედიელი, რომელიც მოიხსენიება იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპში, სინას მთის სულთა მატთანში და ბედიის ტაძრის სამრეკლოს წარწერაში; დანიელი, რომელიც მოხსენიებულია თავის შვილთან, გიორგი ჭყონდიდელთან ერთად იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპში, ასევე ცნობილია არსენი, რომელიც იმერეთის მეფე გიორგი პირველმა (1389-1392 წწ.) დასვა კათალიკოსად 1390 წელს.¹

მართალია, ჯერჯერობით არ არის ცნობილი აფხაზეთის ყველა კათალიკოსის მოღვაწეობა, თუმცა XVI საუკუნიდან ეს სია უფრო ვრცლად ვიციტ, მათ შორის კათალიკოსები იყვნენ: ჩხეტიძე, საყვარელიძე, გურიელი, მაჭუტაძე, ქვარიანი, ლორთქიფანიძე, ნემსაძე, აბაშიძე და სხვ. ცხადია, ყველა მათგანი ქართველი იყო. ჩანს თურქ-ოსმალთა იმპერიის წარმოშობის და მის საქართველოსადმი სამკედროდ დაპირისპირების შემდეგ საქართველოს სახელმწიფო ყოველმხრივ განიცდიდა ამ მუსლიმანური ქვეყნის აგრესიასა და მტრობას მთელ ქართველ ხალხთან ერთად, რასაც თან დაერთო საქართველოს დაშლა-დაქუცმაცება და ძმათამკვლელი შინა ომი. ამასთან, ხშირ შემთხვევაში საქართველოს და სახელდობრ აფხაზეთის მიძიმე ვითარებით სარგებლობდნენ ჩრდილო კავკასიის მეზობელი ტომები, მაგალითად აბაზების, ადიღე-ჩერქეზების ხალხები, რომლებიც არა მხოლოდ ძარცვა-გლეჯით სარგებლობდნენ, არამედ აფხაზეთის მიწა-წყალსაც იტაცებდნენ და ეპატრონებოდნენ. ამის გამო აფხაზეთის ქრისტიანული კერები და მთელი მოსახლეობა დიდ გასაჭირს განიცდიდა და უპატრონოდ რჩებოდა, მის მიწა-წყალს უცხო ტომები ეუფლებოდნენ, ხოლო ეკლესიათა მღვდელ-მსახურები ირბოდნენ და თავშესაფარს საქართველოს სიღრმეში და მთიან ადგილებში აფარებდნენ, მათ შორის ქუთაისში და სხვაგან.

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 803

ისიც უნდა დავძინოთ, რომ საქართველოს მესვეურები იძულებული იყვნენ გამოსავალი ეძებნათ - ასე ვთქვათ, მფარველი და ძლიერი ქვეყანა ეპოვნათ, რამაც ისინი რუსეთში მიიყვანა.

აკად.ნ.ბერძენიშვილის თქმით, მიუხედავად ერთმორწმუნეობისა და აქედან გამომდინარე ერთგვარი შეღავათისა, საქართველოსათვის არც რუსეთის იმპერია აღმოჩნდა კეთილშობილი, რომელმაც შეპირებული დახმარების ნაცვლად 1801 წელს ჯერ საქართველოს სახელმწიფო გააუქმა, შემდეგ საეკლესიო ავტოკეფალია და ხელი მიჰყო ყოველივე ეროვნული მმართველობისა და ინსტიტუტების ლიკვიდაციას, ქართული ენის შეზღუდვა-ლიკვიდაციას, კანონებისა და ადათ-წესების, აგრეთვე სახელმწიფოს ნაშთების გაუქმებას, რუსული ენისა და კანონების დაწერვა-გავრცელებას, ქართულის ადგილზე რუსული ენის სახელმწიფო ენად დაფუძვნებას, ყოველივე ქართულის გარუსებას.

თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებად გადაკეთების და 1810 წელს აფხაზეთის დაპყრობის შემდეგ რუსეთმა ანექსირებული აფხაზეთი სამხედრო განყოფილებად გადააკეთა, საკათალიკოსო და საეპისკოპოსო კათედრები თავის წმ. სინოდს შეუერთა და ეგზარქოსობა დააწესა (აღსანიშნავია, რომ რუსეთი საქართველოში მხოლოდ თავის სულიერ და ეროვნულ კადრს ენდობოდა: აფხაზეთის 10 ეგზარქოსიდან აფხაზეთში მხოლოდ ერთადერთი კირიონ საძაგლიშვილი იყო ქართველი (1906-1907 წწ.), დანარჩენი რუსები: ალექსანდრე ხოვანსკი, გენადი პავლინსკი, აგაფედორ პრეობრაჟენსკი, პეტრე დროგოვი, არსენ იზოტოვი, სერაფიმ ჩიგაგოვი, დიმიტრი, ანდრეი, სერგეი და სხვ.).

ასეთ კოლონიურ პირობებში კავკასიის სამოქალაქო საქმის მმართველი გენერალი გოლოვინი და ეგზარქოსი ალექსი სინოდის ობერპროკურორს აფრთხილებდნენ: „სასურველია სოხუმის ეპარქია თავისი აფხაზით და რუსით სავსებით მოვნყვიტოთ არასასურველ ქართულ გავლენას და ყუბანის მხარეს შევეუერთოთ, სადაც ითვლება მილიონ შვიდასიათასზე მეტი სული წმინდა რუსი მართლმადიდებელი, რომელშიც ადვილად გაითქვიფება ზღვისპირეთის მრავალეროვანი 100 ათასი მოსახლეობა“¹.

მართალია, ეს მზაკვრული და ვერაგული მიზანდასახულება იმპერიულმა რუსეთმა XIX და XX საუკუნეებში ველარ აღასრულა

¹ თ.სახოკია, კრებული, თბ., 1969, გვ. 65.

ბოლომდე, მაგრამ კავკასიის ომით და თურქეთისადმი მიმხრობის მიზეზით აფხაზების (მათ შორის ქართველები და აფსუები) მნიშვნელოვანი ნაწილი თურქეთში გააძევა, მაგრამ აფხაზეთის სრული დაუფლება რუსეთმა მაშინ მაინც ვერ მოახერხა (ამაში დიდი როლი შეასრულა კლიმატის თავისებურებამ, კერძოდ, მალარიის გამძვინვარებულმა ეპიდემიამ, რომელმაც ჩაკლა რუსეთის კოლონიზაციის გეგმა: 35-მდე დიდი კოლონისტური თემის დასახელება განეხორციელებინა მთელ აფხაზეთში). თუმცა რუსეთის იმპერია აფსუა ლაქიების ხელისშეწყობით XX საუკუნის დასასრულსა და XXI საუკუნის დასაწყისში და დღესაც ცდილობს მთელი აფხაზეთის დაუფლებას, რასაც ჯერ აფხაზეთის ომი (1992-1993 წწ.), აფხაზეთის ეთნომენდა, ქართველთა გენოციდი და აფსუათა დივერსიული რუსული პასპორტიზაცია უძღვნა, მიუხედავად მონინავე მსოფლიოს აქტიური პროტესტისა, რუსეთი დღესაც აგრძელებს აფხაზეთის ოკუპაციას და საბოლოო დაუფლებას.

აფხაზეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საეკლესიო კერები მდებარეობენ გუდაუთის რაიონშიც, ეს უპირველესად ეხება ლიხნის საეკლესიო კერას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, რანაირად, რა მოტივით და საბაბით შეიძლება იმისი წარმოდგენა და წამოყენებაც კი, რომ ბიჭვინტა, კერძოდ აფხაზეთი საერთოდ ქართული სამყარო არ იყო, რომელიც არა მხოლოდ გეოგრაფიულ-ფიზიკურად იყო პირ-ნმინდა საქართველო, არამედ სულიერადაც, კულტურულადაც და ენობრივ-ეთნიკურადაც.

მართალია, ჩვენ არ მოგვეპოვება მთელი საქართველოს ეკლესიური გაერთიანების ზუსტი საბუთი, მაგრამ ეს მოვლენა რომ სრულიად საქართველოს გაერთიანების თანმყოფი იყო და X საუკუნეში მომხდარი მოვლენა იყო, ამას მოწმობს 951 წელს დანერჩილი გიორგი მერჩულეს „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, როდესაც საქართველოს უკვე ჰყავდა საერთო კათალიკოსი იოვანე „ქართლისა და ყოვლისა აღმოსავლეთის პატრიარქი“, რომელიც თავის მღვდელმთავრობას ავრცელებდა აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში.

ფაქტია, რომ სრულიად საქართველოს სულიერი ერთიანობა წაახალისა და დააჩქარა ბიზანტიისაგან საქართველოს ეკლესიურმა გამოყოფამაც, როდესაც საქართველომ თავის მრწამსისა და მხედულების მიხედვით განავითარა დედა ენაზე ქრისტიანობა და

მისი აღმსარებლობა. მართალია, წყაროების მოუღწევლობისა და სრულყოფილი შეუსწავლევლობის გამო ჩვენ არ მოგვეპოვება ბიჭვინტის მღვდელმთავართა სრულყოფილი სურათი და სია, მაგრამ ბაგრატის ტაძრის აგების დროს საფიქრებელია, რომ აფხაზეთის მღვდელმთავარი კათალიკოსი უკვე არსებობდა, რასაც ადასტურებს XI საუკუნის წყარო, რომელიც აღნიშნავს ბაგრატის ტაძრის კურთხევის ცერემონიაში რამდენიმე კათალიკოსის მონაწილეობა, მათ შორის ერთ-ერთი აფხაზეთის უნდა იყოს. ეტყობა ამ დროს „ბაგრატ IV-მ და ძემან მისმან იწყო დედოფალთა და კათალიკოსთა ნევა გიორგი მთანმინდელის სამშობლოში¹. ეს კი იმაზე უნდა მიუთითებდეს, რომ მცხეთის (აღმოსავლეთ საქართველოს) კათალიკოსთან ერთად ქუთაისში აფხაზეთის კათალიკოსიც მონაწილეობდა. ამასვე ადასტურებს რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებაში 1104 წელს ოთხი მღვდელმთავრის მონაწილეობა. ეს მეოთხე მეუფე ანანია ჯაფარიძის აზრით, ევსტათი აფხაზეთის კათალიკოსი უნდა იყოს.²

აფხაზეთის კათალიკოსი ჯ.გამახარიას აზრით, პირველად მოიხსენიება ახალციხის ტყავის სახარების მინაწერში, ეს არის სვიმეონი (XI-XII სს. მიჯნაზე). აფხაზეთის კათალიკოსი დასახელებულია აგრეთვე ლაშა გიორგის სიგელში გელათისადმი (1207-1208 წწ.), სადაც პირდაპირაა ნათქვამი „აფხაზთა და ქართლის კათალიკოსნო (მონოდებაში)“.³

აღსანიშნავია ისიც, რომ აფხაზეთის კათალიკოსი როგორც მღვდელმთავარი (მიუხედავად უმაღლესი საეკლესიო ტიტულისა) მცხეთის კათალიკოსის ქვემდებარეა, მისი ძალაუფლება მთელ საქართველოს ვერ წვდება (ასეთი მცხეთისაა) და უშუალოდ დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთს განაგებს. აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოსი ამავე დროს პატრიარქის წოდებასაც ატარებდა. ყოველივე ეს მეორე მხრივ იმისი მაჩვენებელია, რომ დასავლეთ საქართველო ანუ აფხაზეთი საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენელი ორგანული ნაწილია, ის ისტორიული საქართველოა. ისიც უდავო ფაქტია, რომ დასავლეთ საქართველოში აფხაზეთის კათალიკოსს თავისი შემცველი ჰყავდა.

¹ ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, თბ., 1978, გვ. 311

² ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. 3, თბ., 1999, გვ. 36-37.

³ ჯ.გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 139.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აფხაზეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ქართული კულტურული და ისტორიული კერა მდებარეობს „ლიხნიში“, ანუ „ლუხუნში“, ანუ „ზუფში“, რომელიც აფხაზეთის ქართველ ფეოდალთა ანუ მთავარ შარვაშიძეთა ერთ-ერთ რეზიდენციას წარმოადგენს. ვახუშტი ბაგრატიონის დახასიათებით, ლიხნი ანუ ზუფუ ასე ხასიათდება: „არს ზუფუ მცირე ქალაქისაებრი, სახლი და საყოფელი შარვაშიძისა, რომელი მპყრობელობს აფხაზთა, არვის მორჩილებასა შინა მყოფი“.¹

ეტყობა ანაკოფიიდან შარვაშიძეთა ლიხნიში ანუ ზუფუში გადანაცვლება დადიანთა მხრიდან საპასუხო საშიშროებამ განაპირობა და დადიანების წინააღმდეგ აფსუების ჯიქებთან უფრო მჭიდრო სამხედრო კავშირის შეკერვის საჭიროებამ.

ლიხნიში დღემდე შემოგვრჩა შარვაშიძეთა სასახლის ნაშთები და, რაც მთავარია, მათი საკარო ღვთისმშობლის მიძინების ჯვარი გუმბათიანი საყდარი, რომლის კედლები მოპირკეთებულია ძვირფასი მოყვითალო ფერის გათლილი კირქვის ფილებით. ეტყობა საყდრის კედლები გაფორმებული ყოფილა ფრესკებით, რომელთა კვალი დღესაც კარგად მოჩანს.

ლიხნის ტაძარი 1848 წელს აღწერა გამოჩენილმა ფრანგმა ქართველოლოგმა მარი ბროსემ, რომელმაც შეისწავლა და გამოაქვეყნა ტაძრის ქართული ასომთავრული წარწერები, რომელთაგანაც მეცნიერ-ასტრონომებმა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს 1066 წლით დათარიღებულ მოვლენას - ცნობას ცაზე კაშკაშა კომეტის გამოჩენის შესახებ, რაც დაფიქსირებული ყოფილა კიევის ლავრას მატთანეში, აგრეთვე ჩინურ ქრონიკაშიც. მეორე მხრივ, ლიხნის ტაძარის წარწერაში. კომეტის ასახვა ნიშნავს ქართული ასტრონომიული აზროვნების მაღალ დონეს.

ლიხნის ამ წარწერაში ნათქვამია: „ქრისტე ღმერთო კურთხეულო, ყოვლად ყოველსა შინა, ესე იქმნა დასაბამითგან წელთა სქით ქსსპვ მეფობასა ბაგრატ გიორგის ძისასა ინდიკტიონისა აპრილსა ლშ თუესა ვარუსკლავი გამოჩნდა, რომელ მისსა წიაღსა აღმოვლიდის და შინა მისსა ვითარცა შარავანდი დიდ მოკიდებით მასა ზედა, ესე იქმნა ბზობითგან აღვსებამდე“.²

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 784.

² წარწერა ციტირებულია თ.მიბჩუანის ნიგნიდან – აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ისტორია, თბ., 2003, გვ. 226.

როგორც ჩანს, ლიხნის წარწერა და საერთოდ შემკობა შესრულებულია გაერთიანებული საქართველოს მეფე ბაგრატ მეოთხის დროს (1027-1072 წწ.).

ლიხნის ტაძრის წარწერებში, სხვათა შორის, მოხსენიებული არიან წმიდანი (ღვთისტყველები) ბასილი და გრიგოლი, რომლებიც არაერთი ქართული ეკლესიის წარწერებშიც გვხვდება.

რასაკვირველია, როგორც ჩვეულება, ვილაც ახირებულმა აფსუებმა ქართული კვალის წასაშლელად როგორც ლიხნის ტაძრის, ასევე აფხაზეთის მრავალი ქართული ძეგლის წარწერები წაბლალეს და გააქრეს, რაც ველური ცნობიერების ანუ ვანდალური ყოფაქცევის მაჩვენებელია და სხვა არაფერი ადამიანური.

გუდაუთის რაიონის ერთ-ერთი ძველი ძეგლია მიუსერას სამნავიანი ბაზილიკა, რომელიც მდებარეობს ზღვის სანაპიროს შემადგენელ ბორცვზე. ის დათარიღებულია VIII-IX საუკუნეებით, დღეს ის კამარადაქცეული და პერანგშემოძარცვულია, ნაწილობრივ თაღებდაქცეულიც, თურქ-ოსმალების მიერ დანგრეული.

როგორც ქვითკირის გალავნისა და ეკლესიის გადარჩენილ ნაკვთებიდან ჩანს, ძველად ის მნიშვნელოვანი ბაზილიკური ეკლესია ყოფილა,¹ რომელიც აფსუებმა „ამბარად“ მონათლეს... რაც ვითომ მათი ეგვიპტურ ანუ აბისინიურ წარმომავლობაზე მიუთითებს (დ.გულიას მიერ შეთხზული ფანტაზიური ისტორიის ზეგავლენით). როგორც თ.მიბჩუანი აღნიშნავს, ეს გამოწვევა აფსუებს იმისათვის სჭირდებათ, რომ ჩრდილოეთიდან მოსულობა გააბათილონ. სინამდვილეში მიუსერა სვანური ტოპონიმია და ნიშნავს თოვლიანს („მუსარ“ სვანურად თოვლიანს ეწოდება).

აწინდელი გუდაუთის რაიონის მრავალ ქართულ (მეგრულ-სვანური) სახელთაგან მნიშვნელოვანია სოფ. დურიფშის მდინარისადმი დღემდე შემორჩენილი ჰიდრონიმი „ეგრი“, რომელიც ეთნონიმი „ეგროსის“ ანუ „მეგრელის“ გამოხატულებაა. ასეთივე ქართველურია იქვე მდებარე მეორე მდინარის სახელწოდება „აფსტა“, რომელიც მისიმიანეთისა და სვანეთის ეკლესიების „ფუსტას“ ორეული სახელწოდებაა, რაც სვანურად მეუფეს, უფალს და პატრონს ნიშნავს.

გუდაუთაში ქართული ჰიდრონიმია აგრეთვე მუნის-წყალი, რომელიც გამოდის კავკასიის მთიდან (უმეტესად გრუნტისა და

¹ დ.თუმანიშვილი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, თბ., 2007, გვ. 38-39.

მინისქვეშა წყლების ნაზავი), რომელიც მდ.ზუფუს ანუ ლიხნის ანუ ლუხუნის დასაღვლეთით ერთვის შავ ზღვას.

ჩვენ დრომდე მოაღწია IX-X საუკუნეების გუდაუთის მსიგ-ხუას ბაზილიკურმა ეკლესიამ, რომელზედაც მიქაელის სახელით შესრულებულმა ქართულმა ასომთავრულმა წარწერის კვალმაც ჩვენამდე მოაღწია, თუმცა როგორც არაერთი სხვა, ესეც ჩვეულებისამებრ ვანდალურადაა გამქრალი ქართველთა მოძულეების მიერ.

ყოველმხრივ საინტერესოა გუდაუთის რაიონის სოფ. ანუხვას ტაძრის ნანგრევები, რომელიც XIX საუკუნის ბოლოს რუსმა არქეოლოგმა და ხელოვნებათმცოდნე გრაფინია პრასკო-ვია უვაროვას მიერ იქნა დათვალიერებული და შესწავლილი, რომელიც ხუროთმოძღვრული იერით და მაღალმხატვრული ჩუქურთმებიანი ნაშთებით, ანუხვის ყოფილი ტაძარი, მიკუთვნე-ბულია სამხრეთ საქართველოს არქიტექტურული ეკლესიების ჯგუფისადმი.

ანუხვის ტაძარი განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს იმ მხრივ, რომ მის ნანგრევებში აღმოჩენილია ქართული ასომთავ-რული წარწერები, რომლებიც მოგვითხრობენ ტაძრის მშენებ-ლობის, ქტიტორების და რესტავრატორების შესახებ. ანუხვის ტაძრის სვეტის წარწერები XI საუკუნით დათარიღდა, როგორც სხვა (ანალოგიური) ქართული წარწერები. მნიშვნელოვანია ის, რომ ტაძრის მშენებელი ქტიტორი ადგილობრივი წარჩინებული ქართველი გიორგი ბასილის ძე ყოფილა, რომელსაც ტაძარი აუშენებია სამ ძმასთან - თევდორესთან, დემეტრესთან და მერ-კილესთან ერთად, რომელთაც ჯვარი აღუმართავთ თავიანთი ოჯახის წევრების სულის საოხად. მკვლევარ დ.თუმანიშვილის დაკვირვებით, გიორგი ბასილის ძის წარწერის ანალოგიური წარწერები გვაქვს სვეტიცხოველის, სამთავროს, ალავერდის, ნიკორწმინდის და შიომღვიმის წარწერებში.¹

სოფ.ანუხვის ტაძრის ნანგრევებში აღმოჩენილია აგრეთვე რუხი ფერის ქვაზე გამოსახული მაცხოვრის ჯვარცმის სურათი, აგრეთვე წმ.იოანე ნათლისმცემლის და მგლოვიაჩე ანგელოზების, რომელთა ზემოთ ამოკვეთილია სამსტრიქონიანი ქართული ასო-მთავრული წარწერა, რომელიც აგრეთვე XI საუკუნითაა დათარი-ღებული.

¹ დ.თუმანიშვილი, იქვე, გვ. 104-105.

აფხაზეთის კულტურული ცენტრებიდან ერთ-ერთ პირველ ადგილზე დგას ანაკოფია ანუ ახალი ათონი, რომლის ერთი ადგილის ძველი სახელია აგრეთვე „ივერიის მთა“. აღნიშნული ქალაქი მოიცავს რამდენიმე ციხე-სიმაგრეს და ეკლესია-მონასტერს. უძველეს საუკუნეებში ანაკოფია ერთ მიუვალ ციხე-სიმაგრეს ქმნიდა, როგორც ჩანს, თავდაპირველი ამშენებლის ბერძნების გავლენით ამ ციხე-ქალაქს თუ მის ნაწილს „ათონი“ (ანუ მყუდრო სავანე) უწოდეს.

რასაკვირველია, აფსუებმა თავისი აბორიგენობის დასაბამუთებლად ანაკოფიაშიც გამონახეს საბაბი, სადაც ერთ ადგილს „აკუა“ უწოდეს, ხოლო მეორეს - „აპსარა“. როგორც მკვლევარი თ.მიბჩუანი წერს, არც ერთი მათგანის სახელი არ ჭაჭანებს არამც თუ ამ ადგილზე, არამედ არც ერთ ისტორიულ წყაროში და არც ზეპირსიტყვიერებაში, რაც თავისთავად მეტყველებს ამ სახელწოდებათა ხელოვნურად შეთხზვაზე.

ანაკოფია აბაზთა საერისთავოს პოლიტიკური ცენტრი იყო, რომელიც ქართულ საისტორიო წყაროებში პირველად არაბთა აფხაზეთში ლაშქრობის დროს მოიხსენიება VIII საუკუნის 30-იან წლებში (არსებობს მოსაზრება, რომ ამ ციხე-ქალაქის ადგილზე უნინ ტრაქეის ციხე-სიმაგრე იყო, რომელიც განადგურდა (პროკოპი კესარიელი). აღსანიშნავია, რომ VIII საუკუნის ბოლოს ანაკოფია - აფხაზთა სამეფოს შექმნის დროს - მისი მთავარი ცენტრი ანუ ქალაქი იყო (ქუთაისის დედაქალაქად გადაქცევამდე).

ჩვენი ისტორია გვამცნობს, რომ არაბთა შემოსევის დროს ქართველი მეფე-მთავრები მირი და არჩილი თავს ანაკოფიის ციხე-ქალაქში აფარებდნენ, სადაც VIII საუკუნის 35 წელს მათ მოიგერიეს და გააქციეს მურვან ყრუს უზარმაზარი ჯარი, მიუხედავად იმისა იგი (სტეფანოზისძე) მძიმედ დაიჭრა ბრძოლაში.

მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთის ცენტრმა ქუთაისში გადმოინაცვლა, ანაკოფიამ როგორც ქართულმა ციხე-ქალაქმა შემდეგაც არ დაკარგა თავისი პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობა, ის დიდხანს დარჩა „თავადად ციხეთა აფხაზეთისათა“ (ვახუშტი ბატონიშვილი ქ.ც.). ცნობილია ისიც, რომ ანაკოფია ადრე ბიზანტია-გენუელებს ეკავათ, მაგრამ შემდეგ თავის პატრონს საქართველოს დაუბრუნდა, თუმცა მიწასთან გასწორებული. ჩანს ეს ციხე-ქალაქი ქართველების ხელში ნაწილობრივ მაინც გამოცოცხლდა XIV საუკუნიდან, მაგრამ საქართველოსადმი თურქ-ოსმალების შემოსევების და შინა არეულობის შედეგად ისევ

დაკნინდა და დიდმნიშვნელობას კარგავს. აღსანიშნავია, რომ სამეგრელოს ძლიერმა მთავარმა ლევან II დადიანმა XVII საუკუნეში ანაკოფია დაიბრუნა და ახალი გალავნით გაამაგრა, მაგრამ შემდეგ მას კვლავ შარვაშიძეები ეუფლებიან.

ვახუშტი ბაგრატიონის დახასიათებით, „ანაკოფია იყო ქალაქი კეთილი შუენიერი, ზღუასა ზედა აშენებული, და შემდგომად ბაგრატიონთაგან განდიდებული, რომლისა ზღუასა შინა სუეტნი ორმოცამდე დღესაც ჩანაან, არამედ ან ოხერ არს; და საზღუარი ოდიშისა და აფხაზეთისა; ამ ანაკოფიის აღმოსავლეთ ზღვიდამ მთამდე შეავლო ზღუდე დიდი ლევან დადიანმან, აფხაზთა გამოუსვლელობისათვის, გარნა ან უქმად არს“¹.

აფხაზეთის დაპყრობის შემდეგ (1810 წ.) რუსეთმა შეისწავლა ანაკოფიის მშვენიერი გარემო, რომლის შემდეგ ეს უბადლო ადგილი აითვისა დიდძალი სახსრებით - XIX საუკუნეში რუსეთმა აქ ააშენა მონასტრის კომპლექსი, რომელიც მთელ ამიერკავკასიის მასშტაბის რუსული საეკლესიო კერად გადააქცია, მას „ახალი ათონი“ უწოდა და წმინდა რუსული აღმსარებლობის ცენტრი გახადა, სადაც მრავალ რუს მღვდელმსახურს მოუყარა თავი, რომელთაც აფხაზეთის გარდა ამიერკავკასიის საეკლესიო მისია დაუსახა, იმპერიის მთავარი მიზანი იყო სხვა ეკლესიათა და მოსახლეობის რუსიფიკაცია. აღნიშნულ საეკლესიო ცენტრს იმდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა, რომ ის 1888 წელს იმპერატორმა ალექსანდრე მესამემ დაათვალიერა და საჭირო ღირექივები დაუსახა.

აღსანიშნავია, რომ ანაკოფიაში დღემდე შემორჩა IX-X საუკუნეების ქართული სტილის ქრისტიანული საყდარი, რომლის ეზოში ქართველ სასულიერო მოღვაწეთა სავანეც შემორჩა. ისიც ფაქტია, რომ მასთან ურთიერთობა თითქმის ბოლომდე შეინარჩუნეს ბერძნებმა, რომელთა დელეგაციამ ის 1875 წელსაც ინახულა და მისმა ბერებმა აქ წმ. პანელეიმონის სახ. ტაძარი ააშენეს 1883-1896 წლებში, რომელიც ხუთი გუმბათითაა დაგვირგვინებული - შიგნით მთლიანად ფრესკებითაა მოხატული, მისი დასავლეთ კორპუსის ცენტრი 50 მეტრი სიმაღლის სამრეკლოთია დამშვენებული.

ვახუშტი ბაგრატიონის ნათქმიდან საინტერესოა „ეგრის“ (ლაზიკის) აფხაზეთის ძველი საზღვრის საკითხიც: „ხოლო ანაკო-

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, გვ. 781-282.

ფიის დასავლეთი არს აფხაზეთი, პირველად წოდებული ეგრეთვე ეგრისი, რამეთუ ვინაითგან წილი ეგრისისა არს ზღუამდე, მის გამო ეწოდა ეგრივე, არამედ შემდგომად განდგომისა, დაიპყრეს რა ბერძენთა, მათ უწოდეს აბასა, ხოლო ქართველთა აფხაზეთი".¹ აქ საგულისხმოა ის, რომ საქართველოს ადმინისტრაციული საზღვრები იცვლებოდა დროთა სიტუაციის შესაბამისად, მაგალითად, აბასგების თავდაპირველი საცხოვრისი ახლანდელ გუთაუთის ფარგლებში იყო მოქცეული.

ანაკოფიის ანუ აწინდელი ახალი ათონის ტერიტორიაზე 1957-1958 წლებში არქეოლოგიური გათხრები ჩაატარა არქეოლოგ მ.ტრაპპის ექსპედიციამ, რომელმაც უჩვენა, რომ აღნიშნული ციხე-ქალაქი ქვითკირიანი კოშკებიანი გალავნით ყოფილა გარშემოფარგლული, შიდა ციხე ბორცვის თავზე ყოფილა აშენებული დაახლოებით 350 მეტრი ზღვის დონიდან, რომლის გვერდითი კოშკები და ბაზილიკური ეკლესია ერთიმეორის გვერდით ყოფილან აღმართული. გალავნის შიგნით მოთავსებული ყოფილა აგრეთვე საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები, ასევე ტაძარი და კირის გამოსანჯავი ღუმელი, აქვე აღმოჩნდა რკინის საბრძოლო და სამეურნეო იარაღების ნაშთები. ტაძრის ნანგრევებში აღმოჩნდა თევზის, ლომისა და ჯვრის გამოსახულებიანი სხვადასხვა დეტალები. გათხრებისას ე.წ. „ივერიის მთაზე“ ნაპოვნია ქართველთა და აფხაზთა მეფე გიორგი მეორის მონეტა (1072-1089 წწ.), რომელზეც ასომთავრული წარწერითაა ამოტიფრული „ქრისტე! ადიდე გიორგი აფხაზთა და ქართველთა მეფე და კეისარი (მონეტა აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში ინახებოდა).

საგულისხმოა, რომ ციხე-ქალაქი აქ გავრცელებული „ანაკოფიიდან“ ანუ მცენარე ამროსიიდან მომდინარეობს. ეს მცენარე შეტანილია XV საუკუნის ქართველთა სამკურნალო კარაბადინის წიგნში, როგორც ქალთა სამკურნალო საშუალება (აღსანიშნავია, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე არაერთგან გვხვდება მცენარის სახელობის ტოპონიმი).

ყოველივე ეს ერთად აღებული უეჭველობით მოწმობს ანაკოფიის თუ „ივერიის მთის“ სახელწოდების ქართულ წარმომავლობას და კუთვნილებას. ამიტომ შემთხვევითი არც ლევან II-ის პრეტენზიები და არც ქართველთა თვითდაჯერებული პრეტენზიები იყო ციხე-ქალაქის კუთვნილებაზე და საერთოდ აფხაზეთის

¹ ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, გვ. 283-284.

მინა-წყალზე. ამიტომ უსაფუძვლო და შეთხზულია აფსუათა მიერ ხელოვნურად გამოგონილი ვარაუდები აფხაზეთის, როგორც აფსუური მხარის კუთვნილებაზე როდისმე, ე.ი. ანაკოფიის აფსუებისადმი კუთვნილებაზე როდისმე, არც ერთი სერიოზული მოსაზრება და საბუთი არსებობს.

კაცმა რომ თქვას, რაკი საქმე ძირძველ აფხაზებს ანუ აბასგებს ეხება, რომლების არეალი გუდაუთა იყო, აქ საქართველოს სხვა რეგიონებისაგან განსხვავების არსებობა იყო მოსალოდნელი, სადაც არქეოლოგიურ ძიებას აფხაზი მ.ტრაპში ხელმძღვანელობდა (ძნელი სათქმელია ის ლაზია თუ ე.წ. აბაზგი), აფსუები ხომ ბენესაც კი ეძებენ საქართველოსაგან განსხვავებულს, მაგრამ უკაცრავად ვერაფერი ასეთი ვერ იქნა აღმოჩენილი, პირიქით ანაკოფიაში როგორც ტოპონიმები, ასევე მატერიალური კულტურა ქართულია, ასევე საქმე გვაქვს ქართულ წეს-ჩვეულებებთან: ციხესიმაგრის, საერთო სასაფლაოს, ქრისტიანული ეკლესიის, კირის გამოსანვაი ღუმელის, წინაპართა საძვალის და სხვათა სახით ე.ი. საქმე გვაქვს საქართველოსთან და ქართულ წეს-ჩვეულებებთან, სხვა ხომ არაფერთან.

ვფიქრობთ, ნაკლებად სადავოა, რომ თანამედროვე სოხუმის ადგილზე ძვ.წ.-აღრიცხვის VI საუკუნეში შავი ზღვის სანაპიროზე მიღეთელეებმა დააარსეს პატარა სავაჭრო პუნქტი და დასახლება, რომელსაც „დიოსკურია“ უწოდეს, რომელიც ჩვ.წ.-აღ. I საუკუნეში რომაელებმა ჩაიგდეს, ციხე-სიმაგრით გაამაგრეს და ახალი სახელწოდებით – სებასტოპოლისად მონათლეს. მართალია, სებასტოპოლისი დიდხანს რჩებოდა რომაელთა, ასევე ბიზანტიელთა ბატონობაში, მაგრამ ირანელთა მეტოქეობის პირობებში, იმპერატორი იუსტინიანე პირველი იძულებული იყო სებასტოპოლისის ციხე-სიმაგრე დაენგრია და დაეტოვებინა VI საუკუნის 40-იან წლებში, თუმცა 20-30 წლის შემდეგ მას კვლავ ბიზანტია დაეუფლა. დროთა ვითარებაში, სებასტოპოლი არაერთხელ გახდა სხვადასხვა მოძალადეთა დავის საგანი, მაგალითად, VIII საუკუნის 30-იან წლებში არაბთა სარდალმა მურვან იბნ მუჰამედმა („მურვანყრუდ“ წოდებულმა) საქართველოს სხვა ღირსშესანიშნაობებთან ერთად, ეს ქალაქიც დაიპყრო და მიწასთან გაასწორა.

ამასობაში კვლავ შეიცვალა სებასტოპოლისის (უცხო) სახელწოდება და მას დაახლოებით VIII საუკუნეში „ცხუმი“ ეწოდა, რომელიც აფხაზთა სამეფოს შექმნის შემდეგ, განსაკუთრებით ქართველობა ფეოდალური მონარქიის ძლიერების ხანაში გაი-

ზარდა და დამშვენდა (სავარაუდოა, რომ ეს სახელი მას ადრიდანვე ერქვა, მაგრამ ნერილობით არ ჩანს). საქართველოს დასუსტების გამო, XIV საუკუნეში ცხუმს კელავ გენუელებმა (იტალიელებმა) მოაშურეს, სადაც სავაჭრო ფაქტორია დაარსეს, მაგრამ ოსმალეთის იმპერიის მიერ კონსტანტინეპოლის აღებისა და ბიზანტიის განადგურების შემდეგ, ცხუმი და მთელი აფხაზეთიც თურქ-ოსმალთა გავლენაში მოექცა. ამ შემთხვევაში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს „ცხუმის“ სახელწოდების ვინაობა. როგორც გამოჩენილმა ენათმეცნიერმა მ.ქალდანმა დაასაბუთა, ქალაქ ცხუმის სახელი მცენარე „ცხუმის“ (რცხილა) სვანური სახელწოდებიდან მომდინარეობს (სავარაუდოა, რომ სახელწოდება „ცხუმი“ ოდინდელი საერთო ქართული ძირი ანუ სუბსტრატია, რასაც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მისი ორეულების არსებობა და გავრცელებაც მეტყველებს. მაგალითად, მთა „ცხუმზაგელა“ (სამეგრელოში), სოფ. „ცხმორი“ (რაჭაში), სოფ. „ცხომარეთი“ (იმერეთში), სოფ. „ცხუმარისგა“ (გალში), „საცხუმეთი“ (ადგილი პატარა ლიახვის ხეობაში), „ცხინვალი“ (ქალაქი ქართლში), სოფ. „ცხომარისი“ (აჭარაში), ასეთივე წარმოშობის უნდა იყოს აგრეთვე სოფ. „ხუმარა“ (ყარაჩაიში) და სხვ. რაც შეეხება „ცხუმ“ სახელი სვანურმა სიტყვა-სიტყვით შემოინახა დღემდე, როგორც რცხილის სახელი, ამასვე მოწმობს სვანეთში თემის - „ცხუმარის“, ასევე სოფ. „რცხუმელურის“, ასევე „ლეცხუმის“ სახელწოდებებიც და სხვ.

მცენარე რცხილის ანუ „ცხუმისაგან“ ჩანს წარმოშობილი ქართული გვარები, მაგალითად: ცხუმიანი, ცხვიმიანი, ჩხვიმიანი, ცხომარიანი, ცხომარია, ცხომელიძე და სხვ.

აფხაზეთში და საერთოდ დასავლეთ კავკასიის პირიქითა და პირაქეთა მთიანეთში სვანურ-ქართული ტოპონიმის გავრცელების მოსაზრებას მხარს უჭერს განსაკუთრებით სტრაბონის ცნობები, რომლის მიხედვით „სუანები“ (სოანები, სონები და სხვ.) „ფლობენ ირგვლივ ყველაფერს და უპყრიათ კავკასიონის მწვერვალები, რომლებიც დიოსკურიის ზემოთ არის; ჰყავთ ბაზილევსი და 300 მამაკაცისაგან შემდგარი საბჭო და, როგორც ამბობენ, ჰკრებენ ლაშქარს 200 ათასი კაცის რაოდენობით... სტრაბონისავე ცნობით, სხვა ტომები, რომლებიც კავკასიონის მახლობლად არიან... მცირე მიწის მქონენი არიან“ (აქ არ ღირს იმაზე საუბარი, თითქოს სტრაბონის ცნობები სვანთა მრავალრიცხოვნებაზე და განსახლების არიალზე გაზვიადებულია, ან იმაზე, რომ დიოს-

კურიის ზემოთ მითითებულ სვანებში მხოლოდ აფხაზეთიდან შორს მდებარე ენგურის და ცხენისწყლის სათავე ხეობები ანუ აწინდელი სვანეთი იგულისხმება, რაც ტენდენციური და სუბიექტურია).

მეტი რომ არ ვთქვათ, სტრაბონის ცნობებს სვანთა ფართო განსახლებაზე კავკასიის მთიანეთში ადასტურებს, მაგალითად, მენანდრე პროტიქტორის ცნობები (VI ს.), რომლის მიხედვით, სვანები - „ეს ერთი იმ ტომთაგანია, რომელიც კავკასიის გარშემო ცხოვრობს“. რაც აგრეთვე უთუოდ მიუთითებს იმაზე, რომ სვანთა განსახლება ძველად შორს ვრცელდებოდა, როგორც აღმოსავლეთით, ასევე დასავლეთით, ასევე სამხრეთით და ჩრდილოეთით. ამ მხრივ საყურადღებოა მკვლევარი ჯ.გეასალიას და ასევე ვ.ზუხბაიას მოსაზრებები, რომლებიც ემხრობიან არა მხოლოდ აფხაზეთის ცენტრის - ცხუმის სახელწოდების სვანურობას, არამედ მათი განსახლების ფართო განფენილობას კავკასიის მთელ მთიანეთში, მაგალითად, ვ.ზუხბაია აფხაზეთის ჰიდრონიმების სახელწოდებათა სვანურობას, ხოლო ჯ.გეასალია აფხაზეთისა და აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში მობინადრე წინართა სვანურობასაც (ამ მხრივ საგულისხმოა, რომ აფხაზეთის მთიანეთის „წანიგვარებში“ სვანები ვიგულისხმეთ).

აფხაზეთის სვანთა მნიშვნელოვან გარემოში განსახლებაზე მიუთითებს ბიზანტიელი ისტორიკოსის თეოდოსი განგრელის ცნობაც, რომელიც ეხება მაქსიმე აღმასარებლისა და მისი თანამოაზრე მონოფიზიტების გადაადგილებას საქართველოს სხვადასხვა საპატრიმრო ადგილებში – მისიმიანთა ქვეყანაში და სხვაგან, მათ შორის სხემარში ანუ სხემარისის ციხეში, რომელიც აგრეთვე ცხუმის ორეულს მოგვაგონებს.

ცხუმი რომ ნამდვილად სვანური სახელწოდებაა, ამას მხარს უჭერს მისი ერთ-ერთი უბნის სახელიც „ტყუბუნი“, რომელსაც სვანურად ორნაირი ახსნა აქვს: „ტყუბ“ - სვანურად ტყუბს ნიშნავს და შესაძლებელია მას „დიოსკორებთან“ აქვს კავშირი, თუ არა მაშინ „ტყუბულს“, რაც სოკოს ეწოდება სვანურად. ასევე სვანურად იხსნება ქალაქ ცხუმის მეორე უბნის „ლეჩქოფის“ სახელიც, რაც აგრეთვე სვანურად ძნელად გადასალახ ჭაობიან ადგილს ეწოდება. აღნიშნულთა გარდა, აფხაზეთში ცხუმ ფორმიანი სახელთა გავრცელებაზე მიუთითებს სადღაც ცხუმის მახლობლად „ცუმური“ ტოპონიმის არსებობაც.

ამასთან, ჩვენს ვარაუდს „ცხუმის“ სახელწოდების VIII საუკუნემდე წარმოშობის შესახებ მხარს უჭერს ბიზანტიელი ისტორიკოსი თეოდოსი განგრელის ცნობა (VII ს.) მაქსიმე აღმასარებლისა და მისი თანამოაზრეების საპატიმრო ადგილებად სხემარისა და ცუმურის დასახელებაც.

ცხუმის სვანური სახელწოდება რომ შემთხვევითი და გამოწვევის არ არის აფხაზეთის ტერიტორიაზე, ეს ზემოთაც არაერთხელ აღვნიშნეთ და აქაც გვსურს ვთქვათ, რომ უძველეს დროში აფხაზეთში სვანთა ფართო განსახლებას ადასტურებს იგივე თეოდოსი განგრელის თხზულებაში აღნიშნული „ფუსტას ციხე“ და ეკლესია, ასევე „ფუსტელები“, რომლებსაც რამდენიმეჯერ ახსენებს ეპიფანე კონსტანტინეპოლელი (VIII ს.).

აკად.ს.ყაუხჩიშვილის ვარაუდით, „ფუსტა“ სოხუმის არეალში ე.წ. რუსული ახალშენის სოფელ ალექსანდროვსკოეს მიდამოებში მდებარეობდა, რასაც აფხაზი ისტორიკოსი მ.გუმბაც ადასტურებს. სხვა მოსაზრებით, ის შესაძლებელია გულრიფშიც ვიგულოთ. ასეა თუ ისე, უეჭველია, რომ „ფუსტ“ სვანური ტერმინი ანუ ამ შემთხვევაში ტოპონიმი. როგორც ნაწილობრივ განვმარტეთ ტერმინი „ფუსტი“ (ლენტეხურ კილოზე, ხოლო ზემო სვანურად „ფუსდ“ პირველ რიგში უფალს და მეუფეს ეწოდება, რომელმაც შემდგომ ბატონის, თავადის და საერთოდ უფროსის სოციალური შინაარსიც შეიძინა. ამას ადასტურებენ როგორც ენათმეცნიერები, აგრეთვე ისტორიკოსები, მაგალითად: ნ.მარი, ს.ჯანაშია, ვ.თოფური, ა.შანიძე, მ.ქალდანი და სხვები. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ „ფუსტი“ და „ფუსდი“ სვანეთში დღესაც მრავალ ეკლესიას ეწოდება, მაგალითად, მესტიაში, მულახში, უშგულში, ფაყში და სხვაგან. ისიც უნდა დავძინოთ, რომ რელიგიური დღეობა „ფუსტობა“ შემორჩენილია რაჭაშიც, რასაც მკვლევარი „მამაო“ გიორგობიანიც ადასტურებს.¹

მიუხედავად საფუძვლიანი წერილობითი, ფოლკლორული და ლექსიკოლოგიური (ფაქტობრივ-დოკუმენტური) მონაცემებისა, აფსუები მაინც თავისას არ იშლიან და „ფუსტას“ თავისად ასაღებენ, ვითომ ის „აფსტა“ ან „აფუსტა“, რას ნიშნავს (შინაარსს) არ დაგდევნ, ოღონდ როგორმე უარყონ მისი ქართულობა.

¹ გერონტი გასვიანი. ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიიდან, თბ., 1991, გვ.198-211. გეორგიკა, ტ.III, თბ., 1936, გვ. 86, გეორგიკა, იქვე.

დაახლოებით ასეთივე აზრია „ფუსტას“ ოსურ თუ ალანურ კუთვნილებაზე გამოთქმული. ჩანს, ჩრდილო კავკასიის ველებზე მომთაბარე ალანებს, ჰუნების მიერ IV საუკუნეში სასტიკი დარბევის შემდეგ, გაუჩნდათ სურვილი კავკასიის ჩრდილოეთ ხეობებში თავშეფარების შემდეგ (რომელშიაც ოსებიც ერია) კავკასიის ქედის სამხრეთისკენაც გადმოენაცვლათ, მაგრამ ეს ევრასოდეს შეძლეს აფხაზეთის მხარეში. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა 555 წელი მისიმიანთა აჯანყება დალში, როდესაც აჯანყების ერთ-ერთი მიზეზი ბიზანტიის რაზმისადმი ის იყო, რომ თითქოს მათ სურდათ დალის ციხე-სიმაგრის „ძახარის“ ანუ „ჩახარის“ („რკინის ციხედ“ წოდებული) ციხე-სიმაგრე და საერთოდ მისიმიანეთის ანუ დალის მხარე, რომელშიაც ფუსტაც შედიოდა) გადაეცათ ალანებისათვის. აქედან ჩანს, რომ ალანებს არც მაშინ, და საერთოდ არც შემდეგ ჰკუთნებიათ ფუსტა და სხვა ტერიტორიები აფხაზეთის მხარეში.

აფხაზეთის ტერიტორიის მთისა და ბარის ზოლში სხვა მრავალ ტოპონიმთაგან აღსანიშნავია ტოპონიმები „ლაშკინდარა“ და „ტყვარჩელი“, პირველი მათგანი „ლაშკიდ“ ნიშნავს სამჭედლოს, „ლაშკიდარ“ თუ „ლაშკინდარ“ სამჭედლოებს, ხოლო მეორე „ტყვარჩვალს“ ანუ შავტალახიან მენყერს.

აღსანიშნავია, რომ ტყვარჩელიდან 5-6 კილომეტრზე მდებარე მთაზე დღემდე შემორჩა ე.წ. ლაშკინდარის ტაძრის კომპლექსი, რომლის მთავარი ნაგებობა გუმბათიანი ტაძარი X-XI საუკუნეებით თარიღდება, მას გვერდით მიბმული აქვს პატარა ეკლესია და ირგვლივ შემოვლებული აქვს 100 მეტრიანი კედელი (გალავანი). ტაძრის შესასვლელ თაღზე გამოქანდაკებულია რელიეფური ჯვარი. ტაძარს აქვს რამდენიმე შესასვლელი, რომლებიც მორთულია ლომების გამოსახულებებით. მიუხედავად იმისა, რომ მთავარ ტაძარს გუმბათი ჩამონგრეული აქვს, მისი დარჩენილი კედლები დიდ შთაბეჭდილებას ტოვებენ მნახველზე, როგორც საუკეთესო ხუროთმოძღვრულ ძეგლზე.

ლაშკინდარის საეკლესიო ძეგლის კომპლექსის მნახველი ადვილად რწმუნდება იმაში, რომ აფხაზეთის ყველა კუთხე-კუნჭული გაჯერებული და აყვავებული იყო ქართული ეკლესიამონასტრებით და უმაღლესი ქრისტიანული კულტურით, რაც თავისთავათდ მეტყველებს მის სოციალურ-ეკონომიკურ დანინაურებასა და განვითარებაზე.

რაც შეეხება კოდორის ხეობის ზემო ნელს - „დალს“ („სვანეთ-აფხაზეთის ანუ მისიმიანთა მხარეს), ის ფართოდაა ასახული სვანურ წარმართულ ღვთაებათა პანთეონში, რომლის სახელწოდება მომდინარეობს ნადირობის მფარველი ქალღმერთი დალის სახელისაგან. აღსანიშნავია, რომ დალის მთელი ტერიტორიის: სოფლების, ციხე-სიმაგრეების, ეკლესიების, მთების, ველების, ტყეების, წყლების და სხვათა სახელწოდებები მთლიანად სვანურ-ქართულ სახელწოდებებს ატარებენ. აქ ვერ ვხვდებით ვერც ერთ აფსუურ და სხვა უცხო სახელწოდებას, რომელიც რაიმე ეჭვის საშუალებას მოგვცემდა (ამის შესახებ უფრო ფართოდ სხვაგან)¹.

უძველეს დროში ეგრისში და კონკრეტულად აფხაზეთში სვანთა ფართო განსახლებას ადასტურებენ არა მხოლოდ გამოჩენილი ქართველი მკვლევარები ს.ყაუხჩიშვილი, პ.ინგოროყვა, გ.მელიქიშვილი და სხვები, არამედ უცხოელი მეცნიერებიც, მაგალითად, ი.ორბელი, ჰუგო შუხარდტი, ფავსტოს ბუზანდი და სხვებიც. მაგალითად, სომეხი ისტორიკოსი ფავსტოსი ბერძენი ისტორიკოსების - „სუანო-კოლხების“ მსგავსად ხშირად ახსენებს „ეგროსუანებს“, ასევე ო.ორბელისა და გ.მელიქიშვილის მსგავსად - „ჰენიოხ-სანიგები სვანებიაო“, ჰუგო შუხარდტი წერს, რომ „ჩრდილოეთიდან კავკასიონის ქედით თურქული ენებისაგან გამოიყოფა სვანური ენა, რომელსაც ზოგიერთი მონაცემის მიხედვით, აღნიშნულ სფეროში აქ ოდესღაც გაბატონებული მდგომარეობა ეკავა“. გერმანელი ენათმეცნიერის ეს თეორიული დასკვნა ესადაგება და ადასტურებს იმას, რომ როგორც დასავლეთ კავკასიის სამხრეთში (აფხაზეთსა და რაჭა-ლეჩხუმში - სვანეთში თავისთავად), აგრეთვე ჩრდილო კავკასიის ცენტრალურ ნაწილშიც (კერძოდ, ყარაჩაი-ბალყარეთში და ნაწილობრივ ჩერქეზეთშიც) მრავალი (დაახლოებით 200-მდე) სვანური ტოპონიმი შემორჩა. ამას ადასტურებს აგრეთვე რუსი მკვლევარის ლავროვის ნიჭიერი გამოკვლევები, ასევე თ.მიბჩუანის საფუძვლიანი ნაშრომი ჩრდილო კავკასიაზე („მეგობრობის სათავეებთან“).

¹ იხ. გერონტი და თორნიკე გასვიანები - აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია, თბ., 2008 წ. გერონტი გასვიანი, აფხაზეთი, ძველი და ახალი აფხაზები, თბ., 1998 წ., გვ. 83-134

როგორც ვხედავთ, ცხუმის გარდა მის მიმდებარე ტერიტორიებზე სვანური ტოპონიმებია: ტყუბუნი, ცხუმური, ფუსტა, ბაბუშერა, მერხეული და სხვ. ცხუმის მახლობლად მთაზე ნაპოვანია ბაგრატ მესამის ციხე, სადაც არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს უზარმაზარი თიხის ქვევრები და სხვა ქართული ჭურჭლეული, რომელშიც ჩანს თავის დროზე ციხეში მდგომი ჯარის ღვინო და სურსათ-სანოვაგე ინახებოდა. ცხუმთან ახლო მდებარეობაზე გადებული იყო თალიანი ხიდი, რომელსაც ხალხური გადმოცემა თამარ მეფის სახელს უკავშირებს და რომლის თაღსაც ბოლო დრომდე ამშვენებდა ქართული ასომთავრული ნარწერა: „ქრისტე მეუფეო ყოველთა ადიდე ორთავე შინა სუფევათა უძლეველი...“ მკვლევარების ვარაუდით, ეს ხიდი თამარ მეფემდეა აშენებული ბაგრატ მესამის დროს - დაახლოებით 978-1014 წლებში. აღნიშნული ხიდის მახლობლად (სოფ. ოდიშის ტერიტორიაზე) ნანახია შუა საუკუნეების (დაახლოებით XIII-XIV სს.) ქრისტიანული ეკლესიის ნანგრევები, რომლის ზუსტი სახელწოდება გაურკვეველია.

სოხუმის რაიონის სოფელ შრომას ბოლომდე შემორჩა კამანის სახელობის გვიან ხანს განახლებული ეკლესია (რომელიც გამოჩენილ პატრიოტ ღვთისმსახურ იური ანუას აღუდგენია, მაგრამ ქრისტიანული ქველმოქმედების საზღაურად ის და ეკლესიის სხვა მსახურებიც, მაგალითად, ანდრია ყურაშვილთან ერთად სეპარატისტებმა უმონყალოდ დახვრიტეს 1993 წელს). კამანის თავდაპირველი დარბაზული ტიპის ქვის ტაძრის აშენება XI საუკუნით თარიღდება. ეს ეკლესია დაკავშირებულია ნმ. იოანე ოქროპირის სახელთან, რომელიც კონსტანტინეპოლიდან გადმოასახლეს აქ და შესაძლებელია აქაა დასაფლავებული.

არსებობს მოსაზრება, რომ კამანი („ქანანი“) ქრისტიანობის ერთ-ერთ პირველ მქადაგებელ-მოციქულ სიმონ კანანელის სახელს გამოხატავს (თ.მიზჩუანი). ვარაუდობენ, რომ თავდაპირველი კამანი X-XI საუკუნეებში ყოფილა აშენებული, რომელიც დანგრეულა და XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მორწმუნე ქველმოქმედებს აღუდგენიათ მონასტრად.

ცხუმ-სოხუმიდან არც თუ შორსაა აღმოსავლეთით დიდ მანძილზე გაყოლებული კელასურის თავდასაცავი კედელი, რომელიც ზღვის ნაპირიდან მდინარე კელასურის მარცხენა მხარეზე ჩრდილო-აღმოსავლეთ მთისაკენ, შემდეგ ფარავნის ქედამდე და გრძელდება ლალიძგის სანაპიროს გაყოლებით, დაახლოებით 60 კერსის სიგრძეზე. მართალია, ზუსტად არაა დადგენილი საქარ-

თველოს ამ თავდამცავი კედლის ძველი ისტორია, მაგრამ სადაო არ უნდა იყოს ის, რომ მისი დანიშნულება იყო ჩრდილოეთიდან კოდორის სათავეებისაკენ და შემდეგ შავი ზღვისაკენ მომავალი დარინისა და მისიმიანთა გზების დაცვა ჩრდილოეთიდან მონღოლილი ნომადებისაგან. მართალია, კელასურის ძველმა კედელმა ფიზიკურად დღემდე ვერ მოაღწია, მაგრამ სამაგიეროდ ჩვენ შემოგვენახა მის ერთ მონაკვეთზე სამეგრელოს დიდი მთავრის ლევან II-ის მიერ XVII საუკუნის პირველ ნახევარში აგებული კელასურის დამცავი კედლის სისტემა, რომლის მთავარი დანიშნულება ახლა იყო როგორც აფხაზეთიდან, აგრეთვე ჩრდილოეთიდან შემოსევების შეჩერება, თუმცა თურქ-ოსმალებისა და აფსუა-ჯიქების შემწეობით გაუცხოებულმა შარვაშიძეებმა და ძველმა აფხაზებმა XVII საუკუნის ბოლოს შეძლეს მდ.ენგურამდე შემოღწევა, როდესაც კელასურის კედელმა უკვე კვლავ დაკარგა თავისი დანიშნულება, მიუხედავად იმისა, რომ სამურზაყანოს (ე.ი. გალს) უმეტეს შემთხვევაში მაინც ისევ დადიანები ფლობდნენ. ეს კარგად იცოდნენ მეფის რუსეთის კავკასიის მოხელეებმა, მაგალითად, მთავარმართებელმა გენერალ როზენმა, რომელიც აფხაზეთის მთავრის მიხეილ შარვაშიძის მიერ ილორის მოსახლეობის თავის ერთგულებაზე დაფიცების წინააღმდეგ 1843 წელს წერდა: „თქვენი ასეთი მოქმედება ემსახურება აფხაზეთში უნესობის გაზრდას. ამიტომ არ შემოიძლია გაკვირვება არ გამოვთქვა თქვენი ასეთი თვითმმართველობის შესახებ, ე.ი. თავნებობა სხვის სამფლობელოში. მისივე თქმით, ხელისუფლებისათვის ცნობილია, რომ ცოცხალი საზღვარი სამეგრელოსა და აფხაზეთს შორის არის მდინარე ღალიძგა და რამდენადაც სოფელი ილორი მდებარეობს მის მარცხენა მხარეზე, ის არ შეიძლება აფხაზეთს ეკუთვნოდეს. ამიტომ მე ვალდებული ვარ გთხოვოთ, რათა წერილობით გამოუცხადოთ ყველა ილორელს, რომ მათ მიერ თქვენდამი ერთგულებაზე მიცემული ფიცი უსაფუძვლოა, რადგან ისინი ეკუთვნიან არა თქვენს ბრწყინვალეობას, არამედ სამეგრელოს მფლობელს.¹

სამურზაყანო (ე.ი. გალი) რომ აფხაზეთს კი არ ეკუთვნოდა, არამედ ძირძველ ქართველებს ანუ სამეგრელოს, ამაზე არაერთხელ გამოუცხადებიათ მეფის სხვა - არაერთ მოხელეს, მათ შორის

¹ Акты кавказской археографической комиссии. Т. VIII, Тифл., 1882, გვ. 449.

ბარონ როზენსაც.¹ ისიც შეიძლება დავძინოთ, რომ არა მხოლოდ ისტორიული წყაროები და ქართველი მკვლევარები, არამედ საქართველოში ნაცხოვრები უცხოელი მისიონერებისა თვით რუსი მკვლევარებისათვისაც (ვინც საერთოდ ჩახედული იყო საქმეში) კარგად იყო ცნობილი (მათ შორის სამხედრო ისტორიკოს ა.დიჩკოვ-ტარასოვისა და სხვებისათვისაც), რომ ე.წ. სამურზაყანო ანუ ანინდელი გალის, ოჩამჩირისა და გულრიფშის რაიონებშიც მუდამ ოდიშში ანუ სამეგრელოში ანუ ეგრისში შედიოდნენ და აფხაზეთის მთავრებს (იგივე საქართველოს ისტორიული ნაწილის აფხაზეთის მმართველებს) მათი ძალით შეერთების შესაძლებლობა მხოლოდ საქართველოს პოლიტიკური დაქუცმაცება-დაშლის შემდეგ გაუჩნდათ (ეს უდაო ჭეშმარიტება იცოდა არა მხოლოდ რუსმა მოხელე ბარონ როზენმა, არამედ კავკასიის სხვა მოხელეებმა და მრავალმა რუსმა მკვლევარმაც, მაგრამ თანამედროვე რუსმა სახელმწიფო მოხელეებმა და შესაძლებელია სწავლულებმაც, დღეს ყველაფერი ეს დაივიწყეს და უკან ნაილეს, შოვინისტმა პუტინმა და მისმა დამქაშებმა ჯერ 1992-1993 წლებში განახორციელეს აფხაზეთის ოკუპაცია და ანექსია, რაც 2008 წლის აგვისტოში რუსეთმა კიდევ უფრო საგულდაგულოდ განამტკიცა კოდორის ზემო წელის - დალის პირწმინდა ქართველების ანუ სვანების განსახლებების ვერაგული დატაცებით და ოკუპაციით).

ცხუმის ანუ სოხუმის აღმოსავლეთით, მდ.კოდორის ზღვასთან შეერთების ადგილზე, დღემდე შემორჩა თეთრი მარმარილოს სუფთად დამუშავებული კედლებიანი ტაძრის ნანგრევები, რომელიც მცენარეული ტიპის ორნამენტებით ყოფილა გაფორმებული და რომელსაც ადგილობრივი მოსახლეობა ახლაც "თეთრ მარმარილოს ოხვამეს" ეძახის. ცნობილია, რომ „ოხვამე“ მეგრულად სალოცავს ნიშნავს (ასევე სვანურად - „ლახვამ“).

მიუხედავად იმისა, რომ ეს სალოცავი ანუ ტაძარი დიდი მნიშვნელობის უნდა ყოფილიყო (რაც ძვირფასი ნანგრევებიდანაც კარგად ჩანს), არავინ იცის რა სახელობის იყო ის და რომელ საუკუნეში აშენდა, ოღონდ ის კი ფაქტია, რომ აფხაზეთი შუა საუკუნეებში ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრებით ყოფილა დახუნძული, მაგრამ გვიან საუკუნეებში მათი უმრავლესობა დანგ-

¹ Акты кавказской археографической комиссии. Т. VII, Тифл., 1882, გვ. 453

რეულა მოსახლეობის უყურადღებობისა და გადასხვაფერების, თუ მომხდური მტრის ძალადობის შედეგად.

მნიშვნელოვანი ადმინისტრაციულ-კულტურული ციხე-დაბა ყოფილა „ნებელდა“ ანუ „ნიფელთა“ (ბერძნულად „ციბილი“, რომლის სახელი ნიფლნარიდან მომდინარეობს), ეს ციხე-სიმაგრე მდ.კოდორის შუა წელში მდებარეობს. აღსანიშნავია, რომ აქ აფხაზეთის თავად მარშანიების რეზიდენცია ყოფილა, სადაც მათი ციხე-სიმაგრის ნანგრევებილა შემორჩა. ისიც უნა ითქვას, რომ ისინი, როგორც თავადები ნებელდის მიწა-წყლის მნიშვნელოვანი ნაწილის მფლობელები ჩანან, რომელთა გვარიშვილობა სვანეთის და საერთოდ საქართველოს გამოჩენილი ფეოდალების მარუშიანებისგან უნდა მომდინარეობდეს (საქართველოს ისტორიიდან ჩანს, რომ მარუშიანები საქართველოს ძლიერების ხანაში მემკვიდრეობით ფლობდნენ ჩუხჩერახის თანამდებობას, რაც თამარ მეფეს მიუცია.¹ საგულისხმოა, რომ თ.მიბჩუანის ვარაუდი სწორია, როდესაც ფიქრობს, რომ სვანი მარუშიანი და საქართველოს გაერთიანების ერთ-ერთი მოთავე და შემსრულებელი ქართლელი ანუ ქართველი მარუშიძე თანამოგვარეები არიან.²

ნებელდის მატერიალურ კულტურაზე არა ერთი ქართველი და უცხოელი მკვლევარი ამახვილებს ყურადღებას, მათ შორის ა.ხახანაშვილი, რომლის მიხედვით აქაურ ქართველ მოსახლეობას თავისი მდიდარი კვალი დაუტოვებია, რასაც X-XI საუკუნეების ქართულწარწერებიანი ნივთიერი კულტურის ნაშთები მიუთითებს. ამ მხრივ მეცნიერი იმონებს ნებელდის ნაშთებისადმი დამკვირვებელი რუსი მკვლევარ სიზოვის ანგარიშსაც, რომელშიც ხაზგასმითაა ნათქვამი, რომ „ჩემს მიერ ნებელდაში აღმოჩენილი კულტურის კვალი ძირითადად ქართული კულტურის ბეჭედს ატარებს“.³

აღსანიშნავია ისიც, რომ ნებელდის ნივთიერი კულტურის ნიმუშზე ყურადღებას ამახვილებს ცნობილი ხელოვნებათმცოდნე გრაფინია პ.უვაროვა, რომელმაც შენიშნა და დაახასიათა ნებელდის ჭედური ხატი, რომლის მთელ სიმაღლეზე გამოსახულია წმ.ეკატერინე. ხატის ქვედა ჩარჩოს კიდეზე ამოკვეთილია ორ-

¹ იხ. ექ.თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი, 1937, გვ. 144- 237, 325.

² თ.მიბჩუანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 208.

³ იხ. Материалы по Кавказа. Т. I, Москва, 1889.

სტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა - კიდურ-წაისრული დამწერლობით, რომელშიაც მოხსენიებულია ხატის ქტიტორი - დიდებული ქალი მარიამი. პ.უვაროვას დახასიათებით, ეს ხატი ქართული ჭედურობის შესანიშნავი ნიმუშია (ხატი დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში).¹

ნებელდის ტერიტორიაზე, მაგალითად სოფ.ლათაში შემორჩა აგრეთვე მარშანიების მრავალრიცხოვანი გვარის გვიანდელი ციხე-სიმაგრის ნაშთები, რომელიც სოფ. ლათას (სახელწოდება სვანურია და ნიშნავს გასაყოფს, გამყოფს) ტერიტორიაზე მდებარეობს. ეს ციხე აკონტროლებდა მისიმიანეთის ანუ დალისაკენ და შემდეგ ჩრდილოეთისაკენ კავკასიის ქედზე გამავალ ე.წ. მისიმიანთა გზა-ბილიკებს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ XIX საუკუნემდე მარშანიები თავის გვარს მარშან (სვანურისათვის დამახასიათებელი გვარის ფორმით) ატარებდნენ, მათ გვარს ძა მხოლოდ ამის შემდეგ დაერთო. ისიც უნდა ითქვას, რომ XIX საუკუნის 30-იან წლებამდე მისიმიანთა ტერიტორია „დალ“ უშუალოდ სვანეთის მთავრებს - დადიშქელიანებს ანუ დადეშქელიანებს ეკუთვნოდა, რომლებიც ამ მიწაზე საარგებლობის გამო მარშანიებისაგან მნიშვნელოვან იჯარას ღებულობდნენ, მანამ მეფის რუსეთმა მათ XIX საუკუნის 40-იან წლებში არ წაართვა ყველაფერი ჩრდილო კავკასიაშიც და დალშიც.²

აქაც უნდა ითქვას, რომ მიუხედავად ბიზანტიის იმპერიის მიერ 555 წელს სვანი მისიმიანების უღმრთელი დარბევისა (როცა 15 ათასამდე ადამიანი დახოცეს) და 1840 წელს რუსეთის იმპერიის ჯარმა კვლავ აყარა დალის აჯანყებული სვანები, მიუხედავად ამისა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში სვანებმა არ მიატოვეს თავისი კუთვნილი მხარე დალი და ისევ დასახლდნენ აქ, რომლის ყველა სოფლისა და კუთხე-კუნჭულის სახელი (უკლებლივ) ქართულია. თუმცა რუსეთის 2008 წლის აგვისტოში კვლავ განმეორდა დალის ტრაგედია და აქედან თანამედროვე რუსმა ინკვიზატორებმა კვლავ პირწმინდად გამოაძევეს სვანები.

ისევე, როგორც ცხუმში ქართველთა (ლაზთა ანუ „ეგრთა“) უძველესი ისტორიული სავანე იყო „დრანდა“ ანუ „ცხუბენი“,

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, გვ. 64.

² გ.გასვიანი, ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიიდან, თბ., გვ. 26-32.

რომელიც აგრეთვე სავსეა ქართული ისტორიული ძეგლებით, მათ შორის ეკლესია-მონასტრებით. ასეთთა შორისაა სოფელ დრანდაში VIII საუკუნეში აგებული ხუროთმოძღვრული გუმბათოვანი ტაძარი, რომელიც ჯვარის ფორმისაა და დროთა ვითარებაში რამდენიმეჯერაა შეკეთებული და გადაკეთებული.

დრანდასთან ახლო სოფ. ფშაფში შემორჩა აგრეთვე ძველი ქრისტიანული ეკლესიის ნანგრევები, რომლის არსებობის ფორმისა და მოქმედების ზუსტი თარიღის განსაზღვრა უკვე შეუძლებელია.

რაც შეეხება დრანდის ტაძარს მის შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონი წერს: „ხოლო მოქვის მდინარის დასავლით დის კოდორის მდინარე. ამ წყალზედ არს ეკლესია დრანდას, მთაში, გუმბათიანი, შუენიერი, დიდშენი, ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი კოდორსა და ანაკოფიის შორისისა ადგილთა, არამედ ან აფხაზთაგან არლარა არიან... ეპისკოპოზნი“.¹

დრანდის სიძველეთა შორის განსაკუთრებით გამორჩეულია VI-VII საუკუნეებში აშენებული მაღალგუმბათიანი დრანდის ტაძარი, რომელიც ფეოდალური ურთიერთობის აყვავების ანუ საქართველოს ძლიერების ხანაში, აფხაზეთის ერთ-ერთი საეკლესიო ცენტრს - საეპისკოპოზოს წარმოადგენდა. მის სამწყსოში შედიოდა კოდორსა და ანაკოფიას შორის მდებარე მოსახლეობა, როგორც მნიშვნელოვანი ქრისტიანული ცენტრი, დრანდის საეპისკოპოსო 1637 წელს თურქ-ოსმალებს დაუნგრევიანთ ნახევრად და მისი სიძველეები დაურბევიათ.

აღსანიშნავია, რომ 1960 წელს აფხაზეთის სხვა ხუროთმოძღვრულ ძეგლებთან ერთად დრანდის ტაძარი შეისწავლა გამოჩენილმა ისტორიკოს-არქეოლოგმა, პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტმა დიმიტრი ბაქრაძემ, რომელმაც აფხაზეთის ეს და სხვა ქართული ძეგლები შეიტანა რუსულ ნაშრომში - „კავკასია ქრისტიანობის უძველეს ძეგლებში“, მათ, როგორც საქართველოს უძველეს ქრისტიანულ ძეგლებს, დიდი შეფასება მისცა.

ცხადია, „ტუზემცების“ თვალის ასახვევად და მათი რუსიფიკაციის გასაძლიერებლად რუსეთის მთავრობამ დრანდის ნახევრად მიტოვებულ და დაქცეულ ტაძარს დიდი ფული - 8 ათასი მანეთი გამოუყო სარესტავრაციოდ, რომელშიც ქართველი

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 781.

მღვდელმსახური დ.მაჭავარიანიც მონაწილეობდა (ცნობილი ანტიქართველი „აფხაზი“ ნიჰილისტის კ.მაჭავარიანის მამა). აღსანიშნავია, რომ 1900 წელს ამ ტაძრის გუმბათი გამოიცვალა და ბევრად ამაღლდა, მაგრამ როგორც უზნეო წესი, ეკლესიამონასტრის ძვირფასეულობა - საეკლესიო ხელნაწერები, ძვირფასი სამარხ-საძვალეები და სხვა, როგორც ქართველობის მაჩვენებელი ნივთიერი საბუთები, უგზოუკვალოდ გაქრა, რაც რუსეთის პოლიტიკას და აფსუების ინტერესებს შეესაბამებოდა აფხაზეთში.

სხვათა შორის, საბერძნეთის ივერთა მონასტრის ბერებმა 1883 წელს, რუსეთთან შეთანხმების საფუძველზე, დრანდის განახლებულ ტაძარშიც დააარსეს მამათა მონასტერი, რომელიც შენირულ მამულებს ფლობდა, როგორც ადგილზე, აგრეთვე სოხუმში, ნებელდაში, ნოვოროსისკში, კრასნოდარში, ეისკში და სხვაგან, მათი საერთო ფართობი დაახლოებით 1251 დესეტინა სავარგულს შეადგენდა. მონასტერს ჰყავდა საქონელი, სკები და სხვა, აგრეთვე ფლობდა ბალ-ვენახებს და სხვა, მაგრამ ყველაფერი ეს რუსეთის საეკლესიო პოლიტიკას და მის გატარებას ემსახურებოდა.

მრავალი ღირსშესანიშნავი ქართული ეკლესია-მონასტერი და სხვა ხუროთმოძღვრული ძეგლი იდგა ოჩამჩირის რაიონში, რომელთა ნაწილი დღემდე შემორჩა, სადაც ისინი დიდებულად გამოიყურებიან, როგორც ქართული ხუროთმოძღვრების უბადლო ძეგლები.

აფხაზეთის მრავალ ქართულ ძეგლთა შორის თავისი მასშტაბურობით, ხუროთმოძღვრული სიდიადით და დიდებულობით გამოირჩევა მოქვის ხუროთმოძღვრული ტაძარი, რომელიც მდებარეობს ოჩამჩირის ცენტრიდან 17 კილომეტრზე, მალლობ ადგილზე - მდ.მოქვის სანაპიროზე, საიდანაც ხელისგულივით მოჩანს მის ირგვლივ მდებარე გარემო. აი რას წერს მასზე და მის მდებარეობაზე ვახუშტი ბაგრატიონი: „ხოლო ეგრისის მდინარის დასავლით დის მოქვის მდინარე ჩრდილოდან სამხრით, გამოსდის კავკასს და მიერთვის ილორს ზღუას. ამ მდინარესა ზედა, მთაში, არს მოქუს ეკლესია გუმბათიანი, დიდანგები ალაშენა მეფემან აფხაზთამან ლეონ შემკობითა დიდითა. ზის ეპისკოპოზი, მწყემსი კოდორის მდინარისა და მოქვის მდინარის შორისის ადგილისა“.¹

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 780-781.

ეს ღირსშესანიშნავი სამნავიანი მონუმენტური საკათედრო ტაძარი აგებული და დამუშავებულია ქვის კვადრებით და დაყრდნობილია ოთხ სვეტზე, რომელზეც აღმართულია მრავალნახნაგოვანი გუმბათი. დადგენილია, რომ ეს დიდებული ტაძარი აგებულია დაახლოებით 957-967 წლებში აფხაზთა მეფე ლეონ III-ის დროს. მრავალ ღირსშესანიშნაობასთან ერთად, მას აქვს ნიგნსაცავი, რომელშიც ბოლო დრომდე ძვირფასი ქართული ხელნაწერები იქმნებოდა და ინახებოდა.

ჩანს, მოქვის საეპისკოპოზო-საკათედრო ტაძარში, საქართველოს ძლიერების ხანაში, გაშლილი იყო შემოქმედებითი მნივნობრივი მუშაობა, რასაც ადასტურებს მის ბიბლიოთეკაში ჩვენამდე შემორჩენილი ხელნაწერები და მათ შემოქმედთა გვარსახელები, ასეთია მაგალითად, დანიელ მოქველი, რომლის თაოსნობით გადაწერილია ოთხთავი (1300 წ.), რომელიც გაფორმებული და შემკულია მდიდრული ორნამენტებით. ოთხთავის უშუალო გამამწერი და გამფორმებელი ყოფილა ასევე ქართველი მნივნობარი ბერი ეფრემი. ჩვენამდე მოაღწია აგრეთვე მოქველი მღვდელმთავრის ექვთიმე საყვარელიძის სახელმა, რომლის ბრძანებით ნ.ციმცაძეს მეტაფრასი გადაუწერია (XVI ს.), აქვე მოღვაწეობდნენ ზებედე დიაკვანი და გიორგი მწერალი, რომელთაც გულანი გადაუწერიათ (XVI ს-ში).¹ ყველაფრიდან ჩანს, რომ მოქვი ქართული კულტურის შემოქმედებითი კერა ყოფილა, სადაც მრავალი ქართული საღვთო ხელნაწერი იქმნებოდა და მრავლდებოდა აფხაზეთსა და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში.

როგორც ჩანს, მოქვი იმდენად მნიშვნელოვანი და განთქმული საკათედრო კერა იყო, რომ ის 1640 წელს სამეგრელოს მთავარ ლევან მეორესთან ჩამოსულმა რუსმა ელჩებმა თევდორე ელჩინმა და პავლე ზახარიევმა ინახულეს, რომლებიც აღტაცებული დარჩენილან ნანახით. ასევე 1659 წელს მოქვის ტაძარს ეწვია იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი, რომელსაც აქ შეუნიშნავს და ნაუკითხავს ტაძრის წარწერა: „ტაძარი მოიხატა იმპერატორ ალექსი კომნენისა და აფხაზეთის დიდი მეფის დავითის დროს“. უეჭველია, აფხაზეთის დიდ მეფეში დავით აღმაშე-

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 780-781.

ნებელი იგულისხმება, რომელიც ატარებდა ტიტულს - „მეფე აფხაზთა, ქართველთა, კახთა, რანთა, შირვანშა და შაჰინშა“.¹

მოქვის ტაძრის განძეულობიდან ყურადღებას იპყრობს მისადმი თავისი მოღვაწე ეპისკოპოზი ანდრია საყვარელიძის (XVII ს. 50-60-იანი წლები) მიერ შეწირული ღმრთისმშობლის ხატის კარედი, რომელსაც ქართული ასომთავრულით აწერია: „მოვაჭედინეთ ხატი ესე სახედ და მსგავსად შენდა და დავასვენეთ ტაძარსა თქვენსა მოქუს სახსრად და საოხად სულისა ჩვენი-სათვის“.²

ცხადია, ყოველივე ესეც იმაზე მეტყველებს, რომ მოქვის კულტურის კერა და აფხაზეთი, რომლის შუაგულში ის მდებარეობდა, საქართველოს უდავო ისტორიული კუთვნილება არის. თუმცა, როგორც ყოველთვის აფსუა სეპარატისტები და მათი ამფსონები (რუსეთის იმპერიაზე რომ არაფერი ვთქვათ), ამ შემთხვევაშიც ჭირვეულობენ და თავისას ბლანდავენ - ურცხვად და უსინდისოდ - თითქოს ყველაფერი ეს აფსუა-აფხაზების შემოქმედების ნაყოფია, როდესაც ისინი XVI საუკუნის შემდეგ არიან აფხაზეთში მოსული, არც ნამდვილი აფხაზები არიან და არც ქრისტიანები. ამდენად საკითხავია, რატომ იზრუნებდნენ წარმართი აფსუები ქართველების ქრისტიანობაზე, მათთვის საღვთო წიგნების (სახარება-ოთხთავეების) დანერა-გადანერაზე და გამრავლება-განათლებაზე, ან როდიდან ატარებენ ისინი ეფრემის, ექვთიმეს, გიორგი, ზებედეს და სხვა ქართულ სახელებს, ან როდის აქეთ ჰყავდათ დიაკვნები, მღვდლები და მღვდელმთავრები, ან როდის აქეთ შეუდგენ და გახდნენ ქართულ ენაზე შემოქმედი!

კიდევ მეტი, ყოველივე ამაზე პასუხგაუცემლად, ისინი გაეროსა და იუნესკოში ჩივიან, რომ აფხაზეთის ყველა ეკლესია-მონასტერი და შესაბამისი კათედრები მათი შემოქმედების ნაყოფი და კუთვნილებაა - სიცრუვესა და თავხედობასაც ხომ რაღაც საზღვარი უნდა ჰქონდეს. იმის გაგებას ხომ მაინც არ სჭირდება დიდი ისტორიკოსობა და ფილოსოფია, რომ VIII საუკუნიდან „აფხაზის“ სახელი და „აფხაზეთი“ ჯერ მთელ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას და ქვეყანას ეწოდებოდა, ხოლო შემდეგ

¹ თ.მიბჩუანი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 209.

² დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, გვ. 66.

მთელ საქართველოს - XIII საუკუნემდე. ამდენად, ქართველების გამოორიცხვა აფხაზისაგან და პირიქით - აფხაზის ქართველისაგან უმეცრებისა და უტიფრობის გარდა არაფერია.

ოჩამჩირის რაიონის და საერთოდ აფხაზეთის ანუ დასავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი ღირსშესანიშნავი ძეგლია აგრეთვე სოფ. ილორის წმ.გიორგის საყდარი, რომელიც დარბაზული ტიპისაა და დაახლოებით XI საუკუნისაა. ის როგორც თავისი მნიშვნელობით, აგრეთვე მოხდენილობით, ასევე შემკობა-გაფორმებით განვითარებული ხანის საქართველოს მოწინავე ტაძრების რიგებში ითვლება. ილორის საყდარი აფსიდით დასრულებული ერთნავიანი უგუმბათო ნაგებობაა, რომელსაც სხვადასხვა დროის მინაშენები აქვს. მას აღმოსავლეთ ფასადზე (აშენების დროინდელი - XI საუკუნის პირველი მეოთხედის) წარწერა აქვს. მიუხედავად იმისა, რომ დრო-ჟამმა და მტრის მაშვრალმა ხელმა ილორის საყდარი არაერთხელ დააზიანა (1736 წელს თურქ-ოსმალებმა საერთოდ გადანვეს), ის დღესაც ამაყად გამოიყურება. ტაძარს შერჩენილი აქვს ხუთი ლაპიდარული წარწერა (მეექვსე არ იკითხება), მისი ქტიტორები ყოფილან გიორგი გურგენისძე და სხვები (ადგილობრივი ფეოდალები), ხოლო მთავარეპისკოპოსი გიორგი, მღვდელი კი ქოჩოლავა.¹

ცნობილია ისიც, რომ ეს საყდარი XVII საუკუნის პირველ ნახევარში, ჯერ კიდევ, ლევან II დადიანმა შეაკეთა, მას, როგორც საერთო მნიშვნელობის საყდარს, არც შემდგომი დადიანებისაგან მოკლებია მზრუნველი ხელი. მართალია, ილორს, როგორც დანარჩენ დიდებულ საყდარ-ტაძრებს, მაგალითად - მოქეს, დრანდას და სხვებს უდიდეს ზიანს აყენებდნენ თურქ-ოსმალებს აყოლილი აფხაზეთის გამაჰმადიანებული შარვაშიძეები, რომლებიც დადიანებთან დაპირისპირებული იპყრობდნენ და ანადგურებდნენ ოდიშის ჩრდილო-დასავლეთ სამფლობელოს, მაგრამ როგორც ჩანს, ზოგჯერ მათაც ანუხებდათ სისხლის ყივილი ანუ ქართველობა, ამისი მაჩვენებელია არა მხოლოდ მათ მიერ ქარველურობის ზოგადი შეგრძნება და აგრესორ ოსმალ-თურქთა წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობის შეგნება, არამედ თავისი ქრისტიანული რჯულის განმტკიცების საჭიროებაც, რაზეც მიუთითებს თუნდაც XIX საუკუნის I ნახევარში აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის

¹ დ.თუმანიშვილი. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, თბ., 2007, გვ. 18-19.

მიხეილ შარვაშიძის მიერ ილორის ტაძრის და მისი გალავნის საფუძვლიანი შეკეთება, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ მიხეილმაც სხვაზე უკეთ იცოდა ამ ტაძრის დადიანებისადმი კუთვნილება. საუბედუროდ გაბატონებულ ქართველ წრეებს შორის ბრძოლას ზოგჯერ პირადი სიხარბე, ამბიციები და კაცთმოძულე ეგოიზმიც განაპირობებდა, მაგრამ განსაკუთრებით საწყენი და სავალალო ისაა, რომ ეს დაპირისპირება ხშირად გარედან იმართებოდა, როცა უცხო ძალები თავის გავლენაში მოქცეული ერთი სისხლისა და ხორცის ადამიანებს, ძმას-ძმას უპირისპირებდნენ, ურთიერთს ათხრევინებდნენ და ასამარებდნენ. ასე ხდებოდა აფხაზეთსა და სამეგრელოშიც, როცა იქიდანაც ლაზ-მეგრელები იყვნენ და აქედანაც, ასევე იყო სამეგრელოსა და იმერეთშიც, გურიასა და იმერეთშიც, გურიასა და იმერეთ-სამეგრელოშიც, ქართლსა და კახეთშიც და ა.შ.

მსგავსი ამბებია გადმოცემული ილორის ერთ-ერთი ხატის წარწერაში, რომელშიც აფხაზების წინააღმდეგ დადიანთა საპასუხო ლაშქრობაზეა საუბარი: „მიუხდით შარვაშიძესა ზუფუს, მუნუს წყალსა აქათ ავაოხრეთ, კიდეც მიუხდით შარვაშიძესა ზუფუს, კაპოეტის წყალსაქეთ სრულებით დავსწვით და ავაოხრეთ და სადაც სიმაგრე იყო ავიღეთ და გავაცუდეთ და კაპოეტის წყალზე შემოგვებნენ ზუფაური და სისაური მარშანიები და გაგვემარჯუა და დავხოცეთ და ზოგი ხელთ დაგურჩა და გამარჯვებულები მოვედით“.

უნდა ვთქვათ, რომ ოჩამჩირეშიც და სხვაგან მაშვრალი ხელისაგან არაერთი ეკლესიის ნანგრევებილა შემოგვრჩა. ამდენად, გარკვეული მიზეზის გამო ამჟამად არც მათი წარწერებისა და შემოქმედების სრული წარმოდგენა შეგვიძლია.

რამდენადაც ვიცით, ილორის წმ.გიორგის საყდარი იმდენად დიდი მნიშვნელობის ქართული კერა იყო და არის, რომ მას სვანეთის შორეულ სოფლებშიც ჰყავს თაყვანისმცემელი მორწმუნეები, რომლებიც მზად არიან მის ხატის ქვეშ უდიდესი და უმძიმესი საქმე გაარჩიონ და დაფიცებით გადანყვიტონ. უნდა ითქვას, რომ ილორობის დიდი დღესასწაული ყოველი წლის 20 ნოემბერს იმართება - მის მორწმუნე სხვადასხვა მხარის ქართველის მონაწილეობით.

აქედან გამომდინარე, ილორის დიდებული ტაძრის კუთვნილებაზე ქართველებისადმი დავა ეწინააღმდეგება ყოველგვარ

მორალსა და რწმენას ღმერთისადმი, საერთოდ სამართლიანობასა და ზნეობრივ ნორმებს.

ქართული ეკლესია-მონასტრებისა და საერთო ძეგლების სიმრავლით გამოიიჩნევა ე.წ. „სამურზაყანო“ ანუ გალის რაიონიც, სადაც სოფელ ბეღიაში მდებარეობს ქართული ხუროთმოძღვრების მშვენიერა „ბედიის მონასტერი“, რომელიც აშენებულია გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ მესამის დროს 999 წელს ბეღიაში - მდ.ოხოჯის ნაპირთან. ბედიის ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძრის გუმბათი დაყრდნობილია ორ მოზრდილ ბურჯსა და საკურთხეველის კედლების კუთხეებზე, რომლის ფასადები მოპირკეთებულია სუფთად გათლილი ქვით, შიგნით შელესილია. კედლის აღმოსავლეთ ნაწილში გამოსახულია მეფე ბაგრატ მესამე (ეკლესიის მოდელით) და ბედიელ-დადიანთა წარმომადგენლები. ასევე ეტყობა, რომ სხვა კედლებიც მოხატული ყოფილა, მაგრამ მისი ფრაგმენტებიღაა შემორჩენილი. ეტყობა, მოხატულობა სხვადასხვა დროსაა შესრულებული (XIII ს-ში და უფრო გვიანაც). ჩანს, ამ ძვირფასი, საკმაოდ მოზრდილი ტაძრისათვის XIII-XVI საუკუნეებში ჩრდილოეთ მხრიდან სამრეკლო მიუშენებიათ.

მემატიანის მიხედვით, ბედიის ღმრთისმშობლის სახ. საყდარი აშენდა საეპისკოპოზოდ. ამ მთავარი ნაგებობის გვერდით დგას ბედიელ მიტროპოლიტთა ორსართულიანი სასახლე, რომლისათვისაც XV საუკუნეში საეპისკოპოზო პალატაც მიუშენებიათ, რომელზეც ბედიელი მიტროპოლიტის ანტონ ჟუანისძის სახელია გამოსახული.

ბედიის ამ ტაძრის ფასადის (ინტერიერში) ფრესკებს შემორჩენილი აქვს ლაპიდარული წარწერები, რომლებიც შესრულებულია ქართული ასომთავრული დამწერლობით და აღნიშნულია ტაძრის მშენებლობის და რესტავრაცია-განახლების ამბები, თუმცა, მათ შორის ნათლად მხოლოდ ერთი იკითხება, კერძოდ ტაძრის ხუროთმოძღვარი სვიმეონ გალატოზთუხუცესი, კათალიკოსი ნიკოლოზ გონგლიბაისძე, აგრეთვე ბედიელი მიტროპოლიტები: სოფრომ გონგლიბაისძე, ანტონ ბედიელი (ჟუანისძე), გერმანე ჩხეტიძე, ასევე გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატიონი ბაგრატ III, ლიხთიმერეთის მეფე კონსტანტინე, დავით ნარინისძე, ოდიშის დიოფანტ-დიოფალი მარისი და მისი ძე, ერისთავთ-ერისთავი და მანდატურთუხუცესი გიორგი დადიანი და ა.შ. ასევე ნმიდანთა ფრესკულ გამოსახულობებსაც

შემორჩა ასომთავრული წარწერები, რომელთა შინაარსი ძნელად განირჩევა ასოების ნაწილის წაშლის გამო.¹

ბედიის წიგნთსაცავის შემოქმედებიდან ჩვენამდე მოაღწია XVII-XVIII საუკუნეებში შესრულებულმა გულანმა (960 ფურცელი), რომელიც დანერილია ნუსხურით, ხელნაწერის დამკვეთია ბედიელი მიტროპოლიტი გერმანე ჩხეტიძე, ხოლო შემსრულებელი სამი პირი: ამბროსი კარგარეთელი, სვიმონ ევფრატელი და გაბრიელ ლომსანიძე (ხელნაწერი ინახება კ.კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში).²

ბედიის სამიტროპოლიტო და საეპისკოპოსო კერას იმდენად დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა განვითარებული შუასაუკუნეების მანძილზე - მთელი საქართველოს მასშტაბით, რომ მის მღვდელმთავარს სვიმონ ბედიელს ალავერდელის საპატიო წოდებაც ჰქონდა მინიჭებული, რითაც როგორც ხელოვნებათმცოდნე დ.თუმანიშვილი წერს: ხაზგასმული იყო ბედიის საეპისკოპოსო ცენტრის საერთო ქართული მნიშვნელობა. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ბედიის მთავარეპისკოპოს ანტონ ყუანიძის მიერ შექმნილ წიგნსაცავში მიმდინარეობდა საერთო საღვთო ქართული ხელნაწერების გამრავლება, განახლება-რესტავრაცია, თარგმნა, შევსება და შემოქმედება. ყოველივე ამის გამო, ბედიის სამონასტრო კომპლექსი მთელი საქართველოს სულიერი და ეროვნული ერთიანობის სიმბოლო იყო, ამიტომაცაა რომ აქ - ამ დიდებულ მონასტერშია დასაფლავებული საქართველოს ერთიანობისა და განუყოფელობის მედროშე მეფე ბაგრატ III და მისი დედა - დედოფალი გურანდუხტი.³

ამ დოკუმენტური მონაცემების შემდეგ, როცა იცი რომელმა მეფემ ააშენა ბედიის კომპლექსი, რომელმა მეფემან მთავარმა განაახლა და შეაკეთა ის, ვინ იყვნენ მისი მშენებელი და განმაახლებელ-რესტავრატორები, ქტიტორები, ვინ იყვნენ მონასტრის მღვდელმთავრები, ფრესკების მხატვარ-მწერლები, მისი წიგნსაცავის მწიგნობარ-შემოქმედები, ვის ემსახურებოდნენ ყველა მათგანი, ან რა ენაზე და რა შინაარსის იყო მათი შემოქმედება, ან რა ენაზე გამოიხატებოდა მონასტრის ადგილმდებარეობა და

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, თბ., 2007, გვ. 14-15.

² იქვე, გვ. 63-69.

³ იქვე, გვ. 14.

მისი გარემოს სახელწოდებები. ყოველივე ამის ცოდნის შემდეგ - რა ჭკუა-გონებით შეიძლება ბედიის ტაძრის ქართველობისა და საქართველოსადმი ისტორიული კუთვნილების უარყოფა, თუ ყოველივე ეს არ იცი - კიდევ უარესი, როცა დავობ, ხომ რაღაცა უნდა იცოდე იმაზე თუ რის შესახებაც დავობ და რას დავობ.

რაც შეეხება ბედიის სახელწოდების (ტოპონიმის) ვინაობას, ეს პირდაპირაც გასაგებია - მომდინარეობს ქართული სიტყვა ბედიდან, რომელსაც ვახუშტი ბატონიშვილი ასე განსაზღვრავს: „...ეგრისის მდინარესა ზედა, მთასა შინა, არს ეგრი, სადაცა მოვიდა პირველად ეგროს, ძე თარგამოსისა, და აქა ალაშენა ქალაქი და დაიპყრა საზღვარი თვისი. არამედ ამას შემდგომად უწოდეს ბედია, რომელი დასუა ა¹ მეფემან ფარნაოზ ქუჯი ერისთავად რიონის დასავლეთისა, ვინაითგან ჰპოვა ბედი. მერმე აფხაზთა მეფის ლევანისაგან იყო, და ცხოშის ერისთავი სხუა, ბედიისა სხუა, აფხაზთა სხუა, თამარ მეფემდე ესრეთ, შემდგომად რუსუდანისა - ოდიშისა დადიანი, და ბედიელი მას აქეთისა, არლარა ცხოშისა, აქავე ბედიას ალაშენა ნ¹დ მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდ-შუენიერ გუმბათიანი და შეამკო სიმ-დიდრითა დიდითა ფრიად. ამისათვის წერილ არს: „ვისაც გენებოს სიდიდე და სიმდიდრე ბაგრატ ნ¹დ მეფემან ბაგრატ ეკლესია დიდ-შუენიერ გუმბათიანი და შეამკო სიმდიდრითა დიდითა ფრიად. ამისათვის წერილ არს: „ვისაც გენებოს სიდიდე და სიმდიდრე ბაგრატ ნ¹დ მეფისა, განიხილე ბედიის ეკლესია და მით სცნობ“. დასვა ეპისკოპოზი ოდიშისა, და ანცა ზის, და მწყემსი არს ან დადის-წყლისა და მოქვის-წყლის შუათისა ადგილთა. აქავე მიიღო იგივე მეფე ბაგრატ ზვიადა ერისთავმან და დაფლა“.¹

აქ საქმე არა მხოლოდ ისაა, რომ ბედია (ტოპონიმი) ქართულად ბედნიერების მოპოვებასთან და რგებასთანაა დაკავშირებული, არამედ ვახუშტის განმარტებით, ბედია ეგრისის წილ-ხვედრ ქვეყანაშია, ეგრისი კი მეგრულთა ეპონიმი, სადაც ბედიის ტაძარი ააგო მეფე ბაგრატ მესამემ და სადაც ეგრისის ეპისკოპოზის საჯდომი ტაძარია. ესეც აგრეთვე იმაზე მეტყველებს, რომ ავ მოკამათეს და უსაფუძვლო მოძალადეს არ რჩება რაიმე გასაძრომი და იოტისოდენა საბაბი იდავოს ბედიის კუთვნილებაზე.

¹ ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 780

შემთხვევით როდი ადარებს გამოჩენილი მეცნიერი გიორგი ჩუბინაშვილი ერთმანეთს ბედიისა და ქუთაისის ბაგრატის ტაძრებს, რომლებიც აფხაზეთის ანუ დასავლეთ საქართველოს ანუ გაერთიანებული საქართველოს ღვიძლი ტყუპისცალებია, სიამაყე-სიძლიერის და აღორძინების სიმბოლოებია. ყველაფერი ეს ხომ დასახელებული ტაძრების უეჭველ ქართულობაზე მეტყველებს.

გალის რაიონის სოფ.წკელიკარში მდებარეობს წმ. გიორგის XI საუკუნის ტაძარი, რომელსაც მომდევნო დროში არაერთი რესტავრაცია-გადაკეთება განუცდია, მათ შორის XVII საუკუნეშიც, როდესაც ქტიტორ-რესტავრატორი ნარჩინებული ჩიჩუას გვარის წარმომადგენელი ყოფილა (მისი ფრესკული გამოსახულება ერთ-ერთ კედელზეა შემორჩენილი).

წკელიკარის (მეგრულად „წყეელის კარი“) XI საუკუნის წმ.გიორგის სახელობის ტაძარს ბოლომდე შემორჩა ქართული ასომთავრული წარწერები, რომლებიც 1962 წელს ნანგრევებში აღმოაჩინა არქეოლოგ ლ.შარვაშიძის ექსპედიციამ (კირქვის რამდენიმე ფილზე). აქვე ექსპედიციამ ნახა კირქვის ფილაზე ნუსხურით შესრულებული ნაკანრი წარწერები, რომლებიც აგრეთვე შელესილობის ქვეშ შემორჩენ ფრაგმენტების სახით. ერთ-ერთი წარწერა გვამცნობს, რომ წკელიკარის წმ.გიორგის ეკლესია აშენებული ყოფილა ადგილობრივი წარჩინებული ჩიჩუას მიერ, რომლის ფრესკული გამოსახულება ტაძრის ფასადს შემოუნახავს. ყველა მათგანი შესწავლილ იქნა ლ.შარვაშიძისა და თ.ბარნაველის მიერ (მასალები ინახებოდა დ.გულიას სახ.აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში).

აღსანიშნავია, რომ წკელიკარის ტაძარი თავისი შინაარსით, ფორმითა და წარწერებით ისეთივე ქართულია, როგორიც ამ დროის სხვა ქართული ტაძრები.

ამავე რაიონის სოფ.ღუმურიშში მდებარეობდა აგრეთვე XI საუკუნის პირველი ნახევრით დათარიღებული ბაზილიკური ეკლესია, რომლის ნაშთებიღა შემორჩა. ამ ეკლესიის ნანგრევებში შემთხვევითაა საძიებო სამუშაოს დროს აღმოჩენილი ასომთავრული წარწერიანი კირქვის ფილა, რომელზეც გამოსახულია ორნამენტიანი ჯვარი, წარწერით: „ღმერთო შეინყაღე ორსავე

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, გვ. 108; თ.მიხუანი, დასახელებული შრომა, გვ. 231.

ცხოვრებისა შინა ამის ტაძრისა მაშენებელი დედოფალთა-დედოფალი საგდუხტი ნიანისას ასული. ამენ". სპეციალისტებს მიაჩნიათ, რომ შესაძლებელია წარწერის ნიუანსები ზუსტი არ არის, მაგრამ შინაარსი სწორია. დ.თუმანიშვილს მიაჩნია, რომ აქ წარმოდგენილი დედოფალი საგდუხტი ნიანია რაჭის ერისთავის ასული უნდა იყოს.

აქვე ეკლესიის ეზოში აღმოჩენილია კიდევ სხვა მხედრული წარწერა, რომელიც საფლავის ქვის ეპიტაფიას წარმოადგენს (პირველი წარწერა 1953 წელს უნახავს მხარეთმცოდნე ნ.შონიას). ყველა მათგანი დაცული ყოფილა აფხაზეთის მუზეუმში (ტოპონიმი ლუმურიში სიტყვასიტყვით სვანურია „ლუმურ“ ეწოდება ნაძვს, ხოლო იმ სუფიქსი სვანურთან ერთად მეგრულსაც ახასიათებს).

დიხაზურგის წმ.ბარბარეს XIII საუკუნის ეკლესიის ნანგრევებში XX საუკუნის დასაწყისში აღმოჩენილია თეთრი ქვის ფილა, რომელზეც გამოსახულია დიდი ჯვარი და მისკენ მიპყრობილი მამაკაცი, რომელიც ევედრება. მის მარჯვნივ მოცემულია მხედრულით შესრულებული წარწერა, რომელშიც დასახელებულია ტაძრის ხუროთმოძღვარი „გრიგოლ გალატოზთუხუცესი“.¹

როგორც ჩანს, ეკლესია ძირფესვიანადაა განადგურებული მტრის მიერ, მაგრამ თარიღი უცნობია.

ამავე რაიონის სოფ. ჭუბურხინჯში შემორჩენილია წმ. გიორგის ჯვარგუმბათიანი ტაძარი, რომლის თავდაპირველი ნაგებობა XI საუკუნეს განეკუთვნება, მაგრამ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში სოფელს ის გადაუკეთებია წმ.ილია წინასწარმეტყველის სახელზე, თუმცა სოფელი მას დღესაც წმ. გიორგის სახელს უწოდებს.

ასევე ამავე რაიონის სოფ. გუდავას XI საუკუნის ეკლესიის ნაშთებიდან ჩანს, რომ ის თავის დროზე ქრისტიანული წირვალოცვის კერა ყოფილა. ამ ეკლესიის ეზოში ნაპოვნი ქვის ფილაზე მოცემულია ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელშიც ჩანს ეკლესიის ქტიტორები, ადგილობრივი ცოლ-ქმარი - რაბია და ნუგამწირა.

გალის რეგიონის ამ და სხვა ეკლესია-მონასტრებზე თუ მათ ნაშთებზე დაკვირვებამ არქეოლოგი რ.ხვისტანი იმ დასკვნამდე

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, გვ. 108; თ.მიბზუანი, დასახელებული შრომა, გვ. 109.

მიიყვანა, რომ მათ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს შუა საუკუნეების ადგილობრივი ქართველური ანუ აფხაზი და ქართველი მოსახლეობის არა მხოლოდ სულიერი, არამედ პოლიტიკურ-ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებაში, ასე ვთქვათ, ცივილიზებულ დანიშნულებასა და მოწინავე ქვეყნების რიგებში ჩადგომაში, მათთან ყოველმხრივ დაახლოებაში, საბოლოო ჯამში, თავის გადარჩენაში, თავისთავადობის განვითარება-გამტკიცებაში.¹

ამასთან, აფხაზეთისა და მთელი საქართველოს ქრისტიანულმა კერებმა, მისი მოსახლეობის ქრისტიანიზაციამ გადამწყვეტი როლი შეასრულა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, სამხრეთისა და ჩრდილოეთის, ასე ვთქვათ, საქართველოს მთისა და ბარის მოსახლეობის ერთ ეროვნულ ორგანიზმად ანუ სახელმწიფოდ შედუღებაში, მოწინავე ფეოდალური ურთიერთობისა და კულტურის საბოლოო ჩამოყალიბებასა და განვითარება-ამაღლებაში, მის მოწინავე ფეოდალურ-ცივილიზებული სახელმწიფოების რიგებში ჩადგომაში.

როგორც არქეოლოგი რ.ხვისტანი წერს, ამ თვალსაზრისით, „საქართველოსათვის (ქართლისა და ეგრისისათვის) IV საუკუნე წარმოადგენდა მეტად მნიშვნელოვანი ისტორიული შემობრუნების პერიოდს, რადგან ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად აღიარება და გამოცხადება იყო ახალი პოლიტიკური, გარკვეული თვალსაზრისით სოციალური და, რაც მთავარია, იდეურ-კულტურული ორიენტაციის ფაქტი. ქრისტიანული მსოფლმხედველობა საფუძვლად დაედო შუა საუკუნეების საქართველოს კულტურასა და ეროვნულ ცნობიერებას“.²

აღნიშნულთან ერთად, ვფიქრობთ, კვლავ საჭიროა ურწმუნო თომათა და ისტორიის განგებ გამყალბებელ-ფალსიფიკატორთა საყურადღებოდ ისევ გაკვრით მაინც შევეხოთ აფხაზეთის მხარის ძეგლების ქართულ კუთვნილებას, ზოგიერთი მათგანის ქართულ წარწერებს, რომლებიც უთუოდ და უეჭველობით ამტკიცებენ აფხაზეთისა და მისი მოსახლეობის ჭეშმარიტ ქართველობას. რასაც ობიექტური მსჯელობის დროს (ზოგჯერ მაინც) აღიარებდა გამოჩენილი „აფხაზი“ მოღვაწე დიმიტრი გულია, რომელიც წერს:

¹ რ.ხვისტანი, მასალები საქართველოს ქრისტიანული არქეოლოგიისათვის, გვ. 39.

² იქვე.

„უდავოდ დადგენილია, რომ უკვე აფხაზეთის სამეფოში, ყოველ შემთხვევაში IX საუკუნის შუანლებიდან, ქართული ენა წარმოადგენს დამწერლობის ერთადერთ ენას სახელმწიფო და კერძო საქმის წარმოებაში, ეკლესიაში და ა.შ. რა თქმა უნდა, აქ არ ღირს აფსუა მკვლევარებზე, მით უფრო სეპარატისტებზე და მათი ამჟომლ ვაი ქართველ „ისტორიკოს“ და „ფილოსოფოს“ გ.როგავაზე მსჯელობა, რომელიც არა მხოლოდ შუა საუკუნეების აფხაზეთის ქართველობას და მათი ქართული დამწერლობის ქონას უარყოფს, არამედ მეგრელების და სვანებისაც: „დამწერლობა აფხაზებს არ ჰქონდათ ისე, როგორც მეგრელებს და სვანებსო“ (ასე წერს ქართულად და რუსულადაც¹. განსაკუთრებით სამწუხარო ისაა, რომ ასეთივე მოსაზრებისაა ფილოლოგ-პროფესორი ო.მიქიაშვილიც).

იმის დასაწახავად და ნათელსაყოფად, რომ შუასაუკუნეების აფხაზეთი და მისი მოსახლეობა ქართველები იყვნენ (მაგალითად: სვანები, ჰენიოხ-სანიგები, კორაქსები, მისიმიანები, ლაზ-მეგრელები, აფშილები, კოლები, მესხები და სხვ.) და იმის შესახებ, რომ XVII საუკუნემდე იქ სხვა მკვიდრი არავინ ჩანს, ზემოთაც მრავალი მასალა წარმოვადგინეთ. ისიც ითქვა, რომ ქართული ეკლესიების, მათი მშენებელ-ქტიტორთა, მღვდელმსახურთა, მრევლთა და, რაც მთავარია, წარწერათა სახით, მაგრამ ქვემოთაც ვეცდებით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი საბუთები აფხაზეთის ქართული სამყაროსადმი კუთვნილების თაობაზე კვლავ წარმოვადგინოთ.

სიყალბის მქადაგებელი ზოგიერთი ფალსიფიკატორი, რომელიც შუა საუკუნეების აფხაზეთა ქართველობას უარყოფს და მათ უცხო ხალხად თვლის (მაგ., გ.როგავა - „მათი ენა არ ვიცითო“, „არც დამწერლობა ჰქონდათო და იმიტომ არ ჩანანო“ და ა.შ.). ამისთანა რამე - რუმეებით და თაღლითობით თავისი-თავის უმეცრების დაცვა და დაზღვევა შეუძლებელია, რადგან არავითარი უცხო აფხაზური ენა არ არსებობდა, გარდა იმისა, რაც წყაროებშია ასახული, არავითარი უცხო აფხაზი არ შეიძლება არსებულისა აფხაზეთში, რომლის გვარ-სახელი მაინც არ ასახულიყო უამრავ ადგილობრივ საეკლესიო წარწერებსა და საბუთებში. ამას არც უცხო ეთნოსობა და არც უდამწერლობა უშლიდა ხელს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქართველები არ აისახებოდნენ ბერძ-

¹ გ.როგავა, რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, თბ., 2004, გვ. 30, 178.

ნულში, ლათინურში, რომაულში, სპარსულში, არაბულსა და ა.შ. სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, აფხაზური რომ აფსუური ან სხვა რომელიმე უცხოენოვანი ყოფილიყო, აფხაზეთში ის უსათუოდ აისახებოდა აფხაზეთის შუასაუკუნეების ტოპონიმიკაში ისე, როგორც აისახა მეგრელი-სვანი-ქართველი, როგორც XVII საუკუნის შემდეგ აფხაზეთში აისახა აფსუა, რომელმაც XX საუკუნეში, განსაკუთრებით 50-იანი წლებიდან ხრუშჩოვის დახმარებით, გადააკეთეს და გააფსუეს აფხაზეთის უამრავი ტოპონიმი. საკითხავია - თუ აფხაზეთში I საუკუნიდან XVI საუკუნემდე აფსუები ცხოვრობდნენ და ვერც ერთი თავისი ტოპონიმი ვერ დააფუძვნეს, როგორ მოხდა, რომ XVII საუკუნის შემდეგ 2-3 საუკუნის განმავლობაში მათ მრავალი ტოპონიმი შექმნეს?! ფაქტია, ყველაფერს აქვს თავისი ლოგიკა, როგორც ამბობენ - ტყუილს მოკლე ფეხები აქვს. ამიტომ ვამბობთ - შუა საუკუნეების აფხაზებს რომ თავისი საკუთარი (ქართველურისაგან განსხვავებული) ენა ჰქონოდათ, ის არსად დაიმალებოდა და არ გაქრებოდა, ასევე აფხაზეთში რომ პირველი საუკუნიდან აფსუებს ეცხოვრათ, ესეც თავის დროზე აისახებოდა და ვერსად დაიმალებოდა. როგორც ჩანს, ტყუილა ჰგონიათ ფალსიფიკატორებს, რომ ისტორიას ლოგიკა არ აქვს, ყველაფერს თავისი ლოგიკა აქვს, მით უფრო ისტორიას.

როგორც ხელოვნების სპეციალისტ-მკვლევარი დიმიტრი თუმანიშვილი წერს, აფხაზეთი პირველივე საუკუნეში წმ.ანდრია პირველწოდებულისა და წმ.სვიმონ კანანელის ქადაგების კერა იყო, სადაც III-IV საუკუნეებში ბერძნული საეპისკოპოზოებიც დაფუძნდა, მაგრამ ისინი კონსტანტინეპოლის პატრიარქს დაექვემდებარენ, ხოლო შემდეგ VIII-IX საუკუნეებიდან აფხაზეთის ეპარქიები აფხაზთა მეფეებმა მცხეთის საკათალიკოსო-საპატრიარქო კათედრას დაუქვემდებარეს, რითაც უდიდესი წვლილი შეიტანეს ქართველების სულიერ და ეროვნულ გაერთიანებაში.

ცხადია, საქართველოს ტერიტორიულ-სახელმწიფოებრივი სახელწოდებები ზოგჯერ მაინც იცვლება: კოლხეთი და იბერია, ქართლი, ტაო-კლარჯეთი, სამცხე-საათაბაგო, კუხეთ-კახეთი, ჯავახეთი, შავშეთი, ეგრისი, ოდიში, აფხაზეთი, იმერეთ-ამერეთი და სხვ. მაგრამ ყველა ამ და კიდევ სხვა ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ სახელწოდებებში ქართველები და საქართველო იგულისხმება. ამდენად, უცხო და უცნაური არაფერია იმაში, რომ VIII საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოს და მთელ

საქართველოს (ერთხანს) აფხაზეთი ეწოდებოდა, ხოლო შემდეგ საქართველო, სხვები კი, როგორც მხარეები თუ კუთხეები ტერიტორიულ სახელწოდებებად დარჩენ. ასეა აფხაზეთი, აჭარა, ოდიში, რაჭა-ლეჩხუმი, სვანეთი, ქართლი, კახეთი, თუშეთი და სხვ. თუმცა სამცხე-ტაო-კლარჯეთ-შავშეთი თურქ-ოსმალებმა დაიმკვიდრეს, ხოლო აფხაზეთის დამკვიდრებას რუსეთის იმპერიამ მოახერხა.

როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, აწინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ასზე მეტი ქართული ეკლესია და ნაეკლესიარი შემორჩა. ამ შემთხვევაში კი შეგვიძლია დავიმოწმოთ დ.თუმანიშვილი, რომელიც, აგრეთვე მკვლევარი ჯ.გამახარია, რომელშიც აფხაზეთის ტერიტორიაზე ასახელებს 109 ეკლესიას¹ (აღნიშნულთა გარდა, ვინც იცის კიდევ რამდენი ნაეკლესიარი იმალება). ჩვენ აქ არ გამოუდგებით ეკლესიის თუ ნაეკლესიარის ადგილმდებარეობის რაობის სინამდვილეს და აფსუურ ყაიდაზე გარდაქმნის საკითხს, მხოლოდ იმას დავძენთ, რომ ამ შემთხვევაშიც, მოკლე დროის განმავლობაში, მათ ეკლესიათა ზოგიერთი სახელწოდებები თვალსა და ხელს შუა გადასხვაფერეს თავის ელფერზე, მიუხედავად იმისა, რომ მათი ქრისტიანულ ეკლესიებთან არაფერი ესაქმებათ, პირდაპირ რომ ვთქვათ, ქრისტიანები არასოდეს ყოფილან.

საინტერესოა, თუ რა ვითარება იყო „აფხაზეთის სამეფოში IX-X საუკუნეებში საეკლესიო ეპარქიების მხრივ. ამ თვალსაზრისით მთელ სამეფოში ანუ დასავლეთ საქართველოში არსებობდა შემდეგი ეპარქიები: სებასტოპოლისის (ცხუმის), დრანდის (ცხუბენის), მოქვის, ბედიის, წიფურიას, ანაკლიის, ცაიშის, მარტვილის, ტყვარჩელის, ჭელეშის, ჯაკვის, შემოქმედის, ჯუმათის, ცაგერის, ხონის, ნიკორწმინდის, გაენათის და ქუთაისის. ჩვენთვის XIV საუკუნიდან აფხაზეთში ცნობილი არიან კათალიკოსები: ჩხეტიძე, საყვარელიძე, გურიელი, მაჭუტაძე, ქვარიანი, ლორთქიფანიძე, ნემსაძე და აბაშიძე.²

აი რა ვითარებაა დ.თუმანიშვილის მიერ წარმოდგენილი „აფხაზეთის 1890-1921 წლებში მოქმედი მართლმადიდებლური

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, გვ. 122-123.

² თ.მიბჩუანი, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ისტორია, გვ.194.

ეკლესია-მონასტრების სიის“ მხრივაც, რომელთა რაოდენობაც 73-ს აღწევს.¹

აქაც უნდა დავძინოთ, რომ ამ შემთხვევაშიც ეკლესიის ადგილმდებარეობას საკმაოდ ბევრი აფსუური და რუსული სახელწოდება (ტოპონიმი) შეერქვა² - უტიფრად და უკანონოდ, რადგან მართალია, რუსეთის მიერ 1810 წელს აფხაზეთის დაპყრობის კვალდაკვალ ბევრი აფსუა მოინათლა, მაგრამ ამაოდ და ფორმალურად - მათ მაინც არაფერი კავშირი არ ჰქონდათ ეკლესიასთან. ამასთან სადავო არაა ის, რომ რუსების მიერ დაპყრობამდე აფხაზეთში არც ერთი რუსული ტოპონიმი არ არსებობდა აფხაზეთში, ახლა კი მოკლე დროში რუსულიც და აფსუურიც სოკოებივითი გაჩნდნენ:

აფხაზეთში 1890-1921 წლებში მოქმედი მართლმადიდებლური ეკლესია-მონასტრების სია ასეთია:

1. სოფ. აბგარხუკის ღმრთისმშობლის ეკლესია - XX საუკუნე.
2. სოფ. აბუაყვის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
3. სოფ. ათარის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
4. სოფ. კელასურის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
5. სოფ. ანდრევსკაიას წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე (რუსული ახალშენის).
6. სოფ. აუარის წმ.ნიკოლოზის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
7. სოფ. არადუს მაცხოვრის ქვის ეკლესია - XIX საუკუნე.
8. სოფ. აჭანდარის აღდგომის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
9. სოფ. ბაკლანოვკის სერგი რადონეჟელის ეკლესია - XIX საუკუნე (რუსული ახალშენის).
10. სოფ. ბარმიშის წმ.გიორგის ქვის ეკლესია - XIX საუკუნე.
11. სოფ. ბარლების წმ.გიორგის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
12. სოფ. ქვემო ბარლების იოანე ნათლისმცემლის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
13. სოფ. ბედიის ღმრთისმშობლის მიძინების ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
14. სოფ. ბედიის წმ.ანდრია მოციქულის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
15. სოფ. ბესლახუბის წმ.ონოფრეს ეკლესია - XVI საუკუნე.

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, აფხაზეთი, გვ. 123-124.

² ჯ.გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, თბ., 2005.

16. სოფ. ბირცხის ღმრთისმშობლის შობის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
17. სოფ. ბლაბურხევის წმ.გიორგის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
18. სოფ. ბომბორის ღმრთისმშობლის შობის ეკლესია - XIX საუკუნე.
19. სოფ. ბოგოვეშტის წმ.ნინოს ეკლესია - XIX საუკუნე.
20. სოფ. გუდავის წმ. გიორგის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
21. სოფ. გუდავის მთავარანგელოზის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
22. ქ.გუდაუთის ღმრთისმშობლის საფარველის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
23. სოფ. გუფის პეტრე-პავლეს ეკლესია - XIX საუკუნე.
24. სოფ. დურიფშის მიქაელ მთავარანგელოზის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
25. სოფ. ეკატერინოვსკაიას წმ.ეკატერინეს ქვის ეკლესია - XIX საუკუნე (რუსული ახალშენის).
26. სოფ. აშკეტის (აკვასკის) მთავარანგელოზის ეკლესია - XIX საუკუნე.
27. სოფ. ვარჩეს ქრისტეშობის ეკლესია - XIX საუკუნე.
28. სოფ. ვლადიმროვსკაიას ღმრთისმშობლის საფარველის ეკლესია - XIX საუკუნე.
29. სოფ. ზვანდროფშის პეტრე-პავლეს ეკლესია - XIX საუკუნე.
30. სოფ. თაგილონის ღმრთისმშობლის მიძინების ხის ტაძარი - XIX საუკუნე.
31. სოფ. თაგილონის წმ.გიორგის ეკლესია - XVII საუკუნე.
32. სოფ. კალდახვარის წმ.გიორგის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
33. სოფ. კვიტოულის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
34. სოფ. კინდლის იოანე ნათლისმცემლის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
35. სოფ. კოჩარის ეკლესია - XIX საუკუნე.
36. სოფ. ლეჩქოფის ეკლესია - XIX საუკუნე.
37. სოფ. მარინინსკაიას წმ.ხარლაპის ეკლესია - XIX საუკუნე (რუსული ახალშენის).
38. სოფ. მერხეულის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
39. სოფ. მიხაილოვსკოეს პეტრე-პავლეს ეკლესია - XIX საუკუნე (რუსული ახალშენის).
40. სოფ. მუგუძირსკას ილია წინასწარმეტყველის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.

41. სოფ. მუხურის მთავარანგელოზის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
42. სოფ. ნაბაკევის წმ.გიორგის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
43. სოფ. ნაჭკადუს (ფიჩორის) ამაღლების ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
44. სოფ. ოთხარის წმ.ეკატერინეს ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
45. სოფ. ოტობაიის ღმრთისმშობლის შობის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
46. სოფ. ოტობაიის წმ.თევდორეს ტაძრის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
47. სოფ. ოტობაიის წმ.ნინოს ეკლესია - XIX საუკუნე.
48. სოფ. ოქუმის ღმრთისმშობლის ხარების ეკლესია - XIX საუკუნე.
49. ქ.ოჩამჩირის აღდგომის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
50. სოფ. ოხურეის წმ.ნინოს ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
51. სოფ. რეფის იოანე ნათლისმცემლის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
52. სოფ. პოლტავსკოეს ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესია - XIX საუკუნე (რუსული ახალშენის).
53. სოფ. საბერიოს ღმრთისმშობლის შობის ქვის ეკლესია - XIX საუკუნე.
54. სოფ. რეჩხის წმ.ნიკოლოზ სასწაულთმოქმედის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
55. სოფ. საბერიოს წმ.გიორგის ქვის ეკლესია - XIX საუკუნე.
56. სოფ. სანავარდოს წმ.გიორგის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
57. სოფ. ტამიშის წმ.ნიკოლოზ სასწაულთმოქმედის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
58. ქ. ტყვარჩელის 12 მოციქულის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
59. სოფ. ფახულანის წმ.მთავარანგელოზების მიქაელისა და გაბრიელის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
60. სოფ. ფოქეშის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
61. სოფ. შეშელეთის იოანე ღვთისმეტყველის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.
62. სოფ. ფუცხულის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
63. სოფ. ფშაფი - დრანდის მთავარანგელოზ მიქაელის ქვის ეკლესია - XIX საუკუნე.
64. სოფ. აძიუბუის ღმრთისმშობლის შობის ხის ეკლესია - XIX საუკუნე.

65. სოფ. ცხენისწყლის წმ.გიორგის ეკლესია - XIX საუკუნე.
66. სოფ. ცხირის პეტრე-პავლეს ეკლესია - XIX საუკუნე.
67. სოფ. ზემო ცხირის წმ.ნიკოლოზ სასნაულმოქმედი ეკლესია - XIX საუკუნე.
68. სოფ. ნარჩეს ღმრთისმშობლის მიძინების ეკლესია - XIX საუკუნე.
69. სოფ. ქლუს ამალლების ეკლესია - XIX საუკუნე.
70. სოფ. ჭუბურხინჯის ამალლების ეკლესია - XIX საუკუნე.
71. სოფ. ჭუბურხინჯის ილია წინასწარმეტყველის ეკლესია - XIX საუკუნე.
72. სოფ. ხუმუშქურის ფერისცვალების ეკლესია - XIX საუკუნე.
73. სოფ. ჯირხვის სამი წმიდანის, ვასილ დიდის, გრიგოლ ღვთისმეტყველის და იოანე ოქროპირის ეკლესია - XIX საუკუნე.

არაფერი რომ არ ვთქვათ, ადლერ-სოჩის მხარეზე, რომელიც ძველად ისტორიული საქართველოს საზღვრებში იყო, ჩანს თავის დროზე გაგრა ერთ-ერთი მთავარი ფორპოსტი იყო საქართველოს წინააღმდეგ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მხარეზე მობინადრე ხაზარების და შემდეგ ადიღე-ჩერქეზების მოძალების. საკმაოდ დიდი ხანია მას შემდეგ, რაც ადიღე-ჩერქეზებმა, მაგალითად შაფსულებმა, ნატუხაელებმა, ან გადაშენებულმა უბიხებმა და ჯიქებმა ნაწილობრივ მაინც დაიპყრეს და დაიკავეს სოჩა-ადლერის მხარე და გაგრას მოადგენ. სწორედ მათთან ბრძოლის ბატალიების გამოხატულება უნდა იყოს გაგრის ჩრდილო-დასავლეთ მხარეში (ვინრობში) ჩვენამდე მოღწეული ციხე-სიმაგრეთა და ეკლესიათა ნანგრევები. ეს უკანასკნელი მდგარა ციხე-სიმაგრის ცენტრალურ ნაწილში და ქვის კვადრებით ნაგები ბაზილიკას წარმოადგენდა. საყურადღებოა, რომ ის VI საუკუნით თარიღდება და აღმოსავლეთ საქართველოში გავრცელებული ე.წ. სამეკლესიანი ბაზილიკების ანალოგიურია (სამწუხაროდ მისი წარწერების და გაფორმების კვალი არ ჩანს).¹

ასეთივე ქრისტიანული ეკლესიის (სამწაფიანი ბაზილიკის) ნანგრევები შემოგვრჩა აგრეთვე ე.წ. სოფ. ცანდრიფში (გაგრის ჩრდილო დასავლეთში - განთიადში), რომელიც კირქვის კვადრებით და ბრტყელი აგურით ჩანს ნაგები. სპეციალისტების აზრით,

¹ დ.თუმანიშვილი. დასახელებული ნაშრომი (ალბომი), გვ. 24.

ეს ეკლესია უნდა იყოს ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანე პირველის მიერ VI საუკუნეში აბაზგებისთვის აგებული ეკლესია. მის ნანგრევებში აღმოჩენილია მარმარილოს საფლავის ფრაგმენტი, რომელსაც შერჩენილი აქვს ბერძნული წარწერის ნაშთი - „აბასგას“¹.

საფიქრებელია გაგრამი არაერთი სხვა ეკლესიაც იქნებოდა, მაგრამ ეს მხოლოდ ვარაუდით ვიცით. აქაც შეიძლება გავიმეოროთ, რომ ბერძნულ-ბიზანტიური გავლენა აფხაზეთისა და საერთოდ საქართველოს ქრისტიანულ-საეკლესიო ცხოვრებაზე (მით უფრო ადრესამუალო საუკუნეებში, როდესაც აფხაზეთი მის ხელში თუ გავლენაში იყო) უდავოა, რასაც ბერძნული წარწერებიც მეტყველებენ, მაგრამ ეს ძირითადად IX საუკუნემდე, შემდეგ კი საქართველოს, როგორც აღორძინებულ ფეოდალურ ქვეყანას, თავიდან-ბოლომდე თავისი უნიკალური ეროვნული კულტურა გააჩნდა და მასზე გარედან გავლენა ფაქტობრივად მინიმუმამდე დავიდა. ასეა აფაზეთშიც, სადაც თავდაპირველი ბერძნული გავლენა ნახელავია, თუ საეკლესიო სფეროს თვალსაზრისით გავსაზღვრავთ 3-4 ეკლესიაზე მაინცაა გამოხატული (მაგალითად, ბიჭვინტაში, გაგრამი, კომაწში და ანაკოფიაში).

ამ მხრივ უეჭველია გამოირჩეოდა ბიჭვინტა (დიდი პიტიუნტი), რომელიც განსაკუთრებით VIII-IX საუკუნეებიდან (აფხაზეთა სამეფოს შექმნიდან) ქართული ქრისტიანული კულტურის სრულყოფილი ცენტრი გახდა.

ბიჭვინტა-პიტიუნტი, რომლის სახელწოდება ადგილობრივი რელიქტური ფიჭვის სახელიდან მომდინარეობს, დაკავშირებულია წმინდა ანდრია მოციქულის სახელთან და ღმრთისმშობლის სახელობის ტაძართან, რომელიც X-XI საუკუნეებშია აგებული.

ბიჭვინტაში, რომელიც III-IV საუკუნეებში ბერძენთა წყალობით საქართველოს ერთ-ერთ ქრისტიანულ-საეკლესიო ცენტრი იყო, საეპისკოპოსო კათედრა ჩამოყალიბდა. ამაზე მეტყველებს ის, რომ მისი ეპისკოპოზი სტრატოფილე მონაწილეობდა ნიკეის პირველ მსოფლიო საეკლესიო კრებაზე 325 წელს. ბიჭვინტამ, როგორც დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრმა (საეპისკოპოზო-საკათალიკოსომ) თავისი მუშაობა მხოლოდ XVII საუკუნეში შეანელა და შეწყვიტა (გელათში გადმოვიდა თურქ-ოსმალთა გავლენის გაძლიერებისა და ჩრდილო კავკასიიდან წარმართი და

¹ დ.თუმანიშვილი. დასახელებული ნაშრომი (ალბომი), გვ. 36.

მაჰმადიანური მიდრეკილების აფსუა-აბაზების ჩამოწოლის გამო. როგორც ჩანს, XVII საუკუნეში აფხაზეთის მოსახლეობა მკვეთრად შემცირდა - სავარაუდოა რაღაც უამიანობის გამო, ხოლო, მეორე მხრივ აფსუების, აგრეთვე ადილე-ჩერქეზების აქტივიზაციის გამო).

სპეციალისტების აზრით, ჩვენამდე მოღწეული ბიჭვინტის გუმბათიანი საკათედრო ტაძარი X-XI საუკუნეებშია აგებული, რომელსაც ნმ.ანდრიას საყდარსაც უწოდებენ (რადგან მოციქულმა ანდრიამ ბიჭვინტაში I საუკუნეში იქადაგა). ვარაუდობენ, რომ XVIII საუკუნეში ხსენებულ ტაძარს მეხი დაეცა და ძლიერ დააზიანა. ჩანს, XIX საუკუნის 30-იან წლებში ბიჭვინტის ტაძარი რუსეთის ხელისუფალმა შეაკეთა, როდესაც შეცვლილია გუმბათის ფორმა, ასევე შელესილა და შეთეთრებულია მისი ფასადები, რომლის გამო საკმაოდ შეცვლილა და გადასხვაფერებულია ტაძრის სახე.

XX საუკუნის 60-იან წლებში აკად.გ.ჩუბინაშვილის აქტიური ჩარევით და აკად.ვ.ბერიძის მეთაურობით ხსენებულ ტაძარს სარესტავრაციო სამუშაო ჩაუტარდა, რომლის შედეგად მას თითქმის პირვანდელი სახე დაუბრუნდა.¹

ყოველივე ამასთან ისტორიისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ ბიჭვინტისა და ბიჭვინტისადმი მიძღვნილ საეკლესიო წერილობით ძეგლებს, რომლებიც შექმნილია XV-XVIII საუკუნეებში და რომელთა რაოდენობა 30-ზე მეტია, მათ შორის: „მცნებაჲ სასჯულოჲ“ (1470-1474 წწ.); „ბიჭვინტის იადგარი“ (1525-1550 წწ.); „აფხაზეთის საკათალიკოზო გამოსავალი მოსაკრებლობის დავთარი“ (1621 წ.); „შენირულების წიგნი გურიელ მალაქია კათალიკოზისა ბიჭვინტისადმი“ (1616-1639 წწ.); „დავთარი აფხაზეთის საკათალიკოზო სამწყსოს მეკომურთა აღწერისა“ (1673-1696 წწ.); „შენირულების წიგნი კათალიკოს გრიგოლ ლორთქიფანიძისა ბიჭვინტისადმი“ (1705 წ.) და ა.შ.

ამ და სხვა საეკლესიო საბუთებში (დოკუმენტებში) აფაზეთის მღვდელმთავრების (კათალიკოზების) გარდა დასახელებულია დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებსა თუ მხარეების სოფლებში აფხაზეთის საკათალიკოზოსადმი კუთვნილი ქონება და, რაც მთავარია, ასეულობით ყმა-გლეხი, რომელთა შორის არ არის დასახელებული არც ერთი აფსუა მღვდელმსა-

¹ დ.თუმანიშვილი, იქვე, გვ. 12.

ხური და გლეხი, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი მცირე რაოდენობით მაინც ცხოვრობდნენ აფხაზეთში XVII საუკუნიდან. რა თქმა უნდა, გარდა მცირერიცხოვნებისა ამისი მთავარი მიზეზი ისაა, რომ ისინი საერთოდ ქრისტიანები არ იყვნენ. ამასთან, როგორც მრავალჯერ ითქვა, აფსუებს არავითარი საერთო არ აქვთ ძველ აფხაზეთთან, რომლებიც ქართველი ქრისტიანები იყვნენ და მრავალი ეკლესია-მონასტრის მფლობელი.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ზემოთ დასახელებული კანონიკური ძეგლი „მცნებაჲ სასჯულოჲ“ (1470-1477). ე.წ. „ფილოსოფოსი“ გ.როგავეას აკვიატებული მოსაზრებით, ეს ძეგლი მიმართულია წარმართი აფსუების ანუ აფხაზებისადმი. ამას რომ საერთო არაფერი აქვს სინამდვილესთან, ეს უკვე არაერთხელაა ნათქვამი (იხ. ქვემოთაც გ.გასვიანის რეცენზია გ.როგავეასადმი), თუმცა აქაც მოკლედ: აღნიშნულ ძეგლს რომ საერთო არაფერი აქვს აფსუებთან და მათ წარმართობასთან, ეს ჩანს არა მხოლოდ იქედან, რომ XV საუკუნეში აფსუების ჭაჭანება ჯერ არ ჩანს აფხაზეთში, არამედ იქედანაც, რომ ხსენებული ძეგლი ეხება არა წარმართებს, არამედ ქრისტიანებს და მისგან განმორებული-განდგომილ-ქრისტიანებს ანუ ქართველებს, რომლებიც ჟამთა ვითარებაში ამახინჯებდნენ ქრისტიანულ კანონებსა და დოგმებს, რაც კარგად ჩანს თუნდაც მისი შესავლიდანაც (შინაარსიდან თავისთავად). აი მისი შესავალი: „მცნებაჲ ესე სასჯულოჲ ურწმუნეთა მომაქცეველი და მორწმუნეთა განმამტკიცებელი და განმამკნობელი, ყოველთა ქრისტიანეთათვის მოვლენილი ზეცისა ქალაქისა იერუსალიმისაგან და ცათა მობაძვისა ანტიოქიისა“¹.

რა რთული თავსატეხია იმისი გაგება, რომ „მცნებაჲ სასჯულოჲს“ ტექსტი შედგენილი და დანერგილია ანტიოქიის პატრიარქის მიხაელის (მიქეაელის) მიერ მეფე ბაგრატ VI-ის და დადიან-გურიელ შამადავლას დროს (1470-1474 წლებში) დასავლეთ საქართველოსათვის.

აკად.კ.კეკელიძე წერს: „უეჭველია, პატრიარქი მიხაილი ამ „მცნებას“ ბერძნულ ენაზე დანერდა, მაგრამ, ვინაიდან ის... ქართულად გამოქვეყნდა, ერთ მხრივ, და, მეორე მხრით, ქართველ-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, პროფ. ი.დოლიძის გამოც., თბ., 1970, გვ. 221.

ბისადმია უშუალოდ მიმართული, მას ჩვენ ვთვლით ქართულ საეკლესიო კანონმდებლობითს ძეგლად".¹

ეს ძეგლი რომ მართლაც დასავლეთ საქართველოსათვის, ანუ ქართველებისათვისაა შედგენილი და არაფერშუა არიან - ვინრო მნიშვნელობით აფხაზები ანუ აფსუა წარმართები, ეს კარგად ჩანს თვითონ ტექსტიდან, რომელშიც საუბარია: მეფეზე, დადიანზე, ათაბაგზე, ერისთავზე, დიდებულზე, აზნაურზე, გლეხზე, მსახურზე (ანუ ყველა სოციალურ კატეგორიაზე), ქრისტეს სჯულის მოსავ მორწმუნეზე, მონასტერზე, კათალიკოს-ეპისკოპოსზე, ანუ პირდაპირ ბაგრატ მეფეზე, დადიან-გურიელ შამადავლაზე, მთავარეპისკოპოს ცაიშელ-ბედიელ იოვაკიმზე და სხვ. ასევე ქრისტიანობის მორწმუნე ყველა ადამიანზე, რომლებშიც დროთა ვითარებაში „უამთა სიძუელისაგან და სოფლისა სივერაგეთაგან იყუნეს მრავალნი წესნი შემლით და გარდაქცევით“.²

ამასთან, ამ ძეგლში აქვე ნათქვამია, რომ აფხაზეთის კათალიკოზად იკურთხა ცაიშელ-ბედიელი იოვაკიმი, რომელიც დასმულ იქნა აფხაზეთში, ანდრია მოციქულის საყდარში - „ყოველთა ქრისტიანეთა ლიხთამერსა, ოდიშისა, გურიისა და აფხაზეთისა, ყოველთა ურჩთა და ღმრთისა არა ნებისმყოფელად მყოფთათვის მომაქცეველად ვაკურთხეთ“.³

აქ მოყვანილი ამონარიდებისა და საერთოდ ძეგლის მთელი ტექსტის გულდასმით წამკითხველისათვის არაფერი სადაო არაა იმ მხრივ, რომ საქმე მთელ დასავლეთ საქართველოს ანუ „ლიხთიმერეთის“ ანუ აფხაზეთის მთელ მოსახლეობას (ქართველობას) ეხება და არა მის ერთ რომელიმე ნაწილს, ე.წ. წარმართ აფსუებს (რომლებიც მაშინ საერთოდ არც ცხოვრობდნენ აფხაზეთში). ამ ძეგლში განსაზღვრულია იგივე აფხაზეთის საზღვრებიც, სადაც აღნიშნულ საკანონმდებლო „მცნებას“ უნდა ემოქმედნა ეპისკოპოზი იოვაკიმის კურთხევით: „და ეპისკოპოზი ლიხთა ამერისა, ჭოროხსა აქათ, ოვსეთსა აქათ, ზღუაი პონტოსა აქათ, სადა დიდისა ბიჭუინტისა სამზღუარი მიანევს...“⁴

¹ ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 1960, გვ. 568.

² ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 222.

³ იქვე, III, გვ. 222.

⁴ იქვე, გვ. 221

ამავე ძეგლში მკაფიოდაა არაერთგან განმარტებული თუ რა გადახვევა და დანაშაული ნიშნავს ქრისტიანული რჯულის უარყოფას ან შელახვა-გამრუდებას (აქ მოცემულია 43 პუნქტისაგან შედგენილი ქრისტიანული მორალური კოდექსი), მათ შორის ქრისტიანული რჯული გმობს: ქრისტიანული კურთხევის უარყოფას, საყდართა, მონასტერთა და ეკლესიათა დამამცირებელ მოქმედებას, ხელისუფლებისადმი ურჩობას, უხვედრი ცოლის შერთვას, ეკლესიის მღვდელმსახურთა ოჯახის შეურაცხყოფას, მრუშობას, მეკობრობას, კაცისკელას, დედინაცვალთან, ხელოვნურად დანათესაებულთან ვინც სცოდავს, მარხვის არ შესრულებას, უქმე დღეების არ დაცვას, დაბეჭდილი ეკლესიის გახსნას, ვინც ობოლის, ქვრივის, დავრდომილის შემწყნარებელი და შემწე არ არის, მართლმადიდებლობის თაყვანისმცემელი არ არის, ვინც ქურდობს, და ძარცვავს სხვას, ვინც ქრისტიანულ რწმენას არ იცავს და მას გაურბის, ვინც ლოთობს, ხარბობს, სიძვას ეწევა, ვინც მშვიდობიან ცხოვრებას ანგრევს და ა.შ.

ერთხელ კიდევ ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ მოცემული „მცნება“ ეხება მთელ დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთს, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი კუთხე, მაგალითად, რაჭა, ლეჩხუმი, სვანეთი და სხვა მასში არაა კონკრეტულად დასახელებული. ამაზე მეტყველებს აი ეს ამონარიდიც „კათალიკოზისა სიტყუასა და ბრძანებასა არ დამორჩილდეთ და ესე მცნება არ დაიცვას, და არა გულითა ნმიდითა აღიაროთ და ძალმიცემით არ დაიჭიროთ და არა ირწმუნოთ, გინა მეფეთა, გინა თავადთა, გინა დიდებულთა, გინა აზნაურთა, გინა ებისკოპოზთა, გინა ქორეპისკოპოზთა, გინა მოძღვართა, გინა მღვდელთა, გინა დიაკონთა, გინა მსახურთა, გინა გლეხთა, გინა მამათა, გინა დედათა, გინა დიდთა, გინა მცირეთა, ვინ გინდა ვინ ეს მცნება არ ირწმუნოთ, და კათალიკოზსა არ დამორჩილ ექმნას, და ვითა ესე აღწერილი მოგვითხრობს მარხვათა განაჩენსა და ესრეთ არა იმარხოს“.¹

ეს „მცნება“ რომ მთელ დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთის საზოგადოებას ეხება მეფიდან დაწყებული – გლეხამდე და არა ვინრო მნიშვნელობით, რომელიმე კუთხეს ან სხვა ეთნოსს ან ეთნიკურ ჯგუფს (თუნდაც წარმართ აფსუებს) თუ „აფხაზებს“ - ბრმამ და ბეცმაც კი უნდა დაინახოს. საერთოდ, საკითხავია - სადაა ამ საყოველთაო ქრისტიანულ კანონიკურ

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 230-231.

ძეგლში კრინტი (ერთი სიტყვაც კი) დაძრული წარმართობაზე", „აფსუებზე“ ან თუნდაც „აფხაზზე“ - ვინრო მნიშვნელობით (აფხაზი ხომ თავისთავად მთელი დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ეწოდა - ფართო მნიშვნელობით!).

ვინც ამ „მცნებაში“ აღნუსხულ ამბებს: ქრისტიანობისაგან განდგომას, გადახვევას, გამრუდებასა და დამახინჯებას აფსუებს ანუ ე.წ. „აფხაზებს“ მიაწერს, იმისი საქმე „ბნელი ოთახისა და შავი კატის“ ამბავს მაგონებს - როგორ დაიჭერ შავ კატას ბნელ ოთახში, თუ ის იქ არ არის!? ამდენად, ვეკითხები „ისტორიკოს თუ ფილოსოფოსს“ გ.როგავეს - როგორ დაინერებოდა ხსენებული „მცნება“ აფსუების წარმართობაზე, როცა მათი ჭაჭანება აფხაზეთში ჯერ არ იყო, ან რომელი მეფე, გინდა თავადი, გინდა დიდებული, გინდა ეპისკოპოზი, მოძღვარი, მღვდელი, დიაკონი და ა.შ. ჰყავდათ, მისივე თქმით, გვაროვნული წყობილებისა და წარმართული რელიგიის მქონე აფსუებს!?

დასახელებული საეკლესიო წყაროების გარდა ჩვენს ყურადღებას იპყრობს „ბიჭვინტის იადგარი“, რომელიც ისტორიკოსი ს.კაკაბაძის მიერ დაახლოებით 1525-1550 წლებითაა დათარიღებული. მეორე გამოცემ პროფ. ს.კაკაბაძის მიერ (პირველი გამოცემელია პროფ. ა.ხახანაშვილი). ს.კაკაბაძის აზრით, იადგარის დასაწყისი ნაწილი XVI საუკუნის პირველ ნახევარშია შედგენილი, მაგრამ მისი „ნართაული გლოსები“ XVI საუკუნის ბოლო პერიოდს უნდა ეკუთვნოდეს.¹ იადგარის შეწირულობის მინაწერების შედგენის დროდ ალ.ხახანაშვილს XVI-XVII საუკუნეები მიაჩნია. ის წერს: ბიჭვინტის იადგარი წარმოადგენს „კათალიკოზთა სამართლის“ დამატებას, გუჯარი დგებოდა თანდათანობით ოთხი საუკუნის განმავლობაში და თავისი ახლანდელი სახე მიიღო არა უადრეს XVIII საუკუნისა“.²

იადგარი განხილული აქვს პროფ. ლ.მუსხელიშვილს, რომლის აზრით, ის ნატყუარია.

ბიჭვინტის იადგარის ნატყუერობასა და სხვადასხვა დროის შედგენა-დანერვილობას ადასტურებს პროფესორი (იურისტი) ი.დოლიძეც, რომელსაც მიაჩნია, რომ ეს ნაყალბევი საბუთი (ძირი-

¹ ს.კაკაბაძე. აფხაზეთის საკათალიკოზოს დიდი იადგარი, ჟ. „საისტორიო მოამბე“, II, 1925 წ., გვ. 180-197), II გამოცემა.

² „იურიდიჩესკი ვესტნიკი“, ტ. XI, 1892, გვ. 568-571 (რუსულად).

თადი ტექსტი) შედგენილი უნდა იყოს არა უადრეს ევდომონ კათალიკოსის დროს (1557-1578 წწ.).¹

მოცემული „იადგარის“ ნამდვილობაზე, შექმნის თარიღსა და შედგენილობაზე ოთხი მეცნიერის მოსაზრებათა წარმოდგენა და დამონშება იმის გამო დაგეჭირდა, რომ ბიჭვინტის მრავალრიცხოვან ძეგლთა შორის ეს „იადგარი“ ერთადერთია, რომელიც აღძრავს ეჭვს და ცდუნება-ინტრიგას აფხაზეთში აფსუების ცხოვრების შესახებ XVI საუკუნეში. აი ეს ტექსტი: იადგარში ჩამოთვლილია XVII საუკუნის დადინათა თაობა, რომელთაც ბიჭვინტის ღმრთისმშობელს შესწირეს სოფლები, აზნაურიშვილები, გლეხები და სხვადასხვა ქონება: „კულადცა გკადრეთ და მოგაკსენეთ ჩუენ დადიანმან პატრონმან მამიამან და ძემან ჩუენმან პატრონმან ლეონ დადიანმან და ძეთა ჩუენთა დადიანმან პატრონმან გიორგი და დადიანმან პატრონმან მამია თქუენ, საშინელსა ბიჭვინტისა ღმრთისმშობელსა:

მანთხოჯის სასახლე და მონასტერი, ორმოცის კუამლის კაცითა და ერთის აზნაურის - შვილთა რატიანითა, ნყლითა, ველითა, სანადიროთა, შესავლითა და გამოსავლითა, საძებარიითა და უძებარიითა; ჯიქთუბანის მთავარანგელოზის მონასტერი, თორმეტის კუამლის კაცითა; ეგურისპირს ნაჟანო, სამოცის კუამლის კაცითა; ხოისრს წმიდის გიორგის ეკლესია, ოცდახუთის კუამლის კაცობითა, წამხარს გამკერვალია; სასახლე სუბეში; სოფელი მუხური, აზნაურის - შვილებითა, ოცდაათის კუამლის კაცითა; ტყაურუს მეთევზე და მენავე შამიგია ჭუჭურია და დათია; მარმარისკარს ეგვიბტია და ჩუნბურია; აგრევთე აფხაზეთს ბიჭვინტას გარემო სოფელი აითარნე, არუხა და რაბინა, აითარნეს მთა ზეთის ხილოვანი“.²

შენიშნულობის ამ ტექსტში დასახელებული „აითარნე“ და „არუხა“ ზოგიერთის აზრით, აფსუური (ე.წ. აფხაზური) ტოპონიმებია, რაც ჩვენი აზრით, სწორი არ არის, ისინი ქართულის მინაბადი უნდა იყვნენ არა XVI საუკუნეში, არამედ XVII საუკუნეში ან კიდევ შემდგომ საუკუნეში.

უპირველეს ყოვლისა „აითარნეზე“ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ბიჭვინტის იადგარის დათარიღება, როგორც ძირითადი ტექსტის (კათალიკოსთა ხელრთვებით რომ მთავრდება - სხვა-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 614-617.

² იქვე, II, გვ. 179.

დასხვა დროისაა, ხოლო მომდევნო (მესამე) ნაწილი, რომელიც შენიშვნებს ასახავს მინაწერების სახით (სადაც „აითარნე“, „არუხა“ და „რაბინაცაა“ ჩამოთვლილი) XVII-XVIII საუკუნეებისა.¹

ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ჩამოთვლილი სოფლები თუ ალაგები სხვადასხვა დროს მოღვაწე დადიანთა: მამიას, მისი ძის ლეონის, შვილიშვილის გიორგის და კიდევ მამიას (?) შენიშვნების სახელითაა მოხსენიებული.

ამასთან მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ბიჭვინტის გარემოში დასახელებული აითარნეს, არუხას და რაბინას მსგავსი სოფლები თუ ადგილები არსადაა მოხსენიებული და არც ახლა არსებობენ (ჩვენ ვერსად მივაკვლიეთ ბიჭვინტის გარემოში ვერც ზეთისხილოვან მთა აითარნესაც).

აქედან გამომდინარე, ვფიქრობთ, ნაყალბევ იადგარში მოხსენიებული სოფელი „აითარნე“ საერთოდ არ არსებობდა აფხაზეთში და ქართული (მეგრული) წარმართული ღვთაების გადმონაშთის „ჟინი ანთარის“ მინაბაძია, მით უფრო, რომ ბიჭვინტის იადგარში მოხსენიებული შენიშვნება დადიანების სახელითაა შესრულებული. ამაზე მიგვანიშნებს არა მხოლოდ ის, რომ ქრისტიანული სარწმუნოების ტერმინოლოგია აფსუებს უპირატესად მეგრელებისგან აქეთ გადაღებული, არამედ ივ.ჯავახიშვილის გამოკვლევაც, რომ აითარნე იგივე მეგრული ანთარის ორეულია.

ივ.ჯავახიშვილი წერს: „ახლა სამეგრელოში ყველას დავინყებულნი ჰქონია „ანთარი“-ს მნიშვნელობა და აღარავინ იცის, თუ რა ღვთაებაა იგი, მაგრამ ჩვენთვის ცხადია, რომ მეგრული „ანთარი“ და ხევსურების „ანატორი“ ერთი და იგივე ღვთაება უნდა იყოს. ამ ღვთაების სახელი შენახულია, მგონია აფხაზურშიც, რომელშიაც ეს სიტყვა გვხვდება „აითარ“-ის სახით. პ.გიორგაძის სიტყვით, აფხაზების მითოლოგიაში პირველი ალაგი უჭირავს სწორედ ამ საქონლის ზედამხედველს „აითარს“. „აითარ“, შეიძლება წარმომდგარიყო „ანთარი“-საგან თვით მეგრულ ნიადაგზედაც, სადაც „ნ“ ჯერ „ლ“-დ ქცეული შემდეგ „ლ“ ასო ა-დ ხდება, მაგ. მონაზონი მეგრ. „მალაზონი“ და „მააზონი“; „მალალური“, „მააალური“.²

¹ ი.დოლიძე, ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 615 (ბიჭვინტის იადგარის განმარტება, 56).

² ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, I, თბ., 1979, გვ.123.

აქვე ივ.ჯავახიშვილი პირველთაგანი აანალიზებს წარმართულ ღვთაება „აითარის“ მნიშვნელობას აფხაზებში და აღნიშნავს, რომ „ამ ცნობებიდან ჩანს, რომ „აითარ“ მარტო სახელით კი არ უდრის მეგრულ „ანთარს“, არამედ მნიშვნელობითაც: როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, „ანთარ“-საც სწორედ ამგვარი ვედრებით შეჰღალადებს მეგრელი სოფლელი, როცა უნდა საქონელი მოუშენდეს და გაუმრავლდეს“.¹

ე.ი. ივ.ჯავახიშვილის რწმენით „ანთარი“, „ანატორი“ ასევე „აითარნე“ ქართულშიც და აფხაზურშიც საქონლის, მოსავლისა და მოსახლეობის მფარველი ღვთაებაა, რაც უეჭველად იმისი მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ამ ღვთაების სახელი და შინაარსი აფსუებმა აფხაზეთში დამხდური მეგრული მოსახლეობისაგან შეითვისეს XVII თუ XVIII საუკუნეებში, რასაც დადიანთა მიერ ბიჭვინტისა და აფხაზეთის სხვა ეკლესია-მონასტრებისადმი მზრუნველობა და მრავალრიცხოვანი შეწირულობებიც ადასტურებს.

ასევე შეიძლება ვიმსჯელოთ დადიანთა სახელით ბიჭვინტისადმი შეწირულ „არუხაზე“, რომელიც აგრეთვე სამეგრელოს შუა საუკუნეების ციხე-სიმაგრის „რუხის“ სახელწოდების ორეული ანუ მინაბაძია. მართალია, ამ შემთხვევაში ტოპონიმის დასაწყისი ა აფსუებისათვის დამახასიათებელი „ა“ თავსართის ცდუნებას იწვევს, მაგრამ როგორც ვთქვით, ის ქართული ტოპონიმია რუხს ნიშნავს და, რაც მთავარია, „იადგარის“ იმ ნაწილშია მოხსენიებული, რომელიც XVII-XVIII საუკუნეებში უნდა იყოს შესრულებული. ამდენად მასზე, როგორც აფხაზეთში აფსუების ცხოვრების მაჩვენებელზე ჩამოკიდება - „წყალწაღებული ხავეს ეკიდებოდას“ დაემსგავსება. აფსუები XVI საუკუნეში, რომ ჯერ კიდევ ყუბანის შუანელში ცხოვრობდნენ (აფხაზეთში კი არა, ყუბანის სათავეებშიც არ იყვნენ ამოსული), ამაზე მიგვითითებს იტალიელი კარტოგრაფი ჯაკოპო გასტალდის „კავკასიის რუკა“, რომელშიც პირდაპირაა ყუბანის შუანელში შემოხაზული „აფსუას რეგი“.

აფხაზეთში აფსუების XVII საუკუნის ბოლოს ჩამონოლაზე ხომ ვითარების თვითმხილველი ტატიშჩევიც („რუსეთის ისტორიკოსების მამად წოდებული და პეტრე პირველის მოხელე) ლაპარაკობს, ასევე რუსი სამხედრო ისტორიკოსი დიაჩკოვ-ტარასოვიც და სხვ.

¹ ივ.ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, I, თბ., 1979, გვ.123.

როგორც აღვნიშნეთ, ბიჭვინტის არც ერთი სხვა წერილობითი ძეგლი არ იძლევა რაიმე საფუძველს და საეჭვოს აფხაზეთში აფსუა-აბაზების ყოფნის შესახებ XVII საუკუნემდე. კიდევ მეტი, თვითონ ის ძეგლებიც კი, რომლებიც XVII-XVIII საუკუნეებშია შესრულებული არც ერთ შემთხვევაში არ ასახელებს აფსუების გვარ-სახელს არა მხოლოდ ქრისტიანთა და ეკლესია-მონასტერთა მღვდელ-მსახურთა შორის, არამედ მრევლშიც, ყველგან და ყველაფერში მხოლოდ ქართველები (უპირატესად ლაზ-მეგრელები) ჩანან.

საყურადღებოა, რომ ჩვენს მიერ წარმოდგენილ საეკლესიო ძეგლებში თითქმის არსადაა ყურადღება გამახვილებული საკუთრივ (ვინაო მნიშვნელობით) აფხაზებზე. ჩვენი დაკვირვებით ეს იმით აიხსნება, რომ ძველი აფხაზები თავისი ეთნიკური ვინაობით (ანუ ჯიშით და ჯილაგით), ასევე რწმენით და კულტურით, აგრეთვე ენით არ განსხვავდებოდნენ დანარჩენი ქართველებისაგან XVII საუკუნემდე, როდესაც მათ აფსუა-აბაზები მიემატენ, მაგრამ არც თუ დიდი რაოდენობით (თავდაპირველად თითქმის შეუმჩნევლად). ვფიქრობთ, ესაა თავიდან კვლევა-ძიების დროს აფსუების ცალკე გამოუყოფლობის მიზეზიც. მიუხედავად ამისა, ღრმად დაკვირვებული სპეციალისტისათვის შესაძლებელია იმისი გაგება, რომ XVII საუკუნიდან გარკვეული გარდატეხა ხდება აფხაზებში, მათ ვილაც უცხო კულტურისა და რწმენის, ასე ვთქვათ, უცხო ადათ-წესისა და ყოფა-ცხოვრების ადამიანთა ჯგუფები შეერია. მიგვაჩნია, რომ ასეთ გარემოებაზე მიუთითებს XVII საუკუნის ერთი საეკლესიო საბუთი, ესაა - „მამულების მფლობელობის განახლების სიგელი ლევან დადიანისა ხობის საყდრისადმი“ (1611-1657 წწ.). ამ სიგელსა თუ იადგარში საუბარია იმაზე, რომ დღეთა ცვალებადობაში მოიშალა სოფელი, ტყე და ველი, მამა-პაპათა მიერ დადებული და გარიგებული იადგარი და სიგელი, რომლის გამო საჭირო გახდა მისი განახლება: „ესე ვითარცა დადიან-გურიელისა, სულ - კურთხეულისა სამადავლასაგან გარიგებული სიგელი ვნახეთ, ესრეთ ეწერა და გაერიგა: „ძუელითაგან იადგარი გარყუნილიყო და დაკარგულიყო ხოფისა ღმრთისმშობელისაო, მას ჟამსა უღმრთოდ და უსჯულოებად მიიქცეს აფხაზნი, და აღვიყვანეთ იოვაკიმ, კაცი ღირსი ნეტარებისა, დავსვით კათალიკოზად, რომელი აფხაზთა გარყუნეს სჯული და კათალიკოზობა, ხოლო ჩუენ, მარჯუენითა ქრისტეს საფლავისათაო და იერუსალიმისა და

ანტიოქის პატრიარქისა მიხაილის ნებადართვითა, გავარიგეთ ჯუარითა და ონოფრითა".¹

როგორც ვხედავთ, აქ (განახლებულ სიგელში ანუ შენი-რულობაში - გლეხები და სოფლები ცალკეა ჩამოთვლილი) პირდა-პირაა ლაპარაკი აფხაზთა გარყვნაზე ქრისტიანული რჯულისაგან, მათი ურჯულოდ გახდომაზე, ანუ მაჰმადიანად გადაქცევაზე. მართალია, შეუძლებელია იმისი ზუსტი განსაზღვრა - თუ აფხა-ზეთში რა მასშტაბის იყო ეს გამაჰმადიანება და რამდენად შეეხო ის აფსუებს და ქართველებს ანუ აფხაზებს, მაგრამ თუ შემდგომ მოვლენებს დავაკვირდებით, შეიძლება იმისი თქმა, რომ ეს რამ-დენადმე ქართველებსაც შეეხო, მაგრამ ვფიქრობთ, ეს უპირა-ტესად აფსუებს ეხება, რადგან მაჰმადიანობისადმი მიდრეკილება მათ ჩრდილო კავკასიიდანაც მოჰქონდათ, სადაც ყირიმის სახანოს (თურქეთის ვასალის) მეშვეობით ეს პროცესი ჩრდილოეთში XVI საუკუნის დასაწყისიდან დაიწყო. ამასთან, შემთხვევითი არც ის იყო, რომ აფსუებმა რუსეთის წინააღმდეგ თავიანთი ჩრდილოელი თანამოძმეებივით თურქეთს მიაშურეს, არც ის არის შემთხვე-ვითი, რომ აფსუებს გუდაუთაში XIX საუკუნეში (რუსეთის მიერ დაპყრობამდე) ექესი მოლა ჰყავდათ და უკვე გამაჰმადიანებული იყვნენ. ყველაფერ ამასთან, რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის დროს, აფსუები თურქეთს მიემხვრენ, რომლის გამო მათ რუსეთის სამეფო კარმა სასჯელად „დამნაშავე ხალხის“ სახელი გამოუტანა.

როცა აფსუების გამაჰმადიანებაზე თუ მისადმი მიდრე-კილებაზე ვმსჯელობთ, ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ თუ მთლი-ანად არა, ნაწილობრივ მაინც მათზე მოდის ბიჭვინტის საკათა-ლიკოსოს და რამდენიმე საეპისკოპოსოს (ასევე რიგი ეკლესიების) წინააღმდეგ ამხედრება, ასევე დადიანებისა და ოდიშის წინააღ-მდეგ ბრძოლა, რომლის გამო დადიანები ქვეყნის დამცავ კედლებ-საც კი იშენებდნენ, მიუხედავად ამისა, მათ საბოლოო ჯამში, ენგურამდე მოაღწიეს, სადაც ადრე არც ერთი აფსუა არ ცხოვ-რობდა.

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დაშლის შემდეგ, გან-საკუთრებით XVII-XVIII საუკუნეებში დასავლეთ საქართველოს დასჩემდა ტყვეთა სყიდვის (ადამიანებით ვაჭრობის) ავი სენი, რომლის საფუძველი და სათავე დასავლეთ საქართველოში თურქ-

¹ ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 209 (ხაზგასმა ჩვენია).

ოსმალები იყვნენ, რომელთაც თავის გავლენასა და სამსახურში მოაქციეს აფხაზეთის, აჭარის, სამცხე-საათაბაგოს, სამეგრელოს, გურიისა და სხვა გაბატონებული წრეების ნაწილი: შარვაშიძეები, დადიანები, გურიელები, ჯაყელები, აბაშიძე-თავდგირიძეები, მათი ფაშები, ბეგები, მუტესარიფები და სხვ.

ამასთან დაკავშირებით აკადემიკოსი ნ.ბერძენიშვილი აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის პროფ. პ.რატიანის შეკითხვაზე პასუხში წერს, რომ უკუღმართი ისტორიული მოვლენათა მიზეზით გვიანფეოდალური საქართველოს ძნელბედობის ხანაში თანდათან შესუსტდა აფხაზეთთან საქართველოს ინტენსიური და ორგანული კავშირი, რომელიც ათეული საუკუნეთა განმავლობაში რომ იჭედებოდა და ინართობდა: მტაცებელმა ოსმალებმა ამ მოვლენებს განსაკუთრებით ძლიერად შეუწყო ხელი. მთლიანი საქართველოს სიმტკიცის გასატეხად ოსმალებმა ერთ-ერთი დასაყრდენი სწორედ ჯიქეთ-აფხაზეთში დაიგულა. ასეთივე დასაყრდენები გაიჩინა მან სამცხე-საათაბაგოში, ქვემო გურიაში, ამიერიდან სოხუმში, ახალციხეში, ბათუმში ენყობოდა საქართველოს ნახდენა-გადაშენების ოსმალური გეგმები. ახალციხის და სოხუმის ფაშები თუ ბათუმის მუტესარიფები იყვნენ ოსმალეთის აგრესიის მოწინავე დროშის მეთაურები ქართული წყობილების მოშლა და მის ნაცვლად მაჰმადიანობისა და თურქობის დანერგვა, ქვეყნის დაცლა ყოველივე დოვლათისაგან და მისი გადაქცევა ტყვის მსყიდველთა ველურ ბუნაგად, - ასეთი იყო ოსმალეთის „სახელმწიფოებრივი შემოქმედების მიზნები მის მიერ დაპყრობილ ამ ქართულ ქვეყნებში“.

აკად.ნ.ბერძენიშვილი (რომელიც ვერ მოესწრო რუსეთის ბოლო აგრესიებს და ინტერვენციებს საქართველოს წინააღმდეგ) თავისი ბრძნული წინასწარმეტყველებით (უკვე ნანახის და განცდილის საფუძველზე) ხედავს და გმობს ოსმალეთის იმპერიის გეგმებსაც: „ცარიზმის აგენტ-კოლონიზატორებისათვის არ იყო ხელსაყრელი და სასურველი ქართველი ერის ჩამოყალიბება, საქართველოს ეროვნული გამოვლინება არ ეთანხმებოდა კოლონიზატორთა მიზნებს და ცარიზმიც ღონეს არ ზოგავდა აღდგენა-გაერთიანების გზაზე შემდგარი საქართველოს ძალების დაშლისათვის, ცარიზმის აგენტ-კოლონიზატორები არაქართველებად აც-

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.280

ხადებდნენ აფხაზებს, ქვემო გურულებს (ქობულეთელებს), მესხებს, კლარჯებს, შავშევებს, აჭარლებს, აღმოსავლეთ კახელებს (ინგილოებს), მეგრელებს, სვანებს...¹.

ნ.ბერძენიშვილისავე თქმით, ამ მზაკერული მიზნის სამსახურად იყო ამოძრავებული ძლიერი აპარატი - ადმინისტრაციული თუ „კულტურულ-მეცნიერული“. ამ გზით მზადდებოდა პირობები ქართველი ერის მოსამლელად, მის გასაქრობად (აი, როგორ იწინასწარმეტყველა ბრძენმა ისტორიკოსმა ნ.ბერძენიშვილმა, ჯერ კიდე XX საუკუნის 50-იან წლებში რუსეთის იმპერიის დამქაშების პუტინის, მისი დუმის და მთელი სახელმწიფო აპარატის საქართველოსადმი ბოლო ოცეულ წლებში თავსდატეხილი იმპერიალისტური მზაკერობა აფხაზეთისა და შუაქართლის ოკუპაცია-ანექსია და ეთნონშენდა, აგრეთვე ქართველთა გენოციდი და აფხაზ-ოსთა დივერსიული მოსყიდვა-პასპორტიზაცია).

აი კიდევ რას წერს ნ.ბერძენიშვილი მეფის რუსეთის ხელისუფლებაზე: „ქართველი ერის (ისევე როგორც სხვა ერების) გაქრობის მიზნით ცარიზმი ყოველ ღონეს მისაღებად თვლიდა: ფიცისტებას და უნდობლობას, მდაბლის მოსყიდვას, უტიფარ სიცრუეს, მზაკერულ პროვოკაციას, უღმობელ სიმკაცრეს, ლალატი მკელელობას, - ყველა ეს და სხვა ასეთი „სათნოებანი“, ცარიზმის თანდაყოლილი თვისება იყო დამორჩილებულ ხალხთა წინააღმდეგ ბრძოლაში, ამ ხალხთა გასაქრობად“².

კიდევ მეტი: „ფეოდალური საქართველოს ტომების ურთიერთის წინააღმდეგ ამხედრება, საქართველოს ტერიტორიის უცხოელებით დასახლება, ქართული ენისა და კულტურის დევნა (და ვითომ აფხაზურის, ისევე როგორც ვითომ მეგრულის, სვანურის „მფარველობა“, ნამდვილად კი ეს იყო მათი ქართულიდან გამოთიშვისა და ადვილად გაქრობის ხერხი) – ასეთი იყო ცარიზმის „კულტურული მისია“ საერთოდ საქართველოში და აქ აფხაზეთში, კერძოდ, საამისოდ საკმარისია მოვიგონოთ აფხაზების ტრაგედია 1878 წლისა (ოსმალეთისა და ცარიზმის საერთო ღონისძიების – პროვოკაციის ნაყოფი), ან მეგრელების ბოლომოუღებელი ტანჯვა აფხაზეთში“³.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.280

² იქვე, გვ.348-349.

³ იქვე, გვ.348-349

ნ.ბერძენიშვილისავე აზრით, ასეთივე მუხანათური იყო ოსმალეთის პოლიტიკაც: „ასე რომ თუ ბარბაროსული ოსმალეთის გავლენით აფხაზეთში ქართული ქრისტიანული კულტურის ათასწლოვანი კერა - ბიჭვინტის საკათალიკოზო მოიშალა (ამას მოჰყვა შემდეგ თანდათანობით ყველა ასეთი ცენტრების მოშლა), „კულტუროსანი“ ცარიზმი არანაკლები დაჟინებით ცდილობდა თავისთავადი ქართული კულტურის ყოველივე კვალის ამოგდებას ამ მხარეში. საამისოდ ცარიზმს ჰყავდა ამოქმედებული ადმინისტრაცია, ეკლესია, სკოლა, პრესა და ეგრეთწოდებული „მეცნიერება“. უკანასკნელ ძალღონეს არ ზოგავდა, რათა დაერწმუნებუნა, ვისი დარწმუნებაც, მისი აზრით, საჭირო იყო, რომ ამ კუთხეს საქართველოსთან საერთო არაფერი აქვს, რომ მაშასადამე, ქართველების მტკიცებანი აფხაზეთ-საქართველოს ერთობის შესახებ, მხოლოდ მათი უნიადაგო სურვილების ნაყოფია, რომ ეს მონუმენტური ნაგებობანი: - ციხე-სასახლეები, მონასტერ-ეკლესიები, ხიდები, რომელნიც ყველა მონობით საქართველოს ფეოდალური კულტურის დროისანია, - ყველა უცხოელ ბერძნებს, დამპყრობელ რომაელებს, მეკობრე ვაჭარ ვენეციელებს და ბარბაროს თურქებსაც კი ეკუთვნით, რომელთა მფლობელობის დროს, გადაჭრით უნდა ითქვას, არც ერთი ღირსშესანიშნავი ძეგლი არ შექმნილა მთელ აფხაზეთში. ცარიზმის აგენტი მეცნიერ-კოლონიზატორები მზად იყვნენ აფხაზეთის კულტურის კერები თავიანთი მოსისხლე თურქებისათვის მიენერათ, ოღონდ ქართველების ხსენება ამოეძირკვათ აფხაზეთში, ოღონდ აფხაზეთში ქართველთა ხმა-კრინტი და სახსენებელი აღმოფხვრილიყო, რომ აფხაზეთი საქართველოს ორგანული და განუყოფელი ნაწილი არ ყოფილიყო, საქართველოს ღვიძლი კუთხე თუ მხარე არ ყოფილიყო, სადაც ძეგლები კი არა, ქვა-ქვაზე დადებულიც კი ქართული იყო. ცხადია, რუსეთის იმპერია ჯერ გარედან, შორიდან ლამობდა სამოთხისეული აფხაზეთის ხელში ჩაგდებას, ხოლო რუსული ჩექმით დაბიჯებიდან საეჭვოდ არ ეჩვენებოდა მისი თავისადმი სამუდამო კუთვნილება, სწორედ, ამიტომ უარყოფდა ქართველთა ხსენებას აფხაზეთში, აჭარაში, სამეგრელოში, სამცხეში, გურიაში და ყველგან, სადაც კი დათვსა თუ სპილოს ფეხი დააბიჯა.

მიუხედავად მეფის რუსეთის ხელისუფლების მიერ „გიორგიევსკის 1783 წლის ხელშეკრულების ანუღირება-უგულებელყო-

ფისა, საქართველოს სახელმწიფოს გაუქმებისა და შეერთებისა, საქართველომ ერთმორწმუნეობის მეშვეობით დასაწყისში მაინც ერთგვარი შეღავათი მიიღო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში ყოფნით (თურქ-ოსმალები და სპარსელები ახლა ისე იოლად ვერ არბევდნენ მას, როგორც უნინ. თუმცა დაპირება - დაპირებად დარჩა - ოსმალების მიერ დაპყრობილი ქართული მიწა-წყლის საქართველოსადმი დაბრუნებაზე. ასევე მალე რუსეთმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიაც გააუქმა. ამასთან, რუსეთი აშკარად თუ მალულად, ხილულად თუ უხილავად, შეუდგა საქართველოს საბოლოო დაპატრონებას და ქართველების გათქვეფა-ასიმილაციას. გუბერნიებად და მაზრებად დაყოფილ საქართველოში სახელმწიფო ენად რუსული გამოცხადდა, საქმის წარმოება და კანონები რუსულად, სწავლა-განათლება და წირვა-ლოცვა უპირატესად რუსულ ენაზე, მეორეხარისხოვანი ქართული ენა თანდათან იზღუდება და გაქრობის გზას დაადგა, ქართველები როგორც „ტუზემცები“ იზღუდებოდნენ და იჩაგრებოდნენ ცხოვრების ყველა სფეროში.

რუსეთის იმპერიამ თავისი დერეჟულ-მოვიწიკური ბრჭყალები ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გამოაჩინა, როდესაც კავკასიის ხალხების მნიშვნელოვანი ნაწილი - დაახლოებით მილიონამდე ადამიანი (ჩრდილო კავკასიიდან და აფხაზეთიდან - კავკასიის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ომისა და 1866 წელს აფხაზეთის აჯანყების საბაბით) თურქეთში გააქცია - მუჰაჯირებად, ხოლო 1917 წელს, თებერვლის რევოლუციისა და ოქტომბრის გადატრიალების შემდეგ, დამოუკიდებლობა მოპოვებული საქართველო - 1921 წლის თებერვალში ცეცხლითა და მახვილით დაიპყრო და კვლავ დაიმონა.

ასეთი ძალადობის ვითარებაში (როგორც ცარიზმის დროს, ასევე საბჭოთა პერიოდშიც) რუსეთის სახელმწიფო მოხელეები, აგრეთვე მთელი მისი უზარმაზარი აპარატის ქსელი აიდილებდა საქართველოს ყოფნას რუსეთის შემადგენლობაში, მით უფრო საქართველოს ისტორიული მხარის აფხაზეთის, რომელიც ვითომ საქართველო არ არის (ლ.ვორონოვი - „აფხაზეთი საქართველო არ არის“, აგრეთვე ვორობიოვი - „საქართველოს მიერ სოხუმის ოლქის უსაფუძვლო დაჩემების შესახებ“) კიდევ მეტი, რუსეთის მთელ სახელმწიფო მანქანის პროპაგანდა-აგიტაცია ისე წარმოადგენს საქართველო-აფხაზეთს, რომ თუ რუსეთი არა, ვითომ ისინი დიდი ხნის გამქრალი იქნებოდნენ, ამიტომ რუსების აზრით,

სანამ ქართველებს და აფხაზებს პირში სული უდგათ, ვალდებული არიან რუსებს უერთგულონ და ემსახურონ მთელი სიცოცხლის მანძილზე.

აი სწორედ საქართველოსა და აფხაზეთის ანუ ქართველებისა და აფხაზების „გათიშვისა და იბატონეს“, მათი კერძო მომხმარებლობის იმპერიული პოლიტიკის გამო, ჯერ კიდევ 1950 წელს აფხაზეთთან დაკავშირებით წერს ნ.ბერძენიშვილი: „ეს ჩვენი წამოწყება ნამდვილად მეცნიერულ შუქს შეიტანს საქართველოს ამ მხარის ისტორიულ შესწავლაში და სამუდამოდ დაფლეთს იმ ანტიმეცნიერულ ქსელს, რომელსაც ასე გულმოდგინეთ თხზავდნენ ასი წლის მანძილზე ცარიზმის მსახური კოლონიზატორები და სხვა მათი მიმყოფნი“.

* * *

ახლა კონკრეტულად კვლავ იმაზე - არის თუ არა აფხაზეთი საქართველო და ძველი აფხაზები - ქართველები“, იმაზეც თუ რას წერს ამაზე აფსუა სეპარატისტების თანამოაზრე და ქომაგი ე.წ. „ისტორიკოსი“ გ.როგავა, რომელიც დაჟინებით ქადაგებს, თითქოს აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი „არასოდეს და არსად არ ამბობს, რომ აფხაზები ქართველები არიან“ აი რას წერს ნ.ბერძენიშვილი ჯერ კიდევ 1950 წელს: რა ენაა ის, რომელზედაც დღეს აფხაზები საუბრობენ, - ეს ენათმეცნიერის საპასუხოა (სხვათა შორის მას ენის მომენტი ხალხის ვინაობის განმსაზღვრელ მთავარ მომენტად არ მიაჩნია), ამის მაგალითად ის ასახელებს აზერბაიჯანელებს, რომელთა ენა თავანკარა თურქულია, მაგრამ აზერბაიჯანელები თურქული წარმოშობის არ არიან). მართალია, ერთგან ნ.ბერძენიშვილი იმასაც აღნიშნავს, რომ „ჩრდილოეთიდან მოსულ აფსუებს აფხაზეთში თავისი მოენე და თანამომეები დახვდათ“, მაგრამ როგორც ამბობს ეს წინასწარული ანუ სახელდახელო გამონათქვამია, რაც არაფრით არ დასტურდება, მან ამ საკითხის გამოკვლევა უდროობის გამო საერთოდ ვერ მოახერხა (ბოლო დროის გამოკვლევები ადასტურებენ, რომ აფსუა-აბაზებს არაფერი საერთო არ აქვთ ძველ აფხაზებთან, არც ენობრივი და არც გენეტიკურ-ეთნიკური). ვინ არის აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად (რომელსაც ბერძენიშვილი მთავარ მომენტად თვლის) - ეს ისტორიკოსის საპასუხოა. ამ თვალსაზრისით მეცნიერს აფხაზეთი საქართველოს ორგანულ ნაწილად მიაჩნია - „...კულტურულ-ისტორიულად საქართველოში „აფხაზი“ იმდენადვე (და არა უფრო

მეტად) არსებობდა, რამდენადაც ქართი, ჰერი, კახი, მესხი, ჯავახი, კლარჯი, შავში, ეგრი, სვანი, ზანი და სხვ. ან კიდევ „კახელი“, „ქართლელი“, „გურული“, „მეგრელი“, „იმერელი“, „აჭარელი“ და ა.შ., რომ ფეოდალური აფხაზეთი, მხოლოდ „ქართული“ შეიძლება ყოფილიყო, რომ აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად „ქართველი იყო“¹.

მართალია, აქ ნ.ბერძენიშვილის ნათქვამში სეპარატისტებს აყოლილი ურწმუნო თუ უვიცმა თომამ რაღაც საბაბი იპოვა – შუა საუკუნეების აფხაზეთის ქართველობის დაუფერებლობაზე – აფხაზი ბრჭყალებშიაო და სხვ. მაგრამ ამის საბაბით ხომ კახელი, ქართლელი, გურული და სხვადაა ბრჭყალებში, ნუთუ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ კახელი-ქართველი არაა, ქართლელი ქართველი არაა და ა.შ., ამ ადგილის გარდაც (აქაც და სხვაგანაც) ხომ ბევრგან აქვს ნ.ბერძენიშვილს („კულტურულ-ისტორიულის“ გარდა) ნათქვამი, რომ აფხაზი ისეთივე ქართველია, როგორც ქართლელი, კახელი, გურული, მეგრელი, სვანი და ა.შ.

ნ.ბერძენიშვილის აზრით, აწინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე მოსახლე ტომთა შორის ფეოდალური ხანის ადმინისტრაციულ ერთეულებიდან აფხაზეთი მხოლოდ ერთს ეწოდებოდა, „რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას აწინდელი ახალი ათონის (ანაკოფიის) დასავლეთით ვიდრე კაპოეტის მდინარემდე (ბზიფამდე) ან, შეიძლება, გაგრის ვიწრობამდეც“².

აქვე მეცნიერი განაგრძობს: „მაინცდამაინც მეცნიერებას არ მოეპოვება იმის საბუთი, რომ აფხაზეთში მობინადრე ტომები უფრო შორს იდგნენ იბერ-ლაზებისაგან, ვიდრე ვთქვათ, სვანები, მესხები, ჰერები, მარტო ის რად ღირს, რომ ქართული გადმოცემით ქვეყანა ლიხის მთიდან, ვიდრე ყუბანის მდინარემდე და შუა საუკუნეების „აფხაზთა საერისთავოც – უძველეს დროიდანვე ეგრისის ნილი იყო და რომ ქალაქი ბედია (აფშილეთში) დაარსებულია იმავე მეგრელთა ეპონიმის (მამამთავრის) ეგრისის მიერ“³.

როგორც ნ.ბერძენიშვილი წერს აფხაზეთის და კიდევ უფრო მეტის – ლიხის ქედიდან, ვიდრე მდინარე ყუბანამდე ეგრისის ანუ საქართველოსადმი კუთვნილების შესახებ გადმოცემა, რომელიც

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.279-280.

² იქვე, გვ.278.

³ იქვე

VII-VIII საუკუნეებამდეა შექმნილი და დაცულია XI საუკუნის ისტორიკოს ლეონტი მროველთანაც ქართლის ცხოვრებაში: აქედან გამომდინარე, განაგრძობს მეცნიერი „ყველა საბუთი გვაქვს ვამტკიცოთ – ეს გადმოცემა შექმნილია VII-VIII საუკუნეებზე უფრო ადრე. ეს გადმოცემა ანგარიშგასაწიფი მონამობაა დასავლეთ საქართველოს ტომთა როგორც ეთნიკური მონათესაობისა, ისე მათი მრავალრიცხოვანი ისტორიულ-კულტურული თანამშრომლობისა (რაც ასე ცხადად ჩანს ძველი ბერძნულ-ლათინური მწერლობისა და, განსაკუთრებით არქეოლოგიის მონაცემთა სინათლეზე)".

აქ უადგილო არ უნდა იყოს დიდი ივანე ჯავახიშვილის მოსაზრების გახსენება, რომელსაც ძველი აფხაზ-აფშილები (ე.ი. ლაზ-მეგრელები) ქართველთა შტოდ მიაჩნდა - სვანებთან ერთად (ეფიქრობთ, მნიშვნელობა არ აქვს მერამდენე შტოდ - პირველ, მეორე თუ სხვა), ძნელია იმისი ზუსტი თქმა, თუ ეს თვალსაზრისი (თუ გამოთქმა) შემდგომ რატომ შეცვალა ნანილობრივ ივ.ჯავახიშვილმა - ნებით თუ უნებლიედ, რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის „დაყავი და იბატონეს" ანუ „გათიშე და იბატონეს" თავსმოხვევით, თუ სხვა ვინმეს დანოლით. ოღონდ ის კი ფაქტია, რომ გამოთქმული მოსაზრება ივ.ჯავახიშვილს „კატეგორიულად" არასოდეს უარუყვია, როგორც ამას ვინმე ათეისტი გ.როგავა ჩმახავს, ივ.ჯავახიშვილმა სიტყვა „შტო" „ნათესავით" შეცვალა, რაც „მოსაზრების კატეგორიულ შეცვლას" კი არ ნიშნავს, არამედ გარკვეულ კორექტივს, რადგან „შტო და ნათესავი" საბოლოო ჯამში ერთი და იგივეა – ნათესავია. თუ მაინცდამაინც ძალიან დავწვრილმანდებით ამ ტერმინებს შორის შინაარსობრივი მცირეოდენი სხვაობაა. რადგან ტომობრივობის პერიოდში, როცა მონათესავე ეთნოსები ჯერ კიდევ საბოლოოდ არ არიან ერთიმეორეში ათქვეფილი და შედუღებული, მას ნათესაობას თუ მონათესაობას დაარქმევ, როგორც ამას დიდი მეცნიერი ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, თუ შტოს, არაფერი სხვაობაა და არაფერი იცვლება.

საქმე ისაა, რომ თუ დავაკვირდებით ივ.ჯავახიშვილს შესაცვლელი არაფერი ჰქონდა, რადგან ის აფხაზებში თავისთავად სვანებსა და მეგრელებს გულისხმობდა და არა სხვა ვინმეს. თუმცა თუ უფრო ღრმად ჩაუკვირდებით, ეს განმარტებას და დაზუსტებას საჭიროებს, და აი რა – ისევ და ისევ გამიჯვნის საჭიროებას, რადგან ჩვეულებრივ ჩვენს დროში „აფხაზში" დაახლოებით XVII-XVIII საუკუნეების შემდეგ, ერთ მხრივ ლაზ-მეგრელები და სვანები

ანუ ქართველები იგულისხმება, ხოლო მეორეს მხრივ – აფსუებიც (აფშილებში მეგრელებს ვგულისხმობ და ამიტომ ცალკე არ ვარჩევ – არ გამოვყოფ).

ვფიქრობთ, ივ.ჯავახიშვილის გამოთქმამ აფხაზებზე იმიტომ გამოიწვია ასევე გამოჩენილი მეცნიერის ნ.მარის კამათი, რომ „აფხაზებში“ ქართველებთან ერთად ახლა აფსუებიც იგულისხმება, და მართლაც „აფსუები“ რა და სადაური ქართველთა შტოა, ეთნიკურად და კუთვნილებით ისინი უცხოტომელებია და არაფერი საერთო არ აქვთ ნათესაურად (გენეტიკურად) ქართულ შტოსთან, თუ ამ მხრივ ჰქონდა ნ.მარს პრეტენზია, ეს სრულიად სამართლიანი პრეტენზია, მაგრამ ამას გარკვევა და გამიჯვნა სჭირდებოდა, მეორე მხრივ – რა თქმა უნდა ჯავახიშვილს, როცა „აფხაზების ქართველთა შტოზე“ საუბრობდა, ჩვეულებრივ მხედველობაში ჰქონდა შუა საუკუნეების სვან-ლაზ-მეგრელ-ქართველები (ტიმოზობრიობა), ამიტომ რაში უნდა შეედავო, ეს ხომ ჭეშმარიტებაა (ოღონდ ამ ჭეშმარიტებას დაზუსტება და განმარტება სჭირდებოდა, რადგან „აფხაზში“ ახლა ქართველიც და აფსუაც იგულისხმება, შეიძლება კიდევ გავიმეოროთ – აი რა უხერხულობას იწვევს ტერმინი „აფხაზის“ გაუმიჯნაობა.

ამდენად, „აფხაზ-აფშილთა“ ქართველთა შტოდ ჩათვლაში (აფსუათა გარეშე) ჩვენი აზრით, და, საერთოდ საღი აზრით, ივ.ჯავახიშვილი ცამდე მართალი იყო. მართალი იყო მაშინაც, როცა „აფხაზები“, „ქართველთა მონათესავედ“ ჩათვალა, რადგან ეს იყო სრულიად უდავო და საუკეთესო გამოსავალი. თუმცა სხვა საკითხია ივ.ჯავახიშვილისა და ნ.ბერძენიშვილის დროს რამდენად იყო საბოლოოდ გარკვეული (დამუშავებული და ამონურული) აფხაზეთის, აგრეთვე აფშილეთის, ასევე აფსუების ისტორია, რაც აგრეთვე დღესაც არაა ბოლომდე ამონურული. ამ მხრივ, როგორც ამბობენ, „ავი ძალღი ყეფს, ქარავეანი მიდის“...

აფხაზეთთან და საქართველოსთან დაკავშირებით სულ სხვა ვითარება იყო აგრეთვე ე.წ. სოციალისტური რევოლუციის დროს (1917-1921 წწ.), როცა ბოლშევიკები თვითმპყრობელური იმპერიის კუთვნილ ხალხებსა და ტერიტორიებს ეპოტინებოდნენ და მათ მოტყუებით, თუ ძალით იგდებდნენ ხელში. ასე იყო საქართველოს მიმართაც, მით უფრო მის ნაწილზე – აფხაზეთზე, რომელსაც რუსეთის ხელისუფლება თვითგამორკვევას შეპირდა, მაგრამ აფხაზეთში მას ფაქტობრივად ქართველები მოხვდა ხელში (აფხაზები ფაქტობრივად მოსახლეობის 10% თუ წარმოადგენ-

დნენ, ამიტომ აფხაზეთის რესპუბლიკა ფიქცია აღმოჩნდა). მიუხედავად საბჭოთა იმპერიული პოლიტიკისა - „დაყავი და იბატონე“ - რუსეთმა ვერ მოახერხა მის რესპუბლიკად დამყნობა საქართველოში (ერთი ციდა არაქართველი აფსუების ხარჯზე), იმიტომაც რომ აფხაზეთის მოსახლეობა ფაქტობრივად მეგრელები ანუ ქართველები იყვნენ და აქაც ქართველი - ქართველისგან ვერ გამოყვეს აჭარასავით, რომლის ცალკე გამოყოფის საბაზი თურქეთი იყო და აქაც ამის განხორციელება მეტისმეტი იქნებოდა, ასეთ ვითარებაში როგორც ნ.მარს, აგრეთვე ივ.ჯავახიშვილს (პეტერბურგის ქართველ სწავლულებს) რუსეთის ხელისუფლება თავის მეს და პოლიტიკას აჩრიდა ძალით - იმას რომ საქართველო დაეთანხმებინათ აფხაზეთის არაქართველობაში და რესპუბლიკის მიცემაზე. ასეთ ვითარებაში რუსეთის ხელისუფლებამ ნ.მარი აიყოლიეს, მაგრამ ივ.ჯავახიშვილი და ზოგი სხვა ვერ დაიყოლიეს, ივ.ჯავახიშვილს ბოლომდე ვერაფერი შეაცვლევინეს (ის არ იყო ზოგიერთივით იოლად დასაყოლიებელი) გარდა ფორმალური დებულებისა, ამიტომ რუსეთის საბჭოთა ხელისუფლება იძულებული იყო აფხაზეთი რესპუბლიკა კი არა, ავტონომიად ჩამოაყალიბა, რაც შედარებით ნაკლებმწვავე იყო - თუმცა მაინც ნელი მოქმედების ბომბი.¹

რაც შეეხება ჯავახიშვილთან დაკავშირებულ ხელმოცარულ გ.როგავას მსჯელობას - ეს მხოლოდ მკრეხელობაა, რადგან როდესაც აღნიშნული ფრაზა გამოთქვა ივ.ჯავახიშვილმა (1910-1913 წწ.) ის ჯერ კიდევ ვითომ „ჩამოყალიბებული პროფესიონალი ისტორიკოსი არ იყო“, როდესაც მეცნიერს უკვე მრავალი, საქვეყნო მნიშვნელობის გახმაურებული მონოგრაფია ჰქონდა გამოქვეყნებული, ან კიდევ იმისი თქმა, რომ „ის ჯერ კიდევ არ იყო დიდი ივანეო“, რას ნიშნავს“ - ვინ ყოფს და ზომავს ასე უკუღმართად დიდი მეცნიერის დღეებს, თვეებს თუ წლებს!“.

საინტერესოა გ.როგავას აზრით, რომელ დღიდან თუ წლიდან გახდა ბატონი ივანე „პროფესიონალი და დიდი ისტორიკოსი“, საკვირველია, ვინ ანონა და გაზომა ივანე ჯავახიშვილის - საქართველოს ისტორიკოსების მამის, საქვეყნოდ და მის ფარგლებს გარეთ საყოველთაოდ განთქმული მეცნიერის სახელი და ამაგი. ამას ზომავს და წონის მხოლოდ ხელმოცარული უმეცარი

¹ იხ. ჟურნალი „ჩვენი საქართველო“ - ივანე ჯავახიშვილი აფხაზეთის შესახებ, ავტორი-შემდგენელი ნათელა ფოფხაძე, თბ., 2002 წ..

კაცუნა, რომელიც იძულებით გაექცა თავის გასერილ ბინძურ ხელობას, ქრისტიანული რელიგიის და ეკლესია-მონასტრების გაბაიბურებას და უარყოფას, გახდა ათეისტი, რასაც მთელი დრო და სიცოცხლე შეაღია, რისი ქადაგებითაც ასეულობით სტუდენტ-ახალგაზრდობას უწამლავდა და უშხამავდა სულსა და გონებას, მორალსა და ზნეობას, სინდის-ნამუსს. აი ასეთი სინდის-ნამუსგარეცხილი იუდა და მკრეხელი, უმეტარი და ცრუ, ცბიერი და ურცხვი როგავა უკითხავს ახლა დაბერებულ ასაკში სხვას მორალს, რაც თავის სამნუხაროდ და სავალალოდ, მას თვითონ არასოდეს გააჩნდა.

ამბობენ, რომ „ჩვევა თუ ჩვეულება რჯულზე უმტკიცესიაო“, ან კიდევ „დაჩვეულს ვერ გადააჩვევო“... ზუსტად ასეა გ.როგავას საქმე, რაკი ახლა მკრეხელური ათეიზმის ქადაგებას გასაქანი არ აქვს, მან ხელობად აფსუა სეპარატისტების აპოლოგეტობას მიჰყო ხელი. აი, რას ამბობს ის თავის უკანასკნელ ნარკვევ-ბროშურაში („აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“, თბ., 2007 წ., რომელიც სეპარატისტების „აფხაზეთის ისტორიის სახელმძღვანელოს“ კვალდაკვალ საამებლად გამოსცა): „...საქართველოს ხელისუფლების მიერ დაშვებულმა შეცდომებმა: 40-იან წლებში: სწავლა-განათლების რუსულიდან ქართულ ენაზე ერთბაშად გადაყვანამ, თბილისიდან გაგზავნილი ქართველი კადრების აფხაზეთის სტრუქტურებში ჩასმამ, კადრებისამ, რომლებიც არ იცნობდნენ აფხაზთა წეს-ჩვეულებებს, არ იცოდნენ აფხაზური ენა და არ ცდილობდნენ დაუფლებოდნენ მას, სათანადო ანგარიშს არ უწევდნენ აფხაზი მოსახლეობის მოთხოვნებს, ზედმეტი ადმინისტრირების პოლიტიკამ თბილისიდან, განსაზღვრა და შეამზადა ნიადაგი შემდეგი საბედისწერო მოვლენებისათვის, რომელმაც ორივე ერს – ქართველებსა და აფხაზებს – უდიდესი ტრაგედია მოუტანა“¹.

აი რა ვყოფილევართ თურმე ქართველები, როგორ „შეგვიმზადებია ნიადაგი“ ნახევარი საუკუნის მანძილზე აფხაზეთის საბედისწერო ომის ტრაგედიისთვის, როგორ დაუჩაგრიათ ქართველებსა და თბილისის აფხაზები, რომლებიც მოსახლეობის 10 პროცენტს ვერ შეადგენდნენ და რომლებიც აფხაზეთის ყველა სფეროში ბატონობდნენ: როცა სულ 10 პროცენტი ფლობდა აფხა-

¹ გ.როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ. 2007, გვ.60

ზეთის თანამდებობების 50 პროცენტზე მეტს, საკანონმდებლო ორგანოს დეპუტატების უმრავლესობას, ფლობდნენ უნივერსიტეტის, ტელევიზიას და ყველა პრივილეგიას, რასაც რუსეთის არცერთ ავტონომიაში. როდესაც მთელი მოსახლეობის 80 პროცენტი ვერ უტოლდებოდა იმ ადგილებს, სიკეთეს, რასაც 17 პროცენტი ფლობდა და იმკიდა, მით უფრო, 54 პროცენტი ქართველი. ან როგორ ჰგონია გ.როგავას – რა ერი შეიძლება ეწოდოს იმ ხალს, რომელიც ფაქტობრივად 15-20 ათას ადამიანზე მეტს არ ითვლის (ტყუილა ჰგონია გ.როგავას, რომ „აფხაზად“ სახელდებული ხალხი 1989 წლის აღწერით სულ 93 ათასი „აფხაზიდან“ – 70-75 პროცენტი ნმინდა წყლის მეგრული ან ქართული გვარია, დანარჩენი აფსუები – ყველა აფსუა ანუ ე.წ. „აფხაზია, ან როგავა რანაირად თვლის იმ ხალხთა ჯამს ერად, რომელთაც საკუთარ ენაზე კი არ აქვს სწავლება, არამედ რუსულად (რომლის ქართულ სწავლებაზე გადაყვანამ გადარია თურმე აფხაზები), ასევე რა ერია ის, რომელსაც თავის ენაზე არ აქვს საქმისწარმოება, არ აზროვნებს თავის ენაზე, აბსოლუტურ უმცირესობას შეადგენს იმ ტერიტორიაზე, სადაც ცხოვრობს (530 ათასი სულიდან 10 პროცენტს) და ა.შ.

ზემოთ მოყვანილი ბინძური გამონაგონი ჭორით, ხომ გ.როგავა ამართლებს არა მხოლოდ იმ ქართველების (უპირატესად აფხაზეთის მეგრელებს, რომლებიც ნამდვილი აფხაზებია) მოქმედებას, რომლებიც რუსეთის იმპერიამ აიყოლია, არამედ რუსეთის ლაქია აფსუებისაც, თავისთავად აგრესიული რუსეთისაც, რომელმაც ვერ აიტანა თავისი კოლონიალური ჩაგვრისაგან განთავისუფლებული საქართველოს დამოუკიდებლობა და აბსურდული საბაბით (უმიზეზოდ) რამდენიმე ინტერვენცია მოაწყო მის ხელახლა დასამონებლად 1992-1993 წლებში, ბოლოს კი 2008 წლის აგვისტოში.

კიდევ უარესი, გარდა იმისა, რომ აფხაზეთში გ.როგავა სეპარატისტებივით თვლის ქართველებს ყველა ბოროტების სათავედ (ჩაგვრასა და ომის მომზადება - განსაზღვრაზე უარესი რა უნდა იყოს), აი როგორ უკრავს ის კვერს და როგორ უჭერს მხარს „აფხაზი“ (აფსუა) სეპარატისტების ყველაზე დიდ თეორიულ პრეტენზიას, რომ „აფხაზი ერია“. აი რას წერს ის ამის შესახებ თავის გაურკვეველი ბროშურის ანოტაციაში (ყველაზე თვალსაჩინოდ ადგილზე): „...აფხაზები, როგორც გარკვეული ეთნიკური ერთეული, თანამედროვე აფხაზეთის (საქართველოს) ტერიტორიაზე, ქართველების მხარდამხარ, ცხოვრობდნენ ჯერ კიდევ პირ-

ველი საუკუნიდან და ხასიათდებიან ეთნოსის ისეთი ნიშნებით, როგორცაა ტერიტორიის, ენის, კულტურის, ყოფითი ნეს-ჩვეულებისა და ტრადიციების ერთიანობა. აფხაზების ერთად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთ-რივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრა-ტის საფუძველზე¹.

საოცარია რის განმარტებას იძლევა ავტორი ამ აბსურდულ აბლაბუდა ანოტაციაში. ჯერ ერთი, რისი თქმა სურს ავტორს – „აფხაზები არიან, თუ ეთნიკური ერთეული“, თუ ეთნიკური ერთე-ულია, ერი როგორღაა – განა ეს ცნებები ერთიმეორეს ფარავენ, გამოდის, რომ ყველა ეთნოსი – არიან, ანდა პირიქით – ერი ეთნო-სია;

მეორეც, რომელი აფხაზები ჰყავს ავტორს მხედველობაში, როცა წერს, რომ ისინი საქართველოს ტერიტორიაზე ცხოვრობენ ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან: „აფხაზები (?), აფსუები თუ ქართველები“, რანაირად შეიძლება ყველა მათგანი ერთ პატარა ტერიტორიაზე (ანაკოფიიდან – ბზიფამდე თუ კაპოეტამდე წარ-მოშობილ იყვნენ ერთად - ერთ ქვაბში, სხვადასხვა ერად);

მესამე, ჯერ არავის დაუმტკიცებია (რადგან არ არსებობს ამისი რაიმე ნიშანწყალი), რომ აფსუები პირველ საუკუნიდან ცხოვრობენ საქართველოს ტერიტორიაზე, აკი ისინი ჩრდილო-ეთიდან ანუ ყუბანისპირეთიდან გვიან სამუშალო საუკუნეებში არიან აფხაზეთში ჩამოსახლებული (ჩვენ ვდაობთ „XIII საუკუნეში თუ XVII საუკუნეში“ ახლა საიდან გამოიგონა გ.როგაევამ, რომ I საუკუნეში?);

მეოთხე, თუ აფხაზები, (რომელთაც ქართველებად არ თვლის) საქართველოს ტერიტორიაზე – აფხაზეთში ცხოვრობ-დნენ, როგორც უმცირესობა – საიდანაა ეს ტერიტორია მათი საკუთრება და წაღმა-უკუღმა სატრიალო (ვთქვათ, აფსუური ენა ჩავთვალოთ), როგაევას მიერ ერთად მონათლული ყველა ერთად: აფხაზები (აფხაზების, აფსუების და ქართველების ნაზავი), აფსუ-ური, რომელსაც გ.როგაევა ძველი აფხაზების ენის „მოძმედ და მოენედ“ მიიჩნევს - ნ.ბერძენიშვილის წინასწარული და სახელ-დახელოდ ნათქვამის მიხედვით - დაუფიქრებლად და გაუაზ-რებლად - აკი არაერთხელ ამბობს, რომ „ძველი აფხაზები რა

¹ გ.როგაევა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ., 2007, გვ.60

ენაზე მეტყველებდნენ არ ვიცითო და არავინ იცისო", აბა თუ არ იცის საიდან ამბობს, რომ ქართველებს, აფსუებს და ძველ აფხაზებს ერთი ეროვნული ენა ჰქონდათო;

მეხუთე, ენა, რომელიც მხოლოდ საოჯახო სალაპარაკო საშუალებაა (ე.ი. პატუა ენა) და რომელზეც საერთო-საზოგადოებრივი აზროვნება არ სწარმოებს, შეზღუდულ ლიტერატურულ საშუალებას რომ თავი დავანებოთ, ის საერთო საქმის წარმოების და სწავლა-განათლების საშუალება არ არის, თავისი შეზღუდული და პრიმიტიული ლექსიკური ფონდის გამო – რა საერთო ეროვნული ნიშანია (ასეთი შეზღუდული ენა ხომ ჯუნგლების ტომებსაც აქვთ, მაგრამ ის ჯერ არავის ჩაუთვლია ეროვნულ ენად);

მეექვსე, ვთქვათ აფხაზების (უფრო სწორად აფსუური) ნესჩვეულებები და ტრადიცია ჩავთვალოთ ერის ერთ-ერთ ნიშნად – ფსიქიკურ წყობად, ასევე კულტურა, სადაა როგავას მიერ ერად დასახელებულის ეკონომიკა – ერის ერთ-ერთი ნიშანი, მან ეს ნიშანი ემშაკურად ხომ არ გამოტოვა იმიტომ, რომ აფხაზეთის საერთო ეკონომიკიდან მის მიერ ერად დასახელებული აფხაზების წილად მხოლოდ 17 პროცენტი თუ გამოდის (ისიც იმ მეგრულ გვარებთან ერთად, რომლებიც საერთო ჯამში აფხაზების 75 პროცენტს შეადგენენ), რაც საკმარისი არაფრით არაა იმისათვის, რომ ეს ეკონომიკა აფხაზთა ეროვნულ ნიშნად ჩაითვალოს;

მეშვიდე, ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ და თვალები დაეხუჭოთ, აფსუების და გ.როგავას გარდა თუ რომელიმე ქართველ მკვლევარს, ან სხვა ისტორიკოსს წაცდენია, დაემტკიცებინა ან დაედასტურებინა, რომ აწინდელი აფსუები, რომლებიც ბოლო დროს ოფიციალური მსჯელობის დროს საგულდაგულოდ მალავენ თავის აფსუობას (შეგნებულად გაურბიან თავის ისტორიას აფხაზეთის სამართალმემკვიდრეობის დაკარგვის შიშით, მაგრამ თუ საიდუმლოდ სჭირდებათ ეს, მაშინ ერთიმეორეს ეკითხებიან ჩუმად „ვარა აფსუა“, ოღონდ თუ იმ მეგრულ-ქართულ გვარისანებს თუ აფსუას უწოდებ, მათ ცეცხლი ეკიდებათ და ჩხუბს გაგიმართავენ, გაგლანძღავენ და გეტყვიან – „რა აფსუა, რისი აფსუა, ვის გაუგიაო“, „შეურაცხყოფას რატომ მაყენებო“ და ა.შ.) ასეთი ჭრელი და სხვადასხვა ხალხი ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა რანაირადაა, რანაირი ერია, როდესაც მათ ერთიმეორესთან მხოლოდ პოლიტიკა, გამორჩენა, შიში, პოლიცია, მოსყიდვა, იძულება, ანგარება და კარიერა აკავშირებს და არა ნათესაობა, სული და გული, ანუ მყარი ერთობა. ამ თვალ-

საზრისით საკმარისია თუნდაც გალის მოსახლეობა დავასახელოთ, რომელსაც დანარჩენ აფხაზებთან და რუსებთან წინააღმდეგობის და, რაც მთავარია, ქართველობის გამო ცეცხლით და მახვილით სპობენ. აი შენი „აფხაზი ერის მყარი ისტორიული ერთობა“;

მერვე, საკვირველია, რა სიტყვებით თუ ტერმინებით ჟონგლიორობს გ.როგავა, როცა უსუსურად ამტკიცებს აფსუების (ე.წ.აფხაზების) ეროვნულობაზე: „მათი ერად ჩამოყალიბების პროცესი XX საუკუნეში დასრულდაო, საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე“. ჯერ ერთი, აქ ხომ გ.როგავას უნებლიედ წასცდა ის, რასაც ასე გულდაგულ ქადაგებს აფსუებზე, სხვაგან – ისინი ნამდვილი აფხაზებიანო („აფხაზების მოენე და თანამოდმეები არიანო“). აქ კი პირდაპირ წერს, რომ აფხაზი სხვაა, აფსუა სხვა და ქართველი სხვა (ნამდვილი აფხაზები ე.ი. ლაზ-მეგრელები რომ ნამდვილი ქართველებია, იმას მაინც ვერა და ვერ ხვდება – არ ვიცი შეგნებულად თუ უმეცრებით, თუ სეპარატისტების კარნახით და საამებლად. ამასაც რომ თავი დავანებოთ – რა უბედურებაა: საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატი, რომლის საფუძველზე ვითომ აფხაზი ერი ჩამოყალიბდა (აი „ფილოსოფია“). საინტერესოა რას გულისხმობს თავის მიერ ჩამოთვლილ „აფხაზების“, „აფსუების“ და „ქართველების“ ეთნოსუბსტრატში ფილოსოფიის მეცნიერებათა თვითმარქვია დოქტორი გ.როგავა;

მეცხრე, იმისათვის რომ, გ.როგავას ხელცარიელი წარდგომა არ დასჭირდეს რუსებისა და აფსუების წინაშე, ხომ წინასწარმეტყველურად უნდა ასიაშოვნოს მათ, რომ ისინი ერად არიან ჩამოყალიბებული, რაც იმას ნიშნავს, რომ აფსუები სუვერენული არიან და უფლება აქვთ თავისი სახელმწიფო და მმართველობა ჰქონდეთ, რომ ქართველებს უფლება არ აქვთ მათ თავისი მე მოახვიონ თავზე და ა.შ. ოღონდ, ამისთანა რამის შეთხზვის დროს, ის ანგარიშს ვერ უწევს იმას, რასაც სხვა ადგილზე წერს: რომ „აფსუები გვაროვნული და წარმართული ნეს-წყობილებით ცხოვრობდნენ აფხაზეთში“, აქ კი უცებ ხდება გარდატეხა და ამბობს, რომ „XX საუკუნეში დამთავრდა მათი ერად ჩამოყალიბებაო“ – ვაი საკვირველება, გვაროვნულ და წარმართული ნეს-წყობილება და ამასთან ერთად ჩამოყალიბება“ გ.როგავამ იმდენიც კი ვერ განსაჯა, რომ XX საუკუნე 1917 წლიდან საბჭოთა ქვეყანა არსე-

ბობდა, ანუ სოციალისტური პერიოდი, დაავინყდა როდესაც ვითომ საბჭოთა სოციალისტური ერი ჩამოყალიბდა (მერე რაა, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ „სოციალისტურიც“ გაქრა, მაგრამ „აფხაზი ერი ხომ დარჩა“). აი ასეთი სასაცილო თუ სატირალია გ.როგავას ეროვნული თეორიის არსი. მან იმდენიც ვერ გაიგო, რომ საბჭოთა პერიოდი იყო, არაა ჩამოყალიბებული წვრილ-წვრილი ეთნოსების ერებად გადაქცევის და ჩამოყალიბების ხანა (ასე რომ იყოს 100-ზე მეტი ერი ჩამოყალიბდებოდა საბჭოთა კავშირში), არამედ ამ წვრილ-წვრილი ხალხების (სინამდვილეში ტომების) რუსიფიკაციის-გათქეფვისა და გარუსების ხანა, მათ შორის აფსუების, რომლებიც თუ მთლიანად არა, მნიშვნელოვნად გარუსდნენ, როგორც ჩრდილო-კავკასიის 30-მდე სხვადასხვა ტომი, მათ შორის: 15-მდე ადიღე-ჩერქეზების (აბაძეხები, შაფსულები, ნატუხაელები, ხეგაკები, მამხეგეველები, თემორგოველები, ბესლენები, ყაბარდოელები, აბაზები და სხვ.), ასევე ნოღაელები, ყარაჩაელები, ბალყარები, ინგუშები, ოსები, ასევე 10-მდე დაღესტანის (ნახურები, რუთულები, დარგიელები, ლაკები, ლეზგები, ავარები, დიდოები, ხუნძები და სხვ.), რომლებისთვის ერები ჯერ არავის უწოდებია. ასეთია საქმის ვითარება და რალა მაინცდამაინც „აფსუების“ აფხაზების და ქართველების „სუბსტრატი“ გადაიქცა ერად“!

ამდენად, მართალია გ.როგავას სოციალიზმი გაექცა – გაუქრა და არარსებული ერი არ დარჩა, მაგრამ გულს მაინც არ იტყხს, აბა რა ქნას ათეიზმი გაუქრა და რალაციის სპეციალისტი ხომ უნდა იყოს.

როგორც ვხედავთ, ასეთია არშემდგარი „ისტორიკოსის“ და თვითმარქვია ფილოსოფიის დოქტორის (ნეტა რა ჰქონდა სადოქტორო თემად ფილოსოფიაში? სად და როდის მოიპოვა დოქტორის ხარისხი?!) გ.როგავას ფილოსოფიური და საისტორიო ლანდების და ვნებების „მეცნიერულ-თეორიული“ საფუძვლები და სახე. ახლა, როდესაც იძულებული გაგვხადა მისი თეორიული ცოდნა წილაბოდიალი და წიაღსვლები გამოგვეაშკარავებინა და სინათლეზე გამოგვეტანა, ვფიქრობთ, - როგორც ყველა გონიერი, ასე თუ ისე მიხვდებოდა და შეიგნებდა თავის ბედოვლათობას – ისტორიის ელემენტარული ანბანის უცოდინარობას, მაგრამ ნაცვლად გულწრფელი აღიარებისა (როგორც მეცნიერები იქცევიან) ყველაფერზე უარს აცხადებს ურცხვად და უტიფრად, აცხადებს „ეს მე

არსად მიწერილი, არასოდეს არ მითქვამსო, არ მიდასტურდებაო, გაგასვიანი ცილს მწამებსო" და ა.შ.

ყველაფერზე სამწუხარო ისაა, რომ მას უმაღლესში არ გაუვლია ისტორიის სწავლება, არ დაუფლებულა ისტორიულ ლიტერატურას (უბრალოდ არ წაუკითხია), არ იცის ისტორიის ელემენტარული საკითხები – ანბანი, წარმოდგენა არ აქვს ისტორიის პერიოდიზაციაზე, აქედან გამომდინარე ფეოდალიზმის პერიოდიზაციაზე, არ ესმის რაა ისტორიის წყარო, საისტორიო დოკუმენტი, ნარატული წყარო, ფოლკლორი, ლეგენდა, მითი და ა.შ. თურმე არსად უწერია, რომ „აფსუები XIII საუკუნეში ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში“, რომ „წარმართობა – ურწმუნოებაა და არა სარწმუნოება, ანუ კერპთაყვანისმცემლობა“, თურმე „თავადი გვაროვნული წყობილებისა და წარმართობის სოციალური კატეგორიაა“, თურმე ვახუშტი ბაგრატიონის ნათქვამი „დიდნი და წარჩინებულნი ქართულითა ენითა“ - ნიშნავს „მეგრელებმა შესანიშნავად იციან ქართული ენაო“, თურმე ქართული დამწერლობა აფხაზეთივით არც მეგრელებს და არც სვანებს ეკუთვნითო „თურმე რუსეთის მიერ დანიშნული კავკასიის მთავარმართებელი და მეფისნაცვალი – საქართველოს მთავარმართებელი და მეფისნაცვალი ყოფილან“ და ა.შ. სხვა მრავალი ასეთი კურიოზი.

ეხლა კვლავ იმაზე, ვინად მიაჩნდა ერთ-ერთ დიდ მეცნიერ-ისტორიკოსს ნიკო ბერძენიშვილს შუა საუკუნეების აფხაზეთი. როდესაც 1950 წელს ნ.ბერძენიშვილის მეთაურობით საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის ექსპედიცია სოხუმში იმყოფებოდა, მას აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორმა – პროფესორმა პროკოპი რატიანმა თხოვა აზრი გამოეთქვა აფხაზეთის ისტორიასა და აფხაზეთის ყოფილი მთავარის ქელაიშაჰმად ბეგ შარვაშიძის შესახებ. თავის მხრივ აკადემიკოსმა ნ.ბერძენიშვილმა არ დაიშურა თავისი სეფე სიტყვა ეთქვა პასუხად, რომელშიც აღნიშნა, რომ „აფხაზეთის ისტორია დამუშავებულ-შეუსწავლელია და რასაც თვითონ დასძენს ეს წინასწარული და სახელდახელო მოსაზრებაა“. ამასთან დაკავშირებით მან წერილიც დაწერა, თუმცა გასაგები გარემოების გამო (პირდაპირ რომ ეთქვათ, აფსუების კაპრიზების და რუსეთის ხელისუფალთა შენიღბული მხარდაჭერის შედეგად, თავის დროზე ამ წერილის დაბეჭდვა არ მოხერხდა). შემდეგ ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რომ აფხაზეთის ისტორიულ-მეცნიერული შესწავლის საქმე საგრძნობ-

ლად წავიდა წინ პ.ინგოროყვას საყურადღებო გამოკვლევის გამოცემით (მხედველობაში აქვს „გიორგი მერჩულე“, 1954 წ.) და სხვ.

ნ.ბერძენიშვილი სამართლიანად აღნიშნავს, რომ ქართველ მეცნიერებს (საერთოდ არცერთ სხვას) არ მოეპოვებათ იმისი საბუთი, რომ აფხაზეთში მობინადრე ტომები (იგულისხმება: ჰენიოხ-სანიგები, კოლები, კორაქსები, მესხები, აბაზგები, აფშილები, მისიმიანები და სხვ.) უფრო შორს იდგნენ იბერ-ლაზები-საგან, ვიდრე ვთქვათ, სვანები, მესხები, ჰერები და სხვ. მარტო ის რადა ღირს, რომ ქართული გადმოცემით ქვეყანა ლიხის მთიდან, ვიდრე ყუბანის მდინარემდე (იგივე ხაზარეთის მდინარემდე) - და მამ შუასაუკუნეების „აფხაზთა საერისთავოც“ - უძველეს დროიდანვე ეგრისის წილი იყო და რომ ქალაქი ბედია (აფშილეთში) დაარსებულია იმავე მეგრელთა ეპონიმის (მამამთავრის) ეგრისის მიერ¹.

ქართველ მეცნიერთა (პროფ.მ.ინაძე და სხვ.) მტკიცებით ფაქტია, რომ აფხაზეთის ჩამოთვლილი ტომები, რომლებიც რომაულ-ბერძნულ წყაროებში ფიგურირებენ, უპირატესად იგივე ლაზურ-მეგრული და სვანური წვრილ-წვრილი ტომებია და ამდენად, რა თქმა უნდა, ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრება უდავოა. სწორედ ამიტომ, რომ „აფხაზებს“ ანუ ჩამოთვლილ ტომთა ერთობას არანაკლები როლი მიუძღვის საქართველოს სახელმწიფოს შექმნისა და მშენებლობის საქმეში, ვიდრე სხვა ქართველ ტომებს. ამ მხრივ ხომ განსაკუთრებულია „აფხაზთა სამეფოს“ ანუ დასავლეთ საქართველოს როლი, სადაც ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი სათავე უშუალოდ აფხაზეთში - ბიჭვინტაში მდებარეობდა. თუნდაც ყოველივე ამის გამო, შემთხვევით როდი იყო საქართველოს მეფეების ტიტულატურა რომ „აფხაზთა“ დასახელებით იწყება (ნუთუ მარტო ეს არ კმარა იმის დასაანახავად და გასაგებად, რომ „აფხაზი“ ქართველს ნიშნავს და არა უცხო რომელიღაც ტომს (იმას, ვინც „აფხაზს“ უცხო ტომელად თვლის ისტორიკოსობის პრეტენზია როგორ შეიძლება ჰქონდეს: ჯერ ერთი, თავდაპირველად „აფხაზის“ ცნებაში იგულისხმება ყველა იმ ქართველური ტომების ჯგუფი, ვინც იწოდებოდა: ჰენიოხ-სანიგად, კოლად, კორაქსად, მესხად, აბაზგად, აფშილად, მისიმიანად და სხვ. ხოლო შემდეგ VIII საუკუნიდან მთელი დასავლეთ საქართველოს ხალხი თუ ტომები: აფხაზები, ლაზ-მეგრელები, აჭარლები, მესხები,

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.278.

გურულები, სვანები, რაჭა-ლეჩხუმელები, იმერლები და სხვ. შორს რომ არ წავიდეთ, ჯერ კიდევ XI საუკუნეში სპარსელმა და საერთოდ მაჰმადიანმა მწერლებმა იცოდნენ, რომ „აფხაზი“ ქართულ ენაზე მოსაუბრე ხალხს ეწოდებოდა).

ყოველივე ამას რომ თავი დავანებოთ, რანაირად შეიძლება იმისი წარმოდგენაც კი, რომ თუ აფხაზი ქართველი არ იყო (და უცხო ტომელი იყო), რატომ და რანაირად უნდა ეზრუნა მას ქართული სახელმწიფოებრიობის შექმნაზე ან საქართველოს გაერთიანებაზე და არა საკუთარი სახელმწიფოს შექმნაზე, ან რანაირად შეიძლება ქართველ მეფეებს თავის ტიტულატურაში პირველ ადგილზე ჩაესვათ ვილაც უცხო ტომელის სახელი, ნუთუ ყველა მათგანი ასეთი წინდაუხედავი შეიძლება ყოფილიყო, როდესაც ყველა წვრილმანს ითვალისწინებდნენ. ამ მხრივ ხომ ისიც მნიშვნელოვანი ფაქტია, რომ თვით აფხაზეთში (ბიჭვინტაში) მდებარეობდა მთელი დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო ცენტრი – საკათალიკოსო კათედრა, აგრეთვე რამდენიმე საეპისკოპოსო ეპარქია, ასევე აფხაზეთის დედაქალაქი ქუთაისი იყო და სხვ. ამასთან, თუ ეს აფხაზები ქართველები არ იყვნენ, რატომ ჰქონდათ საქმისწარმოება, კულტურა, სწავლა-განათლება და პოლიტიკა ქართული, რატომ დანერეს „აფხაზ მეფეთა დივანი“ ქართულად და ა.შ. ამიტომ წერს ნ.ბერძენიშვილი: „საქართველოს კლასიკური ფეოდალური კულტურის შექმნაში აფხაზეთის ორგანული მონაწილეობის გამორიცხვა ისევე შეუძლებელია, როგორც შეუძლებელია გამორიცხვა ამ კულტურის შექმნაში ქართლის, კახეთის, სამცხის თუ ტაო-კლარჯეთის მონაწილეობისა“¹.

როგორც ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რუსეთი და თურქეთი მარტო თავიანთი შინაგანი ძალებით როდი იპყრობდნენ, იმორჩილებდნენ, თრგუნავდნენ, ისრუტავდნენ და ინელებდნენ დაპყრობილ ხალხებს, არამედ თვით ხელში ჩაგდებული სულმოკლეთა ადგილობრივ ჯგუფებსა და ადამიანებსაც ყიდულობდნენ, რომელთაც თავიანთი მზაკერული გეგმების შესასრულებლად იყენებდნენ და მათი დახმარებით უფრო იოლად გადიოდნენ ფონს. ასეთი რენეგატ-გამყიდველების (მაგალითად, აფხაზეთში კ.მაჭავარიანის და მისთანების) მეოხებით დამპყრობლებმა შეაკონინეს ე.წ. აფხაზთა ქვეყნის მოღალატე და უსახო-პირშერცხვენილი

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.279.

ჯგუფები, რომლებიც უარყოფდნენ არა მხოლოდ ქართველობას, არამედ აფხაზების საქართველოსთან რაიმე კავშირსაც კი.

შემთხვევით ან ტყუილად როდი ახასიათებს აკად. ნ.ბერძენიშვილი ოსმალურ და ასევე რუსულ იმპერიულ და მზაკვრულ პოლიტიკას საქართველოსა და ქართველების ერთიანობის მოსაშლელად, თავისთავადობის ნასახდენად და გასაქრობად, დამოუკიდებლობის მოსასპობად და გასარუსებლად, ათასნაირი ცრუ თეორიების შეთხზვას ქართველების დასაყოფად და გასათიშავად. „აი ამ უკულმართობათა შედეგია, წერს ნ.ბერძენიშვილი, რომ ჩვენ დღეს მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების, მესხების (შავშ-კლარჯ-ტაოელთა), ლაზების, აჭარლების, ქობულეთელების და ინგილოების ქართველობისა...“¹.

საკვირველი ისაა, რომ ამ მკაფიო, პირდაპირი და ნათლად გასაგები აზრის (ყოველგვარი „მიზეზ-საბაბის“ და მიკიბვის გარეშე: ეს ბრჭყალებშიაო, ეს ისაო, ის ასეაო, წილაბოილის გარეშე კიდევ რას მიკიბ-მოკიბავს ნეტა აფხაზების ქართველობის წინააღმდეგ ათეისტი, ე.წ. „ისტორიკოსი“ თუ „ფილოსოფოსი“ გ.როგავა, რომელიც როგორც შეთქმული, კატეგორიულად ამტკიცებს, რომ „ნ.ბერძენიშვილს არსად და არასოდეს უთქვამსო, რომ აფხაზები ქართველები არიანო“. სხვა საკითხია ბერძენიშვილს ედავო იმაზე, რომ „ცდება ან სწორი არ არის მისი მოსაზრება აფხაზების ქართველობაზე“, მაგრამ ამ და ასეთივე მოსაზრებათა მრავალჯერ გამოთქმის შემდეგ ურცხვად და უტიფრად აცხადო, რომ „ნ.ბერძენიშვილს არასოდეს და არსად უთქვამსო აფხაზების ქართველობა“ და „გ.გასვიანი ამას იგონებსო, ტყუილა მიაწერსო, ცილს სწამებსო“ - ამის შემდეგ რა უნდა თქვა ამის მთქმელ გ.როგავაზე, როგორც „ისტორიკოსზე და ფილოსოფოსზე“ ან ათეისტზე, ხომ უნდა თქვა სიმართლე - ვინცაა და როგორიცაა - როგავა, რომელიც პასუხზე უმაღლ მიკივის - არაინტელიგენტურად მპასუხობსო, ინტელიგენტისთვის შეუფერებლად მპასუხობსო, ცილს მწამებსო, ტყუილს მომანერსო, არააკადემიურად მპასუხობსო, მსგავსი არაფერი მიდასტურდებაო და ა.შ.

ვფიქრობთ, აქ შორს წაგვიყვანს გამოჩენილი და ცნობილი ისტორიკოსების, ენათმეცნიერების თუ სხვათა მოსაზრებების მოტანა, მაგალითად: ს.ყაუხჩიშვილის, გ.ჩიტაიას, მ.ლორთქიფანიძის, გ.ახვლედიანის, ვ.თოფურიას, შ.მესხიას, ვ.გუჩუას,

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.279.

თ.მიბჩუანის, თ.გვანცელაძის, ჯ.გამახარიას, ბ.გოგიას და სხვ. (ვინც კი შეხებია სამშუალო საუკუნეების აფხაზებს), რომლებიც მათ ქართველობას სადავოდ არ მიიჩნევენ, გარდა თავდადებული ათეისტი გ.როგავასი, რომელიც მათი ქართველობის უარყოფით, თუ ტვინს გაანძრევ გ.როგავას მიხედვით, ფაქტობრივად რა გამოდის: გამოდის რომ „აფხაზთა სამეფო“ ქართული სამეფო არ ყოფილა, ხოლო ლიხის ქედის დასავლეთით – საქართველო; გამოდის რომ „აფხაზეთის სამეფო არაქართველებს შეუქმნიათ, რომელთაც მთელი დასავლეთ საქართველო დაუპყრიათ, სახელდობრ: საბედიანო-სამეგრელო ანუ ოდიში, გურია, აჭარა, რაჭა-ლეჩხუმი, იმერეთი და სვანეთი, როცა აფხაზეთი და აფხაზი თავდაპირველად ანინდელ აფხაზეთსაც არ მოიცავდა, არამედ მხოლოდ ანაკოფიასა და მდ. ბზიფს შორის ტერიტორიას. გამოდის, რომ საქართველოს ერთ-ერთი (მთავარი) გამაერთიანებელი არაქართველები („აფხაზები“) ყოფილან, რომელთაც მთელი საქართველო დაუპყრიათ!“ როდესაც აფხაზები ანუ თავდაპირველი აბაზგები თითებზე ჩამოსათვლელი-მცირე რაოდენობის ჯგუფი იყო. აი, ისტორიკოსის საფიქრალი, თუკი ის მართლა ისტორიკოსია, ნუთუ ასეთმა „ისტორიკოსმა“ არც წინ უნდა გაიხედოს, არც უკან, არც მარჯვნივ, არც მარცხნივ, არც ზევით და არც ქვევით. მკითხველმა ალბათ არ იცის, რომ ჩვენი ადრესატი „აკადემიკოსობასაც“ ჩემულობს და აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტიცაა, რომელიც დიდ მეცნიერებს ივ.ჯავახიშვილსა და ნ.ბერძენიშვილსაც კი უწუნებს აფხაზების ისტორიაზე მსჯელობას (ზ.რატიანი და გ.გასვიანი კი რა მოსატანია). ვფიქრობთ, უკვე ნათქვამიდანაც ჩანს, რამდენად დაჩაღუნებულ-გამრუდებული უნდა ჰქონდეს ადამიანს ისტორიული ცნობიერება და აზროვნება, რომ უარჰყო საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი შემოქმედი შუასაუკუნეების აფხაზების ქართველობა, გამოთიშო ისინი საქართველოსაგან.

უბედურება ისაა, რომ გ.როგავა, რომელიც ახლა (მოხუცებულობისას) ისტორიკოსობაზე დებს თავს, რასაც კითხულობს (თუკი კითხულობს) და იწერს, იმდენადაც კი ვერ აკვირდება მას, რამდენსაც ჩვეულებრივი არასპეციალისტი მკითხველი, აბა რას მივანეროთ ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრების გაუგებრობა თუნდაც წერილში - „აფხაზეთის შესახებ, რომელშიც ვკითხულობთ: „ფეოდალური ურთიერთობის წარმოქმნის ხანიდან მოკიდებული, აფხაზეთი საქართველოს ფეოდალური სამყაროს ისეთივე

ორგანულ ნაწილს შეადგენდა, როგორც დასავლეთ საქართველოს ქართველი ტომები¹.

ამის ნამკითხავმა (თუკი წაიკითხა) ხომ უნდა იცოდეს რას ნიშნავს „ფეოდალური ურთიერთობის ხანა“? გ.როგავა ამას როგორ მიხედება, როცა ფეოდალიზმის პერიოდიზაცია კი არა, ისტორიის საერთო პერიოდიზაციაზეც კი არ აქვს წარმოდგენა. ამასთან, რას ნიშნავს - „აფხაზეთი საქართველოს ფეოდალური სამყაროს ისეთივე ორგანული ნაწილი იყო, როგორიც დასავლეთ საქართველოს სხვა ქართველი ტომები“. ამ დებულების მისახვედრად ხომ საჭიროა იცოდეს, რას ნიშნავს „ფეოდალური სამყარო“, ან რას ნიშნავს მისი ორგანული ნაწილი, ან რას ნიშნავს „ქართველი ტომები და სხვ. საკითხავია – თუკი ნ.ბერძენიშვილი აფხაზებს ქართველებად არ თვლიდა, უცხოტომელებს როგორ ჩათვლიდა საქართველოს ფეოდალური სამყაროს ისეთსავე ორგანულ ნაწილად, როგორც ქართველ ტომებს. აქაც საჭიროა ალბათ გ.როგავას აუხსნა, რომ ორგანული ნაწილი ღვიძლ და განუყოფელ ნაწილს ნიშნავს, უცხოზე კი ამას ვერ იტყვი იმიტომ, რომ არასწორია. აი ასეთი ანბანური და ელემენტალური ენით განვუმარტე გ.როგავას მის მიერ დაშვებული მრავალი კურიოზული შეცდომის არსი, მაგრამ ცერცვი აყარე კედელს, მამლის ქურდისა არ იყოს, მოპარულ მამალს კუდი უჩანდა და ქურდი მაინც უარობდა – არა, არ მომიპარავსო. რა საშინელებაა ეს ურცხვობა და უტიფრობა სიცრუესა და უვიცობასთან ერთად.

მკითხველს ალბათ მობეზრდა ღია კარების ამდენჯერ მტკრევა, მაგრამ როგორც ამას ქვემოთაც ნახავს, სხვა გზა არაა – თუ უვიცს ცხვირიდან ძმარს არ ადენ, არაფერი გამოვა.

აი კიდევ რას წერს იქვე ნ.ბერძენიშვილი: „აფხაზთა შემოსვლა ქართულ ფეოდალურ სამყაროში განსაკუთრებული მნიშვნელობის ისტორიული ფაქტია, ის უდავო მონაწილეა ამ მეზობელ მონათესავე ტომების აქტიური და შემოქმედებითი კულტურული თანამშრომლობისა მრავალსაუკუნეთა სიღრმიდანვე“².

ნ.ბერძენიშვილი კიდევ უფრო აკონკრეტებს აფხაზთა ქართულ კულტურულ სამყაროში ყოფნას უძველესი დროიდან და აღნიშნავს, რომ „ამ მოვლენას წინ უძღოდა ამ მონათესავე

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.287.

² იქვე

ტომების კულტურული გაერთიანება¹. კიდევ მეტი, გამოჩენილი მეცნიერი დასძენს: „საშუალო საუკუნეთა მთელ მანძილზე და აქამდეც, აფხაზები დასავლეთ საქართველოს ქართველ ტომებთან ერთად ერთიან „ქვეყანას“ ქმნიდნენ, ერთ სამყაროს წარმოადგენდნენ“.²

აი კიდევ რას წერს ნ.ბერძენიშვილი იქვე: „ფეოდალური ხანის აფხაზეთის კულტურა იგივე საქართველოს ფეოდალური კულტურაა, ესაა „ვეფხისტყაოსნის“ კულტურა (საბოლოოდ გამოკვეთილი სახით), რომლის შემუშავებაში აფხაზთა ტომი ისეთივე მონაწილეობას იღებდა, როგორც დასავლეთის თუ აღმოსავლეთის ქართველი ტომები“.³

მიგვაჩნია, რომ ამაზე მეტი კომენტარი ზედმეტია, რადგან აფხაზები ქართველები რომ არ ყოფილიყვნენ, ისინი არაფერშია არ იქნებოდნენ ქართული ფეოდალური კულტურის შექმნაში.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ენას, თუ რა ენის იყვნენ აფხაზები, რადგან სადავო არაა, რომ ენა ერთ-ერთი მთავარი განმსაზღვრელია ეთნიკურობის და მამასა-დამე ერის კუთვნილების, აი სხვათა შორის რას წერს ამაზე ნ.ბერძენიშვილი: „ვეფხისტყაოსნის“ კულტურის შემქმნელ საქართველოს ფეოდალურ საზოგადოებას (მათ შორის აფხაზეთს) ერთი კულტურის ენა ჰქონდა: ეს იყო ქართული ენა (ფეოდალური საზოგადოების სასაუბრო ენა, საერთო თუ საეკლესიო მნიგნობრობისა და სახელმწიფო-ადმინისტრაციული საქმისწარმოების ენა), რომლის მიმართ ყველა ქართველი თუ არაქართველი ტომების ენები და კილოები „საშინაო“ ენას (პატუა) წარმოადგენდა“⁴.

აქ არ შეიძლება იმის უთქმელობა, რომ მიუხედავად აფხაზების მოქმედ ენად ქართულის მიჩნევისა, ნ.ბერძენიშვილის წინასწარული (სახელდახელო) ვარაუდით, „აფხაზეთში ჩამოსახლებულ აფსუებს ადგილზე თავისი მოენე და მოძმეები დახვდათ“, რაც უკანასკნელი გამოკვლევებით არაფრით დადასტურდა. სამაგიეროდ ნ.ბერძენიშვილი აქვე დასძენს იმას, რომ „XVII-XVIII

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ.287

² იქვე

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 288.

საუკუნეებში მიმდინარეობდა პროცესი მთიელ აფხაზების ჩამო-
წოლისა ზღვისპირა აფხაზეთსა და საბედიანოში¹.

აქ გარდა იმისა, რომ ნ.ბერძენიშვილის სახელდახელო (რო-
გორც თვითონ წერს) ვარაუდში რატომღაც აფხაზეთში ჩამოსახ-
ლებულ აფსუა-აბაზებს მთიელ აფხაზებს უწოდებს (რომლებიც
არავითარი აფხაზები არ არიან – აფხაზეთში ჩამოსახლებამდე
მათ მიმართ აფხაზის წოდება არაზუსტი და უხერხული გამოთ-
ქმაა. ეს სადავო არ უნდა იყოს, რადგან მეცნიერი შესანიშნავად
ხედავდა საქართველოში შექმნილ საერთო მოვლენას ჩრდი-
ლოელი ტომების ჩამოწოლას საქართველოში: ეს პროცესი საერ-
თო დამახასიათებელი მოვლენა იყო გვიანფოდალურ საქართვე-
ლოში, რის შედეგადაც ერთის მხრით მივიღეთ ჭარ-ბელაქან-
საინგილო, მეორეს მხრით პანკისი, მესამე მხრით სამხრეთ ოსეთი,
ხოლო იქ, დასავლეთში ...ანინდელი აფხაზეთი².

ამასთან, საეჭვო არაფერია იმაში, რომ ანინდელი აფხაზეთი,
თავისი ტერიტორიის მოცულობით მხოლოდ XVII საუკუნის მეორე
ნახევარში ჩამოყალიბდა, რომელიც უძველეს დროიდან ეგრისის
მკვიდრ ნაწილს შეადგენდა.

საეჭვო არაფერია იმაშიც, რომ რუსეთის მიერ მოსყიდული
ადგილობრივი უბადრუკი და უსახო რენეგატების გვერდით არსე-
ბობდნენ ფეოდალთა წარმომადგენლები თუ მემკვიდრეები (მაგ.,
შარვაშიძე, ჩქოტუა და სხვ.), რომელთაც არ დავინწყებოდათ
თავიანთი წარსული და დამაჯერებელი საბუთიანობით ამტკიცებ-
დნენ თავიანთ ქართველობას, აფხაზთა და ქართველთა ერთიანო-
ბას. ასევე არაერთი აფხაზი ჯგუფი (მაგალითად, ჭარაია, ჯანაშია,
სახოკია, ნორაკიძე, ჯუღელი და სხვ.: გაბედულად და თავ-
გამოდებით ებრძოდნენ ცარიზმის აგენტურას, ცრუმეცნიერებას,
პრესასა და საერთოდ იმპერიულ პროპაგანდა-აგიტაციას, ვორო-
ნოვებს, ვორობიოვებს, კატკოვებს, ვოსტორგოვებს, გრენებს,
არაკინებს, ტროგლოდიტ-აშორდიებს, რენეგატებს, ნიჰილისტებს
და ა.შ.

ამასთან. მართალია აკად.ს.ჯანაშიას არ დასცალდა აფხაზე-
თის ისტორიის ძირფესვიანი გამოკვლევა, მაგრამ აკად. ნ.ბერძე-
ნიშვილის დახასიათებით მან „სრულიად დამაჯერებელი საბუთიან-
ობით ცხადყო, რომ აფხაზეთის კულტურა უძველესი დროი-

¹ ნ.ბერძენიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ.288.

² იქვე, გვ.353.

დანვე ეს იგივე კოლხურ-ქართული კულტურაა, რომ ფეოდალური აფხაზეთი იგივე ფეოდალური საქართველოა, რომ ეს კულტურული ერთობა ისეთი ფაქტია, რომელმაც გაუძლო ოსმალ-ბარბაროსთა ბატონობის მძიმე ხანას, გაუძლო ცარიზმის მზაკვრულ ხელს და მრავალი განსაცდელგამოვილილი დღეს ახალი ძალით იმოსება¹.

3. აფხაზეთის მთავარი ეკლესია-მონასტრების შემოქმედება და მისი არსი

როგორც არაერთხელ აღინიშნა აფხაზები რომ შუა საუკუნეების ქართული სამყაროს განუყოფელი ნაწილი იყვნენ, ანუ მისი კულტურის მოზიარე და მატარებელი, ამისი ერთ-ერთი მაჩვენებელია აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ძეგლები, კერძოდ მრავალრიცხოვანი ეკლესია-მონასტრები თავიანთი ქართული წარწერებით, ე.ი. თავისებურ არქიტექტურულ სახესთან ერთად, ამ ძეგლების ქართველობის უტყუარი გამოხატულებაა მათი ქართული წარწერები.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, აფხაზეთის ძეგლთა ქართველობა გამოიხატებოდა ქართველთა ყოფის სხვადასხვა წეს-ჩვეულებებიდან საზოგადოების ყოფა-ცხოვრების, ზნესა და ჩვეულებიდან, ქცევისა და ყოფის ნორმებიდან, როგორ შეიძლება ამ საზოგადოების გარეთ ყოფილიყო მათი ფორმა და სახეობა, როგორ შეიძლება აფხაზი საზოგადოება, რომელიც საქართველოს ფეოდალური კულტურის შიგ შუაგულში იყო მოქცეული და მედროშე იყო, ამ საზოგადოებიდან გამოყო და მხოლოდ მის ნაწილობრივ მონაწილედ ჩათვალო, ან რანაირად შეიძლება იმისი წარმოდგენა და თქმა, რომ მართალია, აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად ქართველი იყო, მაგრამ სხვა მხრივ არაქართველიაო. ამის მთქმელს წარმოდგენა არა აქვს რას ნიშნავს კულტურულ-ისტორიული კატეგორია, ან იმაზე, რომ საზოგადოება თუ კულტურულ-ისტორიულად თუ ქართველია, ის რანაირად შეიძლება იყოს დანარჩენი ქართულისაგან განცალკევებული უცხო ვინმე. რანაირად შეიძლება ერთი და იგივე საზოგადოებას ისტორიული კულტურა სხვა ჰქონდეს და დანარჩენი სულ სხვა, ე.ი. ერთი და იგივე ადამიანი

¹ ნ.ბერძენიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 353.

ორი სხვადასხვა უცხოზუნებიანი იყოს. პირიქით, საზოგადოების კულტურულ-ისტორიულობა კომპლექსურად მოიცავს ამა თუ იმ საზოგადოების ენას, ფსიქიკას, ყოფა-ცხოვრების წესებს, ზნეობრივ-სულიერ-ფიზიკურ ნორმებს და ა.შ. ამდენად, კულტურათმცოდნეობის ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს თავისი წარსულით, აწმყოთი და მომავლით. რაც შეეხება ეთნიკურ ფენომენს, მასაც სხვადასხვა ნახნაგი აქვს, მაგრამ მუდმივი და მარადიული არც ისაა, ისიც შესაბამისად იცვლება ცხოვრების სხვა მხარეებთან ერთად. ასე, რომ საბოლოო ჯამში, კულტურა განსაზღვრავს საზოგადოების ცხოვრების რაობის ძირითად შინაარსს ანუ არსს.

მაშასადამე, აკად. ნ.ბერძენიშვილის დებულება „აფხაზები კულტურულ-ისტორიულად ქართველებიაო“, იმას ნიშნავს, რომ მიუხედავად მათი ეთნიკური წარსულის ვინაობისა, ისინი უკვე ყოველმხრივ ქართველები იყვნენ. აი, ამას გულისხმობს ნ.ბერძენიშვილის ეს ნათქვამი, რაც არაერთხელ დაადასტურა, მორჩა და გათავდა, ამას არ სჭირდება არც წილაბოდიალი და არც ინილობინილო.

საქმე ისაა, რომ აფხაზეთი, რომელიდაც მეორეხარისხოვანი, მიტოვებული და მიყრუებული კუთხე კი არ იყო, არამედ საქართველოს სამეფო საზამთრო რეზიდენცია და სულიერი ცენტრი, ამას მოწმობს თუნდაც ის, რომ აფხაზეთის ქრისტიანულ ეკლესიამონასტრების მშენებლობაში უშუალოდ მეფე-მთავრების და სხვა დიდი საერო და სასულიერო პირების გარდა ხალხი იყო ჩაბმული, ამ მხრივ უდიდეს ისტორიულ მოვლენასთან გვაქვს საქმე იმ მხრივ, რომ მოციქულების - ანდრია პირველწოდებულისა და სიმონ კანანელის ამაღლის ქადაგებასთან ერთად, IX საუკუნეში მეფე დემეტრეს მიერ ტაო-კლარჯეთიდან აფხაზეთში დიდი სასულიერო მოღვაწე გრიგოლ ხანძთელი იყო მიწვეული, რომელსაც მეფემ უთხრა: „წმინდაო მამაო, აჰა, იქმნა წადიერებაჲ ნებითა შენისაჲ, არამედ უფალ მას ყავ ნებაჲცა გულისა ჩემისაჲ, რამეთუ მაქვს სულისა ჩემისა მონასტრისა ახლად შენებაჲ, ან ბრძანე და მოგიხილნეთ მრავალნი ადგილნი აფხაზეთისანი და, სადაც სინმინდუ მას შენმან ინებოს, მონასტრად აღვაშენოთ ადგილი იგი“¹. შემთხვევით როდია გამოთქმული მოსაზრება, რომ აფხაზი მეფეები ტაო-კლარჯეთის ქართველი ბაგრატიონების შთამომავლები არიან, რასაც არაერთი მკვლევარი იზიარებს.

¹ პ.ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, თბ., 1954.

აქ კარგად ჩანს, რომ განსაკუთრებით IX საუკუნიდან (ბერძნული სახელმწიფო ენის გაუქმებიდან), აფხაზეთის ნებისმიერ ტერიტორიაზე მეფეთა უშუალო ინიციატივით და მონაწილეობით ფართო მასშტაბით გაიშალა ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრების მშენებლობა, რაც საერთო სახელმწიფოებრივ პრესტიჟს წარმოადგენდა. ამას ადასტურებს აფხაზთა სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში (ანინდელი გალიდან დანყებული) ეკლესია-მონასტერთა ფართო ქსელის შექმნა. რაც ხომ ცნობებიდან და ეკლესიათა ნაშთებიდანაც ჩანს, ამ მხარეში ქრისტიანობამ აფხაზეთშიც ისე საყოველთაოდ გაიდგა ფესვები, რომ თვითმხილველმა აბო თბილელმა უშუალოდ „იხილა ქვეყანა სავსე ქრისტეს სარწმუნოებითა და არავინ ურწმუნოთაგანი მკვიდრად იპოვების საზღვართა მათთა“ (საბანისძე).

როგორც ვხედავთ, ყველაფერი საქართველოს ირგვლივ ტრიალებს, მას უკავშირდება ყველა და ყველაფერი, რაც აფხაზეთში არსებობს და ხდება.

თუნდაც ამ საყურადღებო და ნიშანდობლივი ისტორიული ცნობის შემდეგ, როგორ შეიძლება წასცდეს ვინმე მამასულიერს, რომ აფხაზეთის მოსახლეობა (აფხაზები) ქართველები კი არა, აფსუები იყვნენ. თუ ეს მართლაც ასე იყო, სად გაქრა ყოველივე ეს უკვალოდ და უშედეგოდ, ენას მართლაც რომ არა აქვს ძვალი. რა თქმა უნდა, კატაკლიზმები არაერთხელ მომხდარა ქვეყანაში, მაგრამ რალაც მიზეზით, გარეგანი ზეგავლენით ან შინაგანი აფეთქებით, თუმცა უკვალოდ ხომ არაფერი ქრება, საზოგადოებრივი მახსოვრობა რალაცას მაინც ასახავს და ინარჩუნებს. ამ შემთხვევაში ასე უგზოუკვლოდ სად გაქრა ყველაფერი ისე, რომ აფსუებმა არაფერი კვალი არ დატოვეს...

საინტერესოა ქიაჩის ეკლესიის ასომთავრული წარწერებიანი სამწერობელი, რომელიც უკავშირდება აფხაზთა მეფის გიორგი II-ის სახელს (922-957 წწ.) და რომლის წინა მხარეზე გამოსახულია საქართველოსათვის დამახასიათებელი წარწერები. ასევე სამწერობლის უკანა მხარეც დაფარულია წინა მხარის ანალოგიური გამოსახულებებით და წარწერით - წმინდა ქერუბინი. დანარჩენზე მთავარანგელოზებია გამოსახული: „წმ.რაფაელი“, „წმ.მიქაელი“ და „წმ.გაბრიელი“. ქვედა წრეში გამოსახულია ღმრთისმშობელი - წარწერით „წმინდა მარიამი“. ყველა ამ ფიგურის გამოსახულების აქეთ-იქით მოცემულია ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელშიაც დასახელებულია სამწერობლის დამ-

კვეთი, აფხაზთა მეფე გიორგი (სამწერობელი ინახება ქ.ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში)¹.

საკითხავია - რა აქვს საძიებელი სამწერობლის სადაურობაზე აფხაზობასა და მაშასადამე ქართველობას, სად არიან აფსუები, რომელ ბნელ ოთახში.

ასეთსავე შინაარსს ვხედავთ ბიჭვინტის სანიანამძღვრო ჯვარშიც, რომელიც შეწირულია კათალიკოზ ევდომოს ჩხეტიძის მიერ 1565 წლის ახლო ხანებში ღმრთისმშობლის საყდრისადმი. სპეციალისტების აზრით, ჯვარი ერთიანდება საქართველოში გავრცელებულ X-XI საუკუნეების ჯვრების ჯგუფში.

ჯვრის წინა მხარეზე გამოსახული არიან ჯვარცმული მაცხოვარი, ღმრთისმშობელი, წმ.იოანე მახარობელი, გაბრიელ მთავარანგელოზი, წმ.ნიკოლოზ მარლიკიელი და სხვ. ასევე საქართველოში ქრისტეს მოძღვრების მქადაგებელი მოციქულები - წმ. ანდრია პირველწოდებული და წმ.იოანე ნათლისმცემელი და წმ. იოანე ოქროპირი, აგრეთვე მღვდელმთავრები: გრიგოლ ღვთისმეტყველი და ბასილ დიდი გაშლილი გრაგნილით ხელში. ჯვრის გამოსახულებებს თან ახლავს ქართული ასომთავრული წარწერა-განსაზღვრება.

ჯვრის საქტიტორო წარწერაში მოხსენიებული არიან იმერეთის მეფეები: ბაგრატ III (1510-1565 წწ.), დედოფალი მართა, მათი ძე გიორგი II (1565-1585 წწ.); ოდიშის მთავრები: დადიანი მამია (1512-1532 წწ.), მისი ძე დადიანი ლეონ I (1532-1572 წწ.) და ჯვრის მომგებელი აფხაზეთის კათალიკოზი ევდომონ ჩხეტიძე (1557-1578 წწ.), აგრეთვე ოსტატი მამნე და მისი მეუღლე ულუმპია (ჯვარი ინახება საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში)².

როგორც ვხედავთ, სანიანამძღვრო ჯვარში ჩამოთვლილია საქართველოს მეფე-მთავრები, მისი დამამზადებელ-მომგებ-შემწირველები, განსაზღვრულია ჯვრის დამზადების დრო, მისი დანიშნულება და მისამართი. ე.ი. პირდაპირაა ყველაფერი გამოხატული: ვისი რელიგიურ-საეკლესიო ცენტრიცაა ბიჭვინტა და გამომდინარე აქედან, მთელი აფხაზეთი, ვის ხელშია ბიჭვინტა, რომელი მეფე-მთავრებია აფხაზეთის და კონკრეტულად ბიჭვინტის პატრონი და მეურვე, ვინაა ბიჭვინტის საკათალიკოზოს მღვდელ-მთავარი და ა.შ. სად არიან აქ აფსუები, ან სხვა - უცხო

¹ დ.თუმანიშვილი, საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობა, გვ.56-57.

² იქვე, გვ.58-59.

აფხაზები, რომელთაც რაიმე მოეკითხებათ!" რა თქმა უნდა, არსად, მიუხედავად იმისა, რომ ბიჭვინტის და საერთოდ აფხაზეთის ირგვლივ შავი ღრუბლები ჩამონვა - თურქ-ოსმალეთისა და მისი ხელდებული ყირიმის სახანოსა და ჩრდილო კავკასიის ზოგიერთი ტომის სახით, აგრეთვე შინა არეულობისა და შინა მტრების სახით, ჯერ კიდევ არსად უცხო ვინმე, ჯერ კიდევ საქართველოა აფხაზეთი, მისი მოსახლეობა, მინა-წყალი და ეკლესიამონასტრები, თუმცა საფრთხე სახეზეა, ის არცთუ ისე შორსაა. რაც შეეხება აფსუებს, ისინი ჯერ კიდევ ყუბანის შუა ნელში ცხოვრობენ თავის თანამოძმე აბაზებთან და ჯერ კიდევ მის სათავეებში არ არიან ამოსული (იხ. იტალიელი კარტოგრაფის ჯ.გასტელდის რუკა).

როგორც ითქვა, აფხაზეთის დიდებულ ქართულ ხუროთმოძღვრებიდან ერთ-ერთი დიდებული ტაძარია მოქვი აფხაზთა მეფე ლეონ III-ის 957-967 წლებში აშენებული. გიორგი II-ის ვაჟი ლეონი გამეფებამდე ქართლის ერისთავი იყო, რომელმაც ჯერ კახეთის მეფე კვირიკე III-თან შეკრა ზავი, შემდეგ აფხაზეთში გადავიდა, სადაც მემამულიანეს თქმით, განდიდდა მეფედ მამამისივით, ააშენა მოქვის ეკლესია, რომელიც საეპისკოპოსო საყდრად აკურთხა, საყდარი რომელიც სამნავიანია შიგნით, გარედან ხუთნახნავიანი გუმბათითაა დამშვენებული. აქ მოღვაწე მღვდელმთავართა შორის ცნობილი არიან გრიგოლ მაგნისძე (XII ს.), დანიელი (1300 წ. ახლო), აბრაჰამი (XIV ს. I ნახ.), ამბრია (XIV ს.), ლუკა ოძრხელი (1363 წ. ახლო), ელია (1414 წლის ახლო), რომანოზი (XV ს. I ნახ.), ფილიპე ჩხეტიძე (XV ს.), ექვთიმე საყვარელიძე (XVI ს. II ნახ.), ანდრია საყვარელიძე (1660-1666 წწ.) და ა.შ.¹

ჩვენამდე მოაღწია აგრეთვე მოქვის ტაძრის სანინამძღვრო ჯვარმა, რომელიც კათალიკოს ეფთვიმე საყვარელიძის სამოქმედო ყოფილა და რაც დაახლოებით 1578-1611 წლებს ეკუთვნის. ჯვარზე გამოსახულია ჯვარცმული ქრისტე, ღმრთისმშობელი, იოანე მახარობელი, მიქაელ მთავარანგელოზი და სხვ. ჯვრის ხის ტარზე ასომთავრული წარწერა ჰქონია: „მოქვისა ღმრთისმშობელო, შეიწყალე სულითა აფხაზეთის კათალიკოზი ჩხეტიძე ევდემონ, მამკობი საყდრისა შენისა..." ევდემონ ჩხეტიძე ეფთვი-

¹ გ.კალანდია, ოდიშის საეპისკოპოსოები, თბ. 9004, გვ. 123-124; ჯ.გამახარია, დასახ. შრომა, გვ. 124.

მე საყვარელიძის წინამორბედია, რომელიც 1578 წელს გარდაიცვალა.

ესეც ერთი საბუთია იმისი, რომ როგორც წესი, აფხაზეთის ეკლესია მონასტრების მღვდელმთავრები ქართველები იყვნენ და სხვა არავინ, რომლებიც სულ იმის განცდასა და ზრუნვაში იყვნენ, რომ ქრისტიანულ სულიერებაში უცხო წესები არ შეპარულიყო და ყოველმხრივ ქრისტიანულად განვითარებულიყო.

ასევე ქართული ასომთავრული წარწერიანია ნებელდის წმ.ეკატერინეს XI საუკუნის ხატი, რომელზეც, როგორც ქტიტორი მოხსენებულია წარჩინებული ქალბატონი მარიამი, რომელიც უდავოდ საქართველოში გავრცელებული სახელია.

შესაძლებელია ზედმეტია იმის კვლავ მტკიცება, რომ შუასაუკუნეების მრავალი ქართველმწიგნავი აფხაზები ქართველები იყვნენ გარიშვით, მოღვაწეობით, სულით და ხორცით, მისწრაფებით და ყოფა-ცხოვრებით, რომ დიდ ისტორიკოსს ნ.ბერძენიშვილს ასეთად მიაჩნდა ისინი. ამის მაჩვენებელია მის მიერ აფხაზი ისტორიკოსი ზ.ანჩაბაძის მოსაზრების უარყოფა იმაზე, რომ ვითომ გვიან საშუალო საუკუნეებში აფხაზები ცალკე ეროვნებად გადაიქცნენ და ჩამოყალიბდნენ. აი რას წერს ამაზე ნ.ბერძენიშვილი: ქართული ფეოდალური აზროვნება მუდამ ერთ სამყაროდ სთვლიდა კავკასიას (ლეონტი მროველი), კიდევ უფრო - „საქართველოს“, რომლის სწორუფლებიანი წევრები იყვნენ ჰეროსის, ქართლოსისა და ეგროსის ხედრი ქვეყნები, მათ შორის სვანეთი, აფხაზეთი... „ყველა ესენი „ქართველები“ იყვნენ და ეს არა მარტო კონფესიური თვალსაზრისით, არამედ ფეოდალური კულტურის თვალსაზრისითაც. ამ თვალსაზრისით, ამდენადვე, აქ არ შეიძლება სხვადასხვა ეროვნებაზე, როგორც ეთნოკულტურულ ცნებაზე საუბარი, როგორც ფეოდალური ქვეყანა, აფხაზეთი ისეთივე საქართველო იყო, და აფხაზი ისეთივე ქართველი იყო, როგორც ეგრისი და მეგრელი, როგორც ჰერეთი და ჰერი, როგორც ქართლი და ქართლელი... ამას ასე გრძნობდა იოანე მარუშისძე, ან ოთალო შარვაშიშვილი და ცოტნე დადიანი, კახაბერ გურიელი და ბექა ჯაყელი, ამას ასე გრძნობდნენ კოხტას თავს შეთქმულნი და არავინ მათგანი სხვად არა გრძნობდა თავს, თუ არა საქართველოს შვილად...“¹

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ.607-608 (ხაზგასმა ჩვენია - ავტორები).

მართალია, აფსუა სეპარატისტების ამყოლი, „მოჭარბებული“ ისტორიკოსი გ.როგავა აქაც ენას გაასავესავებს – არსად და არასოდეს არ ამბობსო აფხაზების ქართველობასო, პირიქით ქართველებს ბრჭყალებში სვამსო, მხოლოდ ფეოდალურ საქართველოზე ამბობსო და არა სოციალისტურ საქართველოზეო და ა.შ. მაგრამ მგლის შიშით ხომ ცხვარი არავის გაუნყვეტია და მეც ამიტომ ვაგრძელებ მტკიცებას ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრების, რომ მან და არა მხოლოდ მან ძველი ანუ შუა საუკუნეების აფხაზები არაერთგან და არაერთხელ მიიჩნია ქართველებად, თუმცა ჩემი ქართული მას არ ესმის და მისი ენა (არ ვიცი რომელი) მე არ მესმის, რადგან აფსუა სეპარატისტების მე არაფერი გამეგება, მათ შორის მათი აპოლიგეტი ისტორიკოსი თუ ფილოსოფოსი გ.როგავასი. მიუხედავად ამისა, ალბათ გამგები გაიგებს ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრებას, რომელსაც მე უკვე მერამდენედ ვიმეორებ.

ქართველობისა და ქართული კუთვნილებისაა ბიჭვინტის XII საუკუნის ოთხთავი სახარება, რომელიც ნუსხურითაა დანერილი (კ.კეკელიძის სახ.ხელნაწერთა ინსტიტუტში ინახება), რომელიც აფხაზეთის მთავრების - შარვაშიძეების მიერაა ბიჭვინტის ღვთისმშობლის საყდრისადმი შეწირული XII საუკუნეში. აი რა სიტყვებით მიმართავენ ისინი მინანქრში ღვთისმშობელს: „მშობელო“...

ყველაფერი ეს თავისთავად აფხაზეთის ქართულობასა და მთავარ შარვაშიძეთა ქართველობაზეც მეტყველებს.

ასეთივე ქართულობის მაჩვენებელია მოქვის 329 გვერდიანი ოთხთავი სახარება, რომელიც გადანერილია ნუსხურით და შემკულია კამარებით მოქვის ეპისკოპოზი დანიელის მიერ და შეწირულია თავისი სამეურვეო ტაძრისადმი 1300 წელს. ოთხთავის გამაფორმებელია განთქმული ფერმწერი ეფრემი, რომელსაც მინიატურები ოქროთი გაუფორმებია.²

სწორედ ეს ის სახარებაა, რომელსაც სიძველის გამო მინიატურებზე ოქროს საფარველის გაფორმება ეძლება და ხელნაწერთა ინსტიტუტს სარესტავრაციოდ აქვს გამოტანილი.

როგორც ითქვა, აფხაზეთში ბიჭვინტის შემდეგ ერთ-ერთი გამორჩეული საეკლესიო ცენტრი და შემოქმედებითი კერა იყო მოქვის ტაძარი ანუ საეპისკოპოზო კათედრა, რომელიც X

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული ალბომი, გვ.70-71.

² იქვე, გვ.72-73.

საუკუნეს განეკუთვნება. ქართული საისტორიო წყაროების მიხედვით, ის ააშენა აფხაზთა მეფე ლეონ III-მ (957-967 წწ.), რომელმაც საეპისკოპოზო საყდრად გახადა. აქ განსაკუთრებით ფართო გაქანება მიიღო ქართული ხელნაწერების შექმნა-გამრავლებამ. აქ შექმნილმა ხელნაწერების ნაწილმა დღემდე მოაღწია. მათ შორის ოთხთავმა, აქაც ყველაფრიდან ჩანს, რომ მოქვი იყო ქართული კულტურის ძლიერი კერა, სადაც არაერთი ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლი შეიქმნა და განახლდა. როგორც ჩანს, მოქვის საეპისკოპოზო კათედრამ არაერთი ვნება და განახლება განიცადა, როდესაც უძველესი წარწერები და ფასადურ-ფრესკული მხატვრობა თუ მდიდრული შემოკობა-შემოსილობა ილუპებოდა და ახალი იქმნებოდა. მიუხედავად ამისა, ტაძარს შერჩა ზოგიერთი მოღვაწის სახელი, მაგალითად, ეპისკოპოსი გრიგოლის სახელი. აღსანიშნავია, რომ მოქვის ტაძარი დავით აღმაშენებლის დროს საფუძვლიანად შეუკეთებიათ და განუახლებიათ, თუმცა არც იმდროინდელმა ფრესკულმა მხატვრობამ და წარწერებმა მოაღწიეს ჩვენამდე.

ფაქტია, რომ მოქვის საეპისკოპოზო ტაძარი არაერთმა ევროპელმა მისიონერმა ინახულა და შეისწავლა. ამას მოწმობს მისიონერი გრანჟიეს მიერ მიღებული შთაბეჭდილებები, რომლის მიხედვით მოქვი სამეგრელოშია. საინტერესო ისაა, რომ მისიონერი მოქვის შემოქმედებითი ქრისტიანული კერის შესასწავლად საჭიროდ თვლის მეგრულისა და ქართული შესწავლას. მისი აზრით, მოქვის მოსახლეობა მეგრელებია, მაგრამ რამდენადაც ის საქართველოს სახელმწიფოშია (XVII ს. დასაწყისი) და ქრისტიანობის ენა ქართულია, საჭიროდ თვლის ქართულის შესწავლას. ამასთან დაკავშირებით, აკად.ნ.ბერძენიშვილი დასძენს, რომ „აქ რომ გრანჟიეს დროს სხვა ენის ხალხს ეცხოვრა, გრანჯიე (და სხვა მისიონერები) ამ ხალხის ენის შესწავლას ასევე საჭიროდ დაინახავდნენ“...

როგორც ჩანს, მოქვის საეპისკოპოზო დიდ შემოქმედებით მუშაობას ეწეოდა XIII საუკუნეშიც, მაგალითად, ჩვენამდე მოაღწიეს აქ მოღვაწე გრიგოლ მოქველის, დანიელ მოქველის, აბრამ მოქველის, ეფთვიმე საყვარელიძის, ფილიპე ჩხეტიძის და სხვათა შემოქმედების ზოგიერთმა ნაყოფმა.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გვ.611.

სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ მოქემა მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა XV საუკუნეშიც, რომ მოქვის საეპისკოპოსოს შემოქმედებით ქრისტიანულმა მოღვაწეობამ არაერთი უცხოელი საეკლესიო მოღვაწე დააინტერესა, მათ შორის იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი, რომელმაც 1659 წელს მოქეში წვეულების დროს ტაძარზე შენიშნა ქართული წარწერა: „მოიხატა იმპერატორ ალექსი კომნენის და დავით აფხაზთა მეფის დროს“.

აქ რა კომენტარის გაკეთება შეიძლება, სულ ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, მარტო მოქვის, დრანდის, ილორის და ბედიის, ასევე სხვა საეკლესიო ცენტრების საფუძვლიანი კი არა, მიახლოებითი გაცნობაც კი საკმარისია იმისათვის, რომ დაინახო მათი მრევლის ანუ ირგვლივ მდებარე აფხაზების ქართველობა, რომელიც საუკუნეების მანძილზე იყო ჩაბმული ამ კერების ქრისტიანულ შემოქმედებით მუშაობაში, ყველაფრიდან ჩანს ასევე, რომ ანდრია პირველწოდებულის და სიმონ კანანელის ამალის წევრებმა მარტო აფხაზეთში (დიდ სებასტოპოლში, როდი იქადაგეს ქრისტიანობა, არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ სვანეთში. იბერიასა და ფაზისში ქადაგების და სასწაულების მოხდენის შემდეგ ანდრიასა და სიმონის მოწაფეები ჩავიდნენ და იქადაგეს იბერიასა და ფაზისში, რამდენიმე ხნის შემდეგ აქედან სუსანიამში (სვანეთში - გ.გ.) გაემართნენ, აქ მამაკაცებს იოლად დამყოლი ბუნების დედაკაცები მბრძანებლობდნენ, რომლებიც მალე დაემორჩილნენ მოციქულთა მოძღვრებაზე მოქცევას, საიდანაც ფუსტასა (მისიმიანეთში - გ.გ.) და აბაზგიაში - დიდ სებასტოპოლში იქადაგეს, იქედან ჯიქეთში, მაგრამ ეტყობა აქაური მოსახლეობა ნაკლებად დაემორჩილა მათ ქადაგებას (დღესაც ისინი ნახევრად მორწმუნეა არიან)¹.

აღნიშნული დებულება იმის საჩვენებლად დაგვჭირდა, რომ როგორც ამჟამინდელი სვანეთის, აგრეთვე სვანებით (ქართველებით) დასახლებულ სხვა ადგილებში, მათ შორის ფუსტაში (სადაც ზოგიერთი შეცდომით ოსებს ასახელებენ) სვანები ანუ მისიმიანები ცხოვრობდნენ უძველეს დროიდან და არცერთ შემთხვევაში აბაზგები, მით უფრო აფსუები, რომელთა ტოპონიმები დღესაც არ ჭაჭანებს მისიმიანეთში ანუ დალში ანუ კოდორის ზემო წელში. მათი ისტორიული კუთვნილება საქართველოსადმი, კაცმა რომ თქვას, ჭკუანაკლი და სრულიად ბრმა ან შეთქმული უნდა იყო

¹ გეორგიკა, ტ. IV, თბ., 1941, გვ. 57-59.

ადამიანი, რომ ეს ვერ დაინახო და კრინტი დაძრა ამის წინააღმდეგ.

აფხაზეთთან დაკავშირებით ისტორიული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანი ძეგლია სვიმონ კანანელის სახელობის ტაძარი ივერიის მთაზე ანუ ახალ ათონში (ანაკოფიაში), რომელიც IX-X საუკუნეებშია აშენებული. სპეციალისტების ვარაუდით, საქართველოს ერთ-ერთი განმანათლებელის თავდაპირველი ეკლესია ხის უნდა ყოფილიყო, რომლის ფიზიკური კვალი გამქრალია, წმინდა მამათა გადმოცემით, 55 წელს სვიმონ კანანელი ქრისტესავით გააკრეს ჯვარს წარმართებმა, წმ.მოციქული დასაფლავებულია ისტორიული საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ საზღვართან ნიკოსფიაში¹.

აღსანიშნავია, ისიც, რომ სვიმონ კანანელის სახელობის ეკლესია თეთრი თლილი ქვისაგანაა აშენებული, რომელსაც რამდენჯერმე გაუკეთდა რესტავრაცია, მათ შორის XIX საუკუნის 80-იან წლებში.

რა თქმა უნდა, აღნიშნულ ეკლესიას თავდაპირველი შემკობილობა თითქმის არ შემორჩა, ოღონდ ჩვენს ყურადღებას იქცევს მასზე შემორჩენილი ქრისტიანული სიმბოლოების: თევზის, ლომისა და ჯვრის რელიეფური გამოსახულებები. ეს გამოსახულებები იმ მხრივაც იპყრობს ყურადღებას, რომ ეს სიმბოლოები უამრავგან გვხვდება საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ეკლესიამონასტრების გამოსახულებებში. რაც შეეხება აფსუებს (ე.წ.აფხაზებს) მათ ხომ თევზი ეზიზღებათ, ტრადიციულად არ მიირთმევდნენ - არამც თუ სალოცავზე გამოეხატათ სიმბოლოდ. თუმცა რაკი გული-გულობს ისინი თავისი „სიმართლის“ დასამტკიცებლად ალბათ მზად არიან თევზის სიმბოლოს გამოსახულება თავიანთ ქრისტიანულ სიმბოლოდ გამოაცხადონ ისე, როგორც ანაკოფია მონათლეს „აპსარად“, გუდაუთის ზღვისპირას აშენებული VIII-IX საუკუნეების ცალნავიანი ქართული ეკლესია (რომლის თავდაპირველი სახელი უცნობია) - „აილაგაბიყუდ“ (ვითომ „დახლართული კოშკის“) სახელით. აფსუები მზად არიან მათი ქართულობა წაბლალონ და გააქრონ და თავისი აბორიგენობა დაამკვიდრონ (ამას ხომ ბრიყვთა და უსახურ თეორიკოსთა უდღეური ორაბორიგენობაც ქადაგებს, თუმცა ამ „თეორიის“ ქადაგება და

¹ დ.თუმანიშვილი, იქვე, გვ.30.

მისი უარყოფა ისეთი იოლია, როგორც არაფერი (მაგრამ, როგორც იტყვიან „ჩიტი ბდღენად არ ღირდა“).

აფხაზეთის ისტორიულ ქართულობაზე უთუოდ ვიზიარებთ გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსების ანანია ჯაფარიძისა და ჯემალ გამახარიას მოსაზრებებს გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეების გიორგი მთაწმინდელისა და ექვთიმე ათონელის, აგრეთვე ეფრემ მცირეს ზოგიერთი ნააზრევის შესახებ, რომელიც ქართველთა მოქცევას და მის კანონიერებასა და უძველესობას ასახავს, ასევე ძველი საქართველოს მხარეებს, მათ შორის აფხაზეთს, სადაც ანდრია და სიმონ კანანელმა ქრისტიანობა იქადაგეს პირველ საუკუნეში (რაც ასახულია „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში“ და სხვ.), როდესაც ანტიოქიის პატრიარქის ნინაშე მისმა ბერებმა აღძრეს საკითხი, რომ ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობა უკანონოაო, რადგან ათორმეტ მოციქულთაგან იქ არავის უქადაგნიაო და ამიტომ ის ანტიოქიის დაქვემდებარებაში უნდა იყოსო. ამისდაკვალად ატიოქიის პატრიარქ თეოდორეს გიორგი მთაწმინდელი თავისთან დაუბარებია და მისთვის მოუთხოვია საქართველოს ანტიოქიის იურისდიქციაში შესვლა. გიორგის თვითონვე გაუცია ამაზე პასუხი და პატრიარქისათვის დაუსაბუთებია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალობის კანონიერება (უჩვენებია წიგნი - „მიმოსვლა ანდრეა მოციქულისაჲ“, რომელშიც ყოველივე დასაბუთებული იყო, ე.ი. პასუხაცემული). აქ გაცხადებულია ისიც, რომ ერთ-ერთი მოციქული სიმონ კანანელი დამარხულია აფხაზეთში, რომელსაც ნიკოფსი ეწოდებაო.

აქვე ა.ჯაფარიძე და ჯ.გამახარია ასახელებენ აგრეთვე XI საუკუნის მეორე ნახევრის ეფრემ მცირეს ნაშრომს - „უნყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა წიგნთა შინა მოიხსენების“, რომელიც დაინერა ქართველი მღვდლის იოანე კვირიკეს ბრძანებით¹. აქ დასაბუთებულია ყოველივე თუ რატომ ეკუთვნოდა საქართველოს ეკლესიას დამოუკიდებლობა. აღნიშნულთან ერთად, ქართველთა წარმომადგენელ ანტიოქიის პატრიარქისათვის კიდევ სამი წყარო წარუდგენია ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის კუთვნილების კანონიერებაზე, რომლის შემდეგ პატრიარქს სხვა არაფერი დარჩენია, გარდა კანონიერების აღიარებისა.

¹ გეორგიკა, IV, გვ.68.

აღნიშნული გარემოება იმ მხრივაც იქცევეს ჩვენს ყურადღებას, რომ აქ აფხაზეთის ნაცვლად მისი შესაბამისი ადგილი დიდი სებასტოპოლისი, შავიზღვისპირეთი და იბერიაა დასახელებული, სადაც ქართული ეკლესია ანუ საქართველო მდებარეობდა, ე.ი. მიღებული იყო, რომ აფხაზეთი იგივე საქართველო იყო და არა რომელიმე სხვა უცხო ქვეყანა. მაშასადამე აფხაზეთი საქართველოს თუ დასავლეთ საქართველოს სინონიშია XI საუკუნეშიც. ესეც იმაზე მეტყველებს, რომ საქართველოს მხარეებს თუ კუთხეებს დროდადრო ეცვლებოდათ სახელწოდება, მაგრამ არსით საქართველოდ რჩებოდნენ¹.

ამის მსგავსია მაგალითად ანდრია პირველწოდებულის საქადაგო ადგილად სკვითეთის ჩვენებაც, რომელშიც ა.ჯაფარიძე იბერიას გულისხმობს, ხოლო IV საუკუნის ერთ-ერთი ავტორი ლიბანოსი კოლხეთს სკვითთა ქვეყანას, აიეტს სკვითთა მეფეს, ხოლო მედეას სკვითთა მეფის ასულს უწოდებს. ასევე XIII საუკუნის ავტორი ეპიფანე კვიპროსელი პირდაპირ ამბობს, რომ ნეტარმა ანდრიამ სკვითები და სოგდიანები და გორსონები დიდ სებასტოპოლში, სადაც არის აფსარის ციხე, ჰისოსის ნავსადგური და მდ.ფაზისი, სადაც იბერები მოსახლეობენ, სუსები და ალანები, სადაც არის ძველი ფუსტას მხარეო², უდაო უნდა იყოს, რომ „სუსებში“ სვანები იგულისხმება, მაგრამ ალანების მოხსენიება სუსებთან მისიმიანეთში შეცდომაა. სხვა საქმეა ალანთა ხსენება სვანების დასავლეთით და ბედიის ჩრდილოეთით, ეს უსათუოდ ყუბანის სათავეს ანუ ტებერდის სათავეს ასახავს, რადგან ჰუნების მიერ ჩრდილო კავკასიის ველებზე დარბეულმა (IV ს.) ალანებმა თავი ტებერდის ხეობას შეაფარეს (მათი ადგილი ფუსტას მხარეში ანუ მისიმიანეთში არ იძებნება, სადაც პირწმინდად სვანური ტოპონიმებია გაბატონებული, სხვა საქმეა ალანების, როგორც ჯგუფის დროებით გამოჩენა მისიმიანეთში, სადაც სკვითებიც დადიოდნენ, ხოლო სოხუმი (ცხუმი - „აკვად“ თუ „აკუადაა“ მონათლული).

როგორც ჩანს VI-VII საუკუნეებში ისტორიული ეკლესია აშენდა ამჟამინდელი ე.წ. „ცანდრიფშის“ ტერიტორიაზე (გაგრის ჩრდილო-დასავლეთით - დღევანდელ განთიადში - ზღვის ნაპირ-

¹ ა.ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, თბ., ტ.1., ჯ.გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, თბ., 2005

² ქართლის ცხოვრება, ტ. IV

ზე). სპეციალისტთა ვარაუდით, ეს სწორედ ის ტაძარი უნდა იყოს, რომელიც ბიზანტიის იმპერატორმა იუსტინიანე პირველმა (527-565 წწ.) აუშენა აფხაზთა წინაპარ აბაგზებს გაქრისტიანებასთან დაკავშირებით. ამ ბაზილიკური ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენილია თეთრი მარმარილოს საფლავის ქვის ფრაგმენტი ბერძნული წარწერით „აბასგიას“ („აბაზგიისა“).

ეკლესიის ეზოს საფლავის ეს ქვა და მისი წარწერა იმითაა საყურადღებო, რომ აფსუები, რომლებიც აბაგზების ანუ ავაზგ-აბასკების მემკვიდრეობას ჩემულობენ, როგორც მისიონერები ადასტურებენ - მკედარს კი არ ასაფლავებდნენ უკანასკნელ დრომდე, არამედ როგორც წარმართები, მას ხის კენწეროზე კიდებდნენ ხის ორეში ჩადებული (მათ არამც თუ ეკლესიის ეზოში, არამედ საერთოდ არ გააჩნდათ საერთო სასაფლაო). ეს ცნობისათვის, იმ თვალსაზრისით, რომ ხელოვნურად მოგონილ ტყუილებს მოკლე ფეხები აქვთ, ან ხმაღს ხალთაში ვერ დამალავ, ანდა არაფერი დამალული და დაფარული არ რჩება, მით უფრო ეპოქალური ქრისტიანობა, როდესაც აფსუები XIX საუკუნეშიც კი წარმართები ანუ მაჰმადიანური მისწრაფების იყვნენ.

ტყვარჩელიდან 5-6 კილომეტრზე ლაშქენდარის მთაზე შემორჩენილია ნახევრად დანგრეული ქართული ხუროთმოძღვრების შესანიშნავი გუმბათიანი ტაძრის კომპლექსი, რომელიც X-XI საუკუნეებითაა დათარიღებული. მას ირგვლივ შემოვლებული აქვს 100 მეტრის კედელ-გალავანი. მთავარ ტაძარს, რომელიც გალავნის ცენტრშია მოქცეული, მიდგმული აქვს პატარა ეკლესია ზღუდის მთავარ შესასვლელთან ახლოს. ზღუდის სამხრეთის შესასვლელთან გამოსახულია ლომების გამოსახულებები, რომელიც ესოდენ დამახასიათებელია ქართული ქრისტიანული ნაგებობისათვის.

ლაშქენდარის (სევანურად ლაშკიდარ-სამჭედლოები) ღირს-შესანიშნავი კომპლექსი, რომელიც მთავარ და პატარა ეკლესიებს მოიცავს, მიუხედავად ნახევრად დანგრეული მდგომარეობისა, უდიდეს შთაბეჭდილებას ახდენს მნახველზე. ყველაფერთან ერთად, ამ კომპლექსს ახასიათებს ქართულისათვის განუყოფელი ნიშან-თვისება საერთო სამარხ-სასაფლაოები, რომლებშიც ნაპოვნია ლომების ფიგურები, აგრეთვე სხვადასხვა ნივთები¹.

¹ ეფრემ მცირე, „უწყებაჲ ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა ნიგნთა შინა მოიხსენების, თბ., 1959, გვ.3.

როგორც ვხედავთ, ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრები საქართველოში ხშირად იყო გამოყენებული ღვთისმსახურებისა და წმიდანი წარჩინებული პირების საძვალეების და სამარხებისათვის, რაც აფსუებისათვის საერთოდ უცხო რამ იყო.

ამ შემთხვევაში საინტერესოა როგორ აცნობიერებს გამოჩენილი ისტორიკოსი ნ.ბერძენიშვილი აფხაზთა საკითხს გვიან საშუალო საუკუნეებში. საქართველოს დაშლა-დაქუცმაცების დროინდელ პერიოდში, როგორც ვნახეთ, თუ განვითარებულ ფეოდალური ხანის აფხაზების ქართველობას საეჭვოდ არ მიიჩნევს, სამაგიეროდ XVII საუკუნიდან ის ასე არ ფიქრობს, როდესაც მეცნიერი მთიელთა: ლეკების და ოსების ტომობრივ ჩამოსახლებას ეხება საქართველოში, წერს, რომ ქართულმა ფეოდალურმა ხელისუფლებამ ვერ შეძლო მათი „აღფხურა“, რაც სპარსეთისა და ოსმალეთის მიერ მათდამი მხარდაჭერის მიზეზად მიაჩნია, შემდეგ კი აღნიშნავს: „და რატომ არ გვაქვს საბუთი ასეთივე სურათი აფხაზეთშიაც ვივარაუდოთ“ მთიელი აფხაზები ტომობრივ ჩამოვიდნენ დამხდური აფხაზური მოსახლეობა ეძმო მოსულთ კლასობრივი ბრძოლის ნიადაგზე (გაქართველებული აფხაზ თავადაზნაურობის წინააღმდეგ ბრძოლაში). მაშასადამე, აფხაზების ტომობრივი ჩამოსვლა და მათი ბრძოლა ქართული ფეოდალური ურთიერთობის წინააღმდეგ, იყო ამავე დროს ბრძოლა „ქართულის“ წინააღმდეგ და აფხაზეთი „მიიქცა წარმართად“... შეიქმნა აფხაზობა... აფხაზეთი ყველა ბატონყმობის წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველი გლეხის თავშესაფარი გახდა, და შეიქმნა ახალი აფხაზეთი“¹.

რა თქმა უნდა, აქ ლაპარაკია აფსუების ჩამოსახლებაზე, მიუხედავად იმისა, რომ არაა დაზუსტებული მათი ნამდვილი სახელი („მთიელი აფხაზები“ არაფერ შუაშია - ისინი აფხაზები კი არა, არამედ აფსუა-აბაზებია ანუ ზოგადად კავკასიანები ანუ ჩრდილო კავკასიის მთიელებია, როგორც არაერთხელ აღვნიშნეთ აფსუები მხოლოდ მას შემდეგ იწოდნენ „აფხაზებად“, რაც აფხაზეთში დასახლდნენ). აქვე ნ.ბერძენიშვილი იმონებებს მისიონერ ლამბერტის და უმაღლეს შეფასებას აძლევს აფხაზი ანუ ქართველი ქალის განათლებულობას, ზრდილობას, პატრიოტობას და ქველმოქმედებას: „აფხაზი ქალი... სახელგანთქმულია, თავი

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ.609-610.

მოაქვს იმ „ზრდილობით“, რაც საქართველოსთვისაა დამახასიათებელი, თავი მოაქვს ვეფხისტყაოსნის კულტურის მატარებლობით. აფხაზი მთავრის სასახლე ვეფხისტყაოსნის კულტურის კერაა: ქართული ფეოდალური ზრდილობა სუფევს აფხაზი მთავრის სასახლეში. და, საშუალო საუკუნეების აფხაზეთში არ არსებობდა ფეოდალური კულტურა გარდა ქართულისა, გარდა ვეფხისტყაოსნის კულტურისა“...¹

როგორც ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, მისიონერი ლამბერტის დაკვირვებით, XVII საუკუნის აფხაზეთში ერთ მხრივ მაღალგანვითარებული ფეოდალური კულტურა არსებობდა, ხოლო მეორე მხრივ მეგრული მასებისაგან განსხვავებული ენობრივი და პრიმიტიული ყოფა-ცხოვრებითი კულტურა.

საინტერესოა როგორ ახასიათებს არქანჯელო ლამბერტი ე.წ. აფხაზებს (ე.ი. აფსუებს). მისი თქმით, აფხაზები (აბასი, აბასხი, თურქულად - აბასი) ლამაზი ხალხია, რომელთაც ჰყავთ დიდძალი პირუტყვი, თევზს არ მიირთმევენ და კიბო ეზიზღებათ.

აქვე მისიონერი დასძენს, რომ აფხაზები (საუბარია აფსუა-აბაზებზე): ქალაქებსა და ციხეებში არ ცხოვრობენ, ისინი ჩვეულებრივ შეიყრებიან ერთი გვარის ათი ან ოცი მოსახლე (თუ ოჯახი), ირჩევენ შემალლებულ ადგილს, სადაც აშენებენ ჩალით დახურულ რამდენიმე ფაცხას (ანუ „შალაშს“), რომელთაც შემოავლებდნენ საერთო მაგარ ღობესა და ღრმა თხრილს, რათა არავინ გაქურდულიყო. თვითმხილველი მისიონერი იმასაც წერს, რომ აფხაზებს თავიანთ ფაცხებში არავითარი დგამეული (ავეჯი) არ გააჩნდათ...

ამასთან, ლამბერტი მოგვითხრობს, რომ „აფხაზები“ (ე.ი. აფსუები) თავიანთ გარდაცვლილებს (მკვდრებს) ხის ორეში ათავსებდნენ და ხის წვერზე ჰკიდებდნენ, ასევე გარდაცვლილის იარაღსაც, ხოლო მის პირად ცხენს შეკაზმავდნენ და იქამდე არბენინებდნენ, სანამ არ გასკდებოდა. მისიონერი ლამბერტის ცნობები რომ უმეტეს შემთხვევაში სინამდვილეს ეყრდნობა და მისაღებია, ამას გვიდასტურებს ვახუშტი ბაგრატიონიც, მაგალითად გარდაცვლილის „დაკრძალვის“ ჩვეულებასთან დაკავშირებით: ვახუშტი აღნიშნავს, რომ ვითომ „აფხაზები“ სარწმუნოებით ქრისტიანებია, მაგრამ „არლარა რისა მეცნიერნი და ირიცხვიან,

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ., 1990, გვ.788-789.

ვითარცა კერპნი": „ვინათთაგან არა დაჰფლავენ მკდუართა თესთა, არამედ მისავე სამკაულ-იარაღითა და შესამოსლითა შთასდებენ კუბოთა შინა და შესდგამენ ხეთა ზედა... ენა საკუთარი თესი აქუსთ, არამედ უნყიან წარჩინებულთა ქართული“¹.

როგორც ვხედავთ, ვახუშტი „აფხაზებს“ ქრისტიანებად მოიხსენიებს უწინდელი აფხაზების მიხედვით (ინერციით), მაგრამ კერპთაყვანისმცემლებსაც უწოდებს, რომელთაც თვისი ენა აქეთო (ოლონდ წარჩინებულებმა ქართულიც იცინათ). ცხადია, რომ მის დროს აფსუები უკვე აფხაზეთში არიან მოსული და უეჭველად მათზე, მათ ენასა და წეს-ჩვეულებებზე ლაპარაკობს, როგორც მკვდრის იმ ქვეყნად გასტუმრება-მიბარებაზე, ასევე ენის მხრივ.

ამდენად არქანჯელო ლამბერტი თუ ყველაფერში არა, ბევრ რამეშია გათვითცნობიერებული აფხაზების, მეგრელების, ჯიქების და ოსების ყოფა-ცხოვრების წესებში და ზოგიერთ მოვლენაში. მან დაახლოებით მაინც იცის აფხაზებისა და მეგრელების საზღვარი, ესაა სადღაც ანაკოფია - კოდორს შორის. ფიქრობს, რომ კოდორი სხვაა და კორაქსი სხვა, ეს უკანასკნელი იქვეა სადღაც, სადაც აფხაზებისა და მეგრელების მოქმედი საზღვარია, თუმცა მეგრელ-ლაზების ყოფილი საზღვარი - ახლა XVII საუკუნეში, თუ არა ოდესღაც, სოჩა-ტუაპსემდე ანუ „ძველ ლაზიკამდე“ აღწევდა.

აი რას ამბობს ბევრის თვითმხილველი მისიონერის ლამბერტის საყურადღებო დაკვირვების ცნობებზე აკად. ნ.ბერძენიშვილი თავის კომენტარში: „ზემოთ მოყვანილი დაუინებელი მონმობანი იმის შესახებ, რომ აფხაზები აგრე ჰგვანან კავკასიის მთიელ ხალხებს ყოფაში, სარწმუნოებით, რომ ისინი ციხეებსა და ქალაქებში არ ცხოვრობენ, რომ როგორც ჩანს, მეხორობლეობა ან სულ არა აქეთ, ან მეტად მცირე, რომ ისინი მეგრელებს არ ჰგვანან ყოფა-ცხოვრებით, - ყველაფერი ეს იმის მონმობაა, რომ XVII საუკუნის აფხაზები მართლაც კავკასიანებია, საკმაოდ გვიან ჩამოსულნი ბარში, მათ ჯერ კიდევ ვერ აუთვისებიათ ბარი და მთიულურ ცხოვრებას განაგრძობენ, რა თქმა უნდა, ესენი არ არიან აბორიგენები, მათ ვერ შეუთვისებიათ ქრისტიანობა, ისევე, როგორც ვერ შეუთვისებიათ ფეოდალური მეურნეობა (ამ ყოვლად უხვსა და ნოყიერ ქვეყანაში), ისევე

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი, ქართლის ცხოვრება, ტ.IV, გვ.786.

როგორც ვერ შეუთვისებიათ ფეოდალური სოციალური წყობა და გორაკებზე გვარებით (ერთი გვარის ხალხი) დასახლებულნი ცხოვრობენ. თუ მათ მიწის საკუთრება აქვთ, ის უთუოდ ამ ინსტიტუტის დასაწყისი სტადია შეიძლება იყოს, რამდენადაც აფხაზები უმთავრესად მეჯოგეობას მისდევენ და არა მიწათმოქმედებას“¹

რა შეიძლება დაემატოს ამ სრულიად გამართულ მეცნიერულ დასკვნას, გარდა იმისა, რომ მკვლევართა აბსოლუტური უმეტესობის მიერ სახელდებით არ არიან გამოიყენებული (განსხვავებული) აფხაზები, თუ რომელ აფხაზებზეა საუბარი - ნამდვილ შუა საუკუნეების, თუ ახლად შერქმეულ თუ თვითმარქვია აფხაზებზე, რომლებიც მართლაც „კავკასიანებია“ ანუ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელები - აფსუა-აბაზებია, რომლებიც აფხაზეთში ჩასახლების გამო აფხაზებად შეირაცხნენ და არავითარი აფხაზები არ იყვნენ. ეს რომ ასეა, ეს ყველაფრიდან კარგად ჩანს, რა თქმა უნდა თვით აკად. ნ.ბერძენიშვილის დახასიათება-კომენტარიდანაც, თუმცა, როგორც ამბობენ - კარგ მთქმელს კარგი გამგები სჭირდებაო და არა ისეთი გაუგებარი და უკუღმართი, როგორიც ე.წ. „ისტორიკოსი“ თუ „ფილოსოფოსი“ გ.როგავაა, რომელმაც ვერა და ვერ გაიგო, რომ აფსუები - აბაზებია და არა ნამდვილი აფხაზები, რომ აკადემიკოსი ნ.ბერძენიშვილის მრავალჯერ ნათქვამი შუა საუკუნეების აფხაზები ისეთივე ქართველები იყვნენ, როგორც ქართველები, კახები, ჯავახები, მესხები, ტაო-კლარჯები, შავშები, გურულები, აჭარლები, იმერლები, რაჭა-ლეჩხუმლები, სვანები და ა.შ. სწორედ, ამის უარყოფის გამო ჰკილავედა მეცნიერი თურქ-ოსმალებს და რუს კოლონიზატორებს, რომელთა კოლონიალური პოლიტიკის, ჩმახვა-თხუპუნის და აბლაბუდა ქსელის საუკუნო ქსოვის გამო, გამოჩენილი მეცნიერი პროტესტს აცხადებს: „ამ უკუღმართობის გამო ჩვენ ახლა მტკიცებაც კი გვჭირდება, რომ აფხაზები ქართველები არიანო“. ამას ხომ ელემენტარული წერა-კითხვის მცოდნე გამგები სჭირდება და არა რჯულისა და სინდის-ნამუსისაგან გარეცხილი უღმერთო, ურცხვი და უმეცარი ათეისტი, რომლისათვის მორალიც, ზნეობაც, სიმართლაც და მეცნიერული ლოგიკაც უცხო და მიუღებელი ცნებებია.

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, გვ.614 (ხაზგასმა ჩვენია - ავტორი).

ზემოაღნიშნული კომენტარ-ანალიზის შემდეგ ნ.ბერძენიშვილი კვლავ დასძენს: „ყველაფრიდან ჩანს, რომ აფხაზები XVII საუკუნეში თავისთავადი ხალხია, კავკასიანელთა მონათესავეა, პრიმიტიული ყოფით და წარმართული რელიგიით“¹.

აქ ხომ პირდაპირაა გამოკვეთილი, რომ საქმე გვაქვს უცხო ახალ და თავისთავად „აფხაზებთან“ რომლებიც XVII საუკუნეში გაჩნდნენ, როგორც უცხო ეთნიკური და კულტურული (პრიმიტიული ყოფისა და წარმართული რელიგიით) ჯგუფი თუ ხალხი, ხომ ფაქტია, რომ ისინი არამკვიდრი ხალხია, მაგრამ, რაკი შეუმჩნევლად აფხაზები შეერქვათ, ამიტომ ამიერიდან აფხაზებად იწოდებიან რუსი შოვინისტებისა და კოლონიზატორების წყალობით, როგორც აფხაზეთში მოსახლე და ჩვენც ხშირად ასე ვახსენებთ, ოღონდ, საჭიროების შემთხვევაში, დაზუსტებული კომენტარით.

თუ დავაკვირდებით ამ (ახალ) აფხაზებს თავდაპირველად მათ საგანგებოდ გამოყოფს ნ.ბერძენიშვილიც, რომელიც წერს: „მეორე მხრივ, როგორც იყო აღნიშნული, მომნიშვნელო საშუალო საუკუნეებში (VIII-XIII სს.) აფხაზეთი არის განვითარებული ფეოდალური ქვეყანა, საიდანაც ქრისტიანობა მთაში ვრცელდებოდა, ამას მოწმობენ ბერძენი მწერლები, ქართული ფეოდალური მწერლობა (იოანე საბანისძე), ამას მოწმობს აწინდელი აფხაზეთის არქიტექტორული ძეგლები... და უცბად ხდება ძირფესვიანი გარდატეხა... აფხაზეთში უქმდება ზედიზედ საეპისკოპოსოები, ქრება ქრისტიანობა და ეს ხდება არა იმის გამო, რომ აქ ოსმალეთმა ძალით დანერგა მაჰმადიანობა, როგორც ეს მოხდა მესხეთში, არამედ სულ სხვა საფუძველზე. მაჰმადიანობა აფხაზეთა შორის ფეხს იკიდებს მას შემდეგ, რაც აქ ქრისტიანობა მიწეულა“².

იქვე ნ.ბერძენიშვილი განმარტავს იმასაც თუ რა და რატომ მოხდა ყოვლად განვითარებულ აფხაზეთში სოციალური და რელიგიური კატაკლიზმა ანუ მკვეთრი გარდატეხა: „...მოხდა ის, რასაც ადგილი ჰქონდა არაერთგან საქართველოს მთისა და ბარის ურთიერთობაში. ფეოდალური ბარის დასუსტების შემდეგ ჩამოწვა მთა. სრულიად შეუძლებელია, რომ აფხაზეთში ინტენსიური ფეოდალური მეურნეობა ექსტენსიური მთის მეურნეობით შეცვლილიყო, დაწინაურებული ფეოდალური კულტურა მთის ყოფით

¹ ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ.1990, გვ.614

² იქვე.

შეცვლილიყო, რომ აფხაზეთი ქრისტიანობისაგან მიქცეულიყო, თუ იქ მთის ჩამონოლას არ ჰქონდა ადგილი”.

გამგებისათვის ყველაფერი გასაგებია, მოხდა ის, რომ ისტორიისათვის არცთუ ცნობილი მესაქონლე მთიელი აფსუა-აბაზების ჯგუფები ჩამოსახლდნენ დროთა ვითარებაში რამდენადმე გაუკაცრიელებული აფხაზეთის ზოგიერთ უბანში, რომელთაც სხვა ჯგუფები მიემატნენ (ზოგი ადიღე-ჩერქეზეთის მხრიდანაც - უფრო ადრე დაკავებული სოჩა-ადლერიდან, ზოგიც ისევ ძველი დარინ-მისიამინთა გზა-ბილიკებით, ანუ ტებერდა-მარუხისა და ქლუხორის ქედებით).

მართალია, ნ.ბერძენიშვილი აფსუათა ჩამოსახლებას აფხაზეთში XIII საუკუნიდან ვარაუდობს, მაგრამ მიუხედავად მისი დიდი აღჭურვილობა-ერუდიციისა, ეს წინასწარული ვარაუდი არ დასტურდება, არც XV საუკუნის აფხაზების წარმართობა აფსუათა ჯერ არარსებული ჩამონოლის მიზეზით. მკვლევარს არ აქვს უფლება ყველაფერი თუთიყუშივით გაიმეოროს, ის ვალდებულია ყველაფერი თვითონ განსაჯოს და რამდენიმეჯერ ანონ-გაზომოს, რაც არ უნდა დიდი მკვლევარის ნათქვამი იყოს, მით უფრო ვარაუდი, რადგან ნ.ბერძენიშვილს მკაფიოდ და გადაჭრით აქვს ნათქვამი, რომ XVII საუკუნის (და არა XIII-XV სს.) აფხაზები ჩრდილო კავკასიის მთიელებია გეაროვნული ნყობილებით და წარმართობით და არა იქამდელი.

საქმე ისაა, რომ ყუბანისპირეთიდან აფსუების XVI საუკუნიდან ჩამოსახლება დამაჯერებლად აქვს დამტკიცებული ასევე საყოველთაოდ გამოჩენილ მკვლევარ-მეცნიერს პავლე ინგოროყვას (იხ.გიორგი მერჩულე, თბ., 1954 წ.), რომლის ნაშრომს საყურადღებო უნოდა თვითონ ნ.ბერძენიშვილმა, ასევე არაერთმა გამოჩენილმა მეცნიერმა, მათ შორის აკადემიკოსებმა გიორგი ახვლედიანმა, სიმონ ყაუხჩიშვილმა, გიორგი ჩიტაიამ, პროფ. დ.კობიძემ და სხვებმა, ამასთან, დამაფიქრებელია ისიც, რომ როცა აღმოჩნდა, რომ აფხაზეთში დასახლებული აფსუების თანამოენე არიან ყუბანისპირეთში მოსახლე ამჟამინდელი აბაზები, რომ არ დამტკიცებულიყო აფსუების ჩრდილოეთიდან მოსულობა, რა არ გამოიგონეს აფხაზმა მკვლევარებმა, მაგალითად, შინალიფამ, ზ.ანჩაბაძემ და სხვებმა, აგრეთვე მათმა ამყოლებმა აკადემიკოსმა ქ.ლომთათიძემ და სხვ., რომელთაც წამოაყენეს ვარაუდი თითქოს XIII-XV საუკუნეებში აფხაზეთში კი არა, არამედ აფხაზეთიდან გადასახლდნენ აფხაზები ჩრდილო კავკასიაში, ასე

შექმნეს „თეორია“ ჩრდილო კავკასიელი აფხაზების თავდაპირველი ბინადრობისა აფხაზეთში. კიდევ მეტი, დიმიტრი გულიამ ისიც კი გამოიგონა, რომ აფხაზები (ე.ი. აფსუები) ვითომ ეგვიპტიდან, აბისინიიდან და ეთიოპიიდან კოლხეთში მოსული ჯარების შთამომავლები არიან, რომლებიც აფხაზეთში და ჩრდილო კავკასიის მთიანეთშიც (ყუბანისპირეთსა და სხვაგანაც) კი დამკვიდრდნენ.

ამასთან, ამ ბოლო ოცნლედში აფსუა-აბაზებზე ახალი საისტორიო მასალაც გამოჩნდა, მათ შორის იტალიელი კარტოგრაფის ჯაკოპო გასტალდის 1561 წლის რუკა, რომლის მიხედვით აფსუები თუ აბსუები მდ. ყუბანის შუა წელში ბინადრობენ „აბსუას რეგის“ სახელწოდებით. ფაქტია, რომ აფსუები, აბაზების მოენე და განაყოფი შტო არიან, ამაზე არ დავობენ არც რუსი (მაგ., გენკო და არც ქართველი აკად ქ.ლომთათიძე) მეცნიერები.

სხვათა შორის, აფსუა-აბაზების ყუბანისპირეთიდან აფხაზეთში (ე.ი.საქართველოში) ჩამოსახლებას ასაბუთებს თვითმხილველი რუსი ისტორიკოსების მამად წოდებული ტატიშჩევიც, რომელიც პეტრე პირველის სახელმწიფოს მოხელე იყო ასტრახანში. აფხაზეთის აფსუების (ე.წ. აფხაზების) არა აფხაზობას ადასტურებს რუსი სამხედრო ისტორიკოსი ა.დიჩკოვ-ტარასოვიც და სხვ.

ყველაფერი ეს ადასტურებს, რომ აფსუა-აბაზები XVII საუკუნეში და შემდეგ არიან რამდენიმე პატარ-პატარა ნაკადებად ჩამოსახლებული აფხაზეთში - XVI საუკუნის დასასრულიდან, რადგან XVI საუკუნის შუახანებში ისინი ჯერ კიდევ ყუბანის შუა წელიდან სათავეებში არ ჩანან ამოსული, საიდანაც შემდეგ აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ, რაც ფაქტია და ამას ვერსად გავექცევით. ოღონდ, ისიც უდავო ფაქტია, რომ „აფხაზები“ (რა თქმა უნდა, აფსუები) თავის ისტორიას გაურბიან და ლობე-ყორეს ედებიან - ვითომ ეგვიპტელები, აბისინიელები და კოლხებია, რაც სასაცილოა და სხვა არაფერი. ისიც ფაქტია, რომ მათი რაიმე მნიშვნელოვანი კვალი აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ისტორიაში თითქმის შეუმჩნეველია, რაც შესაძლებელია მათი სიმცირის მიზეზითაც იყოს გამოწვეული, მაგრამ უპირატესად იმით, რომ მესაქონლე (წარმართები) იყვნენ ჩვენს დრომდე.

ფაქტია, ისიც, რომ მიუხედავად აფხაზეთის მთავრის ზეგნაყ შარვაშიძის მემკვიდრეების მიერ გვიან სამუალო საუკუნეებში

(XVII ს. II ნახევრიდან) ოდიშის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილის (კოდორ-ენგურს შორის ტერიტორიის) დაკავებისა, აქ აფხაზ-აფსუათა კვალი ფაქტობრივად თითქმის არ ჩანს. აქ როგორც უწინდებურად, გამონაკლისის გარდა, ისევ ქართველები ბატონობენ ყველა თემსა და სოფელში, რაც ბოლო დროის ტოპონიმიკასა და ჰიდრონიმიკაშიც კარგად ჩანს.

გალის რაიონის სოფ. ლუმუროში (ლუმირ-ლუმურ სვანურად ნაძვს ეწოდება) მდებარეობს XI საუკუნის ქართული ასომთავრული წარწერებიანი ეკლესია, რომელშიც მოხსენიებულია დედოფალთ-დედოფალი საგდუხტი, რომელიც ქტიტორი და ადგილობრივი ერისთავთ-ერისთავის მეუღლეა და რაჭის ერისთავის ნიასასული¹.

ისიც უნდა ითქვას, რომ ეკლესიის ეზოში XX საუკუნის ბოლოს ლემურიშის ეკლესიაში აღმოჩენილ იქნა მხედრულწარწერიანი სასაფლაოს ქვა, რომელიც ერთხელ კიდევ მიუთითებს იმაზე, რომ როგორც მთელ საქართველოში, ეკლესია აფხაზეთშიც, გამოყენებული იყო როგორც სასულიერო, ასევე დამსახურებულ საერო მოღვაწეთა საძვალედ და საზოგადო სასაფლაოდ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ აფხაზეთისა და კონკრეტულად ისტორიული „სამურზაყანოს“ ანუ აწინდელი გალის რაიონის უძველესი ქართული წარწერები გაანალიზა წყაროთმცოდნე ლ. ახალაძემ, რომლის ანგარიშით, მარტო სამურზაყანოს ტერიტორიაზე 15 საეკლესიო და მემორიალური ძველი ქართული წარწერაა მოპოვებული, რაც ყველა დანარჩენთან ერთად, მასაც სამურზაყანოს მოსახლეობის ქართველობის მაჩვენებლად მიაჩნია².

აფხაზეთის ქართული ქრისტიანული კერების ერთ-ერთი ცენტრის ბედიის ტაძრის კუთვნილებაა განსაკუთრებული და განსაცვიფრებელი ნივთი – ქართული ოქრომჭედლობის ნიმუში – ბედიის ბარძიმი, რომლის მხოლოდ ზედა ნაწილმა მოაღწია ჩვენამდე (ქვედა ნაწილი ანუ ფეხი დაკარგულია)³. თასი დიდმნიშვნელოვანია არა მხოლოდ როგორც ხელოვნების უბადლო

¹ დ. თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ. 46-47.

² ლ. ახალაძე, ქართული ეპიგრაფიკული ძეგლები აფხაზეთში X-XV სს. (საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი), თბ., გვ. 9

³ დ. თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ. 48.

ნიმუში (რომელიც გამოჭედილია ბაჯალლო ოქროსაგან), არამედ თავისი ქართული წარწერებითაც, რაც ახლავს თასზე გამოსახულ 12 იოსე ქრისტეს, ღმრთისმშობლისა და წმიდანების ფიგურებს - განმარტების სახით. ბარძიმის შემორჩენილ (ზედა) ნაწილში მოცემულია ერთსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელიც გვამცნობს, რომ ერთიანი საქართველოს პირველი მეფე ბაგრატ და მისი დედა გურანდუხტ დედოფალი ბარძიმს სწირავენ ბედიის ტაძარს (წარწერა ეკუთვნის 999 წელს)¹.

საინტერესოა ისიც, რომ ბარძიმის XVI საუკუნეში აღდგენილ ფეხსაც ჰქონდა წარწერა, რომ ის ბედიელ მიტროპოლიტ გერმანე ჩხეტიძის დაკვეთით აღუდგენიათ (თუმცა XIX ს. ბოლოს ეს ოქროს ნაწილი კვლავ დაკარგულა. თასის გადარჩენილი ნაწილი საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში ინახება)².

გაერთიანებული საქართველოს პირველი მეფის ბაგრატ III-ის (985-1014 წწ.) მიერ აშენებული ბედიის ტაძარი, როგორც საქართველოს ერთ-ერთი სიმბოლო მრავალმხრივია ძვირფასი და ღირსახსოვარი, ის „ქართლის ცხოვრებამ“ ასე დაახასიათა: „ამანვე დიდმან მეფემან აღაშენა საყდარი ბედიისა და შექმნა საყდრად საეპისკოპოსოდ, მოცვალა მუნ გუდაყვსა საეპისკოპოსო, შეწირნა სოფელნი ყოველთა ხევითა და ადგილთა, განასრულა ყოველთა განგებითა, შეამკო ყოველთა სამკაულითა ეკლესია, აკურთხა და დასუა ეპისკოპოსი უკეთუ თუ ვინმემ ინებოს განცდად და გულისაყოფად სიმაღლისათვის დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისხმავოს, რომელ არავინ ყოფილ არს სხუა მეფე მსგავსი მისი ქუეყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისასა“. ამასთან დაკავშირებით პროფ. ჯ.გამახარია სამართლიანად წერს, რომ აქ პირდაპირაა ნათქვამი საქართველოს ცხოვრების ეპოქალური ცვლილებების შესახებ: ერთ მხრივ, სახელმწიფოებრივ-საზოგადოებრივი და მეორეს მხრივ, პოლიტიკურ-ეროვნული, როდესაც ბერძნულმა ბატონობამ და ძალამ დრო მოჭამა და საქართველო ოქროს ხანას - მისგან სრული დამოუკიდებლობის გზას დაადგა ე.ი. გუდაყვის კათედრის ბედიაში გადატანა იყო საქართველოს ეკლესიის გამარჯვებისა და ნაციონალიზაციის მაჩვენებელი - ასე მიაჩნდა ეს მოვლენა გამოჩენილ ქართველ საეკლესიო მოღვაწეს ამბროსი ხელაიას, ამასვე

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ.48.

² იქვე

ადასტურებენ მკვლევარები ჯ.გამახარია და ბ.კუდავა, რომელთა განსჯით ეკლესიათა ასეთი გარდაქმნა (ნაციონალიზაცია) საქართველოს სხვა ბერძნულ ეკლესიებსაც შეეხო. ყველაფერი ეს, ბუნებრივია (როგორც ამას პროფ.ჯ.გამახარია წერს), ხელს უწყობდა ქართველთა ეროვნული და სულიერი თავისუფლების, თვითშეგნების გაღრმავება-განმტკიცებას და საბოლოო ჯამში, ქვეყნის დამოუკიდებლობას და განმტკიცებას. ამ მხრივ განსაკუთრებულია ბედიის საეპისკოპოზო: „ვისაც გენებოს სიდიდე და სიმდიდრე ბაგრატ მეფისა, განიხილე ბედიის ეკლესია და მით სცნობ“. ვახუშტი აქვე ხაზს უსვამს ბედიის საეპისკოპოსოს სამწყსო არეალს და აღნიშნავს, რომ ეს არის დადის წყალსა (ე.ი. ენგურს) და მოქვის წყალს შორის ტერიტორია, სადაც ზვიად ერისთავმა მეფე ბაგრატი დაასაფლავა¹.

როგორც ვახუშტიდანაც ჩანს, საქართველოს გაერთიანება-დამოუკიდებლობა და მისი მეფე ბაგრატის სახელი იმდენად იყო მომნიშვნელოვანი და დიდი მოვლენა, რომ ის ნებაყოფლობით ცნო ბიზანტიამ ანუ საბერძნეთმა, რაზეც მეტყველებს ბაგრატ მეფის თანამეცხედრე ელენეს მიერ კონსტანტინოპოლიდან ბედიის ტაძარში სინმინდეების წამოსვენება, მაგალითად: ვლადიკლავის ღვთისმშობლის ხატის, სარტყელის და სხვ. ყველაფერი ეს ბიზანტიის იმპერატორის რომანოზის ნებაყოფლობით.

სხვათა შორის, ბედიის ღვთისმშობლის სახ.ეკლესიის დიდ შემოქმედებაზე მთელ დასავლეთ საქართველოში და მთელ გაერთიანებულ საქართველოში, მეტყველებს ისიც, რომ აქ საკმაოდ ბევრი სახელგანთქმული მღვდელმთავარი (ეპისკოპოზი) მოღვაწეობდა, ე.ი. ბედიის საყდარი მთელი საქართველოს მღვდელმთავართა ერთ-ერთი შემოქმედების კერა იყო. მის მოღვაწეთა თანმიმდევრობა მკვლევარ ჯ.გამახარიას მიხედვით ასეთია: გიორგი (IX-XI სს.), სოფრონი (1014-1027 წწ.), იოანე სვინგელოზი (1065 წ. ახლო), სვიმონ გულაბერისძე (1118-1141 წწ.), რომელიც იყო ბედიელ-ალავერდელი და ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი, ნიკოლოზ გონგლიბაისძე (XIII ს. 80-90-იანი წლები, აფხაზეთის კათალიკოზი), მიქაელ გონგლიბაისძე (1305 წ. ახლო), სოფრონ გონგლიბაისძე (XIII-XIV სს.), ლაზარე (XIV ს.), მარკოზი (XIV-XV სს.).

¹ ა.ახალაია, ბედიის ტაძარი, კ.ეკელიძის სახ.ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ჯ.გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ.125; ბ.კუდავა, დასავლეთ საქართველოს ეკლესია, კლიო – საისტ. აღმანახი, 2002.

მიჯნა), გრიგოლი (XV ს. 20-40-იანი წლები), იოვაკიმე (ცაიშელ-ბედიელი, აფხაზეთის კათალიკოზი 1470-1474 წწ.), მელიქსედეკი (XV ს. II ნახევარი), ანტონ ჟვანისძე (XVI ს.), კვირილე ჟვანისძე (1572-1582 წწ.), ნიკოლოზ მხეიძე (XVII ს. I ნახევარი), ექვთიმე (XVII ს. 30-იანი წლები), ნიკიფორე ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილი (XVII ს. შუახანები), ანდრია (1664-1666 წწ.), გაბრიელ ჩიქოვანი (XVII ს. 80-იანი წლები, ჭყონდიდელ-ცაგერელ-ბედიელი), გერმანე ჩხეტიძე (XVII-XVIII სს.), მაქსიმე იაშვილი (XVIII ს. 50-60-იანი წლები) და სხვ.¹

როგორც ვხედავთ, არამცთუ აქ, აფხაზეთის შუაგულში, არამედ მთელ აფხაზეთში არსად აფსუა მღვდელმთავარი კი არა, არამედ მღვდელმსახურის გვარსაც კი ვერ იპოვი წამლადაც რომ გჭირდებოდეს - რანაირად გინდა ამის გაგება ძალიანაც რომ გინდოდეს მათი წამდვილი აფხაზობა ან ქრისტიანობა!" ამიტომაც ალბათ არ ღირს ბრმა და ტენდენციური მსჯელობა, ვინც აფხაზების არაქართველობაზე და აფსუობაზე მსჯელობენ თავგამოდებით, მაგრამ ზოგჯერ მაინც იძულებული ხარ ამტკიცო თეთრი-თეთრი და არა შავი, ე.ი. ბანალურ ჭეშმარიტებას უარყოფენ.

აფხაზეთის და სახელდობრ ბედიის ტაძრის ფასადების, ინტერიერის, ფრესკების და საეკლესიო ნივთების ქართულ წარწერებს მშვენიერი გამოკვლევები მიუძღვნა წყაროთმცოდნე ხელოვნების სპეციალისტმა ლ.ახალაძემ, რომელთა შორის გააჩნია ხუთი საისტორიო ღირებულების წარწერა, რომელთა შორის უძველესია სვიმეონ გალატოზთუხუცესის წარწერა - X საუკუნის მეორე ნახევრის, სადავო არაა, რომ „გალატოზთუხუცესი“ ხუროთმოძღვარს ანუ სამოხელეო ხელობას გამოხატავს. რაც შეეხება კონსტანტინე მეფეთა მეფის წარწერას, ის უთუოდ დავით ნარინის შემდგომი მეფე კონსტანტინეს ეხება (XIII-XIV საუკუნეების მიჯნა), რომელმაც, როგორც ჩანს, ბედიის ტაძრის სარესტავრაციო სამუშაო ჩაატარა.

ლ.ახალაძის აზრით, ბედიის ტაძრის ორ ლაპიდარულ და ერთ ჭედურ წარწერაში მოხსენიებული ნიკოლოზ და სოფრონ ბედიის მთავარეპისკოპოზები ყოფილან. ასევე ანტონ ჟვანისძე და გერმანე ჩხეტიძეც ამავე ბედიის ტაძრის ეპისკოპოზები. ანტონ ბედიელის წარწერის მონაცემების გათვალისწინებით ლ.ახალაძე

¹ ჯ.გამახარია, დასახელებული ნაშრომი, გვ.126.

ადგენს, რომ ბედიის საეპისკოპოზო პალატა XVI საუკუნის 40-50-იან წლებში შექმნილა¹.

ლ.ახალაძემ არ გაიზიარა აგრეთვე ბედიის ტაძრის წარწერაში მოხსენიებული დედოფალთ-დედოფალი მარიხისა და გიორგი დადიანის ვინაობისა და დროის შესახებ გამოჩენილი მეცნიერების მარი ბროსესა და თედო ჟორდანიასეული განსჯა-დათარიღება (მ.ბროსე ერისთავთ ერისთავა და მანდატურთ-უხუცეს გიორგი დადიანს - გიორგი III-ედ (1572-1582 წწ.) თვლის, ხოლო თ.ჟორდანია - გიორგი II-ედ (1345-1384 წწ.). „ჩვენი აზრით, წერს ლ.ახალაძე, - დედოფალი მარიხი არის ვამეყ I დადიანის (1384-1396 წწ.) მეუღლე (ისინი ერთად არიან დასახელებული ხობის ტაძრის ლაპიდარულ წარწერაში, იქვეა მათი ფრესკული გამოსახულებებიც), ხოლო ერისთავთ ერისთავი და მანდატურთ-უხუცესი გიორგი დადიანი უნდა იყოს ვამეყისა და მარიხის უფროსი ძე (ნალენჯიხის ტაძრის ფრესკულ წარწერებში, ექვთ. თაყაიშვილის ნაკითხვით, ვამეყის, მარიხისა და მათი ძის - გიორგის სახელებია მოცემული².

ბიჭვინტაზე, როგორც საქართველოს ერთ-ერთ საეკლესიო ცენტრზე არაერთხელ ვისაუბრეთ, მაგრამ მასზე კვლავ ბევრი სათქმელია, როგორც მთელი დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთის მართლმადიდებლურ-ქრისტიანულ-შემოქმედებითი კერის საერთო მნიშვნელობაზე, ე.ი. როგორც უდავო დასავლურ ქართულ ერთ-ერთ უმთავრეს ქართულ შემოქმედებით კერაზე.

ბიჭვინტის ღმრთისმშობლის ტაძრის XVI საუკუნის მეორე ნახევრის ოქროს ხატზე გამოსახულია ღმრთისმშობელი, რომელსაც ყრმა იოსე უჭირავს ხელში, მასზე აქეთ-იქეთ გამოსახულია მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზები, აგრეთვე იოანე ნათლისმცემელი და იოანე ოქროპირი, რომელთაც თან ერთვის ქართული ასომთავრული განმარტებები. ასევე ხატის უკანა მხარეზე მოცემულია ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელშიც ნათქვამია, რომ 1568 წელს „ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთის კათალიკოზმან“ ევდემონ ჩხეტიძემ მოაჭედინა ღმრთისმშობლის კარედი ხატი, რომლის „თავი ხატი“ გააკეთებინა ოქროსი, ხოლო სახატი ვერცხლისა და დაასვენა ბიჭვინტის ღმრთისმშობლის

¹ ლ.ახალაძე, დასახელებული ნაშრომი (ავტორეფერატი), გვ.8-9.

² ექ.თაყაიშვილი, ძველი საქართველო, ტ.V, ტფ., 1913-1914, გვ.214).

ტაძარში¹. აღნიშნული ხატის ქართულ წარწერაში კიდევ ორი ისტორიული მოღვაწეა მოხსენიებული, ესენია: ოდიშის (ანუ სამეგრელოს) მთავრები: მამია და ლეონ დადიანები.

როგორც დ.თუმანიშვილი წერს, გარკვეული ვითარების გამო ბიჭვინტის საკათალიკოზო რეზიდენციის გელათში (ქუთაისში) გადმოტანის შემდეგ ზოგიერთ სხვა ნივთებთან ერთად, ეს ხატიც გელათის მონასტერში იქნა გადმოსვენებული (ბიჭვინტის ღმრთისმშობლის კარედიდან ჩვენამდე მხოლოდ „თავ ხატმა“ მოაღწია, რომელიც საქართველოს ეროვნულ მუზეუმშია დაცული, სახატე კი დაკარგულია).

ბუნებრივი და გასაგებია, რომ ბიჭვინტის მთელი შემოქმედება და მოვლენები, შემოქმედება და მაჯისცემა, როგორც საქართველოს საეკლესიო კერა და გული ქართველების მოსაველელი და განსაკარგავი იყო, ქართველების, რომლებიც ისტორიის სხვადასხვა ეტაპებზე სხვადასხვა სახელწოდებას ატარებდნენ, მაგალითად: კოლხების, იბერი-ივერთა, ეგრების, ლაზ-მეგრელების, აფხაზების, იმერთა, ქართვების, კახ-კახელების, მესხ-ჯავახ-კლარჯ-შავშ-ტაოელთა, გურულთა, აჭარელები, სვანთა და ა.შ. მით უმეტეს, სპარსულ-მაჰმადიანური ენით რომ ვთქვათ „აფხაზი ქართულ ენაზე მოსაუბრე ხალხს ეწოდება“, ასევე აფხაზეთი თუ აფხაზი, საქართველოს და ქართველს, რაც VIII საუკუნიდან თითქმის XIII საუკუნემდე მთელ საქართველოს თუ ქართველს ეწოდებოდა, ეს ხომ საძიებელი და სადავო ან ვინმეს მოგონილი არაა. მათ მიერ დასახელებული და ჩამოთვლილი ისტორიული წყაროებისა და დოკუმენტების შემდეგ რაა იმ მხრივ სადაო და საკამათო, რომ აფხაზეთი ისტორიული საქართველოა, ხოლო აფხაზი - ქართველი.

დაახლოებით ბიჭვინტის მსგავსი საეკლესიო ცენტრია ბედია, აგრეთვე დაახლოებით ილორის წმ.გიორგის სახელობის ტაძარი, რომლის ერთ-ერთმა ე.წ. ილორის - წმ. გიორგის კარედმა ხატმა დღემდე მოაღწია. ხატი წარმოადგენს ვერცხლის დასაყეც, სამფრთიან, ძეწკვით შემკობილ ხატს, რომლის წინა მხარეზე გამოსახულია წმ.თეოდორე და წმ.დიმიტრი, თავიანთი ქართული განმარტებებით. ხატი იხსნება და შიგნით გამოსახულია ფეხზე მდგომი - საომარ ტანისამოსში ჩაცმული წმ.გიორგი, რომლის მარჯვნივ გამოსახულია ვედრების პოზაში გამოქანდაკებული ბედი-

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ.50-51.

ელი მიტროპოლიტი კირილე ჟუანისძე (ყველა გამოსახულებას, გარდა უკანასკნელისა, ახლავს განმარტებითი წარწერები). ხატის ჩასასვენებელზე გაკეთებულია 15 სტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელშიც ნათქვამია, რომ მიტროპოლიტმა კირილე ჟუანისძემ კარედის ეს ხატი შესწირა ილორის ტაძარს.

როგორც ზემოთაც ითქვა, გარდა მიტროპოლიტ კირილესი ხატის ქართულ წარწერაში დასახელებული არიან: მხარის გამგებელი ანუ ოდიშის მთავარი გიორგი III დადიანი (1572-1582 წწ.) და მისი თანამეცხედრე დედოფალი თამარი. აქვე მოცემულია სიუჟეტი წმ.გიორგისა და „სასწაულთმოქმედ“ ხარზე, რომელიც უკავშირდება ქართულ სინამდვილეს და ტრადიციას გიორგობა დღეს ილორში გამართულ საკულტო ცერემონიალს (ხატი დაცულია ქ.ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში)¹.

როგორც იტყვიან „კომენტარი ზედმეტია“, თუმცა ასე არ ფიქრობენ ურწმუნო თომები და ჭკუანალრძობი ჯორ-ზაქარები, რომელთაც არა და არ სურთ იმ ჭეშმარიტების აღიარება, რომ აფხაზეთის საეკლესიო კერები, ყველა ეკლესია-მონასტერი, ყველა თემი და სოფელი, დაბა და ქალაქი, ციხე-სიმაგრე და მატერი-ალური კულტურის ძეგლი, და მამასადამე, აფხაზეთი ისტორიული საქართველოა, ხოლო აფხაზები - ისტორიული ქართველები, რომელთაც ქრისტიანობა და მისი წეს-ჩვეულება უკავშირდება.

საყურადღებო გალავნიან ეკლესიას წარმოადგენს ოჩამჩირის მდ.დუბის მარჯვენა მხარეზე მდებარე ეკლესია, რომელიც დათარიღებულია XIV-XV საუკუნეებით (მაგრამ აგებული უნდა იყოს ძველი XI საუკუნის ეკლესიის ადგილზე). ამ ეკლესიის ერთადერთი შემორჩენილი წარწერის შინაარსი მოგვითხრობს, რომ აქ XIV-XV საუკუნეებში ოდიშის ერისთავთ-ერისთავების რეზიდენცია ყოფილა, სადაც წარწერის მიხედვით ოდიშის ერისთავი და მანდატურთუხუცესი ოზბეგ დადიანი ყოფილა დაკრძალული².

აფხაზეთის ტერიტორიაზე ნანახ ეკლესიათა შორის ერთ-ერთ გამორჩეულ და საყურადღებო ეკლესიას წარმოადგენს გუდაუთის რაიონის სოფ.მსიგხუას მთაზე მდებარე მიქაელ მთავარანგელოზის სახელობის ტაძარი, რომელიც შეისწავლა ხელოვნებათმცოდნე ა.კაციაშვილი, რომლის მოსაზრებით, „ტაძარი წარმოადგენს VIII-IX საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების ნიმუშს“.

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ.52-53.

² იქვე, გვ.111.

დ.თუმანიშვილის განსჯით „ირკვევა, რომ მსიგზუას ტაძარში აღმოჩენილია დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ყველაზე ძველი ქართული ასომთავრული წარწერები, სულ 46“¹.

ხსენებული ეკლესია და უძველესი ქართული წარწერები განსაკუთრებით იმითაცაა საყურადღებო, რომ ისინი აღმოჩენილია იქ (იმ რაიონში), სადაც აბაზგების (ე.წ.აფხაზების) თავდაპირველი საბინადრო ადგილია, აგრეთვე სადაც აფხაზეთის ერისთავების და მთავრების დაქვემდებარებაში მყოფი აფხაზეთი იყო (ვიწრო მასშტაბით) და სადაც გვიან საშუალო საუკუნეებში აფსუები ჩამოსახლდნენ ყუბანიდან. ამდენად, ამ ტერიტორიაზე ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლების და უძველესი ქართული წარწერების არცთუ ვიწრო მასშტაბით არსებობა, ხომ მისი უტყუარი საბუთია, რომ აფხაზეთის ის ნაწილიც კი, რომლის ორგანული ყოფნა საქართველოს შემადგენლობაში ყველაზე საეჭვოდაა აფსუების მიერ მიჩნეული, საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო თავიდან-თავისი არსებობის დასაწყისიდანვე, რომლის ბეჭედსაც თვითონ ეპიგრაფიკული ძეგლები წარმოადგენენ.

ამ მხრივ საყურადღებოა აგრეთვე ლიხნის ტაძრის XI საუკუნის ერთ-ერთი ქართული წარწერა, რომელიც შესრულებულია გარდამავალი მხედრული ანუ მდივანმნიგნობრული კალიგრაფიით, ნითელი მელნით (სინგურით), რომელიც შეიცავს 9 სტრიქონს. წარწერაში დასახელებულია ისტორიული პირები: ვაჩე, პეტრიკ პატრიკი, და ჭყონდიდელი (სახელის გარეშე), რომლის დისწული ყოფილა ვაჩე (პეტრიკ პატრიკი იყო XI საუკუნის საქართველოს გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწე, მეფე ბაგრატ IV-ის ნდობით აღჭურვილი პირი და მისი წარმომადგენელი ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე). წარწერა თარიღდება 1072-1073 წლებით².

ქართული ხელობის ნიმუშია აფხაზთა მეფის ლეონის დაკვეთით შესრულებული ღმრთისმშობლის ხატი ვედრების პოზით, რომლის მარცხენა მხარეზე მიქაელ და გაბრიელ მთავარანგელოზებია გამოსახული, ხატი, რომელიც მინანქროვანი მედალიონებითაა გაფორმებული, რომელიც დაახლოებით X საუკუნის 70-იან წლებშია დამზადებული, ხოლო XIX საუკუნეებში რესტავრირებული. ხატის ჩარჩოს ქვედა არშიაზე ქართული ასომთავრული

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა იქვე, გვ. 114.

² იქვე, გვ. 120.

ნარწერაა გაკეთებული, რომელშიც მოხსენიებულია აფხაზთა მეფე ლეონი (957-967 წწ.). ეს კი იმის მაჩვენებელია, რომ აფხაზ მეფეთა სახელმძღვანელო ენა ქართული იყო და გამომდინარე აქედან აფხაზი ლეონიდები, როგორც ვარაუდობენ, ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა ნაშიერი ანუ წარმომადგენლები არიან.

ჩვენთვის საინტერესო რეგიონის ქართულობის მაჩვენებელია აგრეთვე მოქვის ღმრთისმშობლის ტაძრისადმი კათალიკოს ეფთვიმე საყვარელიძის მიერ შეწირული სანიხამძვრო ჯვარი, რომელიც თარიღდება XVI-XVII საუკუნეების მიჯნით. აქ ჯვრის წინა პირზე ცენტრში გამოსახულია ჯვარცმული ქრისტე, მის მედალიონებში – ღმრთისმშობელი და წმ.იოანე მახარობელი, იქვე ზემოთ მიქაელ მთავარანგელოზი, ჯვრის ზურგზე კი მოცემულია ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელშიაც მოხსენიებულია შემწირველი - აფხაზეთის კათალიკოსი ეფთვიმე საყვარელიძე (1578-1611 წწ.). ჯვრის ვერცხლითვე შეჭედილი ხის ტარის ერთ-ერთ ბურთზე მოცემული ყოფილა აგრეთვე ასომთავრული წარწერა: „მოქვისა ღმრთისმშობელი, შეიწყალე სულითა აფხაზეთის კათალიკოზი ჩხეტიძე ევდემონ, მამკობი საყდრისა შენისა. მეოხ და მფარველ ექმენ ორთავე შინა ცხოვრებათა“¹.

დ.თუმანიშვილის კომენტარით, ჯვრის სახელური და სიონის თავი შემკულია მშვენიერი ხელობის მცენარეული ორნამენტით, რომელთა ანალოგებს ვხვდებით XVI საუკუნის დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეების ჭედურ ძეგლებზეც (ავტორის აზრით, სავარაუდოა, რომ ეს ტარი, ცოტა ადრინდელია, ე.ი. საყვარელიძის წინამორბედი ჩხეტიძე ევდემონის დროინდელი, ამდენად შესაძლებელია ეს სხვა ჯვრის ტარია). თუმცა, მთავარი ისაა, რომ ხსენებული ძვირფასი ნივთი (თავისი წარწერებით) ქართველი სასულიერო მოღვაწის დაკვეთით და თავის ქვეყანაზე ზრუნვითაა დამზადებული, ასევე ტაძრისადმი შეწირული, რაც აგრეთვე ხსენებული საეკლესიო კერის და მთელი მისი გარემო აფხაზეთის კუთხის ქართულობის მაჩვენებელია.

ჩვენამდე მოაღწია აგრეთვე მოქვის ღვთისმშობლის ტაძრისადმი ეპისკოპოზი ანდრია საყვარელიძის მიერ XVII საუკუნის შუახანებში შეწირულმა კარედმა ხატმა, რომლის ქართულ ასომთავრულ წარწერაში ნათქვამია: „მოვაჭედინეთ ხატი ესე სახედ და მსგავსად შენდა და დაეასვენეთ ტაძარსა თქვენსა მოქუს

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ.62-63.

სახსრად და საოხად სულისა ჩვენისათვის"¹ (ხატის კარედი დაცულია ქ.ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში).

ეკლესიის საინტერესო კომპლექსის ნაშთები იქნა აღმოჩენილი სოფ.კელასურის მახლობლად, სადაც დ.თუმანიშვილის დახასიათებით, ცენტრში აღმართული ყოფილა დარბაზული ტიპის დიდი ტაძარი, რომელსაც ორი შესასვლელი ჰქონია სამხრეთისა და ჩრდილოეთის მხრიდან. მის ნაშთებში არქეოლოგებმა პოლკოვნიკმა ნილოსანმა და სხვ. 1885 წელს შენიშნეს სხვადასხვა საეკლესიო ნივთების ნაშთები და კედლის ფრესკული მოხატულობის ნაკვალევი. სპეციალისტებმა ცენტრალური ნაეკლესიარის გვერდით იპოვეს აგრეთვე შედარებით გვიანდელი პატარა ეკლესიის ნაშთები, ასევე საერო ნაგებობათა ნანგრევები და სხვ.

კელასურის ტაძრის ნაშთებზე ყურადღება გაამახვილა ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერემ, რომელმაც სოხუმიდან სამ კილომეტრზე „ოხვამედ“ ნოდებული ეკლესიის ნაშთები ნახა, რომელსაც ტუზემცები „ოხვამეს“ უწოდებენო, ეს ნანგრევები დაათვალიერა მ.სელეზნიოვმაც და პ.უაროვამაც. არცერთმა მკვლევარმა არ იცოდა თუ ამ სახელწოდებაში რა იგულისხმება. ისინი იმდენად იყვნენ დამუხტული აფხაზეთის არაქართული კუთვნილებით, რომ მზად იყვნენ მათთვის გაუგებარი ყველა სახელი აფხაზურად (ე.ი. აფსუურად) მიეჩნიათ, ასე მონათლეს „ოხვამე“ არაქართულ აფხაზურად. სინამდვილეში ოხვამე ეკლესიათა საზოგადო სახელია მეგრულად. ასეა ეს სვანურადაც, „ლახვამ“, რომელიც სალოცავს ანუ ეკლესიას ეწოდება დღესაც სვანეთში. ფაქტია, რომ ამდაგვარად არაერთხელ იქნა უარყოფილი აფხაზეთში ქართულობის მაჩვენებლის ფალსიფიკაცია ანუ უარყოფა ე.ი. ფაქტების გაყალბება.

როგორც ჩანს და აღვნიშნეთ სპეციალისტების აზრით, ქართული წარწერებით იყო დახუნძლული არა მხოლოდ აფხაზეთის მსხვილი საეკლესიო ცენტრები, არამედ სათემო და სასოფლო ეკლესიებიც, ასეთთაგანი იყვნენ იქაც, სადაც ამას სპეციალისტები ნაკლებად ელოდნენ, მაგალითად, გუდაუთის ტერიტორიაზე მსიგზხუას მთაზე სადაც IX-X საუკუნეების ეკლესიის ნანგრევებში ნაპოვნია ასომთავრული წარწერა - „ქრისტე შეიწყალე მიქაელ, ამინ“, სოფ. ანუხის ეკლესიის ნანგრევებში ათსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა გიორგი ბასილისძის სახელით, სოფელ ანუხ-

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ.96-97.

ვის ეკლესიაში XII საუკუნის ბასილის, გიორგის, თევდორეს, დიმიტრის და სხვათა სახელით, სოფელ სამათოს ეკლესიის ნანგრევებში (XI ს-ის), სადაც იუდეველთა მეფეზე და ქრისტეს ჯვარცმავა საუბარი ქართულად, ასევე სოფ. ხუაფის ეკლესიის ნანგრევებში აღმოჩენილია საამშენებლო ხასიათის ქართული ნარნერა გიორგი III-ზე, რომელიც აფხაზ მეკლევარებმა ლ. შერვაშიძემ და ა. ავიძბამაც შეისწავლეს (X ს-ის) და სხვა. ამდაგვარი ქართული ნარნერები აფხაზეთის უამრავ გადარჩენილ ეკლესიას გააჩნია და, მით უფრო გააჩნდა დანგრევამდე¹.

ყოველივე ამის გამო წერს აფხაზეთის ისტორიაზე არაერთ საფუძვლიანი მონოგრაფიის მწერალი ჯ. გამახარია: „აფხაზეთის მთელ ტერიტორიაზე IX საუკუნიდან მხოლოდ ქართული ქრისტიანული, ეპიგრაფიკა დასტურდება, აფსუური კი, ცხადია არც ერთი, ვინაიდან ეს ხალხი მაშინ ჩრდილო კავკასიაში ცხოვრობდა. ქართული ეპიგრაფიკის არსებობა, სხვა წყაროებთან ერთად, ადასტურებს, რომ თანამედროვე აფხაზეთი იყო მხოლოდ ქართველებით დასახლებული ტერიტორია. ადრინდელი ქრისტიანული ტაძრების, რეგიონის უძველესი მატერიალური კულტურის შემოქმედი და კანონიერი მემკვიდრე ქართველი ხალხი – ისტორიული აფხაზია“².

აქ მხოლოდ შეიძლება ის დაეუმატოთ, რომ ვინც აფხაზეთის ისტორიას საფუძვლიანად იცნობს, ის სანინააღმდეგო მოსაზრებას ვერაფრით წამოაყენებს და იტყვის, რადგან ნებაყოფლობით უმეცრებაში ამოყოფს თავს.

4. საისტორიო წყაროები, ფაქტები და ჩვეულებრივი ლოგიკა აფხაზებისა და აფხაზეთის ქართველობაზე

აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ძეგლების და, მაშასადამე, მათი შემქმნელი საზოგადოების ქართული კუთვნილებაზე მსჯელობენ არა მხოლოდ ქართველი სპეციალისტები, არამედ საზოგადო მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლები, უცხოელებიც, მათ შორის რუსი ხელოვნებათმცოდნეებიც, მაგალითად, გრაფინია პ. უვაროვა, რომელიც XIX საუკუნის 80-იან

¹ ჯ. გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 132-133.

² იქვე, გვ. 137.

ნლებში გაეცნო აფხაზეთსა და მთელ საქართველოს (სადაც იმოგზაურა კიდეც), მან აფხაზეთში შენიშნა და დაახასიათა წმ.ეკატერინეს ხატი, რომელზეც გამოსახულია წმ.ეკატერინე, რომლის ორივე მხარეზე მოცემულია ქართული განმარტებითი წარწერა - „წმ.ეკატერინე“. ხატის ქვედა ჩარჩოს კიდეზე ამოკვეთილია ორსტრიქონიანი ქართული ასომთავრული წარწერა, რომელიც შესრულებულია კიდურნაისრული დამწერლობით, რომელშიც მოხსენიებულია ხატის უცნობი ქტიტორი - წარჩინებული ქალბატონი მარიამი (ხატი დაცულია საქართველოს ეროვნულ მუზეუმში). დ.თუმანიშვილის მიერ ხატი და მისი წარწერები სტილისტური და პალეოგრაფიული ნიშნების მიხედვით, დაახასიათებულია, როგორც XI საუკუნის ქართული ჭედური ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუში¹.

აფხაზეთის მატერიალური და თავისთავად სულიერი ძეგლების საქართველოსა და ქართული სამყაროსადმი კუთვნილებას ადასტურებენ ნებელდისა და სოხუმის მატერიალური ძეგლები და მითუმეტეს მათი ქართული წარწერები და მთელი შინაარსი და ხასიათი. ამას მრავალ ქართველ და სხვა მკვლევართა შორის ადასტურებს წყაროთმცოდნე ლ.ახალაძის გამოკვლევებიც, რომელთა მიხედვით ნებელდის მიქაელის, ლუკასა და საამშენებლო-ლაპიდარული წარწერები XI საუკუნეს ეკუთვნის (მაგალითად, წმ.თევდორეს ტაძრის წარწერები), რომელთაც მართალია, სუსტად გამოსახული, მაგრამ მაინც შესამჩნევი კიდურნაისრულობა ახასიათებთ, რაც XI საუკუნის ქართული ძეგლების საერთო დამახასიათებელია, თუმცა ლუკა მარტინევის საამშენებლო წარწერას კიდურწერტილოვნება ამ ტრადიციულობის რღვევის გზაზეა...

რაც შეეხება სოხუმის მიდამოში აღმოჩენილ ბესლეთის ხიდის წარწერას, ის ლ.ახალაძის შეჯერებით X საუკუნის მეორე ნახევარსა და XI საუკუნეს, ხოლო თ.ბარნაველის აზრით, X საუკუნის მეორე ნახევარს განეკუთვნება (ხოლო ვ.სილოგავას მიხედვით X საუკუნეს).

ამასთან, ლ.ახალაძე მთლიანად იზიარებს ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულ მოსაზრებას, რომ „აღმოსავლეთ საქართველოში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების კვალდაკვალ ქართული დამწერლობის განვითარებამ

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ. 64-65.

საყოველთაო მასშტაბი მიიღო. აკად.თამაზ გამყრელიძის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „...ქრისტიანობის გამოცხადება სახელმწიფოს ოფიციალურ რელიგიად გულისხმობდა ამავე დროს ფართო მუშაობის გაშლას ეროვნულ ენაზე საღმრთო წიგნების სათარგმნელად, სპეციალურად ამ მიზნებისათვის ახლად შექმნილი ეროვნული დამწერლობის საშუალებით, ასე მოხდა ეს კოპტურ, გოთურ, სომხურ და სლავურ დამწერლობათა შექმნის შემთხვევაშიც“.

ბუნებრივია, ქართული ენის ფართო განვითარებას დიდი გასაქანი მისცა ბერძნული ენის, როგორც სახელმწიფო ენის გაუქმებამ და ღმრთისმსახურების ქართულ ენაზე შემოღებამ მთელ დასავლეთ საქართველოში, აფხაზთა სამეფოს შექმნის კვალობაზე დაახლოებით IX საუკუნიდან. რასაკვირველია, ყოველივე ამასთან ქართული ენის შემოქმედებით განვითარებას, განსაკუთრებით მნიშვნელობის წინსვლას, უჩვეულო, მძლავრი ბიძგი და ძალა მისცა აღმოსავლეთ და დასავლეთ სახელმწიფოებრივმა გაერთიანებამ, რომლის პროცესის დასრულებისა და დამთავრების შედეგად საქართველო ოქროს ხანაში შევიდა „ვეფხისტყაოსნის კულტურის“ გამოხატულობით, რომელიც მთელი ქვეყნის კუთვნილებად იქცა საერო და სასულიერო ცხოვრების ყველა სფეროში.

ამასთან, აფხაზეთის მეფეთა ტიტულატურა დანარჩენი საქართველოსთან (აღმოსავლეთ საქართველოს) მიმართებაში ისეა წერილობით წყაროებში (უფრო ზუსტად ეკლესია მონასტრების წარწერებში და შემოქმედებაში მოცემული), რომ აღმოსავლეთი და დასავლეთი საქართველოს მოსახლეობა ეთნიკური, პოლიტიკური, კულტურული და რელიგიური თვალსაზრისით ერთიანი სამყაროს - საქართველოს ღვიძლი შვილები და წარმომადგენლები იყვნენ, რომ ყოველგვარი ეჭვისა და ინილო-ბინილოს გარეშე აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილი იყო, რაზეც ცალსახად მეტყველებს აფხაზეთის ეკლესია-მონასტერთა წარწერები და მათი მთელი შემოქმედებითი საქმიანობა, რაც შეეხება ე.წ. სხვა აფხაზურს ანუ აფსურს ის გვიან საშუალო საუკუნეებამდე არსად ჩანს აფხაზეთში და საერთოდ საქართველოს ფარგლებში. შეუძლებელია აფსურებს ადრიდან ეცხოვრათ აფხაზეთში და მისი კვალი პირნმინდად ასე წაშლილ-გამქრალიყო. შეუძლე-

¹ თ.გამყრელიძე, წერის ანბანური სისტემა და ძველი ქართული დამწერლობა, თბ., 1990, გვ.185.

ბელია ეს არ იცოდნენ აფხაზეთის ისტორიაში ჩახედულმა ფალსიფიკატორებმა, მაგრამ ანგარებიანი მკვლევარიც ადამიანია და ქრთამი თუ ახირებული წინაზრახული ტენდენციურობა ყველაფერს თავდაყირა ახატვინებს, ქალაქიც ყველაფერს იტანს¹. ამას მოწმობს აფხაზეთის ეპიგრაფიკული ძეგლები და ეკლესია-მონასტრებში შემოქმედებითი მნიშვნელობის კერების შექმნა დაახლოებით IX-X საუკუნეებიდან, როდესაც ქრისტიანული ღმრთისმსახურება მთლიანად ქართულ ენაზე ამეტყველდა. ნიშანდობლივია, რომ აფხაზეთის ფრესკული წარწერები თითქმის ისეთივეა ყველგან, როგორც აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (კიდურწაისრული და კიდურწერტილოვანი), მაგალითად, ლ.ახალაძის აზრით, ასეთი ქარაგმა გვხვდება ანუხვის გიორგი ბასილისძის, ილორის გიორგი ქოჩოლაძის, ლუმურიშის საგდუხტ დედოფალთ-დედოფლის წარწერებში².

ამასთან, აფხაზეთში საქართველოს სხვა კუთხეების მსგავსად, შედარებით ნაკლებად გვხვდება კლაკნული ქარაგმაც, მაგალითად, დედოფალთ-დედოფალი მარიხის, რაბაისა და ნუგამ-ნირას წარწერებში და სხვ.

ყველაფერი ესეც ხომ იმაზე მეტყველებს, რომ აფხაზეთი ამ მხრივაც განუყოფელი ორგანული ნაწილი იყო საქართველოს საერთო ორგანიზმის.

თავისი გეოგრაფიულ-სტრატეგიული მდებარეობით და პოლიტიკურ-ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობით საკუთრივ აფხაზეთში (ვიწრო მნიშვნელობით) განსაკუთრებული ადგილი უკავია ანაკოფიას ანუ ახალ ათონს, რომელიც ქართულად „ივერიის მთად“ იწოდება. ამ მთაზე ზღვის დონიდან 350 მეტრზე აგებული იყო ანაკოფიის ციხე-სიმაგრის ციტადელი, რომელიც საერთოდ მტრის მიერ აუღებელ ციხედ ითვლებოდა. ვახუშტი ბაგრატიონის თქმით „...ზღვის კიდეზედ არს ქალაქი ანაკოფია. ეს ალაშენეს ბერძენთა. აქავ ერეკლეს კეისარმან დასუა ერისთავი აფხაზთა ...იყო ქალაქი კეთილი, შუენიერი, ზღუასა ზედა ნაშენებული, და შემდგომად ბაგრატიონთაგან უმეტეს განდიდებული, რომლისა ზღუასა შინა სუეტნი ორმოცამდე დღესაც

¹ К.Д.Мачавариани, Описательный путеводитель по городу Сухуму и Сухумского округу, Сухуми 1913, Л. Воронов, Абхазия не Грузия, Москва, 1907; Е.К.Аджинджал, из истории христианства в Абхазии, Сухуми, 2000.

² ლ.ახალაძე, დასახელებული შრომა (ავტორეფერატი), გვ.13-14.

ჩანან, არამედ ან ოხერ არს; და საზღვარი ოდიშისა და აფხაზეთისა; ამ ანაკოფიის აღმოსავლით ზღვდამ მთამდე შეავლო ზღუდე დიდი ლევან დადიანმან, აფხაზთა გამოუსლველობისათეს, გარნა ან უქმად არს“¹.

დ.თუმანიშვილის დახასიათებით, ანაკოფიის ციხე-სიმაგრე ქვის გალავნით შეკრული შეუვალ თავდაცვით ნაგებობას წარმოადგენდა. დღემდე შემორჩენილია ციხის გრანდიოზული კედლები სამეთვალყურე კოშკებით, სააღმოსავლეთით და კირის გამოსანჯავი ღუმელით. ანაკოფიის მნიშვნელოვან ნაგებობას წარმოადგენდა VII-VIII საუკუნეების ტაძარი, რომლის ნანგრევებზე XIX საუკუნეში ახალი ეკლესია აშენდა (რომლის კედლებში ძველი ეკლესიის ჩუქურთმიანი ქვებია ჩაყოლებული)².

როგორც ზემოაღნიშნულ ამონარიდიდან ჩანს, ანაკოფია თავდაპირველი აფხაზეთის პოლიტიკური გაერთიანების ცენტრს წარმოადგენდა (ასევე საქართველოს საერისთავოს, როდესაც მისი საზღვრები - ანაკოფიასა და მდ.კაპოეტს (ბზიფს) შორის მდებარეობდა, ხოლო ცხუმის და საბედიანოს ერთეულები მისგან დამოუკიდებლად არსებობდნენ).

აღსანიშნავია, რომ აფხაზეთი, როგორც მხარე და პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეული საუკუნეების მანძილზე მუდამ საქართველოს განუყოფელი, ანუ ორგანული შემადგენელი ნაწილი იყო უმეტესად „ბაგრატიონთაგან განდიდებული“, რომელიც შუა საუკუნეებში VIII-XV საუკუნეებში „აფხაზ-ქართველთა“ მეფეების საზამთრო რეზიდენციას და სანადირო ადგილს წარმოადგენდა). ამ მხრივ საინტერესოა თუნდაც უცხო დამპყრობლებთან: ბიზანტიის, ირანისა და არაბთა იმპერიების მეტოქეობასთან დაკავშირებული ცნობები. ცნობილია, რომ VII საუკუნის 30-იან წლებში ახალ აღმოსავლეთში ახალი მძლავრი ძალა გამოჩნდა არაბების სახით, რომელთაც ისარგებლეს რა ბიზანტიისა და სასანიდების იმპერიათა დასუსტებით, 640 წელს ამიერკავკასიას მოადგნენ. მართალია, მათი თავდაპირველი ყოფნა აღმოსავლეთ საქართველოში (ქართლში) დიდხანს არ გაგრძელდა, მაგრამ 654 წელს ქართლის ერისთავი სტეფანოზ II დაიმორჩილეს და მოხარკედ გაიხადეს. არაბები მალე დასავლეთ საქართველოსაც მიად-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ.781-782 (ხაზი ჩვენია).

² დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა, გვ.88-89.

გენ, სადაც ბიზანტიას შეეჯახნენ და ერთხანს კიდევაც შეჩერდნენ, მაგრამ VII საუკუნის ბოლოს უკვე აფხაზეთშიც შეაღწიეს. როგორც ჩანს, 697 წელს ეგრისში აჯანყებამ იფეთქა ბიზანტიელთა წინააღმდეგ. მალე ეგრისის მმართველმა სერგი ბარნუკისძემ დახმარებისათვის არაბებს მიმართა, აჯანყებულთა ხელშეწყობით არაბები დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს დაეუფლნენ, მათ შორის აბაზგიასაც¹.

ბერძენი ისტორიკოსი თეოფანე ჟამთააღმწერლის ცნობით, VIII საუკუნის დასაწყისში არაბებმა თავისი გარნიზონები ჩააყენეს ეგრისისა და აფხაზეთის ციხე-სიმაგრეების ნაწილში და მოსახლეობა დახარკეს, რამაც შესაბამისი უკმაყოფილება და წინააღმდეგობა გამოიწვია, მართალია, ბიზანტიამ მათ დახმარების ხელი გაუწოდა აჯანყებულებისადმი ზოგიერთი რაზმების მიშველიებით, მაგრამ ეს ეპიზოდურ-დროებითი იყო და არაბების დასამარცხებლად არასაკმარისი აღმოჩნდა.

როგორც ჩანს, ამიერკავკასიის საქმეში VIII საუკუნის პირველ ნახევარში მესამე ძალაც ერეოდა ხაზარების სახით, რომლებიც ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ძლიერ ძალად გამოიკვეთენ და აფხაზთა მხარეზე იყვნენ (სხვათა შორის, აფხაზთა ერისთავის ლეონ პირველის VII-VIII საუკუნეების მიჯნა, ძმა თევდორეს ცოლად ჰყავდა ხაზართა მეფის ასული), თუმცა ვერც ეს შველოდა საქმეს, რადგან არაბი დამპყრობლებს უდიდესი და უძლიერესი ძალა ჰყავდათ, მათმა ახალ-ახალმა ძალებმა დიდი და დაუნდობელი რისხვა დაატეხეს თავს სომხეთის აღმოსავლეთ-სამხრეთ და დასავლეთ საქართველოს - ფაქტობრივად მთელი კავკასიის ამხედრებულ ხალხს. ამიტომ ქართლის სამეფო ამაღლა სტეფანოზის ძენი - მეფე არჩილი და მისი ძმა მირი (მათი ჯალაბით) იძულებული გახდნენ თავის საშველად შედარებით ნაკლებ საშიშ ადგილზე აფხაზეთში გახიზნულიყვნენ, სახელდობრ - ანაკოფიაში, როგორც უფრო უშიშარ ადგილზე (სხვა ცნობის მიხედვით, ბიზანტიის მიერ აღიარებული აფხაზეთის მთავარი ლეონ სადღაც ალანთა მეზობელ სობლისის ციხეს აფარებდა თავს - საფიქრებელია, რომ ეს იყო სადღაც კავკასიის წყალგამყოფ ქედზე - ტებერდის მახლობლად)².

¹ გეორგიკა (ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ), ტ.IV, ნაწ.1, ს.ყაუხჩიშვილის გამოც., გვ.106.

² ვახუშტი ბატონიშვილი, ქართლის ცხოვრება, ტ.IV, გვ.124.

საქმე არც ამით დამთავრდა, როცა არაბებმა ყოველივე შეიტყვეს, არც ქართველების დამხმარე ბიზანტიელებს მოერიდნენ და VIII საუკუნის 30-იან წლებში აფხაზეთის შიგ შუაგულში შეიჭრნენ, სისასტიკით გამორჩეული იბნ სინ მასლამას (ე.წ. მურვან ყრუს) მეთაურობით. მურვან ყრუმ ჯერ აფსილთა ქალაქი ცხუმი დაიკავა, შემდეგ ანაკოფიის გამაგრებულ ციხე-სიმაგრეს შეუტია, სადაც ქართლის მეფე არჩილი და მისი ძმა მირი (სტეფანოზის ძენი) აფარებდნენ თავს, რომელთაც აქ არც თუ დიდი საკუთარი ჯარი (ე.წ. ტაძრეული) ჰყავდათ (დაახლოებით სამი ათასამდე ქართველ-აფხაზი), როგორც ცნობებიდან ჩანს, მურვან ყრუს უზარმაზარი ძალა მედგრად უტევდა აუღებელი ციხე-სიმაგრის ციტადელს, მაგრამ ამასობაში არაბთა ჯარში უფრო და უფრო გამძლავრდა ულმობელი ჭირი, რომელმაც მემატეანის ცნობით, 35 ათასამდე არაბი მებრძოლი შეინირა. მიუხედავად გარკვეული წარმატებისა, მურვან-ყრუ იძულებული გახდა აფხაზეთს გასცლოდა, თუმცა ბუნების სტიქიამ-წყალდიდობამ აბაშის წყალთან (ე.წ. „ციხენისწყალთან“) არაბთა ლაშქრის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოულოდნელად დაახრჩო. ამის შემდეგ არაბთა ძალები იძულებული გახდა, აფხაზეთთან ერთად, ეგრისიც დაეტოვებინა და ქართლში წამოსულიყო.

არაბებთან, ასე ვთქვათ, გამარჯვებით გახარებულმა ბიზანტიის კეისარმა არჩილსა და მირს სამეფო გვირგვინები და სკიპტრა უწყალობა (ამიტომაც მოიხსენიებიან მეფეებად).

აღნიშნულ გარემოებაზე იმიტომაცაა ყურადღება გამახვილებული, რომ აფხაზეთი ჯერ კიდევ საერთო ქართული სახელმწიფოს („აფხაზთა სამეფოს“) შექმნამდე იზიარებდა დანარჩენი საქართველოს საერთო ბედს, სწორედ ამიტომ ჰპოვეს მტრისაგან ქართლის მთავრებმა თუ „მეფეებმა“ საიმედო თავშესაფარი აფხაზეთში, როგორც თავიანთი მოძმე ქვეყნის მინა-წყალზე, სადაც საკუთარი სამხედრო რაზმებთან ერთად, ადგილობრივი სამხედრო ძალაც ეგულებოდათ. ასეთი შინაური ატმოსფერო რომ არა, ქართლის ელიტა ვერც აფხაზთა პოლიტიკურ ცენტრს - ანაკოფიას ანუ „ივერთა მთას“ მიაშურებდნენ თავს, მით უფრო ისეთი მძლავრი მტრის დევნის პირობებში, როგორიც დაუნდობელი არაბები იყვნენ, რომელთა შიშით ყველა უცხო ხალხი მზად იყო თავიდან მოეშორებინა თავისთვის საშიში ხიზანი თუ დროებით თავშეფარებული არსება.

ფაქტი ისაა, რომ ყველა მსოფლიო იმპერია ოდესღაც წარმოიშვა, გაძლიერდა და ბოლოს დასუსტდა და გადაშენდა. ასე მოუვიდა არაბეთსაც, რომელიც გარკვეული დროიდან ირანსა და ბიზანტიასავით დასუსტდა, რომელიც ბოლო დროს საქართველოს ანუ აფხაზეთის მიმართ დაუძლურების გამო დათმობის გზას დაადგა. ამის მაჩვენებელია ისიც, რომ VIII საუკუნის ბოლოს მისმა კეისარმა აფხაზეთის მეფედ ლეონ II ცნო, რომელმაც მთელი დასავლეთ საქართველოს მეფედ გამოაცხადა თავი და თავისი სახელმწიფოს დედაქალაქი ანაკოფიიდან ყოველმხრივ მოხერხებულ და შესაფერის ადგილზე - ქუთაისში გადმოიტანა¹.

საქართველოს სამეფოს დაშლა-დაქუცმაცების შემდეგ (XV საუკუნიდან) ანაკოფია კვლავ აფხაზთა მთავრების რეზიდენცია (პოლიტიკური ცენტრი) გახდა, თუმცა XVIII საუკუნეში მას თურქ-ოსმალები დაეუფლნენ და აფხაზთა მთავრები ლიხნში გადავიდნენ, ხოლო XIX საუკუნის დასაწყისში ნახევრად გაუკაცრიელებული და გატიალებული ანაკოფია რუსეთის საეკლესიო ცენტრად გადაიქცა.

ქართველური (მეგრულ-ლაზური) ტომის აფშილების უძველესი ნაკვალებია ნებელდის (ნიებილი-ნიფლიანის), ციხე, რომელიც ბერძენი მწერლის პროკოპი კესარიელის (VI ს.) ცნობების მიხედვით, ადრე შუა საუკუნეების საფორთიფიკაციო - მყარ ნაგებობას წარმოადგენდა და ლაზთა სამეფოს თავდაცვით სისტემაში შედიოდა (შესაძლებელია კელასურის კედელივით, რომელიც სამწუხაროდ დღესაც შეუსწავლელია), ასეთი ციხის საგუშაგო-თავდაცვითი კოშკების და არაერთი ეკლესიის ნანგრევები შემორჩა. აგრეთვე კოდორის ზემო წელში ანუ მისიმიანეთ - სვანეთში, მათ შორის „რკინის ციხედ“ წოდებული „ძახარი“ ანუ ჩახარი (დღევანდელ ჩხალთაში), რომელმაც მტრის არაერთი შემოტევა გამოიარა VI საუკუნეში, მაგალითად, ბიზანტიელების, შემდეგ არაბების (აგრეთვე სპარსელების, ალანების და სხვ.), რადგან ეგრისს იცავდა და აკონტროლებდა ჩრდილო კავკასიიდან გადმომავალ „მისიმიანთა“ და „დარინის“ გზებს².

რაც შეეხება გაგრის ვიწროების ციხე-სიმაგრეს (რომელიც აფხაზეთს იცავდა ჩრდილო-დასავლეთიდან, მათ შორის ადიღე-

¹ ვახუშტი ბატონიშვილი, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, გვ. 127.

² გეორგიკა, III, გვ. 86; გ. გასვიანი, ნარკვევები შუა საუკუნეების სვანეთის ისტორიიდან, თბ., 1991, გვ. 198-212.

ჩერქეზეთიდან მომავალი მტრის შემოტევისაგან), ნანილობრივ უკვე ვისაუბრეთ.

სოხუმის სამხრეთ-დასავლეთით, მდ.ბესლეთის მარცხენა ნაწილში გორაკზე შემორჩენილია აგრეთვე ოთხკუთხა კოშკისა და „ბაგრატის ციხედ“ ნოდებული ციტადელის კედლების ნაწილი, რომელიც დათარიღებულია X-XI საუკუნეებით. ჩანს, ეს ციხე ძველის განახლებული ვარიანტია. მიღებულია, რომ ეს ციხე თავის დროზე ცხუმის ერისთავთა რეზიდენციას წარმოადგენდა (X-XIV სს.), შემდეგ კი თანდათან დაკარგა თავისი მნიშვნელობა ქალაქის გაფართოებისა და გადაადგილების გამო.

აქ საგანგებოდ უნდა ეთქვას, დ.თუმანიშვილის მრავლის მაჩვენებელ მშვენიერ ილუსტრირებულ ნაშრომ-ალბომზე, რომელშიაც მრავალ საყურადღებო მოსაზრებასთან ერთად, საქართველოს კულტურულ მემკვიდრეობაზე ნებელდის კანკელთან დაკავშირებით, რომელზეც ნათქვამია: „ადრე შუა საუკუნეების მცირე ფორმის ქართულ არქიტექტურულ ნიმუშებს შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი უჭირავს საკურთხევის კანკელის ორ ფილას, რომელიც XIX საუკუნეში აღმოჩნდა ნებელდის ერთ-ერთ ეკლესიაში, ის დათარიღებულია VII-VIII საუკუნეებით. მასზე გამოსახულია ორნამენტები, მრავალრიცხოვანი ძველი და ახალი აღქმის სიუჟეტები. ამ რაოდენობის ბიბლიური სიუჟეტებით შემკული კანკელი უცნობია ქრისტიანული ხელოვნებისათვის. ეს ფილები გამოსახვის ხერხებითა და ტექნიკით ახლოს დგას საქართველოს სხვა რეგიონების მცირე ფორმის არქიტექტურულ ძეგლებთან“¹.

ეს კი, სხვა ყველაფერთან ერთად, იმის მაჩვენებელია, რომ აფხაზეთი ჯერ კიდევ მკვიდრად იყო ჩართული, როგორც ღვიძლი ნაწილი VII საუკუნემდე საერთო ქართველური ხელოვნების და ქრისტიანული რწმენის სამყაროში, რაც მთელ სამუშალო საუკუნეებში გასდევს აფხაზეთის მატერიალურ და სულიერ კულტურას.

შესაძლებელია აფხაზეთის მატერიალური კულტურის ნიმუშების მოხმობა და გარჩევა მეტისმეტიც იყოს მათი ქართველობის კუთვნილებაზე, მაგრამ სჯობია ამ მხრივ გადავაჭარბოთ, ვინმე დავაკლოთ, რადგან მოწინააღმდეგე არა მსოლოდ რიგითი ურწმუნო თომები გვყავს, არამედ სეპარატისტები და რაც მთავარია მადაზე მოსული რუსი კოლონიზატორები, რომლებიც ვერა და

¹ დ.თუმანიშვილი, დასახელებული შრომა (ალბომი), გვ.90-91.

ვერ ცხრებიან რუსეთის მსოფლიო იმპერიად გადაქცევის სურვილით და ნყურელით. ხიდი, საქართველოს სხვა მაღალტექტიკური ხიდების ანალოგს წარმოადგენს, სპეციალისტები X-XII საუკუნეებით ათარილებენ, თუმცა, როგორც ყოველივე საუკეთესოს ამ ხიდსაც ხალხური გადმოცემა თამარ მეფის სახელს მიაწერს¹.

როგორც დავინახეთ და კიდევ სხვა მრავალი (რაც არ გაგვიხილავს) უეჭველობით მოწმობს, რომ აფხაზეთის ყველა ნიშანთვისება, მათ შორის ტოპონიმია (ჰიდრონიმიკით), მატერიალური და სულიერი კულტურა, ანუ ეკლესია-მონასტრები (ანუ მთელი ქრისტიანული კულტურა, თავისი ჯვარ-ხატებით, ფრესკული მხატვრობით და ლაპიდარული წარწერებით, სახარება-ოთხთავებით, კანონიკური და სხვა ძეგლებით და სხვ. თავისთავად მრავალრიცხოვანი წარწერებით, ასევე თავდაცვითი ნაგებობები (კოშკები და ზღუდე - კედლები), ასევე ქართულია აფხაზეთის ისტორიული ციხე-სიმაგრეები, დაბა-ქალაქები, სოფლები, კომუნიკაციები და ა.შ., რაც მთავარია, ქართველური და ქართველია აგრეთვე ყოველივე მათი შემომქმედი ხალხი, რომელიც ისტორიულად მოიცავდა მიწა-წყალს - დარუბანდსა და ნიკოფსიას ანუ დარუბანდსა და სადაც კავკასიის წვერი წასწვდება შავ ზღვას, ე.ი. მდ. ყუბანამდე ტერიტორიას და კავკასიის წყალგამყოფ ქედსა და სამცხე-საათაბაგოს სამხრეთამდე, რომელსაც, მიუხედავად სახელწოდებათა ცვალებადობისა (კოლხეთი, იბერია, ივერია, ქართლი, ეგრის-ლაზიკა, აფხაზეთი, ერთიანი საქართველო და სხვ.) ისტორიული საქართველო ეწოდება.

აფხაზეთს, როგორც ქართულ სამყაროს, ერთ-ერთი ყველაზე მძიმე დრო დაუდგა XVII საუკუნიდან, რაც არა მხოლოდ თურქ-ოსმალთა ინტენსიური შემოჭრით იყო განპირობებული კავკასიის დასავლეთ მხარეში, არამედ ყირიმის სახანოს აქტიური მოქმედებითაც და, რაც მნიშვნელოვანია, ყირიმის მიერ დაქვემდებარებული ჩერქეზების გააქტიურებითაც აფხაზეთში. ამას გვიდასტურებს არაერთი მისიონერი, რომლებიც თვითონ იყვნენ ბევრი რამის მნახველი.

მართალია, აღნიშნულ დროს ემთხვევა ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი მთავრის ლევან II დადიანის ზეობის პერიოდი (1611-1657 წწ.) ოდიშში, როდესაც მან ჯერ თურქეთთან მოაგვარა საქმე (1615 წ. თავის ერთ-ერთ რეზიდენციად მერკულაში დადებული

¹ დ. თუმანიშვილი, დასახ. შრომა, გვ. 109-110.

ხელშეკრულებით), ხოლო შემდეგ აფხაზეთთან მთავარ სეტემანის ქალიშვილზე დაქორწინებით, მაგრამ შემდეგ აფხაზეთ-ოდიშის ურთიერთობა თავდაყირა დატრიალდა (აფხაზეთის მთავრის დარეჯანთან განქორწინების და მისი დასახიჩრების გამო). მალე ასეთ ვერაგულ მტრობას მოჰყვა ოდიშის მთავრის მიერ აფხაზეთის დალაშქვრა (რომელიც ფაქტობრივად ანინდელი გუდაუთის რაიონით შემოიფარგლებოდა) 1625 წელს, როდესაც ლევან II-ს ფაქტიურად დამარცხებული ჰყავდა იმერეთის მეფე და გურიელიც, ლევან II-მ რამდენჯერმე დაამარცხა აფხაზთა მთავარი სეტემან შერვაშიძე და რამდენიმეჯერ დაურბია მას მამული (რაც კარგადაა ასახული ლევან II-ს მიერ ილორის წმ.გიორგის ხატის წარწერაში), რომლის ერთ-ერთ ფრაგმენტში ნათქვამია: „...მას ჟამსა, ოდეს მიუხდით შერვაშიძესა ზუფუს, მუნუს წყალსა აქათ, მოვაოხრეთ, კიდევ მეორედ მიუხდით ზეფუს კაპოეტის წყალსა აქათ სრულებითა დავსწვით და ავაოხრეთ და სადაცა სიმაგრე იყო ავიღეთ და გავაცუდეთ, კაპოეტის წყალზე შემოგვებნენ ზუფუარი და სიხუარი მარშანიები და გაგვემარჯვა დავხოცეთ, ზოგი ხელთ დაგვრჩა და გამარჯვებულნი მოვედით და შემოგწირეთ ერთი მოსახლე ელინჯარს კაჭაბაა მეზეთე“. დადიანთა ამგვარი ლაშქრობები აფხაზეთში, რომელიც აფსუათა (აბაზეთის) და ჩერქეზების წინააღმდეგ იყო მიმართული, მოცემულია არა მხოლოდ საეკლესიო ძეგლებსა და უცხოელი მისიონერების მიერ, არამედ ქართლის ცხოვრებაშიც სხვადასხვა ისტორიკოსთა და მეზობელთა მიერაცაა ასახული, რაც ნათლად გვიჩვენებს, რომ აფსუა-აბაზეთმა და ადიღე-ჩერქეზებმა თავიანთი მოქმედება დადიანის და სადადიანოს წინააღმდეგ XVII საუკუნის შუახანებიდან გააინტენსიურეს.

თუ ჩვენ დადიანის სამაგიერო ლაშქრობების არსს გავარჩევთ შერვაშიძეთა აფხაზების წინააღმდეგ, ვერ ვიტყვით, რომ ისინი უსამართლო იყვნენ, რადგან ეს დადიანის სამფლობელოს მინა-წყლის დასაპყრობად მიმართული აგრესიული თავდასხმების სამაგიეროდ იყო მიმართული (სხვა საქმეა ლევან II დადიანის თავდასხმები იმერეთის სამეფოზე, რაც გარდა იმისა, რომ თურქეთს აძლევდა ხელს და საქართველოს ასუსტებდა, საქართველოში ქვეყნის მომაკვდინებელ ტყვეთა სყიდვას ახალისებდა და აძლიერებდა, რაც უთუოდ და უეჭველად რეაქციული საქმიანობა იყო. ტყუილა როდი წერდა ბერი ეგნატაშვილი, რომ „...დადიანი მიუხდებოდა და ყოველ საუფლოს დღესა, შობასა, ახალ წელი-

ნადსა, ნათლისღებასა და აღდგომასა და აოხრებდა ქვეყანასა იმერეთისა: რომელსამე ხოცდა და რომელსამე ტყუე-ჰყოფდა და ჰყიდდა და დაირჩენდა და თავს დაახსნევიანებდა. ეტყობა ლევან დადიანმა შემთხვევით არ დაიმკვიდრა ტყვის გამყიდველის საზ-რახი სახელი.

ისიც ფაქტია, რომ აფსუები, ჩერქეზები და გაუცხოებული აფხაზები დრო და დრო არ ეშვებოდნენ ოდიშის სამთავროს მიწა-წყლის დაპყრობასა და დაპატრონებას. ამიტომ დადიანის სამფლობელოს საზღვარმა, განსაკუთრებით XVII საუკუნეში ჩრდილო-დასავლეთით მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა. აფსუა სეპარატისტთა ისტორიკოსები საქმეს იმდაგვარად წარმოგვიდგენენ - თითქოს XVII საუკუნემდელი აფხაზეთი აწინდელი აფხაზეთის მიწა-წყალს ანუ ძველ აფხაზეთს წარმოადგენდა, რაც უთუოდ სიცრუე და ისტორიის გაყალბებაა და რასაც არაერთი უცხოელი მისიონერის ცნობები უარყოფს, მათ შორისაა ქრისტოფორო დე კასტელი, რომლის მიხედვით აფხაზეთი XVI-XVII საუკუნეებში რაღაც უსახო და ჩამოყალიბებული სამფლობელო იყო, მას XVI საუკუნის პირველ ნახევარში ორი მფლობელი: პუტო შერვაშიძე და ყარაბეი შერვაშიძე ჰყავდა (რომლებიც ბზიფ-ბიჭვინტა-გუდაუთას განაგებდნენ), ხოლო XVII საუკუნის შუახანებში სამი: ბესლაკო, სალამონი და სეტემანი, რომელთა სამფლობელო ჯამში სოხუმამდე თუ აღწევდა¹.

კარტოგრაფი დიეგო ომემის (პორტუგალიელი) ცნობით (1559 წ. რუკა) სამეგრელოს ჩრდილო-დასავლეთით აზოვის ზღვამდე მიუთითებს (რაც შესაძლებელია გაზვიადებულია, მაგრამ იმიტომ, რომ აფხაზეთის, ასე ვთქვათ სამთავრო და საზღვრები ჯერ კიდევ მყარი და მტკიცე არ არის). ამას ადასტურებს თუნდაც ს.გერბერშტეინიც, რომლის მიხედვით, XVI საუკუნის პირველ მეოთხედში აფსუებს (ე.წ. აფხაზებს, სინამდვილეში აბაზებს) ჯერ კიდევ აფხაზეთში არ თვლის მოსულად და მდ.ყუბანთან მიაწინებებს².

მკვლევარი ჯ.გამახარია, სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვრებთან დაკავშირებით ასახელებს სხვა არაერთ კარტოგრაფს, მაგალითად, მაიოლო ატლანტიკისა და ხმელთა შუა ზღვის რუკა-

¹ დონ ქრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1977, გვ.177, 192-194.

² С.Герберштейн, Записки москвитин, М., 1988, ст. 181.

ზე (1563 წ.), ეს საზღვარი სადღაც ხოსტასთან არის, ხოლო კარტოგრაფი სიდერის მიხედვით (1565 წ.), სადღაც გაგრასთან. ამასთან ჯოვანი ლუკას მიხედვით (1630 წ.), ეს საზღვარია სოხუმთან, სადაც პუტო შერვაშიძის რეზიდენციაა. რაც შეეხება ემიდიო დორტელი დ-ასკოლი (რომელიც აფხაზეთ-სამეგრელოშია ნამყოფი და ჯ.ლუკასთანაც საქმიანობდა, - ამ საზღვარს მიანიშნებდა გაგრის ჩრდილოეთით პორტს, სადაც აბაზები ანუ ჩერქეზები არიანო. აქ ყველაფერზე საინტერესო ისაა, რომ ჯოვანი შავი ზღვის სანაპიროზე აფხაზებს საერთოდ არ ახსენებს (**მეგრულსა და აბაზინურს ასახელებს**, ხოლო აფხაზეთს სამეგრელოდ მიიჩნევს და ყველაფერი ეს 1634 წლამდე პერიოდს ეხება). აქ დაკვირვებული თვალი შეამჩნევს, რომ ხსენებული მისიონერები თუ საეკლესიო მოღვაწეები აფსუებს არ ახსენებენ, მაგრამ მათ ადგილზე აბაზებსა და ჩერქეზებს ასახელებს, აქედან გამომდინარე, ისიც დგინდება, რომ აბაზები იგივე აფსუებია (რომლებიც ზოგიერთს ჩერქეზებში შეჰყავს), საიდანაც ჩანს, რომ ეს აბაზები ანუ აფსუები ჯერ კიდევ XVII საუკუნის 30-იან წლებში არ არიან აფხაზეთში მყარად დამკვიდრებული ან ის-ის არის ახლალა ფუძენდებიან, როგორც ყუბანის მაცხოვრებელი მესაქონლე ხალხი¹.

აფხაზეთ-სამეგრელოს XVII საუკუნის შუახანების საზღვრის შესახებ გარკვეულია თურქი ისტორიკოსი ქათიბ ჩელები, რომლის რუკის ერთ მონაკვეთში 1640-იან წლებში ეს საზღვარი მდ. კელასურთან მდებარეობს, ხოლო არქანჯელო ლამბერტის მიხედვით მდ. კოდორთან, რასაც ზოგიერთი სხვაც ადასტურებს. ვფიქრობთ, ამ უკანასკნელის სინამდვილეს ამტკიცებს ლევან დადიანთან დაკავშირებული ქართული წყარო, რომელიც უდაოდ ამბობს, რომ „60 ათასი ნაბიჯის სიგრძის კედელი ლევან II დადიანმა აფხაზთა თავდასხმების შესაჩერებლად ააგო. როგორც ჩანს, ამ კედლების მონაკვეთებში ჩაშენებული კოშკებში სამეგრელოს მთავარს შეიარაღებული მეციხოვნეები ჰყავდა დაყენებული, რომლებიც მომხდურს აკავებდნენ (იხ. ქართლის ცხოვრება ტ. IV).

ვფიქრობთ, ასეთი გალავნიანი საზღვრის არსებობა თავის-თავად მეტყველებს იმაზე, რომ ადიღე-ჩერქეზები, აბაზები, ყირიმის სახანო და ფაქტობრივად (შენილბულად) თურქეთ-ოსმა-

¹ Дж. Гамахария, Б. Гогия, Абхазия историческая область Грузии, Тб., 1997, с. 831-836, 837-840.

ლეთიც ავინროებდნენ საქართველოს საზღვრებს ჩრდილო-დასავლეთიდან, შეიძლება ვთქვათ, ჯერ ყირიმის მახლობელ ადგილებიდან („ძველი ლაზიკიდან“), შემდეგ კი სოჩა-ადლერის მხრიდან და ბოლოს გაგრა-ანაკოფიის მხრიდანაც. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრები თავიდან ქართული შემოქმედებით-ისტორიული კერები იყვნენ (ტაო-კლარჯეთის, მესხეთის და სხვათა მსგავსად), მაგრამ შემდეგ მოძალადე და მაჰმადიანმა სახელმწიფოებმა და ჩრდილოეთის ტომებმა ჩაიგდეს ხელში, მათ შორის აფსუა-აბაზებმა, ჯიქებმა, შაფსულებმა, ნატუხაელებმა, და სხვ. ბუნებრივია, ამ უცხო-არაქრისტიანმა ხალხებმა აფხაზეთის შემოქმედი ეკლესია-მონასტრები შეავინროეს, წაართვეს ყმა-მამულები, შეზღუდეს ქრისტიანული აღმსარებლობა, მნიგნობრივ-გამანათლებელი მუშაობა, სარჩო-საბადებელი და არსებობის საშუალება. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ახლა საქმე არა მხოლოდ სადავოდ გაგვიხადეს ისტორიკოსებს მათი კუთვნილება, არამედ თითქოს მათი საქართველოსადმი კუთვნილების მტკიცებაც კი გვეკრძალება.

საინტერესოა ჯოვანი ლუკას ცნობა აფხაზეთის (?) ქართველებთან დამოკიდებულებაზე 1629 წელს, როდესაც ის გემით მიადგა ბიჭვინტის სანაპიროს (მონასტრის ახლო) და იქ ქართველ მღვდელს გაეცნო, რომლისაგანაც ბიჭვინტაში ქრისტიანული აღმსარებლობის ძალზე სავალალო მდგომარეობა შეიტყო (ერთადერთი მღვდელი ნახა და ისიც ქართველი). აქედან მისიონერი ძველ სოხუმში (ცხუმში), სადაც პუტო შერვაშიძე (აფხაზეთის ერთ-ერთი მმართველი) გაიცნო და რალაც-რალაცები გაიგო ქრისტიანული მდგომარეობის შესახებ. როგორც ჩანს, პუტომ მისიონერს უამბო მისი სამფლობელოს ცუდ დამოკიდებულებაზე ქართველებთან. მართალია, შერვაშიძე ჯვარს ატარებდა და მღვდლების სიმცირეზე შესწიოდა სტუმარს, მაგრამ ფორმალურად, რადგან ფაქტობრივად მას ქრისტიანული რჯული (რწმენა) უკვე გადალახული ჰქონდა. ჯოვანი ლუკას ცნობიდან ჩანს, რომ აფხაზეთს უკვე დაკარგული ჰქონდა ძველი სარწმუნოება (ან სულს ლაფავდა) და მაჰმადიანური ელფერი ჰქონდა მიღებული (მიუხედავად იმისა, რომ მან ჯოვანის დარჩენა თხოვა და მღვდლების მიღების სურვილიც გამოთქვა), ამის მიუხედავად მისიონერი კარგად იყო მიხვედრილი, რომ აფხაზეთში ქრისტიანული აღმსარებლობა გამქრალი იყო და ფორმალური რწმენა თუ შეინიშნებოდა. თავის მხრივ მისიონერი კარგად ვერ ერკვევა საქ-

მის დეტალებში და აფხაზეთის სიტუაციის არსში, ვისთან და რასთან ჰქონდა საქმე.

ჯ.ლუკა წერს, რომ აფხაზეთში ქალაქები არაა, რომ აფხაზები ზღვის სანაპიროზე არიან გაფანტული 150 მილის სიგრძეზე, რომ აფხაზების ცხოვრების წესი ისეთივეა, როგორიც ჩერქეზების, ისინი ქრისტიანები არიანო, მაგრამ ქრისტიანულ რიტუალებს არ ასრულებენო. ამასთან, წერს, რომ აფხაზებს მტრობა და ომი აქვთ როგორც ჩერქეზებთან, ასევე მეგრელებთანო.

საინტერესოა იტალიელი მისიონერის ქრ.კასტელის ცნობები აფხაზეთის მთავრის ბესლაკო შერვაშიძის (შარაშიას) სარწმუნოებრივი დახასიათება, რომლის მიხედვით მთავარი თითქოს ქრისტიანია: იტალიელები უყვარს, რომელთაც ორი ეკლესია გადასცა, ითხოვს ახალ მისიონერებსაც. ამ დახასიათებით თითქოს ბესლაკოს ძმა სოლომონიც ქრისტიანია, მაგრამ მისიონერი ორჭოფობს და უფრო მათ მაჰმადიანობაზე მიგვანიშნებს, ე.ი. ის ერთ მხრივ აფხაზეთის მთავრების ქრისტიანობაზე წერს, ხოლო მეორე მხრივ მათ ორმაგ ბუნებაზე, მაჰმადიანობაზე. მისიონერი იმასაც ამბობს, რომ აფხაზი მთავრები ქართულად მეტყველებენ, ქართულადვე წერენ და ლოცულობენ კიდევაცო, მაგრამ ამის გულწრფელობაში მისიონერს ეჭვი ეპარება¹.

აღსანიშნავია, რომ არც ქრ.კასტელს, არამედ არც ერთ სხვა მისიონერს წარმოდგენა არა აქვთ გვიანდელი „აფხაზების“ (ე.ი. აფსუების დემოგრაფიულ სურათზე. ისინი ხედავდნენ, რომ ასეთი აფხაზები აფხაზეთის ზღვის სანაპიროზე და სადღაც (?) მთებში იყვნენ მიმოფანტული, რომელთაც არც დამწერლობა (ნიგნიერება) გააჩნდათ, არც ქართულ ანბანს ხმარობდნენ, არც არითმეტიკა იცოდნენ (დათვლას ხან კრიალოსნის მარცვლებით აწარმოებდნენ, ხან კენჭებით და ხან რით).

მისიონერის თქმით, ისინი აღრიცხულიც კი არ არიანო, ე.ი. რაოდენობაზე წარმოდგენაც კი არავის ჰქონდა. სრულიად ზოგადი წარმოდგენა არსებობდა მათ რაოდენობაზე - თითქოს მთებში ცხოვრობდნენ, მაგრამ აფხაზეთის ასეთი მთა, სადაც ისინი შეიძლება ვიგულისხმოთ მხოლოდ პატარა თემი ფსხუ იყო, ხოლო კოდორის სათავეში, სადაც ადრე მისიმიანები სახლობდნენ, ახლა თითქმის ცარიელი იყო, სადაც ისტორიულად არცერთი აფსუური

¹ დონ ქრისტოფორო დე კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1977.

ტოპონიმი არ არსებობს (მხოლოდ სვანური). ასე, რომ აფსუების ცხოვრება აფხაზეთის მთებში - ზოგადია და გაუგებრობა უფროა.

რა თქმა უნდა, ამისი ახსნა არცთუ ძნელია, რადგან ისინი როგორც ქრისტიანი ქართველები ნალექვის პირზე იყვნენ თურქ-ოსმალთა და ჩრდილო-დასავლეთის მეზობლების: ჩერქეზების, ყირიმის, აფსუა-აბაზების, ჯიქებისა და სხვა მაჰმადიანთა თუ მისი ამყოლთა ზეგავლენით.

საინტერესოა საქართველოს ისტორიის მცოდნე მისიონერი არქანჯელო ლამბერტის ცნობები, რომელშიც XVII საუკუნის შუახანების სამეგრელო-აფხაზეთის (ზოგჯერაც აღმოსავლეთ საქართველოსიცი), მან კარგად იცის, რომ აფხაზეთში ბევრი ეკლესია იდგა (რომელთა უმეტესობა გაუქმებული იყო დროის ხანგრძლივობისა და თურქ-ოსმალების ზეგავლენით), რომლებიც წმინდა წყლის ქართული კერები იყვნენ (ლამბერტი როგორც კათოლიკე მისიონერი ბევრჯერ აკრიტიკებს ქართულ მართლმადიდებულ ეკლესიას)¹.

ა.ლამბერტიმ კარგად იცის, რომ აფხაზეთის ყველა ეკლესია ქართულია და ისინი სამეგრელოს სამთავროს ექვემდებარებოდნენ, მის რუკაზე აღნიშნულია მაგალითად, დრანდა, მოქვი, ბედია, ქიაჩი, წიფურია (თაგილონი) და სხვ. ლამბერტის განსაკუთრებით ბევრი ეკლესია აქვს დასახელებული გალის, ოჩამჩირისა და გულრიფშის რაიონებში, დაახლოებით 50-მდე, მათ შორის: დრანდა, სათამაშია (ტამიში), წყურგილი, მარმარისკარი, აგუ, ფშია, (ფშაფი), გორდა, ტყვაჯა (ტყვარჩელი), დღევანა, პიტაური, ილორი, ლეგიონი, მერკულა, ლალიძგა, მოქვი, თილითი, ოლუშე, მარცხული, ფუცქური, ლიმორი, აპერზოლი, ნაუგილერი, გუდა, ტობაწყარი, ციმური, სუბეიში, გაგიდა, პაპათი, ზანარი, საჩინო, წარჩე, არკამა, ბედია, ჩხორთოლი, ჟირპიჯი, ცეიში, სათანჯო, სუჯუნა, გოგიელი, შეშელეთი, ქვითი, გენათი, სამხარი, წიფურია, სიდა, კადარი, ბარლები, ერინკარი, ნაშაკია, ლეტა და სხვ.²

საერთოდ და ამ შემთხვევაში კერძოდ ხომ საუბარიც კი უკიდურესად უტიფრობაა ჩამოთვლილი ტერიტორიების (დაახლოებით აფხაზეთის ნახევრის) ეკლესია-მონასტრების არა ქართულობის შესახებ, მით უფრო საქმე XVII საუკუნეს ეხება და აფსუების მაშვრალი ხელი მათ ფაქტობრივად ჯერ არც კი

¹ ა.ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938.

² ჯ.გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ.213-214.

შეხება, რადგან ისინი ჯერ კიდევ საქართველოს (სამეგრელოს) მხარეში არიან, როგორც ადმინისტრაციულად, აგრეთვე ფაქტობრივად ანუ სულიერად, სხვათა შორის, მისიონერებმა იციან, რომ მიუხედავად წარმართობისა, აფსუებს, ასევე მაჰმადიანებს ეშინიათ და ერიდებიან მათი ხელყოფის.

თუ ჩვენ სინამდვილით ვიხელმძღვანელებთ, აწინდელი აფხაზების სამხრეთ-აღმოსავლეთის რაიონების: გულრიფშის, ოჩამჩირის და გალის რაიონები XVII საუკუნის ბოლომდე თითქმის სამეგრელოს სამთავროს კუთვნილება (განუყოფელი ნაწილი) იყო და ამის შემდეგლა თუ შეიძლება მისი აფხაზეთის ადმინისტრაციულ კუთვნილებაზე ფორმალური მსჯელობა (მოსახლეობის არამეგრულობაზე საუბარი საერთოდ შეუძლებელია), საქმე ისაა, რომ აფხაზეთის ქართველმა მთავრებმა შერვაშიძეებმა ლევან III-ის (1681 წ.) გარდაცვალების შემდეგ ისარგებლეს ოდიშის ტახტისათვის გაჩაღებული ბრძოლით და კოდორ-კელასურიდან ენგურამდე მინა-წყალს დაეპატრონენ, როდესაც ლევან IV (1683-1691 წწ.) დროს ფაქტობრივი მთავარი გიორგი ლიპარტიანი იყო, რომლის დროს სამეგრელოს სამთავროში დაიძაბა და აირია შინაურობა, ამიტომ აფხაზეთის მთავრებს რეალური შესაძლებლობა მიეცათ ენგურამდე მინა-წყალს ნაპოტინებოდნენ და დაეპყროთ. როდესაც აფხაზეთის ეკლესიის მართვა-გამგეობაც აირია და დაეცა. როდესაც ყვაპუ შერვაშიძემ 100-მდე საეკლესიო მოღვაწე დახოცა ეკლესიის განძის ძვირფასი თვლებით შემკული ნმ.სტეფანეს ნივთის მოპარვის საბაბით. როგორც ჩანს, შიდა ვითარება ისე აირია აფხაზეთსა და სამეგრელოში, რომ ამას მოჰყვა აფხაზეთის მთავრის ლაშქრობა სამეგრელოში (1685 წ. აპრილი) და მოსახლეობის აოხრება. სამეგრელოში ყოფა-ცხოვრება აერიათ მისიონერებსაც (პატრი გაეთანო ტურკის, პატრი იოსებ ტორიჩელის და სხვებს, რომელთაც სორეხ შერვაშიძე მფარველობდა, მაგრამ ეს საერთო ვითარებას ვერ ცვლიდა).

XVII საუკუნის 90-იან წლებში აფხაზეთის მთავარმა ზეგნაყ შერვაშიძემ თითქმის ენგურამდე შეიერთა სამეგრელოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილი, რომელიც იმერეთის მთავრის არჩილის ფაქტობრივი მოკავშირე გახდა, რომლის შედეგად ოდიშში 1691 წელს გიორგი ლიპარტიანმა ლევან IV დადიანი დაამარცხა და თურქეთში გააქცია.

1696 წელს თურქეთმა იმერეთის მეფედ გიორგი IV (1686-1698 წწ.) ცნო, ხოლო დადიანობა მამია III გურიელს ებოძა (1689-

1711 წ.). საქმე ამით არ დამთავრდა და 1698 წელს არჩილმა მოკლეს ხნით დაიბრუნა მეფობა, მაგრამ იმერეთის ტახტი ალექსანდრე IV-ის უკანონო შვილმა სვიმონმა (1698-1701 წწ.) ჩაიგდო ხელში, ოღონდ იმერეთის რეალური მეფობა გიორგი აბაშიძის ხელში იყო. ასეთი გაურკვეველი ვითარება იყო სამეგრელოშიც, სადაც დადიანობა მამია გურიელს ეკუთვნოდა, მაგრამ საქმეს გიორგი ლიპარტიანი განაგებდა. რასაკვირველია ასეთი ქაოსი, პირველ რიგში, აფხაზეთის მთავარმა გამოიყენა და სამეგრელოს ჩრდილო-დასავლეთის ტერიტორიების დაუფლების შესაძლებლობა მისცა.

ზეგნაყის გარდაცვალების შემდეგ კელასურსა და ენგურს შორის ტერიტორიები აფსუა-აფხაზეთმა ხელიდან არ გაუშვეს ზეგნაყის მემკვიდრეებმა, რომელთაც აფხაზეთი ბზიფსა და ენგურს შორის სამ ნაწილად გაიყვეს: ბზიფიდან კოდორამდე უფროს ძმას როსტომს ერგო, კოდორიდან - ლალიძგამდე ჯიქეშიას, ხოლო ლალიძგიდან - ენგურამდე - ყვაპუს. აფხაზეთის ასეთმა განაწილებამ და აფსუათა ექსპანსიურმა პოლიტიკამ განსაკუთრებით გულრიფშ-ოჩამჩირე-გალი დააზარალა, სადაც ნაწილობრივ მაინც მთავარ შერვაშიძეთა შედარებით ერთგული აფსუა მოსახლეობა ჩასახლა, მაგრამ ადგილობრივი ლაზ-მეგრელების აწიოკებისა, აყრა-გაყიდვისა და ხოცვა-ჟლეტის ხარჯზე.

როგორც ჩანს, XVII საუკუნის ბოლოს, როდესაც სამეგრელო ყოველმხრივ მძიმე მდგომარეობაში იყო ისედაც ქართველთა ძმათამკვლელი ომის შედეგად, ვერაფრით ვერ იგერიებდა ჩრდილო კავკასიიდან შემოსეულ სხვადასხვა ხალხისა თუ ეთნიკური ჯგუფების ნაკადს და დიდ გაჭირვებას განიცდიდა, რასაც, პირველ რიგში, უცხოელი ავტორები აკვირდებოდნენ და ასახავდნენ, მათ შორის ფრანგი გ.სანსონი თავის რუკაზე და ნაწერებში, რომელიც თავის ლექსიკურ ნაწერში განსაკუთრებით ჩერქეზების (სირკასების) შემოსევაზე წერს, რომელთაც ხელში ჩაიგდესო სოხუმი და მიწები კოდორამდე. საინტერესო ისაა, რომ გ.სანსონი ინფორმირებული იყო აფხაზეთის ძველ ისტორიაშიც, რომ აბაზგები ჩერქეზებისაგან განსხვავებული სხვა ხალხიაო და კოლხეთში ცხოვრობდნენ¹.

ენ. ჩერქეზებზე ანუ აფხაზეთში ჩრდილო კავკასიიდან შემოსეულ ხალხზე კიდევ უფრო საგულისხმო ცნობებს გვანცდის გერმანელი ენათმეცნიერი ჰენრიხ იულიუს კლაპროტი (1723-

¹ Дж. Гамахрия; Б. Гогиа; Абхазия ист. Област Грузий, ст.845.

1735 წ.), რომლის განმარტებით აფსუები ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის მაცხოვრებლებია ანტიკურ ხანაში (ისინი ჩრდილო კავკასიის აბორიგენებიაო, მაგრამ შემდეგ სხვაგან გავრცელდნენო, ე.ი. მიახლოებით იცის, რომ ისინი აბაზები თუ მათი თანამოძმეებია)¹.

აფხაზებთან დაკავშირებით სწორ და იშვიათ ცნობებს გვანუდის ინგლისელი ავტორი ედმუნდ სპენსერი (1851 წ.), რომელიც მართალია აფხაზებს არაზუსტად ჩერქეზებად მოიხსენიებს, მაგრამ მან იცის, რომ აფხაზეთში შესული ხალხი ყირიმიდან და ყუბანიდან არიან (ხანებისა და სულთნებისადმი დაქვემდებარებული), რომლებიც სოხუმის ახლომდებარე ადგილებში ჩასახლდნენ და რუსების დაუძინებელი მტრები არიან².

ჯ.გამახარიას მართებული დაკვირვებით, აფსუებზე ყველაზე სანდო და სარწმუნო ცნობები აქვთ რუსებს, სახელდობრ პროფესიონალ ისტორიკოსს (რუსების ისტორიკოსების მამად ნოდებულ ვ.ნ.ტატიშჩევს - სახელმწიფო-სამხედრო მოღვაწეს - 1686-1750 წწ.), რომლის რწმუნებით „ობეზები“ აფხაზები (ე.ი. აფსუები) კი არა, არამედ ქართველები არიან. ხოლო „აბაზა“ თათრული წარმომავლობის ხალხია, აფხაზეთი კი - სამეგრელოს ჩრდილოეთი ნაწილია, რომელსაც თურქები „აფხაზას ეძახიან, ჩვენი წინაპრები კი ობეზებს უწოდებდნენ: Паче же мною, часть Мингрелии Северная, которую турки и кабардинцы именуют Абхазов, наши древние именовали обезы. Нине оной большую часть кубанцы наполняют.³

როგორც ვხედავთ, გამოჩენილი რუსი ისტორიკოსი - რუსი ისტორიკოსების მამადნოდებულმა აფსუებთან დაკავშირებით არავითარი კითხვის ნიშანი არ დატოვა, რადგან თვითონვე - თავისი თვალთ და დაკვირვებით არის სრულყოფილი და სარწმუნო მნახველი და მოწმე (თვითმხილველი) ყოველივე იმისა, რაც XVII საუკუნის II და XVIII საუკუნის დასაწყისში ხდებოდა ჩრდილო კავკასიაში და აფხაზეთში, რასაც მიკიბულ-მოკიბულად, ანუ

¹ ციტირებულია იგივე ჯ.გამახარია-ბ.გოგიას წიგნიდან, გვ.289-290, 298-301.

² კოხისა და სპენსერის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ლ.მამაცაშვილის გამოც., თბ., 1981, გვ.135.

³ Б.Н.Татищев. История Российская, т.I, М.-Л. 1962, с. 164, 171, 202. 375. 414, 418, 422; ჯ.გამახარია. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 270-271.

ორჭოფულად და ორაზროვნად კი არ ასახავს, არამედ საოცარი სიზუსტით და დამაჯერებლად. აქედან დიდად საგულისხმო და სარწმუნოა ისიც, რომ ტატიშჩევმა იცის აფსუების წარმომადგენლობა-სადაურობა „დიდ სათათრეთიდან“.

აფხაზეთის საქართველოსადმი კუთვნილების და აფსუების ყუბანისპირეთიდან გადმოსახლების უთუო და უეჭველი გადმოსახლებაზე ასევე უტყუარად წერს რუსი სამხედრო ისტორიკოსი ა.დიაჩკოვ-ტარასოვი: «Думается, что большое племя абасов теснимое адыгейскими племенами частью перевалили за Гагринский край, частью за перевалы Псеашка Абирц, Цагеркер, Марух, Клухор. Произошло это не так давно, быт может в XVI-XVII веках. Некоторые думают, что мингрелцы жили значительно севернее, что в эпоху основания г.Сухуми здесь гостдствовали мингрельцы, так как слово «Сухуми» Мингрельского происхождения (цхуми-жаркий), что раскопках близ Сухума найдены вазы, носящие печать Грузинской культуры, и монеты с Грузинской надписью. Однако это гипотеза требует дальнейшей разработки со своей стороны, ими в беду большую близость языков мингрельского и лазского, упоминаемое древними географами поселение Старую Лазику (Vetus Easika) близ села Новомихайловского, на р.Нечепсухо, в 41 версте от Туапсе, упоминание Гелля, что в его время Абхазы в окрестностях Лихны говорили на языке азра, указание Безыменного в его перилле на то, что от Диоскуриады до р. Апсары жил прежде народ называвшийся «Колхами» последствия переименованные в Лазов, сильное культурное влияние, оказанное мингрельцами на абхазцев... мы признаем, что за этой гипотезой есть будущность.¹

შეიძლება, რომ ა.დიაჩკოვ-ტარასოვი ერთ-ერთ ისტორიკოსია, რომელიც დიდი ცოდნით და სიზუსტით აგვიწერს აფხაზეთში აფსუების ჩასახლებას და ადგილზე ლაზ-მეგრელების ცხოვრებას. ცდომილება შეინიშნება მხოლოდ სოხუმის სახელწოდების განმარტებაში აქვს, რომელიც უეჭველად სვანურ-ქართველური ტოპონიმია და ცხელს კი არ ნიშნავს, არამედ მცენარე რცხილის ცოცხალი სახელწოდებაა, რომელიც სვანების ძველი ნაკვალევია.

ა.დიაჩკოვ-ტარასოვი რომელსაც ვერ დააბრალებ ქართველებისადმი ტენდენციურ მომხრობას და შემდეგაც დაუბრუნდა

¹ А.Н.Дьячков-Тарасов. Гагры и их окрестности, Тифлис, 1903, стр. 36-37.

აფხაზეთის ახალი მოსახლეობის შედგენილობის განსაზღვრას ეთნიკური წარმომავლობის შესაბამისად და უკვე 1905 წელს დაბეჭდვით მიუთითებდა აფხაზეთში ქართველთა (მეგრელთა) მკვიდრ განსახლებაზე: «Абхазцы не всегда обитали там, где теперь живут, а предание их и многие историческими картвельские племена, пока не остановились у Ингури».

როგორც ვხედავთ, სამხედრო პირი დიამკოვ-ტარასოვი, რომელიც რუსეთის კოლონიზატორთა ნამდვილი წარმომადგენელი იყო აფხაზეთის ათვისების საქმეში, სინამდვილეს ვერ მალავდა იქ აფსუათა ჩრდილოეთიდან (ყუბანისპირეთიდან) მოსულობაზე და ქართველთა განსახლებაზე: «Тесня в предшествующие века Мингрельцев на юг абхазцы своей передовой линии смешивались с тесными, принимать от них многие обычай, твердо стояли за христианство, чего нельзя сказать про северные округа Абхазии, быстро подчинившиеся проповеди ислама».¹

აქ, ჯ.გამახარიაშვილს უყოყმანოდ დაინახა, რომ აფსუებმა ძველად კი არ მიიღეს ქრისტიანობა (ვითომ ეს უკვე დაივიწყეს), არამედ გვიან შუასაუკუნეებში აფხაზეთში ჩამოსახლების შემდეგ. ფაქტია მეგრელებისაგან (გ.გ.), მაგრამ ზერელედ და ორჭოფულად, რაც მუჰაჯირობამ ანუ თურქეთში გახიზვნამაც ცხადჰყო.

აფხაზეთში ქართველთა ისტორიულ განსახლებას ადასტურებს არა მხოლოდ წერილობითი წყაროები, არამედ არქეოლოგიური მასალებიც, ამას მოწმობს ცნობილი რუსი არქეოლოგი ფ.სიზოვი, რომელიც სოხუმის გათხრების შედეგების საფუძველზე აღნიშნავდა, რომ სოხუმის განათხარი არქეოლოგიური ნივთები ქართული კულტურის ბეჭედს (შინაარსს) ატარებს².

სამეგრელოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში (გულრიფშ-ოჩამჩირე-გალში) რომ XVII საუკუნის ბოლოს ჩამოსახლდნენ აფსუები და არც დიდი რაოდენობით, ეს არაერთ სხვა ნაშრომშიც გვაქვს ხაზგასმული, რომელიც არცთუ იშვიათად არის დაფიქსირებული კავკასიის ადმინისტრაციის ოფიციალურ მასალაში, ასევე ქართულ და უცხო წყაროებში. კერძოდ ყვავუ შერვაშიძის მმართველობის მასალებში, სადაც მისი უფროსი ძმის როსტომის

¹ А.Дьячков-Тарасов, Бзыбская Абхазия ико имп. р. геогр. общества. т. XVIII, Тифл., 1905. стр. 85. его же, Абхазия и Сухум в XIX, Тифл., 1910, с.152-510.

² В.Сизов, Материалы по археологии Кавказа, Выпуск II, стр. 20-29, 33-35, 39, 46, 49.

სამფლობელო ბზიფიდან ათასზე ცოტა მეტი ადამიანი, მათ შორის: ანჩაბაძეები, ემხვარები, ინალიშვილები, მარლანიები, ზვანბაიები, ლაკერბაიები, აქირთავეები (თითქმის გაქართველებული პრივილეგირებული ფენები) აგრეთვე რიგითი მასა: ზუხბაია, კაკუბავა, ყოლბაია, აკიშბაია, ბუთბაია, ქეცბაია, ეზუხბაია, წუშბაია, ქირთბაია, ხინთბაია, ზვაცაბაია და სხვ. აქ ხაზგასმით უნდა ითქვას, რომ ზოგიერთი აქ წარმოშობით ქართველია, ზოგიერთიც შედარებით ადრე მოსული აფსუა, რომელსაც პრივილეგიის მიცემით გაუქართველეს გვარი, გამონაკლის მდებრივ გვარს თავისი ძველი გვარი აქვს შემორჩენილი. ამასთან, რუსეთის იმპერიის მიერ აფხაზეთში გაქართველების (ქართველებში აფსუების ასიმილაციის) პოლიტიკა შეჩერებულ იქნა XIX ს. I ნახევარში, შეუმჩნევლად მაგრამ მალე დაიწყო რუსიფიკაცია, რომელმაც XIX ს. II ნახევარში უკვე შედარებით ფართო ხასიათი მიიღო).

საინტერესოა აფსუების აფხაზეთში ჩამოსახლებასთან არსებული ზოგიერთი გადმოცემა, რომლის მიხედვით აფხაზეთის პირველი აფსუური გვარებია: აგრბა, ადლეიბა, ინაფშა და სხვ., რომელთა გადმოსახლება აფხაზეთში ყირიმთანაა დაკავშირებული (ჩვენი აზრით, ეს ყირიმის ხანების ექსპანსიას უნდა უკავშირდებოდეს, როდესაც ისინი თურქეთს ექვემდებარებოდნენ და ემსახურებოდნენ. ამ გადმოცემის მიხედვით, აფსუების აფხაზეთში გადმოსახლება თითქოს მაშინ მოხდა, როდესაც მათ აფხაზების გაფანტვა და აფხაზეთის უკაცრიელ უდაბნოდ გადაქცევა გაიგეს, შესაძლებელია ეს გადმოცემა ნაწილობრივ მაინც სინამდვილის ანარეკლი იყოს, არსებობს სხვა გადმოცემებიც, რომელთა მიხედვით ჩრდილოეთ კავკასიიდან და ჯიქეთიდან აფხაზეთში ავიძების, ამფარების, აშუბების, არშებების, შამბების, კაპბების და სხვა აფსუების ჩამოსახლების შესახებ, რაზედაც მათი გვარების აბაზების გვარებთან დამთხვევა ან მსგავსებაც მეტყველებს.

ყველაფერი ეს ერთხელ კიდევ მეტყველებს იმაზე, რომ აფხაზეთში აფსუების ჩამოსახლება გვიან საშუალო საუკუნეებში უტყუარი წყაროებითაა დამტკიცებული.

მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ არაერთგზის გვაქვს ნათქვამი, კვლავ დაბეჯითებით გვსურს იმის ხაზგასმა, რომ ალამბერტი, რომელიც საკმაო ხნით ცხოვრობდა საქართველოში, კარგადაა ორიენტირებული და გათვითცნობიერებული აფსუების ვინაობასა და ყოფა-ცხოვრების არსში. მისიონერის თქმით, აფსუები (ე.წ. აფხაზები) სამეგრელოს ჩრდილოეთით მთებში ცხოვრობენ, თურ-

ქები მათ „აბასას“ ეძახიან, რომლებიც მეცხოველეობას მისდევენ, თევზს არ ჭამენ, ქალაქებში და ციხეებში არ ცხოვრობენ, ერთიმეორეს თავს ესხმიან და ძარცვავენ, იტაცებენ ტყვეებს, მიცვალებულს მინაში კი არ მარხავენ – ხეებზე ჰკიდებენ. შემდეგ წერს, რომ ისინი, როგორც სხვა მთიელები ფორმალურად არიან ქრისტიანები – კანონები არ აქვთ, მტაცებლობას მისდევენ (მხოლოდ სახელით არიან ქრისტიანები, არც სარწმუნოებით და არც მოქმედებით ქრისტიანობა არ ეტყობათ“).

რა თქმა უნდა, ეს დახასიათება იმდენად რეალურია, რომ მას კომენტარი არ სჭირდება, რაც თავისთავად გამორიცხავს არა მხოლოდ მათი აფხაზეთის აბორიგენობას, არამედ აფხაზეთის ეკლესია-მონასტერთა რაიმე კუთვნილებასაც, რადგან მათ ჯერ კიდევ ფიზიკურად არ შეეძლოთ მათთვის ხელის შეხება.

აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრებთან დაკავშირებით საინტერესოა ლევან დადიანის მიერ წარმომადგენელის – მღვდელი გაბრიელ გეგენავას ყოფნა მოსკოვში 1636-1639 წლებში რუსეთის მეფე მიხეილ თევდორესძესთან ელჩის ადგილზე). როგორც ყველაფრიდან ჩანს, აფხაზეთი და იქაური ეკლესია-მონასტრები XVII საუკუნეში ოდიშის სამთავროში შედიოდა და მათ დადიანი განაგებდა. დადიანის წარმომადგენელი გ.გეგენავა ფაქტობრივად პირველი პირია, რომლისგანაც რუსეთის მეფე მიხეილმა და მისმა უმაღლესმა სამღვდელობამ ზოგი რამ შეიტყო ოდიშ-აფხაზეთის ეკლესიათა ფიზიკურ არსებობაზე ან, შეიტყვეს ის, რომ აფხაზეთ-ოდიშის სარწმუნოება ისეთივე მართლმადიდებელი ხასიათისა და შინაარსის იყო, როგორც დანარჩენი საქართველოსი: მათ ჰყავდათ პატრიარქი, მიტოპოლიტი, ეპისკოპოზი, არქიეპისკოპოსი, მღვდელი, ილუმენი და სხვა იერარქიული პირები, აგრეთვე ისიც, რომ ქრისტიანი უსათუოდ ჯვარს ატარებდა, ბავშვი ინათლებოდა და ა.შ., გაბრიელის მიერ რუსეთის მეფე ინფორმირებული იყო აგრეთვე იმაზე, რომ სამეგრელო-აფხაზეთის ეკლესიას იერუსალიმის პატრიარქი განაგებდა, როგორც უმაღლესი სასულიერო პირი.

ცხადია, რომ რუსეთის მეფე მიხეილი გამოეხმაურა გაბრიელ გეგენავას მისიას ანუ ლევან დადიანის თხოვნას მისი სამფლობელოს რუსეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის თხოვნის შესახებ, რაზეც საპასუხო ელჩები გამოუგზავნა დადიანს 1639 წლის

¹ ა.ლამბერტი, დასახელებული შრომა, გვ.5-6, 157-158, 166-169.

ნოემბერში. როგორც ცნობილია, რუსეთის მეფის მიერ საქართველოში გამოგზავნილ ელჩებს: ფ.ელჩინს, პ.ზახარეევს და სხვ.მათ რამდენიმე მთავარი ამოცანის შესრულება დაევაღათ: სამეგრელოს სამთავროს მომზადება რუსეთის ქვეშევრდომობაში შეყვანის შესახებ, მეორე – თუ ეს შესაძლებელი გახდებოდა მოემზადებიათ სამეგრელოს მთავრის ლევან II-ის დაფიცება სარწმუნოებრივი ნილბით და საბაბით რუსეთის ერთგულებაზე და მესამე სამეგრელოს (გულრიფშის, ოჩამჩირის და გალის რაიონების ჩათვლით, რადგან ისინი საეკლესიო თვალსაზრისით მაინც უთუოდ სამეგრელოში შედიოდნენ, ასევე ეთნიკურ-ეროვნული კუთვნილებით).

ტყუილა როდი ჰქონდა მეფე მიხეილისაგან ფედოტ ელჩინს დავალებული, რომ დადიანისათვის არ გაეგებინებია, რომ მას სამეგრელოს ქვეყნის დათვალიერება (ე.ი. დაზვერვა) ჰქონდა დავალებული და არა რელიგიური ვითარების ე.ი. რწმენის, ეკლესია-მონასტრების, სინმინდეების, რელიგიური ჩინების და სხვ.¹

რუსმა ელჩებმა ლევან II-ის ეპისკოპოზი ანდრიას არქი-ეპისკოპოს არტემის და გეგენავას თანხლებით მიცემული მისიის შესასრულებლად ათვალიერებს სამეგრელო და მისი კუთვნილი აფხაზეთის აღმოსავლეთი ადგილები და ანგარიში წარუდგინეს მეფეს. შესაძლებელია რუსეთის ხელისუფლებამ ზოგი რამ იცოდა დადიანის სამფლობელოზე თავისი დაზვერვისა და აღმოსავლეთ საქართველოში ნამყოფი წარმომადგენელისაგან, მაგრამ დეტალურად ის-ის იყო ახალა ეცნობოდა სამეგრელო-აფხაზეთის საქმეებს.

რუსი ელჩების ანგარიშების საფუძველზე, რაც სამეგრელოს და, რაც მთავარია, აფხაზეთის სამი რაიონის: გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის ეკლესია-მონასტრების მიხედვით, მკვლევარი ჯ.გამახარია უტყუარად წერს და დაასკვნის, რომ რუსეთის ელჩების ჩანაწერები – უნიკალური პირველი წყაროა, რომელთა ობიექტურობაში აფსუებიც კი ეჭვს ვერ შეიტანენ (?- გ.გ.), ამიტომ ამჯობინებენ მ ათზე არ ისაუბრონ, ვინაიდან მიუკერძოებელი (ყოველ შემთხვევაში, ქართველთა სასარგებლოდ) რუსი ავტორების მიხედვით, 1640 წელს თანამედროვე გალის, ოჩამჩირისა და გულრიფშის რაიონები სამეგრელოს შემადგენლობაშია, ამ რაიონებში მკვიდრადაა ქართული ქრისტიანული სარწმუნოება, მთელი

¹ С.Б.Белокуров. Материалы для русской истории. М., 1888, с. 284-285.

დასავლეთ საქართველოს მღვდელმთავრის საჯდომი ბიჭვინთა-შია; მღვდელმსახურება ქართულად მიმდინარეობს; რუსები აფხაზებს (აფსუებს) არც ერთხელ არ ახსენებენ, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს ხალხი ამ ტერიტორიაზე ჯერ არ ცხოვრობდა და შესაბამისად, დასახელებულ საეკლესიო ცენტრებთან (ე.ი. დრანდის, მოქვის, ილორის, ბედიის, აგრეთვე გულრიფშის, ოჩამჩირის და გალის 50-მდე სხვა ეკლესიასთან) მათ არანაირი კავშირი არ ჰქონდათ. ეს ცენტრები (და რიგითი ეკლესიები – გ.გ.) ეკუთვნოდა ხალხს, რომელსაც ჰქონდა ქართული მნიგნობრობა, ხოლო ერთმანეთში სასაუბრო, ვახუშტი ბატონიშვილის ტერმინით – „ნამხდარი ქართული“ ანუ მეგრული იყო)¹.

აქ ყველაფერი ნათელია, ოღონდ თანამედროვე პირობებში შეიძლება დავამატოთ ის, რომ რუსეთის იმპერიას როცა სჭირდება თავისი თავის აგრესიის და ოკუპანტობის უარსაყოფად ყველაფერს თავდაყირა აყენებს, ელემენტარულ ჭეშმარიტებას და უდაოსაც სადაოდ ხდის, სრულიად უსირცხვილოდ და უტიფრად უარყოფს წარსულში საყოველთაოდ აღიარებულ სამართლიანობას.

როგორც არაერთი მეკლესიარი წერს, ნაწილობრივ მაინც საინტერესოა თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების ცნობები აფხაზებსა და აფხაზეთზე 1641 წელს. მართალია, ის ბევრ რამეში ვერ გაერკვა (აფხაზები ანუ აბაზები 25 ტომს შეადგენსო – ე.ი. თუ ჩვენებურად ვიტყვი – 25 თემს და არა ტომს), მაგრამ ზოგი რამ მაინც მიახლოებით აღწერა, ჩანს მის მიერ აღწერილი ზოგიერთი ტომი (თემი) ქართველებია, ზოგი – ჩერქეზები, ზოგიც აბაზები ანუ აფსუები, მაგრამ ზოგიც ძნელი მისახვედრია – ვინ?².

ე.ჩელები შენიშნა, რომ მის დროს გუდაუთაში მეგრულად ლაპარაკობდნენ, მაგრამ აქ და გაგრამიც აფსუებიც ჩანან, ოღონდ ისლამის მოტრფიალე და არა ქრისტიანები.

ე.ჩელების ნაშრომიდან ჩანს, რომ XVII საუკუნის შუახანებში აფხაზეთი უკვე არეულია არა მხოლოდ რელიგიურად არამედ ეთნიკურადაც – აქ აფსუები მხოლოდ ერთი ნაწილია მოსახლეობის, რომლებიც ჩანს ჩერქეზეთიდან წამოვიდნენ ან ჯერ კიდევ მოდიან და უკვე მაჰმადიანური რწმენისანი არიან – ოღონდ არა მტკიცედ, არამედ ზედაპირულად. ამდენად, აფხაზეთის ეკლესია-

¹ ჯ.გამახარია, აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ.230.

² ბურჯანაძე, ევლია ჩელების მოგზაურობა საქართველოში, 1641 წელს...

მონასტრებთან მათ საერთოდ არაფერი აკავშირებდა (გარდა იმისა, რომ შემდგომ უკვე ემტერებოდნენ). საფიქრებელია, რომ ევლია ჩელების მიერ ბიჭვინტა-ადლერის ზონაში აფსუა-აბაზებია ჩამოსახლებული, რომლებიც წარმართები იყვნენ, მაგრამ მაჰმადიანობისადმი მიდრეკილი (უნდა ვივარაუდოთ, რომ ბიჭვინტა-ადლერის მხარეზე დასახლებული აფსუა-აბაზები სოჩის მხრიდან არიან გადმოსული, ხოლო ნაწილი უშუალოდ ყუბანის სათავეებიდან (აფხაზეთის გადმოსასვლელებით).

მიუხედავად ზოგიერთი – ზოგადი და მიახლოებითი ცნობებისა, აფსუათა დემოგრაფიული თავდაპირველი ცნობები აფხაზეთში ყველაზე არეული და დაუზუსტებელია, აფხაზეთში, სადაც ისინი XVII საუკუნის შუახანებიდან ჩანან უფრო დამკვიდრებული, მაგრამ არც ისე მრავალრიცხოვნად. ამას ადასტურებს აფხაზეთში ჩამოსახლებული იერუსალიმის პატრიარქის პასიოსის მისიის წევრი არქიდიაკონის დოსითეოსის ცნობები (1658 წ.), რომელიც ადგილზე ჩამოსვლის შემდეგ ასახელებს ჯიქებს, აბაზგებს, აფხაზებს და სხვ, მისი აღწერით ჯიქები ცხოვრობენ უკრუხიდან (ყუბანიდან – ნიკოპსიამდე (ნეჩეპსუხომდე), მისივე თქმით, ნიკოფსიიდან სოტერიუპოლისამდე (ბიჭვინტა) 500 მილია, სადაც აბაზგები ცხოვრობენ, რომლებიც ქრისტიანები იყვნენ, მაგრამ კონსტანტინეპოლის დაცემამდე (1453 წ.), შემდეგ წარმართები გახდნენ, რაც არასწორი უნდა იყოს მკვლევარი ჯ.გამახარიას კომენტარით და ჩვენიც, რადგან თუ კონსტანტინეპოლის ანუ ბიზანტიის დაცემის გავლენაზეა საუბარი, მაშინ ქრისტიანი აბაზგები (ჩვენი აზრით - ქართველები) წარმართები კი არა, მაჰმადიანები უნდა გამხდარიყვნენ. საქმე სინამდვილეში აფსუა-აბაზებს უნდა ეხებოდეს და არა მცირერიცხოვან აბაზგებს, რომლების ოდინდელ ქრისტიანობაზე ლაპარაკი შეცდომაა. სხვა საქმეა აფსუა-აბაზების გარევა აბაზგებში, რომლის ზეგავლენით აბაზგებიც შესაძლებელია წარმართები გახდნენ, ამაზე უნდა მეტყველებდეს ის, რომ აფსუებმა (ანუ აბაზებმა) ყუბანიდან წამოიღეს თავისი წარმართობა და არა კონსტანტინეპოლის დაცემის შემდეგ შეითვისეს, რასაც ისიც მოწმობს, რომ აფსუა-აზებმა ქრისტიანული სარწმუნოების ტერმინოლოგია მეგრელთა გავლენით შეითვისეს და არა სხვა ვინმესგან, ამაზე მოგვითხრობს დოსითეოსის ცნობებიც, რომლის მიხედვით აფხაზები (ე.ი. აფსუები) მეგრელებთან თუ მათ მსგავსად ზეიმობდნენ ქრისტიანულ დღესასწაულებს, მაგალითად, თანაფა-ალდგომას ანუ

„ტენეფეს“, ილორობას და სხვ. (ეს კარგად ჩანს მ.სელეზნიევის მიერ გამოქვეყნებულ დოსითეოსის ნაშრომიდან)¹.

ამ ცნობებიდან (რომელსაც მ.სელეზნიოვიც იმეორებს) საინტერესო ისაა, რომ დოსითეოსი ლევან დადიანთან და წმ. ილორობის დღესასწაულში აფხაზების მონაწილეობის შესახებ აღნიშნავს, რომ ისინი ქვემო იბერების მეფეს მისდევდნენ ქრისტიანული დღესასწაულების აღსანიშნავად, რომ იბერიის მეფეები მეგობრობდნენ და ბატონობდნენ აფხაზებზე, რომ ლევან დადიანის „მეფობის“ დროს (1600 წ. შემდეგ) 40000 აფხაზი მოინათლა².

აქ ძნელი ან შეუძლებელია არა მხოლოდ იმის გაგება, თუ კონკრეტულად ვინ იგულისხმება „აფხაზში“ აბაზგი, თუ აბაზი და ლაზ-მეგრელი თუ სხვ., აგრეთვე თუ ტერიტორიულად რომელი აფხაზეთის მოსახლე იგულისხმება გუდაუთა, გაგრა და ადღერის მხარეც, თუ ახალი ათონის (ანაკოფიის) ან კოდორ-კილასურის აღმოსავლეთ ნაწილი, თუ მთლიანად მთელი ე.წ. აფხაზეთის მოსახლეობა. თუ ჩვენ ყველა აფხაზს (რომელშიც ძველი ქართველი აფხაზებიც შეიძლება ვიგულისხმოთ, მაშინ ეს ციფრი ბევრი არაერია, თუ მხოლოდ აფსუა-აბაზები და აბაზგები იგულისხმება – არც მაშინ. ე.ი. საქმე უფრო სავარაუდო და სამარჩიელოა, ვიდრე ზუსტ რაოდენობაზე, მით უფრო არავინ იცის თუ 40 ათასი მიახლოებით ყველა იყო, უმრავლესობა თუ უმცირესობა. სამწუაროდ აფსუა-აბაზების და აბაზგების რაოდენობა XVII საუკუნეში კი არა, ახლაც სადაოა, არამც თუ სამი საუკუნით ადრე.

საინტერესოა ისიც, რომ დოსითეოსის ცნობების გამომცემი მ.სელეზნიოვმაც კი არ იცის ზუსტად ვინ იგულისხმებოდა ტერმინ „აფხაზში“ აბაზგები, ვინც მაშინ შავი ზღვის ჩრდილო სანაპიროზე ცხოვრობდა, თუ ბაგრატიონების პირველი დინასტიის მეგრელები და გურულები (ქართველთა სამეფოს ნაწილი დედაქალაქად თბილისის გახდომამდე). საბოლოო ჯამში ზუსტად არ ვიცით რამდენად სწორია დოსითეოსის ცნობა 40 ათასი აფხაზის მონათვლაზე, მიუხედავად იმისა, რომ მან ალბათ იცოდა ლევან დადიანისგან აფხაზების ქრისტიანობაზე მოქცევის მიზნით განეული ღონისძიებები.

¹ იხ. М.Селезнев. Руководство к познанию Кавказа. Кн. II, СПб, 1847.

² იხ. იქვე

დოსითეოსის ცნობებში ნიშანდობლივია ისიც, რომ 1677 წლის მეორედ ჩამოსვლის დროს, ის მოწმე გახდა ოსმალების (აფსუებთან) მიერ იმერეთის დალაშქრისა და ქუთაისის დაუფლების, როდესაც აფხაზებმა დრო იხელთეს და სადადიანოს სამფლობელოც ააოხრეს, განსაკუთრებით მისი ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილი (სადაც ქართული ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრები, მოქეი, ილორი და სხვა ხელყვეს, ტერიტორიები კი დაიპყრეს და ნელ-ნელა დაეუფლენ¹.

XVII საუკუნის აფხაზეთ-სამეგრელოს ურთიერთობაზე საინტერესოა აგრეთვე ანტიოქიის პატრიარქი მაკარისა და მისი ვაჟიშვილის არქიდიაკონი პავლე ალექსოელის ცნობები (XVII საუკუნის 60-იანი წლების ბოლო), რომელშიც ჩამოთვლილია არა მხოლოდ აფხაზების მიერ აოხრებული დრანდის, მოქეის, ბედიის და სხვა ეკლესია-მონასტრები, არამედ აქ საინტერესოა უცხოეთის სასულიერო პირების მიერ ამ ეკლესია-მონასტრების ქართულ (ამ შემთხვევაში დადიანთა) კუთვნილებაზე, არამედ იმაზეც, რომ ბედიისა და სხვა მონასტრები ჯერ კიდევ ინახავდნენ ქრისტიანულ სიწმინდეებსა და სხვა ქრისტიანულ საუნჯეებს (სიმბოლოებს), რომელთაც საყოველთაო მნიშვნელობა ჰქონდათ ქრისტიანული სამყაროსათვის, მათ შორის იყო ბედიის ტაძარში დაცვებული ვლადიმერის ღვთისმშობლის ხატი ღვთისმშობლის სარტყელთან ერთად (რომელიც უსაფრთხოების მიზნით დადიანმა ზუგდიდში გადმოიტანა. შემდეგ კვლავ ბედიაში გადაუტანიათ). მთავარი ისაა, რომ პატრიარქმა მაკარიმ და მისმა ვაჟიშვილმა არქიდიაკონმა პავლემ კარგად იციან, რომ ბიჭვინტის, დრანდის, მოქეის, ბედიისა და სხვა ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრები ქართველთა სახელმწიფოებრივი კუთვნილების ძეგლებია, მაგრამ ისინი დაპყრობილი არიან „ბიწიერების“ (იგულისხმება აფსუები და მათი მომხრე მაჰმადიანები) მიერ XVII საუკუნის შუახანებში².

საქართველოს ქრისტიანობაზე მოქცევისა და აფხაზეთის ეკლესიის ქართველობაზე რეალური ცნობები აქვს პატრიარქ მაკარის, რომელიც სამეგრელოში იმყოფებოდა 1669 წელს და აგვიწერს, ანტიოქიასთან საქართველოს სულიერ ურთიერთობას,

¹ მ.სელეზნიოვი, იქვე, გვ.162-163.

² მ.სელეზნიოვი, იქვე, გვ.72.

აგრეთვე იუსტიანიანეს მიერ აბაზგთა მოქცევას ქრისტიანობაზე¹. მან იცის, რომ აფხაზეთი ქართველთა სამეფოში მდებარეობს, სადაც აფხაზები ანუ აბაზები ცხოვრობენ მთებში, აგრეთვე ზიქხორები, ე.ი. ზიქები ანუ ჩერქეზები, ალანები და სხვ. (ნერს, რომ „აფხაზებს ამჟამად აბაზები ეწოდებათ“ ოლონდ ჩვენთვის უცნობია აბაზებში გვიან მოსულ აფსუებს გულისხმობს თუ არა. სხვათა შორის, მთავარი გაუნათლებლად და უნიგნურად ახასიათებს ზოგიერთ ქართველ (მეგრელ) სასულიერო მოღვაწეს, რომელთაც ქრისტიანული წესების უცოდინარობასა და თვითნებობაში (ტყვეთა სყიდვაში) ადანაშაულებს (საინტერესოა მაკარის წამკითხავი პირი, მაგალითად, (გ.როგავა - თუ წაიკითხა როგორ იტყვის, რომ „მცნება სასჯულოში“ გადმოცემული ქრისტიანული წესების დამახინჯების ამბები როგორ შეიძლება ქართველებს გადააბრალო, როდესაც კიდევ უფრო სავალალოდ მახინჯდებოდა წესები მთელ დასავლეთ საქართველოში და სხვაგან (იხ. ამაზე ჟ.გამახარიას წაშრომი „აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა, გვ. 247-249...)). მაკარის ცნობით, „აფხაზები, რომელთაც ამჟამად აბაზებად იწოდებიან მოუნათლავი ანუ არაქრისტიანები არიან, წინათ კი ყველანი ქრისტიანები იყვნენ“ (რა თქმა უნდა, ეს არ ეხება აბაზებს, რომლებიც აფსუებია და ის-ის არის მაკარი პატრიარქის დროს მოვიდნენ ან მოდიან აფხაზეთში ყუბანის-პირეთიდან.

ჩვენთვის საინტერესო აფხაზეთსა და სამეგრელოზე საკმაოდ უხვ ცნობებს გვანვდიან სხვა უცხო მოგზაური და საქმით დაინტერესებული სხვადასხვა პროფესიის პირები, მათ შორის ფრანგი ვაჭარი ჟან შარდენი, რომელმაც ჯერ სპარსეთი მოიარა, შემდეგ ჩერქეზეთი, აფხაზეთი და სამეგრელო 1672 წელს.²

ვერ ვიტყვით, რომ ჟ.შარდენი ზედმინევნით ერკვევა საქართველოს ანუ აფხაზეთ-სამეგრელოს ისტორიაში, მაგრამ ამის მიუხედავად მას ზოგიერთი სარწმუნო და მისაღები ცნობა გააჩნია, განსაკუთრებით XVII საუკუნის II ნახევრის მოვლენების შესახებ, საკუთრივ ჩერქეზების შესახებ, რომლებმაც ის აფსუა-

¹ მაკარი ანტიოქელი, ცნობები საქართველოს შესახებ, არმაღანი აღმოსავლური მწერლობის ნიმუშები, მაგალი თოდუას გამოც. თბ., 1982.

² შარდენის მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), თარგმანი და გამოკვლევა მზია მგალობლიშვილის, თბ., 1975.

აბაზებსაც ხედავს. მას მიაჩნია, რომ ჩერქეზები უნინ ქრისტიანები იყვნენო (ცხადია, აფსუა-აბაზებსაც გულისხმობს). ეჭვი არ არის, რომ უნინ-განვითარებული ფეოდალური ურთიერთობის დროს ჩერქეზები ქართველთა გავლენას განიცდიდნენ (ბიზანტიის შემდეგ), მაგრამ ეს რა დოზით და მასშტაბით ამისი გადაჭრით თქმა ძნელია), რადგან ამის ზუსტი გაგება შეუძლებელია, მით უფრო ყველაფერში ვერც თვითონ ერკვეოდა, ოღონდ ის კი ვიცით, რომ თურქ-ოსმალთა ასპარეზზე გამოსვლის შემდეგ, როცა მან ყირიმის სახანო დაიქვემდებარა, ჩერქეზები გამაჰმადიანების გზაზე ჩააბა ყირიმმა, ოღონდ აქაც ძნელია თქვა ეს ფუნდამენტური მასშტაბით თუ ზედაპირულად. ფაქტია ის, რომ ჩერქეზები თანდათან აიყოლია ოსმალეთმა, რომელმაც კავკასიის ომში ჩააბა ის რუსეთის წინააღმდეგ.

როგორც ჟ.შარდენი აღწერს მის სამეგრელოში გემით შემოსვლის დროს სქურჩის ნავსადგურის მიდამოები დანგრეული და უკაცრიელი ყოფილა, ასევე ლევან II-ის მიერ აფხაზთა მოსაგერიებლად აშენებული კელასურის კედელიც. ამ შემთხვევაშიც და საერთოდ კოლხეთის დახასიათებისას ჟ.შარდენი გულწრფელია და ფაქტებს შეულამაზებლად აღწერს, განსაკუთრებით, როცა კოლხეთს ფართო დიაპაზონის და მაღალი განვითარების ფართო ქვეყნად აგვიწერს, მეგრელებს კი ლამაზ ხალხად (სწორია ისიც, რომ თავის დროზე კოლხეთი მეოტიდის (აზოვის) ზღვამდე აღწევდა, მეორე მხრივ - იბერიამდე და ფართო გავლენით სარგებლობდა, როგორც განვითარებული და კულტურული ქვეყანა. უდაოა ისიც, რომ სამეგრელოს მთავრები და დიდკაცობა (მღვდელმთავრობამდე) ტყვეთა ვაჭრობაში იყო ჩაბმული.

ჩვენთვის კიდევ უფრო საინტერესოა სამეგრელოში ხანგრძლივი (23 წელი) მოღვაწის, იტალიელი მისიონერის თეათინელების პრეფექტის დონ იოსებ მარი ძამპის ცნობები, რომლის ძირითადი ტექსტი ნიფურიაში ანუ თაგილონშია დანერილი, რომელიც მან გადასცა ფრანგ მოგზაურ ჟ.შარდენს. სხვათა შორის, ძამპის ცნობები ქრისტიანული რელიგიაზე აფხაზეთ-სამეგრელოსა და საერთოდ საქართველოზე რამდენადმე უნიკალურია თავისი რეალური ცოდნის წყალობით. ავტორმა იცის, რომ ქრისტიანობა დასავლეთ საქართველოში (აფხაზეთ-სამეგრელოსა და სხვაგან) ანდრია პირველწოდებულმა იქადაგა. ამიტომ ის ანდრიას მიანერს ბიჭვინტის ღვთისმშობლის მონასტერის აშენებას, რომელიც თითქოს შემდეგ ანდრია მოციქულის სახელობის გახდა. მისიონერი

აღნიშნავს, რომ აფხაზეთის ე.ი. ბიჭვინტის კათალიკოსს იმერეთის მეფე ნიშნავს, რომლის ძალაუფლება მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავსო (ე.ი. ეს ძამპის თანამედროვე დროს ასახავს, როცა კათალიკოსად ზაქარია ქვარიანი დაინიშნა).

ასევე, როგორც მაკარი პატრიარქი, ალამბერტი და ზოგიერთი სხვაც, მაგალითად, ძამპიც უარყოფით ახასიათებს სამეგრელოს სამღვდელოებას, რომ ისინი გაუნათლებელი არიან ქრისტიანულ არსში და ღვთისადმი მსახურებაში, ასევე მექრთამეები, ხარბები და ა.შ. არიანო, როგორც ჩანს, მისიონერთა ნაწილის განაწყენიანება სამღვდელოების მიმართ იმითაც იყო გამოწვეული, რომ ისინი კათოლიკობას არ მისდევდნენ და მართლმადიდებლები იყვნენ, თუმცა ისიც ფაქტია, რომ ზოგიერთი ღვთისმსახური მართლაც სიხარბისა და უმეცრების გამო მექრთამეობასა და ტყვესყიდვასაც კი ეწეოდა,

ძამპი აფხაზეთის და სამეგრელოს ეკლესიებს ანუ რიგით სამლოცველოებს რამდენიმე კატეგორიად ყოფდა, რომლებიც თითქმის ყველა თემსა და სოფელში არსებობდნენ და ყველგან წირვა-ლოცვის ადგილს წარმოადგენდნენ. ის განსაკუთრებით აქებდა მოქვსა და სხვა ღვდელმთავრო ეკლესიებს, რომელთა ნაწილი სხვადასხვანაირად ნათალი ძვირფასი თეთრი ქვით იყო აგებული ან გაფორმებული მხატვრულად - ქართული წარწერებით და იოსე ქრისტეს ცხოვრების გამომხატველი ფრესკებით¹.

ძამპი იმასაც ხაზგასმით შენიშნავს, რომ სამაგრელოს (რაც აფხაზეთსაც ასევე ეხება) ძველი ეკლესიები ქვის მყარი კედლებით იყო ნაგები, მაგრამ თავისი დროის ეკლესიები უბრალო ხისგან იყო ნაგები, რაც ბუნებრივია მძიმე დრომ განსაზღვრა, მაგალითად შინა ომმა, მთიელთა შემოსევებმა და თურქეთის (ბატონობის გავლენამ). ძამპიმ კარგად შენიშნა ისიც, რომ მღვდელმთავრულ ეკლესიებში (მოქვსა და სხვაგან) ქართულ ენაზე დაწერილი მრავალი ხელნაწერი ინახებოდა. ამასთან, მისიონერი ნათლად ხედავდა, რომ მოსახლეობა შეძრწუნებული და დაშინებული იყო ჩერქეზების (შაფსულების, ნატუხაელების, ჯიქების, აფხაზებისა და სხვათა შემოსევების შიშით, ბევრი მათგანი ტყეებში იყო გახიზნული ან მზად იყო გასაქცევად. ასეთი ვითარება განსაკუთრებით ლევან II-ის შემდეგ შეიქმნა და გაძლიერდა XVII საუკუნის II ნახევარში, როდესაც აფხაზეთის აღმოსავლეთ მხარეში:

¹ ჟან შარდენი, დასახელებული შრომა, გვ. 150.

გულრიფშ-ოჩამჩირე-გალში და ზოგჯერ ენგურის აღმოსავლეთშიც ძალლი პატრონს ვერ ცნობდა, რადგან ამ ჭირის ხანაში მოსახლეობის გამწვანებაში წვლილი მიუძღოდა არა მხოლოდ უცხო დამპყრობლებს: ჩერქეზებს, ჯიქებს, აფსუებს და თურქ-ოსმალებს, არამედ თვითონ ქართველებსაც, მათ შორის არა მხოლოდ გაუცხოებულ ქართველ აფხაზებს, არამედ ოდიშის (სამეგრელოს), იმერეთის, გურიის მოსახლეობის ზედაფენებს, რომლებიც თავის ძალაუფლებისა და გამდიდრება-ბატონობისათვის ისეთივე დაუნდობლად იბრძოდნენ, რომ არად დაგიდევდნენ ძმათამკვლელი ომის გაჩაღებას, რიგითი მოსახლეობის ხოცვა-ჟლეტას, ტყვეთა სყიდვას და ათასგვარი უბედურების დატრიალებას.

ერთი სიტყვით, არ არის დასავლეთ საქართველოს ცხოვრების არცერთი მხარე, რომელიც შენიშნული და აღწერილი არ ჰქონდეთ უცხოელ მისიონერებს - განსაკუთრებით საქართველოს უმძიმეს ხანაში - XVII-XVIII საუკუნეებში, როდესაც თურქ-ოსმალთა და ჩრდილოკავკასიის ზოგიერთ ტომთა შემოსევების თუ ხელისშეწყობის შედეგად დასავლეთ საქართველოს (ჩრდილო-დასავლეთ რეგიონში ანუ შავიზღვისპირეთში) ქვა-ქვაზე არ დარჩა, როდესაც აფსუა-აბაზებმა, არც თუ მრავალრიცხოვანმა ტომმა ისარგებლა შექმნილი ვითარებით და გაუცხოებულ ქართველებთან ერთად უპირატესად ლაზ-მეგრელებთან, აგრეთვე ჯიქ-ჩერქეზებთან და სხვა, დაიპყრეს და დაიჩემეს აფხაზეთის აღმოსავლეთი მხარე (გულრიფში, ოჩამჩირე და გალი) და დაიწყეს მისი ათვისება - საქართველოსაგან მისი საბოლოო ჩამოშორება, რამაც დიდი ვნება მოუტანა არა მხოლოდ სამეგრელოს, არამედ მთელ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს (აქ არაფერს ვამბობთ ოსიანობაზე და ლეკიანობაზე).

სხვათა შორის, მიუხედავად იმისა, რომ ნამდვილი აფსუები აბაზებია და ეს მათ ყველაზე კარგად იციან (როცა სჭირდებათ ერთიმეორეს ეკითხებიან საიდუმლოდ „ვარა აფსუა“?), მათ სწყინთ იმ ეთნიკური სახელის წოდება, ვინც არიან და კატეგორიულად უარყოფენ ოფიციალურად, რატომ და რისთვის?! მათ ჰგონიათ, რომ თუ მათ დაუმტკიცდებათ, რომ აფხაზები არ არიან, მაშინ დაკარგავენ აფხაზეთის სამართალ-მემკვიდრეობას და ქართველები გააძევენ აფხაზეთიდან, რაც სიცრუე და მორიგი ფანდია. პირიქით, თვითონ ჰგონიათ, რომ თუ დაამტკიცებენ რომ აფხაზებია, მაშინ ქართველებს გამოყრიან აფხაზეთიდან და ქვეყ-

ნის ბატონ-პატრონად მხოლოდ თვითონ დარჩებიან. ე.ი. ვაშუქებთ რა აფხაზეთისა და აფხაზების ისტორიის პრობლემის ამა თუ იმ საკითხებს, როგორც წინა ნაშრომებში, აქაც დაბეჯითებით ვაცხადებთ, რომ მიუხედავად აფხაზების ნაწილი აფსუა-აბაზები ეთნიკურად აფხაზები არ არიან და არც აფხაზეთის აბორიგენები, ე.ი. გვიან საშუალო საუკუნეებში (XVII ს.) არიან აფხაზეთში მოსული, მათ აფხაზეთში ცხოვრების ისეთივე უფლება აქვთ, როგორც ძველ ანუ აბორიგენ ქართველებს (ნამდვილ აფხაზებს), რომლებიც ადგილობრივი გარემოსა და სივრცის ღვიძლი შვილები არიან. აფსუა-აბაზები თავისი ხვედრი ზომა-წონით ანუ რაოდენობით უფლებამოსილი არიან აფხაზეთის ის წილი განაგონ და მისი ბედი განსაზღვრონ, რაც მათ ერგებათ (ე.ი. უტყუარი ფაქტობრივი მონაცემებით 10 პროცენტამდე). ამასთან, აფხაზეთში მცხოვრებ არცერთ ხალხს არ აქვს დამოუკიდებლად და ერთპიროვნულად დაისაკუთროს და განაგოს მთელი აფხაზეთი, რადგან ეს ლახავს და ქელავს დანარჩენის უფლებებს და ინტერესებს, რომლებიც აფხაზეთის უმრავლესობას წარმოადგენენ (დაახლოებით 55 პროცენტზე მეტს), საერთოდ ასეთია საერთაშორისო ნორმები ანუ დემოკრატიის პრინციპი და ნორმები, ანუ ადამიანთა სამართლიანი უფლებები.

ამასთან, საერთაშორისო სამართალით დაუშვებელია ძალადობის გზით (გენოციდით, ეთნონმენდით, სხვის დახმარებით და სხვა ფანდებით, რაც სხვის უფლებებს შელახავს), სხვას მოახვიოს თავს თავისი მე, ანუ ძალადობა. ასეთია ქართველი ისტორიკოსების სურვილი და სამოქმედო გეგმა აფხაზეთში. ამდენად, ყველა ადამიანი ვალდებულია თავის კუთვნილ წილს დასჯერდეს ყოველგვარი ძალადობის გარეშე, სხვანაირად თავისუფლება ვერ შედგება, ძალადობა და უსამართლობა დაისადგურებს დედამიწაზე.

თავი IV

რუსეთის იმპერიის პოლიტიკა

1. რუსეთის დამოკიდებულება საქართველოსა და სხვა მეზობელი ხალხებისადმი (რუსეთი კვლავ ბოროტების იმპერიაა)

თუ საქართველოს სამიათასწლოვან სახელმწიფოებრივ არსებობის ისტორიას გადავხედავთ, თვალის ერთი გადავლებითაც ვნახავთ, რომ ამ ხანგრძლივ პროცესში ქართველმა ხალხმა მრავალი ჭირ-ვარამი გამოიარა და გამოცდას გაუძლო. საქართველომ გადაიტანა კიმერიელების, სარმატების, ხაზარების, არაბების, რომაელების, სპარსელების, ბიზანტიელების, თურქ-სელჩუკების, მონღოლების, თურქ-ოსმალების და სხვა მრავალრიცხოვანი მტრების შემოსევები და ბატონობა, როცა საქართველოზე გაცილებით მრავალრიცხოვანი ხალხები გადაშენდნენ და გაქრნენ ქვეყნიერების ტრიალში. სამაგიეროდ ქართველებმა გაუძლეს ყოველგვარ განსაცდელს და დღემდე მოიტანეს თავისი არსებობა. ამასთან, მათ თავისი მოკრძალებული წვლილი შეიტანეს მსოფლიო ცივილიზაციის საგანძურში - თუნდაც უძველესი დამწერლობისა და უნიკალური კულტურის სახით, მას საამაყოდ ეყოფა ის, რომ ის სამიათასწლოვან სახელმწიფოებრივ არსებობას მოითვლის და უძველესი დამწერლობის მქონე თოთხმეტ ხალხთა შორის შედის. ამასთან, საამაყო სხვაც ბევრი აქვს...

ამ ფონზე ქართველებმა არაერთი განსაცდელი გამოიარეს და გადალახეს რუსეთის იმპერიაში ორ საუკუნეზე ოდნავ მეტი ხანის არსებობა. ამ თვალსაზრისით ნიშანდობლივია ქართველების ისტორია გეორგიევსკის ტრაქტატიდან (1782 წ.) - XX საუკუნის 90-იან წლებამდე.

ცნობილია (თუმცა სამწუხაროდ უმრავლესთათვის უცნობია), რომ „გეორგიევსკის ტრაქტატი“ ანუ რუსეთ-საქართველოს შორის დადებული ხელშეკრულება მოიცავს სამ თუ ოთხ მთავარ მუხლს (არტიკულს), მათ შორის (მიუხედავად ე.წ. „მფარველობითი“ ხელშეკრულებისა): 1. ხელშეკრულების საფუძველზე საქართველოს სახელმწიფო (თავისი მართვა-გამგეობით) რჩებოდა

ხელუხლებელი - ბაგრატიონთა დინასტიით; 2. რუსეთი კისრულობდა ვალდებულებას საქართველო დაეცვა გარე დამპყრობლებისაგან; 3. სამაგიეროდ საქართველოს ეზღუდებოდა თავისუფალი საგარეო პოლიტიკა - განსაკუთრებით მაჰმადიანურ სამყაროსთან; 4. ამასთან, რუსეთის იმპერატორს ეძლეოდა უფლება ბაგრატიონთაგან მომდევნო მეფისათვის (ცნობის მიზნით) შესაბამისი სამეფო რეგალიები ებოძა. გეორგიევსკის ხელშეკრულება ითვალისწინებდა აგრეთვე რუსეთის ვალდებულებას საქართველოს დახმარებოდა თავისი ისტორიული მინა-წყლის დაბრუნებაში, უპირველეს ყოვლისა, თურქეთის მიერ მიტაცებული ტერიტორიების და სხვ.

სინამდვილეში რა მოხდა, სინამდვილეში ის მოხდა, რომ გეორგიევსკის ტრაქტატი ანუ ხელშეკრულება არ განხორციელდა, და ფაქტობრივად, ანულირებულ იქნა რუსეთის მიერ ცალმხრივად 1801 წელს. კერძოდ, მისი გაუქმება მომზადდა ჯერ კიდევ იმპერატორ პავლე პირველის დროს, ხოლო ალექსანდრე იმპერატორის დროს 1801 წელს ტრაქტატით გათვალისწინებული მუხლები - საქართველოს სახელმწიფო და ბაგრატიონთა სამეფო დინასტია გაუქმდა. გაუქმდა ჯერ აღმოსავლეთ საქართველო, ხოლო შემდეგ დასავლეთ საქართველოც, ისინი რუსეთის იმპერიაში იქნენ შეყვანილი თბილისის და ქუთაისის გუბერნიების სახით (ჩვეულებრივ რუსეთის შიდა გუბერნიების მსგავსად). XIX საუკუნის 50-60-იან წლებში შესაბამისად გაუქმდნენ: გურიის, სამეგრელოს, სვანეთისა და აფხაზეთის სამთავროებიც.

ამასთან, ცხადია რუსეთის ძალაუფლების განმტკიცების პარალელურად მთელ საქართველოში გაუქმდა ქართული კანონები, მართვა-გამგეობა და წესები, შემოღებულ იქნა რუსული სახელმწიფო ენა, რასაც თან დაერთო ქართველების, როგორც „ტუზემცების“, ეროვნული შეზღუდვა, განსაკუთრებით ენობრივ სფეროში (მართვა-გამგეობაში, საქმის წარმოებაში, სწავლა-განათლებაში, წირვა-ლოცვაში და ა.შ.). ამასთან, საყოველთაო ხასიათი მიიღო „არასრულფასოვანი ტუზემცების“, კერძოდ, ქართველების ასიმილაციამ ანუ რუსიფიკაციამ.

აქედან გამომდინარე, როგორც ვხედავთ, მტკნარი სიცრუეა ლაპარაკი საქართველოს შეერთებაზე რუსეთთან, საქართველო კი არ შეუერთდა რუსეთს, არამედ რუსეთმა ცალსახად გააუქმა გეორგიევსკის ხელშეკრულება და საქართველო უცერემონიოდ, თვითნებურად (ყოველგვარი პირობის გარეშე) შეიერთა, როგორც

უფლებო კოლონია. ამკარაა, რომ მეგობრად და მფარველად მოვლინებულმა რუსეთმა ყოველივე უკან წაიღო და სულთამხუთავის როლში აღმოჩნდა. მან უკან წაიღო არა მხოლოდ დახმარების აღმოჩენის დაპირება, არამედ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის წართმევით და რუსული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადებით დაიწყო ქართული ენისა და თვითმყოფადობის ხელყოფა, ქართული ეროვნული მეობის აკრძალვა და საქართველოს გარუსება-გაქრობა.

ამდენად, გეორგიევსკის ტრაქტატს არაფერი საერთო არ ჰქონდა იმასთან, რაც რუსეთმა განახორციელა 1801 წელს საქართველოს შეყვანით თავის იმპერიაში. თუნდაც ამ თვალსაზრისით, „საქართველოს რუსეთთან შეერთების“ ზეიმი იყო ტრაგედია საქართველოს ეროვნული თავმოყვარეობის შელახვის, დამოუკიდებლობის დაკარგვისა და კოლონიურ უღელში შებმის ზეიმი, შესაბამისად ეს იყო საქართველოს მარიონეტული ხელისუფლების მლიქვნელობისა და მაამებლობის გამოხატულება.

რა თქმა უნდა, ყოველივე რაც რუსეთმა მოიმოქმედა და განახორციელა საქართველოს მიმართ, შენიღბული და შეფერილი იყო ლამაზი ფერებით - ვითომ რუსეთმა უდიდესი სამსახური გაუწია საქართველოს, გადაარჩინა ის მაჰმადიანური ხელყოფისაგან და მას ბედნიერება მოუტანა. ამასთან, არ შეიძლება იმის უარყოფა და დავინყება, რომ მაჰმადიანი მეზობელი ქვეყნები და ხალხები მოსვენებას არ აძლევდნენ საქართველოს და ხელყოფდნენ მის თვითმოყოფადობას – ეროვნულ დამოუკიდებლობას, მაგრამ მიუხედავად ერთმორწმუნეობისა და გარკვეული (ერთგვარი) შელავათისა, საქართველოს ასეთივე საფრთხე შეუქმნა რუსეთმაც ეროვნული თვითმოყოფადობისა და სახელმწიფოებრივი არსებობის მხრივ, თუნდაც 1801 წელს გუბერნიებად გარდაქმნისა და შემდეგ ასიმილაცია-რუსიფიკაციის გამო. ასე რომ, საქმე მხოლოდ ფორმალურად შეეხო რელიგიურ მხარეს და ისიც თითქმის ქართული აღმსარებლობის აკრძალვამდე მივიდა.

რუსეთის იმპერიატორმა 1811 წელს გააუქმა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია (თვითმწყემსობა) და ის წმ.სინოდს დაუქვემდებარა. თუმცა თავის უპირატესობას და კულტურტრეგერულ როლსა და მისიას საქართველოსადმი რუსეთი იმდენად აზვიადებდა და „აკეთილშობილებდა“, რომ თითქმის მხოლოდ და მხოლოდ ბედნიერება მოეტანოს მისთვის. ეს სჯეროდა არა მხოლოდ რუსეთის გაუთვითცნობიერებელ მასებს, არამედ ზოგი-

ერთ საქმეში ჩახედულ ადამიანსაც, მით უფრო რუსეთის ხელისუფლების წრეს, რომელიც მუდამ ასე აიდეალებდა და აზვიადებდა რუსეთის გადამწყვეტ როლს საქართველოს ფიზიკური გადარჩენის საქმეში.

ამიტომ, ზოგიერთ რუს მოძალადეს დღეს მიაჩნია, რომ საქართველო მადლიერების ნაცვლად ლალატობს რუსეთს - დასავლეთ ევროპასა და ამერიკას ემხრობა. ამის გამო რუსი ვოსტორგოვები, ხრუშჩოვები, სუსლოვები, რუცკოები, ბაბურინები, ზატულინები, რაგოზინები, პასტუხოვები, ჟირინოვსკები, კონდრატიევი, მიტროფანოვები და მათთანები -პუტინის მეთაურობით ანათემითა და მოსპობით გვემუქრებიან. ისინი მართლა აჯერებენ თავს, რომ საქართველო თავისი სურვილით (ნებაყოფლობით) შეუერთდა რუსეთს და როგორ თუ ქართველები მადლიერების ნაცვლად თავის სიტყვის თქმას ბედავენ, როგორ თუ რუსეთის მონა-მორჩილი არ არიან“!

იმის საჩვენებლად, თუ როგორ ზრუნავდნენ მეფისა და საბჭოთა ბოლშევიკურ-კომუნისტური რუსეთი საქართველოს კეთილდღეობისა და სახელმწიფოებრივი არსებობისათვის, ასე ვთქვათ, ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისათვის, ნაწილობრივ უკვე აღვნიშნეთ, რაც შეეხება 1917 წლის თებერვლის რევოლუციისა და ე.წ. დიდი ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ, საკმარისია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისადმი დამოკიდებულება აღვნიშნოთ, რომელიც ნითელი არმიის ხიშტებით წალეკა საბჭოთა რუსეთმა 1921 წლის თებერვალ-მარტში.

აქ შედარებით ფართოდ ვამცნობ მკითხველს იმაზე, თუ როგორი გეგმა ჰქონდა საბჭოთა რუსეთს საქართველოს მიმართ 1918-1921 წლებში და შემდეგ. საქართველოს ეროვნული ხელყოფის ანუ ასიმილაციის გეგმა ჯერ კიდევ XIX საუკუნის დასაწყისიდან ჰქონდა რუსეთს შემუშავებული ერთიანი ქართული ენის დასამარებისა და ქართველების დაყოფით - ქართვეად, მეგრელეზად, სვანებად, აჭარლებად, აფხაზებად და ა.შ., რაც შესაბამისად გამოიხატა რუსი სწავლულების ბარტოლომეს, პ.უსლარის, ა.გრენისა და სხვების მიერ „ტუზემცური“ ანბანის შემუშავებისა მეგრულ „დედა ნინაზე“, სვანურ „ლუშნუ ანბანზე“ და ე.წ. აფხაზურ (აფსუურ) ენაზე და სწავლების ე.წ. „დედა ენაზე“ დაყოფის პროგრამით.

ცარიზმისათვის და მისი სწავლულებისათვის ნათელი იყო, რომ საერთო ქართული ენის დაშლით და ოდინდელი გვარ-

ტომობრივი ენების აღდგენით ქართველებს დაქუცმაცებისა და შუასაუკუნეობრივ სიბნელისაკენ უბიძგებდა, რითაც თავისთავად ერთიან ქართულ სხეულს კლავდა. ცარიზმმა იცოდა, რომ საერთო ქართული დამწერლობისა და მისი მდიდარი ლიტერატურის ნაქცევა იოლი როდი იყო, ამიტომ შენიღბული გზით ჯერ ქართველური ენები უნდა ჩამოეცილებინა მისთვის, კერძოდ მეგრული და სვანური, რომლებიც ცალ-ცალკე უნდა გაერუსებინა. ამ მიზნით კიდევაც შედგენილ იქნა რუსული გრაფიკული ანბანი - „დედა ნინა“ და „ლუშნუ აბაან“. გათვალისწინებული იყო, რომ სამეგრელოს მოსახლეობა მეგრულ ენაზე, ხოლო სვანეთის - სვანურზე უნდა დაებრუნებინათ, ამასთან მტკიცედ უნდა გაემიჯნათ აფხაზური - აფსუურის მიხედვით, რათა შემდეგ ისინი იოლად გადაეყვანათ რუსულზე (აბა რა ლიტერატურით გაუმკლავდებოდნენ ისინი რუსულს“). ამის შემდეგ კი შეტევა რუსეთს ქართულზე უნდა გადაეტანა.

საბჭოთა რუსეთმა რომ არაფერი შეცვალა ცარიზმთან შედარებით საქართველოსადმი დამოკიდებულებაში (თეთრი იყო ის თუ წითელი, მეფური თუ ბოლშევიკურ-საბჭოთა, ეს ნათლად ჩანს საბჭოთა რუსეთის საელჩოს მოქმედების მაგალითზე საქართველოსადმი 1918-1921 წლებში და შემდეგ 1990-იან წლებშიც).

ამ შემთხვევაში აქ მხოლოდ რსფსრ-ეს საელჩოს საიდუმლო დოკუმენტებს, სახელდობრ საქართველოს საელჩოს სამხედრო ატაშეს გენერალ პ.სიტინის სამოქმედო პროგრამას (რომელიც აგრეთვე რსფსრ-ს სამხედრო გენერალური შტაბის საიდუმლო გეგმას წარმოადგენდა) შევხებით.

ამ პროგრამის მიხედვით რუსეთის იმპერიის მესვეურები მიზანმიმართულად უარყოფდნენ ქართველი ერის, როგორც ერთიანი ეთნოკულტურული ხალხის არსებობას. რუსების აზრით, თითქოს ქართველებს მხოლოდ ქართველი შეადგენდნენ, რომელთაც ვითომ საერთო არაფერი ჰქონდათ მეგრელებთან, სვანებთან, აჭარლებთან, მით უფრო აფხაზებთან და ა.შ. მაგალითად, რუსი სწავლული ა.სტოიანოვის (ქუთაისის გიმნაზიის დირექტორის) მტკიცებით, „სვანები და მეგრელები სულ სხვა ხალხები იყვნენ, რომლებიც ვითომ მწვავედ განიცდიდნენ ქართველი შოვინისტებისაგან ჩაგვრას, რომელთაც ძალზე სწყურიათ რუსულის სწავლა, ვიდრე ქართულის“. ამიტომ, ისინი საკუთარ ენაზე სწავლების შემდეგ რუსულ სწავლებაზე უნდა იქნენ გადაყვანილი.

აქ შორს ნაგვიყვანდა იმაზე დეტალური მსჯელობა, რომ უცხოელმა ქართველოლოგებმა, სახელდობრ პ.შუხარდტმა, რ.ერკერტმა, გ.როზენმა, გ.დეეტერსმა, ი.გიულდენშტედტმა, პ.კლაპროტმა, პ.ფოგტმა, კ.შმიდტმა, მ.ბროსემ და სხვებმა ჯერ კიდევ XVIII-XIX საუკუნეებში დაამტკიცეს, სვანების, მეგრელების და ქართველთა ერთი ფუძიდან ანუ ძირიდან წარმომავლობა და ერთი სამყაროსადმი კუთვნილება, რაც საბოლოო ჯამში ივ.ჯავახიშვილმა, ს.ჯანაშიამ, ვ.თოფურიამ, ი.ყიფშიძემ, გ.ახვლედიანმა, ა.შანიძემ, გ.მაჭავარიანმა, თ.გამყრელიძემ, მ.ქალდანმა, ტ.გუდავამ და სხვებმა საყოველთაოდ ცხადჰყვეს. მაგრამ ამის მიუხედავად, რუსი სწავლულები (რა თქმა უნდა, იმპერიული პოლიტიკის საფუძველზე) ხელს არ იღებდნენ ქართველების დაშლა-დაყოფას და ცალ-ცალკე გათიშვაზე, რათა საერთო ქართულზე ხელისაღებით ისინი იოლად გაეთიშათ და გაერუსებინათ. ამას იმიტაც ამართლებდნენ, რომ იმპერიის „ტუზემცები“ საბოლოოდ უნდა გარუსებულიყვნენ და მათ მიერ ქართულ ენაზე აღზრდა-განათლებაზე შრომა ფუჭად არ უნდა დახარჯულიყო.

ქართული ენის შევიწროება და მისგან მეგრულის, სვანურის, აფხაზურის (იგულისხმება აფხაზეთის ქართველები) ჩამოშორება რომ ქართველთა გასათიშად და მათ დასაკნინებლად იყო გამიზნული, ამის მაგალითია რუსეთის საელჩოს ატაშეს, გენერალ პ.სიტინის ერთ-ერთი საიდუმლო დოკუმენტი, რომელსაც 1920 წლის თარიღი აზის. აქ ლაპარაკია იმაზე, რომ თითქოს საქართველოს სხვადასხვა კუთხეების მიწათმოქმედების, სამთამადნო მრეწველობის და სხვა დარგის კულტურები მხოლოდ რუსული ჭკუის, ენერგიისა და კაპიტალის შედეგი იყო, თორემ თითქოს ქართველებს არაფერი შეუქმნიათ. ამ დოკუმენტის მიხედვით, ვითომ ქართველები 1801 წელს მაჰმადიანების მხრივ განადგურების შიშით რუსეთს შეუერთდნენ ნებაყოფლობით და ამის წყალობით გადარჩნენ ფიზიკურად. გენერალი სიტინის დოკუმენტის მიხედვით, რუსებს იმდენად დიდი სიკეთე მიუძღვით ქართველებისადმი, რომ ისინი სიცოცხლით არიან ვალდებული მათ მიმართ. ამიტომ, მისი აზრით, ქართველების გამოყოფა 1918 წელს რუსეთისაგან მათ ანგარებაზე და უსინდისობაზე მეტყველებსო.¹

¹ დოკუმენტი ნ.გელაშას გამოც., ჟურნალი „საისტორიო მოამბე“, № 65-66, თბ., 1994, გვ. 258-259).

ეს მოსაზრებანი საფუძვლად ედო რუსეთის საერთო პოლიტიკას საქართველოს მიმართ, რომელიც ქართველების დაშლას ცალკეულ ნაწილებად და რუსებში გათქვეფას ისახავდა მიზნად, რომლის განხორციელება მიმდინარეობდა არა მხოლოდ ქვეყნის დაყოფით უსუსურ ნაწილებად, არამედ რუსულ სახელმწიფო ენაზე სწავლებით, ეკლესიებში რუსული აღმსარებლობის შემოღებით, საქმის წარმოების რუსულად განხორციელებით და ა.შ.

რუსეთის საელჩოს მეორე საიდუმლო დოკუმენტის მიხედვით, რომელიც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციას და ანექსიას ისახავდა მიზნად, დაუშვებლად მიიჩნევდა რუსეთის პასიურობას, რადგან საქართველოსთან მარცხი რუსეთის ავტორიტეტს დასცემსო მთელ აღმოსავლეთში. ამიტომ გეგმა ისახავდა საქართველოს ოკუპაციის განხორციელებას დაუყოვნებლივ - ზედმეტი სისხლისღვრის გარეშე, მით უფრო ვითომ საქართველო გამოირჩეოდა რუსეთისადმი განსაკუთრებული მტრობით (ამის ერთ-ერთ მაგალითად დოკუმენტი ასახელებს ტვირთების თავისუფალ და დაუყოვნებლივ გაუტარებლობას სომხეთში - მკითხველს ვთხოვ დააკვირდეს - როგორ გავს ყოველივე ეს დღევანდელ ვითარებას!).

საელჩოს მესამე საიდუმლო დოკუმენტში ნათქვამია, რომ საქართველოს არასოდეს არ უნდა შესძლებოდა რუსეთისადმი წინააღმდეგობის გაწევა, რადგან ვითომ „ქართველი შოვინისტები საშიშროებას უქმნიდნენ არა მხოლოდ რუსეთს, არამედ მთელ ამიერკავკასიას“. ამიტომ სტრატეგიულ გზაჯვარედინზე მდებარე საქართველო ფიზიკურად და მატერიალურად უნდა დასუსტებულიყო. აქაც კარგად ჩანს რუსეთის პოლიტიკის არსი საქართველოსადმი, ამიტომ ყალბია ზოგიერთი თანამედროვე პოლიტიკოსის მოსაზრება, ვითომ რუსეთი დაინტერესებულია ერთიანი და ძლიერი საქართველოს შექმნით, პირიქით, რუსეთის მხრიდან ყველაფერი იქითკენაა მიმართული, რომ ვერასოდეს ფეხზე ვერ წამოდგეს საქართველო - არასოდეს არ გაერთიანდეს ის, როგორც ერთი ქვეყანა.

ერთ-ერთი საიდუმლო დოკუმენტი სპეციალურად მიძღვნილია აფხაზეთისადმი. აქ ნათქვამია, რომ საბჭოთა რუსეთი არასოდეს არ უნდა შეცდეს აფხაზეთის საკითხში. თითქოს საქართველოს რესპუბლიკამ - მენშევიკებმა აფხაზეთი ხელოვნურად გამოყო რუსეთისაგან, ამიტომ რუსეთმა უნდა დაიბრუნოს არა მხოლოდ ჩრდილო-დასავლეთი აფხაზეთი (ე.ი. გაგრა), არამედ

მთლიანი აფხაზეთი - ენგურამდე. რუსეთის საელჩოს ცრუ სტატიისტიკით, ვითომ 1918-1920 წლებში აფხაზები შეადგენდნენ მთელი მოსახლეობის 86 პროცენტს, ხოლო ქართველები რამდენიმეს.¹

რუსეთი და მისი საელჩო საქართველოში მარტო აფხაზეთის უშუალო ხელში ჩაგებით როდი იყო დაკავებული, ის შავიზღვის-პირეთის მთელი რეგიონის და მთელი საქართველოს ხელში ჩაგდებით იყო დაინტერესებული. ამისთვის ყველა შესაძლო ხერხს მიმართავდა. რსფსრ-ს სამხედრო შტაბი და მისი საელჩოს საიდუმლო დოკუმენტები ირწმუნებოდნენ, რომ თუ აფხაზეთში პლებისციტის ჩატარება მოხერხდებოდა, მაშინ ვითომ საეჭვო არაფერი იყო იმაში, რომ აფხაზი ხალხი რსფსრ-თან შეერთებას დაუჭერს მხარსო. დოკუმენტში ნათქვამია, რომ აფხაზეთის შეერთებას რუსეთთან, გარდა პოლიტიკური და სტრატეგიული მნიშვნელობისა, დიდი ეკონომიკური დანიშნულებაც აქვსო - ის რსფსრ-ს დიდ სახალხო ქონებას შესძენსო, როგორც ხე-ტყის და მადნეულის, ასევე მეთამბაქოების და მეთევზეობის სახითო. აქვე სინანულია გამოთქმული, რომ ვითომ მენშევიკურმა საქართველომ აფხაზეთის სიმდიდრე იაყარქმნა.

რუსეთის გენერალური შტაბის და საქართველოს საელჩოს ერთობლივი გეგმა-პროგრამით, აფხაზეთის კვალდაკვალ სამეგრელოც რუსეთის შემადგენლობაში უნდა შესულიყო, რადგან „ის ენითა და ეროვნულობით ვითომ დიამეტრალურად განსხვავდებოდა ქართველებისაგან და დამძიმებული იყო ქართველების ბატონობით“. ჩანს, რუსეთის დიდ დაინტერესებას უპირველეს ყოვლისა შავი ზღვის სანაპირო, პირველ რიგში ფოთის ნავსადგური იწვევდა, რომელიც ბათუმის შემცველ სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონედ მიაჩნდა. ამიტომ აფხაზეთის კვალდაკვალ თუ რუსეთი სამეგრელოს ავტონომიად გახდომას და მის ხელში ჩაგდებას მოახერხებდა, მაშინ ფოთი რსფსრ-ს უშუალო გამგებლობაში უნდა შესულიყო, რომელზეც უდიდეს იმედს ამყარებდნენ, „ფოთი უნდა იყოს შავ ზღვაზე რუსეთის ფლოტის ფლაგ-მანიო“ - წერდა სამხედრო შტაბი.

ამ ორი რეგიონის კვალდაკვალ, რსფსრ-ს სამხედრო შტაბის და რუსეთის საელჩოს პროგრამა-გეგმით, აჭარაც ავტონომიურად უნდა მოწყობილიყო და რსფსრ-თან უნდა შეერთებულიყო უშუა-

¹ იხ. ჟურნალი „საისტორიო მოამბე“, № 65-66, გვ. 271.

ლოდ. ამასთან ბათუმის ნავსადგურიც რსფსრ-ს უშუალო მართვა-გამგეობას უნდა დაქვემდებარებოდა. ამ გეგმაში ნათქვამია: "Вот этот путь расчленения Грузинской Республики на ряд автономных единиц ё тем более подчиненных владению РСФСР".

ძნელი წარმოსადგენია, რომ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ რუსეთს მისი დაშლა და დაქუცმაცება მოეთხოვა, მაგრამ ფაქტია, რომ ეს სინამდვილე იყო, რუსეთი ითვალისწინებდა საქართველოს სხვადასხვა წერილ ნაწილებად დაყოფას. აი რას წერდა ამის შესახებ ხსენებულ იმპერიულ გეგმაში, რომელიც მის ძალით გასაბჭოების შემდეგ 1921 წელს უნდა განეხორციელებინა საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლებას: „На наш взгляд, необходимо разделить бывшую Грузинскую республику на две совершенно самостоятельные части: западную и восточную самостоятельным органами управления“. ეს დაყოფა კიდევ უფრო შორს მიდის - აღმოსავლეთ საქართველოს ყოფს ქართველების, რუსების, თათრების, სომხების, გერმანელების და მალაკნების მოსახლეობის შესაბამისად და თბილისიც ასევე წარევ ქალაქად უნდა გამოცხადებულიყო. ყველა ამ ნაწილში მმართველობაც ეთნიკური მოსახლეობის ენების მიხედვით უნდა წარმოებულიყო შერეულად თანასწორუფლებიანობის პრინციპზე (?!). თუ ამ მხრივ რაიმე გართულება და გაუგებრობა წარმოიშვებოდა, მაშინ არბიტრის (მსაჯულის) როლი რუსეთს უნდა შეესრულებინა (რაც რუსების და რუსული ენის „უდიდესი ავტორიტეტით“ აიხსნებოდა!).

რუსული იმპერიული გეგმის თანახმად, ამიერკავკასია ოთხ მთავარ ნაწილად - ოლქად უნდა დაყოფილიყო: საქართველოდ, აზერბაიჯანად, სომხეთად და თბილისად (ცენტრალური ოლქი, სადაც უნდა განთავსებულიყო რუსული დანესებულებები).

ამ გეგმა-პროგრამაში ხაზგასმულია, რომ სახელმწიფო ენის ფუნქცია რუსულს უნდა შეესრულებინა, დანარჩენი ენები ცხადდებოდა ნებაყოფლად ანუ არასავალდებულოდ.

ასეთი იყო საქართველოს დაყოფისა და მოწყობის (დაქსელვისა და დაქსაქსვის) რუსული იმპერიული გეგმა XX საუკუნის 18-21 წლებში, რასაც ნითელ ზოლად გასდევდა არარუსების რუსიფიკაციის პოლიტიკა. ცხადია, ეს პოლიტიკა (ოდნავი სახეცვლილებით) ტარდებოდა საბჭოთა ხელისუფლების მთელ პერიოდშიც და მოქმედებს დღესაც - სხვადასხვა მეთოდითა და საშუალებით. საერთოდ, საქართველოს ავტონომიზაცია, ავტონომიებად, ოლქებად და მხარეებად დაყოფა წმინდა წყლის რუსული იმპერიული

გეგმაა, რომლის მიზანია საქართველოს ერთიანი ორგანიზმის და-სუსტება, დაშლა და დაკნინება - უსხეულო, უთაო და უსახო ნაწილებად, რათა მას წინააღმდეგობის განეცის საშუალება და შესაძლებლობა არ ჰქონოდა, „საქართველო დანაწევრებული და დაქსაქსული უნდა იყოს მარადუამსო“ (ამ გეგმის გადმონაშთია საქართველოს დღევანდელი ადმინისტრაციული დაყოფა გუბერ-ნიებად და ავტონომიებად, როცა უნიტარული სახელმწიფოს ყოველმხრივი უპირატესობა აშკარა და უდაოა).

სხვათა შორის, რუსეთის იმპერიული გეგმის შესაბამისი იყო მისი დამოკიდებულება აფხაზეთისა და სამაჩაბლოს (ე.წ. სამხრეთ ოსეთის!) მიმართ, ასევე საქართველოში სამხედრო ბაზების შენარჩუნებაზე და, რაც მთავარია, ე.წ. ყოფილი „მშვიდობისმყოფელების“ ყოფნა, რომლებიც წმინდა წყლის საოკუპაციო და სასაზღვრო დაცვის როლს და ფუნქციას ასრულებდნენ. ასევე იმპერიული გეგმის ნაწილია აფხაზეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის რუსული დივერსიული პასპორტიზაცია და იქ გაჩაღებული ეკონომიკური და პოლიტიკური საქმიანობა. ამ მხრივ და, საერთოდ საქართველოსადმი დამოკიდებულებაში ძველ იმპერიულ გეგმაში რუსეთს ფაქტობრივად შეცვლილი არაფერი აქვს, მისი ძველი და ახალი გეგმა და პოლიტიკა ისე გვანან ერთიმეორეს, როგორც წყლის ორი წვეთი, რაც თვალნათლივ დაადასტურა რუსეთის მოულოდნელმა სამხედრო აგრესიამ 2008 წლის აგვისტოში, როდესაც ის ომის გამოუცხადებლად ვერაგულად შემოიჭრა ჩრდილო კავკასიიდან როკის გვირაბით და ასევე საპა-ერო გზით საქართველოს შუაგულ ქართლში, ანუ სამაჩაბლოსა და ახალ გორში, რომელთა ანექსია და ოკუპაცია განახორციელა ვითომ ე.წ. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიისა და გორი და ახალ-გორის რაიონების. ასევე ყოველგვარი მიზეზისა და საბაბის გარეშე რუსეთმა განახორციელა ზემო აფხაზეთში „დალის“ ანუ კოდორის ხეობის ზემო წელის ტერიტორიებისა და მოსახლეობის (ქართველების) ოკუპაცია.

როგორც ვხედავთ, რუსეთი თავისი არსებობის მანძილზე (დაახლოებით 3-4 საუკუნეში) ჩამოყალიბდა, როგორც ზესახელმწიფო ანუ აგრესიული იმპერია, რომელმაც თავის ხელში მოაქცია თვალუნდენი ტერიტორია შუა ევროპიდან (პოლონეთიდან), კურულის კუნძულებამდე და იაპონიამდე, აგრეთვე თურქეთი-დან-ფინეთამდე, სადაც ცხოვრობს რუსებისაგან აბსოლუტურად განსხვავებული სხვადასხვა ჯიშისა და ჯილაგის, ყოფა-ცხოვრე-

ბისა და კულტურის, ენისა და წესის მქონე 100-ზე მეტი თუ 100-მდე ტომი, ეთნოსი, ეროვნება და ერი.

ამ ხნის მანძილზე სამწუხაროდ რუსებმა უდაოდ დააჯერეს თავის თავს, რომ თვითონ არიან განსაკუთრებული თვისებების, ფიზიონომიის, კულტურისა და ანატომიის ხალხი, რომელმაც ზემოდან უნდა უყუროს და ჭკუა და ზნეობრივი ნორმები უნდა ასწავლოს იმპერიაში შემავალ ე.წ. „ტუზემცებს“ და „ინოროდ-ცებს“, მუდმივი მორჩილებისა და დიქტატის ქვეშ ჰყავდეს ისინი. რუსს ბუნებრივად და უდაოდ მიაჩნია, რომ იმპერიაში შემავალ ყველა დანარჩენი ხალხი უსიტყვოდ უნდა ემორჩილებოდეს და ასრულებდეს რუსის დიქტატს, როგორც დაბალი რასა მაღალ ზეადამიანურ ფენომენს.

აქედან გამომდინარე, რასაკვირველია, ამ პრინციპზე იზრდება რუსების ახალი თაობა, რომლის წარმომადგენელი - ბავშვი ოცნებობს „პაგონებზე“, მილიციელობა-პოლიციელობაზე, ოფიცრობასა და გენერლობაზე (მისთვის დღესასწაულია ჯარში განვება). ამასთან, რუსების ახალგაზრდა თაობა ოცნებობს ფლობდეს თოფს (შაშხანას, რევოლვერს), ავტომატს, ქვემეხს, ტანკსაც კი და მბრძანებლობდეს სხვას. რუსს ჰგონია, რომ უფალმა მას ყველა პრივილეგია და უპირატესობა დაანათლა იმპერიაში მოქცეულ „ტუზემცებთან“ და „ინოროდცებთან“ შედარებით (რუსი „დერჟი-მორდების“ მიერ დამორჩინებულ მდაბიო ხალხზე მათ მიერ გამოგონილ ბილნ ეპითეტებზე არაფერს ვამბობთ), რომლებიც იმპერიაში მოექცნენ, რუსებს უნდა ემსახურონ მთელი სიცოცხლის მანძილზე.

ასეთი განწყობითა და დამოკიდებულებით ეკიდება ყველა რუსი მის მიერ დამორჩილებულ ხალხებს: პოლონეთიდან დანყებული ვლადივოსტოკამდე, კავკასიიდან - ბალტიის პირეთამდე და ფინეთამდე.

არ არსებობს თვალუწვდენი რუსეთის იმპერიის შიგნით და გარეთ (მეზობლად) სხვა ხალხი, რომლის სისხლი არ ჰქონდეს რუსეთს დაღვრილი, მას სულსა და გულში აქვს გამჟღადარი სხვისი დაპყრობა, ჩაგვრა და აბუჩად აგდება. რუსმა მხოლოდ თავისი თავი და თავისი პატივი იცის, სხვას ეუბნება - გადაგარჩინე და მემსახურო ისე, რომ არ შემანუხვოთო, როცა ეტყვი თავი დამანებო - ასეა შენი თავი უფალმა მარგუნა და თავს ვერ დაგანებებო, ოღონდ იყავი „ტიშე ვადი, ნიჟე ტრავი“. რუსებმა განსაკუთრებული სისასტიკე გამოიჩინეს პოლონელების, ლიტველების,

კავკასიელების (ჩეჩნების, ადიღე-ჩერქეზების, დაღესტნელებისა და ქართველების) წინააღმდეგ, განსაკუთრებით ჩეჩნების მიმართ, რომელთაც ორჯერ მოუწყვეს გენოციდი - ერთი კავკასიის ომის დროს და მეორეც რამდენიმე წლის წინ. ამ მხრივ მათ არაფერი დააკლეს ქართველებსაც. ჯერ აფხაზეთის ომის მოწყობით, შემდეგ 2008 წელს ინტერვენციით. შემთხვევითი არ შეიძლება მსოფლიოს მოწინავე დემოკრატიული სახელმწიფოების და მათი ორგანიზაციების უწყვეტი პროტესტი რუსეთის აგრესიული მოქმედების წინააღმდეგ, საქართველოს მნიშვნელოვანი ტერიტორიის ანექსიისა და ოკუპაციის წინააღმდეგ, მაგრამ ის აინუნში არ აგდებს საერთაშორისო სამართლისა და კანონიერების მოთხოვნას ადამიანთა უფლებებისა და თავისუფლების შესახებ, მაგრამ რაკი ის ზესახელმწიფოა და კბილებამდეა შეიარაღებული, თუნდაც ატომური იარაღით მიაჩნია, რომ ძალა მის ხელშია და როგორც სურს ისე მოიქცევა... მას ჰგონია, რომ მისი მომრევე და პასუხის გამცემი არავინაა, ამიტომ მას დედამინა ფიანდაზად უნდა ეფინოს ფეხქვეშ, თუნდაც იმპერიაში მოსახლესაც კი უნდა ეკრძალებოდეს (რუსეთის თვალსაზრისით) გამორჩეულ ქალაქებსა და ადგილებში ცხოვრება, თუ არ გაჩერდება, მოწინააღმდეგეს აღგვის და ააოთქლებს.

ამიტომ უნოდებს მსოფლიო რუსეთს ჯოჯოხეთურ-პოლიტიკური რეჟიმის უსაზღვრო გულაგებისა და შუა საუკუნეობრივი ინკვიზიციის ქვეყანას, სადაც ადამიანი და მისი უფლებები - არაფერია, ხოლო ძალა და ძალადობა ყველაფერი. ამიტომ არ წყდება რუსეთის იმპერიაში უკმაყოფილო და გაუბედურებული მასების პროტესტი და გამოსვლები - დისიდენტური მოძრაობა. ამიტომ ვერ იტანდა და დღესაც ვერ იტანს მსოფლიო რუსეთის იმპერიას, მის უწინდელ და ახლანდელ პოლიტიკას და ხელისუფლებას, რომელმაც არაფერი ისწავლა გაკვეთილებიდან და დღესაც არაფერი სიკეთის სწავლა არ სურს.

როგორც ვხედავთ, რუსეთის დევიზია - ძალა აღმართს ხნავს, არავის არავითარი ანგარიში, მე ვარ და ჩემი ნაბადიო...

ფაქტია, რუსეთს მოწინავე მსოფლიო საზოგადოებრივმა აზრმა „ევროპის ჟანდარმი უნდა“, შემდეგ „ხალხთა საპყრობილე“, ბოლოს „ბოროტების იმპერია“ - ასეთივე დარჩა რუსეთი დღესაც, როდესაც ძველი რუსეთის იმპერია ისე ჰგავს დღევანდელს, როგორც წყლის ორი წვეთი - ერთიმეორეს.

2. აზროვნება რუსულ-ბოლშევიკური რკინის არტახეზში

ორიოდე სიტყვა რუსეთის იმპერიის მაქინაციებზე აფხაზეთში. საქმე ისაა, რომ რუსეთის იმპერია აფხაზეთს დეტალურად მხოლოდ გვიან – 1810 წლიდან გაეცნო, როდესაც უშუალოდ დაიპყრო დასავლეთ საქართველოს სხვა რეგიონების მსგავსად. რუსეთმა აფხაზეთის მთავრებს მხოლოდ დროებით და მინიმალური უფლებები დაუტოვა და ის სამხედრო განყოფილებად (შეიძლება ითქვას მხარედ ანუ ოლქად) გამოაცხადა, თუმცა ბოლოსდაბოლოს აფხაზეთი ქუთაისის გუბერნიას შეუერთა და დაუმორჩილა. ამიერიდან როგორც დასავლეთ საქართველოში რუსეთი აფხაზეთშიც ისეთივე ასიმილაციორული და კოლონიური ღონისძიებების გატარებას შეუდგა, როგორსაც ვთქვათ სვანეთში, იმერეთ-გურიაში, რაჭა-ლეჩხუმსა და სხვაგან ატარებდა, იმ გამოვნაკლისით, რომ აფხაზეთი მაინც თურქ-ოსმალეთის მიდრეკილების და მომხრე იყო, ვინემ რომელიმე სხვა.

როგორც ჩანს, რუსეთი აფხაზებს და მათ მხარეს თითქმის ისეთივე კონტექსტში განიხილავდა, როგორც შავიზღვისპირეთის და, რაც მთავარია ჩრდილო კავკასიის ტომებს და რეგიონებს, თუმცა იმ გამოვნაკლისით, რომ ჩრდილო კავკასიაში ე.წ. ქრისტიანობის დანერგვა (ოსების გამოკლებით) რუსეთს არასოდეს უცდია და გაუბედია. ფაქტია, რომ რუსეთის თვითმპყრობელობა XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან აფხაზეთში ქრისტიანობის გავრცელებას (აღდგენას) შეუდგა და მასობრივი მონათვლები დაიწყო (შესაძლებელია ამისი საფუძველი იყვნენ ძველი-ქართველი აფხაზები, რომელთაც უკვე ფაქტიურად ბევრი არაფერი ეცხოთ ქრისტიანობის – საკმაოდ გაუცხოებული იყვნენ და ქრისტიანად იშვიათად თუ ინათლებოდნენ, ხოლო აფსუები წარმართები იყვნენ და უფრო მაჰმადიანობისაკენ იხრებოდნენ თურქ-ოსმალების და თავისი თანამოდმე ჩრდილო კავკასიელებივით, ვიდრე ქრისტიანობისაკენ. მოგვეპოვება ცნობა იმის თაობაზეც, რომ გუდაუთაში რამდენიმე მოლა მოქმედებდა, მაგრამ მეჩეთები არ ჩანს. მოგვეპოვება აგრეთვე ცნობები (საარქივო მასალები ანუ ნათლობის სიები – 1850-იან წლებში 40 ათას სულს აღწევდა, ვფიქრობთ, აქედან 20 ათასამდე აფსუაა, რომელთა ძირითადი ნაწილი გუდაუთის მოსახლე უნდა იყოს. თუმცა ჩანს ეს მონათვლები ამაოდ ჩატარდა, როგორც რუსეთისადმი მომხრობის,

ისევე გაქრისტიანების თვალსაზრისით – აფსუები კვლავ თურქების მომხრედ დარჩნენ.

აღნიშნულ გარემოებაზე უნდა მეტყველებდეს ისიც, რომ აფსუები და დანარჩენი აფხაზებიც არ ეგუებოდნენ არც რუსულ კანონებსა და მმართველობას, არც მათ მხარეზე ყოფნას, მით უფრო რუსების მიერ დანესებულ გადასახადებსა და წეს-ჩვეულებას, რასაც ადასტურებს აფხაზეთის 1866 წლის აჯანყება (გურიის, სამეგრელოსა და სვანეთის მსგავსად).

უნდა ითქვას, რომ აფხაზეთის აჯანყება კავკასიის ხალხების რუსული ანტიკოლონიალური მოქმედების საერთო ჯაჭვში მოხდა, როგორც მისი გაგრძელება, როდესაც კავკასიის უმეტესი ტომების ნაწილი თურქეთში გაიხიზნა რუსეთის ძალმომრეობისა და სიძულვილის გამო (მუჰაჯირი გახდა დაახლოებით 800 ათასი ადამიანზე მეტი, მათ შორის შავი ზღვის სანაპიროსა და ახლო-მახლო მოსახლე ჯიქები, ადილე-ჩერქეზები, უბიხები თითქმის არ დარჩნენ ადგილზე, ასევე ჩეჩენ-ინგუშები ყუბანში მოსახლე აბაზები, დაღესტნელების ნაწილი და სხვ. ამ გადასახლებამ განსაკუთრებული ტრაგედია იმიტომ გამოიარა, რომ გადასახლების დროს მასობრივმა ეპიდემიამ იფეთქა ხოლერის გავრცელების გამო, როდესაც დაახლოებით მუჰაჯირთა მესამედი დაიღუპა გზაში და თურქეთში, გადარჩენილი მოსახლეობა დაცლილ სამხედრო ბანაკებში იქნა ჩაკეტილი, შემდეგ გადარჩენილები იძულებული გახდნენ თურქეთის მეზობელ მაჰმადიანურ ქვეყნებში ერაყში, სირიასა და სხვაგან გაფანტულიყვნენ თავის გადასარჩენად (ასეთი ოქროს კოშკები ერგუნა მათ თურქეთისაგან). საარქივო მასალიდან ჩანს, რომ მუჰაჯირობის დროს 1867 წელს აფხაზეთიდან თურქეთში გაიხიზნა 20-21 ათასი ადამიანი (რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა აფსუა-აბაზები იყვნენ და არა 100, 150 ან 400 ათასი აფსუა-აფხაზი, როგორც ამას გ.ძიძარია, ლაკობა და აჯუბა წერენ ფანტაზიურად. თუმცა ისიც მომაკვდინებელ-გენოციდური იყო აფსუა-აბაზებისათვის 20 ათასზე მეტი ადამიანი რომ გაიხიზნა – ადგილზე 5 ათასამდე სული თუ დარჩა). ყველაფერი ეს რუსეთის და თურქეთის იმპერიათა ხელისუფლებების სინდისზეა, დღეს კი რუსეთი ვითომ აფსუების გადარჩენის მისიის როლს ასრულებს – აი სადამდე შეიძლება შენიღბული ცინიზმით მოქმედება და ხელმძღვანელობა.

რუსეთის მოქმედება და ორსახა იანუსობა მარტო აღნიშნულით არ შემოიფარგლება აფხაზეთში და საერთოდ კავკასიაში.

სხვათა შორის, რუსეთის იმპერიის სინდისზეა აფხაზეთის კოლონიზაციის ვერაგული ცდები შავი ზღვის სანაპირო ზოლის კოლონიზაცია გაგრა-ოჩამჩირის ზოლში (ტუაპსე-სოჩა-ადლერის ხაზზე, სამხრეთ საქართველოზე არაფერი რომ არ ვთქვათ), თუმცა ბუნების წყალობით (მალარიის გავრცელების გამო) ეს გეგმა ჩაიშალა, თორემ დღეს სოჩასავით სურათი გვექნებოდა აფხაზეთშიც.

რუსეთის იმპერიის სინდისზეა აფხაზეთის მოსახლეობის მიმართ გამოტანილი საერთო სასჯელი - „დამნაშავე ხალხი“, აქაო აფხაზები თურქებს მიემხვრნენო რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომში და ამიტომ დაისაჯნენ ისინი დედა-ბუდიანად ყველა, რომლის გამო სხვადასხვა შეზღუდვების გარდა, აფხაზებს მეფის ხელისუფლების მიერ აეკრძალათ შავი ზღვის სანაპიროზე 15 ვერსზე ახლო დასახლება, რაც რუსეთის სამეფო კარმა მათ მხოლოდ 1908 წელს მოუხსნა 1905-1907 წლების რევოლუციაში არ მონაწილეობის გამო. აი ამის შემდეგ მოტრიალდა მარტო რუსეთის ხელისუფლება აფსუა-აბაზების მხარეზე (გენოციდის მოწყობისა და სასტიკი რეპრესიების შემდეგ).

რუსეთის იმპერიის სინდისზეა აგრეთვე XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის განგება რევა და გაყალბება. ვინ თუ რუსმა კოლონიზატორებმა არ იცოდნენ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში აფხაზეთის ეთნიკური სურათი, როცა ისინი დარწმუნდნენ, რომ აფხაზეთში აფსუა-აბაზების უსახური ნაშთებიღა დარჩნენ და მათი სახით არავითარი მოწინააღმდეგესთან არ ჰქონდათ საქმე, კოლონიზატორთა სტატისტიკოსებმა შეიმუშავეს აფხაზეთის სახელმწიფო აღწერის სქემა, რომლის მიზანი იყო ისეთი სქემის შემუშავება, რომ არ გამოჩენილიყო ვისთან და რასთან ჰქონდა საქმე აღწერის შედეგად. მათ სულ არ უჩვენეს ვინ იყო აფსუა, აბაზი, მეგრელი (მას არაქართველად თვლიდნენ), ქართველი, ბერძენი და ა.შ. იცოდნენ რა, რომ აფსუა – აბაზები კანტი-კუნტად ცხოვრობდნენ და მათი სახით ფაქტობრივად არავითარ ძალასთან არ ჰქონდათ საქმე კოლონიზაციის წინააღმდეგ, ისინი აფხაზთა კატეგორიაში მოაქციეს და მეგრელები რომ ბევრი არ გამოსულიყვნენ დასავლეთ აფხაზეთში მათი ნაწილი ცალკე აღრიცხეს, ხოლო გალში (სადაც აფსუები უმნიშვნელო რაოდენობით იყვნენ და მეგრული მხარე იყო – აფხაზეთის 2/3 – მეგრელებად კი არ აღრიცხეს, არამედ „სამურზაყანოელად“ - რა შუაშია ეთნიკურ კუთვნილებასთან

მფლობელი მურზაყანი"! ასევე, ეთნიკური კუთვნილების გარეშე აღირიცხა მოსახლეობა სოხუმ-გულრიფშ-ოჩამჩირეში და ასე მივიღეთ აფხაზეთის ეთნიკური აბდაუბდა სურათი – რა თქმა უნდა, შეგნებულად და გამიზნულად. აქედანაც დაედო საფუძვლად აფსუა – აბაზის აფხაზობას რუსეთის კოლონიზატორთა ნყალობით.

კიდევ მეტი, რუსეთის იმპერიის აგრესიულ-კოლონიზატორული ხელისუფლების სინდისზეა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამხობა, ანექსია და ოკუპაცია, 1921 წლის თებერვალ-მარტში. არც ამჟამად შეიცვალა რუსეთის ურთიერთობაში რაიმე საქართველოს ერისადმი: რუსული ენა უნინდებურად დარჩა საქართველოში სახელმწიფო ენად, ასევე რუსული კანონები, რუსული დიქტატი, მართვა-გამგეობა და ა.შ. ამ მხრივ მარტო რუსული სახელწოდება: ცარიზმი – საბჭოთა და სოციალისტურით შეიცვლა, უნინ გაბატონებული პარტიის ბოლშევიკით და კომუნისტით, ქვეყნის საერთო ენერგეტიკას, მატერიალურ რესურსებს და მთელ სახსრებს, ერთი სიტყვით, ყველაფერს, რაც ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის არსებობისათვის იყო აუცილებელი, კრემლი განაგებდა, და ასე შემდეგ – საბჭოეთში არსებითი არაფერი შეიცვალა გარდა სახელწოდებებისა და უშედეგო ლაპარაკისა.

ყველაზე სამინელება მაინც კოლექტივიზაცია და პოლიტიკური რეპრესიები იყო 1937 წელს, როდესაც მდიდარი და განათლებული საზოგადოება „ტროცკიზმად“ და „საზოგადოების მტრად“ მოინათლა და მილიონობით ადამიანა გადასახლებით დამთავრდა ციმბირში ან დახვრიტა მარტო იმის გამო, რომ საზოგადოების ნაწილი სხვანაირად ფიქრობდა (შიმშილობაზე და სხვა უბედურებებზე არაფერს ვამბობთ).

ამ ჯოჯოხეთურ შავბნელ მორევს ვერც სწავლული მეცნიერები გადაურჩნენ, განსაკუთრებით უნივერსიტეტის მეცნიერები, რომლებიც ვალდებული იყვნენ რასაც კრემლი ან პეტერბურგის მეცნიერული სკოლის მესვეურები მოიფიქრებდნენ და გამოიგონებდნენ მთელი საბჭოთა კავშირის გასაერთიანებლად და ერთხმაზე შესაკრავად ის უნდა მიეღოთ თუთიყუშძივით, თუ არა ანტიკომუნისტურ-ანტისაბჭოთა იარლიყი – ტროცკისტობა, ბურჟუაზიული ნაციონალისტობა და ანტიმარქსისტობა ხელში ჰქონდათ, რაც სრულიად საკმარისი იყო მის გასაქრობად ან გასაციმბირებლად. სწორედ ასეთ წნეხში მოყვა ჩვენი სასიქადულო მეცნიერი, უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებელი ივანე ჯავახი-

შეილი, რომელიც საქართველოს ისტორიის საფუძვლებს და ფუძემდებლურ დებულებებს აყალიბებდა, კერძოდ აფხაზეთთან დაკავშირებით.

ივანე ჯავახიშვილმა ჯერ კიდევ 1913 წელს გამოაქვეყნა ნიგნში „ქართველი ერის ისტორიაში დებულება, რომელშიც წერს, რომ აფხაზეთი საქართველოს ორგანული კუთხეა, როგორიც კახეთი, ქართლი, სამეგრელო, გურია, სვანეთი და ა.შ. აფხაზი კი ისეთივე ქართველია, როგორც კახელი, ქართლელი, მეგრელი, გურული, სვანი და სხვ. აქედან გამომდინარე ის კოლხეთის დახასიათებისას წერს: „როგორც ვხედავთ, კოლხეთის მოსახლეობა ქართველთა სამ შტოს ჰკუთვნება: ლაზ-მეგრელებს, აფშილ-აფხაზებს და სვანებს. პოლიტიკური ბატონობა ლაზთა ანუ მეგრელთა ხელში ყოფილა და ყველანი მათი მეფეების უზენაეს უფლებას ემორჩილებოდნენ, თუმცა თითოეულ ტომს საკუთარი მთავარიც ყოლია“.

ეს დებულება, როგორც მკვლევარი ნ.ფოფხაძე წერს არაერთხელ დაიბეჭდა. მათ შორის 1951 წელს (იხ. ქართველი ერის ისტორიაში, ტ. I, გვ.420, აგრეთვე 1961 წელს. ასევე ქართველი ერის ისტორია, და არა ისე, როგორც ამას თხზავს და ასალებს ათეისტი გ.როგავა – იხ.ქვემოთ ნიგნის დამატება).

ნ.ფოფხაძე ფილოლოგია, მაგრამ ჩვენს მიერ დასახელებულ თვითმარქვია გ.როგავაზე, რომელიც ათეისტ-ფილოსოფოსია სპეციალობით (მაგრამ სადოქტორო ხარისხი ისტორიაში აქვს მინიჭებული რელიგიაში ხარისხის დაცვის გამო) ბევრად კარგად ერკვევა ისტორიის საფუძვლებში, რადგან საბჭოთა პოლიტიკურ წნეხს რომ თავი დავანებოთ, განა უკანასკნელი, საკმაოდ მრავალრიცხოვანი და საფუძვლიანი გამოკვლევები არ ცხადყოფენ, რომ აფშილ-აფხაზები ქართველები არიან და არა აფსუა – აბაზები ანუ ე.წ. აფხაზები.

როგორც საბჭოთა ისტორიის ავადმოსაგონარი პოლიტიკური მოვლენა გვიჩვენებს საბჭოთა წნეხისა და ცენზურის წყალობით, რაკი ეს რუსეთის კოლონიზატორულ პოლიტიკას ასე მოუწდა - „აფხაზეთი საქართველო არაა“, ლ.ვორონოვი, 1907 წელი „აფხაზეთს უსაფუძვლოდ ეპოტინება საქართველო“, მ.ვრობიოვი, 1919 წელი და სხვ. ზემოთ ნათქვამიდან და აქაც კარგად ჩანს, რომ, როგორც ცარიზმის, აგრეთვე საბჭოთა რუსეთის კოლონიზატორ-სწავლულები ცხადია უფრო შორს იხედებოდნენ, ვინემ ეს ზოგიერთ გულუბრყვილო სწავლულებს

ეგონათ. ამიტომ ცხადია შეთხზეს რუსებმა აფხაზების არაქართველური თეორია (თავი რომ დაევანებოთ იმას, რომ თითქოს საქართველოს ტერიტორიაზე უძველეს დროში ჩერქეზთა ნამოსახლარია, თითქოს კოლხეთის ჩრდილოეთ ნაწილის მაღლობი ადგილები უძველეს დროში არაქართველურ აფშილებსა და აფხაზებს ეკავათ და ა.შ.). ცხადია ყველაფერი ეს მახვილგონიერ მკვლევარს არ შეიძლება არ შეენიშნა, მაგრამ ადამიანი მაინც სუსტი ძალაა სახელმწიფოსთან შედარებით და ის იძულებულია (როგორი ძლიერიც არ უნდა იყოს) დათმობაზე წავიდეს, ამასთან გვაქვს საქმე დიდ მეცნიერებთან ნ.მართან, ივ.ჯავახიშვილთან, გ.ნათაძესთან და ა.შ. მაგალითად, დისკუსიების დროს (ექვჩი არ არის აფხაზეთზეც) პრინციპული და გონიერი მეცნიერები ინათლებოდნენ ანტიმარქსისტ-ლენინელად, ბურჟუაზიული ნაციონალისტად, უკლონისტად, ტროცკისტ-ბუხარინელად და ა.შ. რაც ხშირად სასიკვდილო განაჩენით მთავრდებოდა.

როგორც ვიცით, ჯერ საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში 1918-1921 წლებში და შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში მრავალი დისკუსია და დავა გაიმართა აფხაზეთსა და მის სახელმწიფოებრივ მოწყობაზე, ფორმებსა და სტატუსზე, როგორც საქართველოს ფარგლებში, აგრეთვე ცალკე, აფხაზეთის ერთი მუჭა პიროვნებები (ნ.ლაკობა, ე.ეშბა, ს.ბასარია და სხვ.), რომელთაც რუსეთის ბოლშევიკ-კოლონიზატორები ზურგს უმაგრებდნენ, რომლებიც სეპარატისტული ტენდენციებით იყვნენ შეპყრობილი, რომ აფხაზეთი ცალკე დამოუკიდებელი ქვეყანა ან საბჭოთა რესპუბლიკა ყოფილიყო და არა საქართველოს დაქვემდებარებაში (ასეთი დაპირება მათ საბჭოთა რუსეთის გულანთებული წარმომადგენელი ორჯონიკიძისაგანაც მიიღეს ბათუმის თათბირზე და ჩანს სხვა დროსაც. მაგრამ, როცა საქმე – საქმემდე მივიდა რა აღმოჩნდა – აფხაზებს ანუ აფსუებს არავითარი რესურსი არც კადრების და საერთოდ ადამიანთა, არც მატერიალურ-ფინანსური აღმოაჩნდათ, ამიტომ არაფერი გამოვიდა. თორემ ქართველთა წინააღმდეგობას არავინ ანგარიშს არ გაუწევდა, რადგან საბჭოთა რუსეთის პოლიტიკით და გეგმით რუსეთის იმპერიის ხალხები განუყოფლად უნდა დარჩენილიყვნენ მის შემადგენლობაში, ოღონდ ნამცეც-ნამცეცად: რესპუბლიკის, ავტონომიის, მხარის და ოლქის სახით ისე, რომ საჭიროების დროს ამ ერთეულის ნალმად გამოყენება ან მისი შესისინება-გადაკიდება

ყოფილიყო შესაძლებელი დანარჩენ ნებისმიერ ერთეულთან (და-
ყავი და იბატონეს პრინციპზე).

ვეხებით რა რუსეთის მაქინაციურ და კოლონიურ დამო-
კიდებულებას საქართველოსადმი (წვეთს ზღვაში) არ შეიძლება არ
განვაცხადოთ ერთ-ერთი ვანდალური აქტის შესახებ, რომელიც
უკანასკნელ დროს მოხდა ამ სტრიქონების წერისას ოკუპირებულ
აფხაზეთში (ეჭვი არ არის რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების
კარნახით და ნაქეზებით), ეს გახლავთ საქართველოს კულტუ-
რული მემკვიდრეობის ერთ-ერთი საუკეთესო ძეგლის – ისტორი-
ული ქრისტიანული ტაძრის ილორისადმი ვანდალური მოპყრობა,
რომლის ველური და თვითნებური გადაღების გამო წაიბლალა
მასზე გამოხატული შუა საუკუნეების ქართული ეპიგრაფიკული
წარწერები და ფრესკები, აგრეთვე შენობის არქიტექტურული
იერი. ასეთი მოვლენა აფხაზეთში არ ახალია, მაგრამ ახლა, როდე-
საც მთელი ცივილიზებული მსოფლიოს საერთაშორისო ორგანი-
ზაციები „იუნესკო“, „გაერო“, „ევროსაბჭო“ და სხვა გამახვი-
ლებით ადევნებს თვალს აფხაზეთის მოვლენებს, აქაური ქართუ-
ლი ქრისტიანული შემოქმედების კერების აბუჩად აგდება, ასე
ვთქვათ, ბუტაფორიად გადაქცევა უდიდესი ველური ცინიზმის
გამოხატულებაა ადამიანთა ისტორიული შემოქმედების ნაყოფი-
სა, უდიდესი გამოწვევა ადამიანთა ხანგრძლივი შემოქმედებისა.
აბუჩად აგდებაა აგრეთვე ცივილიზებული კაცობრიობის საღი
აზრისა შემოქმედების წინააღმდეგ.

საინტერესოა რას უშლიდა ხელს ეს ძეგლი რუს კოლონი-
ზატორ-ოკუპანტებს, რატომ, რისთვის აიჩემეს ის ან რა დაუშვა
ვინმეს ამ უტყუარმა და სასწაულმა ღვთიურმა ძეგლმა, ან რაში
დასჭირდა სეპარატისტებს მისი ბუტაფორიად გადაქცევა, საინ-
ტერესოა რით შეიძლება ამაზე თავის მართლება – ამ აქტით ხომ
ვერაფრით დამტკიცდება მისი და გნებავთ აფხაზეთის სხვა ხელთ-
უქმნელი ქართული ქრისტიანული ძეგლების აფსუობა. საერთოდ
საკვირველია, რაში სჭირდებათ აფსუა სეპარატისტებს და მით
უფრო რუსებს (აქ აფსუას მასები ალბათ არაფერშუა არიან), განა
ცნობილი არ არის, რომ აფსუები ქრისტიანები არ არიან, მათ არ
ჰყავთ მღვდელ-მსახურები, არ ეწევიან ნირვა-ლოცვას, არ არსე-
ბობს იოტისოდენა რაიმე ფაქტი, რომ ამ ძეგლების კუთვნილება
აფსუებს დავაბრალოთ, მაშინ რისთვის დასჭირდათ ილორის
წახდენა – მსოფლიო საზოგადოებრივი აზრის უგულვებელყოფა და
ფეხქვეშ გათელვა კაცობრიობის კულტურული მემკვიდრეობის

ხელყოფა! ამ აქტმა ხომ უტყუარად დაამტკიცა, რომ აფხაზეთის ხუროთმოძღვრული ძეგლები ქართულია და მათი ნასაძლეად და აღსაგველად, აგრეთვე ეკლესიათა და სხვა ძეგლთა კუთვნილი არქიტექტურა და შესამკობ-შემოსილობა ქართულია და იმიტომ იბღალბება, იმტვრევა, ჩანაგდება, ნიავედება და ილუპება ყველაფერი სეპარატისტ-აფსუების მიერ, რაც მათ არ ეკუთვნით, ტყუილა როდია ნათქვამი: „კვამლი უცეცხლოდ არ არსებობს“.

ზოგიერთი ვაი ისტორიკოსი თუ იურიტი იკითხავს – რაში სჭირდება თუ სჭირდებოდა რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებას აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების (მატერიალური) და სულიერი კულტურის ძეგლების ნაშლა" ასეთი კითხვის დამსმელს შეიძლება უპასუხოთ ელემენტარული ლოგიკით – რაში სჭირდებოდათ და სჭირდებათ: ვორონოვებს, ვორობიოვებს, კატკოვებს, სუსლოვებს, ხრუშჩოვებს, პუტინებს და სხვებს – „აფხაზეთი საქართველო არ არის!“ ან „უსაფუძელოდ ეპოტინებიან (ან ეტმასნებიან) ქართველები აფხაზეთსო“ (ამის საფუძველი ხომაა მატერიალური და სულიერი კულტურა ასეთ გულუბრყვილო მეამიტი ადამიანებს ვუპასუხებთ - თუ ეს არ გექნება (გაიქარწყლა), რით დაამტკიცებ, რომ აფხაზეთი საქართველოა – აი ამიტომ, სხვა არაფრისთვის.

ცნობილია ისიც, რომ საბჭოთა ბოლშევიკურ-კომუნისტურმა ხელისუფლებამ არაერთ მეცნიერს აურია გზა-კვალი, გადაათქმევინა ან შეუცვალა შეხედულება სიკვდილის ან გაციმბირების შიშით, რაკი კრემლს არ გამოუვიდა აფხაზეთის შავი ზღვის სანაპიროს: ტუაპსე-ნოვოროსისკ-სოჩა-ადღერის ცალკე ოლქად ჩამოყალიბება და მასთან ან ყუბანის მხარესთან აფხაზეთის შეერთება და მილიონზე მეტ რუსთან უშუალო ათქვეფა, მან გადანყვიტა ქართველი მეცნიერებისათვის შეეცვლეწინებინა აფხაზეთსა და აფხაზებზე უწინ გამოთქმული რეალური და მეცნიერული დებულებები, მათ შორის ნ.მარისა და ივ.ჯავახიშვილისადმი, რომლებიც აფხაზებს ქართველთა სინონიმად ანუ ქართველებად მიიჩნევდნენ, ხოლო აფსუებს – აბაზებად (დღეს, როდესაც უკვე გათვითცნობიერებული ვართ – ზოგიერთის გამოკლებით აფსუების ეთნიკურ ვინაობაზე, სხვანაირად მოაზროვნე ზოგიერთი მკვლევარი აცხადებს, რომ „აფსუებს ჩვენ შევარქვით აფხაზიო და ვის რას ვერჩითო“). მართალია, ისინი „აფსუა“ ტერმინის ადრე (თავდაპირველ) არსებობას ვერ უარყოფენ, მაგრამ ფაქტობრივად არც მათ ნამდვილ აფხაზობის უარყოფაზე აქვთ პრეტენზია, რაც თუ მეტი არა – მორალურ-ზნეობრივი უპრინციპობაა.

ჯერ არავინ იცის, ვინ შეარქვა პირველმა აფსუას აფხაზი, მაგრამ ფაქტად რჩება – ფაქტია, რომ ისინი ეთნიკურად აფსუა – აბაზები და მათ აფხაზი მხოლოდ აფხაზეთში ჩამოსახლების შემდეგ ეწოდა (არ ვიცით ვის მიერ), ამაზე პირველ რიგში ის მეტყველებს, რომ თუ ამას არ მაღავს (არ გაუზრბის თავის ისტორიას), აფსუა ამბობს, რომ „აფხაზი და აფსუა“ სხვადასხვაა. ამ თვალსაზრისით ყოველივე სხვას, რომ თავი დავანებოთ, 1992-1993 წლების აფხაზეთის ომის დროს მათ ტანკებს გამოკვეთილად და თვალის მომჭრელად ჰქონდათ გაკეთებული წარწერა: „აფსნი“ და აფსნე“. ამიტომ ტყუილა როდია ნათქვამი რომ შუბს ხალთაში ვერ დამალავ. ამისი დამალვა იმას გავს ქართველმა (თვითსახელი) რომ ქართველობა დამალოს - „მე გრუზინი და ჯორჯია ვარო და არა ქართველი“ ანდა აფხაზეთის ცენტრს „ცხუმი კი არა სოხუმი ერქვაო“, გაგრას – გაგრაპსტა“ და ა.შ.

კიდევ მეტი, საყოველთაოდ ცნობილია, რომ გამოჩენილმა მეცნიერმა ნ.მარმა „მესხ-მასხ-ბასხს“ - აფხაზის სინონიმი უწოდა ანუ „აფხაზს - მასხიდან“ წარმომდგარი სახელწოდება აფხაზი“, რომელიც ბგერათა მონაცვლეობის შედეგადააო მიღებული: მასხი-ბასხი-აბასხი-აფხაზი, რომლის ერთ-ერთ დასტურად ნ.მარი იმონებებს ზაქარია რიტორს, რომლის მოსაზრება პროფ.ბრუქსმა დაბეჭდა 1887 წელს. ამ ნაშრომის სრულ ორიგინალის ჩანართში მოხსენიებული გეოგრაფიული სახელი „ბაზგი“ მარმა „ბასხის“ იგივეობად მიიჩნია და მასხში გადასვლას ენათმეცნიერულად ასაბუთებს, მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული ტერმინი კასპიის ზღვის ნაპირას არის მოხსენიებული (ნ.ფოფხაძე ადასტურებს, რომ მარის აღნიშნული მოსაზრებას მან საქართველოს ხელნაწერთა ინსტიტუტში მიაკვლია ხელნაწერის სახით და რაზეც საგანგებოდ წერს, რომ ნიკო მარის შეხედულებით, „აფხაზი და მასხი ანუ მესხი სინონიმებიაო“ და აფხაზი ისეთივე ქართველი იყო, როგორც მესხი, რაჭველი, ქართლელი და სხვ. მეცნიერი იმასაც წერს, რომ სახელწოდება სოხუმი არასწორია, რომ მისი ნამდვილი სახელი „ცხუმი ანუ ცხოშია“, მაგრამ რაკი თურქები მის მარცვლებს ვერ გამოთქვამენ ასე დამკვიდრდა ცხოვრებაში¹.

როგორც ნ.ფოფხაძე (საქმისადმი დაკვირვებული მკვლევარი) წერს, რომ ცხოვრების ბოლო წლებში ნ.მარი აიძულებს „რუსული მარქსისტულ-ლენინური პოზიციიდან“ გადაეხედა თა-

¹ ნ.ფოფხაძე, დასახ.ჟურნალი, გვ.4.

ვისი დებულებებისათვის აფხაზეთზე და მობოდიშებით უარეყო ისინი, კერძოდ აფხაზთა ქართველობა. მიუხედავად იმისა, რომ მეცნიერს არ ეპატიება თავისი დებულებების წამდაუნუმ ტრიალი, მას გამართლება შეიძლება გამოენახოს სიცოცხლის ფასად, რაც არაერთხელ დასჭირდა მას თავის გადასარჩენად.

შეიძლება ამდაგვარადვე ითქვას დიდ ივანე ჯავახიშვილზეც, რომელიც შედარებით კერკეტი კაკალი გამოდგა, მაგრამ ძალა აღმართს ხნავს და ზოგჯერ მასაც შეაცვლეწინეს სწორი და გამართული აზრები, იმისი კიჟინით და საყვედურებით, რომ ის ვერ გახდა ნამდვილი მარქსისტ-ლენინელი, რომ ბურჟუაზიულ იდეებს, ანტი მარქსისტ-ლენინურობას, ქართულ ნაციონალისტობას და სხვა ამგვარ – მიუღებელ მოსაზრებებს ავლენდა. ასეთთა შორის მას მოუშარეს აფხაზეთთან დაკავშირებით სრულიად უზადო დებულება „აფშილ-აფხაზთა ქართველობაზე“, რომლის უარსაყოფად მას მეცნიერი ნ.მარიც შეუჩინეს, რომელიც უნინ აფხაზთა ქართველობას ამტკიცებდა, მაგრამ ახლა საწინააღმდეგო პოზიციაზე უნდა გადაეყვანათ. ივ.ჯავახიშვილი წერს: „აკად.ნ.მარი მისაყვედურებს, რომ მეგრელებს, სვანებს და აფხაზებს მე ქართველებს ვუნოდებ და პონტოსა და ფრიგიის ერები თითქოს ქართველებადაც კი მიქცევია, აფხაზებს მე ქართველთა მონათესავედ ვთვლი, მაგრამ ქართველებს არ ვუნოდებ“ (შეადარე პირველ დებულებას). აქვე ივ.ჯავახიშვილი ნ.მარზე აღნიშნავს, რომ ის მართალი უნდა იყო, როდესაც აფხაზების ძველ სახელწოდებას „აბასხსა და მასხსს“, უკავშირებს (იხ.ნ.მარი, „ისტორია ტერმინ აბხაზი, 1912, გვ. 697-704).

ჩანს, აკად.ივ.ჯავახიშვილს აფხაზებზე ოდნავ განსხვავებული სხვა შეხედულებაც ჰქონია გამოთქმული, რომლის მიხედვით, I-VI საუკუნეების ბერძენი და ბიზანტიელი მოგზაურებისა და მეცნიერების მიერ დღევანდელი ცხუმის, გაგრის და ბიჭვინთის მიდამოებში დასახლებული არიან აფხაზები ანუ ქართველები, მაგრამ მათ ჩრდილოეთით მცირე მონაკვეთზე – შავი ზღვის პირას ნახსენებია „ასილაი“, მას სავარაუდოდ, XIX-XX საუკუნეების აბსუების (აფსუების) წინაპრებად მიაჩნია¹.

ამასთან, ივ.ჯავახიშვილი შემდეგ არაფერს ამბობს არამც თუ აფსუების საქართველოში ადრიდან ცხოვრებაზე, არამედ უარყოფს ჩერქეზების, ჩეჩნების, ლეკების, სარმატების და სხვა

¹ ნ.ფოფხაძე, იქვე, გვ.5.

ჩრდილო კავკასიონთა ქართველებთან მონათესაობაზეც, „რომ ჩერქეზები, ჩეჩნები, ლეკები და სხვები არამც თუ ქართველთა მოძმეებია, არამედ საერთოდ უძველესი კავკასიელებიც კი არ არიანო“.

როგორც ჩანს, ივ.ჯავახიშვილის მოსაზრებათა ამგვარი ცვლილების მიზეზი რუსეთის ხელისუფლების და პეტროგრადის მეცნიერული სკოლის ზენოლა იყო. ეს ნ.ფოფხაძის თქმით, ჩანს 1936 წ. 28-29 მარტს თბილისის უნივერსიტეტში მოწყობილი დისკუსიიდანაც (ამ მასალასაც ნ.ფოფხაძე გვანუდის საარქივო ჩანაწერების სახით)¹. ამ დისკუსიის – საისტორიო ფრონტზე მდგომარეობის შესახებ“ რექტორის კ.ორაგველიძის მოხსენებაში ივ.ჯავახიშვილი მოხსენიებული და მონათლულია „იდეალისტური ისტორიოგრაფიის მამამთავრად“, ასევე „ყალბი და ფალსიფიკატორული შეხედულების მქონედ“. ამ დისკუსიაზე არაერთმა პროვოკატორმა დაგმო ივ.ჯავახიშვილი – ვითომცდა „რეაქციული შეხედულების მქონე ქართულ ისტორიოგრაფიაში“. ითქვა ისიც, რომ რაც შეიძლება მალე დაგმოიბილიყო და გამოსწორებულიყო ივ.ჯავახიშვილის შეცდომები მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძველზე საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ „საუკეთესო ლენინელ-სტალინელის ლ.ბერიას მეთაურობით. ამ დისკუსიაში ბოლომდე შეიკავა თავი ივ.ჯავახიშვილის ლანძღვა-კრიტიკაზე გამოჩენილმა ისტორიკოსმა სიმონ ჯანაშიამ, რომელიც ცდუნებას არ აძყვა, თუმცა ბოლოს როცა არ მოეშვნენ წააცდენინეს პროვოკატორებმა, რომ “მისი მსოფლმხედველობა ნაციონალისტური“².

ყოველივე ზემოთქმულიდან (და არათქმულიდანაც) გამომდინარე დისკუსიამ ივ.ჯავახიშვილზე დაასკვნა: „ივ.ჯავახიშვილის მუშაობამ ვერ მოგვცა საქართველოს ნამდვილი ისტორია, ის გაბატონებული კლასის ინტერესების გამომხატველი გახდა. მართალია გაბატონებულმა კლასმა არაერთი და ორი გამოჩენილი რევოლუციონერ-ისტორიკოსი მისცა პროლეტარიატს, მაგრამ მათ რიცხვში არ არის პროფ.ივ.ჯავახიშვილიო ის პირიქით, ბოლომდე ერთგული დარჩა თავისი კლასის.“

აქვე ივ.ჯავახიშვილის გაქიაქებისაგან თავის შეკავების გამო არაერთი სასტიკი მუქარა და საყვედური მიიღეს მეცნიერებმა

¹ ნ.ფოფხაძე, იქვე, გვ.6.

² იქვე, გვ.6.

სიმონ ჯანაშიამ (რომელზეც ითქვა რომ ის ჯავახიშვილის გავლენას განიცდის და საჭირო იყო მას სოსელიას კრიტიკის ნაცვლად მისთვის დაეთმო მეტი ყურადღება და სათანადოდ გაეკრიტიკებინა მისი სკოლა, როგორც თავად-აზნაურთა ინტერესების დამცველის). ასევე კრიტიკა და დაგმობა ერგო გამოჩენილ მეცნიერს გ.ნათაძეს. რომელიც „მარქსიზმს ამახინჯებსო და შემრიგებლობას იჩენს ჯავახიშვილისადმი“. ასეთად მას ჩაეთვალა დებულება: არასოდეს არ ყოფილა ისტორიაში პერიოდი, როდესაც სოციალური დიფერენციაცია არ ყოფილიყოსო - ეს ჭეშმარიტება ანტიმარქსისტულ აზრად, - მიუღებლად იქნა მიჩნეული. რაც ივ.ჯავახიშვილის გავლენას მიენერა ნათაძისადმი. ამ დებულების სანინაალმდეგოდ მოტანილი იყო პირველყოფილი კომუნიზმი. მიტომ სანამ გ.ნათაძე ივ.ჯავახიშვილის გავლენისაგან არ განთავისუფლდება - მარქსიზმ-ლენინიზმთან ვერ მოვაო.

ჩვენ ივ.ჯავახიშვილის დებულებაზე აფშილ-აფხაზების ქართველობის შესახებ ნაწილობრივ მაინც ვიმსჯელებთ ზემოთ, სადაც ავლნიშნეთ რომ ივ.ჯავახიშვილმა აფხაზების ქართველეთთან დამოკიდებულებაზე „შტო“ შეცვალა „ნათესაობით“ - „აფშილ აფხაზებს მე ქართველების ნათესავად მივიჩნევო, ხოლო სვანებს და მეგრელებს - ქართველებადო“, რაც საქმის პრინციპულ შეცვლად კი არაა, კორექტირებად მიგვაჩნია, ივ.ჯავახიშვილმა ამ შემთხვევაშიც ჩვეული გონიერება და ტაქტიკა გამოიჩინა, რადგან „ნათესაობა“ ფართო ცნებაა და არ უარყოფს იმას, რომ „აფშილ აფხაზები ქართველთა შტო არიან“. ამ შემთხვევაში საგულისხმოა გენეტიკური ნათესაობა, აგრეთვე სულიერი და ქორწინებითი, ასევე ყოფა-ცხოვრების გავლენით შეძენილი ასიმილაციური პროცესიც. ასე რომ, როგორც ამბობენ „კარგის მთქმელს კარგი გამგონე უნდაო“, ვისაც სურს იმისათვის ნათელია, რომ ივ.ჯავახიშვილს რკინის სალტეებში სხვა გზა არ ჰქონდა, საუკეთესო ტაქტიკური გამოსავალი ეპოვნა, მით უფრო ჩვენთვის რომ დღეს სადავო არაა, რომ ძველი აფხაზები და აფშილები ქართველები იყვნენ, გნებავთ ქართველთა შტო შეარქვით და გნებავთ ქართველური ან ქართველთა ნათესავები. ბოლოსდაბოლოს არც „შტო“ ნიშნავს ერთ დედამამის შვილს, ისიც სხვადასხვა ადამიანური ჯგუფებისაგან შედგება, ამდენად ამ ტერმინზე ჩამოკიდება - ნყალნაღებულ ხავსს ეკიდებოდაო“ იმას გავს: „შტო“ ადამიანთა ნათესაური ჯგუფებისაგან შედგენილ საზოგადოებას ეწოდება და სხვა განსაკუთრებულს არაფერს.

ყველაფერი ყველაფერია, მაგრამ რუსული ბოლშევიზმის არტახებში მოქცეულ ივ.ჯავახიშვილს ადგილობრივი მლიქვნელებისა და ლაქიებისაგან სუსხიანი კრიტიკა არ მოკლებია, რა არ დააბრალეს ჩვენს სასიქადულო მეცნიერს, უნივერსიტეტის ერთ-ერთ დამფუძნებელს, ქართული ისტორიოგრაფიის ჩამომყალიბებელს რა არ დააბრალეს. ესაო ბურჟუაზიის და თავად-აზნაურების იდეოლოგი ხარო, ნაციონალისტი ხარო, მცდარი მითოლოგია გაქვსო, ანტიმარქსისტისტი და ანტილენინ-სტალინელი ხარო და რა არა, მაგრამ მას მაინც „არაპროფესიონალი“ (თუ პროფესიონალურად ჩამოუყალიბებული ისტორიკოსი ვერავენ დააბრალა 1913-იან წლებამდე და შემდეგაც, მაგრამ ჩვენი დროის „ფილოსოფოს“ – ათეისტმა თუ „ისტორიკოსმა“ გ.როგავამ, რომელიც „აკადემიკოსობითა და ვიცე-პრეზიდენტობით“ ამაყობს ის, რაც ბოლშევიკებმაც კი ვერ აკადრეს, არაფერი დააკლო – მას 1913 წლის მდგომარეობით (როდესაც თავისი შრომებით და იშვიათი ერუდიციის წყალობით საქვეყნოდ ჰქონდა სახელი განთქმული საქართველოში, პეტერბურგის მეცნიერთა აკეანში და მთელ რუსეთში ამას პროფესიონალურად „ჩამოუყალიბებელი“ და „დაუსრულებელი ისტორიკოსი უწოდო“. აი სადამდე შეიძლება მივიდეს უმეცარი, ურცხვი და უტიფარი ადამიანი, რომელმაც ისტორიკოსების ზურაბ რატიანისა და ჩემი (გ.გასვიანის) შეწუხებისა და შეშფოთების გამო (ივ.ჯავახიშვილის მკრეხელური კრიტიკის გამო) ბოდიში კი არ მოუხადა ისტორიკოსებს, მკითხველ საზოგადოებას და მთელ ქვეყანას, არამედ კიდევ უფრო შეტოპა ჩვენდამი თავის საპასუხო პასკვილში (იხ. ჩვენი პასუხები და რეცენზიები ქვემოთ დამატებაში). კიდევ უარესი, გ.როგავამ შემდეგ ჩვენი ქვეყნის მეორე გამოჩენილი დიდი ისტორიკოსი ნიკო ბერძენიშვილიც ასევე დასუსხა, ვითომ „მას არასოდეს არსად და არსად არ უთქვამს, რომ „ძველი აფხაზები ქართველები იყვნენ, ისეთი ქართველები, როგორიც ქართლები, კახელები, გურულები, მეგრელები, სვანებია და ა.შ.“ (იხ. ზემოთ, აგრეთვე დამატებაში). რა შეიძლება ითქვას გ.როგავას „მეცნიერულ“ ნარკვევებზე, რომლებსაც ჩვენ შევცხეთ, არაფერი გარდა იმისა, რომ მათ, როგორც არარაობამ და უთვალავი შეცდომებით დახუნძლულმა ნარკვევებმა 3-4 წელიწადი ვერ გაუძლეს გამოცდას, ისინი გააერთიანა და ერთად გამოსცა ხელმეორედ, ჯერჯერობით ჩვენთვის უცნობია მან რა ჩაასწორა და რა ამოიღო გასაიდუმლოებულია (თუმცა ან რა შეიძლება ჩაასწოროს ან დატოვოს,

როცა თითქმის ყოველ გვერდზე კურიოზული შეცდომა აქვს. ამ ურცხვს, უვიცსა და უტიფარ კაცს, რომელიც თაღლითობასაც კადრულობს (იხ. ქვემოთ). რა უნდა მოსთხოვო ან გააგებინო, როგორც იტყვიან „ცერცვი აყარე კედელს“, რა მოსავალი შეიძლება მიიღო აქედან. როდის იყო, რომ კეთრმორეული ნანარმოები როდესმე იკურნებოდა და ჯანსაღდებოდა.

ნათქვამია, შენი სამშობლოსადმი სხვის მიერ ნაკიდებული ცეცხლი უნდა გულზე განვებოდეს და გენვოდეს, თუ არა უარგისი კაცი ხარ და შენგან ქვეყანა სიკეთეს ნუ ელის. სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ურცხვ, უტიფარ, უმეცარ და რენეგატ კაცს, რომელიც ბოდიშის მოხდისა და შეცდომების აღიარების ნაცვლად, იქეთ გიტევს, სიმწრის ძმარი უნდა ადინო ცხვირიდან.

დამატება

**ფილოსოფოს-ათეისტის გ.როგავას ნარკვევების
ფსევდომათეისტურ-ფალსიფიკატორული და
ანტიქართული დედაარსის შესახებ**

**ნარილი პირველი - რეცენზია - „აფხაზთა ეთნიკური
ვინაობის ფილოსოფიური ლანდები“
(გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2008 წ. აპრილი)**

ახლახან გამოვიდა „ფილოსოფიისა“ და ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის გ.როგავას ნარკვევი „აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“ (2007 წ., 93 გვერდის მოცულობით).

ცნობილია, რომ ქართველი მკითხველი დიდი ინტერესით ელოდება მკვლევარ-სპეციალისტთა ყოველ მოსაზრებას ჩვენი ქვეყნის ამ ორგანული ნაწილის ისტორიის საკითხებზე. მით უფრო, რომ რუსეთის იმპერიის პერიოდში და განსაკუთრებით XX საუკუნის 50-იანი წლებიდან ქართველი მეცნიერებისათვის ტაბუ ედო აფხაზეთის ნამდვილი ისტორიის კვლევა-ძიებას, რასაც პირდაპირ მოწმობს გამოჩენილი მეცნიერების პავლე ინგოროყვასა და ნიკო ბერძენიშვილისადმი დატეხილი აყალ-მაყალი და რეპრესიები. საბედნიეროდ დღეს ვითარება უკვე შეიცვალა, საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შედეგად, რომლის შემდეგ გარკვეული მუშაობა გაიშალა და შედეგმაც არ დააყოვნა - აფხაზეთს მეცნიერებმა მიუძღვნეს არაერთი ღირსეული ფუნდამენტური ნაშრომი, მათ შორის ჯ.გამახარიას და ბ.გოგიას, თ.მიბჩუანის, გ.გასვიანის, ზ.რატიანის, ა.ონიანის, თ.გვანცელაძის, ზ.პაპასკირის და სხვ. (სამწუხაროდ, აწინდელი სოციალური და პოლიტიკური ძნელებდობის გამო, მეცნიერულ-პროფესიონალურმა წიგნმა ფასი დაკარგა, ის თითქმის აღარ ვრცელდება, თორემ ქართული ისტორიოგრაფია ვალში არაა საზოგადოების, ქვეყნის წინაშე).

ამასთან დიდად დასანანია, რომ ობიექტურ და პატრიოტულ გამოკვლევებს ყალბი, გაუაზრებელი, პოლიტიკანური და ფალსიფიკატორულ-ანტიქართული სარეველა ნაწერებიც შეერია.

ამ მხრივ, ჩვენი თვალსაზრისით ბატონი გივი როგავეს ხსენებული ნარკვევის სახით ჩვეულებრივ, ობიექტურ მეცნიერულ გამოკვლევასთან როდი გვაქვს საქმე, მისი ნაშრომი მრავალმანიკიერება-გაუგებრობასთან ერთად, უკიდვრად შეცდომებსა და ტენდენციურობას შეიცავს, უცნაური, უჩვეულო და მრუდე აზრებით, რომელთაც ავტორი გვთავაზობს. ყოველივეს თავი რომ დავანებოთ, გ.როგავეს ნაშრომში ვერ ნახავ ფურცელს თუ გვერდს, რომელსაც თავსატეხის და დავიდარების გარეშე ვერ მიხვდები, რისი თქმა სურს ავტორს. მაგალითად, ვითომ აფხაზების ეთნიკურ ვინაობაზე სამი შეხედულება არსებობს და ჩამოთვლის მათ დამახინჯებულად. აღნიშნავს, რომ 1) აფხაზები ქართველებისაგან განსხვავებული ხალხია ენით, კულტურით და ფსიქიკური წყობით; 2) "აფხაზებში უნდა განვასხვავოთ "ძველი და ახალი აფხაზები". "ძველი აფხაზები" ქართველური ტომია, "ახალი აფხაზები" კი აფსუები, რომლებიც XVII საუკუნის შუახანებში ჩრდილოეთიდან ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში და ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილირება მოახდინეს; 3) "სანამ არ იქნება დადგენილი" ძველი აფხაზების სამეცყველო ენა, მანამდე მათ ეთნიკურ ვინაობაზე ჭეშმარიტი დასკვნის გაკეთება შეუძლებელია" (გვ. 5-6). საკითხავია, სად ამოიკითხა ასეთი გაუგებრობა?! მივყვით მის ლოგიკას. დავინყოთ თუნდაც მისი ნაშრომის ანოტაციით: "ნაშრომში სათანადო დოკუმენტებისა და ლიტერატურული წყაროების ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა, რომ აფხაზები, ვითომ, როგორც გარკვეული ეთნიკური ერთეული, თანამედროვე, აფხაზეთის (საქართველოს) ტერიტორიაზე, ქართველების მხარდამხარ ცხოვრობდნენ ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან და ხასიათდებიან ეთნოსის ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა ტერიტორიის, ენის, კულტურის, ყოფითი წეს-ჩვეულებებისა და ტრადიციების ერთიანობა. აფხაზების ერად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუების და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე." (ხაზგასმა ჩვენია - გ.გ.)

როგორც ანოტაციიდან ჩანს, ავტორს აფხაზები არა ქართველებად მიაჩნია, ანუ აფხაზები ქართველი ერის შემადგენელ ნაწილად არ წარმოუდგენია, ამიტომ საკითხავია, მაშინ აფხაზეთი საიდანაა საქართველო?! (აღსანიშნავია, რომ გ.როგავე ნაშრომში ვერ ასახელებს აფხაზი ერის ძირითად ნიშნებს და ერთმანეთისაგან ვერ განასხვავებს დოკუმენტურ და ლიტერატურულ წყა-

როებს). ასე, რომ თუ აფხაზეთი საქართველო არ არის და ძველი აფხაზები (აფსუები არ მაქვს მხედველობაში) ქართველები არ იყვნენ (როგორც ამას ბატონი გ.როგავა, ასევე აფსუა სეპარატისტები და მათი აპოლოგეტები ქადაგებენ), მაშინ თავდაყირა დგება ყველაფერი: აფხაზთა სამეფო არაქართველ აფხაზებს (გ.როგავას წარმოდგენით აფსუების მოენე - მოძმეებს) შეუქმნიათ, რომლებიც თავდაპირველად ანაკოფიისა და ბზიფს შორის ერთ ციდა მინაზე სახლობდნენ. კიდევ მეტი, მათ დაუპყრიათ და გაუერთიანებიათ მთელი საქართველო XIII საუკუნემდე მაინც (რადგან სპარსულ წყაროებში "აფხაზეთად" იწოდებოდა მთელი საქართველო).

გ.როგავა წერს, ვინც ძველ აფხაზებს ქართველებად თვლის, მათ არგუმენტები არ გააჩნიათო, რაც სრული სიცრუეა. ბუნებრივია სტატიაში შეუძლებელია უამრავი წერილობითი წყაროების - საარქივო მასალების, დოკუმენტების, მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლების, არსებული ლიტერატურის დამოწმება, რომელთა ანალიზის საფუძველზე არგუმენტირებულად გვაქვს გაშუქებული აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები 5 ფუნდამენტურ სამეცნიერო მონოგრაფიასა და მრავალ წერილსა და სტატიაში, რომლებსაც 15 წელზე მეტია ვაქვეყნებ და რომელთაც სპეციალისტთა და გათვითცნობიერებული მკითხველის უმაღლესი შეფასება დაიმსახურეს გამოქვეყნებულ რეცენზიებსა და გამოსვლებში. აი ამ არგუმენტების, ანუ დასაბუთებული მტკიცებულებების საფუძველზე მიღებული დასკვნების ნაწილი:

1. აწინდელი აფხაზეთის ძველი საუკუნეების მობინადრე ხალხები (ტომების და ეთნიკური ჯგუფების: ჰენიოხების, სანიგების, კოლხი-კოლების, აბაზგების (აფხაზების), მესხების, კორაქსების, კერკეტების, მელანქელების, აფშილების, მისიმიანებისა და სხვათა) აბსოლუტური უმრავლესობა ქართველური მოდგმის ტომები და ეთნიკური ჯგუფები, ან მათთან ახლო მდგომი, ანუ მონათესავე ჯგუფები იყვნენ;

2. აწინდელი აფხაზეთის ტერიტორიის ძველი ტოპონიმიკა, ეთნონიმიკა, ჰიდრონიმიკა ანუ სახელწოდებები XVI საუკუნის ბოლომდე ძირითადად ქართული ან ქართველური იყო;

3. აფსუებს, ე.წ. აფხაზებს, რომ თავიდან ეცხოვრათ აფხაზეთში წარმოუდგენელია, ისინი ორიათასი წლის მანძილზე ქრისტიანები არ გამხდარიყვნენ. კიდევ მეტი, აფხაზები რომ ნამდვი-

ლად არაქართველი აფხაზები ანუ აფსუები ყოფილიყვნენ, რომლებიც ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინეს დროს (VI ს.) ქრისტიანებად მოინათლნენ, ვერაფრით ვერ დაივინყებდნენ ქრისტიანობას, რადგან ამას მოჰყვა ნამდვილ აფხაზთა მიერ ქრისტიანული სახელმწიფოს შექმნა და შემდეგ საქართველოს გაერთიანება.

ასეთ ვითარებაში შეუძლებელი იყო აფსუებს დაეკარგათ ქრისტიანული მახსოვრობა, არ შეექმნათ საკუთარი ქრისტიანული ტერმინოლოგია და აღმსარებლობა (ყოველივე ეს ქართველი მართლმადიდებელი მეგრელებისაგან მიიღეს გვიან - XVII ს. შემდეგ). ამდენად, აბსოლუტურად გამორიცხულია ძველი აფხაზების აფსუობა, აგრეთვე ამ უკანასკნელთა XIII-XV საუკუნეებში აფხაზეთში დამკვიდრება, რადგან ისე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში ოსთა თარეში ქართველ მეფეთა (გიორგი ბრწყინვალეს და სხვ.) მიერ აღმოფხვრილი იქნებოდა ... ამასთან შეუძლებელი იყო საქართველოში მონღოლების პერიოდში აფსუათა მასობრივი ჩამოხიზვნა, რადგან მართალია, ჩრდილოეთ კავკასიის მსგავსად არც საქართველო იყო დალხენილი, მაგრამ აფსუები (ე.წ. აბაზები) ჯერ კიდევ ყუბანის სათავეებიდან შორს იმყოფებოდნენ (იხ. ჯ.გასტალდის 1561 წ. რუკა, რაც ადასტურებს, რომ აფსუები ჯერ კიდევ ყუბანის შუანელში ცხოვრობდნენ). აბსოლუტურად სიყალბეა აფხაზეთში აფსუათა ცხოვრებაზე ბიჭვინთის საკათალიკოსოს ძეგლის "მცნებაი სარჯულოს" (1470-74 წწ.) დამონშება (ამ ძეგლის სკურპულოზური ანალიზი იხ. გ.გასვიანის ნიგნში - "აფხაზეთი საქართველოს ორგანული ნაწილია", თბ. 2008 წ.). ამ ძეგლში და საერთოდ ბიჭვინთის საეკლესიო ძეგლებშიც XVI საუკუნის ბოლომდე მინიშნებაც კი არსადაა აფსუებზე (ე.წ. აფხაზებზე) და მათ ცხოვრებაზე საქართველოში. ეჭვგარეშეა, რომ ეს ძეგლი, როგორც სასულიერო მოღვაწე და გამოჩენილი მეცნიერი კ.კეკელიძე აღნიშნავს, რომ ეს ეხება მართლმადიდებელ ქართველებს, ანუ ქართველ აფხაზებს, რომლებიც აფხაზეთის საკათალიკოსოში ცხოვრობდნენ.

4. წარმართი აფსუების ცხოვრება XV საუკუნეში გამორიცხულია აწინდელ აფხაზეთში, რადგან "მცნებაი სარჯულოში" კრინტიც კი არსადაა დაძრული წარმართზე. იქ შესავალშივე ლაპარაკია ურწმუნოთა მოქცევაზე და მორწმუნეთა განმტკიცებაზე და განმხმენევაზე.

ბატონო გივი! არა მგონია წარმართს ურწმუნო ეწოდოს ისტორიულად ან თუნდაც ფილოსოფიურად, რომლის დოქტო-

რობასაც თქვენ ჩემულობთ. წარმართობა, ხომ მრავალმერეთიანობას ეწოდება და არა ურწმუნოებას. მე არ გედავები, რომ აფხაზეთის ისტორია სათუთი საქმეა, რა თქმა უნდა, მაგრამ ვისაც და რასაც იკვლევ ყველა სათუთი და საფრთხილო საქმეა. კვლევადიების დროს ყველგან სიფრთხილე და კეთილსინდისიერება გვმართებს და პოლიტიკანობით არ უნდა იხელმძღვანელო. მე ჩემს მონოგრაფიებში ყველგან ხაზგასმით ვწერ, რომ აფსუებს, გინდაც ახალი მოსულები იყვნენ და გინდაც ადრინდელი, ისეთივე უფლება აქვთ აფხაზეთში ცხოვრების, როგორც მის აბორიგენ ქართველებს - არც მეტი, არც ნაკლები!

5. უდავოა, ძველი აფხაზეთი შუა საუკუნეებში - განსაკუთრებით IX საუკუნიდან განვითარებული ფეოდალურ-ქრისტიანული სახელმწიფო იყო. ბატონო გივი, თქვენ კი გელანდებთ, რომ ქართველი აფხაზები აფსუები იყვნენ, რომლებიც ვითომ XIII-XV საუკუნეებში მოვიდნენ ჩრდილოეთ კავკასიიდან, როგორც გვაროვნული წყობილების მქონე და რომელთაც ყაბარდოდან თავადები (!!!) აჩა და ჩაჩა ჩამოჰყვნენ (შერვაშიძეების სახით) და რომლებიც ძალით და ძლიერებით ჭარბობდნენ ადგილობრივ თავადებსო (გ. როგავა "რელიგია და ეკლესია" გვ. 81-88). ჯერ ერთი, აკი თქვენი მტკიცებით, შერვაშიძეები დავით აღმაშენებელმა მოიყვანა ანისიდან დატყვევებული. გაუგებარია, როგორ შეგეცვალათ გეოგრაფია სამხრეთი - ჩრდილოეთით; მეორე, ვის გაუგია "თავადი", როგორც სოციალური კატეგორია, გვაროვნულ წყობილებაში?! მართალია, რაღაცა ფოლკლორში წაიკითხეთ, მაგრამ ფოლკლორი ხალხური ზეპირსიტყვიერებაა და არა დოკუმენტური წყარო. სად შირვან შაჰები და სად ყაბარდოელები ან ჩრდილო კავკასიის მთიულები?! აქ ხომ საოცარი შეუთავსებლობაა გეოგრაფიაში, გარემოებასა და დროში.

6. აფხაზეთი, როგორც ქართველ მეფეთა ზამთრის რეზიდენცია და ერთ-ერთი რელიგიური ცენტრი მოფენილი იყო ეკლესია-მონასტრებით, რომელთა რაოდენობა მთელს მხარეში 100-ზე მეტი იყო. აქ თითქმის აღარ იყო დარჩენილი არც ერთი დიდი თემი და სოფელი, სადაც ეკლესია არ იდგა ქართული წარწერებით. საკითხავია - თუ აქ ქართველები არ ცხოვრობდნენ, ვინ ააშენა ან ვის ეკუთვნოდა ისინი წარმართ აფხაზებს (აფსუებს) ხომ არა?! ან ბერძენმა და სტალინმა ხომ არ ჩაასახლა მაშინ ქართველები აფხაზეთში, როგორც ამას აბრალებენ ჩვენს დროში მათ?!

თქვენ კი, ბატონო გივი, აგიჩემებიათ, არგუმენტები არ გაქვთო! ანდა, როცა აფსუების ჩამოსახლებაზეა მსჯელობა „ფილოსოფიის“ და ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი გაკვირვებული კითხულობთ, რა მოხდა საქართველოში XV საუკუნის შემდეგ ისეთი, რომ აფხაზეთის მოსახლეობის რადიკალური ცვლილება გამოიწვიაო.

ვინც საქართველოს ისტორიას ოდნავ მაინც იცნობს, იმისგან ასეთი კითხვა მართლაც რომ გასაკვირია. საქმე ისაა, რომ საქართველო არც უნინ იყო დალხენილი, მაგრამ XV საუკუნის ბოლოდან ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო დაიშალა რამდენიმე დაპირისპირებულ სამეფო – სამთავროდ, რომელთაც დაუნდობელი ძმთამკვლელი ომები გაუჩაღეს ერთმანეთს, რითაც თურქ-ოსმალებმა, ყიზილბაშებმა და ჩრდილო კავკასიელმა ტომებმა ისარგებლეს და საქართველოს შემოესივნენ. ამ შავ-ბნელ ხანაში დასუსტებულ ქვეყანაში ერთი მეორის მიყოლებით, XVII საუკუნიდან საქართველში ჩამოსახლდნენ აფსუა-აბაზები, ჩერქეზები, ოსები, ლეკები, ჩეჩნები და სხვ. ამიტომ, ბატონო გივი, ამის ზოგადი არ ცოდნა არათუ ფილოსოფია-ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორს, არამედ საშუალო განათლების მქონე ქართველსაც კი არ ეპატიება.

7. უძველესი დროიდან აფხაზეთი კოლხეთ-ეგრისის (სამეგრელოს) სამეფოებში ანუ დასავლეთ საქართველოში შედიოდა. ისტორიკოსი ლეონტი მროველის მიხედვით, ეს ქვეყანა თარგამოსისაგან ერგო ეგროსს წილად: “ხოლო ეგროსს მისცა ქვეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა ან ჰქვიან ლიხი; დასავლით ზღუა; ჩრდილოთ მდინარე მცირისა ხაზარეთისა (ე.ი. ყუბანი გ.გ.), სადა წარსწუდების წუერი კავკასისა” (ქართლის ცხოვრება, ტ. 7, თბ., 1955, გვ.5). ამას იზიარებენ ს.ჯანაშია, ნ.ბერძენიშვილი, პ.ინგოროყვა, ს.ყაუხჩიშვილი, და სხვა მრავალი. კიდევ მეტი, საისტორიო წყაროების მიხედვით (მათ შორის ბიზანტიური) ანალიზის საფუძველზე ს.ჯანაშია დაასკვნის, რომ ქართველური ტომები სვანები (სანიგები, კორაქსები, მისიმიანები -გ.გ.) და ეგრ-მეგრელები ანუ ლაზები სხვადასხვა დროის ისტორიული წყაროების მონაცემებით ყოველთვის დაკავშირებული არიან სებასტოპოლის - ცხუმთან ანუ თანამედროვე აფხაზეთთან და შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროსთან. ამ მხრივ სტრაბონის ცნობებთან ერთად დიდმნიშვნელობაა “ძველი ლაზიკის” სახელწოდების არსებობა

ტუაფსე-ნიკოფსიის მიდამოებში. ყოველივე ამან ს.ჯანაშიას საფუძველი მისცა ეთქვა, რომ მეგრული მოდგმის ტომის (აგრეთვე სვანური) თანამედროვე აფხაზეთში აფხაზთა დამკვიდრების უწინარეს, უეჭველობით არის საგულვებელი (ს.ჯანაშია, თუბალ-თაბალ-ტიბარენი, იბერი, ენიმკის "მომამბე", თბ. 1937, გვ. 192-193).

8. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ს. ჯანაშიას დაკვირვებას აფსუური (ე.წ. აფხაზური) ა თავსართ-ბოლოსართის ქართულ ენასთან და ამდენად, ქართულ ტოპონიმებთან და ტერმინებთან მიტმასნებაზე, მის გვიანდროინდელ შეზრდას და ქართული ტერმინოლოგიის ნასესხობას. ს.ჯანაშიას დაკვირვებით XVIII საუკუნის 70-იან წლებში ა წინსართი ქართული სიტყვის ლექსიკურ მასალასთან ჯერ კიდევ ისე არ იყო შეზრდილ-შესისხლხორცებული, როგორც ეს დღეს არის (ს.ჯანაშია, შრომები, III თბ. 1959, გვ. 220). ჩანს ისიც, რომ აფსუა-აფხაზებს ახლახან (გვიან დროში) ბევრი კულტურული ტერმინი აქვთ ნასესხები ქართველებისაგან. ასევე, საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის ცნობარიდან ჩანს, რომ აფსუები XX საუკუნის 50-იან წლებშიც გამალებით უცვლიდნენ სახეს აფხაზეთის ქართულ სახელწოდებებს (იხ. 1961 წ. გამოცემა).

ყველაფერი ეს იმაზე მეტყველებს, რომ აფსუები გვიან XVII-XVIII საუკუნეებში არიან საქართველოში მოსული.

ბატონო გ.როგავა, ასეთია ჩვენი არგუმენტები აფსუების (ანიდელი "აფხაზების") ისტორიაზე, მათ მოსულობაზე ყუბანისპირეთიდან აფხაზეთში, რაც მრავალ მონოგრაფიაში გვაქვს გაშუქებული ჩვენ და სხვას, რომლებიც ჩანს თქვენ არ ნაგიკითხავთ ან ნაიკითხეთ უსულგულოდ და ან ვერ გაიგეთ.

ახლა უშუალოდ თქვენს არგუმენტებზე. თქვენ წერთ აფხაზთა ეთნიკურ ვინაობაზე, მაგრამ როგორც თქვენი ნარკვევიდან ჩანს, წარმოდგენა არ გაქვთ მათ ენაზე, რომლის გარეშე შეუძლებელია მათი ეთნიკური ვინაობა დაადგინოთ. მას მოწმობს თქვენს მიერ ქალბატონი აკად.მ.ლორთქიფანიძის დამონმებაც, რომ "რაკი არ ვიცით აფხაზების სამეტყველო ენა, მათ ეთნიკურ ვინაობას ვერ დავადგენთ", ე.ი. თქვენ წერთ ხალხის ვინაობაზე, მაგრამ არ იცით ვისზე წერთ და რას წერთ. ეს კი მგონია ფილოსოფიურად დაახლოებით ესეა: თუ სწორი წანამძღვარები არ გაქვს - სწორ დასკვნას ვერ მიიღებ, ან წუ ელოდები.

თქვენ თავიდანვე აცხადებთ "...აფხაზები ხასიათდებიან ეთნოსის ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა ტერიტორიის, კულტურის,

ყოფითი ნეს-ნყობილებისა და ტრადიციების ერთიანობა" (ანოტაცია). რა გამოდის თქვენი დასკვნით - "აფხაზების ერთად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულებულა XX საუკუნეში" (იქვე). კეთილი და პატიოსანი. მართალია, თქვენ აქ არაფერს ამბობთ მათი "ისტორიულად ჩამოყალიბებაზე მყარ ერთობად", მაგრამ დავუშვათ ამას გულისხმობთ - ესეც კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ მათ ტერიტორიად მიიჩნევთ საქართველოს (ამას ფრჩხილებში წერთ!), კი მაგრამ, გამაგებინეთ - ვისია ეს ტერიტორია აფხაზების თუ ქართველების თუ ორივესია (შეგამველებთ "ორ აბორიგენობას"): ჯერ ერთი, რომელი ერის განმარტებაში წაიკითხეთ, რომ ერს საზიარო ტერიტორია აქვს. მართალია რუსი ავტორი ლ.ვორონოვი (1907 წ.) სათაურშივე წერს, რომ "აფხაზეთი საქართველო არ არის", მაგრამ თქვენი ნარკვევის რედაქტორი ზ.პაპასკირი ხომ წერს წიგნს "აფხაზეთი საქართველოა" (თბ., 1998 წ.), რომელშიც პრემიაც მიიღო! გამაგებინეთ, რომელი ხართ მართალი?! ამასთან, არ იცით ერის მეორე ნიშანი - რა ენა ჰქონდათ თქვენს მიერ ერთად სახელდებულ აფხაზებს. ვთქვათ - "იქსი ან იგრეკი", საიდან ჩანს ეს. ჩვენი აზრით, ეს ქართველური ან მისი მსგავსი ენაა, რაც უეჭველობით უნდა დასტურდებოდეს მათ ნასახლარ ტერიტორიაზე ქართველური თუ ქართული (სვანური, მეგრული, მესხური) ტოპონიმების არსებობა V-VII საუკუნეებიდან, განსაკუთრებით "აფხაზთა სამეფოს" შექმნიდან, როცა მისი სახელით მთელი დასავლეთ საქართველო გაერთიანდა ერთ ქართულ სამეფოდ (ქუთაისის დედაქალაქით). ხსენებულ ტოპონიმთაგანია, მაგალითად: სოჭა (სოჩა), მზისმთა (მზიმტა), გაგრა (გაკრა), ბიჭვინტა, ლიხნი (ლუხუნი), გუდაუთა, ცხუმი, ფუსტა, ცუმური, სქიომარი (სგიმარი), ჩახარი (ჩხალთა), პიმარი, მერხეული, მოქვი, დრანდა (ცხუბუნი), ჯიხახორა და ა. შ. ამასვე ადასტურებს VIII-IX საუკუნეებიდან 100-მდე ქართული ეკლესიის, (უმრავლესობის წარწერები (ცნობილია), ასევე ბესლეთის ხიდი (რომლის წარწერები აფსუებმა ახლახანს განგებ წაშალეს!), ასევე კოდორის ხეობის ტოპონიმები და ჰიდრონიმები, ციხე-სიმაგრეები, თავისთავად წერილობითი წყაროები და სხვა მრავალი. მგონია, საღად მოაზროვნე, რომელიც გათვითცნობიერებულია საქმეში, ვერ დაობს იმაზე, რომ აფხაზეთის მიწა-წყალზე XVII საუკუნის დამდეგამდე ქართული ენა იყო ყველგან გაბატონებული. სადაა თქვენი "აფხაზი ერი" - რანაირადაა ასეთნაირად შეკონინებული "აფხაზი"- ერი, რომლის "უნიკალურ ერთად" ჩამოყალიბება თურმე

გ.როგავას, გ.ანჩაბაძის და ს.ბახიას თქმით, "XX საუკუნეში დამთავრებულა", როცა საბჭოთა რუსეთის იმპერიამ ათეულობით ისეთი ეთნიკური ჯგუფები (პატარა ეთნოსები) თითქმის მთლიანად გაარუსა და გააქრო, როგორიც აფსუა-აფხაზებია, მაგალითად ჩრდილო კავკასიელი ადიღე-ჩერქეზები, აბაძეები, შაფსულები, ნატუხაელები, თემირგოელები, ხეგაკები, მამხეგოელები, ბესლენები, აგრეთვე აბაზები, ნოღაელები, ყარაჩაელები, ბალყარები, დაღესტნის: ლეზგები, ლეკები, რუთულები, ნახურები, ტაბასარანელები, ავარები, ყუმყები და სხვა. აგრეთვე ვოლგისპირეთის და ციმბირის მრავალი ეთნოსი და სხვა. როგორ მოხდა, რომ რუსეთის იმპერიამ ასე იზრუნა აფხაზეთში უნიკალური საბჭოთა აფხაზი ერის ჩამოყალიბებაზე. როცა მთელ იმპერიაში გაარუსა და ათქვიფა ნამდვილი ისტორიული ეთნოსები. სადაა ეს უნიკალური აფხაზი ერი, როდესაც მათზე ნაკლები რაოდენობის არ არიან აფხაზეთში პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ყარსიდან და ერზერუმიდან მოყვანილი სომხები, მათზე არანაკლები არიან რუსები, აფხაზეთში ასევე არიან უკრაინელები, დარჩენილი ბერძნები, მიუხედავად გენოციდისა და ეთნონმენდისა, არანაკლები არიან ქართველები, აფსუა-აფხაზებად ძალით მონათლული მეგრელები (ასევე ქართველები). ნუ იკითხავ, ჩემო გივი, რამდენი უნიკალური ერი ცხოვრებულა აფხაზეთში. ძალიან გთხოვ - ერთხელ მაინც მოიკითხე - სად ნავიდნენ ახლად შექმნილი საბჭოთა სოციალისტური ერები.

საკითხავია, როდესაც გ.როგავა და მისი თანამოაზრეები - ს.ბახია, გ.ანჩაბაძე და სხვა ლაპარაკობენ აფხაზი ერის საბოლოო ფორმირებაზე აფსუების, ადიღე-ჩერქეზების და ქართველების შერწყმის ხარჯზე XX საუკუნეში, ხომ არ მიგაჩნიათ, რომ ეს განხორციელდა ერთი თაობის მანძილზე (ერთი თაობის მანძილზე ეთნოსის ასიმილაციის შესაძლებლობას გ.როგავა მე მნამებს) ანუ აფხაზეთის ომის დროს რუსეთის სამხედრო ძალით ქართველთა გენოციდისა და ეთნონმენდის გზით (როგორც XIX საუკუნეში მოჰაჯირობის სახით რუსეთის მიერ აფსუა-აფხაზების გენოციდი, როდესაც აფხაზეთში 5 ათასი აფსუალა დარჩა). ასეთი რამ მძიმე ბრალდებაა და ამ მკრეხელობის შეგნებულ მოაზრებას ვერ დაგაბრალებ, მაგრამ როცა რაიმეს მოიაზრებ - მეტი დაფიქრება გმართებთ, რადგან მკრეხელობაა XX საუკუნეში "აფხაზი ერის" ჩამოყალიბების მტკიცება.

ბატონო გივი, ბრძანებთ, რომ თქვენი ნაშრომი "სათანადო დოკუმენტებისა და ლიტერატურული წყაროების" ანალიზის საფუძველზეა დაწერილი.

არ ვიცი რამდენი დოკუმენტი და რომელი "ლიტერატურული წყარო" გამოიყენეთ, მაგრამ ორი წერილობითი წყარო ანუ ძეგლი ნამდვილად განიხილეთ, მაგრამ სამწუხაროდ ორივე არაზუსტად, ანუ უკუღმართად და შეცდომით, ანუ გაყალბებულად ეს ფაქტია. ავიღოთ ბიჭვინტის საკათალიკოსოს ანუ მთელი დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) საეკლესიო სამწყსოს კანონიკური ძეგლი "მცნებაი სასჯულოჲ", რომელიც 1470-1474 წლებითაა დათარიღებული. თქვენ ამ ძეგლს იყენებთ ყალბად - "აფხაზეთში აფსუების ანუ არაქართველი აფხაზების ცხოვრებისა და მათი წარმართული რწმენის დამადასტურებელ დოკუმენტად", რაც მხოლოდ თქვენი სასურველი და გამოგონებული ფანტაზიის ნაყოფია. მე ამ ძეგლის სკურპულოზური განხილვა მქონდა მისი შეფასების დავასთან დაკავშირებით ჯერ ისტორიკოსთა (კოლეგების) კონფერენციაზე (რომელსაც პროფ. ზ.პაპასკირიც ესწრებოდა), შემდეგ ცალკე გამოვაქვეყნე ორი წლის წინ და ბოლოს წელს გამოცემულ მონოგრაფიაშიც შევიტანე. კატეგორიულად ვაცხადებ, რომ ამ დოკუმენტში აბსოლუტურად არაფერია ნათქვამი გ.როგავეას მიერ გამოქვეყნებულ ნარკვევში გამოგონილი აფსუა-აფხაზების ცხოვრებაზე აფხაზეთში და მათ წარმართობაზე, რომლის დასამტკიცებლად მზად ვარ ნებისმიერი ექსპერტის მოწვევაზეც კი. მართალია, ენას ძვალი არ აქვს და ქაღალდიც ყველაფერს იტანს, მაგრამ ყველაფრის თქმა, წერა და გაყალბება მაინც არ შეიძლება - სახეზე არის ეს დოკუმენტი და ნებისმიერს შეუძლია მისი წაკითხვა. "ეს ძეგლი მიმართულია ბიჭვინტის სამწყსოში მოსახლე ქართველებისადმი" (კ.კეკელიძე) და არა აფსუა-აფხაზებისა და წარმართებისადმი. ჩვენს ავტორს ეშლება - სხვის ვარაუდს ენდობა და ძეგლი ალბათ არ წაუკითხავს, თორემ საკმარისია ძეგლის წაკითხვა, რათა მისი ნათქვამის მცდარობაში დარწმუნდე: ძეგლის შესავალშივე წერია - "...ურწმუნოთა მომაქცეველი და მორწმუნეთა განმამტკიცებელი და გამამხნობელი, ყოველთა ქრისტიანეთათვის..." (იხ. ქართული სამართლის ძეგლები, III, თბ., 1970, გვ. 221). გატყდით, ბატონო გივი, - მთელ ტექსტშიც არსადაა არც აფსუა-აფხაზებზე რაიმე ნათქვამი (რადგან ისინი არ ცხოვრობდნენ აფხაზეთში) და არც წარმართებზე. მერწმუნეთ, რომ გეშლებათ, რადგან წარმართი ისტორიულადაც

და ფილოსოფიურადაც მორწმუნეა (მრავალმერტიანობა) და არა ურწმუნო. რაც შეეხება მეორე ძეგლს - "ბიჭვინტის იადგარს", მასაც არასწორად იყენებთ, თანაც ხან XVI საუკუნის დასაწყისის, ხანაც XVII საუკუნის დასაწყისის საბუთად მიგაჩნიათ (სინამდვილეში იგი XVI საუკუნის II ნახევრის ძეგლია). როდესაც ჩვენ გვედავება გ.როგავა "ძველი აფხაზების" არსებობა-არარსებობაზე უშვებს ისტორიის ანბანური - ელემენტარული ჭეშმარიტების უცოდინარობას - მას ჰგონია XVII-XVIII საუკუნეები ისტორიის ძველი პერიოდი (გ.გ.), ე.ი. ვერ ერკვევა ისტორიის პერიოდიზაციაში, იმაში, რომ XVII-XVIII საუკუნეები ძველი კი არა, ახალი ისტორიის პერიოდია, ასევე ის ძველი მოვლენების თუ საგნების სისწორის თავისებურად დამტკიცებას ხშირად ახალი საუკუნეების წყაროებით ან მაგალითებით ცდილობს, რაც დაუშვებელია.

ბატონო გივი! თქვენ და ზოგიერთი სხვა ხელმოცარული ავტორი გვკილავს პავლე ინგოროყვას თანამოაზრეობის გამო. ჩვენ პირადად საამაყოდ მიგვაჩნია ჭეშმარიტად დიდი მოაზროვნე და ღვაწლმოსილი დიდი მეცნიერის პ.ინგოროყვას თანამოაზრეობა, როგორც ივ.ჯავახიშვილის, ს.ჯანაშიას, ნ.ბერძენიშვილის და სხვა დიდ მეცნიერთა, რადგან პ.ინგოროყვა სანთელივით დადნა საქართველოს მეცნიერების და განათლების სამსახურში, რომლის ღვაწლსაც უდიდეს შეფასებას აძლევდნენ გ.ახვლედიანი, ნ.ბერძენიშვილი, ს. ყაუხჩიშვილი, გ. ჩიტაია და ბევრი სხვა.

რჩება კიდევ საკითხები, მაგრამ სამწუხაროდ აქ ყველაფრის დატევა შეუძლებელია. თან დავძენ, რომ ჩვენი ოპონენტი ისე უდიერად და წყალნალებულებით არ უნდა მოიქცეს, როგორც ეს ზურაბ რატიანისადმი მისი პასუხიდან ჩანს, რადგან, მართალია, ენას ძვალი არ აქვს, მაგრამ ფაქტებს საზღვარი აქვთ და ისინი ჯიუტნი არიან. ამიტომ სამსჯავროზე პატიოსნად დგომასაც თავისი ღირსება აქვს.

დაბოლოს, გაუაზრებელი, ზერელე და გაუგებარია გ.როგავას მსჯელობა აფხაზთა ერის ჩამოყალიბებაზე XX საუკუნეში, ე.ი. საბჭოთა პერიოდში, როცა მათ კრემლმა სხვებთან ერთად, ბუტაფორული ავტონომია მისცა. ფაქტია, რომ აფსუებმა (აბაზებმა), ისევე, როგორც ჩრდილო კავკასიელმა და სხვ. მცირე ეთნოსებმა, ვერ შეძლეს კონსოლიდაცია და ერად ჩამოყალიბება, რადგან საამისოდ მათ არ აღმოაჩნდათ ერისთვის აუცილებელი ნიშნები: ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, საკუთარი სალიტერატურო ენა, საკუთარი ტერიტორია და ეკონომიკა (საკუთარი

და არა სხვისი ტერიტორია), საკუთარი, თვითმყოფადი კულტურა და სხე.

ისიც უდავოა, რომ აფხაზები (აფსუები) დღეს არიან გარეშე სამხედრო და პოლიტიკური ძალების მიერ (ეთნონმენდით, საქართველოს საშინაო საქმეებში უხეში ჩარევის შედეგად ხელოვნურად შეკონინებული ეფემერული გაერთიანება), რომელიც საეჭვო არაა, პოლიტიკური ვითარების შეცვლისთანავე მზადაა ხუხულა-სავით დაიშალოს.

წერილი მეორე – რეცენზია - „არ გათეთრდების ყორანი“ („მწერალთა გაზეთი“, 2008 წ. ნოემბერი)

იბადება თუ არა ყოველგვარ აზრთა ჭიდილში ჭეშმარიტება? ვფიქრობ, ჭეშმარიტება მხოლოდ საღ აზრთა ჭიდილში იბადება და არა ყალბ და დემაგოგიურ რიტორიკაში, როცა ავტორის ქადაგება წინასწარაა აგებული საგნების, ფაქტებისა და მოვლენების უცოდინარობასა და სიცრუეზე ან პოლიტიკანობაზე.

მართალია, პროფ. გ.როგავა ჩვენდამი პასუხში აღნიშნავს, რომ მე აფხაზეთს 5 მონოგრაფია (სინამდვილეში 6) მიუძღვენი, მაგრამ მან ვერც ერთი დადებითი სიტყვა ვერ გაიმეტა მათზე. მისი რიტორიკიდან გამოდის, რომ ამოდ დაემშრალე, არადა ამ ნაშრომებმა მრავალი სპეციალისტის მოწონება დაიმსახურეს სპეციალურ საჯარო განხილვებსა და გამოქვეყნებულ რეცენზიებში. ჩვენდამი პასუხში ის ქილიკურად წერს, რომ მე ივ.ჯავახიშვილისა და ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრებები აფხაზეთზე არასწორად მესმის (იხ. გ.როგავას ჩემდამი პასუხი, გაზ. „დიოსკურია“, 2008 წ. მაისი). ამ პასუხიდან კარგად ჩანს, რომ საქმე მაქვს ცრუ რიტორიკაში გამოცდილ პირთან (როგორც ეს ჩანს აგრეთვე პროფ. ზ.რატიანისადმი როგავას უდიერი პასუხიდან, რომელშიც ის თავისებურად ამახინჯებს გამოჩენილი მეცნიერის ივ.ჯავახიშვილისა და ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრებებს აფხაზეთზე).

ვფიქრობ, თუ როგორ ესმის როგავას აფხაზეთის ისტორიის ფაქტები, მოვლენები და ისტორიოგრაფია, აზრი არ აქვს იმის განხილვას, თუმცა მაინც საჭიროა მტყუან-მართალი კვლავ ბოლომდე ნაბიჯ-ნაბიჯ გავარკვიოთ.

დავინწყოთ როგავას ნაშრომის „აფხაზეთის ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“ (2007, თბ.) ანოტაციით, რომელშიც ვკითხულობთ: „ნაშრომში სათანადო დოკუმენტებისა და ლიტერა-

ტურული წყაროების ანალიზის საფუძველზე გაკეთებულია დასკვნა...." რა დოკუმენტებზეა ლაპარაკი ან ლიტერატურულ წყაროებზე? საგანს თავისი სახელი აქვს, ავტორი ალბათ წერილობით დოკუმენტურ საბუთებს გულისხმობს, მაგრამ ისინიც განსხვავებულია: საერო, სასულიერო-საეკლესიო, წმინდა იურიდიული თუ სხვა. ასევე, როგავას აზრით, რა არის "ლიტერატურული წყარო?" გაუგებარია, ავტორი აქაც რას გულისხმობს: საისტორიო წერილობით წყაროებს, ლიტერატურულ წერილობით წყაროებს, უბრალოდ გამოყენებულ ლიტერატურას თუ სხვას. რაკი ავტორი ისტორიაზე მუშაობს, ალბათ საისტორიო წყაროებზეა მსჯელობა და არა "ლიტერატურაზე", მაგრამ მაშინ საისტორიო ლიტერატურას რას ერჩის. მაინც საკითხავია, რომელი ლიტერატურული წყაროები გააჩნია როგავამ, რომლის ანალიზის საფუძველზეც თავისი თხზულება დაწერა, რომელთა გარჩევა ხომ ნუცას სკოლის საქმეა?!

ასევე მიუტევებელი მტკნარი სიცრუეა ანოტაციაში აღნიშნული აზრი: "აფხაზები, როგორც გარკვეული ეთნიკური ერთეული, თანამედროვე აფხაზეთის (საქართველოს) ტერიტორიაზე, ქართველების მხარდამხარ, ცხოვრობდნენ ჯერ კიდევ პირველი საუკუნიდან ..." (ხაზგასმა ჩემია გ.გ.) ბატონო გივი! სად და რომელ "დოკუმენტში" ან "ლიტერატურულ წყაროში" ნაიკითხეთ ასეთი უცნაური რამ? თუკი მაინცდამაინც ისეთი სურვილი გაგიჩნდათ, რომ აფხაზები (აბაზგები) მეორე საუკუნიდან პირველ საუკუნეში გადაგეტანათ, მაშინ ხომ უნდა გეთქვათ, რომ ისინი თავდაპირველად ცხოვრობდნენ აწინდელი გუდაუთის რაიონში, ან თუ მაინდამაინც დაუოკებელი სურვილი გაქვთ მათი განსახლების გაფართოების, გეთქვათ, რომ აფხაზები ცხოვრობდნენ გუმიდან (გუმისტიდან) ან მდ.კოდორიდან ჩრდილო-დასავლეთით გაგრამდე და უფრო შორამდე (თუმცა ასეთ შემთხვევაშიც სად მიგყავთ ამავე ტერიტორიაზე განსახლებული ჰენიოხები, სანიგები, კოლეები, მესხები, კორაქს-მისიმიანები, აფშილები და სხვა ქართველური თუ მათი მონათესავე ტომები.

ბატონო გივი! თქვენ რომ აწინდელი აფხაზების უდიდეს ნაწილს არაქართველებს აკუთვნებთ, თაყასი არ იყოს, რას ერჩით თქვენი ჯიშისა და ჯილაგის ლაზ-მეგრელებს, რომელთა სამოსახლოც აფხაზეთის მინა-წყლის უდიდესი ნაწილი იყო. ჩანს ეს ტერიტორია რომ ეგროსის ნილხვედრი იყო, ეს არ გაგიგიათ, მაგრამ რა დაგიშავათ ცხუმისა და საბედიანო-სადადიანო საერის-

თავოებმა, ან მისიმიან-სვანებმა კოდორის ხეობაში რომ ცხოვრობდნენ?! რა თქვენი ქვეყნის მინა-წყლის უხვი და დაუოკებელი გასხვისება აგიტყდათ ზოგიერთივით. თქვენ ხომ უნინ, როდესაც ფილოსოფიის თუ ათეიზმის კანდიდატი იყავით და ისტორიის მეცნ. დოქტორის ხარისხს იცავდით, მსგავსი არაფერი დაგინერიათ და წაგცდენიათ, ახლა, როდესაც სასურველი ხარისხი მოიპოვეთ ისტორიაში (არ ვიცი ფილოსოფიის სფეროში დოქტორის ხარისხი საიდან დაისაკუთრეთ!), რა მოგივიდათ? როგორც ჩანს, თქვენი მეტამორფოზა განაპირობა სეპარატისტთა მიერ ისტორიის სახელმძღვანელოს გამოცემამ, რომელიც თავისი ფალსიფიკაციით და თავხედობით თავდაყირა აყენებს საქართველოს მთელ ისტორიას. თქვენ კი ნაცვლად ამ უკიდვანო სიყალბის მხილებისა, მისი იდეური მომხრე და მესაჭის როლს ასრულებთ – მეტი საკვირველობა არ ვიცი, არ გამიგია.

ჩემს გაოცებას და კიდევ უფრო გაკვირვებას იწვევს ამავე ანოტაციის პრეამბულა – თითქოს “აფხაზების ერად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზეთის, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე”. ამაზე უკუღმართი აზროვნება და შორს წასვლა საერთოდ ხომ წარმოუდგენელია.

ჯერ იყო და ჩვენი ავტორი გვიმტკიცებდა, რომ აფსუები იგივე საშუალო საუკუნეების აფხაზებია (მათი მოენე და თანამოდმეა), შემდეგ წერდა, რომ აფსუები XIII-XV საუკუნეებში ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში, ბოლოს კი წერს, რომ აფსუები XVII საუკუნის შუახანებში დასახლდნენ აფხაზეთში (იხ. გ.როგავა. აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 6, 13, გაზ. “დიოსკურია”, 2007 წ. მარტი და სხვ.).

გ.როგავას მთელი შემოქმედების საიდუმლოება აფხაზეთის ეთნიკური ვინაობის შესახებ იმაში მდგომარეობს, რომ მას წარმოდგენა არ აქვს თავისი კვლევის საგანზე – “აფხაზების ვინაობაზე”, როდესაც მისივე თქმით, ენა არის ეთნოსის ერთ-ერთი მთავარი ნიშანი. ის ყველგან ხაზგასმით წერს, რომ აფხაზური ენა სხვაა და ქართული სხვა, მაგრამ როცა კონკრეტულად დგება საკითხი – რომელია ეს აფხაზური – წარმოდგენაც კი არ აქვს მასზე, კიდევ მეტი, ის აფშილებს და აფხაზებს ერთ ეთნოსად მიიჩნევს, მაგრამ რაკი მას ასე სურს, ანგარიშს არ უწევს ბერძენი მემკთიანეების ცნობებს იმაზე, რომ აფშილებს თავისი ენა ჰქონდათ და აბაზგ-აფხაზებს თავისი, ასევე თავისი ენა ჰქონდათ

სანიგებს, კოლებს, მესხებს, ლაზებს, მისიმიანებს და სხვებს, მაგრამ აფშილ-აფხაზებს, მაინცდამაინც ერთ ეთნოსად მიიჩნევს – რატომ, როდესაც არც აფხაზების ენაზე და არც აფშილების ენაზე არაფერი გაუგია და წარმოდგენა არ აქვს.

არანაკლებ საკვირველია იმის გაცხადება, რომ აფხაზი ერი ჩამოყალიბდა აფხაზების, აფსუების და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე (მითითებული ნარკვევის ანოტაცია). როგორც აღვნიშნე, გ. როგავას წარმოდგენა არ აქვს "აფხაზური ენის" ზოგად რაობაზეც კი და ახლა ამას კიდევ უფრო გაურკვეველი და გაუგებარი ფრაზა დაუმატა "აფხაზური ეთნოსუბსტრატი" – ეს ხომ კუკუმალობას თამაშს უფრო ჰგავს.

აფხაზეთზე გ.როგავას სხვა ნარკვევებს რომ თავი დავანებოთ, მარტო ხსენებული ნაწვალები ნარკვევის ანოტაცია კმარა იმის ნათელსაყოფად, რომ ის უპასუხისმგებლოდ ეკიდება აფხაზეთის ისტორიას, რომელშიც, გარდა შეთქმული და შენიღბული თვითნებური ფრაზებისა, ვერაფერ სიკეთეს ვერ ნააწყდები. დასაწვანია არა მხოლოდ ის, რომ შეუძლებელია მისი ნაშრომების თავისა და ბოლოს გარჩევა, არამედ უცნაური და უჩვეულო სახელწოდებებისა და ფრაზეოლოგიური აფსურდების გამოც. ყოველივე ამისი მთავარი მიზეზი ისაა, რომ გ.როგავას, როგორც ათეისტს, არ გაუვლია ისტორიკოსისათვის აუცილებელი კურსი, სადაც მოისმენდა და ისწავლიდა ისტორიის ძირითად პრობლემებს კაცობრიობის საფეხურებზე, სოციალურ სტრუქტურაზე, ისტორიულ წყაროებზე, ისტორიოგრაფიაზე, ეროვნულ საკითხებზე და ა.შ.

გ.როგავას დასახელებული ნაშრომი იმდენად მანკიერი, უცნაური და შეთქმულია, რომ მისადმი ჩემს მიერ მოცემული შენიშვნები (იხ. "საქართველოს რესპუბლიკა", 2008 წ. 23 აპრილი) ზღვაში წვეთია. პირველ რიგში უნდა ითქვას, რომ მის მიერ აფხაზეთის ისტორიაზე ვილაცის კრიტიკა უმისამართო და თვითნებურია. ის გაკვირვებულია აფხაზების დაყოფაზე "ძველ და ახალ აფხაზებად" ე.ი. ვერ გაიგო, რომ "ძველი აფხაზები" იგივე შუა საუკუნეების აფხაზებია, ხოლო "ახალი" აფხაზები საქართველოში XVII საუკუნიდან ჩამოსახლებული აფსუა-აბაზებია, რომლებიც აფხაზეთში ჩამოსახლების გამო ინოდნენ აფხაზებად, თუმცა თვითსახელი მაინც ძველებური შერჩათ.

ამასთან გ.როგავა ვილაცას აბრალებს მოსაზრებას – თითქოს XVII საუკუნეში ჩამოსახლებულმა "აფსუებმა ადგილობრივი

მოსახლეობის ასიმილაცია მოახდინეს" (იხ. მისი ნაშრომი, აგრეთვე სტატია გაზ. "დიოსკურია", 2007 წ. მარტი). საგულისხმოა, რომ ჩამოსახლებულ აფსუებს ვილაც ადამიანები ან რაღაც ჯგუფი მიემხრო, მაგრამ საერთო ასპარეზზე გამოუსვლელ, მცირერიცხოვან და მცირე ტერიტორიაზე (ანინდელი გუდაუთას რაიონში) განსახლებულ პრიმიტიულ მესაქონლე ხალხს როგორ და რანაირად შეეძლოთ ადგილობრივი მოსახლეობის ასიმილაცია, როდესაც თვითონ განიცდიდნენ ასიმილაციას, მაგრამ XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთმა მოუსწრო და ყოველივე თავის სასარგებლოდ შეაბრუნა.

გ.როგავა გადაჭრით უარყოფს აფხაზების (აბაზგების) ქართველურ წარმომავლობას და ნათესაობას, მიაჩნია, რომ ისინი ეთნიკურად სხვა იყვნენ. ასეთივედ მიაჩნია აფსილებიც, რომელთაც არაქართველ აფხაზებს აკუთვნებს. ამ თვალსაზრისით აკრიტიკებს ივ.ჯავახიშვილს და კატეგორიულად აცხადებს, რომ ჯავახიშვილმა მთლიანად შეცვალა თავდაპირველი ნათქვამი აფხაზთა "ქართველთა შტოს" შესახებ – ანგარიშს არ უწევს ამავე მეცნიერის ნათქვამს "აფხაზთა ნათესაობაზე" ქართველებისადმი. კიდევ მეტი, გ.როგავა კატეგორიულად უარყოფს – თითქოს ნ.ბერძენიშვილს არასოდეს უთქვამს, რომ "ძველი ანუ შუასაუკუნეების აფხაზები იგივე ქართველები იყვნენ". აქედან გამომდინარე, გ.როგავა ივ.ჯავახიშვილს (როცა თავისი აზრი გამოთქვა აფხაზებზე) ჯერ კიდევ არაპროფესიონალ ისტორიკოსად მიიჩნევს, ხოლო ნ.ბერძენიშვილთან დაკავშირებით ჩემზე (გ.გასვიანზე) წერს, რომ მე არასწორად მივანერე მას აფხაზთა ქართველობაზე მსჯელობა (ამაზე დანვრილებით ქვემოთ).

რაც შეეხება აბაზგ-აფხაზთა გენეტიკურ ვინაობას, რომელსაც ნყალნალებულივით ჩაებლაუჭა ჩვენი ოპონენტი გ.როგავა, კიდევ რომ დავუშვათ მათი არაქართული წარმომავლობა, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ეს მცირერიცხოვანი ტომი მეგრულ-სვანურ-მესხურ სამყაროთი იყო გარშემორტყმული საუკუნეების მანძილზე, ამიტომ, მიუხედავად მათი წარმომავლობისა, ისინი ქართველური ტომების სამყაროში აღმოჩნდნენ და ბუნებრივად მათი ბედი გაიზიარეს, მათ ნაწილად იქცნენ, თუ უფრო ადრე არა, VI-VII საუკუნეებიდან მაინც, როდესაც ეგრისი ლაზთა სამეფოს უდრის, მით უფრო, იმ დროიდან, როდესაც "აფხაზთა სამეფო" ჩამოყალიბდა მთელ დასავლეთ საქართველოში. ეს ქვეყანა საყოველთაო აღიარებით (აფსუა მკვლევარების გამო-

კლებით), ხომ ქართული იყო – თავისი შემადგენლობით, ენით, ტერიტორიით, საქმის წარმოებით, განათლებით, კულტურით, პოლიტიკით, რწმენით, დედაქალაქით და ბუნებრივია, დინასტიით. რასაც ადასტურებს ისიც, რომ "აფხაზეთის სამეფო" შეიქმნა უმტკივნეულოდ (უომრად და ნებაყოფლობით), აგრეთვე ისიც, რომ აფხაზი იყო ერთ-ერთი მოთავე როლის შემსრულებელი სრულიად საქართველოს გაერთიანებაში, როდესაც აფხაზთა სახელწოდება იმდენად გაფართოვდა, რომ XIII საუკუნემდე მთელ საქართველოს ფარავდა.

ფაქტია ისიც, რომ XI-XIII საუკუნეებში სპარსული, არაბული და ზოგიერთი სხვა მაჰმადიანური წყაროებით "აფხაზი არის ქართულ ენაზე მოსაუბრე ხალხი" (იხ. საქართველოსა და ქართველების აღმნიშვნელი უცხოური და ქართული ტერმინოლოგია, თბ. 1993 წ.).

უდავოა ისიც, რომ გაერთიანებული საქართველოს მეფეთა ტიტულატურა "მეფე აფხაზთა" დასახელებით იწყება, თუ "აფხაზი" უცხო ხალხის აღმნიშვნელი ტერმინი იყო, როგორ შეიძლება ის ქართველ მეფეთა ტიტულის სათავეში ყოფილიყო მოქცეული, ან თუ ეს სხვა ხალხის სახელწოდება იყო. ამ ხალხმა რატომ თავისთვის არ აიშენა და ქართველებისათვის შექმნა სახელმწიფო. ლოგიკურია, იმისი ახსნა და გაგება, რომ შავი ზღვის ჩრდილო-აღმოსავლეთ გარემოში მობინადრე ქართველური ტომების: ჰენიოხ-სანიგების, კოლების, მესხების, კორაქს-მისიმიანების, აფშილების და, რაც მთავარია, ლაზების ანუ კოლხების შერწყმის შედეგად აფხაზის საერთო სახელწოდება ქართველის აღმნიშვნელი არის, რაც არა და არ უნდა ზოგიერთ ურწმუნო თომამ გაიგოს, არ უნდა გაიგოს ის, რომ აფხაზთა ენა იყო ის, რომელიც მათ საბინადრო გარემოს გეოგრაფიულ სახელწოდებებშია გამოხატული (ტოპონიმების სახით), რომელსაც სხვანაირად დედამიწის დამწერლობას უწოდებენ, ე.ი. ეს არის მასზე მობინადრე ხალხის ენის ნაკვაღევი. ამასთან, ენათმეცნიერები და ისტორიკოსები შეთანხმებული არიან იმაში, რომ აფხაზეთის ტოპონიმია XVII საუკუნემდე ქართველური ან ქართულია (ბერძნულის გამოკლებით). ნუთუ ეს არაფერზე მეტყველებს, ზოგიერთს რომ ამოუჩემებია – რა იყო აბაზგ-აფხაზების სამეტყველო ენა – არ ვიცითო, არ ვიცით ის, რაც არ არსებობდა, რაც არსებობდა ის კი გამოხატულია ტოპონიმებში, ეს ტოპონიმები ხომ მრავალგზისაა აღნუსხული და შესწავლული.

ასევე აჩემებული და გახმაურებულია საკითხი – ვინ არიან აფხაზები ეთნიკურად – არ ვიცითო. დავუშვათ, რომ აბაზგ-აფხაზები წარმომავლობით ანუ გენეტიკურად ქართველური ტომი არ იყო. ამ შემთხვევაშიც VI-VIII საუკუნეებიდან, როდესაც აფხაზეთი ეგრისის წილხდომი ქვეყანა იყო, რომლის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ბერძნები ბატონობდნენ, სადაც ქართული გარემო სუფევდა, მით უფრო მას შემდეგ, რაც "აფხაზეთა ანუ ქართველთა" სამეფო შეიქმნა და ქართული ატმოსფერო გაბატონდა – ყოფაცხოვრების მთელ სფეროში. ამიერიდან როგორ შეიძლება იმისი ძიება და კიუინი – თუ ვინ იყვნენ აფხაზები ეთნიკურად. ეს ეთნიკური წარმომავლობა ხომ მუდმივმოქმედი კატეგორია არ არის, რომელიც არასოდეს გადაიქმნება და არ ქრება, მით უფრო, როდესაც ეს ეთნოსი ცხოვრების მთელ სფეროში ახალ თვისებას იძენს და ახალ რაობად გარდაიქმნება (არსებული ვითარებისა და რეალური პირობების შესაბამისად). ეს ეხება შუა საუკუნეების მცირე ეთნოს აფხაზებსაც, რადგან მას შემდეგ, რაც მათ (მხედველობაში არ მაქვს აფსუები) მკვიდრად შეაბიჯეს ქართულ სამყაროში (ენობრივად, ქორწინებით, ყოფა-ცხოვრებით, სოციალურად, რწმენით, კულტურით, თვითშეგნებით და ა.შ.), ამის შემდეგ ვინ ეძებს მის გენეტიკურ წარმომავლობას, ან რანაირად უნდა ამოიცნო და იპოვო ის.

სხვა საქმეა აფხაზების დაყოფა – "ძველ და ახალ აფხაზებად". მხედველობაში გვაქვს ბერძენი მემკვიდრის ფლავიუს არიანეს მიერ II საუკუნეში პირველად ხსენებული აფხაზები ანუ აბაზგ-აბასკები. აგრეთვე XVII საუკუნიდან (არ გამოვრიცხავ პატარა ჯგუფის უფრო ადრე მოსულობას) ყუბანის მხრიდან აფხაზებში ჩამოსახლებული მესაქონლე აფსუა-აბაზები, რომლებიც აფხაზების ქვეყანაში დასახლების შემდეგ იწოდნენ აფხაზებად.

ამ დაყოფის არსი და საიდუმლოება ის არის, რომ აწინდელი აფსუები ხშირად და შეგნებულად მალავენ თავის აფსუა-აბაზურ წარმომავლობას და ჩრდილოეთიდან ჩამოსახლებას XVII საუკუნეში, რადგან ეშინიათ ამით ძველი აფხაზების სამართალ-მემკვიდრეობის და დიდების დაკარგვის. ამიტომ მათმა სწავლულმა შ.ინალიფამ, ზ.ანჩაბაძემ, მ.გუმბამ და სხვებმა რა არ გამოიგონეს. მიუხედავად ამისა, შეუძლებელია მათი გვიანდელი ჩამოსახლების უარყოფა. მათ ისიც გამოიგონეს, რომ ვითომ ისინი XIII საუკუნიდან გადასახლდნენ ჩრდილოეთში, როცა ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსი (მათ შორის გ.როგავა, ს.ბახია და სხვა) პირუკუ წერს

თითქოს აფსუები XIII საუკუნიდან ჩამოსახლდნენ აფხაზეთში. სინამდვილეში ყოველივე ამას ფარდა ახადეს ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს და ახლად აღმოჩენილმა იტალიელი კარტოგრაფის ჯაკოპო გასტალდის რუკებმა. პირველის თანახმად "აბზოები" ანუ აფსუების წინაპრები და თანამოდმეები I საუკუნეში მდ. ვოლგის შესართავ კასპიის ზღვის სანაპიროზე ცხოვრობენ (ზოგიერთის ვარაუდით ისინი აქ ურალიდან მოვიდნენ), ხოლო გასტალდის 1561 წ. რუკით აფსუა – აბაზები, უკვე ყუბანის შუა წელში ცხოვრობენ – "აფსუას რეგის" სახელწოდებით, სადაც აყვას პუნქტიცაა დაფიქსირებული, რაც აფხაზეთში ჩამოსახლებულმა აფსუებმა ქალაქ ცხუმს (სოხუმს) უწოდეს. ფაქტია ისიც, რომ ე.წ. აფხაზი-აფსუების მოენე-მოდმე აბაზები დღესაც ყუბანის სათავეებში ცხოვრობენ ა თათსამდე სულის რაოდენობით.

შეიძლება აქ კატეგორიულად განვაცხადოთ, რომ აფხაზეთში XVII საუკუნიდან ჩამოსახლებულ, არც თუ მრავალრიცხოვან აფსუებს ენობრივ-გენეტიკური კავშირი არ აქვთ ძველ, ანუ შუასაუკუნეების აფხაზებთან. მართალია, მათ მემკვიდრეობაზე რაღაც ვარაუდი არსებობს, მაგრამ ბუნებაში არ მოიპოვება რაიმე სახის წყარო ან მტკიცე და სარწმუნო არგუმენტი მათი ერთიანობის დასამტკიცებლად. ის კი უეჭველი უნდა იყოს, რომ აფსუა-აბაზები მხოლოდ იმიტომ იწოდნენ ამ სახელით, რომ ქართველთა მიწა-წყალზე აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ.

აქვე უნდა ითქვას ისიც, რომ გ.როგავა, ერთი მხრივ, განცვიფრებულია აფხაზების დაყოფით "ძველ" და "ახალ" აფხაზებად, ანუ აფსუებად, აგრეთვე იმის მტკიცებით, რომ აფსუები გვიან XVII საუკუნიდან არიან ჩამოსახლებულნი, ყუბანის მხრიდან (ის თავის თავდაპირველ ქადაგებაში ამტკიცებს, რომ, მართალია აფსუები XIII-XV საუკუნეებში ჩამოსახლდნენ აფხაზეთშიო, მაგრამ ნ.ბერძენიშვილის სახელდახელო (საარქივო მასალის) ვარაუდის გავლენით ამტკიცებს, რომ აფსუები უწინდელი აფხაზების მოენე და თანამოდმეები არიანო. თუმცა ჩემდამი პასუხში ახლა, ეს უკვე ყოველგვარი აღიარების გარეშე, შეცვალა, თუმცა მათი ჩამოსახლება ახლა რატომღაც XVII საუკუნის შუახანებით დაათარილა, როცა ეს ერთდროული თუ ერთნაირი მოვლენა კი არ არის, არამედ ხანგრძლივი, კერძოდ XVII-XVIII საუკუნეების პროცესია).

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ უდიდესი მეცნიერების ივ.ჯავახიშვილის, პ.ინგოროყვას და ნ.ბერძენიშვილის შემდეგ აფხაზეთის ისტორიის შესწავლამ და გაშუქებამ ევოლუცია განი-

ცადა ისტორიისა და ენათმეცნიერული თვალსაზრისით (რაც განსაკუთრებულმა გარემოებამ განაპირობა), კერძოდ, მიუხედავად ადრე შემუშავებული ფუძემდებლური დებულებებისა, ჩვენი დროის მკვლევართა მიერ ფართოდ გაშლილი მუშაობის შედეგად, ახალი მასალებისა და გარემოების საფუძველზე, ახალი წყაროები იქნა აღმოჩენილი და გააზრებული, რომლის წყალობით ზოგი რამ დაზუსტდა და საბოლოოდ დადგინდა. ადრინდელი კვლევა-ძიების შეცდომათა საიდუმლოება სწორედ იმაში გამოიხატება, რომ აფხაზის ცნება და აფხაზეთი უმეტესად ერთიან კონტექსტში - განუყოფლად განიხილებოდა უძველეს დროიდან-დღემდე, ვითომ აფხაზი და აფხაზეთი ერთიანი და ერთნაირი წარმონაქმნი იყო I და II საუკუნეებიდან ჩვენს დრომდე. ყურადღება არ მიექცა მის ღრმა ეთნიკურ, კულტურულ და პოლიტიკურ ცვლილებებს. იმას, რომ ახალი დროის აფხაზებთან შედარებით ძველი აფხაზები ცივილიზაციის მწვერვალზე იდგნენ. ასეთ ვითარებაში მთელი აფხაზეთის ისტორია აწინდელი აფსუა-აფხაზების ფონზე განიხილება. სწორედ აქ მარხია ძალის თავი ანუ შეცდომათა მიზეზები, ეთნიკურ, ენობრივ, კულტურულ, სოციალურ, რელიგიურ და პოლიტიკურ სფეროებში. ამდაგვარად, მისიონერების შეფასება ერთნაირად მიენერება ყველა დროის აფხაზს, ასევე რელიგიური და სოციალური დეგრადაცია, კულტურულ-სამეურნეო დაცემა და სხვ.

ასე, რომ უკუღმართია ჩვენი ოპონენტის გაოცება "აფხაზებისა და აფხაზეთის" დაყოფაზე, "ძველ და ახალ აფხაზებად". რაც შეეხება ივ.ჯავახიშვილს მის შეხედულებაზე, - თითქოს მას და ნ.ბერძენიშვილს უსაფუძვლოდ მივანერთ "აფხაზების ქართველობას" ამაზე ნაწილობრივ უკვე ვიმსჯელე, აქ მხოლოდ იმას დავამატებ, რომ ყველა თავისი ადლით და თვალსაზრისით ზომავს ყველაფერს, ამიტომ სხვისი ცნობიერების გადარწმუნება ზოგჯერ შეუძლებელია.

რაც შეეხება ასევე გამოჩენილი მეცნიერის ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრებას, რომელიც არაერთი მეცნიერის ფართო განხილვის საგანია, მათ შორის ჩემიც (მას არც თუ მცირე ადგილი მიუძღვენი ჩემს ნაშრომებში) და მასში სადავო არაფერია, აქაც მოვიყვან რამდენიმე ამონარიდს და კვლავ ვაჩვენებ მკითხველს - ვინაა მის შეფასებაში უსაფუძვლო და საფუძვლიანი, მე თუ ჩემი ოპონენტი.

შუა საუკუნეების ისტორიკოსების ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის ცნობებზე დაყრდნობით, აკადემიკოსი ნ.ბერძენიშვილი წერს, რომ ბერძენთა გამგებლობიდან ეგრისის წილხდო-

მილი ქვეყნის დაბრუნება VI საუკუნიდან ქართულ კულტურულ სამყაროში უდიდესი მნიშვნელობის ისტორიული ფაქტი იყო. ეს აფხაზეთი არის დასავლეთ საქართველო (იხ. ნ.ბ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, თბ. 1990, გვ. 582). აქვე ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებს იმაზეც, რომ მუსლიმანურ სამყაროში (გარკვეულ დროში) გაერთიანებულ ქართლს ანუ საქართველოსაც აფხაზეთი ეწოდებოდა (იქვე გვ. 583).

შემდეგ ნ.ბერძენიშვილი წერს: "ამრიგად "აფხაზნი" და "აფხაზეთი" თანდათან იცვლება "ქართველით" და "საქართველოთი" და ეს, ჯერ კიდევ, X საუკუნიდან მოკიდებული "აფხაზი" ("მეფე აფხაზთა"...) ტრადიციით ერთხანს რჩება დასავლეთ საქართველოს მკვიდრის მნიშვნელობით და მასაც ქართველი ფარავს (ნ.ბ. იქვე, გვ. 586-587).

ბატონო ოპონენტო! მე, რომ უსაფუძვლობას მწამებ - ნ.ბერძენიშვილის "აფხაზისა და აფხაზისათვის ქართველი და საქართველო არასოდეს უწოდებიაო", ნუთუ ის ქართულად არ წერს, რომ როცა აფხაზეთი გასცდა ვიწრო გვარ-ტომობრივ სფეროს - "ახალი ქართული აფხაზეთი იშვა ქუთაისით სათავეში" (იქვე, გვ. 589). ნუთუ აქვე არ არის იმაზე საუბარი, რომ ბერძენთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ეგრისის წყალსა და კლისურას შორის "ახალი ქართული ფეოდალური სახელმწიფო აფხაზეთი იშვა" - ნუთუ ამისი გაგება ასე რთულია ფილოსოფიის კანდიდატისა და ისტორიის დოქტორის მქონესათვის.

ჩვენმა ოპონენტმა გ.როგავამ ვერა და ვერ გაიგო - რას ნიშნავს ნ.ბერძენიშვილის არაერთხელ ნათქვამი - "აფხაზის ისტორიულ-კულტურული ქართველობა". მართალია, გ.როგავა არ უარყოფს "აფხაზთა კულტურულ ქართველობას", მაგრამ ამის ვიწრო მნიშვნელობას ვერ გასცდა, ვერაფრით მიხვდა რას ნიშნავს "ისტორიული", თუ ეს აფხაზთა ქართველობაზე არ მეტყველებს, მაშინ რა ვუყოთ ტერმინს "აფხაზეთი საქართველოა", თუ აფხაზში ქართველი არ იგულისხმება, მაშინ არც აფხაზეთია საქართველო.

გამოდის, რომ ნ.ბერძენიშვილი ტყუილა ედავებოდა ზ.ანჩაბაძეს, რომ "არავითარი აფხაზი ფეოდალური ეროვნების კონსოლიდაცია არ მომხდარა, როგორც ამას ზ.ანჩაბაძე ჰგონებს" (იქვე, გვ. 590).

მეცნიერი აქვე წერს: ბერძენთაგან განდგომით და ქართველთაღმე მიმხრობით "აფხაზების ქართველად ტრანსფორმაცია ხორციელდება" (იქვე, გვ. 591). აქვე ნ.ბერძენიშვილი

კატეგორიულად აცხადებს, რომ "არამც თუ აფხაზი ვერ გარდაიქმნა ცალკე ეროვნებად, არამედ მასზე ბევრად დიდი ტრადიციის მქონე ეგრიც (მეგრელიც) კი. კიდევ მეტი, მეცნიერი ზ.ანჩაბაძეს კატეგორიულად უცხადებს, რომ "VIII-IX საუკუნეები არის ეპოქა არა აფხაზის ეროვნებად კონსოლიდაციისა, არამედ აფხაზეთის საბოლოოდ შედგომა ქართულ ფეოდალურ ეროვნებაში" (იქვე, გვ. 591).

ნ.ბერძენიშვილი განმარტავს, რომ კონსოლიდირება არა მხოლოდ სისხლით მონათესაობაზე და ენით სიახლოვეზე არ ხორციელდება (იქვე). ასიმილაციურ პროცესებში გათვითცნობიერებულმა მკვლევარმა კარგად იცის, რომ თუნდაც სხვადასხვა (არამონათესავე) ხალხის ასიმილაცია, ანუ შერწყმაც ხდება ერთიმეორეში, ოღონდ არა "მაქსიმუმი ერთი, თაღების მანძილზე" (როგორც ამას მე მნამებს ჩემი ოპონენტი), არამედ ხანგრძლივი დროის – საუკუნეების მანძილზე.

თუ ჩვენს ოპონენტს, რომელიც ძველ აფხაზს ქართველად თუ გაქართველებულად არ თვლის და ხელებს და ენას ასაესავეებს – ასეთი რამ ნ.ბერძენიშვილის არსად არასოდეს უთქვამსო, კვლავ ფაქტები: როცა ნ.ბერძენიშვილი ეხება ნაგვიანევი ხანის, ანუ XVII საუკუნის აფხაზეთს, წერს, რომ პ.ინგოროყვა ამ დროს (მთის ჩამონოლის შედეგად) აფხაზეთში ეთნიკურ შეცვლასაც კი ვარაუდობს, ნიკოსვე დასკვნით: "ქართული აფხაზეთის ანინდელ (არაქართულ) აფხაზეთად" შეცვლით (იქვე, გვ. 593). აქვე ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს აგრეთვე: "ქართული ფეოდალური აფხაზეთის" სარწმუნოებრივ მიქცევაზე, რაც მხოლოდ XVII საუკუნის ერთდროულ პროცესად არ მიაჩნია.

როგორც ვხედავთ, ივ.ჯავახიშვილს რომ თავი დავანებოთ, ძველ ანუ ფეოდალური ხანის აფხაზეთს არა მხოლოდ ნ.ბერძენიშვილი, არამედ კიდევ უფრო ადრე მიიჩნევს პ.ინგოროყვა (იხ. გიორგი მერჩულე). თუ თავისთავში დარწმუნებულ გ.როგავას არც ეს ნ.ბერძენიშვილის უკვე მერამდენეჯერ ნათქვამი არ აკმაყოფილებს, კვლავ ამაზე: ნ.ბერძენიშვილს მიაჩნია, რომ ანინდელი აფხაზეთის აღმოსავლეთი ნაწილი, მაგალითად, აფშილეთი V საუკუნიდან ქართულ სამყაროში (ეგრისში) შედის (ლეონტი-ჯიუანშერი), რომელიც IX-X საუკუნეებში მეგრულენოვანი ხდება კოდორამდე (გვ. 594). დავუშვათ, აშორდიასა და ისაკ უჯანიასავით გ.როგავასაც ეგრისი ანუ მეგრელ-ლაზი არ მიაჩნია ქართველად (აფსუებივით და რუსებივით), აი კიდევ: IX საუკუნის დამდეგისა-

თვის, მიუხედავად იმისა, თუ რა წარმოშობის იყო, აფხაზეთის საზოგადოება ძირითადად კულტურულად ქართული იყო. ეს იმისაგან დამოუკიდებლად, თუ რა წარმოშობის იყო ამ კულტურის მატარებელი ქართლის, მეგრულის თუ აფხაზურის (ნ. ბერძენიშვილი. იქვე. გვ. 600). აქ ხაზი აქვს გასმული იმას, რომ "კულტურულად ქართული იყო" ნიშნავს იმას, რომ ამ კულტურის მატარებელი ქართველი იყო ის, მეგრელი თუ აფხაზი უკვე ქართველია არა მხოლოდ სანახევროდ, არამედ მთლიანად. ასე რომ, არ მიაჩნდეს მეცნიერს, მაშინ აფხაზს, მეგრელსა და ქართლელის ერთ კონტექსტში არ მოაქცევდა და ერთმანეთისაგან განასხვავებდა (იქვე). აი კიდევ: ლეონ აფხაზთა მთავარი და მისი მემკვიდრენი ქართული კულტურის წრეში არიან ძირითადად მოქცეულნი (გვ. 601). ამასთან, აქვეა ნათქვამი, რომ "აფხაზი ლეონიდები და მათი უახლესი გარემოცვა მხოლოდ ქრისტიანები არ ყოფილან, არამედ "ქართველი" ქრისტიანები" (გვ. 601). აქ ნ.ბერძენიშვილი შენიშნავს იმასაც, რომ მეგრული ელემენტი გვიანდელი წარმონაქმნი კი არ არის, არამედ ანინდელი აფხაზეთის აღმოსავლეთში (კლისურამდე) ძლიერად იყო თავიდანვე წარმოდგენილი (ამას მოწმობენ კოდორი, ჯიხახორა, ოჩამჩირე და სხვა). აქ შორს ნაგვიყვანდა აფშილთა მიტმასნება აბაზგ-აფხაზებისადმი (ალბათ ა პრეფიქსის, ანუ თავსართის გამო), რომელიც კოდორ-გუმისთას შორის ტერიტორია ანუ "შუა სოფელი" ეკავა და უეჭველია მეგრული ტომი ანუ ქართველთა ძირითადი შტო იყო.

ქვემოთ ნ.ბერძენიშვილი აღნიშნავს, რომ "აფხაზთა სამეფოს" სახით აფხაზეთში "ქართული სამეფო" წარმოიქმნა VIII-IX საუკუნეებში (გვ. 601).

ბატონო გივი! ვერ შეგკადრებთ, რომ ზოგჯერ თუთიყუშოვით იმეორებით სხვების ნათქვამს "აფხაზების ეთნიკური" ვინაობის არცოდნის შესახებ, რაც თავის დროს ნ.ბერძენიშვილს არ გამორჩა, მაგრამ თქვენ არაფრით გინდათ დაინახოთ, აი ესეც: დასავლურ ქართული ტომების ეთნიკური შერწყმა VIII საუკუნისათვის მთელ დასავლეთ საქართველოში ისე შორს იყო წასული, რომ აფხაზ მეფეთა პოლიტიკა ქართული იყო და ეს ქიშპით და შიშპით კი არა – სხვა არჩევანი აფხაზთ მეფეებს არ ჰქონდათ – "ფეოდალური დასავლეთ საქართველო მხოლოდ ქართული შეიძლება ყოფილიყო" (გვ. 605). ნუთუ ამ აზრის გაგება ღერსმუ-

ლი დამწერლობისავეთ ძნელია – ხომ აფხაზთა სამეფოზეა ლაპარაკი.

ალბად მკითხველს უკვე მოგეზრდა ჩვენი ამდენგზის მითითება და დაჟინებული მტკიცება ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრება უწინდელ აფხაზთა ქართველობაზე. ამ საქმეში ნ. ბერძენიშვილი რამდენად სწორია, ეს სხვა საქმეა, მაგრამ ჩვენ რომ მისი ნათქვამის სინამდვილეს ვამტკიცებთ და გ.როგავას მიერ მისი მოსაზრების დამახინჯებაზე მიუთითებთ, ამაზე კვლავ ორიოდ მკაფიო ციტატი ნ.ბერძენიშვილის მტკიცე მოსაზრებიდან: “ფეოდალური ხანის აფხაზეთის კულტურა იგივე საქართველოს ფეოდალური კულტურაა” (ნ. ბერძენიშვილი, საქ. ისტ. საკითხები, III, თბ. 1966, გვ. 279, 287). ნ.ბერძენიშვილს (გ.მერჩულეს) მიხედვით მიაჩნია, რომ ქართველობის განსაზღვრაში ტომობრივ-ეთნიკურ ვინაობას კი არ აქვს გადამწყვეტი მნიშვნელობა, არამედ საერთო ენას და, რაც მთავარია, კულტურულ-პოლიტიკურ მომენტს. ამიტომ მისი აზრით, ხვალ შეიძლება არამც თუ მონათესავე ტომები გახდნენ “ქართველი”, არამედ უფრო შორეულიც კი, თუ ისინი ქართულ კულტურულ-პოლიტიკურ წყობას ეზიარებიან (ნ.ბერძენიშვილი. საქ. ისტ. საკითხები, თბ., 1990, გვ. 413-414). ასე, რომ ნ.ბერძენიშვილის ნათქვამი “აფხაზეთი კულტურულ-ისტორიულ საქართველოს ორგანული ნაწილია”, კიდევ მეტი, ამ მხრივ ის აფხაზს არაფრით განასხვავებს ქართველისაგან, ანუ ქართლელის, ჰერის, კახის, მესხის, ჯავახის, კლარჯის, შავშის, ეგრის, სვანისა და სხვა ასეთისაგან, ან კიდევ აფხაზეთს – კახეთის, ქართლის, გურიის, სამეგრელოს, იმერეთის, აჭარისა და ა.შ. (ნ.ბ. საქ. ისტ. საკითხები, III, გვ. 278-279).

როგორც ვხედავთ, როდესაც ნ.ბერძენიშვილი აფხაზს და აფხაზეთის კულტურულ ისტორიულად ქართველად მიიჩნევს, ეს იმას ნიშნავს, რომ აფხაზი თავისი არსით ქართული სამყაროს შემადგენელი ნაწილია, მისი წევრია მთლიანად და არა მხოლოდ ნაწილობრივ, თუ ნახევრად. ბატონო გივი, ნ.ბერძენიშვილის ზემოაღნიშნული აზრი ვერ გაიგეთ ან არ გსურთ გაიგოთ, აი კიდევ: “აფხაზეთი ისეთივე საქართველო იყო და აფხაზი ისეთივე ქართველი, როგორც ეგრისი და მერგელი, როგორც ჰერეთი და ჰერი, როგორც ქართლი და ქართლელი”. რაა აქ გაუგებარი, რა შუაშია აქ მარტო კულტურულად ან ეთნიკურად, ან ენობრივად – ლაპარაკია მთლიანობაში: აფხაზი ისეთივე ქართველია, როგორც ქართლელი, კახელი, გურული, მეგრელი და ა.შ.

ჩემო ოპონენტო – ფილოსოფოსო თუ ისტორიკოსო – რატომ არ ტყდებით, რომ შეცდით, რომ ნ.ბერძენიშვილმა აფხაზი მართლა მიიჩნია ქართველად, მაგრამ ეს არა და არ ეხება გვიან მოსულ აფსუას, რომელიც არაქართველია, ანუ აბაზაა. სხვათა შორის ბუნებრივად (ასიმილაციის კანონზომიერებით) აფსუებიც მყარად შემოდრიოდნენ ქართულ სამყაროში ენობრივად, კულტურულად, ქორწინებით თუ სხვა გზით (ფაქტია, რომ მათ ბევრი რამ მიიღეს ქართველებისაგან (მაგალითად გვარის მეგრული ფორმა, სიმღერები, ენა, სხვადასხვა ტერმინოლოგია და სხვა), მაგრამ დრო ვერ ეყოთ, XIX საუკუნიდან ვითარება შეიცვალა, აქედან აფხაზეთის ძალდატანებითი რუსიფიკაცია და კოლონიზაცია დაიწყო, რაც არა მხოლოდ მცირერიცხოვან აფსუებს, არამედ აფხაზეთის და მთელი საქართველოს ქართველებსაც შეეხო ისე, როგორც მთელი იმპერიის არარუს ხალხებს.

ბატონო გივი! თუ კიდევ რიყის ქვასავით არ ტყდებით, ერთ მცირე ადგილს კიდევ ნაგიკითხავთ ნ.ბერძენიშვილის მოსაზრებიდან კვლავ ქართულად: საქართველოს ისტორიულ-კულტურული ერთობა "აფხაზეთთან" – ათეული საუკუნეთა განმავლობაში გრძელდებოდა აგრე ორგანულად და ინტენსიურად, რაც გვიანფეოდალურ-ძნელბედობის ხანაში შესუსტდა ოსმალეთის და ადგილზე მისი დასაყრდენი დამქაშების მეოხებით. ამ მხრივ, მისი თქმით, არც XIX საუკუნე აღმოჩნდა ნიავეთილი, არც ცარიზმის აგენტ-კოლონიზატორები იშურებდნენ საქართველოს ეროვნული გამთლიანებისა და გაძლიერების ნინაალმდეგ არაფერს. ისინი "არაქართველებად აცხადებდნენ აფხაზებს, ქვემო გურულებს (ქობულეთელებს), მესხებს, კლარჯებს, შავშებს, აჭარლებს, აღმოსავლეთ კახელებს (ინგილოებს), მეგრელებს, სვანებს ..." ამ მზაკერულ მიზანს ემსახურებოდა ცარიზმის მთელი აპარატი და "კულტურულ-მეცნიერული ძალები, რომლებიც არაფერს ზოგავდნენ ქართველი ერის მოსაშლელად და გასაქრობად "აი ამ უკუღმართობათა შედეგია, რომ ჩვენ დღეს მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების, მესხების ... ლაზების აჭარლების, ინგილოების, ქართველობისა" (ნ.ბ. საქართველოს ისტ. საკ. III, გვ. 280-281, ხაზფასმა ჩვენია გ.გ.).

ნუთუ აქაც გაურკვეველია ნ.ბერძენიშვილის აზრი იმის შესახებ, რომ ის ძველ აფხაზებს ქართველებად თვლიდა – აქაც ხომ პირდაპირ წერს, რომ ოსმალების და განსაკუთრებით რუსი აგენტ-კოლონიზატორების უკუღმართი მოქმედების (ყალბი მეცნიერუ-

ლი თხზულებისა და იმპერიული პოლიტიკის) გამო დღეს ჩვენ მტკიცებაც კი გვჭირდება "აფხაზეთის ქართველობისა".

ჩემო ოპოტენტო! რა ექნა, რა ვიღონო – ამდენი ციტატის, გაზეთ "საქართველოს რესპუბლიკაში" (2008 წ. 23 აპრილი) გამოქვეყნებული ვრცელი წერილის მიუხედავად როგორ დაგაჯერო სიმართლე. აკი აფხაზეთთან დაკავშირებით ბრძენი მეცნიერის ნათქვამი გამართლდა იმაზეც, რომ აფხაზეთზე სწორი მეცნიერული პასუხის გაცემა უფრო ძნელი არ არისო, ვიდრე ამ პასუხით არასპეციალისტის დარწმუნება (იქვე, ნ.ბ. გვ. 220). რა თქმა უნდა, მართალია, ჩვენმა ადრესატმა ფილოსოფიის მეცნ. კანდიდატმა აფხაზეთის რუსეთის რელიგიურ პოლიტიკაზე ისტორიის სფეროში სადოქტორო ხარისხი კი დაიცვა, მაგრამ ეს სრულიად არასაკმარისი აღმოჩნდა ისტორიის დასაუფლებლად, რომელსაც საყველბურო მასლაათი კი არა, ხანგრძლივი და უწყვეტი ფუნდამენტური შრომა და გონიერება, ანუ სპეციალისტობა სჭირდება (უეჭველია, ალბათ ფილოსოფიასა და სხვა დარგებშიც ასეა). ვფიქრობ, გამწყრალი ისტორიკოსობის ბრალია დიდი ივანე ჯავახიშვილის, ასევე დიდი მეცნიერების ნიკო ბერძენიშვილის, პავლე ინგოროყვასა და სხვებისადმი უდიდესი და უდღეური კიჟინიც.

აქვე გაკვრით ჩვენს მიერ გ.როგავესათვის მიცემულ ზოგიერთ შენიშვნებზე, რომლებზეც ხმა – კრინტი ვერ დაძრა და მიაჩუნათა თავის პასუხში, მათ შორის:

1. საქმე ეხებოდა ისტორიის პერიოდიზაციის ელემენტარულ (ანბანურ) საკითხს, რომ XVII და XVIII საუკუნეები ძველი კი არა, ისტორიის ახალი პერიოდია, რომ როცა "ძველ აფხაზეთზეა" საუბარი, საქმე ეხება XVII საუკუნემდელ აფხაზებს ანუ სამუშალო საუკუნეების აფხაზებს. რა ფილოსოფია უნდა ბატონო ფილოსოფოსო ამას!?

2. საქმე შეეხო ბიჭვინტის ძეგლს "მცნებაი სასჯულოს", რომელშიც ლაპარაკია არა წარმართ აფსუებზე, არამედ ზოგიერთი ქართველის განდგომაზე ქრისტიანობისაგან, ქრისტიანობისაგან მიქცევაზე, აგრეთვე ქრისტიანობის განმტკიცებაზე, გამხნევებაზე და ა.შ. იმაზე, რომ წარმართობა ურწმუნოება კი არ არის, არამედ ერთგვარი სარწმუნოებაა – კერპთაყვანისმცემლობაა და ა.შ.

3. თქვენი და ზოგიერთი სხვისი განსჯით „ორაბორიგენობა“) აბაზგ-აფხაზები და აფშილები (ვითომ აფსუების წინაპრები)

ქართველური, თუ მათი მონათესავე ტომები არ იყვნენ და აფხაზეთის აბორიგენები იყვნენო თუ ისინის არაქართველი აფსუები იყვნენ – რატომ არ დატოვეს მათ XVII საუკუნემდე თავის საბინადრო ადგილზე თავისი ნაკვალევი არაქართული ტოპონიმები?, ან რატომ არ გაითავისეს მათ ქრისტიანობა, რატომ არ შექმნეს თავისი ქრისტიანული ტერმინოლოგია, რაც მთავარია, თუ აფხაზები ქართველებისაგან უცხო ხალხი (ეთნოსი თუ ტომი) იყვნენ, რატომ იდგა მათ საბინადრო ადგილზე – თემებსა და სოფლებში ათეულობით (ასამდე) ქართულ ნარწერებიანი ეკლესია–მონასტერი, მით უფრო როგორ შეიქმნა აფხაზეთში საკათალიკოსო კათედრა და რამდენიმე საეპისკოპოზო (თქვენი აზრით, ქრისტიანობა იმიტომ არ განმტკიცდა თქვენეულ აფხაზებში, რომ მათ ენაზე ბერძნული თუ ქართული ქრისტიანობა გაუგებარი და უცხო იყო. საკითხავია – ნუთუ ქართველებისათვის უცხო არ იყო ბერძნული ენა?! ასეთი ლოგიკით მაშინ, როგორ შეუთვისეს ან მიიღეს ქართველებმა ქრისტიანობა, აკი მათთვისაც ხომ უცხო არ იყო ბერძნული, მაგრამ ამის მიუხედავად მათ მიიღეს ქრისტიანობა, შეითვისეს ის და შექმნეს შესაბამისი ქართული ტერმინოლოგია.

4. როცა გ.როგავა მსჯელობს შარვაშიძე-შერვაშიძეთა სადაურობაზე თუ ვინაობაზე – ერთიმეორისაგან არ არჩევს მხარეს (სადაურობას), დროს და გარემოებას. ამ თვალსაზრისით მას უფლება აქვს გაარჩიოს სხვადასხვა თავსაზრისები და ლეგენდები, მაგრამ მათზე თავისი შეხედულება უნდა გამოკვეთოს ანისელი შირვანშაჰებიდან მომდინარეობენ, ყუბანიდან, თუ საიდან, მაგრამ ისტორიკოსისათვის მიუტევებელი შეცდომაა “თავადის” სოციალური კატეგორიის მიკუთვნება გვაროვნული წყობილებისადმი (იხ. მისი – აფხაზთა ეთნ. ვინ. გვ. 87), იმისი გაუგებრობა, რომ მიუხედავად სადაური წარმომავლობისა, ისინი ჭეშმარიტად ქართული ფეოდალური წყობილების პირმშო და წარმომადგენლები იყვნენ და არა ქართველებისათვის “უცხო” აფხაზების.

ამ და კიდევ მრავალი საკითხისადმი პასუხის გაუცემლობა, თუ მრუდე, ანუ თავხედური პასუხი, უპატიებელი და უმძიმესი შეცდომაა პროფესიონალი ისტორიკოსისათვის.

ახლა ორიოდ სიტყვა ჩვენი ოპონენტის გ.როგავას მიერ აფხაზთა ერად მონათვლაზე, რომელშიც ამ პრობლემის სრულ უმეცრებას ავლენს. ცხადია, ზემოაღნიშნულ საკითხებში მძიმე შეცდომებია დაშვებული, მაგრამ როცა საქმე ქვეყნის უდიდეს

სატკივარს ეხება და საქმე გვაქვს შეგნებულ უმეცრებასთან – ეს შედარებით ძნელი განსასჯელია. მაინც საკვირველია, როცა პრობლემის თეორიული არსი არ გესმის, როგორ ეჭიდები ისეთ პრობლემას, რომელმაც შეიძლება შენც გაგათახსიროს და ქვეყანასაც ავნოს, საინტერესოა, საიდან მოდის ასეთი პრეტენზიები სიბრიყვედან თუ შეგნებული ამბიციებიდან, კარიერის ძებნიდან თუ კიდევ უარესიდან. ასეთი დასკვნის უთუო საფუძველი მოგვცა ჩვენს მიერ მიცემულმა შენიშვნამ, რომელშიც ჩვენს ოპონენტს მორიდებით და ირიბად მივანიშნე მკრეხელობაზე ნინა რეცენზიაში, რაც აფსუა სეპარატისტებისადმი მხარდაჭერის საქმეში გამოხატა, რაც მხოლოდ სიყალბესა და ავანტურაზეა მხოლოდ აგებული.

მაშ ასე, კვლავ ჩვენთვის ცნობილი ნარკვევის თუ ამოაწმარომის პრემბულა ანოტაციაზე, რომელშიც ვკითხულობთ: “აფხაზების ერთად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუების და ქართველების ეთნო-სუბსტრატის საფუძველზე” (გ. როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ. 2007).

ეთქვათ, თავი დავანებოთ იმას, რომ ავტორს წარმოდგენა არ აქვს აფხაზებზე: საიდან და ვისგან მოდიან, ვინ არიან, რა ენა აქვთ, საკუთრივ რა ტერიტორია ეკავათ, დაახლოებით რამდენი იყვნენ, განვითარების რა ეტაპები განვლეს და სადამდე მოვიდნენ. ასევე არაფერი იცის აფსუებზე, აგრეთვე რომელ და რა ქართველებზე მსჯელობს აფხაზ ერში შერწყმაზე, ასევე რას გულისხმობს ეთნოსუბსტრატში?

ყოველივე ამასთან, უცნაური და წარმოუდგენელია, რა ერის თუ ეროვნებათა ჩამოყალიბების დასრულებაზე ლაპარაკობს XX საუკუნეში - საბჭოთა კავშირში, ან მის წინ (მეფის თვითმპყრობელობის დროს), ან საბჭოთა იმპერიის ნაწილობრივ დაშლის შემდეგ (აფხაზეთის სეპარატიზმის პერიოდში). აი საკითხები, რომელთა უცოდინარად შეუძლებელია მოცემული პრობლემა-სადმი შეჭიდება.

ამასთან, როგორ და რანაირად შეიძლება საღად მოაზროვნე მკვლევარმა რუსეთის სამხედრო და პოლიტიკური რეჟიმის ძალით – გენოციდისა და ეთნოწმენდის შედეგად ომით შეკონინებული ხალხი ერთად მონათლონ. როგორ შეიძლება ასეთი დასკვნა გააკეთო საბჭოთა ეპოქაზე, როცა რუსეთის ბოროტების იმპერიის ყველა საშუალება ემსახურებოდა მასში გაერთიანებული

სხვადასხვა ეთნოსების ძალდატანებით (ხელოვნურად) გარუსება – გათქვეფასა და გაქრობას.

დადგენილია, რომ ერი, რომელსაც ოთხი მთავარი ნიშანი აქვს, მოკლე დროში კი არ არის შექმნილი და ჩამოყალიბებული ხელოვნური გზით, არამედ ხანგრძლივი (მრავალსაუკუნოვანი) ისტორიული პროცესის შედეგად. სპეციალისტთა განმარტებით, ერი არის ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, წარმოშობილი საერთო ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკური ცხოვრების და იმ ფსიქიკური წყობის ერთობის ბაზაზე, რომლის გამოხატულებაც კულტურის ერთობაა. შესაძლებელია ასეთი განმარტება ვინმეს არასწორად ან მარქსისტულად მიაჩნია, მაგრამ ეს მისი პრობლემა იყოს და მან უკეთესი მონახოს.

აქვე უნდა ითქვას, რომ მრავალი დისკუსიისა და ცდის მიუხედავად, ერის უფრო მკაფიო, უკეთესი და მისაღები განსაზღვრა არ მოგვეპოვება (სხვათა შორის, ავსტრიის სოციალ-დემოკრატების განსაზღვრით, ერის ერთ-ერთი მთავარი – ნიშანთვისებაა ხასიათის, ანუ ყოფა-ქცევის ერთობა, რაც აგრეთვე საგულისხმოა).

ახლა ვნახოთ, როგორ განსაზღვრავს აფხაზი (სინამდვილეში აფსუა) "ერის" საქმეს გ. როგავა.

ჩვენმა ავტორმა იცის (გაუგონია), რომ აბაზგი (ანუ აფხაზი) და აგრეთვე აფსილი (რომელიც სახელწოდების ფონეტიკური მსგავსების გარდა რის საფუძველზეა აფხაზად ჩათვლილი არავინ იცის, ზოგიერთის მართებული ვარაუდით, ის ლაზურ-მეგრული ტომია), ისინი პირველ-მეორე საუკუნიდან ცხოვრობენ ანინდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე - პირველი ანინდელი ახალ ათონსა და მეორე გუმისტა-კოდორს შორის - შუა სოფელში. ოლონდ გ. როგავას ნაშრომიდან არაფერი ჩანს ვინ, რომელი ტომები იგულისხმება შუა საუკუნეების აფხაზებში, როცა ანინდელ აფხაზეთში და მთელ დასავლეთ საქართველოში "აფხაზთა სამეფო" ჩამოყალიბდა და როცა კიდევ უფრო გაფართოვდა აფხაზის მნიშვნელობა. ჩვენს ავტორს ვერ წარმოუდგენია, რომ, როცა "აფხაზს" ეროვნული ნიშნები გაუჩნდა, მაგალითად, საერთო ენისა და ტერიტორიის სახით, ის ქართულ ენაზე მოსაუბრე ხალხს ერქვა და მის ტერიტორიას კი საქართველო. ბუნებრივია, რომ ამ დროს (ე.ი. "აფხაზთა სამეფოს" გაჩენიდან და საქართველოს გაერთიანებიდან) ქართველი ერის სხვა ნიშნებიც გაჩნდა, მაგალითად, საერთო კულ-

ტურა (ვეფხისტყაოსნისა და სხვათა სახით) და საერთო ფსიქიკური წყობა (საერთო შეგნება ანუ ხასიათის ერთობა და სხვ.).

რას გვთავაზობს განვითარებული ფეოდალური ხანის აფხაზებზე გ.როგავა თვითონ არ იცის, წარმოდგენა არ აქვს რა ხალხია აფხაზები, რა ენა აქვთ და კონკრეტულად – რა ტერიტორია ეჭირათ მათ, ასევე რა კულტურა ჰქონდათ და რა ხასიათის ერთობა, ან ვინ არიან ისინი XV-XVI საუკუნეების ჩათვლით, ე.ი. ერთიანი საქართველოს შექმნიდან მის საბოლოო დაშლამდე.

საინტერესოა რა იგულისხმება გ.როგავას მიერ გამოთქმულ “აფხაზის, აფსუას და ქართველის ეთნოსუბსტრატში?” ეს ხომ ცარიელი სიტყვების თამაში ანუ ჟონგლიორობაა, ერი ხომ ცოცხალი არსებაა და რა შუაშია მის წარმოქმნასთან რაღაც – “ეთნოსუბსტრატი”?

ასევე უკუღმართობაა ერისათვის დამახასიათებელი ნიშნებისადმი “ატრიბუტიკის” შერქმევა, რა შუაშია ერის ნიშნების ჩამოყალიბებასთან – ატრიბუტები, როცა გ. როგავა კატეგორიულად უარყოფს “აფხაზთა” დაყოფას “ძველ და ახალ აფხაზებად”, ანუ შუა საუკუნეებისა და აწინდელ აფსუებად, ის წერს: “ე.წ. “ძველი აფხაზები” არასდროს არ ყოფილან ეთნიკურად ქართველები, ისინი იყვნენ და ამჟამადაც არიან განსხვავებული ეთნოსის ხალხი, საკუთარი ენით და სხვა ეროვნული ატრიბუტებით” (იხ. აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, გვ. 41, ხაზგასმა ჩემია - გ.გ.). ჯერ ერთი, რა შუაშია, სხვისი ნათქვამის აჩემება - ეთნიკური წარმომავლობა VIII-IX საუკუნეების შემდეგ, მით უფრო, როცა “აფხაზში” უკვე მრავალი ტომი ანუ ეთნოსია შერწყმული და ქართველი იგულისხმება (როგორ ეწინააღმდეგება გ.როგავა რეალობას, შეადარეთ ნ.ბერძენიშვილს); რა არის სხვა ეროვნული ატრიბუტები. ალბათ ერის ნიშნები იგულისხმება, მაგრამ მაშინ რა შუაშია ეთნიკური წარმომავლება, როდის გახდა ეს ერის ნიშანი? ალბათ აქაც ენა იგულისხმება? მაგრამ სანამდე იმარჩიელოს მკითხველმა – აკი თქვენ არც ენაზე გაქვთ წარმოდგენა. საინტერესოა, რას იძლევა ამგვარი ჟონგლიორობა და მარჩიელობა მეცნიერებაში, ბოლოს და ბოლოს გველაპარაკე ქართულად და გაგვაგებინეთ რისი თქმა გსურს.

მოწინააღმდეგესთან დავისას, როგორც წესი, გ.როგავას ხერხია ხშირად შეთხზას რაღაც აბსურდული და დაუჯერებელი დებულება (მოლანდება), შემდეგ კი ეს თავისივე ხერხით გააკრიტიკოს და ყველაფერი თავის მოწინააღმდეგეს გადააბრალოს,

მაგალითად, ვითომ ვილაცა წერს, რომ XVII საუკუნეში ჩრდილოეთიდან ჩამოსახლებული აფსუები დამხდურ აფხაზებთან ანუ ქართველებთან შედარებით 13-15 პროცენტს შეადგენდნენ? (დარწმუნებული ვარ, ეს სისულელე მისი გამოგონებულია), შემდეგ სვამს კითხვას, რომ მაშინ როგორ შეძლეს მცირერიცხოვანმა აფსუებმა აფხაზი უმრავლესობის გააფსუება (იხ. გაზ. "დიოსკურია", 2007 წ. მარტი, გვ. 5).

გ.როგავას ეხერხება სიცრუეთა სხვებისადმი გადაბრალება, მაგრამ აქ მოტანილი ორმაგი სიცრუე, რომ მისი ფანტაზიის ნაყოფია, ეს ღრმად ჩანს, ჯერ ერთი, იქიდან, რომ აფსუების ჩამოსახლება ჩრდილოეთიდან ერთდროული არ შეიძლება ყოფილიყო; მეორეც, ვის შეუძლია ჩამოსახლებულთა და დამხვედრთა პროცენტული თანაფარდობა დაადგინოს XVII საუკუნის, ან თუნდაც XVIII საუკუნეში, როდესაც მაშინდელი აფხაზეთის ზუსტი მოსახლეობა არავის დაუდგენია (ამ მხრივ არც ევლია ჩელები და არც სხვა სანდო), რადგან ასეთი სპეციალური აღრიცხვა არ ტარდებოდა და ამიტომ არ ვიცით. ასეთივე სურათია XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე, როდესაც მეფის რუსეთის სტატისტიკოსებიც განგებ რევდნენ და ამახინჯებდნენ ეთნიკურ მონაცემებს, ასე, რომ, როგორც ბევრი სხვაც, გ.როგავას მიერ მოყვანილი დემოგრაფიული მონაცემებიც ყალბი თვითშემოქმედებაა, არ ვიცი ვის გასანბილებლად.

ამიტომ შევნიშნე მას რეცენზიაში, რომ ის არ დაგიდევს დროისა და სივრცის გამიჯვნას და განსაზღვრას ეპოქის შესაბამისად, თავისუფლად შეუძლია აფხაზეთის დღევანდელი მონაცემები მეორე საუკუნის მონაცემებად გაასაღოს. ასე იქცევა მისიონერების ნაამბობზეც, როცა აფსუების დანინაურებული ფენის ("ელიტის") მიერ ქართულ-მეგრულის ათვისება "აფხაზეთის სამეფოს" შექმნის დროინდელ ვითარებაზე და უფრო ადრინდელზეც გადააქვს (რა ელიტა, რისი ელიტა, რა იცის იმჟამინდელ აფხაზთა ელიტაზე).

ფაქტია, რომ გ.როგავას მიერ ბოლო დანერგილი ნარკვევის-თითქმის ყველა გვერდის ნაკითხვა გაცეების გარეშე შეუძლებელია – თითქოს განგებ ურევს ერთიმეორეში და ამახინჯებს ყოველივეს, იმასაც კი, რაც სადაო არ არის. მისი დამახასიათებელი მანერაა ისიც, რომ, როცა უჭირს რალაცას დაგაბრალებს და შემდეგ ამის საფუძველზე გედავება, მაგალითად, ვითომ მე სადმე ვამტკიცებ, რომ "მასების ასიმილაციისათვის მაქსიმუმი ერთი

თაობაა საკმარისიო", როცა ასეთ პროცესს საუკუნეები სჭირდება. როცა მას ასეთი სისულელის შესახებ ფაქტი მოეთხოვე, თავი მოიყრუა და ასე დაამთავრა დავა. ხშირია ისიც, როცა ჩვენს ოპონენტს თავისი ნათქვამი ავინყდება და შემდეგ საწინააღმდეგოს გიმტკიცებს, მაგალითად, ის არაერთხელ და არაერთგან აღიარებს, რომ აფხაზები კულტურულად ქართველები გახდნენ (თუმცა რას ნიშნავს ეს ისტორიულად – ვერ მიხვდა), მაგრამ, როდესაც მათი ერად ჩამოყალიბებას ამტკიცებს, ეს ავინყდება, რადგან საკუთარი კულტურის გარეშე, რომელ ერზე შეიძლება მსჯელობა. ამასთან, გ. როგავეს ქადაგებით ტერიტორია, სადაც აფხაზები ჩამოყალიბდნენ ერად – საქართველოსია, ანუ მისივე ანგარიშით, იმ ტერიტორიაზე, სადაც აფხაზები ცხოვრობდნენ, ისინი, მხოლოდ 13-15 პროცენტს შეადგენდნენ, საკითხავია, ხალხი, რომელსაც საკუთარი ტერიტორია არ აქვს, როგორ გახდა ერი? და კიდევ, ცნობილია, რომ აფხაზური (უფრო სწორად, აფსურური) ენის დამწერლობამ ხუთჯერ მაინც განიცადა გარდაქმა, ანუ რეფორმა. მიუხედავად ამისა, რა გამოვიდა აქედან, როდის აქეთ გადაიქცა "აფხაზური ენა საერთო-საყოველთაო სამსჯელო დედა ენად, საქმის წარმოების ენად, მთელი მასის განათლების და აზროვნების საერთო ენად?" თუ ყველა ამაზე დადებითი პასუხი არაა, რანაირად შეიძლება ასეთი ეთნოსის ერად მონათვლა!?

თავი დავანებოთ რუსუფიკაციას, რას არგია ეს ენა საერთო ასპარეზზე გამოსულ აფსუათა მოაზროვნე ნაწილს.

ასეთივე შეკითხვა გვაქვს საქართველოს განათლების სამინისტროს მიერ გამოცემულ საშუალო სკოლის, VIII კლასის ისტორია/გეოგრაფიის სახელმძღვანელოს, თანაავტორების გ.ანჩაბაძისა და ს.ბახიასადმიც, რომელთა მიხედვით: "თანამედროვე აფხაზები ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელი ხალხების – ჩერქეზების, აბაზების, ადიღების და ქართველური მოსახლეობის შერწყმის შედეგად არიან ჩამოყალიბებულნი" (გვ. 46-47).

აი როგორი ყალბი აზრებით უწამლავს ზოგიერთი ავტორი ჯერ კიდევ გაუთვინცნობიერებულ მოზარდებს ცნობიერებას – სულსა და გულს, როდესაც მცირერიცხოვანი აფსუა-აბაზები (ე.წ. აფხაზები) ერად ისეთივე და კიდევ უფრო მეტად ჩამოუყალიბებელი ეთნოსია, როგორიც ადიღე-ჩერქეზები: აბაძეები, შაფსულები, ნატუხაელები, ჟანვეელები, მახოშეელები, ჭემგუელები, თემირგოელები, ბესლენეები და სხვა. აგრეთვე – ყარაჩაელები,

ბალყარები, ნოღაელები, აბაზები, ინგუშები, ასევე დაღესტნელები: ლეგები, ლეზგები, დიდოელები, რუთულები, ნახურები, დარგოელები, ლუნძ-ავარები და სხვა, ასევე რუსეთის იმპერიის ათეულობით ეთნოსი.

მით უფრო, თავი დავანებოთ ყოველივე ამას, ერი ხომაა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, რა მყარ ერთობაზე შეიძლება ლაპარაკი იმ კუთხის ხალხის, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილი უარს აცხადებს აფსუობაზე, შეურაცხყოფად იღებს ამ წოდებას, უარს აცხადებს აფსუურად განათლების მიღებაზე, უარს აცხადებს აფსუათა მიერ ატაცებული რუსული პასპორტისა და მოქალაქეობის მიღებაზე და ამის გამო მას ციხეს უსჯიან, ქვეყნიდან აძევებენ, ან ფიზიკურად ანადგურებენ ეჭვის გამო.

თუ ეს ასეა და ეს საყოველთაო ფაქტია, რა "აფხაზ" ერზეა ლაპარაკი, მით უფრო ომისა და პოლიტიკური ძალით, აგრეთვე საგანგებო იძულებით შეკონინებულ ერზე, რომელიც გენოციდისა და ეთნონმენდის, ტერორისა და ადამიანის უფლებათა ფეხქვეშ გათელვით, ანუ ძალადობის გზითაა შექმნილი, რომელიც უეჭველია პოლიტიკური ვითარების შეცვლისთანავე დაიშლება. ყოველ შემთხვევაში, თუ ტერორის ანუ იძულების (მოსყიდვის, კარიერის, მოტყუების და უზნეობის) გარეშე, რა სჭირთ ქართველებს თვითმარქვია ერთი ციდა უნიგნურ აფსუებს შერწყმოდნენ, როცა თანამემამულე თავისი ჯიმისა და ჯილაგის ცივილიზებული ქართველები გვერდით ჰყავდათ.

ამდენად, შორს რომ არ წავიდეთ, დავსვათ საკითხი, რამ განაპირობა პროფ.გ.როგავას და მის მიმყოლთა თუ თანამოაზრეთა უსაფუძვლო და უდღეური ეროვნული საკითხის ამგვარი შეხედულებების გააქტიურება და გამოფენა. ეჭვი არ არის, ამისი მთავარი მიზეზია სეპარატისტთა მიერ აფხაზეთის ისტორიაზე შეთხზული ყალბი ისტორიოგრაფია – საშუალო სკოლის სახელმძღვანელო (2006 წ.) და, რაც მთავარია, თანამედროვე მომენტი, როდესაც რუსეთის იმპერიის მესვეურები აიძულებენ თავის ლაქია სეპარატისტ-აგენტებს მოამზადონ ყველანაირი თეორიული საფუძველი საქართველოსაგან აფხაზეთის იურიდიული და პრაქტიკული მონყვეტის საფუძველი – ეროვნული თვითგამორკვევის ნიღბით. ნებით თუ ენებლიედ ამ მიზანს ემსახურება ყველა იმ ავტორის უდღეური, ყალბი და უსაფუძვლო მსჯელობა, ვინც "აფხაზთა" ერად ჩამოყალიბებისა და "ორაბორო-

გენობის" მტკიცებაზე დებს თავს, ვინც კრინტი არ დაძრა აფსუათა ყალბ ისტორიის სახელმძღვანელოზე. ყველაფერი ეს თავისთავად უსხამს წყალს სეპარატიზმის წისქვილს და რუსეთის აგრესიულ პოლიტიკას საქართველოს წინააღმდეგ.

ნერილი მისამე - პასუხი გ.როგავას ანტიქართულ, ფსევდომეცნიერულ და ამბიციურ ვნებებზე

გ.როგავას მიერ აფხაზეთზე გამოქვეყნებული ნარკვევების განხილვაზე და, საერთოდ, აფხაზეთის ისტორიის პრობლემებზე დაგეგმილი იყო კონფერენციის ჩატარება 2008 წლის გაზაფხულზე (ივნისში), მაგრამ ის შემოდგომისათვის გადაიდო, როდესაც მის ნაცვლად კონფერენცია რუსეთის იმპერიის აგრესიულ პოლიტიკაზე ჩატარდა, ხოლო გათვალისწინებული კონფერენცია გაურკვეველი ვადით გადაიდო.

ამასობაში გ.როგავაზე გ.გასვიანის პასუხები გამოქვეყნდა: პირველი - გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკის“ აპრილის ნომერში, ხოლო მეორე - „მწერალთა გაზეთის“ ნოემბრის ნომერში. ნაცვლად იმისა, რომ ჩემი და როგავას დავა განხილულიყო ღია დისკუსიაზე, პრეზიდენტმა შ.გოგოხიამ გ.როგავას საამებლად და სანუგეშოდ ჩემი პასუხების შესწავლა (ჩემი გვერდის ავლით) საიდუმლო კომისიას დაავალა. მკითხველს ვთავაზობ ამ კომისიის მიკერძოებულ, არაკომპეტენტურ და უსაფუძვლო დასკვნის შენიშვნებს:

ამ კომისიის დასკვნაში ნათქვამია, რომ „გასვიანის მიერ გ.როგავასთვის მიწერილ გამოთქმათაგან როგავას შრომაში არ დასტურდება, მათ შორის“:

1. რომ თითქოსდა აფხაზეთში XIII-XV საუკუნეებში ჩამოსახლდნენ „აფსუები“, აი ფაქტი, როცა გ.როგავა მსჯელობს თათარ-მონღოლთა შემოსევის დასაწყისზე (XIII ს. I მეოთხედში) ლაპარაკობს აფსუა, ჩერქეზ და აბაზა ტომებზე და აღნიშნავს, რომ ამ ტომების ყველაზე მახლობელი და საიმედო თავშესაფარი იყო კავკასიის სამხრეთი კალთები, კერძოდ აფხაზეთი და მიწი ტყეები, „სადაც დამპყრობთა ცხენოსანი ლაშქარი“ ადვილად ვერ გადავიდოდა და სადაც მათი მონათესავე და საერთო ენის მქონე აფხაზები ცხოვრობდნენ, ჯერ კიდევ II საუკუნიდან მაინც... ამ დროს XIII საუკუნის 20-იან წლებში და არა XVI—XVII საუკუ-

ნებში, ხაზს უსვამს გ.როგავა, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი ცდილობს დაამტკიცოს, უნდა დანყებულებო „მთის ჩამონოლა“ ბარად - საქართველოს ჩრდილო ნაწილში, მათ შორის აფხაზეთშიც“ (გ.როგავა, რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, თბ., 2004, გვ. 22, ხაზგასმა ჩემია - გ.გ.).

მიუხედავად იმისა, რომ გ.როგავას და მისი კომისიის გასამტყუვნებლად და ტენდენციურობის დასაანახავად ესეც საკმარისია, ხუთი ადგილიდან, სადაც ზუსტად აფხაზეთში აფსუების XIII საუკუნეში ჩამოსვლაზე აქვს ლაპარაკი, მოვიყვანოთ კიდევ ერთ ადგილს: თავის ნაშრომის მე-4 დასკვნაში გ.როგავა წერს: „აფხაზეთა რელიგიური ცნობიერების სფეროში დიდი ცვლილებები შეიტანა XIII საუკუნის პირველ მეოთხედიდან ყუბანისპირეთიდან და კავკასიის ქედის ჩრდილოეთ კალთებიდან, მონღოლთა ლაშქრობის შედეგად, ლტოლვილი აფსუების და აბაზინთა ტომების ჩამოსახლება აფხაზეთში, რომელიც შემდეგ საუკუნეებშიაც გრძელდებოდა“ (გ.როგავა, რელიგია და... გვ. 161).

ბატონო კომისიის წევრებო! ნუთუ გ.როგავას არ ეკუთვნის ეს ორივე ციტატა და არ წერს აფსუების ჩამოსვლაზე აფხაზეთში XIII საუკუნეში. როგორ არ გრცხვენიათ გ.როგავას ნაცვლად მე რომ მაბრალეოთ სიყალბის ჩადენას, ნუთუ ასე ბნელა, რომ სამართალი არსადაა და წყვდიადმა და სიცრუემ შთანთქა ყველაფერი. ყველაფერს რომ თავი დაეანებოთ, სანამ მე არ ვასწავლე მას, რომ აფსუები იგივე აბაზებია, გ.როგავამ არაფერი იცოდა თუ ვინ არიან აფსუები. ის თავის ნარკვევში ცალკე გამოყოფს აფსუებს, ცალკე ჩერქეზებს, ცალკე აბაზებს და ცალკე ვილაც აფსარ ტომებს, რომლებიც ვითომ აფხაზეთში XIII საუკუნეში ჩამოსახლდნენ (ყველაფერზე ციტატი ვერსად დამეტევა, თუ ეს გაეჭვებოთ მზად ვარ კონკრეტულად გიჩვენოთ. რის აფსართა ტომები, რა აფსარები, ყუბანისპირეთში, როცა აფსარი თუ ნაფსაი სამხრეთში - აჭარაში მდებარეობს და არა ჩრდილოეთში - ყუბანისპირეთში, რაღაც ყურმოკრულზე სეპარატისტებივით რომ წერს გ.როგავა - სად ყუბანი და სად აჭარა!?). გ.როგავამ არც ის იცის, რომ მონღოლებისაგან გარიდება და ყუბანისპირეთიდან კავკასიის ქედის გადმოლაზხვა მოხუცის, ქალის, ბავშვისა და თუნდაც კაცისათვის, ისიც უცხო მხარეში, ასე იოლი როდი იქნებოდა, ისიც უსახსროდ, სურსათ-სანოვავისა და საარსებო საშუალებების გარეშე. ნამდვილ ისტორიკოს-მემატიანეს ალბათ

მეტი დაფიქრება მართებს, მით უფრო, როცა წერს, რომ აფსუები ვითომ შუასაუკუნეების აფხაზების მოენე და ძმები იყვნენ, როდესაც ამის დამადასტურებელი ბუნებაში არაფერი არ არსებობს არც წყარო და არც არაფერი...

უკვე მერამდენედ ვაცხადებ, მართალია გ. როგავასთან მეცნიერულ კამათს აზრი არ აქვს (რაც პირველი შენიშვნიდანაც ჩანს), მაგრამ კომისიის საყურადღებოდ ვამბობ, მისი მეორე შენიშვნის პასუხად - „არ ჩანსო გაკვირვება აფხაზთა „ძველ“ და „ახალ“ აფხაზებად დაყოფის გამო“. კეთილი და პატიოსანი, აი რას წერს ამაზე გ. როგავა თავის მეორე ნარკვევში: გ. როგავა ეხება ივ. ჯავახიშვილის ნათქვამს აფხაზების (იგულისხმება ახალი აფხაზები) ნათესაობამსგავსებაზე ჩრდილო კავკასიის ზოგიერთ ტომთან - „დღეთა წარმოებულ სახელებზე“ და სხვ. გ. როგავა ივ. ჯავახიშვილზე წერს, რომ მას აფხაზები შეტანილი აქვს ჩრდილოეთ კავკასიელთა სიაშიო! (ნეტა როდის ადგენდა ის ამგვარი სტანდარტიზაციის სიებს) და ამბობსო, რომ ისინი წარმართული შეხედულებებით განსხვავდებიან მეგრელ-ჭანებისა და სვანებისაგანო, როგორც არაქართველური ტომიო (გ. როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბ., 2007, გვ. 13). შემდეგ წერს: „კიდევ ერთი მოსაზრება ივ. ჯავახიშვილისა, რომელსაც არ შეიძლება ყურადღება არ მივაქციოთ, იგი წერს „აფსუა, ე.ი. აფხაზი“. ეს იმას ნიშნავს, რომ ის არ ცნობს აფხაზების დაყოფას საკუთრივ აფხაზებად და ცალკე აფსუებად, ეს სიტყვები მისი აზრით, სინონიმებია“ (იხ. იქვე - აფხაზთა ეთნ. ვინ... გვ. 13, ხაზი ჩემია - გ.გ.).

ვინც ჩემი პოლემიკის ეს ერთ-ერთი მთავარი არსი ვერ გაიგო, იმასთან დავას რა აზრი აქვს.

კომისიას ვეკითხები - ნუთუ ჩვენთვის (როგავასათვის არ ვიცი, კიდევ საკითხავია!), ყველაზე დიდი და ავტორიტეტული ისტორიკოსის დამოწმება („ის არ ცნობსო - დაყოფასო“) არ კმარა იმისათვის, რომ გ. როგავას ნათქვამზე გაკვირვება გამომეხატა - აბა კივილს ხომ არ დაიწყებდა. კიდევ მეტი, გ. როგავა სულ იმის მტკიცებაშია, რომ აფსუები და ძველი აფხაზები ერთი და იგივე იყვნენ ენითაც და გენეტიკურადაცო და ამაზე ნ. ბერძენიშვილის წინასწარულ-სახელდახელო ვარაუდსაც კი იმონმებს (იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქ. ისტ. საკითხები, წ. III, თბ., 1966, გვ. 278).

ყოველივე ამას გ. როგავა უკულმართად (მცდარად) იყენებს იმისათვის, რათა თქვას (დაამტკიცოს), რომ ძველი აფხაზები და აფსუები დასაბამიდან - დღემდე ერთი არიან და არასოდეს ქარ-

თველები არ ყოფილანო. მეტი როგორ ვთქვა, რათა კომისიას გავაგებინო გ.როგავას ნათქვამის იდეა. რას ნიშნავს ეს თუ არა პროფესიით არაისტორიკოსობას, მაგრამ ეს, რომ იურისტმა და ფილოლოგმა ვერ გაიგოს ეს ნამდვილად საკვირველებაა. არა მგონია ეს ჯ.ჯინჯიხაძემაც ვერ გაიგოს, ამბობენ, რომ ის პატიოსანი კაციაო, საოცარია, ჩემდამი დამოკიდებულებაში რატომ იჩენს ასეთ უპატივცემულობას, როდესაც, როგორც დავინახავთ თავიდან ბოლომდე (ყველა სადავო საკითხში) მართალი ვარ და მე არაფერი დამიშავებია პირადად მისთვის და საერთოდ კომისიელებისათვისაც.

კიდევ მეტი, იმის დასამტკიცებლად, რომ ვითომ აფხაზები დასაბამიდან - დღემდე აფსუები იყვნენ, როგავას აკვიატებული აქვს რალაც გენეტიკურ-ეთნიკური წარმომავლობა და აზრზე არ არის ბოლოს და ბოლოს რა ეს ეთნიკური წარმომავლობა და კუთვნილება, ხან ჰგონია, რომ ესაა ენობრივი რაობა, ხან რა - თვითონ არ იცის, ბოლოს და ბოლოს თვითონ ხომ გენეტიკოსი, ეთნოგრაფი ან ენათმეცნიერი, ან ანტროპოლოგი არ არის. ამასთან, რა მუდმივი ანუ მარადუცვლელი ფენომენია ეს გენეტიკური კუთვნილება - თუ ფილოსოფია (ვითომ ფილოსოფიის დოქტორია, მაგრამ არავინ იცის მისი სადოქტორო თემა, არც ხარისხის მოპოვება და არც დოქტორის დიპლომი!), ხომ გაუგონია, რომ ბუნებაში მარადიული არაფერია - ყოველივე იბადება, არსებობს და ქრება - მაგალითად, დავით აღმაშენებლის მიერ მოწვეული ყივჩაღთა 40 ათასი ოჯახი, ეთნიკურად და ენობრივად ყივჩაღი იყო, მაგრამ მიპოვე ისინი ახლა თუნდაც ქართლში?! ვთქვათ II საუკუნის აბაზგ-აფხაზებზე, თუნდაც ისინი (ერთი მუჭა თემი თუ ტომი, დაუშვათ არაქართველი ეთნოსი ყოფილიყო, თუნდაც 10 თუ 13 საუკუნე როგორ გაუძლებდა შექმნილ გარემოებაში - ასიმილაციის, - ინტეგრაციის, ანუ შერწყმა-ათქვეფის პროცესს საუკუნეების მანძილზე!? ასეთი რამ ისტორიისთვის უცნობი და გაუგონარია.

რაც შეეხება გ.როგავას, მან მთელი ცოდნა, უფრო სწორად, უცნოდინარობა ნ. ბერძენიშვილის შეხედულების უარყოფას და რევიზიას შეაღია - ბერძენიშვილის თვალსაზრისის გასაწილებლად ყველაფერი იკისრა, იმის დამტკიცებას, რომ აფხაზები სინამდვილეში არასოდეს ქართველები არ ყოფილანო (მხოლოდ ისტორიულ-კულტურულად იყვნენო). რა უბედურებაა - ჯიუტობა, ზოგიერთს ელაპარაკე რამდენიც გინდა, გინდა ცერცვი აყარე

კედელს. ტყუილი არაა ზოგიერთზე რომაა ნათქვამი: „არც შენი იცოდე და ნურც სხვისი გაგეგოსო“.

საქმარისია ნ.ბერძენიშვილის მთელ ნაშრომს გადახედო გონიერი გონებით, რათა ადვილად მიხვდე, რომ ის შუა საუკუნეების ანუ ძველ აფხაზებს უყოყმანოდ და უეჭველად ქართველებად მიიჩნევს (იხ. ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტ. საკითხები, ნ. III, მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო - აფხაზეთის შესახებ, გვ. 277-288, აგრეთვე საქ. ისტ. საკითხები, თბ., 1990, ნაწ. IV, გვ.538-621 და სხვ.).

სამწუხაროდ გ. როგავა ანგარიშს არ უწევს ვისზე წერს და რას წერს, არ უკვირდება სიტყვის შინაარსს და მის მნიშვნელობას: ჯერ ერთი, მაინცდამაინც რა კოლოსალური განსხვავებაა შტოსა და ნათესავს შორის, თანაც გაურკვეველია რომელ აფხაზს თვლის დიდი ივანე ქართველთა შტოდ და რომელს ნათესავად. ამასთან, სად და რას უარყოფს კატეგორიულად ივ.ჯავახიშვილი (ნუთუ ნიუანსური დაზუსტება - კატეგორიული უარყოფაა?). არც ერთი მათგანი ერთმანეთს არ გამორიცხავს და ასეთი როყიო ლაპარაკი ივანეზე „კატეგორიულად უარყო თავისი ნათქვამიო“, არავის არ ეკადრება.

მიუხედავად ამისა, გ.როგავამ თავისი უდიერი მსჯელობა ამით როდი შეაჩერა, მან მიზნად დაისახა ქართველი ისტორიკოსების მამისა და სახელგანთქმული მეცნიერის ივ.ჯავახიშვილის (რომელმაც ჰუმანიტარული მეცნიერების მრავალ დარგს ჩაუყარა საფუძველი), აგრეთვე დიდი ისტორიკოსის ნ.ბერძენიშვილის მკრეხელური გაბიაბრუება აფხაზეთის ისტორიაში.

გ.როგავა ფიქრობს, რომ თავისი მოსაზრებები ხელს შეუწყობს აფხაზების ეთნიკური ისტორიის გარკვევა-დასაბუთებას. ამ მიზნით ის ეხება ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებას აფხაზ-აფშილებზე და ნ. მარის შენიშვნის საფუძველზე აღნიშნავს, რომ როდესაც მან აფხაზ-აფშილები ქართველთა შტოდ მიიჩნია, მაშინ ივ.ჯავახიშვილი „ჯერ კიდევ არ იყო „დიდი ივანე“ ანუ ბოლომდე ჩამოყალიბებული პროფესიონალ-ისტორიკოსიო“ (გ.როგავა, აფხაზთა ეთნ... გვ. 10).

ივ.ჯავახიშვილზე ამგვარმა მკრეხელურმა შეფასებამ 1913 წლის მდგომარეობით, სამართლიანად აღაშფოთა ისტორიკოსი ზ.რატიანი და მისი მრავალი კოლეგა, რადგან ამ დროს მეცნიერს, რომელსაც ჰუმანიტარულ დარგებში უკვე მრავალი ფუძემდებლური მონოგრაფია ჰქონდა გამოცემული - უნოდო ჩამოუყა-

ლიბებელი და არაპროფესიონალი ისტორიკოსი - სხვა რა შეიძლება იყოს თუ არა თავხედობა და მკრეხელობა.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ გ.როგავას მიერ ჰარი-ჰარად წარმოყენებული შეხედულებები უარყოფს არა მხოლოდ დიდი ივანეს, აგრეთვე მრავალი გამოჩენილი მეცნიერის ნ.ბერძენიშვილის, პ.ინგოროყვას, ს.ყაუხჩიშვილის, გ.ჩიტაიას, გ.ახვლედიანის, დ.კობიძისა და სხვებისაც.

ახლა კვლავ ვეკითხები გ. როგავას მიმყოფ კომისიას, აქედან გამომდინარე, ჩანს თუ არა გ.როგავას გაკვირვება აფხაზების დაყოფაზე? ალბათ მკვეთრად და ნათლად ჩანს ყოველივე, ასევე კარგად ჩანს აგრეთვე ჩვენი ოპონენტის ურცხვი და უტიფარი დავა - თითქოს არაფერი არ მომხდარა. ისიც კარგად ჩანს, რომ ჩვენი ოპონენტი ისე ჭრის და კერავს ყველაფერს, როგორც მას სურს და როცა ხვდება, შემდეგ ყველაფერზე უარს აცხადებს. ვეკითხულობ, ასეთ შემთხვევაში რა ვუნოდო მის საქციელს თუ არა ურცხვობა და უტიფრობა. წესით ასეთი საქციელი ხომ თაღლითობაც და მონიანალმდეგისათვის თვალეში ნაცრის შეყრაცაა!? მიუხედავად ყველაფერი ამისა, მე მაინც თავი შევიკავე მისი ამგვარი ეპითეტებით შემკობისაგან, მით უფრო, პირველ პასუხში, რომელიც ჩანს კომისიას არც კი წაუკითხავს.

არა მგონია ვერ დაენახა კომისიას, რომ გ.როგავას მტკიცებით - „აფხაზები უხსოვარი დროიდან“ ანუ დასაბამიდან - დღემდე ერთი ჯიშისა და ჯილაგის ხალხია ეთნიკურად, ენით, ადათ-წესებით, ფსიქიკური წყობით და ყველაფრით, ამიტომაც ნათლავს მათ ერთ ერად. ამდენად, კომისიას, რომ სცოდნოდა ყოველივე ეს, წარმოუდგენელია მას ხელი მოეწერა გ.როგავას მიერ დაწერილ და წარმოდგენილ დასკვნაზე. თუკი იცოდა ყველაფერი და მაინც ხელი მოაწერა, მაშინ რა უნდა ვუნოდო ასეთ კომისიას - თქვენ თვითონ განსაჯეთ.

გ.როგავას სათანადოდ შეფასების გამო, თქვენ მე არაინტელიგენტობაში მადანაშაულებთ, მაგრამ ანგარიშს არ უწევთ ჩემს პირველ პასუხს, რომელშიაც ბატონობით და პატივისცემით ვპასუხობ, მას მხოლოდ ირიბად მივანიშნებ დიდი ივანეს მიმართ ჩადენილ მკრეხელობაზე, მაგრამ მას შემდეგ, რაც სინანულის და დამორცხვების მაგივრად მე „სრული სიცრუის“ მთქმელის და მსგავსი ეპითეტებით შემამკო - რა უნდა მეპასუხა. სხვათა შორის, მე არ ვდებ თავს იესო ქრისტეობაზე - ერთ ლოყაზე რომ ვინმე მტკიცავს, მეორე ლოყას ვერ მივუშვერ, რადგან ამ ასაკის

კაცს, ასეთი ჯერ არავინ შემხვედრია. ასეთ შემთხვევაში ხომ შემძლია თქვენც ნაგიყნოთ პრეტენზია - ოცზე მეტი შენიშვნა რომ წამომიყენეთ და ერთშიც არ ხართ მართალი (რასაც ქვემოთაც იხილავთ) და ინტელიგენტობაზე რომ დებთ თავს, რანაირად მაღავთ როგავას აშკარა სიყალბეს, აფერისტობას, სიცრუეს, კურიოზულ უვიცობას. რატომ გკიდიათ ფეხებზე ჩემი სინდის-ნამუსი, პატიოსნება, ღირსება და მორალი, იმიტომ ხომ არა, რომ მე არ ვარ თქვენი მეგობარი, უფროსი და ვიცე-პრეზიდენტი!?

ახლა გ. როგავას და მისი მიმყოლი კომისიის მე-3 შენიშვნაზე (სასაცილო შენიშვნაზე - ვითომ „არ ჩანსო მტკიცება, რომ გ.როგავა XVII-XVIII საუკუნეებს - ძველ პერიოდად თვლის“). ეს ძალიან კარგად ჩანს ჩემსა და მას შორის „ძველ და ახალ აფხაზებზე“ დავისას (იხ. ჩემი ბოლო პასუხი). აქ საინტერესოა კომისიის შენიშვნა - არ ჩანსო გ.როგავას გაკვირვება აფხაზების დაყოფაზე „ძველ“ და „ახალ“ აფხაზებადო. არამც თუ გაკვირვება ჩანს, არამედ ამას გ.როგავამ არაერთი ტირადა და ტყუილები მიუძღვნა, მაგალითად, ამაზე ჯავახიშვილსაც კი იმონებებს, ამბობს, რომ არ შეიძლება ამ მხრივ ყურადღება არ მივაქციოთ ივ.ჯავახიშვილსაო, რომელიც წერსო: „აფსუა“ ანუ აფხაზიო, „ეს იმას ნიშნავსო, წერს გ.როგავა, რომ ის არ ცნობს აფხაზების დაყოფას საკუთრივ აფხაზებად და ცალკე აფსუებად, ეს სიტყვები მისი აზრით - სინონიმებიაო“ (გ. როგავა, აფხაზთა ეთნიკური ვინ. საკითხისათვის, გვ. 13). აბა სხვა რა არის ეს, თუ არა გაკვირვება? (აბა კივილს ხომ არ ატეხავს!?)

რაკი სიტყვამ მოიტანა, აქვე ჩაერთავ გ.როგავას უპატივცემულო-მკრეხელურ დამოკიდებულებას ქართველი ისტორიკოსების მამის, უდიდესი მეცნიერის, რომელმაც თავისი სიტყვა თქვა ჰუმანიტარული მეცნიერების მრავალ დარგში - დიდი ივანეს, ასევე უდიდესი მეცნიერის ნიკო ბერძენიშვილისადმი: ფილოსოფიის თვითმარქვია დოქტორს (რომელმაც ყოველგვარი დაცვის გარეშე დაისაკუთრა დოქტორობა) და ხელმოცარულ „ისტორიკოსს“ გ.როგავას მიაჩნია, რომ თავისი მანკიერი მოსაზრებები „ხელს შეუწყობს აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის გარკვევა-დასაბუთებას“. ამ მიზნით ის აბიაბურებს ჩვენი სათაყვანო მეცნიერის ივ.ჯავახიშვილს, მის 1913 წელს წიგნის „ქართველი ერის“ მეორე გამოცემის დებულებებს აფხაზეთზე და თავისებურად განიხილავს - აქარწყლებს მას, აი მან რისი თქმა იკადრა ივ. ჯავახიშვილის მიმართ, როცა ამტკიცებდა, რომ აფსილ-აფხაზები ქართველთა ერთ-ერთი შტოა, ვითომ ის ჯერ კიდევ არ იყო „დიდი

ივანე", ანუ „ბოლომდე ჩამოყალიბებული პროფესიონალი – ისტორიკოსიო“ (იხ. აფხაზთა ეთნიკური ... გვ. 10, ხაზი ჩემია - გ.გ.).

აქ არ ღირს ამ დებულების მეცნიერულ ღირებულებაზე ვესაუბრო გ.როგავას, რადგან ეს კედელზე ცერცვის შეყრას დაემსგავსებოდა (სულერთია ჩვენ ცერცვაძეს ამას მაინც ვერაფრით მივახვედრებდით), მაგრამ 1913 წელს, როცა ივ.ჯავახიშვილს უკვე მრავალ გახმაურებული კაპიტალური მონოგრაფია ჰქონდა გამოქვეყნებული საქართველოს ისტორიაზე და სხვა მონათესავე დარგებზე, „პროფესიონალურად ჩამოყალიბებულ ისტორიკოსად“ მონათვლას, თუ არა პრიმიტიული მკრეხელობა, აბა რა უნდა ენოდოს?!

ამასთან, ვითომ ჩვენს კომისიას ჩემი და როგავას დავის შინაარსი არ აინტერესებს (ხელი მიუნვდებათ თუ არა - ეს სხვა საკითხია, პარასკევისა და კატისა არ იყოს!), მაგრამ ნუთუ კომისიის წევრებმა აქ ვერაფერი დაინახეს, მით უფრო, გ.როგავა რომ ასევე უპასუხისმგებლოდ ეკიდება არა მხოლოდ ივ.ჯავახიშვილს, არამედ სხვა დიდ მეცნიერებს - ნბერძენიშვილს, პ.ინგოროყვას, ს.ყაუხჩიშვილს, გ.ჩიტაიას და მრავალ სხვ. ამის შემდეგ მოკლედ ვეკითხები გ.როგავას და მის ამჟამინდელ კომისიას - თუ აფხაზების დაყოფაზე და მათ ვინაობაზე არ ჩანს გ.როგავას დავა, მაშინ რას მემართლებით? აქედან გამომდინარე, რჩება ისეთი შთაბეჭდილება, რომ კომისიას არ აქვს ნაკითხული არც ერთი ჩემი პასუხი, არც როგავას ნარკვევები და ისე აიტაცა გ.როგავას მიერ ჩემდამი გამოგონილი ბრალდებები, თორემ ყველაფრის საქმის კურსში რომ იყოს კომისია, დაუჯერებელია წარმოდგენილ დასკვნაზე ხელი მოენერა.

მეოთხე შენიშვნა: „გ.როგავა არ ამტკიცებსო, რომ „მცნებაი სასჯულოის“ შედგენისას აფხაზეთში ცხოვრობდნენ აფსუები“. როგორც ამბობენ - „ფიცო მნამს, მაგრამ ბოლო მაკვირვებსო“, აგრეთვე მამლის ქურდისა არ იყოს, ქურდს მამლის კუდი რომ უჩანდა.

გ.როგავა ხომ ამტკიცებდა, რომ არსად არ მიწერიაო, რომ აფსუები XIII საუკუნიდან ჩამოსახლდნენ აფხაზეთშიო - ხომ ნაკითხეთ ორი ციტატი მაინც (პირველი შენიშვნის პასუხად, თუ მეტია საჭირო - კი ბატონო, მაგრამ ნუთუ ნათქვამი არ კმარა). ამასთან, როცა დავუმტკიცე, რომ ეს ძეგლი წარმართობასთან დაკავშირებით კი არ შეიქმნა, არამედ ურწმუნოებასთან, ქრისტიანობისაგან მიქცევის, მიდრეკის, ქრისტეს მცნებისაგან (რჯული-

საგან) განშორების, დამახინჯების გამო - მთელ დასავლეთ საქართველოსადმი და არა აფსუებთან დაკავშირებით (რომლებიც ჩემი მტკიცებით, სულ არ ცხოვრობდნენ მაშინ საქართველოში. გ.როგავა კი მებრძოდა და მებრძოდა ეს საკუთრივ აფხაზებს ეხებოდა, აკად.კ.კეკელიძის და, რა თქმა უნდა ჩემიც ქართველებს მეთქი (იხ. ჩემი ორივე პასუხი), მაშინ გ.როგავას აზრით (რომელმაც ეს ნ.ბერძენიშვილს მოპარა), ვითომ წარმართ აფსუებს ეხებოდა, ახლა, როდესაც აფსუების აფხაზეთში ჩამოსალება ჩემი კიჟინით გადაათარილა, ისევ ბერძენიშვილისგან მოპარული აზრით, XVII საუკუნეების შუახანებისათვის გადის ფონს, ახლა რაღა ქნას, უბრალოდ თაღლითობს, რაც ფაქტია (იხ. ჩემი პასუხები). აკი გ.როგავა ყველა შემთხვევაში აფსუებს გულისხმობს როცა აფხაზებსა და მათ წარმართობაზე მსჯელობს.

მე-5 შენიშვნა: „გ.როგავა არ წერს, რომ აფხაზებს ახასიათებთ ატრიბუტიკაო“. აქ ლაპარაკია ატრიბუტებზე (უბრალოდ დაბოლოვებაშია ცდომილება), მაგრამ რას ცვლის ეს. ატრიბუტი ხომ ლათინური სიტყვაა და საგნის ან მოვლენის ძირითად თვისებას, კუთვნილებას ანუ არსებით თვისებას გამოხატავს. სხვანაირად ის ნიშნავს რისამე ნიშანს. მე მიმაჩნია, რომ მან უნდა წეროს გასაგებად და ქართულად - შესაბამისად - ნიშანი და არა ატრიბუტი. ასეთივე და შედარებით მძიმე შენიშვნა მივეცი სუბსტრატზე, თუმცა გ.როგავამ ამაზე ეშმაკური დუმილი ამჯობინა, რომელსაც წიგნის ყველაზე თვალსაჩინო ადგილზე - ანოტაციაში უწერია რომ: აფხაზების ერად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზეო" ჯერ ერთი (რაც მთავარია), ეს ყველაფერი ბლეფია (სხვას რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, აკი აფხაზები და აფსუები დასაბამიდან ბოლომდე ერთი არიან?); მეორეც, რა არის აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატი? ამიტომ მივეცი შენიშვნა, რომ ყველაფერი ეს, ეკვილიბრისტიკული გამოთქმა უნდა განუმარტოს მკითხველს ქართულ ენაზე და არა უცხო ენაზე ჟონგლიორობით.

მე-6 შენიშვნა: ვითომ გ.როგავა არ ამტკიცებს, რომ XVII საუკუნეში ჩამოსული აფსუები დამხვედურთა 10-15 პროცენტს შეადგენდნენ. ჯერ სიტყვიერად ეს ჯ.გამიხარიას გადააბრალა, ახლა კომისიამ ეს მე წამომიყენა ბრალდებად - ამას არსად ვწერო. როგორც ამბობენ, ფიცი მნამს, მაგრამ ბოლო მაკვირვებსო, აი რას წერს და სად წერს გ.როგავა: „ზოგიერთ ცნობილ მკვლევარს

მიაჩნია, რომ ჩამოსულ აფსუათა საერთო რაოდენობა დამბ-
დურ ძირძველ აფხაზებთან ანუ ქართველებთან შედარებით 10-
15%-ს არ აღემატებოდა (მათი მტკიცებით ბოლო დრომდე, 1993
წლამდე, ეს შეფარდება არსებითად არ შეცვლილა), თუ ეს ასე
იყო (და იყო ნამდვილად წერს - გ.რ.), მაშინ ისმება კითხვა: რო-
გორ შეძლეს მცირერიცხოვანმა აფსუებმა აფხაზი უმრავ-
ლესობის გააფსუება?" (გ.როგავა, აფსუათა ეთნ. ვინ. საკით-
ხისათვის, გაზ. „დიოსკურია“, 2007 წ. მარტი, მე-3 სვეტი, გვ. 5).
სხვათა შორის, როცა პასუხში დაუსაბუთე, რომ ეს ტყუილი ცნობა
მისი გამოგონილი იყო და სხვას არავის შეეძლო ასეთი ცრუ რამ
ეთქვა – მას მაინც არ შერცხვა ასეთი ქოსატყუობა, რადგან ეს
მისი ზნე და ხასიათია, მაგრამ სამწუხარო ისაა, რომ ახლა ეს ზნე
კომისიასაც გადასდო.

მე-7 შენიშვნა კომისიას ჩაეფერფლა (გაუგებარია რა ბრალ-
დება აქვს გ.გასვიანს?).

მე-8 შენიშვნა: გ.როგავა არ წერსო, რომ გერონტის და მის
თანამოაზრეებს არგუმენტები არ გააჩნიათ... გ.როგავას, როცა
უნდა და რაც მოუნდება იმას წერს, ხან ისე და ხან ასე, აი რას წერს
ის ჩემზე და გამახარიაზე: „ძველი ანუ „ისტორიული აფხაზები“
ქართველებად მიაჩნია პროფ.ჯ.გამახარიასაც, რომლის მტკიცები-
თაც ისინი მეტყველებდნენ შუასაუკუნეების მეგრულ ან სვანურ
დიალექტზე. არგუმენტი? კითხულობს „ფილოსოფიის დოქტორი“,
„სრული პროფესორი“, „აკადემიკოსი“ და ვიცე პრეზიდენტი
გ.როგავა (ასე აწერს ის საერთოდ ხელს). აღნიშულ ავტორებს
თავიანთი დებულებები, რომ აფხაზები ქართველები იყვნენ და
ქართულ ენაზე მეტყველებდნენო - დასასაბუთებლად არავითარი
არგუმენტი არ გააჩნიათ, რამდენადაც არავინ არაფერი იცის,
თუ როგორი იყო ზემოაღნიშნული დიალექტით“ (იხ. გ.როგავა,
აფხაზთა ეთნ. ვინ. საკითხისათვის, გვ. 28, ხაზი ჩემია - გ.გ.), წერს
თუ არა ამას, ან როგორია ამდენი ფაქტების უარყოფა, თანაც
თვითონ რასაც იგონებს, სხვას აბრალებს და კომეტარშიც ამბობს,
რომ ჩემი ნათქვამი და გ.გასვიანის ჩემდამი მიწერილი ანუ დაბ-
რალებული სულ სხვა რამააო. თანაც უნდა ითქვას, რომ აქაც ჩანს,
რომ გ.როგავას წარმოდგენა არ აქვს თავის მთავარ არგუმენტზე -
აფხაზების ენაზე და ეთნიკურ ვინაობაზე (რასაც აკად. მ.ლორთ-
ქიფანიძის უხერხული დამოწმებაც მეტყველებს). მას წარმოდგენა
არ აქვს იმაზეც, რომ ესა თუ ის ხალხი თავის ნაკვალევს ტოვებს
(ტოპონიმების სახით) იმ მიწა-წყალზე, რომელზეც ცხოვრობს და

ამ მხრივ მესხურს და მეგრულს, რომ თავი დავანებოთ, აფხაზეთში მრავალი ძველი სვანური ტოპონიმია დაფიქსირებული, მაგალითად: გაგრა, ლიხნი, ლუხუნი, ჯირხვა, მუგუჯირხვა, გარფი, ცხუმი, ცუმური, გუმა, დალი, ჩახარი, ფუსტა, გენწვიში, ლათა, სქიომარი (პიმარის გიმარი), მერხეული, მოქვი, ცხუბენი და ა.შ. ნუთუ ეს არაფერზე მეტყველებს, ან ამდენი ტოპონიმის არსებობა სხვას რას ნიშნავს, თუ არა იმას, რომ აფხაზეთის მოსახლეობა მეგრულ-ლაზებთან, მესხებთან და სხვებთან ერთად, სვანურ ენაზე მოლაპარაკე ტომიც იყო. ამის გაგებას ისტორიკოსობა სჭირდება და არა ფილოსოფოსობა თუ ათეისტობა.

მე-9 შენიშვნა ეხება იმას, თითქოს გ.როგავა არ ამტკიცებს, რომ აფსუების განარმართება ხდება XV საუკუნეებში? ესეც ხომ სასაცილო შენიშვნაა, ერთი ნახოს კომისიამ, როცა გ.როგავა საეკლესიო საბუთს „მცნებაი სასჯულოის“ არჩევს უკუღმართად, რას ეხება და ვის ეხება ის, მან ხომ მთელ თავისი თხზულებაში თავი მოგვაბეზრა აფსუების წარმართობაზე - დაწყებული XIII საუკუნიდან XX საუკუნემდე და ასეთი რელიგიისა და პატრიარქალური წყობილების ხალხი (რომელთათვის ფეოდალიზმიც უცხო იყო და კაპიტალიზმიც - ერად წარმოგვიდგინა).

მე-10 შენიშვნა ეხება იმას, რომ თითქოს გ.როგავას მივანერ „უნიკალურ ერზე“ მსჯელობას. მას მივანერ აფხაზებისადმი, უფრო სწორად, აფსუებისადმი ერის სტატუსის თუ წოდების ყალბ შერქმევას, ასეთი რამ არ არსებობს, რადგან მათ არ გააჩნიათ ერისათვის დამახასიათებელი ეროვნული ნიშნები. სხვა ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ისინი აფხაზეთში 17 პროცენტს არასოდეს სჭარბობდნენ (არასოდეს ყოფილან იქ არსებული მოსახლეობის უმრავლესობა, სხვანაირად რომ დავსვათ საკითხი, დანარჩენ 83 პროცენტმა რა ქნას, რატომ უნდა გაქრეს მათი სტატუსი და უფლებები, როგორც ამას აფსუები მოითხოვენ. ან დაასახელოს გ.როგავამ საბჭოთა კავშირში ჩამოყალიბებული სხვა ერები (აღბათ გ.როგავა „საბჭოთა ერებს“ გულისხმობს). აი ამიტომ ვუნოდე აფსუებს „უნიკალური ერი“. საინტერესოა - რატომ მიიღო ეს წოდება გ.როგავამ ტრაგედიად?

მე-11 შენიშვნა: გ.გასვნიანი როგავას მკრეხელობად უთვლის XX საუკუნეში აფხაზი ერის ჩამოყალიბების შესახებ მსჯელობასო. გ.როგავა ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ყვირის - აფხაზებს „პრიმიტიულ-პატრიარქალური წყობილება ჰქონდათ“, „ფეოდალური ურთიერთობა უცხო იყო მათთვისო, წარმართები იყვნენ ბოლომ-

დემო", მაგრამ მაინც ერად ჩამოყალიბდნენო - რანაირად მოხდა ასეთი სასწაულ-საკვირველი რამ, როგორ არ კითხულობს იმას, რომ ფეოდალური ურთიერთობისა და კაპიტალიზმის გაუვლელად (მონათმფლობელობაზე არაა საუბარი) - გვაროვნული წყობილებით და წარმართობით რანაირად შეიძლება ვინმეს ერად ჩამოყალიბება (მათი მცირე რაოდენობისა და ქართველების მინა-წყალს რომ თავი დავანებოთ). ანდა რუსეთის ხელში, რომელმაც გენოციდი მოუწყო მათ - თურქეთში გააძევა, „დამნაშავე ხალხის“ იარლიყი ჩამოკიდა და დანარჩენები ფაქტობრივად გაარუსა ძალდატენებით. ამასთან, სახელმწიფო ენად რუსული მოახვია თავს და მათ ენას მხოლოდ საოჯახო სტატუსი დაუტოვა. სად და ვის უნახავს ასეთი ერი? გ.როგავას ალბათ „სოციალისტური აფხაზი ერი“ აქვს მხედველობაში?! ეკითხულობ - სადაა ეს სოციალისტური, ვაი ასეთი ერის შემქმნელსაც და მწოდებელსაც, ამიტომ შვარქევი მას „უნიკალური ერი“ - თუმცა უნიკალური ერის (დაცინვით წოდება) რატომ მიიღო გ. როგავამ ასეთ ტრაგედიად, მაინც ვერ მივხვდი.

ბატონო კომისია! თქვენ წერთ, რომ არ ვეხებით ჩვენ გასვიანის პოლემიკის მეცნიერულ შინაარსსო. ასეთ შემთხვევაში ჩემს პასუხსაც არ აქვს აზრი, აბა რა ვთქვა, ან თუ შინაარსს არ არჩევთ, თუ ვერ არჩევთ, რაზე შეხვედით კომისიაში? ყველა დავის თავი და თავი ხომ შინაარსია ყოველთვის, მით უფრო, ჩვენი დავის, ასეთ შემთხვევაში როგორ გინოდო - არბიტრობის პატივმოყვარე ან დაინტერესებული მაძიებლები (რაც ფაქტია ო.მიქი-აშვილის შემთხვევაში მაინც, თუნდაც კომისიის გამოყოფამდე მისი ჩემდამი დამოკიდებულების გამოც), მაგრამ ამას ახლა თავი დავანებოთ. მართალია, თქვენ საქმის შინაარსი არ გაინტერესებთ (მარტო ჩემი გამტყუნებით ხართ დაინტერესებული). მიუხედავად ამისა, რატომ უნოდე მე გ.როგავას საქციელს თუ მოქმედებას მკრეხელობა:

საქმე ისაა, რომ გ.როგავა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების პირმშოა და მოესწრო აფხაზეთის ამბებს და აფხაზეთში რუსების ორგზის ავანტიურულ აგრესიას ქართველების წინააღმდეგ, რაც ამ უკანასკნელთა გენოციდით და ეთნონომენდით დამთავრდა და დღესაც გრძელდება. მე პირადად უპატიო მკრეხელობად ის მიმაჩნია, რომ პატივმოყვარე ისტორიკოსი თუ ფილოსოფისი (?) გ.როგავა, რომელსაც, როგორც მოქალაქესა და, მით უფრო, ისტორიკოსს ობიექტური პატრიოტობა ევალება, კრინტს

არ ძრავს არც რუსების იმპერიულ ძალადობაზე, არც ლაქია სეპარატისტების სადისტობაზე (რომელთაც ნამდვილი გენოციდი განიცადეს XIX საუკუნის მეორე ნახევარში რუსებისაგან) და არც იმაზე, რომ რუსებმა დივერსიული პასპორტიზაციით, მოსყიდვით და სხვა ბინძური საშუალებით შეაკონინეს აფხაზი „ერი“. დიახ, სამხედრო და პოლიციური საშუალებებით „შექმნეს“ ხელოვნურად ე.წ. „აფხაზი ერი“. როგორ დავიჯერო - ბატონო კომისიელებო, ყველაფერი ამის მომსწრე თქვენ გჯერათ, რომ ყოველივე ეს და სხვა მრავალი შემთხვევითია და ისტორიკოსად თუ ფილოსოფოსად წოდებულ კაცს არ ევალეობოდა, არ უნდა მოეკითხა არაფერი, როცა ლაპარაკობს XX საუკუნეში, ე.წ. „აფხაზი ერის“ ჩამოყალიბებაზე?! ნუთუ ყოველივე ამისათვის მე გვერდი უნდა ამეარა, რაც ახლაც ხდება აფხაზეთში, ყველაფერზე თვალეზი დამეხუჭა და მხოლოდ „წმინდა მეცნიერულ“ საკითხებზე მესაუბრა თქვენი მორალით - ინტელიგენტურად. როგორც ვხედავ, ამჟამად, მეტის თქმა არ ღირს. არაფერს ვამბობ იმაზე, რომ გ.როგავა აფხაზეთის ტრაგედიისათვის (ომის) ნიადაგის შემზადებას, აფხაზი მოსახლეობისათვის ანგარიშგაუწევლობას მხოლოდ თბილისის ადმინისტრირების პოლიტიკას აბრალებს (გ.რ. აფხაზთა ეთნ. ვინ. საკ. გვ. 61)

მე-12 შენიშვნა: ვითომ როგავა „თავადის“ სოციალურ კატეგორიას არ აკუთვნებს გვაროვნულ წყობილებას“.

თავი დავანებოთ, გ.როგავას მრავალ გაუგებრობას შარვაშიძეებზე (როცა უნდა მათ ანისელ შარვანშაპების ჩამომავლებად თვლის, როცა სურს ყუბანისპირელებად), აი ჯერ რას წერს ის: აფსუების და აბაზინთა ტომებმა XIII საუკუნის პირველ მეოთხეში „აფხაზეთში თან ჩამოიტანეს თავიანთი გვაროვნული წყობილება და წარმართული რელიგია“ (რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, გვ. 161). ამ ტომებს აფხაზეთში თავიანთი წარმართული რელიგია დაუპირისპირეს ბატონყმურ წყობილებასა და მის იდეოლოგია ქრისტიანობას (იქვე). ამავე ნარკვევის 209 გვერდზე წერს: ჩინგის ხანის აზოვში ლაშქრობის დროს „აფხაზეთში გადასახლდა ბევრი ყაბარდოელი და აბაძეხი, ყუბანიდან აქ ჩამოსახლებულთა შორის პირველობდნენ თავადები აჩა და ჩაჩა. თავიანთი შთამომავლობითა და სიმდიდრით ისინი მეტობდნენ აფხაზთა თავადებს“ (რელიგია და ... გვ. 209).

თავის მეორე ნარკვევში გ.როგავა თითქმის იგივეს წერს, თითქოს არის ისტორიული დოკუმენტი (მას ვილაც მკვლევარის

თუ სხვისი ჩანაწერები ისტორიული დოკუმენტი ჰგონია, კერძოდ, აფხაზური ფოლკლორი - გ.გ.). ვითომ: „ამ დოკუმენტში ნათქვამია, რომ ჩინგის ხანის აზოვის მხარეში ლაშქრობამ ადგილობრივი მოსახლეობის ნაწილი... აიძულა გადასულიყო კავკასიის სამხრეთ კალთებზე... ყუბანიდან აქ ჩამოსახლებულთა შორის პირველობდნენ თავადები აჩა და ჩაჩა...“ (იხ. აფხაზთა ეთნიკური... გვ. 87).

გ.როგავას ისიც კი ვერ გაუგია, რომ ფოლკლორი და ჩვენი დროის ისტორიული ჩანაწერები (იგივე ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული ჩანაწერები) ისტორიული დოკუმენტი არ არის, ისიც, რომ სად XI საუკუნე, როცა აფხაზეთში შარვაშიძეები გამოჩნდნენ (ამ მხრივ გ.როგავას შეუძლებლად მიაჩნია აკად. მარის მტკიცებაში ეჭვის შეტანა) და სულ სხვა დრო - XIII საუკუნე, როცა ყუბანის-პირეთიდან მათი აფხაზეთში ჩამოსვლაზეა ლაპარაკი, ამიტომ რანაირად შეიძლება ამაზე ფოლკლორში მინიშნების დოკუმენტად მიჩნევა). სხვათაშორის, გ.როგავა სხვაგანაც (არაერთგან) წერს, რომ აფსუებს პრიმიტიულ-პატრიარქალური და წარმართული წყობილება და რელიგია ჰქონდათ, ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა - აი ერთი ადგილიც - გ.როგავა იმონმებს ნ.ბერძენიშვილის სიტყვებს აფხაზეთი XV საუკუნიდან წარმართობსო“ და წერს: „ჩვენი აზრით ეს პროცესი განსაზღვრა აფხაზეთში ჩრდილოეთიდან აფსართა ტომების გადმოსვლამ, რომლებმაც თან ჩამოიტანეს თავიანთი წარმართული სარწმუნოება, რომელიც მკვეთრად დაუპირისპირდა ქრისტიანობას... სწორედ ამით უნდა აიხსნა, რომ აფხაზეთი XV საუკუნისათვის უკვე წარმართულია. თავის მხრივ ამას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამ, რომ აფხაზეთში ჩამოსული მთიელი ტომები ჯერ კიდევ პრიმიტიულ, პატრიარქალური წესებით ცხოვრობდნენ, მათთვის უცხო იყო აფხაზეთში იმ დროს არსებული ფეოდალური ურთიერთობაო... დამხდური ქრისტიანი აფხაზი (აბაზგი) ჩამოსულებს საერთო ენის საფუძველზე, ერწყმოდა, ქრისტიანობას ტოვებდა და წარმართი აფსუა ხდებოდაო“ (იხ. რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, გვ. 23, ხაზი ყველგან ჩემია - გ.გ.).

აფსუებში გვაროვნული წყობილების არსებობის, მათთვის ფეოდალური ურთიერთობის და უცხო ხილის მტკიცებულებისა, გ.როგავას XV საუკუნე აფხაზეთში ხომ წარმართობის ბატონობასაც ამტკიცებს და ჩრდილოეთიდან „აფსართა ტომების“ შემოჭ-

რასაც (!?) - რომელთა როგავასათვის შენერას (ბრალდებასაც) კომისია რამდენიმე შენიშვნაში მიყენებს (მაგ. მე-4, მე-9 და სხვ.).

ყოველივე ამასაც, რომ თავი დავანებოთ, კომისიას ვეკითხები: ამდენი სიცრუვის, უტიფრობის, თავხედობის, ურცხვობის, თაღლითობის, უვიცობისა და სხვა სისაძაგლეების შემდეგ, რა უნოდო მას, ან მის მფარველებსა და ქომაგებს და აქტიურ დამცველებზე. ამდენი შენიშვნის დოკუმენტური (ციტატა - ამონარიდების) უარყოფის შემდეგ, ნეტა რა უნდა მოგთხოვოთ თქვენ ჩემი შეურაცხყოფის გამო, სასწაულია, რატომ მთვლით დაბალ ლობედ ან დასაგმობ პიროვნებად 15 წელიწადი რომ შევნიერე აფხაზეთის ისტორიას, რომელსაც 6 კაპიტალური მონოგრაფია და მრავალი მეცნიერული წერილი, სტატია და რეცენზია რომ მიუძღვენი (თქვენს და ჩემს მაგივრად) იმიტომ!? მართალია, ცილისწამებამ და უსამართლობამ წაღეკა ყველაფერი, მაგრამ მაინც იმედით ვცხოვრობთ ჩვენს ქვეყანაში...

მაპატიეთ, მაგრამ რასაც ბოლოს მოვესწარი, ამის შემდეგ თქვენგან ვერასოდეს და ვერაგზით მორალის კითხვას ვერ მივიღებ, თუნდაც იმიტომ, რომ დავის შინაარსის გაცნობიერების გარეშე, თქვენ ყველა ცრუ შენიშვნით ცილი დამწამეთ და უღირსად დამხატეთ. მე კი თამამად შემიძლია თქვენ მორალისა და სამართლიანობისაკენ მოგიწოდოთ. სამართალში ხართ მისაცემი თქვენც და თქვენი უსამართლო პრეზიდენტიც, ახლა კი მჯერა რა საქმეებს ატრიალებდით იქ, სადაც თქვენ ბრძანდებოდით, უსინდისობას და დიქტატს კი სხვას აბრალებთ!?

და კიდევ:

ამით და ჩემს მიერ უნინ გაცემულ პასუხებში აღნიშნული შეცდომებით, როდი ამოინურება გ.როგავას მძიმე შეცდომები, რომელთა აღნუსხვას ალბათ მთელი ტომი დასჭირდება, აქ გვსურს ყურადღება გავამახვილო აქამდე უთქმელ, არანაკლებ კურიოზებზე, რომლებიც ახასიათებენ ჩვენი ოპონენტის ცნობიერებას და განათლებას ქართველთა ისტორიაში: გ.როგავა ეხება დიდი პედაგოგის ი.გოგებაშვილის შეხედულებას აფსუებზე, რომლებსაც ის ახასიათებს - „ერთი მუჭა თემად“ და რომელსაც მიაჩნია, რომ აფხაზები რუსული ენის ბატონობის და ქართული ენის აკრძალვის პირობებში მალე გაქრებიანო. ეს ნათქვამი ყველა ნორმალური მკითხველისათვის იმისი მთქმელია, რომ აქ ჩანს კეთილგანწყობა და ზრუნვა მცირერიცხოვანი ტომისადმი (სწორედ ამის მიბაძვით ვხმარობ ზოგჯერ მეც მსგავს სიტყვებს!).

ამასთან, გ.როგავა თითქოს აკრიტიკებს ლ. ვორონოვს (მის ბროშურას - „აფხაზეთი საქართველო არაა“), თუმცა არაფერი იცის არანაკლები ოდიოზური ვორობიოვის, კ.მაჭავარიანის, კატკოვის, ვოსტორგოვის, გრენის და სხვა ანტიქართულ-ყბადაღებულ, იმპერიულ ნაწერებზე). აღნიშნულ ანტიქართველ ავტორებს იმიტომ ვასახელებ, რომ მათთან შედარებით არანაკლებ ოდიოზური მოსაზრებას გეთავაზობს გ.როგავაც - ქართველთა მიმართ (ამდენი ტყუილის თქმაც ხომ იმისი მაჩვენებელია, რომ მას რაღაცა უჭირს, ფაქტია, რომ შემთხვევით არავინ ტყუის ყოველ ფეხის ნაბიჯზე!). აი რა ბნელ აზრს სთავაზობს გ.როგავა ფართო მკითხველ საზოგადოებას მას შემდეგ, როცა წერს აფსუების ენაზე, რომ ის ყოვლად განუვითარებელი და პრიმიტიული იყო და ამიტომ ვერ ითარგმნა მასზე სახარება და სხვა სასულიერო წიგნები (იხ. გ.როგავა, რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში, გვ. 88-108). „რომ აფხაზეთივით არც მეგრელებს და არც სვანებს ჰქონდათ თავისი დამწერლობა: „Письменности у абхазов не было, также как и у мегрелов и сванов“ (იხ. რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში“, გვ. 178, ხაზი ჩემი - გ.გ.). ნუთუ ამის შეფასებაზე ვაი-ვაი სირცხვილოს თქმა, გადაჭარბებულია?! (ამის შემდეგ როგორ უნდა ედავო რუსებს ან სხვას, რომ „მეგრელები და სვანები ქართველები არ არიანო“). რა თქმა უნდა, როგორც ყველა სიმახინჯეს, ახლა როგავა ალბათ ამ გამონათქვამ კურიოზსაც უარყოფს ყველა ხერხითა და საშუალებით, მაგრამ არა მგონია ეს შეეძლოს თუნდაც ნაჯახით.

გ.როგავა წერს, რომ კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენმა კომისიამ („ლინგვისტებმა: ბარტოლომეიმ და უსლარმა“. ბართოლომე პროფესიით ლინგვისტი კი არა, არქეოლოგი და ნუმიზმატიკოსია - გ.გ.), რომელიც დაინტერესებული იყო აფხაზურ ენაზე სასულიერო წიგნები ეთარგმნა, მაგრამ მისი განუვითარებლობის გამო ხელი აიღო ამაზე. „ამაში არაფერია გასაკვირი, წერს გ.როგავა, რადგან მაშინ აფხაზურ ენაზე, ისევე როგორც მეგრულ და სვანურ ენებზე, დამწერლობა არ არსებობდაო“ (გ.როგავა, იქვე, გვ. 113). ჩვენი ავტორი ამ ნათქვამს კვლავ განამტკიცებს, ის წერს, რომ საეკლესიო წიგნების აფხაზურ ენაზე თარგმნის, საჭიროება არ არსებობდაო როგორც აფხაზებისთვის, ასევე მეგრელებისა და სვანებისათვის, რადგან „ქართული ენა საერთო სახელმწიფო და კულტურული ენა იყო, განსა-

კუთრებით მაღალი სიციალური ფენების ნრეშიო" (იქვე, გვ. 113).

ის ერთიმეორისაგან ვერ ანსხვავებს დედა ენას - ღვიძლ კუთენილებას (როგორიც ქართული დამწერლობა იყო მეგრელებისა და სვანებისათვის) და გარედან, ძალით მოხვეუღს (მაგალითად, რუსულს, რომელიც ქართველების და აფსუებისათვისაც სახელმწიფო ენად იყო გამოცხადებული, მათი ბატონობის დროს და არა დედა ენა) - ამასთან, აფსუებს, როგორც არაქართველებს, XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე საკუთარი დამწერლობა არ გააჩნდათ, ხოლო სახელმწიფო ენად ჯერ ქართული ჰქონდათ, შემდეგ კი რუსული, ასევე კულტურულ ენადაც. ამისი ცოდნა ხომ ელემენტარული რამაა.

მეტი, მგონია, საჭირო არაა - გ.როგავას მრწამსის, ცნობიერებისა და ისტორიის ცოდნის („ბაგაჟის“) გასაცნობად და დემონსტრირებისათვის. ახლა მივმართავ ფილოლოგ ბატონ ო.მიქიაშვილს - ყველაფერი ეს („სიბრძნე“) თქვენ ასწავლეთ ალბათ - აფხაზეთიდან (სეპარატისტებისა და რუსებისაგან) შეთვისებული. ამიტომ მაკრიტიკებთ, მორალსაც მიკითხავთ და კიდევაც მგმობთ, რაც გასაკვირი არაა, რადგან ეტყობა ასეთი თეორიული მომზადება, სხვათა „ბრძნული“ აზრიდან გამომდინარეობს, ასევე დღეს ატეხილი ფაცი-ფუცი მეგრულ და სვანურ ენათა უკედაობაზე (სვანურზე ამაოდ დარდობთ, მას ტყუილა ნუ იტმასნებთ, სვანებს ყოფნით თავისი დედა ენა - ქართული და მისი დედა - დამწერლობა). სხვათა შორის, ზოგიერთის ამ აზრებს ქართველთა ტომობრიობისაკენ დაბრუნების სურვილის სუნიც აუდის და საშიში ტენდენციაცაა.

ორიოდე სიტყვა გ.როგავას მიერ გამოჩენილი ისტორიკოს-გეოგრაფის ვახუშტი ბატონიშვილის (ბაგრატიონის) დამახინჯებაზეც, აგრეთვე კვლავ ნ.ბერძენიშვილთან დაკავშირებითაც:

აი რას გვეუბნება გ.როგავა ვახუშტის მიერ მეგრელების დახასიათებაზე: ვახუშტი, როცა მეგრელებს ახასიათებს, წერს, რომ ისინი „ენით არიან დიდნი და წარჩინებულნი ქართულის ენითა“. ე.ი. განაგრძობს როგავა, „შესანიშნავად იციან ქართული ენაო“ (აფხაზთა ეთნ.. გვ. 30).

ახლა ვნახოთ სინამდვილეში რას წერს ვახუშტი მეგრელებზე (რომლებიც იმერლებს გვანან ფიზიკურად და ქცევითაცო): „ენით არიან - დიდნი და წარჩინებულნი ქართულის ენითა, არამედ აქუსთ თავისიცა ენა, გარნა წამხდარი ქართულივე... და აქუსთ

წიგნი ქართულივე და არა სხუა" (იხ. ქართლის ცხოვრება, IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, აღწერ სამეფოსა საქართველოსა, ს.ყაუხ-ჩიშვილის გამოც., თბ., 1973, გვ. 783).

ვთხოვ მკითხველს - შეადაროს ერთი მეორეს როგავას და ვახუშტის დანერილი, თუ სადმე წერს ვახუშტი იმას, რასაც როგავა მიაწერს, რომელმაც არ იცის არა მხოლოდ თავადის ნოდების რაობა, არამედ საერთოდ სოციალური კატეგორიების თუ ნოდებების სახელწოდებებიც („დიდი და წარჩინებული“ ხომ დანიშნაურებული, ე.ი. წარჩინებული მასისა და ნოდებების გამომხატველია და არა ქართული ენის შესანიშნავი ცოდნის. ამასთან, ვახუშტი იმასაც მიაწინებს (არაპირდაპირ), რომ საოჯახო-სამეცხველო მეგრულთან ერთად, მეგრელთა კუთვნილებაა - ქართული დამწერლობა დედა ენა „აქუსთ წინგი ქართულივე“, რაც დიდად სამწუხაროდ არ ესმის გ.როგავას, არც მიქიაშვილს და არ ესმოდათ არც აშორდიას, ჟვანიას და მით უფრო, არ სურთ იცოდნენ სეპარატისტმა აფსუებმა, რუსებმა: კატკოვებმა, ვოსტორგოვებმა, გრენებმა და კიდევ ვიღაცეებმა...

გ.როგავა ასევე და კიდევ უფრო უღმერთოდ ამახინჯებს ნ.ბერძენიშვილის არაერთ დებულებას და აზრს, მით უფრო, მის შეხედულებას ძველ თუ შუასაუკუნეების აფხაზებზე (რომელზეც ძალიან გამიგრძელდა საუბარი ორივე პასუხში, ამიტომ აქ მოკლედ). სამწუხაროდ, ჩემს მეორე პასუხში („მწერალთა გაზეთი" - აგვისტოს ნომერში), ამოვარდა ძველი აფხაზების ქართველები-სადმი კუთვნილებაზე ნ.ბერძენიშვილის მეტად მნიშვნელოვანი დებულება, აი ესეც: როდესაც ნ.ბერძენიშვილი აჯამებს აფხაზების ქართველებისაგან გათიშვისა და გამოყოფის თურქ-ოსმალურ და რუსულ იმპერიულ პოლიტიკას (თურქი ფაშების, ბეგების, აგრეთვე რუსეთის მეფეთა, აგენტ-კოლონიზატორული ქსელის, ასევე ქართველი ნიჰილისტ-რენეგატების მოქმედებას და მაქინაციების ვაებას), ის წერს: „აი იმ უკუღმართობათა შედეგია, რომ ჩვენ დღეს მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების, მესხების (შავშ-კლარჯ-ტაოელთა), ლაზების, აჭარელების, ქობულეთლების და ინგილოების ქართველობისა“... (ნ. ბერძენიშვილი, საქ. ისტ. საკ. წ. III, თბ. 1966, გვ. 281, ხაზი ჩემია - გ.გ.). საინტერესოა, ამ აზრს რა ფანდით ფარავს გ.როგავა, როცა უარყოფს მეცნიერის მრავალჯერ მტკიცებას აფხაზთა ქართველობის შესახებ და ამბობს ის ბრჭყალებშიაო. ის ასეაო, ეს ასეო, ეს ეთნიკურ კუთვნილებას არ ნიშნავსო, ეს გენეტიკური არ არისო და ა.შ.

ახლა მრავალთაგან იმის ნიმუშიც, თუ როგორ ამახინჯებს ხელოვნურად ჩვენი ადრესატი ნ.ბერძენიშვილის აზრს: როცა გ. როგავა უარყოფს, რომ „ნ.ბერძენიშვილი არასოდეს ამტკიცებს შუა საუკუნეების აფხაზების ქართველობასო“, - აი რის დანერას აბრალებს მას: „ნ.ბერძენიშვილი არაერთგან მიუთითებდა თავის პრომეხში, მაგალითად, ის წერდაო: „აფხაზეთში ქართული ფეოდალური კულტურის გავრცელების ხანაში მხოლოდ თავადები ქართველებიანო“ (როგავა, აფხაზთა ეთნ... გვ. 15). გ.როგავა მიაწერს რა ამ სისულელეს ნ.ბერძენიშვილს, ცოტა ქვემოთ თვითონვე წერდა უნებლიედ, რომ მან „უპირატესად“ შეცვალა „მხოლოდ“-ით და ასეთი უღირსი გზით სცადა ნ. ბერძენიშვილის აზრის „გარემონტება“ და თავისი სიბეცის დამტკიცება - თითქოს ბერძენიშვილი არასოდეს არ ამტკიცებს - აფხაზების ქართველობასო.

ამდენი კურიოზის წაკითხვის შემდეგ ნეტა ჩამახედა ჩემდამი ცილისმწამებლური კომპანიის წევრების გულში, რას ფიქრობენ თავიანთი „კვალიფიციური“ დასკვნის გამო. ნუთუ სინდისი არ ქეჯნით. გ.როგავას სამართლიანი კრიტიკისა და ჭეშმარიტად შესაბამისი შეფასების გამო - მეცნიერისათვის შეუფერებელი ქცევით რომ მნათლავენ, როგორ თუ როგავას გმობო და მის კურიოზებს „მიუტევებელი მტკნარი სიცრუვეს“, „უკულმართ აზროვნებას“, „წარმოდგენა არ აქვს“ და სხვა ამგვარ რამეებს უწოდებო, მაშინ, როდესაც თქვენ კომისიელებო ჩემს მიმართ უარეს გამოთქმებს არ იშურებთ, შინაარსის უცოდინარობის მიუხედავად, ჩემი საქციელი „მეცნიერისათვის შეუფერებლად“, „არაინტელიგენტურად“ და „გაბრაზებულ ახირებად“ მიგაჩნიათ, ჭკუასაც მასწავლით - „დეკლარირება არ კმარაო“ და ა.შ. თქვენ აბსოლუტურად არ დაინტერესდით ამ 2-3 წლის მანძილზე რამდენჯერ მივეცი გ.როგავას მეგობრული შენიშვნები, მიუხედავად ამისა, მან თავის ნარკვევებში მე უსაფუძვლოდ გამაკრიტიკა და გამომიწვია, თან თავის ნაჩუქარ ნარკვევზე დამინერა: „სამსჯელოდ და საკამათლოდ“. ამის შემდეგ მე პირველი პასუხი მაინც მოკრძალებული სტილით დავუწერე, რომლის პასუხში „სრულ სიცრუეებში“ დამდო ბრალი, მაგრამ თქვენ ეს რაში გენალვლებათ - რევანშზე და შურისძიებაზე გადმოხვედით, მორალს მიკითხავთ, გმობთ ჩემს სამართლიან-მეცნიერულ პაექრობას, ურცხვად მითახსირებთ სამართლიან მსჯელობას და ა.შ. ამიტომ გიცხადებთ, რომ ვისაც ჩვენი საამაყო და სათაყვანო შ. რუსთაველის, დ.გურამიშვილის, ი.ჭავჭავაძის, და სხვათა შემოქმედება წაგიკითხავთ, იმან ვერ უნდა დამზრახოს ჩემი სინდისი, სტილი და

მეცნიერული სიმართლე, თქვენ კი უნდა გრცხვენოდეთ ჩემდამი უსამართლო და აშკარა ცალმხრივი კიჟინი, თქვენი „უცოდველი“ მეგობრის ძმაკაცური ქომაგობა და აღვირახსნილი მფარველობა.

აქვე შეგახსენებთ დავით გურამიშვილის შეგონებას:

„ან რომ ავი არ ვაძაგო, კარგი როგორ უნდა ვაქო?

ასევე ილია ჭავჭავაძის სიტყვებს:

„ჭემმარიტი ლიბერალობა ის არის, რომ ჭემმარიტება არავის წააწყმედინო, არავის გააქელვინო, ბოროტს ბოროტი ამხილო, მსჯავრ დაუდებლად არ შეარჩინო და, თუ საამისოა, ცხვირადაც ძმარი ადინო“.

აქედან და თქვენი უტიფარი, უშინაარსო და მიკერძოებული დასკვნიდან გამომდინარე, მზად ვარ მე თვითონ წაგიკითხო ჩემდამი უსამართლოდ მომკიდე კომისიას მორალი და სინდის-ნამუსზე ნოტაცია.

ახლა კვლავ გ.როგავას მიერ დაშვებულ -ამოუნურავ ანუ გამოუღეველ კურიოზთაგან ორიოდებე. თავი რომ დავანებოთ იმას, რომ ჩვენმა გმირმა მეგრელები და სვანები გასწირა უდამწერლოდ, მას ელემენტარული წარმოდგენა არ აქვს არამც თუ კავკასიის, რუსეთისა და სხვათა ისტორიაზე, არამედ საქართველოს ისტორიაზეც, ეს კარგად ჩანს არა მხოლოდ უკვე ნათქვამიდან, არამედ იქიდანაც, რომ მას ჰგონია, რომ რუსეთმა 1801 წელს გაუქმებული საქართველოს სამეფო, კვლავ აღადგინა 1844 წელს და მის მეფისნაცვლად მ.ვორონცოვი დანიშნა. როგავა წერს, რომ „საქართველოს იმდორინდელი მეფისნაცვალი მ.ვორონცოვი დიდ ყურადღებას აქცევდა აფხაზეთში ქრისტიანობის აღდგენას და....“ (გ.რ. „რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში“, გვ. 56). ეს, რომ შემთხვევითი სამარცხვინო კურიოზი არაა, ეს ჩანს იქიდანაც, რომ მას ჰგონია ბარონი როზენიც და გენერალი გოლოვინიც საქართველოს მთავარმართებლები იყვნენ (იხ. იქვე, გვ. 42 და 45).

ახლა ვეკითხები აკადემიის პრეზიდენტ შ.გოგოხიას, გ.როგავას, და მთელ კომისიას, როდის აქეთ გააუქმეთ მთელი კავკასია და გადააქციეთ ის საქართველოდ!?

ან რა უნდა უწოდო ამ და, კიდევ უარეს სამარცხვინო კურიოზებს, თუ არა ის და, უფრო უარესიც, რაც ვუწოდე, ან აღნიშნული და კიდევ უამრავი (ამოუნურავი) უხეში და უმეცარი შეცდომების მხილების გამო, რატომ ვარ მე დასაგმობი და გასაწირი, არაინტელიგენტი და ა.შ.

დაბოლოს, კომისია გაუგებარ ეპითეტად მითვლის გ.როგავასათვის „შეთქმულის“ წოდებას. ვისაც სურს ნაიკითხოს გ.როგავას ბოლო ნარკვევი და ოდნავ მაინც დაუკვირდეს მის სტილსა და პათოსს, არ შეიძლება (შეუძლებელია) მან ვერ შენიშნოს ის, რომ როგავა ხშირად აფსუა სეპარატისტების პოზიციებიდან ლაპარაკობს ქართველების მიმართ, არა მხოლოდ ზოგად-თეორიულად, არამედ ყოველმხრივ: 1) აფხაზების აბორიგენობაზე აფხაზეთში უხსოვარი დროიდან („ორაბორიგენობაზე“); 2) აფხაზეთმა ჯერ ვითომ აფშილეთი შეიერთა, შემდეგ ეგრისიც (VIII ს-ში). აფხაზეთის სამეფო თანდათან გაფართოვდა (არ დაგვაინწყდეს, რომ გ.როგავასათვის აფხაზი არასოდეს ქართველს არ ნიშნავს), რომელშიც ჰეგემონის როლს ვითომ აფხაზეთი თამაშობდა. მისთვის აფხაზები ქართველებისაგან განსხვავებული ხალხია ენით, კულტურით და ფსიქიკური ნყოფით (იხ. აფხაზთა ეთნიკ. ვინ. საკ. გვ. 5; რელიგია და ეკლ. გვ. 20); 3) აფსუები არიან ძველი - შუასაუკუნეების აფხაზების მოენე და გენეტიკური მოძმე, ანუ იდენტური ხალხი, ანუ აფსუა და აფხაზი სინონიმებიაო; დამხდურ ანუ ძირძველ აფხაზებსა და აფსუებს ერთი საერთო ენა ჰქონდათო უხსოვარი დროიდან (აფხაზთა ეთნ., გვ. 24, 36); 4) აფხაზები, როგორც ერი XX საუკუნეში უკვე ჩამოყალიბდნენო და ა.შ.; 5) არაქართველი აფხაზის როლი ქართული ფეოდალური კულტურის შექმნაში ქართველების როლის ტოლფასიაო, ეს მაშინ, როდესაც წერს, რომ აფსუებისათვის უცხო იყო ფეოდალური ურთიერთობაო (აფხაზთა ეთნ. ვინ. გვ. 20); 6) საქართველოს ხელისუფლების მიერ XX საუკუნის 40-იან წლებში დაშვებულმა საკადრო პოლიტიკამ და თბილისიდან ზედმეტი ადმინისტრირების პოლიტიკამ განსაზღვრაო და შეამზადაო ნიადაგი შემდეგი საბედისწერო მოვლენებისათვის, რომელმაც ორივე ერს - ქართველებსა და აფხაზებს - უდიდესი ტრაგედია მოუტანაო“ (აფხაზთა ეთნიკური... გვ. 61).

ასეთ და სხვა ამგვარ ინსინუაციებზე მეტს და უარესს არც სეპარატისტები აბრალებენ ქართველებს. ბატონო კომისიელებო! აი ამგვარი თეორიული შეხედულებებით და ბრალდებებით კიჟინი ქართველებისადმი, სხვა როგორ შეიძლება შეფასდეს თუ არა შეთქმული კაცის აზრებად!? თურმე ყველაფერი ჩვენგან მომდინარეობს და მამა-აბრამის ბატკნები დაგვილუპია, ისლა დაგვრჩენია, რომ ვაი ვიში და ბოდიშები ვიძახოთ. რას ვერჩოდით აფხაზებს, რატომ დავლუპეთ ისინი.

ჩვენს შეთქმულ პროვოკატორს დაავინყდა ყველაფერი, განსაკუთრებით ლიხნისა და სოხუმის ამბები, ყოველი უბედურების ქართველებისადმი გადაბრალება, ქართველების წმენდა სამსახურებიდან, მათზე ნადირობა, რუსთაველის ბიუსტის და სხვა ქართული ძეგლების ვანდალური განადგურება, ქართული წარწერების ნაბლალვა, ქართული სახელწოდებების და გზათა ნიშნების ნაბლალვა ქართველთა გენოციდი და ეთნონმენდა და ა.შ. ყველაფერი ჩვენი ბრალი ყოფილა და ამის შემდეგ ბატონი კომისია გაოცებას ვერ მალავს შეთქმულს როგორ ვუნოდებ როგავასო!

ბატონო კომისია! ახლა თქვენ ხომ უნდა დაიცვათ თქვენი მეგობარი. ხომ უნდა თქვათ ის შეთქმული არ არის, არ არის ზემოთ ნაჩვენები ურცხვი, უტიფარი და თაღლითი, არც გამყალბებელი და არც რაიმის დამმახინჯებელი, არც ივ.ჯავახიშვილის, არც ნ. ბერძენიშვილის, არც ვახუშტი ბატონიშვილის, არც რაიმე ფაქტის, არ არის არც აფხაზის ერად ჩამოყალიბების მქადაგებელი და არც არაფერი. ამიტომ, თურმე არც კომისია არ შემცდარა გ.როგავას ადვოკატობაში, მერე რა თუ მასზე გამოთქმული ეპითეტები სწორია, ის მაინც მართალია, რადგან ჩვენი მეგობარიო და ჩვენც მართალი ვართ ყველაფერში, თუნდაც ვტყუოდეთო.

აქ კვლავ არ გამოუდგები გ.როგავას შეთქმულების (ანტიქართული მოქმედების) დახასიათებას, მხოლოდ მოკლედ ვიტყვი იმას, რომ ის კრტინს არ ძრავს არც რუსეთის აგრესიებზე საქართველოს წინააღმდეგ და არც მის ამჟამინდელ ლაქია სეპარატისტების საქმიანობაზე - ყოველ დღე რომ ანიოკებენ და ხოცავენ ქართველებს თავის მშობლიურ კუთხეში აფხაზეთში ეთნონმენდის შემდეგ დარჩენილ ქართველებს (ამ მხრივ მარტო გალიც კმარა). აქ არაფერს ვიტყვი, აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილის მიმართ ჩადენილ მკრეხელობაზე და ა.შ. მაგრამ ბოლოს და ბოლოს მინდა გ.როგავას ანტიქართულ-ანტიპატრიოტული დამოკიდებულების დახასიათება დავამთავრო მისი „ბრძნული“ („პატრიოტული“) აზრით. მას უნდა გააქარწყლოს „აფხაზთა“ შემადგენლობაში (1989 წ. აღრიცხვით) 80 პროცენტამდე ქართული გვარების არსებობა, მაგალითად, ძიძარიების, კობახიების, ხარგელიების, გოგუების, ჭითანავეების, ბაქრაძეების, ჭავჭავაძეების, წერეთლების სახით (რამდენიმე მაგალითს დაეუმატებ: ჩიტაიების, ჯინჯოლიების თუ ჯინჯოლავეების, კაკალიების, კოლინრების, ქიშმარიების, გვარამიების და ა.შ. და ა.შ.) და ამბობს, რომ „ისინი ნამდვილი აფხაზები არიან“. ყველა თვისებით (არაფერს ამბობს იმაზე, რომ

ისინი ძალით არიან ჩათრეული ქართველების გენოციდსა და ეთნონმენდაში, იმაზე, რომ დასახელებული და სხვა უამრავი ნამდვილი ქართველი აფხაზი იყო - როგორც ნ.ბერძენიშვილი ამბობს და ამ ბოლო დროს რუსმა იმპერიალისტებმა ძალით ჩააბეს თავის თანამოძმეებთან ომში. აი რას ამბობს ამ უკუღმართობაზე თვალის დახუჭვის თაობაზე გ.როგავა: „ფაქტია, რომ აფხაზ ერში შემავალი ქართული წარმოშობის ელემენტები უკვე აღარ არიან ქართველები და ჩვენ ამ ფაქტს თვალი უნდა გავუსწოროთ და შესაბამისი ზნეობრივი და პოლიტიკური დასკვნები უნდა გავაკეთოთ“ (იხ. აფხაზთა ეთნიკური ... გვ. 60).

მეც ამით მსურს დავამთავრო ჩემდამი დაპირისპირებული გ.როგავასა და მისი ქომაგ-ადვოკატების: შ.გოგოხიას, ი.მიქიაშვილის, ჯ.ჯინჯიხაძისა და ა.ხაზალიას მორალურ-ზნეობრივ და პოლიტიკურ-მეცნიერულ მხარეებზე ლაპარაკი. აი, როგორ უნდა გავუსწოროთ თურმე თვალი რეალობას - ჩვენი მოძმეების გაუბედურებას, აფხაზეთის დაკარგვას, „აფხაზი ერის ჩამოყალიბებას“ და რუსეთის მიერ აფხაზეთის ოკუპაციას, ქართული აფხაზეთის გარუსებას და გაქრობას - აი გ.როგავას მორალურ-ზნეობრივი სახე და მისი კრედო.

მკითხველს ვთხოვ თვითონ განსაჯოს მტყუან-მართალი.

საბოლოოდ ვაცხადებ, რომ ყველა ჩემი შენიშვნა და ეპითეტი (უკლებლივ) გ.როგავასადმი, მის ფალსიფიცირებულ, ყალბ და ფსევდომეცნიერული ნარკვევებზე (შესაბამისად) არის მეტად თავშეკავებული ანუ ლიბერალური (ჩემს სიცოცხლეში არაფერი მსგავსი არ შემხვედრია - სეპარატისტების ნაბოდვარი ნაწერებიც კი), ამიტომ ის სინამდვილეში ბევრად უფრო მკაცრ კრიტიკას და გაკიცხვას იმსახურებს (ის ისეთივე მართალია ყველაფერში, როგორც გ.როგავა ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორია).

ასევე უცხადებ პროტესტს: შ. გოგოხიას და მის მიერ - ჩემგან სრულიად საიდუმლოდ - გამოყოფილ არაკომპეტენტური კომისიის უღიმღამო და უშინაარსო, ასევე უსამართლო, უსაფუძვლო და აშკარა მიკერძოებულ დასკვნას, რომელიც არც ჩემი პასუხების შინაარსს და მიმართულებას ასახავს და გამოსხატავს და არც სწორ მეცნიერულ კრიტიკას.

როგორც საქმის განხილვის დროს გამოჩნდა, კომისიის (ო.მიქიაშვილის, ჯ.ჯინჯიხაშვილის და ა.ხაზალიას შემადგენლობით) სახელით ჩემდამი დანერგილი 20-ზე მეტი შენიშვნა-დასკვნები თვითონ ავტორ გ.როგავას მიერ ყოფილა დამოუკი-

დებლად დანერილი (რაც თავიდან მხოლოდ გუმანით ვიცოდი ეჭვად). როდესაც მე ეს დასკვნა გამაცნეს და მე უკლებლივ ყველა ფაქტობრივი შენიშვნა გავაბათილე წერილობით, რაშიც კომისიაც საბოლოოდ დარწმუნდა (ძალიან გამწარდნენ გ.როგავას თაღლითობასა და აფერისტობაზე) დიდი ბოდიშები მიხადეს (ამასობაში ო.მიქიაშვილი გარდაიცვალა, ხოლო ჯ.ჯინჯიხაძემ და ა.ხაზალიამ წერილობითაც მომიბოდიშეს საჯაროდ, მათ მიერ დაშვებული შეცდომა. იხ. აქვე).

ამასთან, გ.როგავამ, რომელსაც კომისიამ აუკრძალა დავის სახელზე დანერილი თაღლითური დასკვნა, მან კვლავ გააგრძელა მისი ტრიალი და ახლა მწერალთა გაზეთის რედაქცია შეიყვანა შეცდომაში, გამოაქვეყნებინა თავისი თაღლითურად დანერილი ცრუ დასკვნა (აქვე იხ. ჩემი პასუხი „მწერლის გაზეთში“).

აქედან და საერთოდ ყველაფრიდან გამომდინარე, როგორ და რანაირად შეიძლება ასეთ ურცხვ, უტიფარ აფერისტსა და თაღლითს ინტელიგენტურად და აკადემიურად მოექცე და ელაპარაკო?!

**კომისიის წევრების მიმართვა – პროფ. ჯ.ჯინჯიხაძისა და
დოქტორ-იურისტის ა.ხაზალიას აფხაზეთის
მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტის მოვ.
შემსრულებლის შ.გოგოხიასადმი**

ქვემოთ საუბარი გვექნება პროფესორ გივი როგავას შემდეგი ორი ახალი წიგნის შესახებ:

1. აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის, თბილისი, „უნივერსალი“, 2007 წ.

2. რელიგია და ეკლესია აფხაზებში, თბილისი, „უნივერსალი“, 2007 წ.

როგორც ყველასათვის ცნობილია, თქვენ მიერ, ბატონო პრეზიდენტო, გამოყოფილი იყო კომისია, რომელსაც ევალებოდა აკადემიის წევრების - პროფ. გერონტი გასვიანისა და პროფ. გივი როგავას ცნობილი დავის შინაარსში გარკვევა და დავის ეთიკის ნორმების დაცვა. პროფ. გ.როგავას საჩივარში ნათქვამი არის, რომ პროფ. გერონტი გასვიანი თავის რეცენზიაში მას მიანერს ისეთ ფაქტებს, რომლებიც პროფ. გივი როგავას ნაშრომში არ არის. კომისიის შემადგენლობაში შევიდნენ: ოთარ მიქიაშვილი

(ენათმეცნიერი), ჯემალ ჯინჯიხაძე (ენათმეცნიერი, მათემატიკის მეთოდისტი) და ავთანდილ ხაზალია (იურისტი). საკითხის გასარკვევად აუცილებელი არ იყო, კომისიის წევრები ყოფილიყვნენ ისტორიკოსები, რადგანაც ისინი მეცნიერულ საკითხებში არ ერეოდნენ. ისე რომ, თქვენ მიერ კომისია, ჩემის აზრით, სწორად იყო შედგენილი.

კამათის ხელოვნება კაცობრიობის მიერ მუშავდებოდა ძველი დროიდანვე. კამათის ეთიკის ნორმები უკვე ძველ საბერძნეთში იყო ცნობილი. პირადად მე ყოველთვის მომხრე ვარ, რომ ყოველგვარი მეცნიერული პოლემიკა წარიმართოს ურთიერთპატივისცემის ატმოსფეროში. ამის გამო, კომისიაში ჩემს ჩართვას ვთვლი პატივად.

შედეგა კომისიის დასკვნა, სადაც, შენიშვნების პუნქტებად ჩამოწერის შემდეგ, მითითებული იყო: „პროფ. გ.გასვიანი თავის კრიტიკულ სტატიაში - „არ გათეთრდების ყორანი“ - გ.როგავას მიაწერს ისეთ დებულებებს, რომლებიც საერთოდ არ წერია მის ნაშრომში, აყალიბებს ფაქტებს და შემდეგ ამის საფუძველზე მკაცრად აკრიტიკებს ავტორს, ხმარობს მეცნიერული ეთიკისათვის შეუფერებელ გამოთქმებს - ლანძღავს და შეურაცხყოფს ოპონენტს, რაც სრულიად მიუღებელია მეცნიერულ კამათში“ (დასკვნის ბოლო ნაწილი).

დასკვნაში (რომელიც მე არ შემიდგენია) ღრმად ჩაუხედავად მას ხელი მოვანერე. ეს იყო ჩემი შეცდომა, წარმოშობილი გაუგებრობის ნიადაგზე. საკითხში სრულად გამარკვია პროფესორ გერონტი გასვიანის პასუხმა: „კვლავ პროფ. გ.როგავას..“

თუ ვინმეს დეტალები აინტერესებს, შემოძლია ცალკე პირად საუბარში გავარკვიო.

ვთვლი, რომ პროფესორ გერონტი გასვიანისათვის მე, ჩემი ხელმოწერით, მიმიყენებია შეურაცხყოფა, რადგანაც დასკვნაში აღნიშნული ფაქტების უმრავლესობა სინამდვილეს არ შეეფერება.

სახელდობრ:

1. კომისიის პირველი შენიშვნა: „რომ თითქოსდა XIII-XV საუკუნეებში აფხაზეთში ჩამოსახლდნენ აფსუები“.

სინამდვილეში - იხ. [2], გვ. 161: „აფხაზთა რელიგიური ცნობიერების სფეროში დიდი ცვლილებები შეიტანა XIII საუკუნის პირველი მეოთხედიდან ყუბანისპირეთიდან და კავკასიის ქედის ჩრდილოეთ კალთებიდან, მონღოლთა ლაშქრობის შედეგად,

ტოლელი აფსუებისა და აბაზინთა ტომების ჩამოსახლება აფხაზეთში", ნ., აგრეთვე, გვ. 22.

2. კომისიის მეოთხე შენიშვნა: „გ.როგავა არ ამტკიცებს, რომ „მცნებას სასჯულოს“ შედგენისას აფხაზეთში ცხოვრობდნენ აფსუები“.

სინამდვილეში: „მცნებას სასჯულოდ“ შედგენილია XV საუკუნეში. თუ აფსუები ჩამოსახლდნენ XIII საუკუნეში, მაშინ როგორ არ ცხოვრობდნენ“

3. კომისიის მეხუთე შენიშვნა: „გ.როგავა არ წერს, რომ „აფხაზებს ახასიათებთ ატრიბუტიკა“.

სინამდვილეში - იხ. [1], გვ. 41. „ძველი აფხაზები“ არასოდეს არ ყოფილან ეთნიკურად ქართველები, ისინი იყვნენ და ამჟამადც არიან განსხვავებული ეთნოსის ხალხი, საკუთარი ენითა და სხვა ეროვნული ატრიბუტებით“. რა არის ატრიბუტიკა, თუ არა ატრიბუტების ერთიანობა“

4. კომისიის მეექვსე შენიშვნა: „გ.როგავა არ ამტკიცებს, რომ XVII საუკუნეში ჩამოსული აფსუები დამხვდურთა 10-15%-ს შეადგედა“.

სინამდვილეში გ.როგავა წერს: „ზოგიერთ ცნობილ მკვლევარს მიაჩნია, რომ ჩამოსულ აფსუათა საერთო რაოდენობა დამხვდურ ძირძველ აფხაზებთან ანუ ქართველებთან შედარებით 10-15%-ს არ აღემატებოდა, თუ ეს ასე იყო (და იყო ნამდვილად — გ.რ.), მაშინ ისმება კითხვა: როგორ შეძლეს მცირერიცხოვანმა აფსუებმა აფხაზი უმრავლესობის გააფსუება“ (იხ. გაზ. „დიოსკურია“, 2007 წ. მარტი, გვ. 5, მე-3 სვეტი).

5. კომისიის მერვე შენიშვნა: „გ.როგავა ვითომ არ წერს, რომ ბატონ გერონტის და მის პოზიციაზე მდგომთ არგუმენტები არ გააჩნიათ“.

სინამდვილეში — იხ. [1], გვ. 28. „აღნიშნულ ავტორებს თავიანთი დებულებების - რომ აფხაზები ქართველები იყვნენ და ქართულ ენაზე მეტყველებდნენ - დასასაბუთებლად არავითარი არგუმენტი არ გააჩნიათ“.

სინამდვილეში - იხ. [1] გვ. 28. „აღნიშნულ ავტორებს თავიანთი დებულებების - რომ აფხაზები ქართველები იყვნენ და ქართულ ენაზე მეტყველებდნენ - დასასაბუთებლად არავითარი არგუმენტი არ გააჩნიათ“.

6. კომისიის მეცხრე შენიშვნა: „გ.როგავა ვითომ არ ამტკიცებს აფსუების განარმართება ხდება XV საუკუნეში“.

სინამდვილეში - იხ. [2]. გვ. 23. „აფხაზეთი XV საუკუნისათვის უკვე წარმართულია“.

7. კომისიის მეათე შენიშვნა: „გ.როგავა არსად ხმარობს აფხაზების მიმართ გამოთქმას „უნიკალური ერი“.

სინამდვილეში პროფესორი გერონტი გასვიანი თვითონ იყენებს ამ გამოთქმას, იგი მას არ მოაწერს პროფესორ გივი როგავას. იხ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 23 აპრილი, 2008 წ., გვ. 8, სვ. 4.

კომისიის დასკვნაში არის ისეთი პუნქტები, რომლებიც მეცნიერული კამათის საკითხებს ეხება და მასში კომისია, ვთვლი, რომ არ უნდა ჩაერიოს.

ამასთან, აქვე უნდა აღვნიშნო, რომ პროფესორი გ.როგავა, თავის შრომებში, ყოველთვის ცდილობს მიმართებებში იყოს კორექტული და ადრესატს მოეკიდოს პატივისცემით. მართალია, ზოგჯერ იყენებს უხერხულ ეპითეტებს, მაგრამ არა მგონია, იგი მნიშვნელოვნად ჩაითვალოს. პროფესორი გ.გასვიანი მეცნიერული პოლემიკისათვის მიუღებელ ეპითეტებს უხვად ხმარობს. მე ამოვიწერე ასეთი გამოთქმები პროფესორ გერონტი გასვიანის ორივე ნერილიდან.

1. „აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის ფილოსოფიური ლანდები“.

ფილოსოფიური ლანდები, მრუდე აზრები, სრული სიცრუე, მკრეხელობა, გაყალბებული, ფანტაზიის ნაყოფი.

2. „არ გათეთრდების ყორანი“.

მტკნარი სიცრუე, ფილოსოფიის თუ ათეიზმის კანდიდატი, უკუღმართი აზროვნება, წარმოდგენა არა აქვს, შეთქმული და შენიღბული თვითნებური ფრაზები, უკუღმართი მსჯელობა, მრუდე ანუ თავხედური პასუხი, სრული უმეცრება, სიბრიყვე თუ შეგნებული ამბიციები, სიყალბე და ავანტიურა, ჟონგლიორობა, მარჩიელობა.

კომისიის დასკვნის პასუხში ბატონი გერონტი ასეთ ეპითეტებს იყენებს, მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ის ჩვენი ბრალია, ჩვენ გამოვიწვეეთ იგი.

ვთვლი, რომ კამათისას ასეთი გამოთქმები ერთმანეთს არ უნდა ვკადროთ.

კომისიის დასკვნაზე ჩემი ხელმოწერისათვის მე, ჩემდა თავად, პროფესორ გერონტი გასვიანისა და აფხაზეთის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ისტორიის განყოფილების წინაშე საჯაროდ ვიხდი ბოდიშს და ვაუქმებ დასკვნაზე ჩემს

ხელმოწერას. თუ ხელმოწერის დასმა ჩემი უფლება იყო, ჩემი უფლება უნდა იყოს მისი გაუქმებაც.

შენიშვნა: ამ მიმართვას ჯ.ჯინჯიხაძეს უდასტურებს კომისიის მე-2 წევრი, იურიტი ა.ხაზალიაძე, რომელიც მას აწერს: „ვიზი-არებ და ვემზრობი ჯ.ჯინჯიხაძის მიმართვის შინაარსს გოგოხიასადმი“. ამ მიმართვის დაწერის დროს მესამე წევრი ო.მიქიაშვილი გარდაცვლილი იყო, რომელმაც მხოლოდ ზეპირი ბოდიში მოასწრო.

**სარჩელი - თბილისის საქალაქო სასამართლოსადმი -
გ.როგავას ანტიქართულ-სეპარატისტული
საქმიანობის გამო**
(საქმე არ აღძრულა შ.გოგოხიას გარდაცვალების გამო)

მოგახსენებთ რომ, ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ბოლო დროს გამოჩნდა ოროლა წიგნაკ-ნარკვევი, რომლებიც ხასიათდებიან მოღალატური, მკრეხელური და ანტიქართული - ყალბი იდეებით, ფაქტებისა და ისტორიული მოვლენების ცრუ ინტერპრეტაციით, როდესაც მათი ავტორი თავისი უვიცი შეგნებით, არავის და არაფერს ანგარიშს არ უწევს - გააყალბოს საქართველოს ისტორია, რათა აფსუა სეპარატისტების ცრუ იდეები და აგრესიული მოქმედება გაამართლოს.

ამ მიზანს ისახავს და ემსახურება ე.წ. ისტორიკოს-ფილოსოფოსი გივი როგავას ორი ანტიქართული ნარკვევი: „რელიგია და ეკლესია აფხაზეთში“ (2004 წ.) და „აფხაზების ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“ (2007 წ.), რომლებზეც რამდენიმე ხნის წინ გამოვაქვეყნე სამი პასუხ-რეცენზია:

1. „აფხაზეთის ისტორიის ფილოსოფიური ლანდები“ (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 2008 წ. აპრილი; 2. „არ გათეთრდება ყორანი“ („მწერლის გაზეთი“, 2009 წ. ნოემბრის ნომრები) და 3. „კელევე გ.როგავას ფალსიფიკატორულ და ანტიქართულ ვნებებზე“ („მწერლის გაზეთი“, 2009 წ. მაისი).

ისტორიის უცოდინარობისა და უმეცრების გამო გ.როგავა იძულებული გახდა ხელი აეღო ჩემს მიერ მეორე წერილში გაცემული გამანადგურებელი კრიტიკის მეცნიერულ პასუხზე შინაარსის შესაბამისად, ამიტომ მოიფიქრა მეცნიერული პასუხის ნაცვლად შური ეძია - თალღითური და აფერისტული გზით, სა-

ხელდობრ: მან განცხადებით მიმართა თავისი სამსახურის უფროსს - აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელს, 90 წლის ექიმ შოთა გოგოხიას, რათა მას თვითონ გაერჩია ჩვენს შორის მტყუან-მართალი.

მართლაც, შ.გოგოხიამ და მისმა მოადგილემ ე.წ. ვიცე-პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელმა გ.როგავამ საიდუმლოდ მოილაპარაკეს, რათა მე გავეშავებინე. ამ მიზნით შ.გოგოხიამ ტელეფონით დამირეკა ბინაში და მთხოვა რომ მივსულიყავი მასთან ორ საათზე აუცილებელი საქმის გამო (ისე რომ, არ გამიმხილა რა მიზნით). მე ჩვეულებრივ თავში გამიელვა აზრმა, რომ ალბად შ.გოგოხია მთხოვდა უკვე გამოქვეყნებული წერილის მეორე ნაწილის არ გამოქვეყნებას, მაგრამ მოვტყუედი, მან და მისმა მოადგილემ სიურპრიზი მომიწყვეს - დამიწყეს ჩემი პირველი ნახევარი წერილის განხილვა, რაზეც მე უარი განვუცხადე, რადგან გ.როგავა ბრალს მდებდა, რომ „მე თითქოს ისეთი საკითხები და შეცდომები მივანერე, რაც მას საერთოდ არ ენერა“. ამასთან დაკავშირებით, მე ვუპასუხე, რომ დაეცადა წერილის ბოლომდე გამოქვეყნებამდე და შემდეგ წარმოედგინა მას თავისი პრეტენზიები და თუ ისეთი საკითხი აღმოჩნდებოდა, რომელიც მას არ ენერა და მე ცილს ვნამებდი, მე მას ბოდიშსაც მოვუხდიდი და პასუხსაც ვაგებდი, რის შემდეგაც მე უარი ვუთხარი ზეპირი და მოუმზადებელი პაექრობის გაგრძელებაზე.

როგორც შემდეგ აღმოჩნდა შ.გოგოხიას და გ.როგავას, ჩემს ზურგს უკან, შეუდგენიათ თავიანთი ქვემდებარე - საიმედო, არასპეციალისტი პირებისაგან შემდგარი კომისია, რომელსაც უნდა გაერჩია ჩემსა და გ.როგავას შორის დავა და დაედგინა მტყუან-მართალი ისე, რომ შინაარსს არ შეხებოდნენ. ამ კომისიაში შეიყვანეს თავიანთი ახლობელი - არასპეციალისტი თანამშრომლები, მათ შორის: მძიმე ავადმყოფი პროფ. ოთარ მიქიაშვილი, ფილოლოგი (განყოფილების გამგე), ასევე პროფ. ჯემალ ჯინჯიხაძე - ენათმეცნიერი (განყოფილების გამგე), ასევე პროფ. ა.ხაზალია (აკადემიის იურისტი), არც ერთი სპეციალისტი, როდესაც აკადემიას გააჩნია სპეციალური განყოფილება (გამგე, პროფ. კ.შელია, რომელიც ისტორიკოსია).

ასეთი მრუდე და შინაურული გზით შ.გოგოხიამ და მისმა მოადგილემ, ჩემთან ყოველგვარი კონტაქტის გარეშე, გამომიტანეს სასტიკი განაჩენი - „ვითომ მე ცილი დავნამე გ.როგავას - ისეთი საკითხების და შეცდომების შესახებ, რომლებიც მას

საერთოდ არ უნერია". ასეთ მოგონილ და სულელურ საფუძველზე, ყოველგვარი რეალობის გარეშე, ისინი წერილობით დასკვნით გამობენ ჩემს საქციელს.

ყოველივე ამის შემდეგ, შ.გოგოხიამ სხვისი მეშვეობით გადმომცეს მათ მიერ საიდუმლოდ შედგენილი კომისიის შექმნის ბრძანება და დასკვნა, რომელიც უშუალოდ მხოლოდ გ.როგავას მიერ იყო დანერგილი - კომისიის სახელით, რომელშიც მკაცრად გამობენ ჩემს რეცენზიებს, ოღონდ ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ეს დავის შინაარსს არ ეხება!"

უდაოა, რომ აქ იმალება ათეისტი გ.როგავას თაღლითობა, რადგან ერთმანეთთან შეზრდილმა და დამეგობრებულმა უფროსმა და მისმა მოადგილემ მეცნიერული პასუხი ვერ გამცეს, კომისიის წევრებისაგან დამოუკიდებლად, თვითონ წერენ ჩემი დამობის დასკვნას, ყალბ და ცრუ შენიშვნებს, დაუფიქრებლად ანერინებენ ხელს თავიანთი შინაურული კომისიის წევრებს, რომელთაც ის წიგნი საერთოდ უჩვენეს, რომელიც ჩემი რეცენზიების ორი-მესამედი ეხება, არამედ მხოლოდ მეორე წიგნაკი, მას კი ჩემი მრავალი შენიშვნის მცირე ნაწილი ეხება, როდესაც ყოველივე ეს მაქინაცია შევიტყვე, მე 21-გვერდიანი პროტესტი წარვუდგინე მალულად შედგენილ კომისიას და მის შემქმნელ შ.გოგოხიას, რომელშიც დავასაბუთე ჩემდამი გადმოცემული დასკვნის სიყალბე და ყველა შენიშვნის სიცრუე. მიუხედავად ამისა, საქმის ორგანიზატორმა შ.გოგოხიამ, ხმა-კრინტი არ დაძრა ჩემს დასაბუთებულ პროტესტზე, ხოლო მაღლობა უფალს, კომისიის წევრები შენუხდნენ თავიანთ მიერ დაშვებულ ნაჩქარევ შეცდომაზე და ხელახლა გადახედეს საქმეს. როდესაც ჩემი პროტესტის და საქმის მასალების ერთიმეორესთან სკურპულიოზური შედარების საფუძველზე, კომისიის წევრები ღრმად და საბოლოოდ დარწმუნდნენ, რომ მე უნებლიე და დაუმსახურებელი შეურაცხყოფა მომაყენეს ყალბ დასკვნაზე ხელმოწერით (რაკი თავიდან-ბოლომდე მართალი აღმოვჩნდი), ამიტომ კომისიის წევრებმა, პროფესორებმა: ჯ.ჯინჯიხაძემ და ა.ხაზალიამ წერილობითი და სიტყვიერი პროტესტით მიმართეს შ.გოგოხიას და გ.როგავას მათ მიერ დაშვებულ უნებლიე შეცდომაზე. ამიტომ თავიანთი ხელმოწერის დაუყოვნებლივ გაუქმებაზე (ამასობაში მესამე წევრი პროფ.ო.მიქიაშვილი გარდაიცვალა, რომელმაც მხოლოდ სიტყვიერი ბოდიშები მოასწრო ჩემთან - პროფ.კ.შელიას და პოეტ ვ.ვეგრისელის თანდასწრებით). ამასთან, ჯ.ჯინჯიხაძემ და ა.ხაზა-

ლიამ ჩემდამი ნაყენებული ყალბი დასკვნის გამო - საჯარო ბოდიში მომიხადეს წერილობით (იხ. საბუთი).

მიუხედავად კომისიის წევრების წერილობითი და სიტყვიერი გაფრთხილებისა, პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელმა შ.გოგოხიამ და მისმა მოადგილემ გ.როგავამ თალლითურ-აფერისტული მაქინაცია ბოლომდე გააგრძელეს - ყური არ დაუგდეს კომისიის წევრების წერილობით პროტესტს-მიმართვას, არც ჩემს 21-გვერდიან დასაბუთებულ პასუხს და ახლა „მწერლის გაზეთში“ (2009 წ. თებერვალი) გამოაქვეყნეს თავიანთი ნაყალბევი, ბიძნური დასკვნა, რითაც მძიმე მორალური და ზნეობრივი შეურაცხყოფა მომაცენეს და შეცდომაში შეიყვანეს არა მხოლოდ გაზეთის რედაქცია, არამედ მკითხველი საზოგადოებაც (იხ. ჩემი მესამე წერილი - „კვლავ გ.როგავას ფალსიფიკატორულ და ანტიქართულ ვნებებზე“ (მწერლის გაზეთი, 2009 წ. 16-31 მაისი).

გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ ასეთი თალლითური და აფერისტული მოქმედება შეუფერებელია მეცნიერისათვის, ეს კრიმინალური საქციელია და სხვა არაფერი, რომელმაც საჯაროდ და საქვეყნოდ შეურაცხყო ჩემი ღირსება და პატივი, მორალი და ზნეობა, გ.როგავა ამ მაქინაციას ვერაფრით ვერ შეძლებდა, რომ არა შ.გოგოხიას მიერ მისადარი ფრთების შესხმა და წახალისება - რომ არა მისი კუთხურ-კლანური და მეგობრული დახმარება ანუ თანამდებობის უღირსი და ბოროტად გამოყენება, ეს ყალბი დასკვნა არ გამოქვეყნდებოდა. ფაქტია, რომ შ.გოგოხია და გ.როგავა ისე არიან მსგავს კრიმინალურ საქმიანობაში განაფული და შეხმატკბილებული, როგორც „ფერი-ფერსა და მადლი ღმერთსა“ ანუ „ხარი ხართან რომ დააბა, ან ფერს იცვლის ან ზნესაო“.

ამიტომ, ბუნებრივია, სამართლიანობა მოითხოვს ორივე მათგანმა აგონ პასუხი ჩემი შეურაცხყოფისათვის, როგორც მაქინატორ-კრიმინალელმა.

სხვათა შორის, ახლა, როდესაც შ.გოგოხიას და გ.როგავას ჩემთან და სხვებთან დაკავშირებითაც მაქინაციები და მრავალგვარი უხეშობა უდასტურდებათ, პასუხისმგებლობის თავიდან აცილების მიზნით, აფხაზეთის განათლების სამინისტროს თათბირზე და აკადემიის პრეზიდიუმის სხდომაზეც შ.გოგოხიამ კატეგორიული უარი განაცხადა, რომ მას არ დაუნერია ბრძანება ჩემსა და გ.როგავას შორის მეცნიერული კამათის გასარჩევად, როდესაც ამაზე სულ ცოტა სამი წერილობითი დოკუმენტი მაინც მაქვს ხელზე, კერძოდ:

1. კომისიის გამოყოფის ბრძანება სამი პირის – პროფესორების: ო.მიქიაშვილის, ჯ.ჯინჯიხაძისა და ა.ხაზალისა შემადგენლობით; 2. კომისიის წევრების: ჯ.ჯინჯიხაძისა და ა.ხაზალისა მიმართვა მისადმი, რომელშიაც აუქმებენ თავიანთ ხელმოწერას ჩემდამი დასკვნაზე და ადასტურებენ ჩემს სიმართლეს და გ.როგავას შეცდომებს (ვადგენ ამ საბუთებს). სხვა საქმეა ახლა არსებობს თუ არა აკადემიაში ეს ბრძანება, რადგან მოსალოდნელია, რომ 90 წლის მოხუცმა შ.გოგოხიამ პასუხისმგებლობის თავიდან აცილების მიზნით (როგორც ბევრ სხვა შემთხვევაშიც) დახია ეს ბრძანება!“

მოგახსენებთ, რომ გ.როგავას უმსგავსობა და დანაშაულებები ზემოხსენებულით როდი ამოიწურება. ის გამოირჩევა საქართველოს ისტორიის ფალსიფიკაციაში, რაც გამოიხატება აფხაზეთის ისტორიის, მრუდე და ბნელი აზრების ქადაგებაში, რაც არსებით სეპარატისტთა იდეებს ესადაგება. ამ მიზნით იგი ყველაზე გამოჩენილი ისტორიკოსების ივ.ჯავახიშვილის, ნ.ბერძენიშვილის, პ.ინგოროყვას, ს.ყაუხჩიშვილის, აგრეთვე ეთნოგრაფის გ.ჩიტაიას, ენათმეცნიერების გ.ახვლედიანის, ა.ონიანის, თ.გამყრელიძისა და სხვათა მიმართ მკრეხელობასაც კი არ ერიდება. მაგალითად, 1913 წლის მდგომარეობით ჰუმანიტარული მეცნიერების მრავალ სფეროში გამოჩენილ მეცნიერს ივ.ჯავახიშვილს იმის გამო, რომ მან „აფხაზ-აფშილებს ქართველთა შტო უწოდა“ - „პროფესიონალურად ჩამოუყალიბებელი“ ისტორიკოსი უწოდა, ხოლო ნ.ბერძენიშვილს, რომელმაც ხანდაზმულობის პერიოდში (1950-იან წლებში) მრავალი სახელმძღვანელო დებულებები მიუძღვნა აფხაზებსა და აფხაზეთს, ცილი დასწამა, თითქოს მას არასოდეს არ უთქვამს, რომ ძველი ანუ შუა საუკუნეების აფხაზები ისეთივე ქართველები იყვნენ, როგორიც ქართლები, გურულები, მეგრელები, სვანები და ა.შ. ამასთან, თითქოს ბერძენიშვილს „აფხაზეთის ორაბორიგენობის“ იდეა ეკუთვნის, როცა ის კატეგორიულად (არაორაზროვნად) ამტკიცებდა არა მხოლოდ ძველი აფხაზების ქართველობას, არამედ ახალი აფხაზების (აფსუების) არააბორიგენობას და არაქართველობასაც ანუ ჩრდილო კავკასიელობას. აი რას წერს ის, როცა თურქ-ოსმალების და რუსეთის აგენტ-კოლონიზატორებისა და გ.როგავას მსგავსი რენეგატების საქმიანობას შეეხო - საქართველოს დაქუცმაცების, გადასხვაფერებისა და გადაშენების გეგმებთან დაკავშირებით: „...ცარიზმის აგენტ-მეცნიერები სწორედ მხოლოდ ყოველივე

ქართულს უარყოფდნენ აფხაზეთში (ისევე როგორც სამეგრელოში, სვანეთში, სამცხეში, აჭარაში, ქვემო გურიაში)... თვით ადგილობრივთა შორის არა მცირედ აღმოჩნდნენ ცარიზმის მიერ მოსყიდული აგენტები თუ ბრძოლაში სულ მოკლე რენეგატები ან სხვის ფეხისხმას აყოლილი უვიც-მიამიტიები, რომელთაც სიტყვით, კალმით თუ პრაქტიკული საქმიანობით მცირე ზიანი როდი მიაყენეს მართალ საქმეს. სახსენებლად სანყევარ მაჭავარიანის გარდა (საუბარია აფხაზეთში მოღვაწე ქართველთა მოძულე კ.მაჭავარიანზე - გ.გ.) არაერთი ასეთივე რენეგატის დასახელება შეიძლებოდა"... (იხ. „საქართველოს ისტორიის საკითხები“, III, თბ., 1966, გვ. 349).

კიდევ მეტი, თურქი და რუსი კოლონიზატორ-აგენტები და ადგილობრივი რენეგატების, ცრუ და ვაი-მეცნიერ-მოღალატეების, ადმინისტრაციის მთელი მოხელეების არმია და სხვები ცდილობდნენ, რათა დაემტკიცებინათ, რომ აფხაზეთს საქართველოსთან საერთო არაფერი ჰქონდა, რომ აფხაზები ქართველებისაგან განსხვავებული სრულიად უცხო ხალხი იყო, ასევე მესხები, აჭარლები, ინგილოები, შავშები, კლარჯები, ქვემო გურულები, მეგრელები, სვანები და სხვ. „აი ამ უკუღმართობათა შედეგია, წერს ნ.ბერძენიშვილი, რომ ჩვენ დღეს მტკიცებაც კი გვჭირდება აფხაზების, მესხების... ლაზების, აჭარლების და ინგილოების ქართველობისა....“ (ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, გვ. 280-281).

ფაქტია, რომ აფხაზებთან და აფხაზეთთან მიმართებაში (მათ არაქართველების მტკიცებაში) დღევანდელი გ.როგავა აბსოლუტურად არაფრით განსხვავდება არც თურქი და რუსი კოლონიზატორ-აგენტების, არც ძველი შინგამცემი და პირშერცხვენილი რენეგატებისაგან, არც ძველი და ახალი ცრუ მეცნიერი რუსებისაგან (ლ.ვორონოვის, ნ.ვორობიოვის, ზატულინის, ბაბურინის და სხვ.) და არც აფსუა სეპარატისტებისაგან.

ყოველივე ამასთან, გ.როგავას სიყალბე და სიცრუე კიდევ უფრო კატეგორიული და აუტანელია აფხაზეთის ომის მიზეზ-შედეგების შეფასებაში, რომელიც არა მხოლოდ კაპიტულიანტური და ფალსიფიკატორულია, არამედ მოღალატურ-შეთქმული და სეპარატისტულიც. ნაცვლად იმისა, რომ გ.როგავას ემხილა რუსეთის იმპერიის უწყვეტი ვერაგობა და აგრესიული მოქმედება საქართველოს წინააღმდეგ, რომელიც ჯერ აფხაზეთის და სამაჩაბლოს ოკუპაციაში გამოიხატა გასული საუ-

კუნის 90-იანი წლების დასაწყისში, ხოლო შემდეგ 2008 წლის აგვისტოში, მან აფხაზეთის ომის დაწყება ქართველებს გადააბრალა: „საქართველოს ხელისუფლების მიერ XX საუკუნის 40-იან წლებში დაშვებულმა საკადრო პოლიტიკამ და თბილისიდან ზედმეტი ადმინისტრირების პოლიტიკამ განსაზღვრა და შეამზადა ნიადაგი შემდეგი საბედისწერო მოვლენებისათვის, რომელმაც ორივე ერს - ქართველებსა და აფხაზებს - უდიდესი ტრაგედია მოუტანა“ (იხ. გ.როგავა, „აფხაზების ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“, თბ., 2007, გვ. 61, ხაზი ჩემი - გ.გ.).

ამას წერს გ.როგავა, როდესაც ომის დაწყებასა და მის წარმართვის მთავარ მიზეზზე - რუსეთის იმპერიაზე და ლაქია სეპარატისტებზე აუგ კრინტს არ ძრავს.

საქართველოსადმი ამაზე დიდი და უარესი ბრალდება არც აფსუა სეპარატისტებს და არც რუს იმპერიალისტებს არ წამოუყენებიათ. თუ ეს სამშობლოსადმი ღალატი და აშკარა გამცემლობა არ არის, აბა სხვა რა არის ასეთი რენეგატული და უბილწესი ცილისმწამებლური ქადაგება.

ეს მოღალატური და გამცემლური დებულება რომ გ.როგავას შეგნებული პოზიციაა, ამაზე მეტყველებს აღნიშნული ყალბი ნარკვევის ანოტაცია, რომელშიც ეკითხულობთ: „აფხაზების ერად ჩამოყალიბების პროცესი დასრულდა XX საუკუნეში, საკუთრივ აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების ეთნოსუბსტრატის საფუძველზე“ (იხ. „აფხაზების ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“, 2007, ანოტაცია).

ჰოი საკვირველება: საკითხავია ქართველების რა ეთნოსუბსტრატზეა ლაპარაკი XX საუკუნეში, რაა ეს ეთნოსუბსტრატი“ ამაზე ხომ გ.როგავას წარმოდგენაც კი არა აქვს, ან საქართველოში ქართველ ერს რა უჭირდა ასეთი უსაშველო და უბედურება (თავის ქვეყანაში), რომ ის აფსუებად (ე.წ. „აფხაზებად“) გადაქცეულიყო, მთლიანად როდესაც თვითონ აფსუები ფაქტობრივად თუ მეტი არა, ნახევრად მაინც გარუსებული და გაქართველებული იყვნენ. ამასთან, აკი გ.როგავაზ დაჟინებული ქადაგებით, აფსუები და აფხაზები ერთი და იგივე არაქართველები იყვნენ ყოველმხრივ!“ ან რა ჭკუათმყოფელობაა იმისი წარმოდგენაც კი, რომ საბჭოთა კავშირში (XX საუკუნეში) რუსეთმა აფსუები ერად ჩამოაყალიბა, როდესაც ასეთი მცირე ეთნიკური ჯგუფები (დაახლოებით 20 ათასი სული, თუნდაც 90 ათასი!) კი არა, არამედ უკვე ჩამოყალიბებული, მრავალრიცხოვანი ერებიც კი რუსიფიკაციას

განიცდიდნენ საბჭოთა კავშირში, მით უფრო, აფსუური ენა (ერის ერთ-ერთი ნიშანთვისება) ხომ ფაქტიურად არ მოქმედებდა ცხოვრების უმეტეს სფეროში (ის, როგორც პატუა ენა მხოლოდ ვიწრო წრის საოჯახო ენად თუ რჩებოდა). როგორც ჩანს, გ.როგავა კელავ საბჭოთა პროპაგანდის ტყვეობაშია და დღესაც ჰგონია, რომ საბჭოთა კავშირში ახალი სოციალისტური ერები ჩამოყალიბდნენ, მათ შორის აფსუები, ანუ აფხაზები, მაგრამ არ კითხულობს რა იქნენ, სად არიან ეს „სოციალისტური ერები“. ცხადია, მისი „აფხაზი ერი“ ბლუფია და თავიდან-ბოლომდე მისი ავტორის გაუგებრობაა. ან რა არის გ.როგავას მიერ ერთად შერაცხული - არაქართველი აფხაზების ისტორიულად ჩამოყალიბებულ მყარ ერთობაზე საუბარია. ასევე ფსიქიკური ერთობის ქონაზე რანაირად შეიძლება საუბარი, როდესაც ისინი ქართველების გენოციდისა და ეთნონმენდის საფუძელზე ხელოვნურად გააერთიანა რუსეთმა სამხედრო და პოლიციური რეჟიმით (რა თქმა უნდა ძალადობის გზით), რასაკვირველია ქართველების ნაწილის იძულებით ანუ ტერორისტული დაშინებით. რანაირად შეიძლება ასეთი ძალადობით დროებით გაერთიანებულ ხალხს ერი შეარქვა.

ამასთან, გ.როგავამ, რომელიც აფხაზი ერის ჩამოყალიბებაზე დებს თავს, XX საუკუნეში ვერ გაიგო ის, რომ ეს რუსული და სეპარატისტული პროპაგანდის ნაყოფია, რომლის ნისქვილზეც ის სიამოვნებით ასხამს წყალს, რადგან გაუგია, რომ თუ აფსუები ერს წარმოადგენენ, მაშინ ბუნებრივად დგება საკითხი, რომ ერი სუვერენულია და უფლებამოსილია თვითგამორკვევის ანუ საკუთარი სახელმწიფოს შექმნის და დამოუკიდებლობის. აი რას ქადაგებს ბატონი გ.როგავა თავისი უმნიშვარი, მაგრამ დაჟინებული „თეორიით“. მეტს ხომ არც რუსეთის ხელისუფლება და არც აფსუა სეპარატისტები მოითხოვენ არაფერს, რასაც გ.როგავაც ხალისით და შეგნებულად უჭერს მხარს, ასე ვთქვათ, ტაშს უკრავს.

სხვათა შორის, გ.როგავას ცრუ, ანტიქართული თეორიული ვარჯიშობანა და საქმიანობა არა ახალია, ის ზ.რატიანისა და გ.გასვიანის გარდა თვალნათლივ დაინახა ან გარდაცვლილმა მეცნიერმა თ.მიბჩვანმა, რომელმაც აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტად მუშაობისას, 2006 წელს კარგად შენიშნა, რომ ეს აფსუა სეპარატისტების პოზიციებს იცავს: „როგავას თავის ნაშრომებში ანტიქართული პოზიცია უკავია, რაც ქართველ ისტორიკოსთა აღშფოთებას იწვევს. კერძოდ, ის წერს, რომ მართალია

გვიან შუასაუკუნეებში შეინიშნება ჩრდილო კავკასიიდან აფხაზთა ერთი ნაწილის ჩამოსახლება აფხაზეთში, მაგრამ მათ აქ დახვდათ თავიანთ ენაზე მოლაპარაკე ხალხი, ე.ი. აფხაზეთი არასოდეს არ ყოფილა არც კოლხეთი, არც ეგრისი და საერთოდ საქართველოს ნაწილი. მართალია, მისი ბებია აფხაზია, მაგრამ განა მას ეს აძლევს უფლებას, რომ ქართველი ერის ისტორიის ფალსიფიკაციაზე წავიდეს“ (იხ. პროფ. თ. მიბჩვანი, აფხაზეთის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდენტი, აფხაზეთის მთარგმნის არქივი).

როგორც ვხედავთ, გ. როგავამ ჯერჯერობით არც აზრი დარწმუნა შეიცვალა და არც ხასიათი (ამიტომ ვამბობ) „არ გათეთრდების ყორანი..“ საკვირველი ისაა, რომ ყოველივე იმისი მონაწილე და მოზიარეა, დღევანდელი მეცნიერებათა აკადემიის ე.წ. პრეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელი (თითქმის სამი წელიწადია) ღრმად მოხუცებული ექიმი შ. გოგოხია.

ყოველივე აქედან გამომდინარე გთხოვთ, თქვენდამი რწმუნებულმა სასამართლომ განიხილოს და პასუხი აგებინოს გივი როგავას ჩადენილი დანაშაულისათვის: 1. ჩემს მიმართ, როგორც თაღლით-მაქინატორს მოსთხოვოს პასუხი სიყალბის გამო, რაც გამოიხატება კომისიის ყალბი დასკვნის გამოქვეყნებაში, რომელმაც შელახა ჩემი ღირსება და მძიმე მორალურ-ზნეობრივი ვნება მომაცენა; 2. სამშობლოსადმი ძირგამომთხრელი, მოღალატური და ცილისმწამებლური იდეების პროპაგანდის გამო, რაც შეუთავსებელი და შეურაცხყოფელია საქართველოს სახელმწიფოს ღირსებისათვის. გ. როგავას გადახდეს აფხაზეთის ბრძოლებში დაღუპული ჯარისკაცების, უპატრონოდ დარჩენილი შვილების სასარგებლოდ 3 ათასი ლარი.

რაც შეეხება შ. გოგოხიას, რომელმაც გარდაცვალების წინ თანამშრომლების წინაშე აღიარა, რომ ყოველივე გ. როგავამ მოიმოქმედა და მას მონაწილეობა არაფერში მიუღია - ღმერთმა აპატიოს და შეინდოს მისი სული.

ნაშრომში „აფხაზეთი ისტორიული საქართველო“, განხილულ-გაანალიზებული და გაშუქებულია შავი ზღვის აღმოსავლეთ ტერიტორიებზე მობინადრე ქართველური ანუ სვანურ-ლაზურ-მეგრულ (კოლხური) და მესხური ტომებისა და ჯგუფებისაგან: პენიოხების, სანიგების, კოლების, აბაზგების, მესხების, კორაქსების, მისიმიანების, აფშილებისა და სხვებისაგან კონსოლიდაციისა და ასიმილაციის შედეგად, შუა საუკუნეებში „აფხაზები“ ჩამოყალიბდნენ როგორც ქართველთა ნაწილი, მესხ-აბაზგთა მეთაურობით, რომლის შედეგად „აფხაზი და აფხაზთა სამეფო წარმოიქმნენ კოლხეთის ანუ ეგრისის ყოფილ ტერიტორიებზე - VIII-X საუკუნეებში. „აფხაზები“, რომ ქართველები, ხოლო „აფხაზთა სამეფო“ - ქართული სახელმწიფო იყო, ამას ადასტურებს და ამტკიცებს ის, რომ აფხაზთა სამეფო თავისი ენით, ტერიტორიით, განათლებით, კულტურით, მართვა-გამგეობით, ეკონომიკით, ყოფა-ცხოვრებით, ფსიქიკური წყობით, პოლიტიკით და დედაქალაქით. ყოველივე ამას წერილობითი წყაროების მონაცემებთან ერთად, ისიც ადასტურებს, რომ ამ მხარის ეთნონიმები, ტოპონიმები, ჰიდრონიმები, ასევე მატერიალური და სულიერი კულტურის ძეგლები, მათ შორის: მრავალი ეკლესია-მონასტერი (100-ზე მეტი), მათი ქართული წარწერები, ციხე-დაბების, ხიდების და სხვ. სახელები, სამღვდელმთავრო ქრისტიანული კერების: ბიჭვინტის, მოქვის, ბედიის, დრანდის, ილორის, ლიხნის და ა.შ. შემოქმედების შინაარსი და სხვა. ყოველივე ეს, იმას მოწმობს, რომ ქართველები, როგორც აფხაზეთის მობინადრე აბორიგენები თავის მინაწყალზე საკუთარ კვალს აჩენდნენ და ტოვებდნენ.

ნაშრომში დადასტურებული და დამტკიცებულია, რომ აწინდელ აფხაზეთში მცხოვრები აფსუა ტომი, რომელიც მთელი მოსახლეობის უმცირესობას შეადგენს (დაახლოებით 15 პროცენტს და არა 17%) ჩრდილო კავკასიიდან (ყუბანისპირეთიდან) არის აფხაზეთში XVII საუკუნიდან ჩამოსახლებული (პ.ინგოროყვა), როგორც ჩერქეზეთში მოსახლე აბაზების განაყოფი (ამჟამადაც ორთავეს ერთი საერთო ენა და წესჩვეულება აქვთ).

დადგენილია, რომ აფსუებს არც ენობრივი და არც სხვა საერთო არ ჰქონდათ აფხაზეთში მოსახლე ნამდვილ აფხაზებთან, რომელთაც ეს სახელი მხოლოდ იმიტომ ეწოდათ (შემთხვევით), რომ ისინი აფხაზეთში დასახლდნენ.

ნაშრომში გაშუქებული და დახასიათებულია რუსეთის იმპერიის დამოკიდებულება კავკასიის ხალხებისადმი საერთოდ და კერძოდ,

საქართველო-აფხაზეთისადმი, რომელიც იმპერიულ-აგრესიულ-კოლონიზატორული ქვეყანა იყო და არის, რაც 1810 წელს აფხაზეთის დაპყრობა-ოკუპაციითაც, XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში აფსუების თურქეთში გადასახლებითაც (მუჰაჯირობით) და გასამართლებითაც - „დამნაშავე ხალხი“ - გამოიხატა (ასეთი სასჯელით აფხაზებს აეკრძალათ შავი ზღვასთან 15 ვერსზე ახლო დასახლება).

აქვე ნაჩვენებია, რომ რუსეთის იმპერიამ 1801 წელს ვერაგულად დაარღვია „გეორგიევსკის ხელშეკრულება“ („ტრაქტატი“), მან უკანონოდ, ცალსახად გააუქმა საქართველოს სახელმწიფო, ეკლესიის ავტოკეფალია, ქართული ენის სახელმწიფო ფუნქცია, ქართული მმართველობა, კანონები და ა.შ. შემდეგ რუსეთმა სამჯერ მაინც განახორციელა „ურჩი“ საქართველოს წინააღმდეგ სამხედრო ინტერვენცია:

1. რუსეთმა 1921 წელს საქართველო-აფხაზეთში ძალით დაამყარა თავისი საბჭოთა წეს-წყობილება;

2. რუსეთისა და აფსუების მიერ 1992-1993 წლებში გაჩაღებული „აფხაზეთის ომის“ შედეგად ე.წ. „მშვიდობის დამცველი ძალების“ ნილით, რუსეთის იმპერიამ მოახდინა საქართველოს ორგანული და განუყოფელი ნაწილის - აფხაზეთის ფაქტობრივი ოკუპაცია და ანექსია;

3. 2008 წლის აგვისტოში (მესამე ინტერვენციით) ყოველგვარი ობიექტური მიზეზის გარეშე რუსეთმა განახორციელა საქართველოს იურისდიქციაში დარჩენილი აფხაზეთის ნაწილის - „დაღის“ ანუ კოდორის ხეობის ოკუპაცია და ანექსია (ასევე ქართლში „სამაჩაბლოსა“ და ახალგორის რაიონის).

ყოველივე ეს, ნათქვამია ნაშრომში, მონიშნავს იმას, რომ მიუხედავად წეს-წყობილებისა და სახელწოდებების შეცვლისა, რუსეთის პოლიტიკა თავისი დედაარსით და ხასიათით მარად და მარად უცვლელი - იმპერიულ-აგრესიული ხასიათის რჩება დღესაც.

ნაშრომში გამოაშკარავებული და დამტკიცებულია ზოგიერთი ქართველის, სახელდობრ ფილოსოფოს-ათეისტის (ე.წ. „ისტორიკოსის“) გ. როგავას ფსევდომეცნიერული, ფალსიფიკატორული და ანტიქართულ-სეპარატისტული მოსაზრებები აფხაზეთის ისტორიის კვლევა-ძიებაში. მან, როგორც აფსუა-სეპარატისტთა აპოლოგეტმა, სახელმძღვანელოდ გაიხადა აფსუათა ყველაზე მთავარი და მძიმე ბრალდებები ქართველებისადმი:

1. ვითომ 1992-1993 წლების „აფხაზეთის ომი“ ქართველებმა მოამზადეს ჯერ კიდევ XX საუკუნის 40-იანი წლების II ნახევრიდან („დიქტატით“);

2. თითქოს „აფხაზები“ ქართველები არასოდეს ყოფილან“;

3. ვითომ „აფსუები აფხაზეთის აბორიგენებია უხსოვარი დროიდან“;

4. ვითომ დღევანდელი აფხაზები XX საუკუნეში (საბჭოთა პერიოდში) ჩამოყალიბდნენ: არაქართველი აფხაზების, აფსუებისა და ქართველების შერწყმის შედეგად“ და ა.შ.

ნაშრომში ნაჩვენებია, რომ გ.როგავა უპრეტენზიოდ (თვალდახუჭული) ეგუება აფსუა სეპარატისტების საქმიანობას და არც ერთ შემთხვევაში არ გმობს მათი მეთაურისა და მფარველის - რუსეთის აგრესიულ-აევანტურისტულ და იმპერიალისტურ პოლიტიკას საქართველოს წინააღმდეგ (იხ. ნარკვევი - „აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხისათვის“, თბ., 2007 წ.).

RESUME

In the thesis - “Abkhazia is historical Georgia” there are reviewed and analyzed Georgian or Svanetian-Lazian-Megrelian (Kolkhian) and Meskhethian tribes and groups, inhabited in the eastern territory of the Black Sea. In mediaeval era, “Abkhazians” or Georgians have been developed from Heniokhs, Sanigs, Kols, Abazgs, Meskhians, Koraxs, Misimians, Apshils and others ruled by Meskhians-Abazgs, in the result of which “Abkhaz and Abkhazian kingdom” has been originated and developed on the former territory of Kolchheti or Egrisi – in VIII-X centuries. “Abkhazians” were Georgians and “Abkhazians Kingdom” – Georgian State, this is certified by the fact that Abkhazian Kingdom with its language, territory, education, culture, government, economic, rules of living, psychical system, politic and capital was Georgian which is certified together with the written sources, with the fact that ethnonyms, toponyms, hydronyms, the monuments of material and moral culture, including of many churches (over 100), their Georgian inscriptions, names of castles-towns, bridges etc. the content of creation of Christian cathedras: Bitchvinta, Mokvi, Bedia, Drandi, Ilori, Likhni etc. have been Georgian. All these are the evidences that Georgians, as inhabitants in Abkhazia have been appearing and leaving their trace on their land.

It is approved in the thesis, that Apsua ethnos, inhabited in the modern Abkhazia, being the minority of total population (approximately 10 % instead of 17 %), is resettled from the North Caucasus (Kubani) in Abkhazia in XVII century (P. Ingorokva), as the divided part from Abazians, inhabited in Cherkessia (both have the same language and customs even today).

It is established that Apsuas have neither language nor any other common with the real Abkhazians inhabited in Abkhazia, taken this name only for the reason that they were inhabited in Abkhazia.

It is reviewed and described in the thesis the attitude of Russian Empire toward Caucasian people in general and Georgia-Abkhazia – in particular. Russia has always been imperial-belligerent-colonialist country, which is expressed by conquest-occupation of Abkhazia in 1810, banishment of Apsuas in Turkey in 60-70s of XIX century (Muhadjir) and trying of “guilty people” (according to this punishment Abkhazian people had not been permitted any more to settle on the territory closer then 15 verst to the Black Sea). Here is shown that Russian Empire had perfidiously abolished “The Treaty of Georgievsk”, he unilaterally annulled State of the Georgia, Church autocephaly, official function of Georgian language, Georgian government, laws etc. in the clandestine situation, Afterwards, Russia at least three times has made military intervention against Georgia:

1. In 1921 violently established his Soviet system in Georgia-Abkhazia;
2. In 1992-1993 in the result of “Abkhazian war”, Russia, masked in so called “peaceful forces”, made factual occupation and annexation of Abkhazia – the indivisible part of Georgia;
3. In August of 2008 (with the third intervention) without having any objective reason, Russia made occupation and annexation of the part of Abkhazia, left in Georgian jurisdiction – “Dali”, the same Kodori gorge (as well as of “Samachablo” in Kartli, Akhlagori region). All these, reflected in the thesis are the evidences that, in spite of the amendments made in system and names of States, Russian policy with its nature remains imperial-belligerent one.

There is revealed and proved in the thesis, the pseudo-scientific, falsified and anti-Georgian-separative activity of some Georgians, in particular of philosopher-atheist (so called historian) G. Rogava in research of Abkhazian history. He, as the apologist of Apsua-separatists, has been guided by the main and heaviest accusations of Apsuas against Georgians:

1. As though “Abkhazian war” of 1992-1993 has been prepared by Georgians still since the second half of 40s of XX century (with dictates);
2. As though “Abkhazians” have not ever been Georgians;
3. As though “Apsuas” are aborigines of Abkhazia since the ancient time;
4. As though contemporary Abkhazians have been developed in XX century (in Soviet period) in the result of joining of non-Georgian Abkhazians, Apsuas and Georgians.

It is shown in the thesis that Rogava unpretentiously (blindly) accepts the activity of Apsua separatists and never denounces belligerent-adventure and imperial policy of Russia –their leader and patron against Georgia (see Essay – “For the issue of Ethnical personality of Abkhazians” Tbilisi, 2007).

РЕЗЮМЕ

В работе – «Абхазия – историческая Грузия» дается детальный анализ исторического процесса формирования абхазцев в результате ассимиляции и консолидации картвельских племен и групп, проживавших тогда на восточном побережье Черного моря геннохов, санигов, колов, кораксов, миссимилан и других во главе с месхами и абхазцами.

Главным итогом этого процесса явилось образование и развитие в VIII-X вв. на территории Колхиды (Эгриси), т.е. Западной Грузии «Абхазского царства».

Принадлежность абхазцев к картвельским племенам, а «Абхазского царства» к грузинской государственности подтверждается общностью их языка, территории, культуры, быта, экономического уклада, политического управления и даже столицы. Об этом свидетельствуют не только древние письменные источники, но и этнонимы, топонимы, гидронимы, памятники материальной и духовной культуры, в том числе множество величественных храмов и монастырей с их грузинскими надписями (более 100); исторические свидетельства о культурно-просветительской деятельности Бичвинтского, Моквского, Бедийского, Драндского, Илорского, Лихского и других церковно-христианских центров.

Все это приводит к выводу о творческой деятельности грузин, проживавших в этом регионе и оставивших свои следы и отпечатки на этих памятниках.

В работе подтверждается научно установленный факт переселения в XVII столетии из Северного Кавказа (Прикубанья) апсуа, составляющих до сих пор меньшинство населения Абхазии (П.Ингороква). У этого племени до сих пор сохранился общий язык и быт с абазиями, которые остались в Черкесии.

Установлено, что апсуа не имеют языкового и иного единства с подлинными абхазцами, но они были названы абхазцами лишь потому, что переселились в Абхазию.

Значительное место в работе отводится освещению агрессивности колонизаторской политики Российской империи в отношении кавказских, собственно грузинского народа.

Оккупировав в 1810 году Абхазию, Россия в 60-70-х годах XIX столетия вынудила большую часть апсуа переселиться в Турцию (мухаджирство). Официально объявив их «преступным народом», царизм запретил им селиться около Черного моря на расстоянии ближе 15 верст.

Вероломно нарушив Георгиевский трактат, Россия в 1801 году односторонне упразднила государственность Грузии, автокефалию грузинской церкви, государственную функцию грузинского языка и с ним все грузинское законодательство и правление.

После этого Россия трижды осуществляла интервенцию в Грузию:

1. В 1921 году она совершила полную оккупацию Грузии;
2. В 1992-1993 гг. в результате развязанной ею «Абхазской волны» она под флагом «миротворческих сил» фактически осуществила оккупацию и аннексию органической, неотделимой части Грузии – Абхазии;
3. В 2008 году, в результате агрессивной войны», Россия без всяких причин совершила фактическую интервенцию в Грузию, хищнически оторвав от нее Кодорское (Далское) ущелье и все «Самачабло», включая Ахалгорский район.

Все это свидетельствует о том, что Россия, по существу остается имперской, колонизаторской и агрессивной державой.

В работе разоблачаются псевдонаучные, фальсификаторские и сепаратистские воззрения некоторых грузинских «исследователей» в области истории Абхазии, в частности Г.Рогава. Этот апологет апсуа-сепаратистов и русских оккупантов, тщетно старается «доказать» правдоподобность некоторых сложных обвинений сепаратистов и оккупантов якобы:

1. Абхазскую войну 1992-1993 гг. грузины стали готовить еще с 40 годов XX столетия.
2. Абхазы никогда не были грузинами.
3. Апсуа являются аборигенным населением Абхазии с незапамятных времен.
4. Современные абхазцы сформировались из негрузинских абхазцев, апсуа и Грузии в XX века (т.е. в советский период) и т.д.

В работе раскрыто, что Г.Рогава сознательно или бессознательно приспособливаясь к деятельности сепаратистов, даже не упоминает агрессивно-империалистической и захватнической политики их покровителей (см. Г.Рогава, «К вопросу об этнической принадлежности абхазов», Тб., 2007 г., на груз. языке).

შინაარსი

ანოტაცია	3
შესავლის მავიერ	4
თავი I	
აფხაზთა ვინაობის საკითხისათვის	12
თავი II	
აფხაზთა სამეფო და აფხაზები	79
თავი III	
1. აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრები	147
2. აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრების წარწერები და მათი კუთვნილება	170
3. აფხაზეთის მთავარი ეკლესია-მონასტრების შემოქმედება და მისი არსი	251
4. საისტორიო წყაროები, ფაქტები და ჩვეულებრივი ლოგიკა აფხაზებისა და აფხაზეთის ქართველობაზე	281
თავი IV	
რუსეთის იმპერიის პოლიტიკა	
1. რუსეთის დამოკიდებულება საქართველოსა და სხვა მეზობელი ხალხებისადმი (რუსეთი კვლავ ბოროტების იმპერიაა)	313
2. აზროვნება რუსულ-ბოლშევიკური რკინის არტახებში	326
V თავი - დ ა მ ა ტ ე ბ ა	
ფილოსოფოს-ათეისტის გ.როგავას ნარკვევების ფსევდომეცნიერულ-ფალსიფიკატორული და ანტიქართული დედაარსის შესახებ (რეცენზიები და წერილები)	340
რეზიუმე (ქართულ, ინგლისურ და რუსულ ენებზე)	409